जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर – पूज्यश्री – घासीलालजी – महाराज–

विरचितया 'मुनिहर्षिणी' टीकया समलङ्कृतं

हिन्दीगुर्जरभाषानुवादसहितम्

दशाश्रुत स्कन्ध सूत्रम्

"DASHASHRUTSKANDHSUTRAM"

नियोजकः–

संस्कृत–प्राकृतज्ञ–जैनागमनिष्णात–प्रियव्याख्यानि–

पण्डितमुनि–श्रीकन्हैयालालजी–महाराजः

❀

प्रकाशकः

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धार–समिति–प्रमुखः

श्रेष्ठि–श्रीशान्तिलाल–मङ्गलदासभाई–महोदयः

मु० राजकोट (सौराष्ट्र)

❀

द्वितीया–आवृत्तिः प्रति १०००

वीर संवत् २४८६ विक्रमसंवत् २०१६

ईस्वीसन १९६०

मूल्यम् रू. ११=००

: પ્રાપ્તિસ્થાન :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
ગ્રીન લૉજ પાસે, રાજકોટ.

Published by .
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhar Samiti.
Garedia Kuva Road, RAJKOT.
(Saurashtra) W Ry. India

બીજી આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦
વીર સંવત : ૨૪૮૬
વિક્રમ સંવત : ૨૦૧૬
ઇસ્વી સન્ : ૧૯૬૦

મુદ્રક : અને મુદ્રણસ્થાન :
જયંતિલાલ દેવચંદ મહેતા
જય ભારત પ્રેસ,
ગરેડીઆ કુવા રોડ
શાક મારકેટ પાસે, રાજકોટ.

दशाश्रुतस्कंध सूत्रकी विषय सूचि ।

પ્રસ્તાવના.

❀

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વિરચિત '**मुनिहर्षिणी**' ટીકાસહિત આ '**दशाश्रुतस्कन्धसूत्र**' ભવ્ય પ્રાણિઓને ભગવત્પ્રરૂપિત સદુપદેશો સરલતાથી સમજાય તે માટે પ્રસ્તુત છે આ સૂત્ર શ્રુતરૂપી મહાવૃક્ષનાં થડરૂપ હોવાના કારણે '**दशाश्रुतस्कन्ध**' એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે

જિનેન્દ્ર ભગવાનનો પ્રત્યેક ઉપદેશ 'સર્વ પ્રાણિઓને મોક્ષનો પરમ આનન્દ પ્રાપ્ત થાય' તે માટે હોય છે

આ સૂત્ર પણ પ્રાણિઓને રાગદ્વેષ આદિ દ્વન્દ્વોથી છોડાવી મોક્ષના તરફ પ્રગતિ થવા ચિરન્તન નિત્ય નવીન સદેશ આપે છે.

આના પ્રથમ અધ્યયનમાં અસમાધિસ્થાનોનું વર્ણન છે, માટે આ પ્રથમ અધ્યયનનું નામ '**असमाधिस्थान**' છે જેના દ્વારા ચિત્તને સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ ચિત્ત મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રગતિ કરે છે, તેને સમાધિસ્થાન કહે છે તેનાથી વિપરીતને–અર્થાત્ જેના દ્વારા ચિત્ત અસંયમમાંજ લાગ્યું રહે તેને અસમાધિસ્થાન કહે છે. આના વીસ ભેદ છે. જ્યાં સુધી ચિત્ત સ્વસ્થતાને પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી મોક્ષને માટે કરવામા આવતાં પ્રયત્ન નિરર્થકજ જશે, આથી પ્રથમ અધ્યયનમાં અસમાધિસ્થાનોનું વર્ણન કર્યું છે 'અસમાધિસ્થાન પરિત્યાજ્ય છે' એમ સૂચિત કર્યું છે અસમાધિસ્થાનના સેવનથી શું થાય છે? તે દ્વિતીય અધ્યયનમાં કહે છે જે સાધુ અસમાધિસ્થાનનું સેવન કરે છે તેને 'શબલત્વ–દોષ' લાગે છે; જેનાં આચરણથી સાધુના સંયમ–જીવનમાં શબલત્વ–દાઘ–પડી જાય છે તેને શબલત્વ–દોષ કહે છે. આ માટે આ બીજા અધ્યયનું નામ '**शबलदोष**' છે. એ શબલત્વ દોષ ચારિત્રસંબધી હોય છે આના એકવીસ ભેદ છે આ શબલત્વ દોષોને જાણીને તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ કોઇ સાધુ અસમાધિસ્થાનોનું

સેવન કરે તો તે નિયમત શબલત્વ દોષના ભાગી થાય છે, તથા તેના દ્વારા અશાતના પણ થાય છે આ હેતુથી તૃતીય અધ્યયનમા આશાતનાનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે આને લીધે આ તૃતીય અધ્યયનનુ નામ ' आशातना ' છે જેના દ્વારા જ્ઞાન આદિ ગુણોનો સર્વથા ધ્વસ (નાશ) થાય છે તેને આશાતના કહે છે આ પણ ચારિત્રસબધી દોષ છે આના તેત્રીસ ભેદ છે આ પ્રકારે એ તો સ્પષ્ટ સમજાય છે કે-જે અસમાધિસ્થાનનુ સેવન કરે છે તે શબલત્વદોષ તથા અશાતનાના ભાગી થાય છે, તથા જે તેનુ સેવન કરતા નથી તે ગણિસપદાઓથી વિભૂષિત થાય છે માટે આ ચોથા અધ્યયનમા ગણિસંપદાઓનુ વર્ણન છે તેથી આ અધ્યયનુ નામ ' गणिसम्पदा ' છે. ગણિસંપદાનો અર્થ છે–ગણિઓની અર્થાત જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત આચાર્યોની સંપદા, અર્થાત્ અલૌકિક સર્વ અનુપમ શક્તિ આના આઠ ભેદ છે તે પછી પાચમા અધ્યયનમા ચિત્ત સમાધિનુ વર્ણન છે આ માટે પાંચમા અધ્યયનનુ નામ ' चित्तसमाधि ' છે જેમણે ગણિસપદાઓને ઉપલબ્ધ કરી લીધી છે તેમનુ ચિત્ત, સમાધિ પ્રાપ્ત કરી લે છે અર્થાત્ તેમનુ ચિત્ત પોતાની સ્વાભાવિક ચચલતાને છોડી દઇ મોક્ષમાર્ગમા સ્થિર થઇ જાય છે આ હેતુથી ગણિસપદા પછી ચિત્તસમાધિનુ વર્ણન કરવામા આવે છે. આ ચિત્તસમાધિના દશ ભેદ છે ગણિસપદાઓથી યુક્ત મોક્ષમાર્ગ–આરૂઢ આચાર્યના શાસન પ્રમાણે વર્તનાર શ્રાવકસમુદાય તથા સાધુસમુદાય બન્ને છે આ બન્નેની પડિમાઓ ભિન્ન ભિન્ન છે. તેમાંથી પહેલા 'सूचीकटाह न्याय' થી અર્થાત્ અલ્પવર્ણન હોવાથી ઉપાસકપડિમા-ઓનુ અર્થાત્ શ્રાવકોની પડિમાઓનુ વર્ણન છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કરવામા આવ્યુ છે. આ માટે છઠા અધ્યયનનુ નામ ' उपासकप्रतिमा ' છે. ઉપાસકપડિમા અગિયાર છે ત્યાર પછી સાતમા અધ્યયનમા ભિક્ષુપડિમાઓનુ વર્ણન છે એને લીધે આ સાતમા અધ્યયનુ નામ ' भिक्षुप्रतिमा ' છે તે બાર છે. ત્યાર પછી ' पर्युषण ' નામના આઠમા અધ્યયનમા મહાવીર સ્વામીના ચરિત્રનુ વર્ણન છે. પડિમાઓની સમાપ્તિ પછી વર્ષાકાલ આવે છે તે સમયે સાધુ મુનિરાજ યોગ્ય ક્ષેત્ર જોઇને ચાતુર્માસ કરવા માટે અર્થાત વર્ષાકાલ વ્યતીત કરવા માટે ત્યાં નિવાસ કરે છે અસાડની પુનમથી ચાતુર્માસનો પ્રારંભ થાય છે તે દિવસથી લઈને એક માસ અને વીસ

દિવસ વીત્યા પછી ભાદરવા સુદ પાંચમે સવત્સરીપર્વ હોય છે તે દિવસે અને તેની પહેલાના સાત દિવસ, એ આઠેય દિવસ '**पर्युषणापर्व**' કહેવાય છે આ આઠ દિવસોમા વર્તમાન તીર્થના પ્રવર્ત્તક ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીનું ચરિત્ર શ્રવણ કરાવાય છે આ માટે આ અધ્યયનનું નામ '**पर्युषण**' છે આમાં ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના ચરિત્રનુ વર્ણન છે પ્રત્યેક મુનિએ યથોચિત રીતે પર્યુષણા-પર્વનુ આરાધન કરવું જોઇએ આ ઉપર કહેલા અધ્યયનોદ્વારા ઉપદેશાએલા આચારથી જે વર્જિત છે તે મહામોહનીય કર્મોનુ ઉપાર્જન કરે છે આ અધ્યયનમા કયા કયા કારણોથી મહામોહનીય કર્મોનું અર્જન થાય છે તેનું વર્ણન છે. આથી આ નવમા અધ્યયનુ નામ '**महामोहनीयस्थान**' છે સાધુઓ માટે ઉચિત છે કે મહામોહનીય કર્મના ઉત્પન્ન થવાના કારણો સારી રીતે સમજીને તેમનાથી દૂર રહેવું આના ત્રીસ ભેદ છે આ ત્રીસેય ભેદોને જ્ઞ પરિજ્ઞાથી જાણી લઇને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી ત્યાગ કરીને મુનિજન તેનાથી દૂર રહે છે પરન્તુ જો કોઇ સાધુ કે સાધ્વી કદાચિત્ મોહનીય કર્મના વશથી તપસ્યા કરતા થકા તેના હૃદયમા કામભોગની તીવ્ર અભિલાષા ઉત્પન્ન થઇ જાય છે ત્યારે તે નિદાન કરે છે. નિદાનના પ્રભાવથી તે મોક્ષમાર્ગથી વિચલિત થઇ જાય છે, તથા અનન્ત સસાર ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે મોક્ષમહેલની નિસરણીસમાન રત્નત્રયથી નીચે પડી જાય છે. આ માટે મોક્ષાર્થિઓએ નિદાન ન કરવું જોઇએ આ હેતુથી આ દશમા અધ્યય-નમાં નવ નિદાનોનુ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. માટે આ અધ્યયનનું નામ '**निदानकर्म**' છે. આનુ '**आयतिस्थान**' આવું પણ નામ છે. કેમકે '**आयति**' નો અર્થ થાય છે '**लाभ**' તે લાભ, દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી બે પ્રકારનો હોય છે દ્રવ્યથી–આગામી કાલમાં જન્મ લેવાનો લાભ, કારણ કે–નિદાન કરવાવાળાને નિદાનનું ફળ ભોગવવા માટે અવશ્ય જન્મ ગ્રહણ કરવો પડશે ભાવથી–જ્ઞાનાદિનો લાભ આ બેઉ પ્રકારના લાભનું વર્ણન આમાં હોવાથી આનું નામ '**आयतिस्थाय**' પણ છે. અથવા '**आयतिस्तूत्तरः कालः**' આ વચનથી '**आयति**' નો અર્થ થાય છે–ઉત્તરકાલ–અર્થાત્ ભવિષ્યકાલ, તેનુ જે સ્થાન તે '**आयतिस्थान**' કહેવાય છે અર્થાત્ જે કર્મ–નિદાનકર્મ–નું પરિણામ ઉત્તરકાલ–આગામી જન્મમાં થતુ હોય તેને '**आयतिस्थान**' કહે છે આ દસમા અધ્યયનમા ઉત્તર જન્મમાં મળવાવાળા નિદાનકર્મના ફળનુ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે માટે આનુ નામ '**आयतिस्थान**' છે. આ નિદાનોનુ સ્વરૂપ જાણી લઇને સાધુઓએ તેમનાથી સર્વથા દૂર રહેવું જોઇએ આ પ્રકારે આ '**दशाश्रुतस्कन्ध सूत्र**' પ્રત્યેક મોક્ષાભિલાષીને માટે પરમ ઉપાદેય (મેળવવા લાયક) છે પ્રત્યેક શ્રાવક તથા સાધુએ આનો સ્વાધ્યાય કરવો જોઇએ

અર્થજ્ઞાન સાથે સ્વાધ્યાય કરવો એજ વાસ્તવિક સ્વાધ્યાય છે અર્થનું જ્ઞાન બધાને સહેજે થાય એ હેતુથી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર **પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી** મહારાજ સાહેબે આ સૂત્રની સંસ્કૃત ટીકા કરેલી છે. આ ટીકા સરલ શબ્દોમાં કરવામાં આવી છે જેથી સાધારણ સંસ્કૃત જાણનાર પણ તેના દ્વારા લાભ મેળવી શકે છે ટીકામાં માર્મિક સ્થળો પર વિસ્તારથી વિવેચન કરવામા આવેલુ છે જેથી સ્વાધ્યાય કરવાવાળાઓને એવે સ્થળે સુગમતાથી સમજણ પડશે. સંસ્કૃત ન જાણવાવાળા ભવ્ય પ્રાણિઓને પણ અર્થ સહિત સ્વાધ્યાય કરવાનો લાભ મળે તે માટે સાથે-સાથે હિન્દી ગુજરાતી અનુવાદ પણ આપવામાં આવ્યો છે આ પ્રકારે આ સૂત્ર મૂલ 'પ્રાકૃત' સંસ્કૃત ટીકા, હિન્દી તથા ગુજરાતી અનુવાદ સાથે-ચાર ભાષાઓમા પ્રકાશિત થયેલ છે. અમે સર્વ ભવ્ય પ્રાણિઓને એજ શુભ સંમતિ દઇએ છીએ કે-તેઓ ટીકાસહિત આ સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરીને પોતાનું આત્મકલ્યાણ કરતા માનવજીવનનુ પરમ લક્ષ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે અલં વિસ્તરેણ

ઉપલેટા.
તા. ૧૦ જાનેવારી ૧૯૫૩

મુનિ કન્હૈયાલાલ

તા. ૧૬-૧૨-૫૯ થી તા. ૧૫-૧-૬૦ સુધીની મળેલી મદદો.

(૧) શાહ છબીલદાસ હરજીવનદાસ — અમદાવાદ રૂા. ૨૦૦)
(આગળના રૂા ૩૦૧) મા ઉમેરવાના)

(૨) ચંદુલાલ કાનજી મહેતા — મુંબઇ રૂા. ૨૫૧)

(૩) કીશનલાલ સી મહેતા — મુંબઇ રૂા ૨૫૧)

(૪) શ્રી બેરમો સ્થા જૈન સંઘ હા નવલચંદ હાકેમચંદ મહેતા બેરમો રૂા ૨૫૧)

(૫) સ્વ શેઠ હીમતલાલ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમના સુપૂત્રો મેસર્સ દ્વારકાદાસ એન્ડ બ્રધર્સ તરફથી — અમદાવાદ રૂા ૩૫૧)

(૬) શ્રીમાન લાલજી રતનચંદજી C/o. આઈ સી હોઝયરી — દિલ્હી રૂા ૨૫૧)

(૭) સ્વ પૂ બા દિવાળીબેનના સ્મરણાર્થે
હા શેઠ બાબુલાલ પોપટલાલ — અમદાવાદ રૂા ૨૫૧)
(આગળના રૂા ૨૫૧) મા ઉમેરવાના)

(૮) અ સૌ બેન કાંતાબેનના સ્મરણાર્થે
હા ભાવસાર નાગરદાસ હરજીવનદાસ — અમદાવાદ રૂા ૨૫૧)

(૯) શ્રી ઉમેદચંદ ઠાકરશી ગોપાણી
C/o M/s ચુ ટી. ગોપાણી એન્ડ સન્સ — અમદાવાદ રૂા. ૩૫૧)

(૧૦) શેઠ બાબુલાલ નારણદાસ — ધોરાજી રૂા. ૨૫૧)

दानवीरोनी नामावली.

✻

श्री अखिल भारत श्वेताम्बर स्थानकवासी

जैन शास्त्रोद्धार समिति.

✻

गरेडीया कुवा रोड-ग्रीन लोज पासे,

रा ज को ट.

✻

शरुआत ता. १८-१०-५४ थी ता. १५-१२-५९ सुधीमां

दाखल थयेल मेम्बरोनां मुबारक नामो.

✻

गामवार ककावारी लिस्ट.

✻

(रु. २५० थी ओछी रकम भरनारनुं नाम आ यादीमां

सामेल करेल नथी.)

आद्यमुरब्बीश्रीओ—१०

(ओछामां ओछी रू. ५००० नी रकम आपनार)

नंबर	नाम	गाम	रुपिया
१	शेठ शान्तीलाल मंगळदासभाइ जाणीता मीलमालीक	अमदावाद	१००००
२	शेठ हरखचंद कालीदासभाइ वारीया हा. शेठ लालचंदभाइ जेचन्दभाइ, नगीनभाइ, बृजलालभाइ तथा वल्लभदासभाइ	भाणवड	६०००
३	कोठारी जेचन्दभाइ अजरामर हा. हरगोविंदभाइ जेचन्दभाइ	राजकोट	५२५१
४	शेठ धारशीभाइ जीवनभाइ	वारसी	५००१
५	स्व. पिताश्री छगनलाल शामळदासना स्मरणार्थे ह. भोगीलाल छगनलालभाइ भावसार	अमदावाद	५२५१
६	स्व. दिनेशभाइना स्मरणार्थे ह. शेठ कांतिलाल मणीलाल जेसींगभाइ	अमदावाद	५०००
७	शेठ आत्माराम माणेकलाल हा. शेठ चीमनलालभाइ शान्तीलालभाइ तथा प्रमुखभाइ	अमदावाद	६००१
८	श्री शामजी वेलजी वीराणी अने श्री कडवीबाइ वीराणी स्मारक ट्रस्ट हा. शामजी वेलजी वीराणी	राजकोट	५०००
९	श्री शामजी वेलजी वीराणी अने श्री कडवीबाइ वीराणी स्मारक ट्रस्ट हा. मातुश्री कडवीबाइ वीराणी	राजकोट	५०००
१०	शेठ पोचालाल पीतांबरदास	अमदावाद	५२५१

मुरब्बीश्रीओ—२१

(ओछामां ओछी रु. १००० नी रकम आपनार)

१	शाह रंगजीभाइ मोहनलाल ह. पोपटलाल मोहनलाल तथा प्रेमचंद रंगजीभाइ	अमदावाद	३७५१
२	वकील जीवराजभाइ वर्धमान कोठारी ह. कहानदासभाइ तथा वेणीलालभाइ	जेतपुर	३६०५
३	दोशी प्रभुदास मूळजीभाइ	राजकोट	३६०४
४	म्हेता गुलाबचन्द पानाचन्द	राजकोट	३२८९।।।⁄।।
५	म्हेता माणेकलाल अमुलखराय	घाटकोपर	३२५०
६	सघवी पीताम्बरदास गुलाबचन्द	जामनगर	३१०१
७	नामदार ठाकोर साहेब लखधीरसिंहजी बहादुर	मोरबी	२०००
८	शेठ ल्हेरचन्द कुंवरजी ह. शेठ न्यालचन्द ल्हेरचन्द	सिद्धपुर	२०००
९	शाह छगनलाल हेमचन्द वसा ह. मोहनलालभाइ तथा मोतीलालभाइ	मुंबइ	२०००
१०	श्री स्थानकवासी जैन संघ ह. शेठ चन्द्रकांत वीकमचन्द	मोरबी	१९६३
११	म्हेता सोमचंद तुलसीदास तथा तेमनां धर्मपत्नि अ. सौ. मणीगौरी मगनलाल	रतलाम	१५००
१२	म्हेता पोपटलाल मावजीभाइ	जामजोधपुर	१५०२
१३	दोशी कपुरचंद अमरशी ह. दलपतरामभाइ	जामजोधपुर	१००२
१४	बगडीआ जगजीवनदास रतनशी	दामनगर	१००२
१५	शेठ माणेकलाल भाणजीभाइ	पोरबंदर	१००१
१६	श्रीमान चंद्रसिंहजी साहेब म्हेता (रेल्वे मेनेजर)	कलकत्ता	१००१
१७	म्हेता सोमचंद नेणसीभाइ (करांचीवाळा)	मोरबी	१००१
१८	शाह हरीलाल अनोपचंद	खंभात	१००१
१९	कोठारी छबीलदास हरखचंद	मुंबइ	१०००
२०	कोठारी रंगीलदास हरखचंद	शिहोर	१०००
१२	मोदी केशवलाल हरीचंद्र	अमदावाद	१००१

सहायक मेम्बरो ५७

(ओछामां ओछी रु. ५०० नी रकम आपनार)

१	श्री स्थानकवासी जैनसंघ ह. शेठ झुंझाभाइ वेलसीभाइ	वढवाण शहेर	७५०
२	शेठ नरोत्तमदास ओघडभाइ	शीव	७००
३	शेठ रतनशी हीरजीभाइ ह. गोरधनदासभाइ.	जामजोधपुर	५५५
४	बाटवीया गीरधर परमानंद ह. अमीचंदभाइ	खाखीजाळीआ	५२७
५	मोरबीवाळा संघवी देवचंद नेणशीभाइ तथा तेमनां धर्मपत्नि अ. सौ. मणीबाइ तरफथी ह. मुलचंद देवचंद	मलाड	५११
६	वोरा मणीलाल पोपटलाल	अमदावाद	५०२
७	गोसलीया हरीलाल लालचंद तथा चंपाबेन गोसलीया	अमदावाद	५०२
८	शाह प्रेमचंद माणेकचंद तथा अ. सौ. समरतबेन	अमदावाद	५०२
९	शेठ इश्वरलाल पुरुषोत्तमदास	अमदावाद	५०१
१०	शेठ चंदुलाल छगनलाल	अमदावाद	५०१
११	शाह शान्तीलाल माणेकलाल	अमदावाद	५०१
१२	शेठ शीवलाल डमरभाइ (करांचीवाला)	लींबडी	५०१
१३	कामदार ताराचंद पोपटलाल धोराजीवाळा	राजकोट	५०१
१४	म्हेता मोहनलाल कपुरचंद	राजकोट	५००
१५	शेठ गोविंदजीभाइ पोपटभाइ	राजकोट	५००
१६	शेठ रामजी शामजी वीराणी	राजकोट	५०१
१७	स्व. पिताश्री नंदाजीना स्मरणार्थे ह. वेणीचंद शान्तीलाल (जाबुआवाळा)	मेघनगर	५०१
१८	श्री स्थानकवासी जैनसंघ ह. शेठ ठाकरशी करशनजी	थानगढ	५००

१९ शेठ ताराचंद पुखराजजी औरंगाबाद ५००
२० श्री स्थानकवासी जैनसंघ औरंगाबाद ५००
२१ म्हेता मूळचंद राघवजी
हा. मगनलालभाइ तथा दुर्लभजीभाइ आफ्रा ७५०
२२ शेठ हरखचन्द पुरुषोत्तम हा. इन्दुकुमार चोरवाड ५००
२३ शेठ केसरीमलजी वसतीमलजी गुगलीया राणावास ५००
२४ स्था. जैनसंघ
हा. बाटवीआ अमीचन्द गीरधरभाई खाखीजाळीआ ५०१
२५ शेठ खीमजीभाई बाबाभाइ हा. फुलचन्दभाई,
गुलाबचन्दभाइ नागरदासभाइ तथा जमनादासभाइ मुंबइ ५०१
२६ शेठ मणीलाल मोहनलाल डगली
हा. मुळजीभाइ मणीलाल मुंबइ ५०१
२७ स्व. कांतीलालभाइना स्मरणार्थे
हा. शेठ बालचन्द साकरचन्द मुंबइ ५०१
२८ कामदार रतीलाल दुर्लभजी (जेतपुरवाळा) मुंबइ ५०१
२९ शाह जयंतीलाल अमृतलाल शीव ५०१
३० वोरा मणीलाल लक्ष्मीचन्द शीव ५०१
३१ शेठ गुलाबचन्द भुदरभाइ तथा कस्तुरबेन
हा. भाइ अनोपचन्द खाररोड ५०१
३२ महान त्यागी बेन धीरजकुंवर चुनीलाल म्हेता आफ्रा ५०१
३३ श्री स्थानकवासी जैनसंघ आफ्रा ५०१
३४ श्री मगनलाल छगनलाल शेठ राजकोट ५०१
३५ शेठ चतुरदास ठाकरशी तथा
अ. सौ. नंदकुंवरबेन जामनगर ५०३
३६ शेठ देवचन्द अमरशी
(बेन धीरजकुंवरनो दीक्षा प्रसंगे भेट) भाणवड ५०१

३७ श्री स्थानकवासी जैनसंघ
(बेन धीरजकुंवरनी दीक्षा प्रसंगे भेट) भाणवड ५०१

३८ वकील वाडीलाल नेमचन्द शाह वीरमगाम ५०१

३९ म्हेता शांतिलाल मणीलाल ह. कमळाबेन म्हेता अमदावाद ५५६

४० श्रीयुत लालचन्दजी तथा अ. सौ. घीसाबेन ,, ५०१

४१ शेठ मोहनलाल मुकुटलाल बालया ,, ५०१

४२ स्व. शेठ उकाभाइ त्रीभोवनदासना स्मरणार्थे
तेमनां धर्मपत्नि लक्ष्मीबाइ गीरधर तरफथी
हा. मरघाबेन तथा मंगुबेन ,, ५०१

४३ पारेख जयंतीलाल मनसुखलाल राजकोटवाळा
हा. विनुभाइ ,, ५०१

४४ श्रीयुत शेठ लालचन्दजी मोश्रीलालजी ,, ५०१

४५ श्री वांकानेर स्था. जैन संघ वांकानेर ५०१

४६ श्री स्था. जैन संघ बोटाद ५०१

४७ शेठ गुदडमलजी शेषमलजी जोवर (बरार) पीपळगांव ५०१

४८ स्व. तुरखीया लहेरचन्द माणेकचन्दना स्मरणार्थे
तेमनां धर्मपत्नि जीवतीबाइ तरफथी
ह. भाइ जयंतीलाल तथा पूनमचन्द डभास ५०१

४९ शाह अचळदास शुकनराजजी
हा. शेठ शुकनराजजी अमदावाद ५०१

५० भावसार खोडीदास गणेशभाइ धंधुका ५०१

५१ अ. सौ. हीराबेन माणेकलाल म्हेता घाटकोपर (मुंबइ) ५०१

५२ महेता शान्तीलाल मगनलाल तथा
अ. सौ. पद्मावती शान्तीलाल महेता अमदावाद ५००

५३ शेठ हीराचन्दजी वनेचन्दजी कटारीया हुबली ५०१

५४ शेठ छोटुभाइ हरगोविंददास कटोरीवाळा मुंबइ ५०१

५५ पारेख रतिलाल नानचन्द मोरबीवाळा तरफथी
तेमना पिताश्री नानचन्द गोविंदजीना स्मरणार्थे
तथा तेमनां धर्मपत्नि अ. सौ. वसंत बहेनना
अठ्ठाइ तप निमित्ते हा. भुपतलाल रतिलाल अमदावाद ५११

५६ स्व. शाह त्रीभोवनदास मगनलालना स्मरणार्थे
तेमनां धर्मपत्नि शीवकुवरबाइ तरफथी
हा. रतीलाल त्रीभोवनदास अमदावाद ५११

५७ श्रीमान नाथालाल माणेकचन्द पारेख मुंबइ (माटुंगा) ५०१

५२२ मेम्बरोनुं गामवार लीस्ट

अमदावाद तथा परांओ.

१ शेठ गीरधरलाल करमचन्द २५१
२ शेठ छोटालाल वखनचन्द ह. फकीरचन्दभाइ २५१
३ शाह कान्तीलाल त्रीभोवनदास २५१
४ शाह पोपटलाल मोहनलाल २५१
५ शेठ प्रेमचन्द साकरचन्द २५०
६ शाह रतीलाल वाडीलाल २५१
७ शेठ लालभाइ मंगळदास २५१
८ स्व. अमृतलाल वर्धमानना स्मरणार्थे
ह. कानजीभाइ अमृतलाल २५१
९ भावसार भोगीलाल जमनादास (पाटणवाळा) २५१
१० शाह नटवरलाल चन्दुलाल २५१
११ शाह नरसिंहदास त्रीभोवनदास २५१
१२ श्री शाहपुर दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैन उपाश्रय
ह. वहीवट कर्ता शेठ इश्वरलाल पुरुषोत्तमदास २५१
१३ श्री छीपापोळ दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैनसंघ
ह. शेठ चन्दुलाल अचरतलाल २५१

१४ शाह चीनुभाइ बालाभाइ

C/o शाह बालाभाइ महासुखराम २५१

१५ शाह भाइलाल उजमशी २५१

१६ श्री सुखलाल डी. शेठ हा. डो. कु. सरस्वतीव्हेन शेठ २५१

१७ श्री सौराष्ट्र स्था. जैनसंघ

हा. शाह कान्तिलाल जीवणलाल २५१

१८ मोदी नाथालाल महादेवदास २५१

१९ शाह मोहनलाल त्रीकमदास २५१

२० श्री छकोटी स्था. जैनसंघ

हा. शाह पोचालाल पीताम्बरदास २५१

२१ शेठ पोपटलाल हंसराजना स्मरणार्थे

हा. शेठ बाबुलाल पोपटलाल २५१

२२ देशाइ अमृतलाल वर्धमान बापोदरावाळाना स्मरणार्थे

हा. भाइलाल अमृतलाल देशाइ २५१

२३ शाह नवनीतलाल अमुलखराय २५१

२४ शाह मणीलाल आशाराम २५१

२५ शाह चीनुभाइ साकरचन्द २५१

२६ शाह वरजीवनदास उमेदचन्द २५१

२७ शाह रजनीकान्त कस्तुरचन्द २५१

२८ संघवी जीवणलाल छगनलाल (स्था. जैन) २५१

२९ शाह शांतिलाल मोहनलाल धांगध्रावाळा २५२

३० अ. सौ. बेन रतनबाइ नादेचा

हा. धुलाजीभाइ चंपालालजी २५१

३१ शाह हरिलाल जेठालाल भाडलावाला २५१

३२ श्री सरसपुर दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैन उपाश्रय

हा. भावसार भोगीलाल छगनलाल २५१

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠ હરખચંદ કાલીદાસ વારીઆ
ભાણવડ.

કોઠારી હરગોવિંદભાઇ જેચંદ
રાજકોટ.

(સ્વ) શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ.

શેઠ શાંતિલાલ મગળદાસભાઇ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠ ધારશીભાઇ જીવણભાઇ
સોલાપુર.

છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

३३ शेठ पुखराजजी समतीरामजी भादडीवाळा — २५१

३४ स्व. पिताश्री जवाहीरलालजी तथा पूज्य चाचाजी हजारीमलजी बरडीयाना स्मरणार्थे
ह. मूळचंदजी जवाहीरलालजी — २५१

३५ स्व. भावसार बबाभाइ (मंगळदास) पानाचन्दना स्मरणार्थे
हा. तेमनां धर्मपत्नि पुरीबेन — २५१

३६ स्व. पिताश्री रवजीभाइ तथा स्व. मातुश्री मूळीबाइना
स्मरणार्थे हा. ककलभाइ कोठारी — ३०१

३७ भावसार केशवलालभाइ मगनलालभाइ — २५१

३८ शाह केशवलाल नानचंद जाखडावाळा हा. पार्वतीबेन — २५१

३९ शाह जीतेन्द्रकुमार वाडीलाल माणेकचन्द
राजसीतापुरवाळा (साबरमती) — २५१

४० श्री स्था. जैन संघ (साबरमती) — २५०

४१ श्री बीपिनचंद्र तथा उमाकांत चुनीलाल गोपाणी
(राणपुरवाळा) — ३०१

४२ भावसार छोटालालभाइ छगनलालभाइ — २५१

४३ भावसार शकराभाइ छगनलालभाइ — २५१

४४ अ. सौ. जीवीबेन रतीलाल
हा. भावसार रतीलाल हरगोविंददास — २५१

४५ संघवी वालुभाइ कमळशी तथा तेमनां धर्मपत्निओ
अ. सौ. चंपाबेन तथा वसंतबेन तरफथी — २५१

४६ अ. सौ. विद्याबेन वनेचंद देशाइ वर्षी तप तथा अठाइ
प्रसंगे हा. सुरेन्द्रकुमार वनेचंद देशाइ — ४१७

४७ शाह नटवरलाल गोकळदास — २५१

४८ शाह शामळभाइ अमरशीभाइ — २५१

४९ अ. सौ. कंकुबेन (भावसार भोगीलालभाइ
छगनलालभाइनां धर्मपत्नि) — ३०५

५० अ. सौ. सवितावेन (जयंतीलाल भोगीलालनां धर्मपत्नि) २५१
५१ अ. सौ. शांतावेन (दीनुभाइ भोगीलालनां धर्मपत्नि) २५१
५२ अ. सौ. सुनंदावेन (रमणभाइ भोगीलालनां धर्मपत्नि) २५१
५३ शेठ हीराजी रुगनाथजीना स्मरणार्थे ह. वागमलजी रुगनाथजी ३०१
५४ शेठ मणीलाल वोघाभाइ २५१
५५ पटवा सुमेरमलजी अनोपचन्दजी जोधपुरवाळा ३०१
५६ स्व. माणेकलाल वनमाळीदास शेठना स्मरणार्थे
हा. रमणलाल माणेकलाल २५१
५७ स्व. शाह धनराजजी खेमराजजीनां स्मरणार्थे
हा. कनैयालालजी धनराजजी ३०१
५८ श्री सारंगपुर द. आ. को. स्था. जैन संघ
हा. शाह रमणलाल अणुभाइ २५१
५९ दोशी हरजीवनदास जीवराज तथा लक्ष्मीबाई लहेरचन्दना
स्मरणार्थे हा. दोशी मनहरलाल करसनदास मुळीवाळा २५१
६० शाह पूनमचन्द फतेहचन्द २५१
६१ श्रीयुत चतुरभाइ नंदलाल २५१
६२ श्रीयुत अमृतलाल ईश्वरलाल २५१
६३ शाह जादवजी मोहनलाल तथा शाह चीमनलाल अमुलखभाई २५१
६४ अ. सौ. लासुबेन मगनलाल हा. शाह अमृतलाल धनजीभाई
वढवाण शहेरवाळा ३०१
६५ अ.सौ. बहेन कान्ताबेन गोरधनदास (चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
६६ दोशी फुलचन्द सुखलालभाइ बोटादवाळाना स्मरणार्थे
हा. दोशी छबीलदास फुलचन्दभाइ २५१
६७ लालाजी रामकुमारजी जैन २५१
६८ शेठ छोटालाल गुमानचन्द पालनपुरवाळा २५१
६९ शाह धीरजलाल मोतीलाल २५१

७०	संघवी सूर्यकांत चुनीलालना स्मरणार्थे हा. संघवी जीवणलाल चुनीलाल	२५१
७१	भावसार मोहनलाल अमुलखराय	२५१
७२	शाह फुलचन्द मुलचन्दभाइ हा. हसमुखभाइ फुलचन्दभाइ	२५१
७३	शाह लल्लुभाइ मगनभाइ चूडावाला हा. जसवंतलाल लल्लुभाइ	३०१
७४	श्रीमान मीश्रीलालजी जवाहीरलालजी बरडीया अल्वरवाळा	२५१
७५	म्हेता मुळचन्द मगनलाल	२५१
७६	वैद्य नरसीदास साकरचन्दनां धर्मपत्नि रेवाबाइना स्मरणार्थे ह. हरीलालभाइ	२५१
७७	कुमारी पुष्पाबेन हरीलाल (चांदमुनिना उपदेशथी)	२५१
७८	शाह मणीलाल ठाकरशी ह. कमळाबेन मणीलाल (चांदमुनिना उपदेशथी)	२५१
७९	मीस नलीनीबेन जयंतिलाल	२५१
८०	अ. सौ. लीलावती ईश्वरलाल	२५१
८१	स्व. उमेदराम भ्रीभुवनदासना धर्मपत्नि काशीबाइना स्मरणार्थे ह. शांतिलाल उमेदराम (चांदमुनिना उपदेशथी)	२५१
८२	स्व. भावसार मोहनलाल छगनलालना धर्मपत्नि दिवाळी- बाइना स्मरणार्थे ह. रतीलाल माणेकलाल (चांदमुनिना उपदेशथी)	२५१
८३	म्हेता देवीचन्दजी खूबचन्दजी धोका. गढसीयाणावाळाना स्मरणार्थे ह. म्हेता चुनीलाल हरखानचन्द	२५१
८४	घासीलालजी मोहनलालजी कोठारी C/o लक्ष्मी पुस्तकभंडार	२५१
८५	शाह मणीलाल छगनलाल	२५१
८६	स्व. शेठ नाथालाल रतनाभाइ मारफतीयाना स्मरणार्थे पुनाब्हेन तरफथी ह. करसनभाइ (चांदमुनिना उपदेशथी)	२५१

८७	भावसार जयंतिलाल भोगीलाल	३०१
८८	„ दीनुभाइ भोगीलाल	२५१
८९	„ रमणलाल भोगीलाल	२५१
९०	„ कनुभाइ सकरचन्द	२५१
९१	शेठ भेरूमलजी साहेब जोधपुरवाळा	२५१
९२	स्व. वेनाणी वर्धमान रामजीभाइ कुंदणीवाळाना स्मरणार्थे हा. शांतिलाल वर्धमान	२५१
९३	स्व. शाह कचराभाइ लहेराभाइना स्मरणार्थे हा. शान्तिलाल कचराभाइ	२५१
९४	एक स्वधर्मी बंधु हा. शाह रीखभदासजी जयन्तिलालजी	२५१
९५	अ. सौ. सरस्वतीबेन मणीलाल चतुरभाइ शाह (सदानंदी छोटालाल महाराजश्रीना उपदेशथी)	२५१
९६	चीमनलाल मणीलाल शाह दरियापुरी संप्रदायना पू० तपस्वी महाराज श्री माणेकचंद्रजी महाराजना शिष्य मुनिश्री मगनलालजी महाराजश्रीना स्मरणार्थे	२५१
९७	जेकुंवर व्रजलाल पारेख	२५१
९८	पुनमचंदजी जवाहरलालजी बरडीया	२५१
९९	अ. सौ. लीलावती धीरजलाल म्हेता C/o डो. धीरजलाल श्रीकमलाल म्हेता	३०१
१००	श्रीयुत हरजीवनदास रायचंद हा. छबीलदास हरजीवन	३०१
१०१	शेठ राजमलजी घासीमलजी कोठारी कोशीथडवाळा तरफथी	२५१
१०२	शेठ चुनीलाल भगवानजी C/o रतीलाल चुनीलाल	२५१
१०३	भाग्यवती अरवींदकुमार C/o अरवींदकुमार सकराभाइ	२५१

१०४ अ. सौ. चंचळबेन मनसुखलाल
हा. मनसुखलाल जेठालाल रुपेश — २५१

१०५ स्व. आसीबाइ तथा शेठ वस्तीमलजी भोमाजीनां स्मरणार्थे हा. शेठ मीश्रीमलजी देवीचंदजी ओसवाल केरुवाळा — २५१

१०६ स्व. शेठ कीशनमलजी मांडोथना स्मरणार्थे
हा. शीरेमलजी कीशनमलजी सोजतवाला — २५१

१०७ स्व. शेठ वकतावरमलजीना स्मरणार्थे
हा. शेठ घीसालालजी मुकनराजजी शीयारीया (जोधपुरवाळा) — २५१

१०८ शाह महासुखलाल भाइलाल
(सदानंदी पंडित मुनिश्री छोटालालजी महाराजना उपदेशथी) — २५१

१०९ अ. सौ. कान्ताबेन काळीदास
C/o कुमार बुक बाइन्डींग वर्कस — २५१

अजमेर

१ शेठ भुरालाल मोहनलाल — २५१

अमरेली

१ मास्तर हुकमीचन्द दीपचन्द शेठ — २५१

अमलनेर

१ शाह नागरदास वाघजीभाइ — २५१

२ श्री स्था. जैनसंघ हा. शाह गांडालाल भीखालाल — २५१

अलवर

१ श्रीमती चंपादेवी C/o बुद्धामलजी रतनलालजी सचेती — २५१

२ चांदमलजी महावीरप्रसाद पालावत — २५१

३ श्रीयुत रुषभकुमार सुमतिकुमार जैन — २५१

आणंद

१ शेठ रमणीकलाल ए. कपासी ह. मनसुखलालभाइ २५१

आसनसोल

१ बावीसी मणीलाल चत्रभुजना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
मणीबाइ तरफथी ह. रसिकलाल, अनिलकांत, विनोदराय. २५१

आटकोट

१ शाह चुनीलाल नारणजी ३०१

इन्दोर

१ अ. सौ. बेन दयाबेन मोहनलाल देशाइ
जेतपुरवाळा (अ. सौ. बेन विद्याबेनना
वर्षीतप निमिते) हा. अरविंदकुमार, जीतेन्द्रकुमार २५१

२ भाइलाल छगनलाल तुरखीया ३५१

३ स्व. गौरीशंकर काळीदास देशाइ जेतपुरवाळाना
स्मरणार्थे हा. भुपतलाल गौरीशंकर २५०

इगतपुरी

१ पन्नालाल लखीचंद जैन २५१

उदयपुर

१ श्रीयुत साहेबलालजी महेता ३०१

२ शेठ मोतीलालजी रणजीतलालजी हींगड २५१

३ शेठ मगनलालजी बागरेचा २५१

४ अ. सौ. बेन चन्द्रावती ते श्रीमान बहोतलालजी नाहरनां
धर्मपत्नि ह. शेठ रणजीतलालजी हींगड २५१

५ स्व. शेठ कालुलालजी लोढाना स्मरणार्थे
ह. शेठ दोलतसिंहजी लोढा २५१

६ स्व. शेठ प्रतापमलजी साखलाना स्मरणार्थे
हा. प्राणलाल हीरालाल साखला

७ पूज्य पिताश्री मोतीलालजी म्हेताना स्मरणार्थे
ह. रणजीतलालजी मोतीलालजी म्हेता २५१
८ शेठ छगनलाल बागरेचा २५१
९ शेठ भीमराज थावरचन्द बाफणा २५१
१० श्रीमती सोहीनीबाइ
C/o रणजीतलालजी मोतीलालजी हींगड २५१
११ शेठ पन्नालालजी गणेशलालजी हींगड २५१
१२ शेठ दीपचंद पन्नालालजी लोढा २५१

उमरगांवरोड

१ शाह मोहनलाल पोपटलाल पानेलीवाळा २५१

उपलेटा

१ शेठ जेठालाल गोरधनदास २५१
२ स्व. बेन संतोकबेन कचरा ह. ओतमचन्दभाइ छोटालालभाई
तथा अमृतलालभाइ वालजी (कल्याणवाळा) २५१
३ शेठ खुशालचंद कानजीभाइ हा. शेठ प्रतापभाइ २५१
४ संघाणी मूळशंकर हरजीवनभाइना स्मरणार्थे
हा. तेमना पुत्रो जयंतीलालभाइ तथा रमणीकलाल २५१
५ दोशी विठ्ठलजी हरखचंद २५१

एडन केम्प

१ शाह गोकळदास शामजी उदाणी २५१
२ शाह जगमोहनदास परसोतमदास २५१
३ महेता प्रेमचन्द माणेकचन्दना स्मरणार्थे
हा. रायचन्दभाइ, पोपटलालभाइ तथा रसीकलालभाइ २५१

आकोला

१ शेठ कंचनलालभाइ राघवजी अजमेरा
C/o मेसर्स अजमेरा ब्रधर्स एन्ड कुं.
(पूज्य सदानंदी मुनिश्री छोटालालजी महाराजना
उपदेशथी) २५१

कुशलगढ

१ शेठ चंपालालजी देवीचंदजी २५१

कत्रासगढ

१ श्री जैन श्वे. स्था. संघ ह. शेठ देवचंद अमुलख २५१

कलकत्ता

१ श्री कलकत्ता जैन श्वे. स्था. (गुजराती) संघ
ह. शाह जयसुखलाल प्रभुलाल २५१

कलोल

१ शेठ मोहनलाल जेठाभाइना स्मरणार्थे
ह. शेठ आत्माराम मोहनलाल २५१

२ डो. मयाचन्द मगनलाल शेठ ह. डो. रतनचन्द मयाचन्द २५१

३ स्व. नाथालाल उमेदचन्दना स्मरणार्थे
ह. शाह रतीलाल नाथालाल २५१

४ शेठ मणीलाल तलकचन्दना स्मरणार्थे
ह. मारफतीया चन्दुलाल मणीलाल २५१

५ स्व. श्रीयुत वाडीलाल परशोतमदासना स्मरणार्थे
ह. घेलाभाइ तथा आत्मारामभाइ २५१

६ शेठ नागरदास केशवलाल २५१

७ श्री स्थानकवासी जैन संघ
ह. शेठ आत्मारामभाइ मोहनलालभाइ २५१

कडी

१ श्री स्था. दरीयापुरी जैन संघ
ह. भावसार दामोदरदासभाइ इश्वरभाइ २५१

२ पार्वतीबेन C/o जेसींगभाइ इश्वरभाइ २५१

कानपुर

१ शाह रमणीकलाल प्रेमचन्दभाइ ३००

२ शाह हरकीशनदास फूलचन्दभाइ २५१

३ स्व. काळीदास जेठालालना स्मरणार्थे
ह. सुमनलाल काळीदास — २५१

कुंदणी—आटकोट

१ दोशी रतीलाल टोकरशीभाइ — २५१

कोलकी

१ पटेल गोविंदलाल भगवानजी — २५१
२ पटेल खीमजी जेठाभाइ वाघाणी
(तेमना स्व. सुपुत्र रामजीभाइना स्मरणार्थे) — ३०२

कल्याण

१ संघवी ठाकरशीभाइ संघजीना स्मरणार्थे
हा. शाह हींमतलाल हरखचन्द — २५१

खाखीजाळीया

१ वाटवीया गुलाबचन्द लीलाधर — २५१

खोचन

१ शेठ कीशनलाल पृथ्वीराज — ३५२

खुडदा रोड

१ शेठ गीरधारीलालजी सीतारामजी — ३००
२ शेठ नरसींहदास शांतीलालजी भोरलावाळा — २५१

खंभात

१ शेठ माणेकलाल भगवानदास — २५१
२ श्री स्था. जैन संघ ह. पटेल कान्तीलाल अंबालाल — २५१
३ शाह साकरचन्द मोहनलाल — २५१
४ शाह चन्दुलाल हरीलाल — २५१
५ शाह शकराभाइ देवचन्द — २५१
६ शाह त्रिभोवनदास मंगळदास — २५१

गांधीधाम

१ शाह मोरारजी नागजी एन्ड कुं. २५१

गुंदा

१ स्व. महेता पूनमचन्द भवानभाइना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि दीवाळीबेन लीलाधर २५१

गोंडल

१ स्व. बाखडा वच्छराज तुलसीदासनां धर्मपत्नि कमळबाइ
ह. माणेकचन्दभाइ तथा कपुरचन्दभाइ २५१

२ पीपळीआ लीलाधर दामोदर तरफथी तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. लीलावती खाकरचन्द कोठारीना बीजा वरसीतपनी
खुशालीमां ३०१

३ कामदार जुठालाल केशवजीना स्मरणार्थे
ह. हरीलाल जुठाभाइ ३०१

४ स्व. कोठारी कृपाशंकर माणेकचन्दना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि प्रभाकुंवरबेन २५१

५ कोठारी गुलाबचन्द रायचन्द २५१

६ जसाणी रुगनाथभाइ नानजो ह. चुनीलालभाइ २५१

गोधरा

१ शाह भीखोवनदास छगनलाल ३०१

२ स्व. प्रेमचंद ठाकरशीना स्मरणार्थे
हा. शाह चुनीलाल प्रेमचंद ३०१

गुंदाला (कच्छ)

१ शाह मालशी घेलाभाइ २५१

गुलाबपुरा

१ श्री स्था. जैन वर्धमान संघ
हा. मांगीलालजी उकारमलजी २५१

घटकण

१ शाह चन्दुलाल केशवलाल — २५१

घोलवड (थाणा)

१ महेता गुलाबचन्दजी गंभीरमलजी — ३००

घोडनदी

१ शेठ चंद्रभान शोभाचंद गादिया — २५१

चुडा (झालावाड)

१ श्री स्था. जैनसंघ हा. रतीलाल गांधी प्रमुख — २५१

जलेसर (बालासोर)

१ संघवी नानचन्द पोपटभाई थानगढवाळा — २५१

जयपुर

१ श्रीमान हिंमतसिंहजी साहेब गलूंडिया एडिसनल कमीश्नर अजमेर डीवझनवाळानां धर्मपत्नि अ. सौ. माणेककुंवरव्हेन तरफथी ह. खुशालसिंहजी गलूंडिया — ३५१

२ श्रीमान शेठ शीरेमलजी नवलखानां धर्मपत्नि अ. सौ. प्रेमलतादेवी — २५१

जामजोधपुर

१ श्री स्था. जैनसंघ ह. म्हेता पोपटलाल मावजीभाइ — ३८७
२ शाह त्रीभोवनदास भगवानजी पानेलीवाळा — २५१
३ दोशी माणेकचन्द भवान — २५१
४ पटेल लालजी जुठाभाइ — २५१
५ शेठ बावनजी जेठाभाइ — २५१
६ शेठ व्रजलाल चुनीलाल — २५१

जामनगर

१ शेठ छोटालाल केशवजी — २५१
२ वोरा चीमनलाल देवजीभाइ — २५१

३ डो. साहेब पी. पी. शेठ २५०

४ शाह रंगीलदास पोपटलाल २५१

जामखंभाळीया

१ शेठ वसनजी नारणजी २५१

२ श्री स्था. जैनसंघ हा. म्हेता रणछोडदास परमाणंद २५१

३ संघवी प्राणलाल लवजीभाइ २५१

४ महेता हेमचन्द काळीदास २५१

जावरा

१ स्व. भंडारी स्वरूपचंदजी शाहना धर्मपत्नि मोतीबेनना
स्मरणार्थे ह. श्रीयुत लालचन्दजी राजमलजी किशनगढवाळा
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१

जुनागढ

१ शाह मणीलाल मीठाभाइ ह. हरीलालभाइ
(हाटीना माळीआवाळा) २५१

जुनारदेव (मध्य प्रांत)

१ चेलाणी श्रीकमजी लाधाभाइ २५१

जेतपुर

१ शेठ अमृतलाल हीरजीभाइ ह. नरभेरामभाइ (जसापुरवाळा) २५१

२ दोशी छोटालाल वनेचन्द २५१

३ कोठारी डोलरकुमार वेणीलाल २५१

४ अ. सौ. व्हेन सुरजकुंवर वेणीलाल कोठारी २५१

जेतलसर

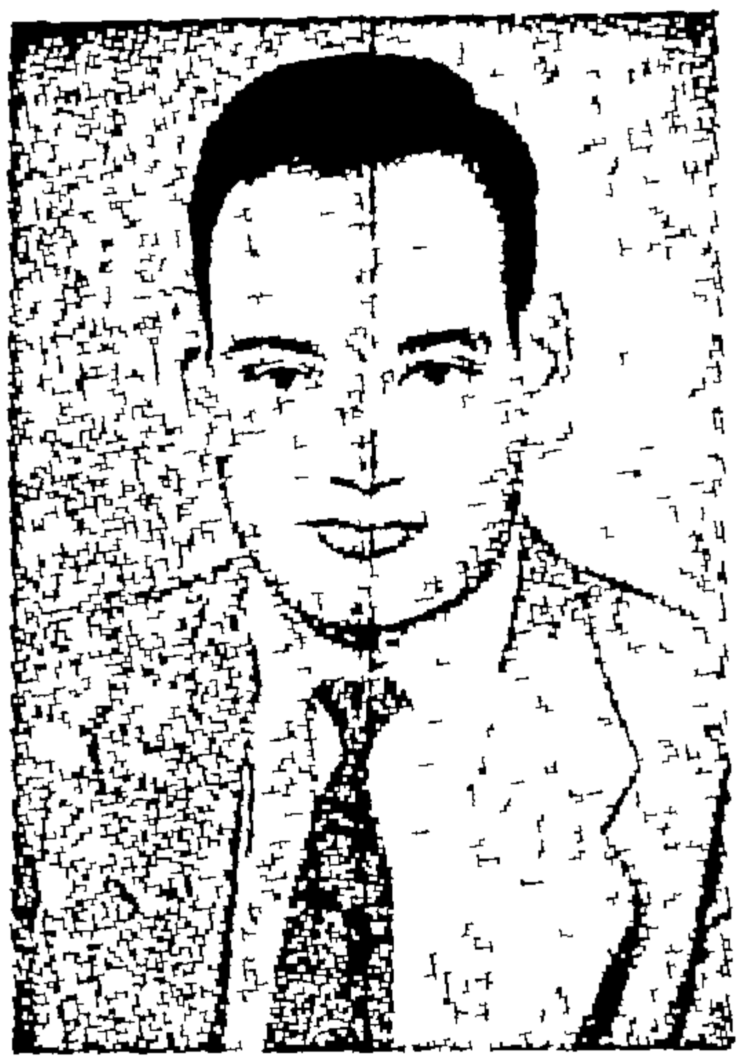
१ शाह लक्ष्मीचन्द कपुरचन्द २५१

२ कामदार लीलाधर जीवराजना स्मरणार्थे तेमना धर्मपत्नि
जवकबेन तरफथी ह. शान्तीलालभाइ गोंडळवाळा २५१

जोधपुर (राजस्थान)

१ शेठ हस्तीमलजी मनरुपमलजी सामसुखा २५१

આદ્યસુરક્ષીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઇ
કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામજી વેલજી વીરાણી
રાજકોટ.

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી
રાજકોટ.
(દીક્ષા લીધા પહેલા શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)

શેઠશ્રી જેસિંગભાઇ પોંચાલાલભાઇ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઇ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

२	शेठ पुखराजजी पद्मराजजी भंडारी	२५१
३	शेठ नवरतनमलजी धनवंतसिंहजी	२५०
४	शेठ वस्तीमलजी आनंदमलजी सामसुखा	२५१

जोरावरनगर

१	श्री श्वे. स्था. जैन संघ ह. शेठ चपकलाल धनजीभाइ	२५१

जमशेदपुर

१	दोशी झवेरचंद वल्लभजी	२५१

झरीया

१	श्री जैन स्था. संघ हा. शेठ कनैयालाल बी. मोदी	२५१

डोंडाइचा

१	श्री स्था. जैन संघ हा. शेठ चंपालालजी मारवे	२५०

ढसा (वाया धोळा)

१	श्री ढसागाम श्री स्था. जैन संघ ह. एक सद्‌ग्रहस्थ तरफथी	२५१
२	श्री स्था. जैन संघ हा. वगडिया नरभेराम जेठालाल (ढसा जंकशन)	२५०

तासगांव

१	स्व. चुनीलालजी दुगडना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि ढोंढुबाइना तरफथी हा. शेठ रामचंद्रजी दुगड	३५१

थानगढ

१	शाह ठाकरशीभाइ करशनजी	२५१
२	शेठ जेठालाल त्रीभोवनदास	२५१
३	शाह धारशीभाइ पाशवीरभाइ ह. सुखलालभाइ	२५१
४	शाह त्रीभोवन गोपालजी तथा अ. सौ. कसुंबाबेन त्रीभोवन	२५१

दहाणुरोड (थाणा)

१	शाह हरजीवनदास ओघड खंधार (करांचीवाळा)	२५१

दाहोद

१ शेठ माणेकलालभाइ खेंगारजी २५१

दिल्ही

१ लाला पूर्णचंदजी जैन (सेन्ट्रल बेंकवाळा) ३५१

२ श्रीयुत कीशनचंदजी म्हेतावचंदजी चोरडीया
हा. श्रीमती नगीना देवी तथा श्रीयुत म्हेतावचन्द जैन २५१

३ लालाजी मीट्ठनलालजी जैन एन्ड सन्स ३०१

४ लालाजी गुलशनरायजी जैन एन्ड सन्स ३०१

५ अ. सौ. सज्जनवेन इंदरमलजी पारेख २५१

६ स्व. लक्ष्मीचन्दजीना स्मरणार्थे नगीनादेवी सुजंतीना
तरफथी हा. संघवी हेमतकुमारजी जैन २५१

७ वेन विज्याकुमारी जैन C/o म्हेतावचन्द जैन
(वयोवृद्ध सरळ स्वभावी फूलमतीजी महासतीनी
प्रेरणाथी) २५१

धार (मध्यप्रांत)

१ शेठ सागरमलजी पनालालजी २५१

ध्रांगध्रा

१ श्री स्था. जैन मोटा संघ ह. शेठ मगळजीभाइ जीवराज २५१

२ संघवी नरसीदास वखतचंद ३०१

३ ठक्कर नारणदास हरगोवींददास २५१

४ कोठारी कपूरचन्द मंगळजी २५१

ध्राफा

१ शेठ मणीलाल जेचंदभाइ २५१

धोराजी

१ म्हेता प्रभुदास मूळजीभाइ ३५१

२ पिताश्री भगवानजी कचराभाइना तथा चि. हंसाना स्मरणार्थे
   ह. पटेल दलीचंद भगवानजी — ३०१
३ अ. सौ. बचीबेन बाबुभाइ — २५१
४ धी नव सौराष्ट्र ओइल मील प्रा. लीमीटेड — २५१
५ स्व. रायचंद पानाचंद शाहना स्मरणार्थे
   ह. चीमनलाल रायचन्द — ३०१
६ गांधी पोपटलाल जेचंद — २५०
७ देशाई छगनलाल डाह्याभाइ लाठबाळानां धर्मपत्नि दिवाळीबेन
   तरफथी ह. कुमारी हसुमती — २५१

धंधुका

१ शेठ पोपटलाल धारशी — २५१
२ स्व. गुलाबचन्दभाइना स्मरणार्थे ह. पोपटलाल नानचन्द — २५१
३ वसाणी चत्रभुज वाघजीभाइ — २५१

धूलिया

१ श्री अमोल जैन ज्ञानालय हा. कनैयालाल छाजेड — २५१

नंदुरबार

१ श्री स्थानकवासी जैन संघ ह. शेठ प्रेमचन्द भगवानलाल — २५०

नारायण गाम

१ मोतीलालजी हीराचंदजी चोरडीया बोरीवाला — २५१

नडीयाद

१ शेठ मोहनलाल भुराभाइ — २५१

पोर्टसुदान

१ शेठ सोमचन्द परसोतमदास — ३०१

पाणसणा

१ श्री स्थानकवासी जैन संघ ह. छोटालाल पुंजाभाइ — २५१

पालणपुर

१ लक्ष्मीबेन ह. म्हेता हरीलाल पीताम्बरदास २५१
२ श्री लोकागच्छ स्थानकवासी जैन पुस्तकालय २५१
३ महेता मणीलाल भाइचन्द भाइ २५१
४ महेता सूरजमल भाइचन्द भाइ २५१

पालेज

१ स्व. मनसुखलाल मोहनलाल संघवीना स्मरणार्थे
ह. भाइ धीरजलाल मनसुखलाल ३०१

पुना

१ शेठ उत्तमचन्दजी केवळचन्दजी धोका २५१

प्रांतिज

१ श्री प्रांतिज स्था. जैनसंघ ह. श्रीयुत अंबालाल महासुखराम २५०

फालना

१ महेता पुखराजजी हस्तीमलजी (सादडीवाळा) ३०१
२ महेता कुन्दनमलजी अमरचन्दजी (सादडीवाळा) २५१

बरवाळा (घेलाशा)

१ स्व. मोहनलाल नरसीदासना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि सुरजबेन मोरारजी २५१

बगसरा (भायाणी)

१ शेठ पोपटलाल राघवजी रायडीवाळा ह. शेठ मानसंग प्रेमचन्द २५१

बेराजा (कच्छ)

१ शेठ गांगजी केशवजी (ज्ञानभंडार माटे) २५१

बालोतरा

१ शाह जेठमलजी हस्तीमलजी, भगवानदासजी भणसारी २५१

बोरा

१ स्वरुपचन्दजी जवाहरमलजी बोरडीया
मेनोबाइ सुगनलालजीना स्मरणार्थे
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१

२ बेन राधीबाइ (पूज्य आचार्य धर्मदासजी महाराजना संप्रदायना मंत्रि कीशनलालजी महाराजना सुशिष्य शोभागमलजी महाराजना शिष्य स्व. केवळचंदजी महाराजना स्मरणार्थे) चांदमुनिना उपदेशथी २५१

बेंगलोर

१ बाटवीया वनेचन्द अमीचन्द महावीर टेक्षटाइल स्टोर तरफथी
भाइ चन्द्रकांतना लग्ननी खुशालीमां २५२

२ शेठ कीशनलालजी फूलचदजी साहेब २५१

बोटाद

१ स्व. वसाणी हरगोविंददास छगनलालना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि छबलबेन २५१

बीकानेर

१ शेठ भेरुदानजी शेठीया २५४

बिदडा

१ शाह कानजी शामजी २५१

बेलारी

१ श्री स्था. जैन संघ हा. हजारीमलजी हस्तीमलजी रांका २५१

बदनावर

१ श्री वर्धमान स्था. जैन श्रावक संघ
हा. मिश्रीलाल जैन वकील २५१

बोडेली

१ शाह प्रवीणचन्द नरसीदास (साणंदवाळा) २५१
२ शाह गीरधरलाल साकरचन्द २५१

भाणवड

१ शेठ जेचन्दभाइ माणेकचन्द ३५२
२ संघवी माणेकचन्द माधवजी २५१
३ शेठ लालजीभाइ माणेकचन्द (लालपुरवाळा) २५१
४ शेठ रामजी जीणाभाइ २५१
५ शेठ पदमशी भीमजी फोफरीआ २५१
६ फोफरीआ गांडालाल कानजीभाइ
ह. अ. सौ. शांताबेन वसनजी २५१
७ वकील मणीलाल खेंगारभाइ पूनातर २५१

भीम

१ चंपकलालजी जैन पुस्तकालय
हा. छोगामलजी मांगीमलजी मांडोत
(मुनी मांगीलालजीना उपदेशथी) २५१

भीलवाडा

१ श्री शांति जैन पुस्तकालय ह. चांदमलजी मानमलजी संघवी २५१
२ शेठ भीमराज मीश्रीलालजी २५१

भोजाय (कच्छ)

१ ज्ञान मंदिरना सेक्रेटरी शाह कुंवरजी जीवराज २५१

भावनगर

१ स्व. कुंवरजी बावाभाइना स्मरणार्थे
ह. शाह लहेरचन्द कुंवरजी ३०१
२ कोठारी उदयलालजी साहेब २५१

भुसावल

१ शेठ राजमल नंदलाल म्हेता चेरीटेबल ट्रस्ट २५१

मद्रास

१ शेठ मेघराजजी देवीचन्दजी महेता २५१

२ श्रीयुत बापालाल भाइचंद म्हेता २५१

मनोर (थाणा)

१ शाह शेरमलजी देवीचन्दजी जसवंतगढवाळा
ह. पूनमचन्दजी शेरमलजी बोल्या २५१

मानकुवा (कच्छ)

१ स्व. महेता कुंवरजी नाथालालना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि कुंवरबाइ हरखचन्द
(मानकुवा स्थानकवासी जैनसंघ माटे) २५१

मालेगांव

१ श्री स्था. जैन संघ ह. फतेलाल मालु जैन २५१

मुंबइ तथा परांओ

१ शेठ छगनलाल नानजीभाइ २५१

२ शाह हरजीवन केशवजी २५१

३ घेलाणी प्रभुलाल त्रीकमजीभाइ (बोरीवली) २५२

४ श्री वर्धमान स्था. जैन संघ
ह. केशरीमलजी अनोपचन्दजी गुगळीया (मलाड) २५१

५ शेठ डुंगरशी हंशराज वीसरीया २५१

६ शाह रमणीकलाल काळीदास तथा
अ. सौ. कान्ताबेन रमणीकलाल २५१

७ शाह हिंमतलाल हरजीवनदास २५१

८	शाह रतनशी मोणशीनी कम्पनी	२५१
९	शाह शीवजी माणेक (कच्छ वेराजावाळा)	२५१
१०	वोरा पानाचन्द संघजीना स्मरणार्थे ह. त्रंबकलाल पानाचंद एन्ड ब्रधर्स	२५१
११	स्व. पू. पिताश्री वीरचंद जेसींगभाइ लखतरवाळाना स्मरणार्थे ह. केशवलाल वीरचन्द शेठ	२५१
१२	शा. कुंवरजी हंसराज	२५१
१३	स्व. मातुश्री माणेकबेनना स्मरणार्थे ह. शेठ वलभदास नानजी (पोरबंदरवाळा)	३०१
१४	एक सद्गृहस्थ हा. शेठ सुंदरलाल माणेकचन्द	२५१
१५	अ. सौ. पानबाइ हा. शेठ पदमशी नरसिंहभाइ (मलाड)	२५१
१६	श्रीयुत अमृतलाल वर्धमान बापोदरवाळा हा. दलीचन्द अमृतलाल देशाइ	२५१
१७	स्व. शाह नागशी सोजपाळ गुंदाळावाळाना स्मरणार्थे हा. रामजी नागशी (मलाड)	३०१
१८	शाह रामजी करशनजी थानगढवाळा	२५१
१९	शाह नगीनदास कल्याणजी वेरावळवाळा	२५१
२०	शीवलाल गुलाबचन्द शेठ मेवावाळा	२५१
२१	स्व. जटाशंकर देवजी दोशीना स्मरणार्थे हा. रणछोडदास (बाबुलाल) जटाशंकर दोशी	३०१
२२	स्व. गोडा वणारशी त्रीभोवन सरसइवाळाना स्मरणार्थे हा. जगजीवन वणारशी गोडा (मलाड)	२५१
२३	स्व. त्रीभोवनदास व्रजपाल वींछीयावाळाना स्मरणार्थे हा. हरगोविंददास त्रीभोवनदास अजमेरा	२५१
२४	स्व. कानजी मूळजीना स्मरणार्थे तथा मातुश्री दिवाळीबाइना १६ उपवासना पारणा प्रसंगे हा. जयंतीलाल कानजी (मलाड)	२५१

२५ शेठ खुशालभाइ खंगारभाइ २५०
२६ शाह प्रेमजी मालशी गंगर (मलाड) २५१
२७ स्व. पिताश्री पतुभाइ मोनाभाइना स्मरणार्थे
हा. शाह कानजी पतुभाइ (मलाड) २५१
२८ शाह वेलजी जेशींगभाई छासरावाळा तरफथी तेमनां
धर्मपत्नि अ. सौ. स्व. नानबाइना स्मरणार्थे ३०१
२९ स्व. पिताश्री रायशी वेलजीना स्मरणार्थे
हा. शाह दामजी रायशी (मलाड) ३०१
३० शेठ त्रंबकलाल कस्तुरचंद लींबडीवाळा तरफथी
श्री अजरामर शास्त्रभंडार लींबडी माटे (माटुन्गा) २५१
३१ स्व. पिताश्री भीमजी कोरशी तथा मातुश्री पालाबाइना
स्मरणार्थे हा. शाह उमरशीभाइ भीमशी (मलाड) ३०१
३२ शेठ चुनीलाल नरभेराम वेकरीवाळा २५१
३३ शाह वरजांगभाइ शीवजी (मलाड) २५१
३४ श्रीयुत रतीलाल भाइचन्द महेता २५१
३५ शाह खीमजी मूळजी पूंजा (मलाड) २५१
३६ मेसर्स सवाणी ट्रान्सपोर्ट कम्पनी
हा. शेठ माणेकलाल वाडीलाल २५१
३७ घेलाणी वलभजी नरभेराम हा. नरसीभाइ वलभजी २५१
३८ अ. सौ. समताबेन शान्तीलाल
C/o शान्तीलाल उजमशी शाह (मलाड) २५१
३९ तेजाणी कुबेरदास पानाचन्द २५१
४० कपासी मोहनलाल शीवलाल २५१
४१ स्व. केशवलाल वछराज कोठारीना स्मरणार्थे
सुरजबेन तरफथी हा. तनसुखलालभाइ (मलाड) २५१
४२ दडीया अमृतलाल मोतीचन्द (घाटकोपर) २५१
४३ शेठ सरदारमलजी देवीचन्दजी कावेडीया (सादडीवाळा) २५१

४४	दोशी चत्रभुज सुन्दरजी (घाटकोपर)	२५१
४५	दोशी जुगलकीशोर चत्रभुज (घाटकोपर)	२५१
४६	दोशी प्रवीणचन्द्र चत्रभुज (घाटकोपर)	२५१
४७	शाह त्रीभोवनदास मानसिंग दोढीवाळाना स्मरणार्थे ह. शाह हरखचन्द त्रीभोवनदास	२५१
४८	शाह जेठालाल डामरशी ध्रांगध्रावाळा ह. शाह वाडीलाल जेठालाल	२५०
४९	शाह चन्दुलाल केशवलाल	२५१
५०	स्व. पिताश्री शामळजी कल्याणजी गोंडलवाळाना स्मरणार्थे ह. व्रजलाल शामळजी बावीसी	२५१
५१	शाह मेमजी हीरजी गाला	२५१
५२	स्व. पिताश्री भगवानजी हीराचन्द जसाणीना स्मरणार्थे ह. लक्ष्मीचन्दभाइ तथा केशवलालभाइ	३०१
५३	स्व. पिताश्री हंसराज हीराना स्मरणार्थे ह. देवशी हंसराज कच्छ बीदडावाळा (मलाड)	२५१
५४	स्व. मातुश्री गोमतीबाइना स्मरणार्थे ह. पोपटलाल पानाचंद	२५१
५५	शेठ नेमचन्द स्वरुपचन्द खंभातवाळा ह. भाइ जेठालाल नेमचन्द	२५१
५६	स्व. पिताश्री शाह अंबालाल परसोतम पाणशणावाळाना स्मरणार्थे तेमना पुत्रो तरफथी ह. बापालालभाइ	२५१
५७	बेन केशरबाइ चन्दुलाल जेसींगलाल शाह	२५१
५८	दडीया जेसींगलाल त्रीकमजी	२५१
५९	शाह कान्तीलाल मगनलाल (घाटकोपर)	२५१
६०	कोठारी सुखलालजी पूनमचंदजी (खार)	२५१
६१	स्व. मातुश्री कडवीबाइना स्मरणार्थे ह. तेमना पौत्र हकमीचन्द ताराचन्द दोशी (अंधेरी)	२५१

६२ पारेख चीमनलाल लालचन्दनां धर्मपत्नि अ. सौ. श्रीमती चंचळबाइना स्मरणार्थे ह. साराभाइ चीमनलाल	२५१
६३ शाह कोरशीभाइ हीरजीभाइ	३०१
६४ पिताश्री कुंदनमलजी मोतीलालजी मुथाना स्मरणार्थे ह. मोतीलाल जुबरमल (अहमदनगरवाळा)	२५१
६५ श्री वर्धमान श्वेताम्बर स्था. जैन संघ ह. शेठ रुपचन्द शीवलाल कामदार (अंधेरी)	२५१
६६ अ. सौ. कमळाबेन कामदार ह. रुपचन्द शीवलाल (अंधेरी)	२५१
६७ धी मरीना मोर्डन हाइस्कुल ट्रस्ट फंड ह. शाह मणीलाल ठाकरशी	२५१
६८ स्व. मातुश्री जीवीबाइना स्मरणार्थे ह. शामजी शीवजी कच्छ गुंदाळावाळा (गोरेगांव)	२५१
६९ शाह रवजीभाइ तथा भाइलालभाइनी कंपनी (कांदीवली)	२५१
७० अ. सौ. लाछुबेन ह. रवजी शामजी (कांदीवली)	२५१
७१ अ. सौ. बेन कुंदनगौरी मनहरलाल संघवी (खाररोड)	२५१
७२ शाह करशन लधुभाइ (दादर)	३०१
७३ अ. सौ. रंजनगौरी चन्दुलाल शाह C/o चन्दुलाल लक्ष्मीचन्द (माटुन्गा)	२५१
७४ म्हेता मोटर स्टोर्स हा. अनोपचन्द डी. महेता	२५१
७५ शेठ मनुभाइ माणेकचन्द हा. झाटकीया नरभेराम मोरारजी (घाटकोपर)	२५१
७६ खेताणी मणीलाल केशवजी (वडीयावाळा) घाटकोपर	२५१
७७ स्व. कस्तुरचन्द अमरशीना स्मरणार्थे हा. तेमनां धर्मपत्नि झवेरबेन मगनलालनी वती– जयंतीलाल कस्तुरचंद मश्कारीआ	२५१
७८ स्व. पूज्य मातुश्री जकलबाइना स्मरणार्थे हा. देशाइ व्रजलाल काळीदास (मलाड)	२५१

७९ शाह नटवरलाल दीपचंद तरफथी तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. सुशीलाबेनना वर्षीतपनी खुशालीमां २५१

८० शेठ रसीकलाल प्रभाशंकर मोरबीवाळा तरफथी तेमनां
मातुश्री मणीबेनना स्मरणार्थे ३०१

८१ कोटीचा जयंतीलाल रणछोडदास सौभाग्यचंद जुनागढवाळा २५१

८२ मोदी अभेचन्द सुरचन्द राजकोटवाळा
हा. डोसालाल अभेचन्द २५१

८३ स्व. शाह रायशी कचराभाइना स्मरणार्थे तेमनां
धर्मपत्नि नेणबाइ वती ह. शाह जेठालाल रायशी २५१

८४ श्रीयुत जे. सी. वोरा २५०

८५ श्री वर्धमान स्था. जैन श्रावक संघ
ह. संघवी चीमनलाल अमरचन्द (दादर) २५१

८६ स्व. आशाराम गीरधरलालना स्मरणार्थे ह. शांतिलाल
आशारामनी वती जसवंतलाल शांतीलाल लखतरवाळा २५१

८७ शांतीलाल डुंगरशी अदाणी २५१

८८ श्रीमती मणीबाइ बृजलाल पारेख
चेरीटेबल ट्रस्ट फंड ह. पारेख बृजलाल दुर्लभजी २५१

८९ शाह मनहरलाल प्राणजीवनदास २५१

९० वोरा ठाकरशी जसराज
C/o M/s ठाकरशी एन्ड कुां. २५१

९१ दोशी भीखालाल बृजलाल २५१

९२ शाह गोपालजी मानसंग २५१

९३ दोशी फूलचंद माणेकचंद २५०

९४ गांधी कांतीलाल माणेकचन्द २५१

९५ शेठ मणीलाल गुलाबचन्द २५१

९६ कोठारी रमणीकलाल कस्तुरचन्द २५१

९७ व्हेन चन्दनबेन अमृतलाल वारिया २५१

९८ शेठ चंपकलाल चुनीलाल दादभावाळा २५१

मांडवी (कच्छ)

१ श्री स्था. छ कोटी जैन संघ हा. महेता चुनीलाल वेलजी २७७

मांडवा (धोळाजंकशन)

१ श्री मांडवा स्था. जैन संघ
ह. अ. सौ. कन्चनगौरी रतिलाल गोसलीया गढडावाळा २५१

मेसाणा

१ शाह पदमशी सुरचन्दना स्मरणार्थे हा. शीवलाल पदमशी २५१

मोम्बासा

१ शाह देवराज पेथराज २५०
२ श्रीयुत नाथालाल डी. महेता २५१

यादगीरी

१ शेठ बादरमलजी सूरजमलजी बेन्कर्स २५०

राणपुर (झालावाड)

१ श्रीमति मातुश्री समरतबाइना स्मरणार्थे
ह. डो. नरोत्तमदास चुनीलाल कापडीया २५१

राणावास (मारवाड)

१ शेठ जवानमलजी नेमीचन्दजी हा. बाबु रीखबचन्दजी ३०१

राजकोट

१ वाडीलाल डाइंग एन्ड प्रिन्टींग वर्कस ४००
२ शेठ रतीलाल न्यालचन्द २५१
३ बाबु परशुराम छगनलाल शेठ (उदेपुरवाळा) २५०
४ शेठ मनुभाइ मुळचन्द (एन्जीनीअर साहेब) २५१
५ शेठ शान्तीलाल प्रेमचन्द तेमनां धर्मपत्निना वरसीतप प्रसंगे २५१
६ उदाणी न्यालचन्द हाकेमचन्द वकील २५१
७ शेठ प्रजाराम वीट्ठलजी २५१
८ बहेन सुर्यबाळा नौत्तमलाल जसाणी (वरसीतपनी खुशाली) २५१

९ मोदी सौभाग्यचन्द मोतीचन्द २५१

१० वदाणी भीमजी वेलजी तरफथी तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. समरतवेनना वरसीतपनी खुशाली २५१

११ दोशी मोतीचंद धारशीभाइ (रीटायर्ड एन्जीनीअर साहेब) २५१

१२ कामदार चन्दुलाल जीवराज ध्रांगध्रावाळा २५०

१३ हेमाणी घेलुभाइ सवचंद २५१

१४ प्रभुलाल न्यालचन्द दफतरी २५१

१५ स्व. महेता देवचन्द पुरुषोत्तमना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
हेमकुंवरवाइ तरफथी हा. जयन्तिलाल देवचन्द महेता २५१

१६ पारेख शीवलाल झुंझाभाइ मोम्बासावाळा
ह. अ. सौ. कंचनवहेन २५२

राजाजीकाकेरडा (भीलवाडा)

१ श्रीमान जोरावरमलजी धर्मचन्दजी डुंगरलाल
(मुनिश्री मांगीलालजीना उपदेशथी) २५१

रायचुर

१ स्व. मातुश्री मोंघीवाइना स्मरणार्थे ह. शाह शीवलाल
गुलाबचन्द वढवाणवाळा २५१

रंगुन

१ कामदार गोरधनदास मगनलालनां धर्मपत्नि
अ. सौ. कमळावेन २५१

रापर (कच्छ)

१ पूज्य वालजीभाइ न्यालचन्द २५१

रतलाम

१ अनेक भक्तजनो तरफथी
हा. श्रीमान केशरीमलजी डक
(केवळ मुनिना उपदेशथी) २५१

लखतर

१ शाह रायचन्द ठाकरशीना स्मरणार्थे

हा. शाह शान्तीलाल रायचन्द २५१

२ भावसार हरजीवनदास प्रभुदासना स्मरणार्थे

हा. भाइ त्रीभोवनदास हरजीवनदास २५१

३ शाह चुनीलाल माणेकचन्द २५१

४ शाह जादवजी ओघडभाइ सदादवाळाना स्मरणार्थे

हा. भाइ शान्तीलाल जादवजी २५१

५ दोशी ठाकरशी गुलाबचन्दना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि

समरतबेन वृजलाल तरफथी हा. जयन्तिलाल ठाकरशी २५१

६ शाह तलकशी हीराचंदना स्मरणार्थे ह. अमृतलाल तलकशी २५१

लालपुर

१ शेठ नेमचन्द सवजीभाइ मोदी हा. मगनलालभाइ २५१

२ शेठ मुळचन्द पोपटलाल हा. मणीभाइ तथा जेसींगलालभाइ २५१

लाखेरी (राजस्थान)

१ मास्तर जेठालाल मोनजीभाइ हा. महेता अमृतलाल

जेठालाल (सीवील एन्जीनीअर साहेब) २५१

लीमडी (पंचमहाल)

१ शाह कुंवरजी गुलाबचंद २५१

२ छाजेड घासीराम गुलाबचन्द २५१।=

३ शेठ वीरचन्द पन्नालालजी कर्णावट २५१

लींबडी (सौराष्ट्र)

१ शाह चकुभाइ गुलाबचंद २५१

लाकडीया (कच्छ)

१ श्री स्था. जैन संघ ह. शाह रतनशी करमण २५१

लोनावला

१ शेठ धनराजजी मूळचन्द मूथा २५१

लुधियाना

१ राजेन्द्रकुमार जैन दिल्हीवाळा २५१

वढवाण शहेर

१ शाह दीलीपकुमार सवाइलाल ह. सवाइलाल त्र्यंबकलाल शाह २५१
२ शाह मगनलाल गोकळदास हा. रतीलाल मगनलाल कामदार २५१
३ संघवी मुळचन्द बेचरभाइ हा. भाइ जीवणलाल गफलदास २५१
४ शेठ वृजलाल सुखलाल २५१
५ शेठ कान्तीलाल नागरदास २५१
६ वोरा चत्रभुज मगनलाल २५१
७ संघवी शीवलाल हीमजीभाइ २५१
८ शाह देवशी देवकरण २५१
९ वोरा डोसाभाइ लालचन्द स्था. जैन संघ
हा. वोरा नानचन्द शीवलाल २५१
१० वोरा धनजीभाइ लालचन्द स्था. जैन संघ
हा. वोरा प्रानाचांद गोबरदास २५१
११ दोशी वीरचंद सुरचंद हा. दोशी नानचंद उजमशी २५१
१२ स्व. वोरा मणीलाल मगनलाल
हा. वोरा चत्रभुज मगनलाल २५१
१३ शाह वाडीलाल देवजीभाइ २५१

वटामण

१ श्री वटामण स्था. जैन संघ
हा. श्री डाह्याभाइ हलुभाइ पटेल २५१

वलसाड

१ शाह खीमचन्द मूळजीभाइ २५१

वणी

१ महेता नानालाल छगनलालनां धर्मपत्नि स्व. चंचळबेन
तथा पुरीबेनना स्मरणार्थे हा. भाइ मनहरलाल नानालाल २५१

वडोदरा

१ कामदार केशवलाल हिमतराम प्रोफेसर साहेब
(गोंडलवाळा) २५१
२ वकील मणीलाल केशवलाल शाह २५१

वडीया

१ पंचमीया भवानभाइ काळाभाइ (जेतपुरवाळा) २५१

वांकानेर

१ मास्तर कान्तिलाल त्रंबकलाल खंढेरीया २५१
२ दफतरी चुनीलाल पोपटलाल मोरबीवाळा
हा. भाइ प्राणलाल चुनीलाल २५१

वींछीया

१ श्री स्था. जैन संघ ह. अजमेरा रायचन्द वृजपाळ २५१

वीरमगाम

१ शाह वीट्ठलभाइ मोदी मास्तर २५१
२ शाह नागरदास माणेकचन्द २५१
३ शाह मणीलाल जीवणलाल (शाहपुरवाळा) २५१
४ शाह अमुलख (बचुभाइ) नागरदासनां धर्मपत्नि अ. सौ.
बेन लीलावंतीना वरसीतपनां पारणानी खुशालीमां
ह. भाइ कान्तीलाल नागरदास ३००
५ स्व. शेठ उजमशी नानचन्दना स्मरणार्थे
ह. शेठ चुनीलाल नानचन्द २५१
६ स्व. शेठ मणीलाल लक्ष्मीचंदना स्मरणार्थे
ह. खीमचंदभाइ (खाराघोडावाळा) २५१

७	स्व. शेठ हरीलाल प्रभुदासना स्मरणार्थे ह. शेठ अनुभाइ हरीलाल	२५१
८	संघवी जेचंदभाइ नारणदास	२५१
९	स्व. शाह वेलशीभाइ साकरचन्दभाइना स्मरणार्थे ह. चीमनलाल वेलशी	२५१
१०	पारेख मणीलाल टोकरशी लातीवाळा तरफथी (मोटीवेनना स्मरणार्थे)	२५१
११	शाह नारणदास नानजीभाइना सुपुत्र वाडीलालभाइनां धर्मपत्नि अ. सौ. नारंगीवेनना वरसीतप निमीत्ते हा. शान्तीभाइ	२५१
१२	स्व. छबीलदास गोकळदासना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि कमळावेन तरफथी हा. मंजुलाकुमारी	२५१
१३	श्री स्था. जैन श्राविका संघ हा. प्रमुख अ. सौ. रंभावेन वाडीलाल	२५१
१४	स्व. श्रीभोवनदास देवचंद तथा स्व. अ. सौ. चंचळवेनना स्मरणार्थे हा. डो. हिंमतलाल सुखलाल	२५१
१५	शाह मूळचन्द कानजीभाइ तरफथी हा. शाह नागरदास ओघडभाइ	२५१
१६	शेठ मोहनलाल पीत्तांबरदास हा. भाइ केशवलाल तथा मनसुखभाइ	२५१
१७	श्रीमती हीरावेन नथुभाइना वरसीतप निमित्ते हा. नथुभाइ नानचन्द शाह	३०१
१८	स्व. मणीयार परसोतमदास सुन्दरजीना स्मरणार्थे हा. शेठ साकरचन्द परसोतमदास	२५१
१९	शेठ मणीलाल शीवलाल	२५१

वेरावल

१ शाह केशवलाल जेचन्दभाइ — २५१
२ शाह खीमचन्द सौभाग्यचंद वसनजी — २५१
३ स्व. शेठ मदनजी जेचन्दभाइना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि लाडकुंवरबाइ तरफथी ह. धीरजलाल मदनजी — २५१
४ श्री स्था. जैन संघ हा. शाह शोभेचन्द करशनजी — २५१

वडगांव स्टेशन

१ शेठ माणेकचन्दजी राजमलजी बाफणा — २५१

सरखेज

१ स्व. पिताश्री शाह फकीरचन्द पुंजाभाइना स्मरणार्थे हा. शाह रमणलाल फकीरचन्द — २५१

सतारा

१ स्व. मदनलालजी कुंदनमलजी कोठारीना स्मरणार्थे ह. तेमनां धर्मपत्नि राजकुंवरबाइ मदनलालजी — २५१

सासवड

१ शेठ चन्दनमलजी मुथाना धर्मपत्नि अ. सौ. रंगबाइ मुथा तरफथी हा. अमरचन्दजी मुथा — २५१

सादडी

१ शेठ देवराजजी जीतमलजी पूनमीया — २५१

सालखनी (बंगाल)

१ दोशी चुनीलाल फुलचन्द मोरबीवाळा — २५०

साणंद

१ शाह हीराचन्द छगनलाल ह. शाह चीमनलाल हीराचन्द — ३०१
२ अ. सौ. चम्पाबेन ह. दोशी जीवराज लालचन्द — २५१

३ पटेल महासुखलाल डोसाभाइ २५१
४ शाह साकरचन्द कानजीभाइ २५१
५ पुरीबेन चीमनलाल कल्याणजी संघवी लीमडीवाळाना स्मरणार्थे हा. वाडीलाल मोहनलाल कोठारी २५१
६ पारेख नेमचन्द मोतीचन्द मुळीवाळाना स्मरणार्थे ह. पारेख भीखालाल नेमचन्द २५१
७ संघवी नारणदास धरमशीना स्मरणार्थे हा. भाइ जयन्तिलाल नारणदास २५१
८ शाह कस्तुरचन्द हरजीवनदास हा. डो. माणेकलाल कस्तुरचन्द शाह २७१

सुरत

१ श्री स्था. जैन संघ हा. शाह रतीलाल लल्लुभाइ २५१
२ श्रीयुत कल्याणचन्द माणेकचन्द हडालावाळा २५१
३ श्री हरीपुरा छकोटी स्था. जैन संघ हा. बाबुलाल छोटालाल २५१

सुवइ (कच्छ)

१ सावळा शामजी हीरजी तरफथी (सदानंदी जैन मुनिश्री छोटालाल महाराजना उपदेशथी सुवइ स्था. जैन संघ ज्ञानभंडारने भेट) २५१

सुरेन्द्रनगर

१ शेठ चांपशीभाइ सुखलाल २५१
२ भावसार चुनीलाल प्रेमचन्द २५१
३ स्व. केशवलाल मूळजीभाइनां धर्मपत्नि अमृतबाइना स्मरणार्थे हा. शाह भाइलाल केशवलाल २५१
४ शाह न्यालचन्द हरखचन्द २५१
५ शाह वाडीलाल हरखचन्द २५१

संजेली (पंचमहाल)

१	शाह लुणाजी गुलाबचन्द	२५१
२	श्री स्था. जैन संघ हा. शेठ प्रेमचन्द दलीचन्द	२५१

हाटीना माळीया

१	शेठ गोपालजी मीठाभाइ	२५०
२	अ. सौ. मंजुलाबेन भगवानदास गांधी	२५१

हारीज

१	शेठ अमुलखभाइ मुळजी हा. प्रकाशचन्द अमुलख	३०१
२	स्व. बेन चन्द्रकान्ताना स्मरणार्थे हा. अमुलख मुळजीभाइ	३०१

ता. १५-१२-५९ सुधीमां मेम्बरोनी संख्या.

१०	आद्य मुरब्बीश्री
२१	मुरब्बीश्री
५७	सहायक मेम्बरो
५२२	लाइफ मेम्बरो
६५	बीजा क्लासना मेम्बरो
६७५	कुल मेम्बरो

राजकोट
ता. १६-१२-५९

साकरचन्द भाइचन्द शेठ
मंत्री

શ્રમણસંઘના પૂ. આચાર્યશ્રી શાસ્ત્રવેત્તા આત્મારામજી મહારાજ તેમજ શ્રમણસંઘના બીજા મહારથીઓ તેમજ અન્ય શાસ્ત્રજ્ઞ સંતો તથા સતીઓ. પ્રોફેસર સાહેબો તથા વિદ્વાન તંત્રીઓના અભિપ્રાયો અમો અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરી ચૂક્યા છીએ. હાલમાં આવેલા નવા અભિપ્રાયો આ નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે

❀

ગોંડલ સંપ્રદાયના ગાદીપતિ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી બા. બ્ર. શાસ્ત્રજ્ઞ પુરુષોત્તમજી મહારાજશ્રીના શાસ્ત્રો માટેના ઉદ્‌ગારો:–

❀

"પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આગમ પ્રકાશનને અંગે શરીરની દરકાર કર્યા વગર અહર્નિશ તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે તેને માટે ધન્યવાદ છે

કારણકે શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ દ્વારા તેમનાં બહાર પડેલા શાસ્ત્રોનું વાચન કરતા મને તે ઉપરથી ખાત્રી થઇ છે કે બીજા પ્રકાશનો કરતાં પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે મહેનત લઇને જે પ્રકાશન કર્યા છે ને મને શ્રેષ્ઠ લાગે છે"

આજે પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ગુરુદેવ પુરુષોત્તમજી મહારાજના સ્વમુખેથી ઉપરના શબ્દો સરી પડયા છે તેની મે આ નોંધ કરી છે.

લિ. સાકરચંદ ભાઇચંદ શેઠ
ગોંડલ તા. ૨૦–૯–૫૯ રવિવાર

અમદાવાદ સારંગપુર પરી. પાનાચંદ ઝવેરચંદનો ઉપાશ્રય
સંવત ૨૦૧૫, ની પ્રૌષ્ટીયદાપૂર્ણીમા, બુધવાર.

વયોવૃદ્ધ સ્થીરવાસી મુનિશ્રી માણેકચંદજી મહારાજનો અભિપ્રાય.

પૂ. આચાર્ય ઘાસીલાલજી મહારાજ,

આપના તરફથી બહાર આવેલાં શ્રી આચારાગ સૂત્ર ભા. ૧ અને ભા ૨જો, શ્રી દશવૈકાલિક ભા ૧ લો, શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી ભા. ૧ લો, તથા આવશ્યક સૂત્ર વાંચી વિચારી પરમોલ્લાસ ભાવ થયો, જ્ઞાન તાજું થયું અને ઘણુંજ નવું જાણવાનું મળ્યુ.

યુગે યુગે ધર્મોદ્ધારક મહાપુરુષો થઇ ગયા, તે પ્રમાણે આપશ્રીએ પ્રવચનની પ્રભાવનાનો ઉદ્ધાર કરી તીર્થંકર જિન નામ કર્મ ઉપાર્જ્યું છે તે મહાવીર પ્રભુના સિદ્ધાંતોને અહર્નીશ વંદન નમસ્કાર હો.

❀

પૂ. શ્રી. ઘાસીલાલજી મહારાજની આગમબત્રીસી

આજથી ૧૫ વર્ષ પહેલાં મરૂધર પં. પૂ. શ્રી ઘાસીલાલજી મ. સૌરાષ્ટ્રમાં પધાર્યા અને સૌરાષ્ટ્રના આગમપ્રિય મહાનુભાવોએ તેમની વિદ્વત્તા, સંસ્કૃત ભાષાનુ તેમનું જ્ઞાન વગેરે જોઇને તેમને વિનંતી કરી કે આપણા સમાજ માટે હજારો વર્ષ સુધી જીવિત રહે તેવું સંસ્કૃત ટીકાવાળું આગમ સાહિત્ય આપના દ્વારા લખાશે તો તે જૈન સમાજ માટે ખૂબજ ઉપયોગી થઇ પડશે, આ વાત પૂજ્યશ્રીએ કબુલ કરી.

શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ નામની સંસ્થા સ્થપાઈ અને થોડાક તડકા છાંયા નિહાળ્યા પછી આ સમિતિ આજે ઘણી મજબુત બની ગઇ છે તેણે અત્યાર સુધીમાં ૧૭–૧૮ આગમો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. ૩–૪ આગમો પ્રેસમાં છપાઇ રહ્યાં છે. ૪–૫ આગમો લખાઇને તૈયાર થઇ રહ્યાં છે અને માત્ર ૭–૮ આગમો હવે લખવાનાં બાકી રહ્યાં છે. જો પૂ. શ્રી ઘાસીલાલજી મ ની શારીરિક સ્થિતિ શાસનદેવની કૃપાથી બરોબર રહેશે તો ત્રણ વર્ષમાં આ સંપૂર્ણ બત્રીસી લખવાનુ કાર્ય પાર પડશે આ માટે અમે પૂ શ્રી ઘાસીલાલજી મ અને શાસ્ત્રોદ્ધાર સમીતીને અનેકાનેક ધન્યવાદ પાઠવીએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે આ કાર્ય નિર્વિઘ્ને પાર પડે.

તંત્રી "સ્થાનકવાસી જૈન" તા. ૫–૧૨–૫૯

શાસ્ત્રોદ્ધારનું ભગીરથ કાર્ય

❀

જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ મારફત પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ શાસ્ત્ર ઉપર સસ્કૃત ટીકા લખી રહ્યા છે તેમજ તેના અનુવાદો ગુજરાતી તેમજ હિંદી ભાષામાં સાથે થાય છે અને આ રીતે એક શાસ્ત્ર ચાર ભાષામાં પ્રગટ થાય છે. આવાં શાસ્ત્રો લગભગ ૧૮ થી ૨૦ પ્રગટ થઇ ગયાં છે અને ૩૫ લગભગ આગમો સંસ્કૃત ટીકા સહિત લખાઇ ગયાં છે એક બત્રીશીના સપૂણ પુસ્તકો લગભગ ૫૦-૬૦ જેટલી સખ્યામા થશે અને શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ તે સંપૂર્ણ બત્રીશી માત્ર ૨૫૧ રૂપિયા ભરનારને ઘેર બેઠાં પહોંચાડે છે કે જેની કિંમત આશરે ૮૦૦ થી ૯૦૦ લગભગની થાય.

આટલી સસ્તી કિંમતે આગમ બત્રીશી ઘેર ઘેર પહોંચાડવાનુ કાર્ય કોઇએ પણ આજ સુધી કર્યું હોય તો આ પ્રથમ જ છે. આ પહેલાં એક પ્રયાસ પૂજ્ય શ્રી અમુલખઋષીજી મહારાજે આગમો ઉપર હિંદી અનુવાદ કરેલ અને જેને શેઠ સુખદેવ સહાય જવાલાપ્રસાદે છપાવીને દરેક જગ્યાએ મફત પહોંચાડેલ પણ તે વખતે બધુંય કામ સસ્તુ હતુ જયારે અત્યારે તો કાગળના ભાવ ૧૦ ગણા વધી ગયા છે. તેમજ છપાઇ વગેરેના ભાવ પણ વધ્યા છે તે ઉપરાંત આ શાસ્ત્રો તો સંસ્કૃત ટીકા સાથે પ્રગટ થાય છે એટલે આ સૂત્રની બત્રીશીની કિંમત એક હજારની આંકીએ તો પણ ઓછી છે. માટે આવી સુદર તક કોઇ પણ સઘ કે સંસ્થા જતી ન કરે એવી જૈન સમાજને અમારી વિનંતી છે પાંચ વરસ પછી આ બત્રીશી હજાર રૂપિયા દેતાં પણ નહિ મળે એ સૌએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે

આ ઉપરાત આ ભગીરથ કામ સમિતિ અને પૂજ્યશ્રી જે ઉત્સાહથી કરી રહેલ છે તેને પૂર્ણ સહકાર સાથે સહાયતા આપવી પણ જરૂરી છે આ કામ આપણું જ છે એમ દરેક સાધુ સાધ્વીઓ પણ સમજે અને દરેક સંઘો પણ સમજે.

વંત્રી "જૈન જયોતિ" તા. ૨૦-૧૨-૫૯

❀

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-विरचित-
मुनिहर्षिणीटीकासमलङ्कृतम्

दशाश्रुत स्कन्ध सूत्रम्

(मङ्गलाचरणम्)

(इन्द्रवज्रान्तर्गतबालानामकछन्दः)

श्रीवर्द्धमानं गुणसन्निधानं, सिद्धालये शाश्वतराजमानम् ।
धर्मोपदेशादिविधेर्निदानं, नमामि भक्त्या जगतीप्रधानम् ॥ १ ॥

(शिखरिणीछन्दः)

चतुर्ज्ञानोपेतं जिनवचनपीयूषमतुलं,
पिबन्तं कर्णाभ्यामविरति पुटाभ्यां गुणगृहम् ।
अघौघं भिन्दन्तं सकलजनकल्याणसदनं,
प्रणम्य प्रेम्णा तं गुणिषु गुणिनं गौतममिनम् ॥ २ ॥

दशाश्रुतस्कन्धसूत्रकी मुनिहर्षिणी टीका का हिन्दी अनुवाद ।

शास्त्र की निर्विघ्न समाप्ति के लिये मंगलाचरण करते हैं :-

“ श्रीवर्द्धमान ”-मिति-शाश्वत सिद्धिगतिमें विराजमान, अनन्त केवलज्ञानादि गुणों के निधान श्रुतचारित्र धर्म के उपदेशक और त्रिलोक के वन्दनीय श्रीचरमतीर्थङ्कर वर्धमान स्वामी को मैं (घासीलाल मुनि) भक्तिभावसे नमस्कार करता हूँ ॥ १ ॥

દશાશ્રુતસ્કન્ધસૂત્રની મુનિહર્ષિણી ટીકાનો
ગુજરાતી અનુવાદ.

મંગલાચરણ.

શાસ્ત્રની નિર્વિઘ્ન સમાપ્તિને માટે મંગળાચરણ કરે છે:-

'વર્ધમાન' મિતિ- નિરંતર સિદ્ધિગતિમાં વિરાજમાન, અનન્ત કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોના નિધાન (ભંડાર). શ્રુતચારિત્ર ધર્મના ઉપદેશક, તથા ત્રિલોકના વન્દનીય શ્રી ચરમતીર્થંકર વર્ધમાન સ્વામીને હું (ઘાસીલાલ મુનિ) ભકિતભાવથી નમસ્કાર કરૂં છું (૧)

(शार्दूलविक्रीडितम्)

षट्कायप्रतिपालकं च करुणाधर्मोपदेशप्रदं,
यत्नार्थं मुखवस्त्रिकाविलसितास्येन्दुं प्रसन्नाननम् ।
अन्तर्ध्वान्तविनाशकाङ्घ्रिनखरज्योतिश्चयं चिन्तयन्,
वन्दित्वोग्रविहारिणं गुरुवरं पञ्चव्रताराधकम् ॥ ३ ॥
जैनीं सरस्वतीं नत्वा, टीकां बालोपकारिणीम् ।
दशाश्रुतस्कन्धसूत्रे, कुर्वेऽहं मुनिहर्षिणीम् ॥ ४ ॥

"चतुर्ज्ञानोपेत"-मिति-मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्ययज्ञान, इन चारों ज्ञान के धारी, तथा अनुपम और भगवान के मुख द्वारा अमोघधारा से निकले हुए वचनरूप अमृत को कर्णपुट से सतत पीनेवाले, सद्गुणों के भण्डार, पाप का नाश करने वाले, सकल भव्यजीवों के कल्याणकारक, गुणिजनों में श्रेष्ठ उन गणधर गौतमस्वामी को नम्रभावसे नमस्कार करके ॥ २ ॥

तथा- " षट्काये "- ति - षट्काय के रक्षक, दया - धर्म के उपदेशक, तथा जिनका मुखचन्द्र वायुकायादि जीवों की रक्षा के लिये डोरासहित मुखवस्त्रिका से सुशोभित है, अर्थात् जीवों की यतना के लिये मुखपर डोरासहित मुखवस्त्रिका धारण करने वाले हैं अतएव जिनका मुख शान्तरस से पूर्ण है । जिनके नखों का तेज-पुंज प्राणियों के हृदय में रहे हुए मिथ्यात्व- रूप अन्धकार का विनाश करने वाला है, ऐसे पंचमहाव्रतधारी, उग्र- विहारी गुरुवर का ध्यान और नमस्कार करके ॥ ३ ॥

'चतुर्ज्ञानोपेत'-मिति- મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન તથા મનઃપર્યવજ્ઞાન, એ ચારેય જ્ઞાનથી યુક્ત, તથા અનુપમ-જેમની બરાબર કોઈ નથી એવા, તથા ભગવાનના મુખદ્વારા અમોઘધારાથી નીકળેલાં વચનામૃતને કર્ણપુટથી (કાનેથી) સતત પીવાવાળા, સદ્‌ગુણોના ભંડાર, પાપનો નાશ કરવાવાળા, તમામ ભવ્યજીવોને કલ્યાણકારક, ગુણીજનોમા ઉત્તમ એવા ગણધર ગૌતમ સ્વામીને નમ્રભાવે નમસ્કાર કરીને (૨)

તથા 'षट्काये'-ति- ષટકાયજીવોના રક્ષક દયાધર્મના ઉપદેશક, તથા જેમનું મુખચન્દ્ર વાયુકાય આદિ જીવોની રક્ષાને માટે દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકાથી સુશોભિત છે- અર્થાત જીવોની યતના માટે મુખપર દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરવાવાળા છે અને આથી જેમનું મુખ શાંતરસથી પૂર્ણ છે, જેમના ચરણના નખનો તેજ-પુંજ પ્રાણીઓના મનના મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે, એવા પંચમહાવ્રતધારી, ઉગ્રવિહારી ગુરુવરનું ધ્યાન તથા નમસ્કાર કરીને (૩)

इह किल पञ्चमगणधरः श्रीसुधर्मास्वामी जम्बूनामानं स्वशिष्यं पीयूषोपमवचोभिराह्लादयन् प्रशस्तं संबोधयन्नाह-'सुयं मे' इत्यादि ।

मूलम् –सुयं मे आउसं! तेणं भगवया एवमक्खायं सू०॥१॥

छाया=श्रुतं मया आयुष्मन्! तेन भगवता एवमाख्यातम् ।१।

टीका-आयुष्मन् !=हे चिरजीविन् ! संयमप्रधानतया प्रशस्तजीविन् ! जम्बूः!। आयुष्मन्निति पदं शिष्यस्य जम्बूस्वामिनः कोमलवचनामन्त्रणं विनीतताख्यापनार्थम् । किञ्च-तस्याशेषश्रुतज्ञानोपदेशश्रवणग्रहणधारणरत्नत्रयाऽऽराधन-

---

तथा-"जैनी"-मिति-जिन भगवान की वाणी को नमस्कार कर मैं (घासीलाल मुनि) दशाश्रुतस्कन्धसूत्र की अल्पबुद्धि वालों को बोध कराने वाली मुनिहर्षिणी नामक टीका रचता हूँ ॥४॥

'इहे' ति-इस सूत्र में पंचम गणधर सुधर्मास्वामी अपने शिष्य जम्बू-स्वामी को अमृततुल्य वचनों से आनन्दित करते हुए उत्तम रीति से सम्बोधित करके कहते हैं-'सुयं मे' इत्यादि ।

'आयुष्मन्!' इति-हे चिरजीविन्! संयमी जीवन वाले हे जम्बू!। 'आयुष्मन्' ऐसा सुकोमल शब्द का सम्बोधन, शिष्य जम्बू-स्वामी को विनयशीलता दिखानेके लिये दिया गया है। 'आयुष्मन्' सम्बोधन का दूसरा भी तात्पर्य यह है कि:- सम्पूर्ण श्रुतज्ञान के उपदेशका श्रवण करने, ग्रहण करने, धारण करने, ज्ञान, दर्शन, चारित्र का आराधन करने और मोक्षसाधन - योग्यता की प्राप्ति करने के

તથા 'जैनी'-मिति-જિનભગવાનની વાણીને નમસ્કાર કરીને હું (ઘાસીલાલ મુનિ) દશાશ્રુતસ્કન્ધસૂત્રની અલ્પબુદ્ધિવાળાને બોધ કરાવવાવાળી મુનિહર્ષિણી નામની ટીકા રચું છું. (૪)

'इहे' ति આ સૂત્રમાં પચમ ગણધર સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્ય જમ્બૂ સ્વામીને અમૃતતુલ્ય વચનોથી આનંદિત કરતા ઉત્તમ રીતે સંબોધિત કરતાં કહે છે- 'सुयं मे' ઇત્યાદિ.

'आयुष्मन्' इति- હે ચિરંજીવી; સંયમી જીવનવાળા હે જમ્બૂ ! 'आयुष्मन्' એવા સુકોમલ શબ્દનું સબોધન, શિષ્ય જમ્બૂસ્વામીની વિનયશીલતા બતાવવા માટે આપેલું છે 'आयुष्मन्' શબ્દના સંબોધનનું બીજું પણ તાત્પર્ય એ છે કે-સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાનના ઉપદેશનુ શ્રવણ કરવું, ગ્રહણ કરવું ધારણ કરવું, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનું આરાધન કરવું, તથા મોક્ષ-સાધન માટે યોગ્યતાની પ્રાપ્તિ કરવી એ

योग्यताप्राप्त्यर्थमेतद्वचनम् । विनाऽऽयुषा श्रुतश्रवणादिमोक्षपर्यन्तासिद्धिर्न कस्यचित् संभवतीति भावः । एतद्वचनप्रभावादेव जम्बूस्वामी मोक्षपदं तस्मिन्नेव जन्मनि प्राप ।

मया=सुधर्मणा साक्षाद् भगवन्मुखात् श्रुतं=श्रवणविषयीकृतं न तु परम्परया, यतो गणधराणामनन्तरागमो भवति । 'मया श्रुत' मित्यनेन 'गुरुकुले निवसता मये'त्यर्थो लभ्यते । गुरुकुलनिवासं विना हि गुरुचरणसरोजस्पर्शपूर्वकाभिवादनं तन्मुखारविन्दविनिःसृतवचनश्रवणं च नोपपद्यते ।

भगवता=अत्रस्थभगशब्दार्थः-भगः-(१) ज्ञानं-सर्वार्थविषयकम्, (२) माहात्म्यम्-अनुपममहनीयमहिमसम्पन्नत्वम्, (३) यशः-विविधानुकूलप्रतिकूल-

---

लिये 'आयुष्मन्' सम्बोधन है। अर्थात् आयुष्य विना शास्त्र श्रवण से लेकर मोक्षतक की सिद्धि कोई भी प्राप्त नहीं कर सकता है। इस वचन के प्रभाव से ही जम्बू स्वामीने उसी ही जन्म में मोक्षपद की प्राप्ति की ॥

मैंने साक्षात् भगवान के मुखसे सुना है परम्परा से नहीं। क्योंकि गणधरों को साक्षात् भगवान् से ही आगम की प्राप्ति होती है। अर्थात् गणधरों के लिये अनन्तरागम (साक्षात् आगम) होते हैं।

'मया श्रुतम्' इस वाक्य से शिष्यका गुरु के समीप निवास करना सूचित होता है। गुरु के समीप न रहने से उनके चरणकमल का स्पर्शपूर्वक वंदन और उनके मुखकमलमेंसे निकले हुए वचनोंका श्रवण नहीं हो सकता।

'भगवता' शब्दमें जो 'भग' शब्द है उसके दश अर्थ होते हैं। जैसे—

સમસ્તથી યુકત હોવાને કારણે 'આયુષ્મન' સંબોધન છે અર્થાત્ આયુષ્ય વિના શાસ્ત્રશ્રવણથી માંડીને મોક્ષ સુધીની સિદ્ધિ કોઈ પણ પ્રાપ્ત કરી શકતુ નથી આ વચનના પ્રભાવથીજ જમ્બૂસ્વામીએ એજ જન્મમાં મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ કરી.

મે સાક્ષાત ભગવાનના શ્રી મુખથી સાંભળ્યુ છે, પરંપરાથી નહિ કેમકે, ગણધરોને સાક્ષાત્ ભગવાન દ્વારાજ આગમની પ્રાપ્તિ થાય છે અર્થાત્ ગણધરોને માટે અનન્તરાગમ (સાક્ષાત્ આગમ) છે 'मया श्रुतम्' આ વાકયથી શિષ્યનો ગુરુ-સમીપ નિવાસ કરવો સૂચિત થાય છે ગુરુની સમીપ ન રહેવાથી તેમના ચરણકમળના સ્પર્શપૂર્વક વંદન તથા તેમના મુખકમલમાંથી નીકળતા વચનોનું શ્રવણ થઇ શકતુ નથી. 'भगवता' શબ્દમા જે 'भग' શબ્દ છે તેના દશ અર્થ થાય છે. જેમકે:—

परीषहोपसर्गसहनसमुद्भूता कीर्तिः, यद्वा – जगद्रक्षणप्रज्ञासमुत्था कीर्तिः, (४) वैराग्यम् – सर्वथाकामभोगाभिलाषराहित्यम्, यद्वा – क्रोधादिकषायनिग्रहलक्षणम्, (५) मुक्तिः–सकलकर्मक्षयलक्षणो मोक्षः, (६) रूपम्–सकलहृदयहारि सौन्दर्यम्, (७) वीर्यम्–अन्तरायान्तजन्यमनन्तसामर्थ्यम्, (८) श्रीः–घनघातिकर्मपटलविघटनजनितज्ञानदर्शनसुखवीर्यरूपानन्तचतुष्टयलक्ष्मीः (९) धर्मः–अपवर्गद्वारकपाटोद्घाटनसाधनीभूतः श्रुतचारित्रलक्षणः, (१०) ऐश्वर्यम्–लोकत्रयाधिपत्यं चास्याऽ-

---

(१) ज्ञान – जीवादि पदार्थों का प्रकाश करनेवाला बोध । (२) महात्म्य – अनुपम महिमा । (३) यश - अनेकप्रकार के अनुकूल और प्रतिकूलपरीषह उपसर्ग को सहन करने से उत्पन्न हुई कीर्ति । (४) वैराग्य--कामभोगों की इच्छाका सर्वथा त्याग, अथवा क्रोधादि कषायों का निग्रह । (५) मुक्ति--समस्त कर्मों का नाश स्वरूप मोक्ष । (६) रूप-देवमनुष्यो के हृदय को हरण करने वाला सौन्दर्य। (७) वीर्य--अन्तरायकर्मका नाश होनेसे आत्मा में उत्पन्न होनेवाला अनन्त बल । (८) श्री--घनघाति कर्मोंके नाश होजाने पर प्रगट हुई ज्ञान दर्शन सुख और वीर्यस्वरूप अनन्तचतुष्टयलक्ष्मी । (९) धर्म--श्रुतादिरूप, तथा यथाख्यातचारित्रस्वरूप जो कि मोक्षका द्वार खोलने में साधन है। (१०) ऐश्वर्य--तीनलोक का स्वामित्व ।

---

(१) ज्ञान– જીવાદિ પદાર્થોનો પ્રકાશ કરવાવાળો બોધ. (२) महात्म्य– અનુપમ મહિમા. (૩) यश– અનેક પ્રકારના અનુકૂળ તેમજ પ્રતિકૂલ પરિષહ ઉપસર્ગને સહન કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલી કીર્તિ. (૪) वैराग्य–કામભોગની ઈચ્છાનો સર્વથા ત્યાગ, અથવા ક્રોધાદિ કષાયનો નિગ્રહ (૫) मुक्ति– સમસ્ત કર્મોના નાશ સ્વરૂપ મોક્ષ (૬) रूप– દેવ મનુષ્યોના હૃદયને હરવાવાળું સૌંદર્ય. (૭) वीर्य– અન્તરાય કર્મોનો નાશ થવાથી આત્મામાં ઉત્પન્ન થતું અનન્ત બળ (૮) श्री–ઘનઘાતિ કર્મોનો નાશ થવાથી પ્રાપ્ત થયેલી જ્ઞાન દર્શન સુખ તથા વીર્યસ્વરૂપ અનન્તચતુષ્ટલક્ષ્મી. (૯) धर्म– શ્રુત આદિ રૂપ, તથા યથાખ્યાત ચારિત્ર સ્વરૂપ, કે જે મોક્ષનાં દ્વાર ખોલવામાં સાધન છે. (૧૦) ऐश्वर्य– ત્રણ લોકનું સ્વામિત્વ.

स्तीति भगवान्, तेन भगवता ज्ञानादियुक्तेन, तेन–तीर्थङ्करेण वक्ष्यमाणार्थस्य तीर्थङ्करभाषितत्वात्तच्छब्देनात्र तीर्थङ्करपरामर्शः । उक्तञ्च–"अत्थं भासइ अरिहा, सुत्तं गंथंति गणहरा णिउणा" इत्यादि । भगवत्तीर्थङ्करोपदिष्टमर्थरूपमागममुपादाय मेधाविनो गणधरा मूलरूपमागमं निबध्नन्तीत्यर्थः ।

एवं–वक्ष्यमाणरीत्या आख्यातं–द्वादशपरिषत्सु कथितम् ।

आगमोक्तार्थस्य काल्पनिकत्वाभावाद् द्रव्यार्थिकनयेनार्थरूपोऽयमागमोऽनादिरिति भावः । एषा परम्परा वरिवर्ति–सर्वेषां गणधराणां विनीतैः स्वस्वान्तेवासिभिर्मोक्षमार्गे सविनयं पृष्टा गणधराः "सुयं मे" इति वाक्यं प्रवदन्ति । उक्तञ्च—

ये सब अर्थ जिनमें पाये जाते हैं वे भगवान् हैं । उन तीर्थंकर भगवानने आगे कहे जाने वाले भावों का निरूपण किया है। अतः यहाँ "तेन" शब्द से तीर्थंकर अर्थ लेना चाहिये । कहा है कि:—"अत्थं भासइ अरिहा सुत्तं गंथंति गणहरा णिउणा" इत्यादि । अर्थात् अर्थरूप आगम तीर्थंकर भगवान कहते हैं और उसी अर्थको मूल आगमरूपमें गणधर गूँथते हैं ।

उन भगवान ने उस अर्थ को द्वादशविध परिषद में वक्ष्यमाण रीति से कहा है। यह अर्थरूप आगम सर्वज्ञकथित होने के कारण सर्वथा सत्य है काल्पनिक नहीं है। और द्रव्यार्थिक नय से अनादि है ।

सब गणधरों की यही परिपाटी है कि वे विनय के साथ अपने २ विनीत शिष्यों के पूछने पर 'सुयं मे' एसा वाक्य बोलते हैं, कहा भी है--

આ સર્વ અર્થ જેમા મળે છે તે ભગવાન છે. તે તીર્થકર ભગવાને આગળ ઉપર કહેવામા આવનાર ભાવોનુ નિરૂપણ કર્યું છે માટે અહીં 'तेन' શબ્દથી તીર્થકર અર્થ લેવો જોઈએ કહ્યું છે કે:– 'अत्थं भासइ अरिहा सुत्तं गंथंति गणहरा णिउणा' ઈત્યાદિ, અર્થાત્–અર્થરૂપ આગમ તીર્થકર ભગવાન કહે છે અને તે અર્થને મૂળ–આગમ–રૂપમાં ગણધરો ગૂથે છે.

તે ભગવાને તે અર્થને દ્વાદશવિધ પરિષદ્માં વક્ષ્યમાણ રીતે કહ્યો છે. આ અર્થરૂપ આગમ સર્વજ્ઞથી કહેવાએલા હોવાના કારણથી સર્વથા સત્ય છે– કાલ્પનિક નથી દ્રવ્યાર્થિક નય વળી દષ્ટિથી અનાદિ છે.

સર્વે ગણધરોની એ પરિપાટી છે કે તેઓ વિનય સાથે પોતપોતાના વિનીત શિષ્યોના પૂછવાથી 'सुयं मे' એવું વાક્ય બોલે છે, કહ્યું પણ છે.–

(भुजङ्गप्रयातम्)

" स्वशिष्यैरुदारप्रभावैः सुधीभिः,
सदा सेव्यमानाः प्रपृष्टा गणीन्द्राः ।
दयासिन्धवो बन्धवो मञ्जुवाचा,
"सुयं मे" इति प्रत्यभाषन्त सर्वे" ॥ १ ॥ इति ।

अथ दशाश्रुतस्कन्धसूत्रशब्दार्थौ निरूप्यते–दशाध्ययनप्रतिपादकं शास्त्रं दशा, सा चाऽसौ श्रुतस्कन्धः–गुरुसमीपे श्रूयते श्रवणविषयीक्रियते इति श्रुतम्–प्रतिविशिष्टार्थप्रतिपादनफलं भगवतो निसृष्टमात्मीयश्रवणकोटरप्रविष्टं क्षायोपशमिकभावपरिणामाविर्भावकारणं, तत्, स्कन्धः वृक्षप्रकाण्ड इव । अथवा श्रूयन्ते इति श्रुतानि पूर्वोक्तानि, तेषां स्कन्धः समूहः, स एव सूत्रम्=आगम इति

प्रभावशाली बुद्धिमान् अपने २ शिष्यों द्वारा विनीत भावसे पूछे जाने पर दया के सागर, जगद्बन्धु, षड्जीवनिकाय के बन्धु सभी गणधरदेव अपनी कोमलवाणी से 'सुयं मे' ऐसा फरमाते हैं किन्तु 'मैं कहता हूँ' एसा नहीं बोलते ॥ १ ॥

दशाश्रुतस्कन्ध सूत्रका शब्दार्थ इस प्रकार है :—दश अध्ययन के विवेचन करने वाले शास्त्रको दशा कहते हैं । गुरु के समीप में जो सुना जाता है उसको श्रुत कहते हैं । जो कि सर्वोत्तम अर्थका प्रतिपादन करता है । भगवान् के मुख कमल से निकल कर भव्य-जीवों के कर्णविवर में प्रवेश कर क्षायोपशमिक भावको प्रकट करनेका कारणस्वरूप है वही वृक्ष के स्कन्ध– (जहाँ से शाखा आदि निकले) स्वरूप है । तात्पर्य यह है कि :– दश अध्ययन का प्रति-

---

પ્રભાવશાળી બુદ્ધિમાન્, પોતપોતાના શિષ્યોદ્વારા વિનીત ભાવથી કાંઇપણ પૂછવામાં આવતાં, દયાના સાગર, જગદ્બંધુ, ષડ્જીવનિકાયના બંધુ, સર્વે ગણધર દેવ પોતાની કોમળ વાણીથી 'सुयं मे' એમ ફરમાવે છે. પરંતુ 'હું કહું છું' એમ બોલતા નથી (૧)

દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રનો શબ્દાર્થ આ પ્રકારે છે :—

દશ અધ્યયનનું વિવેચન કરવાવાળાં શાસ્ત્રને દશા કહે છે. ગુરુની સમીપમાં જે સાભળવામાં આવે છે તેને શ્રુત કહે છે કે જે સર્વોત્તમ અર્થનું પ્રદિપાદન કરે છે ભગવાનનાં મુખકમલથી નીકળી, ભવ્ય જીવોના કર્ણ–વિવર (કાન) માં પ્રવેશ કરી ક્ષાયોપશમિક ભાવને પ્રગટ કરવાના કારણ સ્વરૂપ છે તેજ વૃક્ષના સ્કન્ધ (થડ કે જ્યાથી શાખા આદિ નીકળે છે) સ્વરૂપ છે. તાત્પર્ય એ છે કે:— દશ અધ્યયનનું

दशाश्रुतस्कन्धसूत्रम् । यद्वा–दशाश्रुतस्कन्धसूत्रमिति शब्द आगमविशेषे प्रसिद्धः। अस्य दशाकल्प इति पर्यायः ।

अस्य दशाध्ययनानि, तत्र–(१)प्रथमेऽध्ययने–विंशतिरसमाधिस्थानानि। (२) द्वितीये-एकविंशतिः शवलाः। (३) तृतीये-त्रयस्त्रिंशदाशातनाः। (४) चतुर्थेऽष्टौ गणिसम्पदः। (५) पञ्चमे–दश चित्तसमाधिस्थानानि। (६) षष्ठे–एकादशोपासकप्रतिमाः । (७) सप्तमे–द्वादश भिक्षुप्रतिमाः । (८) अष्टमे–वर्द्धमानस्वामिनो हस्तोत्तरासु उत्तराफल्गुनीनक्षत्रेष्वित्यर्थः पञ्च कल्याणानि बभूवुरिति । (९) नवमे–त्रिशन्मोहनीयस्थानानि। (१०) दशमे–नव निदानस्थानानि सन्ति ॥सू० १॥

तत्र विंशत्यसमाधिस्थानाख्यं प्रथममध्ययनं प्रारभ्यते, तत्रेदमादिसूत्रम्– 'इह खलु' इत्यादि।

मूलम्–इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं वीसं असमाहिट्ठाणा पण्णत्ता, कयरे खलु थेरेहिं भगवंतेहिं वीसं असमाहिट्ठाणा

पादन करने वाला यह आगम है। अथवा छेद सूत्रों में आगमविशेष का नाम दशाश्रुत स्कन्ध है और इसको दशाकल्प भी कहते हैं।

इस आगमके दश अध्ययन हैं। (१) प्रथम अध्ययन में वीस असमाधियों का वर्णन है । (२) द्वितीय अध्ययन में इक्कीस शबल दोषों का । (३) तृतीय अध्ययन में तेंतीस आशातनाओं का । (४) चतुर्थ में आठ गणिसम्पदाओं का । (५) पंचम में दशचित्त समाधिका । (६) छठे में उपासक की ग्यारह प्रतिमाओंका । (७) सातवें में बारह भिक्षुप्रतिमाओंका । (८) आठवें में श्री वर्धमान स्वामी के पाँच कल्याणों का । (९) नौवें में तीस महामोहनीय कर्मों का और (१०) दशवें में नव निदानों का वर्णन है ॥ सू० १ ॥

પ્રતિપાદન કરવાવાળું આ આગમ છે અથવા છેદ સૂત્રોમાં આગમવિશેષનું નામ દશશ્રુતસ્કંધ છે. અને આને દશાકલ્પ પણ કહે છે

આ આગમનાં દશ અધ્યયન છે (૧) પ્રથમ અધ્યયનમાં વીસ અસમાધિઓનું વર્ણન છે (૨) દ્વિતીય અધ્યયનમા એકવીસ શબલ દોષોનું, (૩) તૃતીય અધ્યયનમા તેત્રીસ આશાતનાઓનુ, (૪) ચતુર્થમા આઠ ગણિસમ્પદાઓનું, (૫) પચમમાં દશચિત્તસમાધિનું, (૬) છઠ્ઠામા ઉપાસકની અગીઆર પ્રતિમાઓનું, (૭) સાતમામાં બાર ભિક્ષુપ્રતિમાઓનું, (૮) આઠમામાં શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના પાચ કલ્યાણોનું, (૯) નવમામા ત્રીસ મોહનીય કર્મોનું, તથા (૧૦) દશમામાં નવ નિદાનોનું વર્ણન છે. ॥સૂ૦૧॥

पण्णत्ता इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं वीसं असमाहिट्ठाणा पण्णत्ता । तं जहा- ॥ सू० २ ॥

छाया-इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिर्विंशतिरसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि, कतराणि खलु तानि स्थविरैर्भगवद्भिर्विंशतिरसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि ?, इमानि खलु तानि स्थविरैर्भगवद्भिर्विंशतिरसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि । तद्यथा-॥सू० २॥

पञ्चमगणधरदेवः श्रीसुधर्मस्वामी स्वशिष्यं श्रीजम्बूस्वामिनं प्रत्याह—हे जम्बूः ! इह=अस्मिन् जिनशासने खलु=निश्चयेन स्थविरैः = भगवत्कथिततपःसंयमाद्यनुष्ठाने सीदतः प्रमादादिना तत्राऽप्रवर्तमानांश्च मुनीन् ऐहिकपारलौकिकाऽपायान् प्रदर्श्य पुनस्तत्र स्थिरीकुर्वन्तीति स्थविराः, तैस्तथा, भगवद्भिः=लोकातिशायिमहिमभिः वीर्यान्तरायक्षयोपशमजन्यसकलग्राह्यवचनप्रभावसम्पन्नैश्च श्रुतकेवलिभिः, विंशतिः=विंशतिसंख्यकानि, असमाधिस्थानानि=

'तत्र' इति-उन दश अध्ययनों में वीस असमाधिस्थान नामका प्रथम अध्ययन का आरंभ किया जाता है। उसमें यह आदि सूत्र है - 'इह खलु' इत्यादि ।

पञ्चम गणधर श्री सुधर्मा स्वामी अपने शिष्य जम्बुस्वामी को कहते हैं कि - हे जम्बू ! इस जिनशासन में जो तप संयम के अनुष्ठान में सीदाते (खेद पाते हुए) तथा प्रमाद आदि से संयम क्रिया में प्रवृत्ति नहीं करते हुए मुनियों को इस लोक परलोक सम्बन्धी अनेक दुःखों को दिखाकर तप संयम में स्थिर करने वाले स्थविर कहलाते हैं, भगवान् अर्थात् - अलौकिक महिमा वाले, तथा वीर्यान्तराय के क्षयोपशम से उत्पन्न सकलजनग्राह्य वचन वाले श्रुतकेवली कहलाते हैं, उन स्थविर भगवान् श्रुतकेवलियों ने असमाधि के वीस

'तत्र' ઇતિ એ દશ અધ્યયનોમાં વીસ અસમાધિસ્થાન નામના પ્રથમઅધ્યયનનો આરંભ કરવામાં આવે છે તેમાં આ આદિસૂત્ર છે:- 'इह खलु' ઈત્યાદિ.

પંચમ ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામી પોતાના શિષ્ય જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! આ જિનશાસમાં જે તપસંયમના અનુષ્ઠાનમાં સીદાતા (ખેદ કરતા) તથા પ્રમાદ આદિથી સયમ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરતા નથી એવા મુનિઓને આ લોક તથા પરલોક સબધી અનેક દુઃખો દેખાડી તપ સયમમાં સ્થિર કરવાવાળા 'स्थविर' કહેવાય છે, ભગવાન્-અર્થાત્ અલૌકિક મહિમાવાળા, તથા વીર્યાન્તરાયના ક્ષય-ઉપશમથી ઉત્પન્ન સકલજનગ્રાહ્ય (બધાં માણસો સ્વીકારે તેવા) વચન કહેવાવાળા 'श्रुतकेवली' કહેવાય છે. તે સ્થવિર ભગવાન્ શ્રુતકેવલિઓએ અસમાધિનાં વીસ સ્થાન કહ્યાં છે.

समाधिः सम्यङ्मोक्षमार्गावस्थानरूपः संयममार्गप्रवृत्तिरूपाऽऽत्मपरिणाम इत्यर्थः, न समाधिरसमाधिः, तस्य स्थानानि=असमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि=प्रतिपादितानि।

कतराणि=कानि खलु तानि स्थविरैर्भगवद्भिर्विंशतिरसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि--कथितानि ? एतस्योत्तरमाह--'इमानि खल्वि'-ति-इमानि वक्ष्यमाण-रूपाणीत्यर्थः । शेषं सुगमम् । तद्यथा-तद्दर्शयति-

ननु यदा भगवतैव विंशतिरसमाधिस्थानानि कथितानि तदा 'स्थविरै-भगवद्भिरिमानि विंशतिरसमाधिस्थानानि प्रतिपादितानी'--त्येवं कथमुक्तम् ? इति चेत् , शृणु--स्थविरा भगवन्तः श्रुतकेवलिनो भवन्तीति तेषां भगवत्स-दृशवक्तृत्वसिद्ध्यर्थं तेषां यथार्थप्रतिपादितविषयाणां भगवदुक्तार्थैः सह समतां

स्थान कहे हैं। सम्यक् मोक्षमार्ग में स्थित रहने को अर्थात् संयम मार्गमें प्रवृत्ति करने रूप आत्माका परिणाम को समाधि कहते हैं। उससे भिन्न को असमाधि कहते हैं। जम्बू स्वामी पूछते हैं कि-हे भदन्त ! स्थविर भगवान् श्रुतकेवालियों ने जिन बीस प्रकार के असमाधि-स्थानों का वर्णन किया है वे असमाधिस्थान कौन से हैं ? सुधर्मास्वामी कहते हैं-'इमानि खलु' इति, हे जम्बू ! वे वीस असमाधि स्थान इस प्रकार हैं—

यहाँ पर यह प्रश्न होता है कि यदि भगवान् ने ही वीस असमाधिस्थान कहा है तो "स्थविर भगवन्तो ने वीस असमाधिस्थान कहा है" ऐसा क्यों कहा है ? क्यों कि जिन २ भावों का वर्णन तीर्थकर भगवान करते हैं उन्हीं भावों को लेकर ही स्थविर भगवान भी निरूपण करते हैं। इसका समाधान यह है कि-स्थविर भगवान प्रायः श्रुतकेवली होते हैं। उनके बचन भगवान के जैसे ही होते हैं,

---

સમ્યક્ મોક્ષમાર્ગમા સ્થિત રહેવું, અર્થાત્ -સંયમમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ આત્માનાં પરિણામને સમાધિ કહે છે તેનાથી ભિન્નને અસમાધિ કહે છે. જમ્બૂસ્વામી પૂછે છે કે-હે ભદન્ત! સ્થવિર ભગવાન શ્રુતકેવલીઓએ જે વીસ પ્રકારનાં અસમાધિ સ્થાનોનું વર્ણન કર્યું છે તે અસમાધિસ્થાન કયાં કયાં છે? સુધર્મા સ્વામી કહે છે- 'इमानि खलु' ઇતિ, હે જમ્બૂ! તે વીસ અસમાધિસ્થાન આ પ્રકારનાં છે-

અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે જો ભગવાનેજ વીસ અસમાધિસ્થાન કહ્યાં છે તો 'સ્થવિર ભગવાનોએ વીસ અસમાધિસ્થાન કહ્યા છે' એમ કેમ કહ્યુ છે! કેમકે જે જે ભાવોનું વર્ણન તીર્થંકર ભગવાન કરે છે તેજ ભાવોને લઇને જ સ્થવિર ભગવાન પણ નિરૂપણ કરે છે આનું સમાધાન એ છે કે-સ્થવિર ભગવાન પ્રાયઃ શ્રુતકેવલી હોય છે. તેમનાં વચન ભગવાનનાં જેવાંજ હોય છે. એવી વાત સાબિત કરવા માટે,

दर्शयितुं चैवमुक्तमिति । अयमत्र पर्यवसितार्थः--श्रुतकेवलिनोऽपि भगवन्त इव सम्यग् वक्तुमर्हन्तीत्युक्तं युक्तियुक्तं सिद्ध्यति ।

ननु भगवत्कथितविंशत्यसमाधिस्थानतोऽधिकानां--विषय--कषाय--निद्रा-विकथा-प्रभृतीनामप्यसमाधिस्थानानां सम्भवेऽप्यसमाधिस्थानानां विंशतित्वमेव भगवता कथं कथितम्? इति चेत्, मैवम्, ततोऽधिकानां सर्वेषामपि भग-वदुक्तविंशत्यन्यतमस्थानेष्वेवान्तर्भावात् ॥ सू० २ ॥

अथ विंशतिसमाधि स्थानानि क्रमेणाह-

मूलम्-दव-दवचारी यावि भवइ १। अपमज्जियचारी यावि भवइ २। दुप्पमज्जियचारी यावि भवइ ३ ॥ सू० ३ ॥

छाया-द्रुत-द्रुतचारी चापि भवति १। अप्रमार्जितचारी चाऽपि भवति २। दुष्प्रमार्जितचारी चापि भवति ३। ॥सू० ३॥

टीका-'द्रुते-द्रुते'-त्यादि। (१) द्रुत-द्रुतचारी=शीघ्रशीघ्रगामी भवति

ऐसी बात साबित करने के लिये, और भगवान के कहे हुए अर्थ के साथ उनके कहे हुए विषय की समानता दिखाने के लिये ऐसा कहा है। यहाँ यह बात सिद्ध होती है कि-श्रुतकेवली भी भगवान की तरह सम्यक् बोलते हैं।

विषय, कषाय, निद्रा, विकथा आदि असमाधिस्थान वीससे अधिक प्रतीत होने पर भी उन सबका अन्तर्भाव वीस में ही हो जाता है, इस आशय से भगवान ने बीस का ही परिगणन किया है ॥सू०२॥

अब बीस असमाधिस्थान क्रमसे कहते हैं:-

'दवदव' इत्यादि ।

दवदव-अतिशीघ्र चलने वाला साधु प्रथम असमाधिस्थान के

તથા ભગવાને કહેલા અર્થની સાથે તેમના કહેલા વિષયની સમાનતા દેખાડવા માટે એ પ્રમાણે કહેલું છે. અહીં એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે શ્રુતકેવલી પણ ભગવાનની જેમ સમ્યક્ બોલે છે

વિષય-કષાય-નિદ્રા-વિકથા આદિ અસમાધિસ્થાન વીસથી વધારે પ્રતીત થાય છે છતાં એ બધાંનો અન્તર્ભાવ વીસમાંજ થઇ જાય છે, એ હેતુથી ભગવાને વીસનીજ ગણના કરી છે. (સૂ૦ ૨)

હવે વીસ અસમાધિ સ્થાન ક્રમપ્રમાણે કહે છે:-

'दवदव' ઇત્યાદિ

દવદવ- અતિશીઘ્ર ચાલવાવાળા સાધુ પ્રથમ અસમાધિસ્થાનના દોષના ભાગી

स प्रथमाऽसमाधिस्थानदोषभागी जायते ।

शीघ्रशीघ्रगमनेन ईर्यासमित्युपयोगाभावः, तेन प्राणिविराधना, आत्मविराधना च, तया च संयमविराधना, तया च कटुकफलप्रदकर्मभवः, तेन संसारपरिभ्रमणं, तेन कर्मक्षयाभावः, तेन केवलज्ञानाऽप्राप्तिः, तया सकलकर्मक्षयाऽभावः, तेन च मोक्षाभावः। तस्मान्मुमुक्षुणा 'जयं चरे' इति भगवद्वाक्यं मनसि निधाय ईर्यासमित्याराधनेन संयमाराधना विधेया। एवं सर्वत्र यथास्थानं योजनीयमिति भावः । १ ।

(२) अप्रमार्जितचारी–अप्रमार्जिते, दिवसे प्रभूतजीवसङ्कुले स्थले, तथा रजन्यादौ रजोहरणादिना प्रमार्जनरहिते स्थाने चरितुं=चलितुं शीलमस्येति तथा रजोहरणादिना प्रमार्जनरहितस्थले गमनशीलो द्वितीयाऽसमाधिस्थानदोपभागी भवतीत्याशयः । २ ।

दोष का भागी होता है। अतिशीघ्र चलने से ईर्यासमिति का उपयोग नहीं रहता। उससे प्राणिविराधना और आत्मविराधना होती है, तथा संयमविराधना होती है । अनन्तर कटुक फल देने वाला कर्मबन्ध होता है। उससे संसार में परिभ्रमण होता है । अतः कर्मका क्षय नहीं होता। उससे केवलज्ञान की प्राप्ति नहीं होती है। केवलज्ञान की अप्राप्ति से सकल कर्मों का क्षय नहीं होता। उससे मोक्ष का अभाव रहता है । इसलिये मुमुक्षु को "जयं चरे" ऐसा भगवान् का वाक्य मनमें रखकर ईर्यासमिति के आराधन से संयम की आराधना करना चाहिये। इसी प्रकार सब जगह यथायोग्य योजना करना उचित है ।१।

"अप्रमार्जितचारी"–दिवस में जहाँ अनेक जीव हों ऐसे स्थान में और रात्रिमें रजोहरण वगैरह से न पूँजे हुए स्थानमें चलने

થાય છે અતિ શીઘ્ર ચાલવાથી ઈર્યાસમિતિનો ઉપયોગ રહેતો નથી. તેથી પ્રાણિવિરાધના તથા આત્મવિરાધના થાય છે. તથા સંયમવિરાધના થાય છે ત્યારપછી કડવાં ફળ દેવાવાળાં કર્મબન્ધ થાય છે, તેથી સંસારમાં પરિભ્રમણ થાય છે આ પ્રમાણે કર્મનો ક્ષય થતો નથી વળી તેથી કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિથી કર્મોનો ક્ષય થતો નથી. તેથી મોક્ષનો અભાવ રહે છે. આ માટે મુમુક્ષુઓએ 'जयं चरे' એવું ભગવાનનું વાકય મનમાં રાખીને ઈર્યાસમિતિની આરાધનાથી સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ આ પ્રકારે બધી જગોએ યથાયોગ્ય યોજના કરવી ઉચિત છે (૧)

'अप्रमार्जितचारी' દિવસના વખતે જ્યાં અનેકજીવો હોય એવા સ્થાનમાં તથા રાત્રિએ રજોહરણ વગેરેથી વાળેલ ન હોય એવા સ્થાનમાં ચાલવાવાળા મુનિ

(३) दुष्प्रमार्जितचारी–अविधिनाऽनुपयोगेन च रजोहरणादिना प्रमार्जिते मार्गे चरितुं शीलमस्येति स तथा भवति। अपिशब्दात्–शय्यासंस्तारकोपकरणोच्चारप्रस्रवणादिपरिष्ठापनक्रियाया ग्रहणम्। इदं तृतीयमसमाधिस्थानम्।

त्रीण्येतानि ईर्यासमितिसम्बन्धीनि असमाधिस्थानानि कथितानि ॥सू०३॥

मूलम्–अइरित्त–सेज्जासणिए ॥ सू० ४ ॥

छाया–अतिरिक्त–शय्यासनिकः ॥ सू० ४ ॥

टीका–'अइरित्त'-इत्यादि-अतिरिक्ते-शास्त्रोक्तमर्यादातोऽधिके शय्या-शरीरप्रमाणा, उपलक्षणात् संस्तारकश्च–सार्द्धहस्तद्वयप्रमाणः, आस्यते–उपविश्यतेऽस्मिन्नित्यासनम्=आतापनास्वाध्यायादिस्थानम्, उपलक्षणाद्वसत्यादिकं चेत्यनयोरितरेतरयोगद्वन्द्वस्तथा इति अतिरिक्तशय्यासने ताभ्यां व्यवहरतीति अतिरिक्त-

---

वाला मुनि दूसरी असमाधिस्थानरूप दोषका भागी होता है। २।

"दुष्प्रमार्जितचारी" अविधि से तथा बिना उपयोग के रजोहरण आदि से प्रमार्जित किये हुए मार्ग में चलने का जिसका स्वभाव है वह तीसरा असमाधिस्थान दोष का भागी होता है ॥ ३ ॥

अपि शब्द से शय्या संस्तारक उपकरण आदि के विषय में भी समझ लेना चाहिये। ये तीनों स्थान ईर्यासमितिसम्बन्धी हैं ॥३॥ सू०३॥

"अइरित्त" इत्यादि। जिस पर सोते हैं उसको शय्या कहते हैं। उसकी लम्बाई शरीर जितनी होती है। और उपलक्षण से संस्तारक (संथारा)का भी ग्रहण किया जाता है। संस्तारक ढाई हाथका होता है। जिसके ऊपर बैठ जाय उसे आसन कहते हैं। आतपना स्वाध्याय आदि का स्थान। उपलक्षणसे निवासस्थान भी लिया जाता है। मर्यादा से

બીજા અસમાધિસ્થાનરૂપી દોષના ભાગી થાય છે. (૨)

"दुष्प्रमार्जितचारी"—અવિધિથી તથા ઉપયોગ વિના વાળેલા માર્ગમાં ચાલવાનો જેનો સ્વભાવ છે તે ત્રીજા અસમાધિસ્થાન દોષના ભાગી થાય છે. (૩)

"अपि" શબ્દથી શય્યા, સંસ્તારક, ઉપકરણ આદિ વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ. કારણ કે આ ત્રણે સ્થાન ઈર્યાસમિતિસંબંધી છે (૩)

'अइरित्त' ઇત્યાદિ. જેના પર સુવાય છે તે શય્યા કહેવાય છે. તેની લંબાઈ શરીર જેવડી હોય છે, તથા ઉપલક્ષણથી સંસ્તારક (સંથારા)નું પણ ગ્રહણ કરાય છે. સંસ્તારક અઢી હાથનું હોય છે. જેના ઉપર બેસવામાં આવે છે તેને આસન કહે છે. તે આતાપના સ્વાધ્યાય આદિનું સ્થાન છે. ઉપલક્ષણથી નિવાસસ્થાન પણ તેમાં લેવાય છે. મર્યાદાથી

शय्यासनिकः, मर्यादाधिकशय्यासनादिसेवनेन चतुर्थोऽसमाधिस्थान दोषभागी भवति, प्रमाणाधिकवस्तुग्रहणे यथोचिततत्प्रमार्जना प्रतिलेखना विरहात्तेषु नानाविधत्रसस्थावरजीवोत्पत्तिः सम्भाव्यते, तेनाऽऽत्म--संयमोभय-विराधना सम्भवत्येव। अत्रायं दृष्टान्तः-कश्चिन्मर्यादातिरिक्तशय्या-संस्तारकादिसेवी मुनिः सर्वेषां शय्यादीनां यथाकालं प्रतिलेखनाद्यभावे तदीयशय्यादौ कुन्थुकप्रभृतिप्रभूतजीवानामुत्पत्तिर्जाता, पुनःपुनर्गुर्वादिप्रेरितोऽपि नासौ शय्यादिकं प्रतिलेखयति, नापि प्रमार्जयति, कदाचित्, कृष्णमहाभुजङ्गस्तच्छय्यायां समाजगाम। स प्रमादी शय्यामप्रतिलेख्यामप्रमार्ज्यैव तदुपरि शयितस्तेन भुजङ्गेन दष्टः प्रबलवेदनाभिरनालोचित-

अधिक शय्या और आसनका जो उपयोग करता है, वह चतुर्थ असमाधिस्थान दोषका भागी होता है।

प्रमाण से अधिक वस्तुका ग्रहण करने से उनका प्रमार्जन और प्रतिलेखन यथोचित नहीं हो सकता अतः उनमें अनेक प्रकार के त्रस और स्थावर जीवों की उत्पत्ति की सम्भावना है। उससे आत्मविराधना और संयमविराधना अवश्य ही होती है। यहाँ एक दृष्टान्त है। कोईएक मुनि, प्रमाण से अधिक शय्या और संस्तारक रखता था। वह शय्या और संस्तारक आदिका यथाकाल नियमानुसार प्रतिलेखन करता था। अतः उसके शय्या संस्तारादिकमें कुन्थुआ आदि अनेक जीवोंकी उत्पत्ति हुई। गुरुजीने बारंबार कहा तो भी वह अपने शय्या आदिका प्रमार्जन नहीं करता था। एक समय काला सर्प उसकी शय्यामें (बिछौनेमें) आकर बैठगया। वह प्रमादी शय्या का प्रमार्जन और प्रतिलेखन विना किये उसके ऊपर सो गया। उस सर्पने उसको

અધિક શય્યા તથા આસનનો જે ઉપયોગ કરે છે તે ચતુર્થ અસમાધિસ્થાન દોષના ભાગી થાય છે પ્રમાણુથી વધારે વસ્તુ ગ્રહણુ કરવાથી તેનું પ્રમાર્જન તથા પ્રતિલેખન યોગ્ય રીતે થતુ નથી આથી તેમા અનેક પ્રકારના ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોની ઉત્પત્તિની સંભાવના છે, તેથી આત્મવિરાધના તથા સંયમવિરાધના અવશ્ય થાય છે. અહીં એક દૃષ્ટાંત છે.—

કોઇ એક મુનિ પ્રમાણુથી અધિક શય્યા તથા સંસ્તારક આદિ રાખતા હતા તે શય્યા તથા સંસ્તારક આદિનું યોગ્ય સમયે નિયમાનુસાર પ્રતિલેખન કરતા નહિ આથી તેની શય્યા તથા સંસ્તારાદિકમા કુન્થુઆ આદિ અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ થઇ. ગુરુજીએ વારંવાર કહ્યું છતાં પણુ તે પોતાની શય્યા આદિનું પ્રમાર્જન કરતા (સાફ કરતા) નહિ.

એક સમય તેની શય્યામાં (પથારીમાં) કાળો સર્પ આવીને બેસી ગયો તે પ્રમાદી શય્યાને પ્રમાર્જન અને પ્રતિલેખન કર્યા વગર તેના ઉપર સુઇ ગયા. તે સર્પ

प्रतिक्रान्तो बालमरणेन दीर्घाध्वचतुर्गतिसंसारं प्राप्तवान्, तस्मात् साधुभिर्मर्यादातोऽधिकं शय्यादिकं न ग्राह्यम् ॥ ४ ॥

मूलम्—राइणिअ—परिभासी ॥ सू० ५ ॥

छाया—रात्निक—परिभाषी ॥ ५ ॥

टीका—'रायणिए'—त्यादि । रत्नैर्ज्ञानादिभिर्व्यवहरतीति रात्निकः पर्यायज्येष्ठ इत्यर्थः तेन परिभाषितुं=प्रलपितुं शीलमस्येति रात्निकपरिभाषी । पर्यायज्येष्ठेन सह विवदमानोऽसमाधिदोषभाग् भवति ॥ ५ ॥

मूलम्—थेरोवघाइए ॥ सू० ६ ॥

छाया—स्थविरोपघातिकः ॥ ६ ॥

टीका—' थेरोपघाइए ' इति । स्थविरघातचिन्तकः, उपलक्षणात् सकल मुनिघातचिन्तकः ॥ ६ ॥

काटा । अतिशय वेदना होने लगी, जिससे अपने पापकी आलोचना और प्रतिक्रमण नहीं कर सका, इस कारण वह बालमरण से मरकर चतुर्गति संसार को प्राप्त किया । अतः मुनियों को चाहिये कि मर्यादा से अधिक कोई उपकरण नहीं रक्खे, और जो भी मर्यादित उपकरण हों उनकी प्रतिलेखनादि क्रिया यथावस्थित करे ॥ ४ ॥

' राइणिय० ' इत्यादि । ज्ञानादि रत्नवाले रात्निक हैं, अर्थात् दीक्षा में बडे रात्निक कहलाते हैं । जो साधु पर्यायज्येष्ठ के साथ विवाद करता है वह असमाधि दोषका भागी होता है ॥ ५ ॥

' थेरो० ' इत्यादि ।

स्थविरों का घात करने के लिये विचार करने वाला । उप-

તેને કરડયો, અતિશય વેદના થવા લાગી જેથી તે પોતાના પાપની આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરી શકયા નહિં એ કારણથી તે બાલમરણથી મરી ગયા અને ચતુર્ગતિ સંસારને પ્રાપ્ત કર્યો આથી મુનિઓ માટે ઉચિત છે કે મર્યાદાથી અધિક કોઇ ઉપકરણ ન રાખવું અને જે કઇ મર્યાદિત ઉપકરણ હોય તેની પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા યથાયોગ્ય કરે. (૪)

' रायणिए ' ઇત્યાદિ જ્ઞાનાદિ રત્નવાળા રાત્નિક છે. અર્થાત્ દીક્ષામાં મોટા રાત્નિક કહેવાય છે જે સાધુ પર્યાયજ્યેષ્ઠની સાથે વિવાદ કરે છે તે અસમાધિ દોષના ભાગી થાય છે. (૫)

' थेरो० ' ઇત્યાદિ.

સ્થવિરોને ઘાત કરવા માટે વિચાર કરવાવાળા, ઉપલક્ષણથી સમસ્ત મુનિના

मूलम्–भूओवघाइए ॥ सू० ७ ॥

छाया–भूतोपघातिकः ॥ ७ ॥

टीका–भूओवघाइए' इति। प्राणि–भूत-जीव-सत्व-घातचिन्तकः। हिंसा-दोषपरायणः समाधिस्थानं न लभते, यतः सकलप्राणिप्राणत्राणमेव समाधि-कारणम्, तस्मात् भूतोपघातचिन्तनं मुनिभिर्वर्जनीयम् ॥ ७ ॥

समाधिप्रतिबन्धकं कषायं वर्णयति–'संजलणे' इत्यनेन ।

मूलम्–संजलणे ॥ सू० ८ ॥

छाया–सञ्ज्वलनः ॥ ८ ॥

टीका–'संजलणे इति। प्रतिक्षणं क्रोधकर्ता=प्रतिक्षणक्रोधी जीवेषु मित्रभावं परित्यजति, मित्रभावाभावेन समाधिपरिवर्जितो भवति ॥ ८ ॥

मूलम्--कोहणे ॥ सू० ९ ॥

छाया– क्रोधनः ॥ ९ ॥

लक्षण से समस्त मुनिका घात करने का विचार करने वाला ॥६॥

'भूओव०' इत्यादि । प्राणी भूत, जीव, सत्व आदि के घात का विचार करने वाला हिंसादोषपरायण असमाधिस्थान का सेवी है । क्योंकि समस्त प्राणियों के प्राणकी रक्षा करना ही समाधिका कारण है, अतः भूतोपघातचिन्तन को मुनि वरजे ।

समाधिप्रतिबन्धक कषाय का वर्णन करते हैं–'संजलणे' इति।

प्रतिक्षण क्रोध करने वाला जीवों के प्रति मित्रभाव का त्याग करता है। मित्रभावके अभाव से असमाधिस्थानका भागी होता है ॥८॥

ઘાત કરવાનો વિચાર કરવાવાળા, (૬)

'भूओव०' ઇત્યાદિ પ્રાણી, ભૂત, જીવ, સત્વ, આદિના ઘાતનો વિચાર કરવાવાળા હિંસાદોષ પરાયણ અસમાધિ સ્થાનનું સેવન કરે છે, કેમકે સમસ્ત પ્રાણિઓના પ્રાણની રક્ષા કરવી એજ સમાધિનો હેતુ છે. એથી ભૂતોપઘાતચિન્તન મુનિએ વર્જિત કરવું (૭) સમાધિપ્રતિબન્ધક કષાયનું વર્ણન કરે છે–

'संजलणे' ઇતિ. પ્રતિક્ષણ ક્રોધ કરવાવાળા, જીવો પ્રત્યેના મિત્ર ભાવનો ત્યાગ કરે છે. મિત્રભાવના અભાવથી અસમાધિસ્થાન દોષના ભાગી થાય છે. (૮)

टीका– 'कोहणे' इति । स्वपरसन्तापकस्तीव्रकपायीत्यर्थः, तस्मात् समाधिमिच्छुना क्षमाशीलेन भाव्यम् ॥ ९ ॥

मूलम्–पिट्ठिमंसिए ॥ सू० १०

छया– पृष्ठमांसिकः ॥ १० ॥

टीका– 'पिट्ठिमंसिए' इति । अत्र पृष्ठशब्दः परोक्षार्थपरः, मांसशब्दः परदूषणाविष्करणार्थपरः 'पिट्ठिमंसं न खाइज्जा' इति भगवद्वचनात्, तेन–पृष्ठे=परोक्षे मांसं=परदोषाविष्करणमस्यास्तीति पृष्ठमांसिकः=परोक्षे परदूषणाविष्कारक इत्यर्थः, निन्दकः स्वगुणनाशकः सर्वैर्निन्द्यश्च भवति ॥ १० ॥

मूलम्–अभिक्खणं अभिक्खणं ओहारयित्ता भवइ ॥११॥

छाया– अभीक्ष्णमभीक्ष्णमवधारयिता भवति ॥ ११ ॥

टीका– 'अभिक्खण'–मित्यादि । अभीक्ष्णमभीक्ष्णं=पुनः पुनः अवधा-

'कोहणे' इति ।

स्व और पर को सन्ताप करने वाला तीव्रकषायी होता है अतः समाधि की इच्छा करने वाले को क्षमाशील होना चाहिये ॥ ९ ॥

'पिट्ठिमंसिए' इति ।

'पिट्ठिमंसं न खाइज्जा' भगवान् के इस वाक्य से यहाँ पृष्ठि शब्द का अर्थ परोक्ष (पीछे) और मांस शब्द का अर्थ दूसरों के दोष को कहना होता है। तात्पर्य यह है कि–जो पीछे निन्दा करनेवाला है वह निन्दक अपने गुणों का नाश करता है और वह सर्वनिन्दनीय होकर असमाधिस्थान का भागी होता है ॥ १० ॥

'अभिक्खणं' इत्यादि ।

वारंवार निश्चयकारी भाषा बोलने वाला असमाधि दोष का

'कोहणे' ઇતિ સ્વ તથા પર ને સંતાપ કરવાવાળા તીવ્રકષાયી થાય છે. એથી સમાધિની ઇચ્છા કરવાવાળાએ ક્ષમાશીલ થવું જોઇએ (૯)

'पिट्ठिमंसिए' ઇત્યાદિ

'पिट्ठिमंसं न खाइज्जा' ભગવાનના આ વાક્યથી અહીં 'પૃષ્ઠિ' શબ્દનો અર્થ પરોક્ષ (પાછળ) તથા માસ શબ્દનો અર્થ બીજાના દોષને કહેવા, એવો થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જે પાછળથી નિન્દા કરવાવાળા છે તે નિન્દક પોતાના ગુણોનો નાશ કરે છે તથા તે સર્વનિન્દનીય થઇને અસમાધિસ્થાન દોષના ભાગી થાય છે. (૧૦)

रयिता= निश्चयकारिभाषाभाषी असमाधिदोषभाग् भवति=जायते, द्रव्य-क्षेत्र-काल- भावाद् यत्र संदेहो भवति तस्मिन् विषये 'इदमित्थमेवे'-तिकथनेन मृषावादप्रसङ्गः, तेन सकलदोषप्राप्तिः, तया चाऽऽत्मसंयमविराधना, तया च संसारपरिभ्रमणम्, अतः संदिग्धविषये पुनः पुनर्निश्चयकारिभाषणं मुनीनामहिताय भवति ॥ ११ ॥

मूलम्—नवण्हं अहिगरणाणं अणुप्पण्णाणं उप्पाइत्ता भवइ ॥ १२ ॥

छाया— नवानामधिकरणानामनुत्पन्नानामुत्पादयिता भवति ॥ १२ ॥

टीका— 'नवण्ह' मिति । नवानां=नूतनानाम् अधिकरणानाम्, अधिक्रियते= नरकनिगोदाद्यनन्तजन्ममरणदुःखगर्ते पात्यते यैरित्यधिकरणानि=कलहाः,

---

भागी होता है । द्रव्य, क्षेत्र, काल, और भाव से जहाँ संदेह होता है वहाँ "यह ऐसा ही है" ऐसा बोलने से मृषावाद हो जाता है । उससे समस्त दोषों की प्राप्ति होती है । ततः आत्मसंयमविराधना होती है । आत्मविराधना और संयमविराधना से संसार में परिभ्रमण करना पडता है । इसलिये शंकायुक्त पदार्थों के विषय में बारंबार निश्चयवाला वचन बोलना मुनि के लिये अहित करने वाला है ॥११॥

'नवण्हं' इत्यादि । अनुत्पन्न नवीन कलहों को उत्पन्न करने वाला असमाधिस्थान दोषका भागी होता है । इस सूत्र में अधिकरण शब्दका अर्थ कलहहोता है । 'अधिक्रियते' जिसके द्वारा आत्मा नरक निगोद आदि

'अभिक्खणं' ઇત્યાદિ વારવાર નિશ્ચયકારી ભાષા બોલવાવાળા અસમાધિ દોષના ભાગી થાય છે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ તથા ભાવથી જ્યા સંદેહ થાય છે. ત્યાં 'આ આમજ છે' એવું બોલવાથી મૃષાવાદ થઇ જાય છે તેનાથી સમસ્ત દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પછી આત્મસંયમની વિરાધના થાય છે, આત્મવિરાધના તથા સંયમવિરાધનાથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવુ પડે છે આ માટે શંકાયુકત પદાર્થોના વિષયમાં વારવાર નિશ્ચયવાળાં વચન બોલવા એ મુનિને માટે અહિત કરવાવાળુ છે. (૧૧)

'નવણ્હ' ઇત્યાદિ ન હોય ત્યાં નવીન કજીઆ ઉત્પન્ન કરવાવાળા અસમાધિ દોષના ભાગી થાય છે. આ સૂત્રમાં અધિકરણ શબ્દનો અર્થ 'કલહ' કે 'કજીઆ' થાય છે. 'અધિક્રિયતે'

तेषां, तथा अनुत्पन्नानाम्=अजातानां कलहानाम् उत्पादयिता=निष्पादयिता असमाधिस्थानदोषभाग् भवति, नूतनकलहोत्पादको जन्ममरणाद्यनन्तदुःखच्छेदकस्य भवभ्रमणनिवारकस्याऽनन्तज्ञानादिसम्पादकस्याऽक्षयाऽमरपददायकस्य विनय-श्रुत-तप-आचाराख्यसमाधिचतुष्टयस्यापि संहारको भवति, परम्परया परसन्तापक आत्मसंयमविराधी चतुर्गतिसंसारेऽनन्तकालं परिभ्रमति, अनन्तदुःखं चानुभवति ॥ १२ ॥

मूलम् – पोराणाणं अहिगरणाणं खामियविउवसमियाणं पुणोदीरेत्ता भवइ ॥ सू० १३ ॥

छाया– पुरातनानामधिकरणानां क्षमापितव्युपशमितानां पुनरुदीरयिता भवति ॥ १३ ॥

टीका– 'पुराननाला' मिति–पुरातनानां=व्यतीतानाम् क्षमापितानां

अनन्त जन्म मरण रूप दुःख के खड्डे में गिराया जाता है उसको अधिकरण कहते हैं । नहीं उत्पन्न हुए कलह को उत्पन्न करने वाला मुनि असमाधि दोष का भागी होता है । नवीन कलह को उत्पन्न करने वाला मुनि जन्म मरण आदि अनेक अनन्त दुःखों को नाश करने वाली, संसारभ्रमण को छुडाने वाली, अनन्तज्ञान आदि को देने वाली, अक्षय और अमर पदको प्राप्त कराने वाली विनयसमाधि, श्रुतसमाधि, तपसमाधि और आचारसमाधि का विनाशक होता है । परम्परासे परसन्तापक और आत्मविराधी संयमविराधी होता हुआ चतुर्गति संसार में अनन्तकाल तक परिभ्रमण करता है । और वहाँ अनन्त दुःखों का अनुभव करता है ॥ १२ ॥

જેના દ્વાર આત્મા નરક નિગોદ આદિ અનન્ત જન્મ મરણ રૂપ દુ:ખના ખાડામાં નાખવામાં આવે છે તેને અધિકરણ કહે છે કજીઓ પેદા ન થતો હોય ત્યાં કજીઓ પેદા કરવાવાળા મુનિ અસમાધિ દોષના ભાગી થાય છે. નવા કજીઆ ઉત્પન્ન કરનાર મુનિ, જન્મ મરણ આદિ અનેક અનન્ત દુ ખોનો નાશ કરવાવાળી, સ સારભ્રમણને છોડવવાળી અનન્ત જ્ઞાન આદિને દેવાવાળી અક્ષય અને અમર પદને પ્રાપ્ત કરાવવાવાળી વિનયસમાધિ, શ્રુતસમાધિ, તપ સમાધિ તથા આચારસમાધિના વિનાશક બને છે. પરંપરાથી પરસ તાપક તથા આત્મવિરાધી, સ યમવિરાધી થાય છે, અને એમ કરતાં કરતાં ચતુર્ગતિસ સારમા અનન્તકાળસુધી પરિભ્રમણ કરે છે અને ત્યા અનન્ત દુ ખોનો અનુભવ કરે છે. (૧૨)

व्युपशमितानाम्=उपशान्तानाम् अधिकरणानां=क्लेशानां पुनरुदीरयिता=पुनरुद्घाटयिता असमाधिदोषभाग् भवति ।

प्रशान्तक्लेशोदीरकः परमकलुषितभावं जनयति, आत्मस्वरूपप्रतिकूलो मित्रभावं त्यजति, सम्यक्श्रद्धास्थितपरमशान्तिमपनयति. रत्नत्रयसमाधिं त्यजति विनयगुणं परिहरति, धर्मशुक्लध्यानादात्मानं पातयति, आर्तरौद्रध्यानं सेवते, नरकादिकुगतिसाधकपरिणामपरिणतो बालवीर्यं स्फोटयति, पण्डितवीर्यपरिवर्जितोऽपारसंसारसागराऽऽवर्ते निमज्जति ॥ १३ ॥

मूलम्—अकाले सज्झायकारए यावि भवइ ॥ १४ ॥

छाया—अकाले स्वाध्यायकारकश्चापि भवति ॥ १४ ॥

टीका—'अकाल' इत्यादि—अकाले—शास्त्रमर्यादोक्तकालः पौरुष्यादि-

'पोराणाणं' इत्यादि ।

क्षमापन किये हुए पुराणे उपशान्त क्लेशों का फिर उद्घाटन करने वाला (उभारने वाला) मुनि असमाधि दोष का भागी होता है । शान्त कलहों को फिर उभारने वाला अत्यन्त कलुषित भावको उत्पन्न करता है । आत्मस्वरूप के विरुद्ध होकर मित्रभाव का त्याग करता है । सम्यक्श्रद्धाका अवलम्बन कराने वाली परमशांति को दूर करता है । रत्नत्रय की समाधि का त्याग करता है । विनय-रूप गुणका नाश करता है । धर्मशुक्ल ध्यान से आत्माको गिराता है । आर्तरौद्रध्यान का सेवन करता है । नरक वगैरह कुगति कराने वाले बालवीर्य का प्रकाशन करता है और वह पण्डितवीर्यसे वञ्चित होकर अपार संसारसागर के आवत में डूब जाता है ॥ १३ ॥

'पोराणाणं' ઇત્યાદિ. ક્ષમાપન કરાયેલા જુના શાન્તિ પામેલા ક્લેશોને પાછા ઉદ્‌ઘાટન કરવાવાળા (ઉભારવાવાળા) મુનિ અસમાધિ દોષના ભાગી થાય છે. શાંત ક્લેશોને પાછા ઉભારવાવાળા અત્યન્ત કલુષિત ભાવને ઉત્પન્ન કરે છે. આત્મસ્વરૂપની વિરૂદ્ધ થઈને મિત્ર ભાવને ત્યાગ કરે છે સમ્યક્ શ્રદ્ધાનું અવલમ્બન કરાવવાવાળી પરમશાંતિને દૂર કરે છે. રત્નત્રયની સમાધિનો ત્યાગ કરે છે ધર્મશુક્લ ધ્યાનથી આત્માને નીચે પાડે છે (આત્માનું પતન કરે છે) આર્ત રૌદ્ર ધ્યાનનું સેવન કરે છે નરક આદિ કુગતિ કરાવવાવાળાં બાલવીર્યનુ પ્રકાશન કરે છે, તથા તે પંડિતવીર્યથી વંચિત થઇ અપાર સંસારસાગરના આવર્ત (ફેરા) મા ડૂબી જાય છે (૧૩)

रूपस्तद्भिन्नोऽकालस्तत्र स्वाध्यायकारकः- अध्ययनमध्यायः, शोभनोऽध्यायः= हीनाधिकाद्यक्षरादिरहितं मूलसूत्रोच्चारणं स्वाध्यायः, तस्य कारकश्चापि असमाधि-दोषभाग् भवति ।

अस्वाध्याये स्वाध्यायकरणेन श्रुतज्ञानाविनयलोकविरुद्धत्वक्षुद्रदेवादि-जनितोपसर्गादिप्रभूतदोषसम्भवः । यथा-सम्यक् सिक्तोऽपि वृक्ष-लता-गुल्मादिः स्व ऋतावेव फलति, अकाले फलितोऽपि उपसर्गं जनयति, अकाले वृष्टोऽपि मेघो हिताय न भवति, अकाल उप्तमपि बीजं न सम्यक् फलदं भवति । तथैवाऽयमपि स्वाध्यायः समुचितकाल एव सादरं कृतः प्रशस्तो भवति ।

'अकाले' इत्यादि । शास्त्र की मर्यादा में जो कहा गया है पौरुष्यादिरूप समय वह काल कहा जाता है । उससे अतिरिक्त अकाल है । उसमें स्वाध्याय करने वाला होना या अधिक अक्षर उच्चारण करने वाला असमाधिदोष का भागी होता है ।

अस्वाध्याय में स्वाध्याय करनेसे श्रुतज्ञानका अविनय लोक-विरुद्ध वर्तन क्षुद्र देवों से उत्पन्न उपसर्ग आदि अनेक दोषों की सम्भावना होती है । जैसे ठीक रीति से जल सेचन किये जाने पर भी वृक्ष लता गुल्म आदि अपनी ऋतु में ही फल देते हैं । अकाल में फल देते हैं तो हानिकारक होते हैं । अकाल में यदि मेघ की वृष्टि हो तो भी हितकारक नहीं होती है । और अकालमें बोया हुआ बीज अच्छा फल देने वाला नहीं हो सकता । इसी तरह यह स्वा-ध्याय भी शास्त्रविहित काल में ही किया जाय तो प्रशस्त फल देने वाला होता है ।

'अकाले' ઇત્યાદિ શાસ્ત્રની મર્યાદામાં જે કહેવામા આવ્યું છે 'પૌરૂષ્યાદિરૂપ' સમય તેને 'કાલ' કહે છે તેનાથી વિરૂદ્ધ તે અકાલ કહેવાય છે, તેમાં સ્વાધ્યાય કરવાવાળા, હીન (અધુરૂ) કે વધારે અક્ષર ઉચ્ચારણ કરવાવાળા અસમાધિદોષના ભાગી થાય છે.

અસ્વાધ્યયમાં સ્વાધ્યાય કરવાથી શ્રુતજ્ઞાનનો અવિનય, લોકવિરૂદ્ધ વર્ત્તન, ક્ષુદ્ર દેવોથી ઉત્પન્ન ઉપસર્ગ આદિ અનેક દોષની સંભાવના થાય છે. જેમકે સારી રીતે પાણી પાવા છતાં પણ વૃક્ષ લતા ગુલ્મ આદિ પોતાની ઋતુમાંજ ફળ આપે છે અકાલમાં ફલ આપે તો હાનિકારક હોય છે અકાલમાં જો મેઘની વૃષ્ટિ થાય તો પણ હિતકારક થતી નથી, તથા અકાલે વાવેલુ બીજ સારાં ફલ દેવાવાળું થઇ શકતું નથી એવીજ રીતે આ સ્વાધ્યાય પણ શાસ્ત્રવિહિત કાલમાજ કરાવામાં આવે તો પ્રશસ્ત ફલ દેવાવાળું થાય છે

प्रसङ्गतोऽस्वाध्यायनामान्याह—

१ उल्कापाते-(तारापतने) प्रहरपर्यन्तमस्वाध्यायः । भूकम्पोऽप्यत्रैवान्तर्भवति । २ दिग्दाहे-यावद्दिशाऽरुणिमा तावत् । ३ घनगर्जिते—प्रहरमात्रम् । ४ विद्युद्विद्योतने—प्रहरमात्रम् । ५ विद्युत्पाते—अष्ट—द्वादश—षोडशप्रहरमात्रम् । ६ यूपके—सन्ध्याप्रभा चन्द्रप्रभा च यत्र युगपद्भवतः स यूपकस्तत्र सन्ध्याप्रभा—चन्द्रप्रभयोर्मिश्रत्वे शुक्लपक्षप्रतिपदादिदिनत्रये, रजनीमुखप्रहरमात्रम् । 'बालचन्द्र' इति भाषायाम् । ७ यक्षादीप्तके—गगनेऽन्तराऽन्तरा दृश्यमाने विद्युत्सदृशे प्रकाशे यावत्तद्दर्शनम् । ८ पञ्चवर्णधूमिका यावत्पतति तावत्पर्यन्तम् । ९ महिकायां—

प्रसंग से अस्वाध्याय के नाम कहते हैं अर्थात् किस काल में स्वाध्याय नहीं करना चाहिये यह बताते हैं:—

(१) जब उल्कापात होवे—तारा टूटे तब एक प्रहर तक अस्वाध्याय होता है । भूमिकम्प का भी इसमें अन्तर्भाव है । (२) जब तक दिशा लाल रहती है तब तक । (३) मेघगर्जना यदि होतो एक प्रहर तक । (४) बिजली की चमक हो तो एक प्रहर तक । (५) बिजली के गिरने पर आठ बारह अथवा सोलह प्रहर तक । (६) यूपक में अर्थात् संध्या की प्रभा और चन्द्र की प्रभा का जिस समय मिश्रभाव होता हो उस समय की—तात्पर्य यह है कि शुक्लपक्ष की प्रतिपदा आदि तीन तिथियों में रात्रि के प्रथम प्रहर में अस्वाध्याय रहता है । इसीको बालचन्द्रका अस्वाध्याय कहते हैं। (७) यक्षादीप्तक में अर्थात् यक्षचिह्न—आकाश में थोडे २ अन्तर से बिजली जैसा प्रकाश दिखाई देता हो तब, जब तक वह चिह्न दिखता

આ પ્રસંગે અસ્વાધ્યાયના નામ કહે છે, અર્થાત્ કયા કાલમા સ્વાધ્યાય ન કરવો જોઇએ તે બતાવે છે.—

(૧) જ્યારે ઉલ્કાપાત થાય—તારા ખરે ત્યારે એક પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય રાખવો, ભૂકંપનો પણ આમાંજ અન્તર્ભાવ છે (૨) જ્યાં સુધી દિશા લાલ રંગની હોય ત્યા સુધી (૩) મેઘગર્જના જો થાય તો એક પ્રહર સુધી (૪) વીજળી ચમકે તો એક પ્રહર સુધી. (૫) વીજળી પડે તો આઠ, બાર કે સોળ પ્રહર સુધી (૬) યૂપકમા અર્થાત્ સંધ્યાનો પ્રકાશ અને ચંદ્રના પ્રકાશનો જે સમયે મિશ્રભાવ થાય તે સમયે, તાત્પર્ય એ છે કે—સુદ પક્ષનો એકમ તિથી આદિ ત્રણ તિથીઓમાં રાત્રિના પહેલા પહોરમાં અસ્વાધ્યાય રહે છે, જેને બાલચંદ્રની અસ્વાધ્યાય કહે છે (૭) યક્ષાદીપ્તકમા અર્થાત્ યક્ષચિન્હ—આકાશમાં થોડી થોડી વારે વિજળી જેવો પ્રકાશ આપતુ દેખાતું હોય ત્યારે, જ્યાં સુધી

धूमिकारूपाप्कायलक्षणायां यावत्तदवस्थितिस्तावत्। प्रातर्धूमिकापातो महिकेत्युच्यते मेघगर्भमासेषु इयं सूक्ष्मवर्षणे भवति । १० रजउद्घाते–पवनोत्खाते आकाशवर्तिनि श्लक्ष्णतरे रेणुपुद्गले पृथ्वीकाये घनरूपेण उड्डीयमाने सति यावत्तदुत्पतनं तावत् ।

इत्याकाशिकोऽस्वाध्यायो दशविधः ।

१ यावदस्थि दृश्यते तावदस्वाध्यायः। २ मांसं यावद् दृश्यते तावत्। ३ रुधिरं यावद् दृश्यते तावत्। ४ अशुचि विष्ठादिकं यावद् दृश्यते तावत्। ५ जाज्वल्यमानं श्मशानं यावद् दृश्यते तावत्। ६ चन्द्रग्रहणे सूर्यग्रहणे च–अष्ट–द्वादश–षोडशप्रहरपर्यन्तम् । तत्र स्वल्पग्रासे ८ अष्टप्रहरमात्रम्। तदधि-

---

रहे तब तक ।(८) पांच वर्ण की धूँवर जब तक गिरती है तब तक । (९) महिका–धूमिका जैसा मेघके गर्भ मासों में प्रातःकाल जो सूक्ष्म वर्षा होती है उस काल में। (१०) रजउद्घात में–पवन से आकाश में सूक्ष्म धूलिपुद्गल सघन रूपसे उडते हैं तब, जब तक उनका उडना रहता है तब तक ।

इस रीति से आकाशनिमित्त दश जातका अस्वाध्याय है। गाज और बिजली का अस्वाध्याय आर्द्रा से स्वाति नक्षत्र तक के काल में नहीं माना जाता है। (१) हड्डी जहाँ तक ही दिख पडती तहाँ तक अस्वाध्याय है । इसी प्रकार जहाँ तक, २ मांस, ३ रुधिर, ४ अपवित्र वस्तु विष्ठा आदि, तथा ५ जलता हुवा श्मशान दिखाइ दे तहाँ तक अस्वाध्याय जानना चाहिये । (६) चन्द्रग्रहण और सूर्यग्रहण का आठ, बारह, अथवा

તે ચિન્હ દેખાતું હોય ત્યાં સુધી (૮) પાંચ વર્ણ (રંગ) ની ધૂંવર જ્યાં સુધી પડે છે ત્યાં સુધી (૯) મહિકા–ધુમાડા જેવી–ઝાકળ જેવીવાદળામાંથી સવારે સૂક્ષ્મ વર્ષા થાય છે તે સમયમા (૧૦) રજઉદ્ઘાતમાં—પવનથી આકાશમા સૂક્ષ્મ ધૂલિપુદ્ગલ સઘનરૂપમાં ઊડતી હોય ત્યારે, જ્યા સુધી તે ઊડતી હોય ત્યાં સુધી

આ પ્રમાણે આકાશનિમિત્ત દશ જાતના અસ્વાધ્યાય છે. ગર્જના તથા વિજળીનો અસ્વાધ્યાય આર્દ્રાથી સ્વાતિ નક્ષત્ર સુધીના સમયમાં માનવામાં આવતો નથી.

(૧) જ્યાસુધી હાડકું જોવામા આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય છે. આ પ્રકારે જ્યાં સુધી (૨) માસ (૩) લોહી (૪) અપવિત્રવસ્તુ (વિષ્ટા આદિ) તથા (૫) બળતું સ્મશાન દેખાય ત્યા સુધી અસ્વાધ્યાય જાણવો જોઇએ. (૬) ચન્દ્રગ્રહણ તથા સૂર્યગ્રહણના આઠ, બાર, અથવા સોળ પ્રહર સુધીનો અસ્વાધ્યાય થાય છે. તેમાં એ વિવેચન છે કે–થોડા

द्ग्रासे १२ द्वादशप्रहरपर्यन्तम्। सर्वग्रासे १६ षोडशप्रहरपर्यन्तम्। ७ राज-मृत्यौ–यावत्सिंहासनारूढोऽपरो राजा न भवति तावत्। ८ राजयुद्धे–यत्र क्षेत्रे यावद्राजयुद्धं तावत्पर्यन्तम्। ९ उपाश्रये यावन्मृतकलेवरं विद्यमानमस्ति तावत्। १० मनुष्यस्य शवतः शतहस्तपरिमितप्रदेशाभ्यन्तरे, गोमहिष्यादिपञ्चेन्द्रियशवतः षष्टिहस्ताभ्यन्तरे च स्वाध्यायो न विधेयः।

१ आषाढ–२ भाद्रपदा–३ऽऽश्विन–४ कार्तिक–पूर्णिमासु, ५ श्रावण-कृष्णा–६ऽऽश्विनकृष्ण–७ कार्तिककृष्ण–८ मार्गशीर्षकृष्ण–प्रतिपत्सु, तथा पर-म्परया ९ चैत्रपूर्णिमायां, १० वैशाखकृष्णप्रतिपदि च, एवं दशसु तिथिषु रात्रिंदिवमस्वाध्यायः। १ सायं–२ प्रातर्मुहूर्त्तार्द्धमात्रम्, ३ मध्याह्न–४ मध्यरात्र-

---

सौलह प्रहर तकका अस्वाध्याय होता है। उसमें यह विवेचन है कि–थोडा ग्रास होने पर आठ प्रहर तक, उससे अधिक ग्रास होने पर बारह प्रहर तक और सर्वग्रास होने पर सोलह प्रहर तक का अस्वाध्याय जानना चाहिये। (७) राजा का मृत्यु होने पर जब तक दूसरा राजा सिंहासन पर आरूढ नहीं होता है तब तक। (८) जिस क्षेत्र में जब तक राजाओं का युद्ध चलता हो तब तक। (९) उपाश्रय में जब तक मृतकलेवर पडा हो तब तक। (१०) मनुष्य के मुर्दे से सौ हाथ तक के प्रदेश के भीतर, और गो महिषी आदि पञ्चेन्द्रिय शव से साठ हाथ के भींतर स्वाध्याय नहीं करना चाहिये।

आषाढ, भाद्रपद, आश्विन और कार्तिक मास की पूर्णिमा ४ में। श्रावणकृष्ण, आश्विनकृष्ण, कार्तिककृष्ण और मार्गशीर्ष-कृष्ण प्रतिपदा ८ में, एवं चैत्रपूर्णिमा ९ और वैशाखकृष्ण प्रतिपदा

ગ્રાસનુ ગ્રહણ થાય તો આઠ પ્રહર સુધી, તેનાથી વધારે ગ્રાસનું થાય તો બાર પ્રહર સુધી અને ખગ્રાસ (સંપૂર્ણગ્રાસ) નું થાય તો સોળ પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય જાણવો જોઇએ (૭) રાજાનુ મૃત્યુ થયુ હોય તો જ્યાં સુધી બીજો રાજા સિંહાસનપર આરૂઢ ન થાય ત્યા સુધી (૮) જે પ્રદેશમાં જ્યાં સુધી રાજાઓનુ યુદ્ધ ચાલતું હોય ત્યાં સુધી (૯) ઉપાશ્રયમા જ્યા સુધી મૃતકલેવર પડેલો હોય ત્યાં સુધી (૧૦) મનુષ્યના મડદાથી એકસો હાથ સુધીના પ્રદેશની અંદર, તથા ગાય ભેંસ આદિ પંચેન્દ્રિયના શબથી-સાઠ હાથની અંદર સ્વાધ્યાય ન કરવો જોઇએ.

અસાડ, ભાદરવો, આસો અને કારતક માસની પુનમે ૪, શ્રાવણ, આસો કારતક અને માગશર માસની વદ એકમે ૮, ચૈત્રી પૂનમે ૯, વૈશાખ વદ એકમે ૧૦, એ દશ

योर्मुहूर्त्तमात्रम् । सर्वसंकलनेन चतुस्त्रिंशदस्वाध्यायाः । कस्मिन् समये कस्याऽऽगमस्य स्वाध्यायः कर्तव्यः ? इत्याह–

अनुयोगद्वार–दशवैकालिक–नन्दीसूत्राणामस्वाध्यायातिरिक्ते सर्वस्मिन् काले स्वाध्यायः कर्तव्यः । आवश्यकसूत्रस्य तु सर्वदा स्वाध्यायः कर्तव्यः । आचाराङ्गाद्येकादशाङ्गानामौपपातिकादिद्वादशोपाङ्गानां शेषसूत्राणां रात्रिदिवस्य-प्रथमान्तिमप्रहरयोरेव मुहूर्त्तार्द्धमात्रमस्वाध्यायसमयं विहाय स्वाध्यायः कर्तव्यः॥१४॥

पृथ्वीकायस्य बहुरक्षाप्रकारेष्वेकतरं तद्रक्षाप्रकारमाह–'ससरक्खे'–त्यादि ।

मूलम्–ससरक्खपाणिपाए ॥ सू० १५ ॥

छाया–सरजस्कपाणिपादः ॥ १५ ॥

---

१० में, इस रीति से दश तिथियों में रात और दिन अस्वाध्याय रहता है । ये दश अस्वाध्याय हैं ।

(१) आधे मुहूर्त्त शाम, (२) आधे मुहूर्त्त प्रातः, (३) मध्याह्न में एक मुहूर्त्त, (४) मध्यरात्रि में एक मुहूर्त्त । इन सबका संकलन करने से, ३४ चौंतीस अस्वाध्याय होते हैं ।

किस वक्त किस आगम का स्वाध्याय करना चाहिये सो लिखतें हैं—अनुयोगद्वार, दशवैकालिक और नन्दीसूत्र का स्वाध्याय अस्वाध्याय कालसे अतिरिक्त सब काल में किया जाता है । आवश्यक सूत्रका तो सब काल में स्वाध्याय किया जाता है ! आचाराङ्ग आदि ग्यारह अङ्गों का और औपपातिक आदि बारह उपाङ्गों का रात और दिन के प्रथम और अन्तिम प्रहर के आधे मुहूर्त्त रूप अस्वाध्याय समय को छोडकर स्वाध्याय करना चाहिये। ॥सू० १४॥

તિથિઓએ દિવસ કે રાત્રે અસ્વાધ્યાય રહે છે આ પ્રમાણે દશ અસ્વાધ્યાય છે.

(૧) અરધ મુહૂર્ત સાંજે, (૨) અરધ મુહૂર્ત પ્રાત.કાળે, (૩) મધ્યાહ્નને એક મુહૂર્ત, (૪) મધ્યરાત્રિએ એક મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય છે આ સર્વનો સરવાળો કરતા કુલ ૩૪ ચોત્રીસ અસ્વાધ્યાય થાય છે

કયે વખતે કયા આગમનો અસ્વાધ્યાય રાખવો જોઈએ. તે લખે છે:— **अनुयोगद्वार दशवैकालिक** તથા **नन्दीसूत्र** નો સ્વાધ્યાય, અસ્વાધ્યાય કાલને છોડીને બીજા સર્વકાળે કરી શકાય છે. **आवश्यक** સૂત્રનો તો સર્વકાળે સ્વાધ્યાય કરી શકાય છે **आचारांग** આદિ અગિઆર અંગોનો તથા **औपपातिक** આદિ બાર ઉપાંગોનો સ્વાધ્યાય રાત્રિએ અને દિવસના પ્રથમ અને છેલ્લા પ્રહરના અરધ મુહૂર્ત રૂપ અસ્વાધ્યાય સમય છોડીને કરવો જોઈએ (સૂ૦ ૧૪)

टीका—'ससरक्खे' त्यादि। सरजस्कं=रेणुसहितं पाणिश्च पादश्चानयोः समाहारः पाणिपादं यस्य स सरजस्कपाणिपादः=सचित्तरजोऽवगुण्ठितपाणिपादः, सरजस्कपाणिपादानामासनादावुपवेशनम्असमाधिस्थानदोषं जनयति।

ननु कथमेतादृशक्रिययाऽसमाधिरुत्पद्यते इति चेत्, श्रूयताम्—जीवहिंसा प्राणातिपातात्मकाऽसमाधिरूपेण परिणमते, अत्र रजोरूपपृथ्वीकाय निर्देशेन तस्योपलक्षणतयाऽप्कायादीनामपि पञ्चानां ग्रहणं, तेन—षट्कायरक्षाया अवश्यं कर्तव्यतया तदभावे षड्जीवनिकायहिंसासद्भावेनाऽसमाधिस्थानदोषः प्रादुर्भवति। अतः समाधिमिच्छुना षण्णामपि षड्जीवनिकायजीवानां विराधनातो विरमणीयमिति भावः॥ सू० १५॥

पृथ्वीकाय की रक्षा के अनेक प्रकारों में से एक का वर्णन करते हैं:—'ससरक्ख' इत्यादि।

यदि सचित्त रज से हाथ पैर खरडे हो उस समय आसन आदि के ऊपर बैठे तो वह असमाधि स्थान के दोष का भागी होता है।

यहाँ यह शंका होती है कि:—ऊपर लिखी हुई क्रिया से कैसे असमाधि होती है? उत्तर है कि—प्राणातिपातस्वरूप जीवहिंसा असमाधि के रूप में परिणत होती है। इस सूत्र में रजरूप पृथ्वीकाय से अप्काय वगैरह पञ्चकाय का भी ग्रहण समझना चाहिये। अतः षटकाय की रक्षा अवश्य कर्तव्य होने से उन कायों की रक्षा न होने पर—छः जीवनिकाय की हिंसा होने पर असमाधि स्थान का दोष होता है। अतः समाधि की इच्छा करने वाला मुनि छह प्रकार के जीवों की विराधना से दूर रहे॥ सू० १५॥

પૃથ્વી કાયની રક્ષાના અનેક પ્રકારોમાથી એકનું વર્ણન કરે છે:-

'ससरक्ख' ઇત્યાદિ જો સચિત્ત રજથી હાથ પગ ખરડાએલા હોય તે વખતે આસન આદિના ઉપર બેસે તો તે અસમાધિસ્થાનના દોષના ભાગી થાય છે

અહી એ શંકા થાય છે કે-ઉપર લખેલી ક્રિયાથી અસમાધિ કેવી રીતે થાય છે? જવાબ એ છે કે.- પ્રાણાતિપાતસ્વરૂપ જીવહિંસા, અસમાધિના રૂપમા પરિણામ પામે છે, આ સૂત્રમાં રજરૂપ પૃથ્વીકાયથી અપ્કાય આદિ પંચકાય નુ પણ ગ્રહણ સમજી લેવું જોઇએ તેથી ષટ્કાયની રક્ષા એ અવશ્ય કર્તવ્ય થવાથી તે કાયોની રક્ષા ન થતાં છજીવનિકાયની હિંસા થવાથી અસમાધિસ્થાનનો દોષ લાગે છે. માટે સમાધિની ઇચ્છા કરવાવાળા મુનિએ છ પ્રકારના જીવોની વિરાધનાથી દૂર રહેવું (સૂ૦ ૧૫)

मूलम्–सद्दकरे ॥ सू० १६ ॥

छाया–शब्दकरः ॥ सू० १६ ॥

टीका–'सद्दकरे' इति–शब्दं–रात्रेः प्रथमप्रहरानन्तरमारभ्याऽऽसूर्योदयं गाढमुल्लापं कर्तुं शीलमस्येति शब्दकरः, सोऽसमाधिस्थानदोषभाग्भवति ।

अयं भावः-वन-वसत्यादौ द्रव्य–क्षेत्र-कालभावं विज्ञाय शब्दोच्चारणं कर्तव्यं, यतो वसतौ रुग्णाद्यवस्थायां जनानां निद्रादिभङ्गाद्, वने च गाढशब्दश्रवणेन पक्ष्यादीनां भयाच्च स्व–पर–विराधनासम्भवः ॥ सू० १६ ॥

मूलम्–झंझकरे ॥ सू० १७ ॥

छाया–झंञ्झाकरः ॥ १७ ॥

टीका–'झंझकरे' इति–येन येन गणस्य संघस्य वा भेदो भवति तद्भाषकोऽसमाधिस्थानदोषभाग्भवति, तादृशशब्दप्रयोगेण चतुर्विधसङ्घे छेदभेदसम्भवस्तेन महाननर्थः स्यादतो भेदोत्पादकशब्दो नोच्चारणीयः ॥ १७ ॥

'सद्दकरे' इत्यादि । रात के प्रथम प्रहर के बाद से लेकर सूर्योदय तक जो बहुत जोरसे शब्द करता है वह असमाधि दोषका भागी होता है। आशय यह है कि–वन और वसति में द्रव्य क्षेत्र काल और भाव को जानकर शब्द का उच्चारण करना चाहिये। क्यों कि वसति में रुग्णादि अवस्थामें मनुष्यों की निद्रा का भङ्ग हो जाने से और वन में बडा शब्द सुनने पर पक्षी आदि को भय होने से स्वविराधना और परविराधना का सम्भव होता है ॥ सू १६ ॥

'झंझकरे' इत्यादि । जिससे गणका अथवा संघका भेद उत्पन्न हो उसे झंझा कहेते हैं उसे करने वाला अर्थात् झंझावाक्य बोलने वाला

'सद्दकरे' ઇત્યાદિ રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરની પછીથી લઈને સૂર્યોદય સુધી જે બહુ જોરથી શબ્દોચ્ચાર કરવામા આવે તો તે અસમાધિદોષના ભાગી થાય છે. આશય એ છે કે વન અને વસતિમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ તથા ભાવને જાણીને શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ. કેમકે–વસતીમાં રૂગ્ણ આદિ અવસ્થામાં મનુષ્યોની નિદ્રાનો ભગ થઇ જવાથી, તથા વનમાં જોરથી અવાજ સભળાતાજ પક્ષી આદિને ભય થઇ જવાથી સ્વવિરાધના તથા પરવિરાધનાનો સંભવ રહે છે. (૧૬)

'झंझकरे' ઇત્યાદિ જેનાથી ગણનો અથવા સઘનો ભેદ ઉત્પન્ન થાય તેને झंझा કહે છે, તે કરવાવાળા અર્થાત્ ઝંઝાવાકય બોલવાવાળા મુનિ અસમાધિ દોષના ભાગી થાય છે.

मूलम्—कलहकरे ॥ सू० १८ ॥

छाया—कलहकरः ॥ १८ ॥

टीका—'कलहकरे' इति—कलहो वाग्युद्धं वाचिकं भण्डनमित्यर्थः, तत्करणशीलः, अप्रशस्तक्रोधाद्यौदयिकभाववशतः कलहकरणशीलोऽसमाधिस्थानदोषभाग्भवति । अयं भावः—

यथा—मृत्तिकाखनने गर्तो भवति, स गर्तः स्वपरनिपतनाय, सूक्ष्मोऽपि रजःकणो नेत्रे निपतितः सन् दृष्टिविघाताय, लघुतरोऽपि विषकण्टको महावेदनायै भवति, तथैव लघुतरोऽपि कलहोत्पादकः शब्दः कोणिकनृपमहिषीपद्मावतीशब्दवन्महानर्थाय जायते, अतः समाधिलिप्सुना सर्वथा शान्तिजनकशब्दभाषकेण

मुनि असमाधि दोष का भागी होता है । एसे शब्द प्रयोग से चतुर्विध संघ में छेद भेद होजाता है । और उससे बडा अनर्थ हो सकता है । अतः भेद की उत्पत्ति करने योग्य शब्दो को नहीं बोलना चाहिये ॥ सू १७ ॥

'कलहकरे' इत्यादि । कलह शब्द का अर्थ वाग्युद्ध है । क्रोधादिक अप्रशस्त औदयिक भावके वश से कलहोत्पादक शब्द बोलने वाला असमाधिस्थान के दोष का भागी होता है। जैसे मिट्टी खोदनेसे खड्डा होना स्वभाविक है । और वह स्व-पर के गिरने गिराने में कारण होता है। छोटा रजकण यदि नेत्रमें गिरता है तो वह दृष्टविघातक बनता है। छोटा भी जहरीला कांटा बडी वेदना-बडा दुःख देता है। इस तरह से थोडा भी कलह उत्पन्न करने वाला शब्द कोणिकराज की महारानी पद्मावती के शब्दके समान महान अनर्थकारी नियडता है ।

એવા શબ્દ પ્રયોગથી ચતુર્વિધ સઘમા છેદ ભેદ થઇ જાય છે તથા તેનાથી ભારે અનર્થ થઇ શકે છે, તે માટે ભેદની ઉત્પત્તિ કરવા યોગ્ય શબ્દો ન બોલતા જોઇએ (૧૭)

'कलहकरे' ઇત્યાદિ કહલ શબ્દનો અર્થ વાગ્યુદ્ધ છે ક્રોધાદિકને ઉત્પન્ન કરનાર અપ્રશસ્ત ભાવને વશ થઇ કલહ પેદા થાય એવા શબ્દ બોલવાવાળા અસમાધિ સ્થાનના દોષના ભાગી થાય છે જેમકે—માટી ખોદવાથી ખાડો થાય એ સ્વાભાવિક છે અને તે સ્વપરને પડવા પાડવામા કારણુ બને છે નાનું રજકણુ જો આંખમા પડે તો તે દૃષ્ટિવિઘાતક બને છે નાનો પણુ ઝેરીલો કાંટો ભારે વેદના અને બહુ દુ:ખ દે છે. એ રીતે થોડા પણુ કલહ ઉત્પન્ન કરવાવાળો શબ્દ કોણિકરાજની મહારાણી પદ્માવતીના શબ્દની પેઠે મહાન અનર્થકારી નીવડે છે. એટલા માટે સમાધિ પ્રાપ્તકરવાવાળા મુનિએ સર્વથા

भवितव्यम्, शान्तिजनकशब्दोच्चारणेन घोरघनघटाविघट्टनेन सूर्य इवाऽऽत्मगुणगणः प्रकाशते । इति ॥ सू० १८ ॥

मूलम्–सूरप्पमाणभोई ॥ सू० १९ ॥

छाया–सूरप्पमाणभोई ॥१९॥

टीका–'सूरे' त्यादि । सूरप्रमाणभोजी–सूर्योदयात्सूर्यास्तगमनं यावद-न्नपानव्यवहारी, सूर्योदयात्सूर्यास्तगमनकालपर्यन्तं पुनः पुनरानीय भोजनशील इत्यर्थः, अयं भावः–अपरिमितभोजनेन समाधिर्न लभ्यते, अतोऽन्नपानाद्याहारो निर्दोषोऽपि प्रमाणेन कार्यः । प्रमाणाधिकाऽऽहारेण विषूचिकादिरोगवृद्धि-स्वाध्यायादिकाऽभाव – स्वविराधना – संयमविराधनारूपाऽसमाधिस्थानप्राप्तिः सम्भवति ॥ सू० १९ ॥

इसलिये समाधि प्राप्त करने वाले मुनि को चाहिये कि सर्वथा शान्ति-कारक शब्दों का उच्चारण करे । शांतिजनक शब्द बोलने से जैसे सूर्य बादलों की घोर घटा के दूर होने पर प्रकाशित होता है वैसे ही आत्मगुण प्रकाशित होजाते हैं ॥ सू १८ ॥

'सूर०' इत्यादि । सूर्य के उदय से लेकर सूर्य के अस्तपर्यन्त जो मुनि भोजनको वारंवार लाकर खाने पीने का व्यवहार करता है, वह असमाधि-स्थान के दोष का भागी बनता है । तात्पर्य यह है कि–बिना प्रमाण के भोजन करनेसे समाधि मिलती नहीं । अतः अन्नपानादि आहार निर्दोष होने पर भी प्रमाणसे करना चाहिये । प्रमाण से अधिक आहार करने से विषूचिकादि (संग्रहणी आदि) रोगों की वृद्धि होती है । स्वाध्याय आदि हो सकता नहीं । और स्वविराधना संयम–

શાન્તિકારક શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરવું જોઇએ શાંન્તિજનક શબ્દ બોલવાથી જેમ સૂર્ય વાદળની ઘોરઘટાથી દૂર હોવાથી પ્રકાશિત થાય છે તેવીજ રીતે આત્મગુણ પ્રકટ થઇ જાય છે (સૂ૦ ૧૮)

'સૂર૦' ઇત્યાદિ. સૂર્યના ઉદયથી માંડીને સૂર્યના અસ્ત પર્યન્ત જે મુનિ ભોજનને વાર વાર લઇ આવીને ખાવાપીવાનો વ્યવહાર કરે છે તે અસમાધિસ્થાનના દોષનો ભાગીબનેછે. તાત્પર્ય એ છે કે–પ્રમાણ વિનાનું ભોજન કરવાથી સમાધી મળતી નથી માટે અન્ન પાન આદિ આહાર નિર્દોષ હોય તો પણ પ્રમાણસર કરવો જોઇએ. પ્રમા-ણથી વધારે આહાર કરવાથી વિષૂચિકાદિ (સંગ્રહણી આદિ) રોગની વૃદ્ધિ થાય છે.

मूलम्-एसणाऽसमिए आवि भवइ ॥ सू० २० ॥

छाया-एषणाऽसमितिश्चापि भवति ॥ सू० २० ॥

टीका-'एसणे' त्यादि। एषणाऽसमितः-एषणां=निर्दोषभिक्षादेरन्वेषणम् सम्यग् इतः=प्राप्तः समितः, न समितोऽसमितः=निर्दोषभैक्षादिग्रहणे पण्डितवीर्यवर्जितोऽसमाधिदोषभाग्भवति ।

अयं भावः- सर्वमाहारवस्त्रपात्रोपाश्रयादिकं वस्तुजातं साधुभिरेषणयैव ग्राह्यम् । अन्यथाऽनेषणीयाऽऽहारादिवस्तुग्रहणेऽसमाधिस्थानदोषभाग्भवति । तथा एषणासमितौ सम्यक् तत्परताविरहेण षड्जीवनिकायानुकम्पायां न्यूनताऽऽपतति । यतः-कश्चिदपि किञ्चिद्वस्तु यदा ग्रहीतुं याति तत्र यदि 'इदं सदोषं निर्दोषं वे' ति

विराधना रूप असमाधिस्थानकी प्राप्ति होती है ॥ सू० १९ ॥

'एसणा०' इत्यादि। एसणा का अर्थ होता है दोषरहित भिक्षा आदि की खोज, उसमें असमित-असावधान अर्थात् निर्दोष भिक्षा आदि ग्रहण करने में पण्डितवीर्यरहित मुनि असमाधिदोषका भागी होता है। तात्पर्य यह है कि:-

सब-अहार वस्त्र पात्र और उपाश्रय आदि वस्तुका स्वीकार एषणा से ही करना चाहिये । अन्यथा अनेषणीय आहारादि वस्तुका ग्रहण करने पर असमाधिस्थानदोष का भागी होना पडता है । एषणासमिति में सर्वथा तत्पर न रहेने से षड्जीवनिकाय की अनुकम्पामें न्यूनता आजाती है । कोइ भी मुनि कोइ वस्तु को लेने को जाता है तब यदि "यह दोष वाली है या निर्दोष" ऐसा अन्वेषण

સ્વાધ્યાય આદિ થઇ શકતો નથી તથા સ્વવિરાધના સંયમવિરાધના રૂપ અસમાધિ સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે (સૂ૦ ૧૯)

'एसणा' ઇત્યાદિ એષણાનો અર્થ થાય છે દોષરહિત ભિક્ષા આદિની શોધ તેમાં અસમિત અસાવધાન અર્થાત્ નિર્દોષ ભિક્ષા આદિ ગ્રહણ કરવામા પંડિતવીર્યરહિત મુનિ અસમાધિ દોષના ભાગી થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે:-

સર્વે-આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર તથા ઉપાશ્રય આદિ વસ્તુનો સ્વીકાર એષણાથીજ કરવો જોઇએ નહિતો અનેષણીય આહાર આદિ વસ્તુનું ગ્રહણ કરવાથી અસમાધિ સ્થાન દોષના ભાગી થવુ પડે છે તથા એષણાસમિતિમા સર્વથા તત્પર ન રહેવાથી ષડ્જીવનિકાયની અનુકંપામાં ન્યૂનતા આવી જાય છે કોઇ પણ મુનિ જ્યારે કોઇ વસ્તુને લેવા માટે જાય છે ત્યારે જો "આ દોષવાળી છે કે નિર્દોષ છે" તેવી અન્વે-

नाऽन्वेषयति तदा एषणां विना पदार्थग्रहणेन षड्जीवनिकायानुकम्पाविरहो भवति। यथौषधाशिनः पथ्यसेवनेनैव नैरुज्यं, तथैव मुनेरपि एषणयैवाहारादिग्रहणेन चारित्रशुद्धिः, तयाऽऽत्मशुद्धिः, तया च समाधिप्राप्तिः, तया च तपःसंयमाराधनं, तेन च शुक्लध्यानं, तेन ज्ञानाद्यनन्तचतुष्टमयमाविर्भवति, तेन यथाख्यातचारित्रं, तेन सकलकर्मक्षयस्तेन च मोक्षः। अत एषणायां मुनिना सयत्नेन भाव्यमिति ॥ सू० २० ॥

उपसंहारमाह–'एए' इत्यादि ।

मूलम्–एए खलु थेरेहिं भगवंतेहिं बीसं असमाहिट्ठाणा पण्णत्ता त्ति बेमि ॥ सू० २१ ॥

नहीं करता है तो एषणा विना पदार्थ ग्रहण करने से षड्जीवनिकाय के प्रति अनुकम्पाका अभाव हो जाता है। जैसे औषध सेवन करने वाला पथ्य का पालन करता है तो रोगमुक्त होता है। वैसे ही मुनिका एषणा से ही निर्दोष आहार आदि ग्रहण करने पर चारित्र शुद्ध होता है। चारित्रशुद्धि से आत्मशुद्धि होती है। आत्मशुद्धि से समाधि की प्राप्ति होती है। उससे तप संयम का आराधन होता है। उससे शुक्ल ध्यान होता है। उससे ज्ञान आदि अनन्त चतुष्टय का उदय होता है। उससे यथाख्यात चारित्र होता है उससे सकल कर्मों का क्षय होता है, और उससे मोक्ष होता है। इसलिये मुनि एषणा में प्रयत्नशील होवे ॥सू.२०॥

षणा (तपास) न करतो होय तो એषणाविना पदार्थ ग्रहण करवाथी षड्जीवनिकायना प्रति अनुकंपानो अभाव थई जाय छे જેમકે–ઔષધ સેવન કરવાવાળો પથ્યનું પાલન ગ્રહણ કરે છે તો રોગમુક્ત થાય છે. તેવીજ રીતે મુનિની એષણાથીજ નિર્દોષ આહારઆદિ કરવાથી ચારિત્રશુદ્ધિ થાય છે ચારિત્રશુદ્ધિથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે. આત્મશુદ્ધિથી સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેનાથી તપ સંયમનું આરાધન થાય છે. તેનાથી શુકલ ધ્યાન થાય છે તેનાથી જ્ઞાન આદિ અનન્ત ચતુષ્ટયનો ઉદય થાય છે તેથી યથાખ્યાત ચારિત્ર થાય છે, તેનાથી સકલકર્મોનો ક્ષય થાય છે, તથા તેનાથી મોક્ષ થાય છે. એ માટે મુનિએ એષણામાં પ્રયત્નશીલ થવું (સૂ૦ ૨૦)

छाया—एतानि खलु स्थविरैर्भगवद्भिर्विंशतिरसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि, इति ब्रवीमि ॥ २१ ॥

टीका—'एतानी' ति । 'एतानी' त्यादिपदानां व्याख्या सुगमा ॥सू० २१॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–' जैन शास्त्राचार्य '–पदभूषित–कोल्हापुरराज-गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य मुनिहर्षिण्याख्यायां व्याख्यायाम्–असमाधिस्थाननामकं प्रथममध्ययनं समाप्तम् ॥१॥

❀

अध्ययन का उपसंहार करते हुए सुधर्मास्वामी कहते हैं:– ' एए ' इत्यादि ।

हे जम्बू ! ये पूर्वोक्त जो बीस असमाधिस्थान स्थविर भगवानने कहे हैं वे मैं तुम्हें कहता हूं ॥ सू० २१ ॥

मुनिहर्षिणी टीका के हिन्दी अनुवाद में
' असमाधिस्थान ' नामका प्रथम
अध्ययन समाप्त हुआ ॥ १ ॥

❀

અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતાં સુધર્મા સ્વામી કહે છે:– ' एए ' ઇત્યાદિ

હે જમ્બૂ ! આ ઉપર કહેલાં જે વીસ અસમાધિસ્થાન સ્થવિર ભગવાને કહ્યાં છે તે હું તને કહું છું. (૨૧)

મુનિહર્ષિણી ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં
'असमाधिस्थान' નામનું પ્રથમ
અધ્યયન સમાપ્ત થયું. (૧)

❀

॥ अथ शवलाख्यं द्वितीयमध्ययनम् ॥ २ ॥

प्रथमाध्ययनेऽसमाधिस्थानानि कथितानि, तत्सेविनां शवलदोषप्राप्तिर्भवतीत्यतो द्वितीयाध्ययने एकविंशति शवलदोषान् प्ररूपयन्नाह–' सुयं मे ' इत्यादि ।

अथवा असमाधिस्थानानि निषेवमाणः शबलो भवति । अथवा शवलत्वस्थानेषु स्थितस्याऽसमाधिर्भवति, अतोऽसमाधिस्थानपरित्यागाय शवलत्वस्थानानि परिहरणीयानीत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याऽस्य शवलाध्ययनस्य व्याख्यानं प्रस्तूयते–' सुयं मे ' इत्यादि ।

मूलम्–सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं, इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं एकवीसं सबला पण्णत्ता । कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं एगवीसं सबला पण्णत्ता ? । इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं एगवीसं सबला पण्णत्ता, तं जहा—

अथ शवल नामका दूसरा अध्ययन ॥ २ ॥

प्रथम अध्ययन में असमाधिस्थानों का निरूपण किया है, असमाधिस्थान के सेवन से शबल दोष की प्राप्ति होती है, अतः प्रथमाध्ययन से संबंध होने पर इस दूसरे अध्ययनमें इकीस शबल-दोषों का वर्णन करते हुए कहते हैं–'सुयं मे' इत्यादि ।

अथवा–असमाधिस्थानका सेवन करने से शवल दोष का भागी होता है । अथवा–शबल स्थान में रहनेसे असमाधि होती है इसलिये असमाधिस्थान का त्याग करने के लिये शवल स्थान का परित्याग करना चाहिये, इस सम्बन्ध से उपस्थित इस शबलाध्ययन की व्याख्याका आरम्भ करते हैं–'सुयं मे' इत्यादि ।

અથ શબલ નામનું બીજું અધ્યયન ॥ ૨ ॥

પ્રથમ અધ્યયનમાં અસમાધિ સ્થાનોનું નિરૂપણ કર્યું છે, અસમાધિસ્થાનના સેવનથી શબલ દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી પ્રથમ અધ્યયનની સાથે સબંધ હોવાથી આ બીજા અધ્યયનમાં એકવીસ શબલ દોષોનું વર્ણન કરતા કહે છે–**'सुयं मे'** ઇત્યાદિ

અથવા – અસમાધિસ્થાનનું સેવન કરવાથી શબલ દોષના ભાગી થાય છે. અથવા શબલ સ્થાનમાં રહેવાથી અસમાધિ થાય છે. આ માટે અસમાધિસ્થાનનો ત્યાગ કરવા માટે શબલ સ્થાનનો પરિત્યાગ કરવો જોઇએ. આ સંબંધના કારણથી આ શબલ અધ્યયનની વ્યાખ્યાનો આરંભ કરે છે–**'सुयं मे'** ઇત્યાદિ.

छाया—श्रुतं मया आयुष्मन्! तेन भगवतैवमाख्यातम्—इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिरेकविंशतिः शबलाः प्रज्ञप्ताः, कतरे खलु ते स्थविरैर्भगवद्भिरेकविंशतिः शबलाः प्रज्ञप्ताः? । इमे खलु ते स्थविरैर्भगवद्भिरेकविंशतिः शबलाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा—

टीका—एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत् । शबलस्वरूपं निरूप्यते—शबलं-कर्बुरं-चारित्रं यैः क्रियाविशेषैर्निमित्तभूतैः सम्पद्यते ते क्रियाविशेषाः शबला उच्यन्ते, शबलाः सन्त्येषामित्यर्थेऽर्शआदित्वादच्प्रत्यये कृते शबलाः=शबलवन्तः—चारित्रकर्बुरतासम्पादकक्रियाविशेषवन्तः साधवोऽपि शबला भण्यन्ते ।

शबलो द्विविधो द्रव्यभावभेदात् । तत्र द्रव्यशबलोऽश्वगवादिषु कर्बुरवर्णतया प्रसिद्धः । भावशबलो मुनिव्रतेषु संलग्नोऽतिक्रम—व्यतिक्रमाऽतिचाररूपो दोषविशेषः । तत्रातिक्रमः—आधाकर्मादिदोषदूषितवस्तुभोगनिमन्त्रणे कृते सति

इसका व्याख्यान प्रथम सूत्र की तरह समझ लेना ।

शबल के स्वरूप का निरूपण करते हैं – जिन क्रियाओं के निमित्त से चारित्र शबल – कर्बुर होता है उन क्रियाओं को शबल कहते हैं । 'शबल हैं जिनको' इस अर्थ में शबल शब्द से 'अर्श आदि' इस सूत्रसे अच् प्रत्यय करने पर 'शबलः=शबलवाले=चारित्र कर्बुर करने वाली क्रियाओं वाले साधु' यह अर्थ निकलता है ।

शबल द्रव्य और भाव के भेदसे दो प्रकार का होता है द्रव्यशबल घोड़ा और गौ आदि में कर्बुर वर्ण (चित्रवर्ण) स्वरूप से प्रसिद्ध है । भावशबल मुनिव्रत में अतिक्रम व्यतिक्रम और अतिचार रूप से रहने वाला दोषविशेष है । उनमें से अतिक्रम-किसी

આનુ વ્યાખ્યાન પ્રથમ સૂત્રની જેમ સમજી લેવુ

શબલના સ્વરૂપનુ નિરૂપણ કરે છે—જે ક્રિયાઓના નિમિત્તથી ચારિત્ર શબલ-કર્બુર થાય છે તે ક્રિયાઓને શબલ કહે છે. 'શબલ છે જેને' એવા અર્થમાં શબલ શબ્દથી 'अर्श आदि' આ સૂત્રથી अच् પ્રત્યય કરવાથી 'શબલા.=શબલ વાલા=ચારિત્ર કર્બુર કરવાવાળી ક્રિયાઓ કરવાવાળા સાધુ' એવો અર્થ નીકળે છે.

શબલ દ્રવ્ય તથા ભાવના ભેદથી બે પ્રકારના થાય છે દ્રવ્યશબલ ઘોડા તથા ગાય આદિમા કર્બુર વર્ણ (ચિત્રવર્ણ) સ્વરૂપથી પ્રસિદ્ધ છે ભાવશબલ મુનિવ્રતમાં અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ તથા અતિચાર-રૂપથી રહેવાવાળા દોષવિશેષ છે તેમાંથી અતિક્રમ—

तत्स्वीकारे भवति १ । पात्रं गृहीत्वा तदर्थं गमने यावन्न गृहीतं तावद् व्यतिक्रमः २ । दातुगृहं गत्वा तत्समादाय स्वस्थानं समागतो यावद् गलबिलादधो नावतारयति तावदतिचारः ३ । भुक्ते तु अनाचारः सर्वथा भङ्गरूपो भवति । यथा-दर्पण एकस्मिन् देशे यदा मलिनो भवति तदा मलिनप्रदेशमात्रं संशोध्यते । यदा तु सर्वोऽपि मलिनो भवति तदा सर्वोऽपि संशोध्यते । यत एकदेशमलिनो दर्पणः आकृतिग्रहणे सम्यक् समर्थो न भवति, सर्वथा मलिनस्तु-आकृतिग्रहणे सर्वथा समर्थो न, तथैव, चारित्रदर्पणोऽपि देशमलिनः सर्वमलिनो वा न मोक्षसाधको भवति । इति ॥

व्यक्तिने साधु को अपने घर भोजन के लिए निमन्त्रण दिया, उस निमन्त्रण को स्वीकार करना अतिक्रम दोष कहा जाता है १ ।

व्यतिक्रम—पात्र को लेकर उसके लिये गया जब तक ग्रहण नहीं करता है तब तक व्यतिक्रम दोष कहा जाता है २ ।

अतिचार—देने वाले के घर पर जाकर अशनादि लेकर अपने स्थानमें आने के बाद जब तक गले के नीचे नहीं उतारता है तब तक अतिचार दोष होता है । अशनादि का भोगना सर्वथा भङ्गरूप अनाचार दोष होता है । जैसे दर्पण एक में मलिन होता है तब मलिन प्रदेश मात्र को शुद्ध करते हैं, जब सम्पूर्ण दर्पण मलिन हो-जाता है तब सम्पूर्ण दर्पण की शुद्धि करते हैं, क्यों कि अमुक देश में मलिन दर्पण आकृति का ग्रहण करने में ठीकसा समर्थ होता नहीं और सर्वथा मलिन दर्पण सर्वथा समर्थ नहीं होता है । इस

કોઈ વ્યક્તિએ સાધુને પોતાને ઘેર ભોજન માટે નિમન્ત્રણ આપ્યુ આ નિમન્ત્રણનો સ્વીકાર કરવો તે અતિક્રમ દોષ કહેવાય છે (૧)

વ્યતિક્રમ – પાત્રને લઈને તે માટે ગયા પણ જ્યાં સુધી ગ્રહણ કરતા નથી ત્યા સુધી વ્યતિક્રમ દોષ કહેવાય છે (૨) અતિચાર–દેવાવાળાને ઘેર જઈને અશન આદિ લઈને પાછા પોતાને સ્થાને આવ્યા બાદ જ્યા સુધી તે ગળાંની નીચે નથી ઉતરતુ ત્યાં સુધી અતિચાર દોષ કહેવાય છે (૩) અશન આદિનો ભોગ કરવો એ સર્વથા ભંગરૂપ અનાચાર દોષ કહેવાય છે જેમ દર્પણનો અમુક ભાગ મલિન થાય તો તેટલા મલિન ભાગને શુદ્ધ કરવો પડે છે અને જો આખુ દર્પણ મલિન થાય તો આખા દર્પણને શુદ્ધ કરવું પડે છે કેમકે દર્પણનો અમુક ભાગ મલિન રહેવાથી આકૃતિ ગ્રહણ બરાબર કરી શકાતી નથી તેમજ આખુય દર્પણ મલિન હોય તો

अथ शबलदोषान् दर्शयति-'हत्थकम्मं' इत्यादि ।

मूलम्-हत्थकम्मं करेमाणे सबले ॥ सू० १ ॥

छाया—हस्तकर्म कुर्वन् शबलः ॥ १ ॥

टीका-'हत्थकमं'-इत्यादि । वेदविकारसेवनं हस्तादिप्रयोगेण कुर्वन् उपलक्षणात्-तदन्यैः कारयन् कुर्वन्तमनुमोदयन् वा शबलो भवत्येकः ॥ सू० १ ॥

मूलम्-मेहुणं पडिसेवमाणे सबले ॥ सू० २ ॥

छाया-मैथुनं प्रतिसेवमानः शबलः ॥ २ ॥

टीका-'मैथुन'-मित्यादि । सुगममिदम् ।

अतिक्रम-व्यतिक्रमाऽतिचारैतत्रितयमेव मनुष्य-तिर्यक्सम्बन्धि शबलत्वम्, अनाचारे तु सर्वभङ्गः ॥ सू० २ ॥

मूलम्-राइभोयणभुंजमाणे सबले ॥ सू० ३ ॥

छाया-रात्रिभोजनं भुञ्जानः शबलः ॥ ३ ॥

रीति से चारित्र-दर्पण भी अमुक देशमें मलिन होने पर और सम्पूर्ण मलिन होने पर मोक्ष देने वाला नहीं होता है ।

अब शबल दोषों को कहते हैं—'हत्थकम्मं' इत्यादि ।

हस्तक्रिया करने वाला दूसरों से करानेवाला और करते हुए दूसरों का अनुमोदन करने वाला शबल दोष का भागी बनता है ॥ सू० १ ॥

'मेहुणं' इत्यादि । इस सूत्र का अर्थ सुगम है ।

अतिक्रम, व्यतिक्रम, और अतिचार द्वारा किया हुआ मैथुन मनुष्य तिर्यक् सम्बधि होने पर शबलदोषयुक्त होता है । यदि अनाचार द्वारा सेवन किया जाय तो सर्वथा व्रतभङ्ग कहा जाता है ॥सू० २॥

સર્વથા ગ્રહણ કરી શકાતી નથી એવીજ રીતે ચારિત્રદર્પણ પણ અમુક દેશમા મલિન થવાથી અથવા સપૂર્ણ મલિન થવાથી મોક્ષ આપવાવાળા થતા નથી

હવે શબલ દોષો કહે છે-'हत्थकम्मं' ઇત્યાદિ

હસ્તક્રિયા કરવા વાળા, બીજા પાસે કરાવવાવાળા તથા બીજા જે કરતા હોય તેને અનુમોદન આપવાવાળા શબલ દોષના ભાગી બને છે. (સૂ૦ ૧)

'मेहुणं' ઇત્યાદિ આ સૂત્રનો અર્થ સુગમ છે

અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ તથા અતિચાર દ્વારા કરેલ મૈથુન, મનુષ્ય તિર્યક્ સબધી થતા શબલ દોષયુક્ત થાય છે જો અનાચાર દ્વારા સેવન કરવામાં આવે તો સર્વથા વ્રતભગ કહેવાય છે (સૂ૦ ૨)

टीका-'रात्रिभोयण'-मित्यादि । सुगममिदं सूत्रम् ॥ सू० ३ ॥

मूलम्-आहाकम्मं भुंजमाणे सबले ॥ सू० ४ ॥

छाया-आधाकर्म भुञ्जानः शबलः ॥ ४ ॥

टीका-'आहाकम्मे'-त्यादि-साधोराकाङ्क्षां मनसि निधाय तदर्थं षड्जीवनिकायोपमर्दनं कृत्वा निष्पादितमाहारादिकमाधाकर्म, तद्भुञ्जानः शबलो भवति । आधाकर्मदोषदूषितमाहारं भुञ्जानो मुनिश्चारित्रादधः पतति, स्वात्मानमधो नरकादौ नयतीति महादोषजनकमेतदाधाकर्मदोषदूषिताहारादिसेवनम् । उक्तंचान्यत्रापि संघपट्टकग्रन्थे औद्देशिकभोजनद्वारव्याख्यानावसरे श्रीजिनवल्लभसूरिणा—

षट्कायानुपमर्द्य निर्दयमृषीनाधाय यत्साधितं,
शास्त्रेषु प्रतिषिध्यते यदसकृम्निस्त्रिंशताधायि तत् ।
गोमांसाद्युपमं यदाहुरथ यद् भुक्त्वा यतिर्यात्यध,-
स्तत्को नाम जिघित्सतीह सघृणः सद्धादिभक्तं विदन् ॥१॥

'राइभोयणं' इत्यादि ।

रात्रिभोजन करने वाला शबल दोष का भागी होता है ॥सू० ३॥

'आहाकम्मं' इत्यादि । साधु के निमित्त-साधु के लिये षट्काय का उपमर्दन करके बनाये हुए आहार आदि आधाकर्म कहते हैं। उसका भोजन करने वाला मुनि शबल दोष का भागी होता है । आधाकर्म दोष से दूषित आहारका भोजन करने वाला मुनि चारित्र से पतित होता है, अपने आत्मा को नरक के तरफ ले जाता है अतः आधाकर्मदोषदूषित आहार आदि का सेवन बडा दोष उत्पन्न करना है । श्री जिनवल्लभ-सूरि ने भी अपने संघपट्टक ग्रन्थ में औद्देशिक भोजनद्वार का व्याख्यान करते हुए कहा है किः—

'राइभोयण' ઈત્યાદિ રાત્રિભોજનકરવાવાળા શબલ દોષના ભાગી થાય છે (સૂ૦૩)

'आहाकम्मं' ઈત્યાદિ સાધુના નિમિત્ત-સાધુ માટે ષટ્કાયનું ઉપમર્દન કરી બનાવવામાં આવેલા આહાર આદિને આધાકર્મ કહેછે તેનુ ભોજન કરવાવાળા મુનિ શબલ દોષના ભાગી થાય છે આધાકર્મ દોષથી દૂષિત આહારનુ ભોજન કરવાવાળા મુનિ ચારિત્રથી પતિત થાય છે પોતાના આત્માને નરકના તરફ લઇ જાય છે તેથી આધાકર્મદોષ દૂષિત આહાર આદિનુ સેવન મોટો દોષ ઉત્પન્ન કરે છે શ્રી જિનવલ્લભ સૂરિએ પણ પોતાના સઘપટ્ટક ગ્રન્થમા ઔદ્દેશિક ભોજન દ્વારનુ વ્યાખ્યાન કરતા કહ્યું છે કે—

साधून् मनसि निधाय पृथिव्यादिषट्कायोपमर्दनं कृत्वा निष्पादितमाहारादिकं शास्त्रेषु पुनः पुनर्निषिद्धं स्वमान्यगुरुणा तीर्थङ्करनामोपादाय गोमांसतुल्यं कथितमपि च तीर्थङ्कराज्ञावहिर्वर्त्तिनी दण्डिप्रभृतयस्यादृशमशनादिकं स्वार्थं निष्पादयन्तः सादरं भुञ्जानाश्च नो त्रयन्ते, अहो ! कीदृशी तेषां निस्तृंशतेत्यलं विस्तरेण ॥ सू० ४ ॥

"षट्कायानुपमर्द्य निर्दयमृषीनाधाय यत्साधितं,
शास्त्रेषु प्रतिषिध्यते यदसकृन्निस्तृंशताधायि तत् ।
गोमांसाद्युपमं यदाहुरथ यद् भुक्त्वा यतिर्यात्यध,
स्तत्को नाम जिघित्सतीह सघृणः सङ्घादिभक्तं विदन्" ॥१॥ इति ।

मुनि के उद्देश से षट्काय की हिंसा करके जो कि शास्त्रों में अनेक स्थानों में निषिद्ध है ऐसा गोमांसादितुल्य भोजन को यदि कोइ यति खाय तो उसका अधःपतन होता है । ऐसे आधाकर्मी आहार आदि को षट्काय के प्रतिपालक कौन मुनि ग्रहण कर सकता है ? अर्थात् कोइ नहीं ॥ १ ॥

तात्पर्य यह है कि-साधु के भावको मनमें लाकर पृथिव्यादि षट्काय का आरम्भ करके बनाये हुए अशनादि चार प्रकार के आधाकर्मी आहार का ग्रहण करना मुनि के लिये शास्त्रों में वारंवार मना किया है । इस आहार को तीर्थङ्कर भगवान का नाम लेकर स्वमान्य अपने गुरु जिनवल्लभसुरिने गोमांस तुल्य बताया है ।

षट्कायानुपमर्द्य निर्दयमृषीनाधाय यत्साधितं।
शास्त्रेषु प्रतिषिध्यते यदसकृन्निस्तृंशताधायि तत् ॥
गोमांसाद्युपमं यदाहुरथ यद् भुक्त्वा यतिर्यात्यध-
स्तत्को नाम जिघित्सतीह सघृणः संघादिभक्तं विदन् ॥ १ ॥

મુનિના ઉદ્દેશથી ષટ્કાયની હિંસા કરીને કે જે શાસ્ત્રોમાં અનેક સ્થાને નિષિદ્ધ બતાવેલ છે એવાં ગોમાંસ આદિતુલ્ય ભોજનને જે કોઇ યતિ ખાય તો તેનું અધઃ-પતન થાય છે એવા આધાકર્મી આહાર આદિ, ષટ્કાયનો પ્રતિપાલક ક્યો મુનિ ગ્રહણ કરે ? અર્થાત્ કોઇ નહિ (૧)

તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુના ભાવને મનમાં લાવી પૃથ્વી આદિ ષટ્કાયના આરંભથી બનાવેલા અશન આદિ ચાર પ્રકારના આધાકર્મી આહારનુ ગ્રહણ કરવું એ મુનિને માટે શાસ્ત્રોમાં વારવાર મના કરેલુ છે આ આહારને, તીર્થંકર ભગવાનનુ નામ લઇને સ્વમાન્ય પોતાના ગુરૂ જિનવલ્લભ સુરિએ ગોમાસતુલ્ય બતાવ્યા છે તો પણ તીર્થ-

मूलम्-रायपिंडं भुंजमाणे सबले ॥ सू० ५ ॥

छाया—राजपिण्डं भुञ्जानः शबलः ॥ ५ ॥

टीका—'रायपिण्ड'-मित्यादि । सेनापति-पुरोहित-श्रेष्ठ्यमात्यसार्थवाहलक्षणैः पञ्चभिः सह राज्यपालयिता मूर्धाऽभिषिक्तो राजा कथ्यते, तदर्थं निष्पादितश्चतुर्विध आहारो राजपिण्डस्तं भुञ्जानः शबलो भवति । भूपार्थं निष्पादितमन्नादिकमतीव बलिष्ठं विकारजनकं च भवत्यतस्तन्न साधुभिर्ग्राह्यम् । तादृशाहारकरणेऽल्पबलस्य साधोर्विषूचिकादिरोगसम्भवः । ब्रह्मचर्यसमाधिरपि

तो भी तीर्थङ्कर भगवान की आज्ञा के बहिर्वर्ती दण्डी आदि साधु वैसे अपने लिये बनाये हुए अशुद्ध अशनादि को तथा विहार में गृहस्थियों को साथ रख २ कर अपने लिये बनवाये हुए अशनादिको तथा पानी में राख डलवाकर उस पानी को ग्रहण करके बडी खुशी के साथ भोगते हुए मनमें जराभी नहीं शरमाते हैं, अहो! कैसी उनकी निर्दयता है ॥ सू० ४ ॥

'रायपिंड' इत्यादि । सेनापति, पुरोहित, सेठ, प्रधान और सार्थवाह, इन पांचो के साथ राज्यका पालन करने वाला राज्याभिषेक किया हुआ राजा कहा जाता है । उसके लिये बनाया हुआ चार प्रकार का आहार राजपिण्ड कहा जाता है। उस आहारको करनेवाला मुनि शबल दोष का भागी होता है । राजा के लिये बनाया हुआ अशन आदि अत्यन्त बलिष्ठ और विकारजनक होता है, इसलिये साधुओं को उसे नहीं ग्रहण करना चाहियें। ऐसा आहार करने से अल्पबल

કર ભગવાનની આજ્ઞાની બહાર વર્તનાર દંડી આદિ સાધુ એવા પોતાને માટે બનાવેલાં અશુદ્ધ અશન આદિ, તથા વિહારમાં ગૃહસ્થીઓને સાથે રાખી-રાખીને પોતાના માટે બનાવેલાં અશન આદિ, તથા પાણીમા રાખ નખાવી તે પાણીને ગ્રહણ કરીને ઘણી ખુશીની સાથે ભોગ કરતા મનમાં જરાપણ શરમાતા નથી અહો ! કેવી તેમની નિર્દયતા છે ? (સૂ ૪)

'रायपिंडं' ઇત્યાદિ

સેનાપતિ, પુરોહિત, શેઠ, પ્રધાન તથા સાર્થવાહ, એ પાંચની સાથે રાજ્યનું પાલન કરવાવાળા, તથા રાજ્યાભિષેક કરાયેલાને રાજા કહે છે તેના માટે બનાવેલા ચાર પ્રકારના આહારને રાજપિંડ કહે છે તે આહારને ગ્રહણ કરવાવાળા મુનિ શબલ દોષના ભાગી થાય છે રાજાને માટે બનાવેલા અશન આદિ અત્યન્ત બલિષ્ટ તથા વિકારજનક હોય છે એ માટે સાધુઓએ તે ગ્રહણ ન કરવાં જોઈએ એવા આહાર કરવાથી અલ્પ

हीयते। यदि राजा श्रमणोपासकः सम्यग्दृष्टिर्वा स्यात्तथापि तन्निमित्तनिष्पादिताहारो न ग्राह्यः, उपलक्षणाद् बहुमूल्यकं वस्त्रादिकमपि राजभवनान्न ग्राह्यम्। तत्परिवारार्थं निष्पादितस्याऽन्नादिकस्य शास्त्रनिर्धारितमूल्यवतो वस्त्रादेश्च ग्रहणे काऽपि न क्षतिः ॥ सू० ५ ॥

मूलम्-कीयं वा पामिच्चं वा अच्छिज्जं वा अणिसिट्ठं वा आहट्टु दिज्जमाणं भुंजमाणे सबले ॥ सू० ६ ॥

छाया—क्रीतं वा पामित्यं वा आच्छिन्नं वा अनसृष्टं वा आहृत्य दीयमानं भुञ्जानः शबलः ॥सू० ६॥

टीका—'कीयं'-इत्यादि-क्रीतं=साध्वर्थं मूल्येन गृहीतम् १। वा=अथवा पामित्यं=साध्वर्थमुच्छिद्य-उद्धारं गृहीत्वा दत्तम् २। आच्छिन्नं=कस्यचिन्निर्बलस्य हस्ताद् बलेन गृहीत्वा दीयमानं वा ३। अनिसृष्टम्=अनेकस्वामिकवस्तुजातं विनाऽन्यदीयाभिप्रायमेकतमेन स्वामिना दत्तं वा ४। आहृत्य=

वाले साधुओं को विषूचिका (हैजा) आदि रोग हो जाने की सम्भावना है। और ब्रह्मचर्य समाधिका नाश होता है। यदि राजा श्रमणोपासक हो अथवा सम्यग्दृष्टि हो तो भी उस के लिये बना हुआ आहार ग्रहण नही करना चाहिये। उपलक्षण से राजभवन से बहुमूल्य वस्त्र आदि भी नही ग्रहण करना चाहिये। राजाके परिवार के लिये बनाया हुआ आहार, और शास्त्र में कहा हुआ प्रमाणयुक्त मूल्यवाला वस्त्र ग्रहण करने में कोइ दोष नहीं है।

'कीयं' इत्यादि

(१) कीयं-मूल्य देकर लिये हुए। (२) पामिच्चं-उधार लिये हुए। (३) अच्छिज्जं-कीसी निर्बल के हाथ से बलपूर्वक छीनकर

બળવાળા સાધુઓને વિષૂચિકા (હૈજા) આદિ રોગ થવાની સંભાવના છે તથા બ્રહ્મચર્ય સમાધિનો નાશ થાય છે જો રાજા, શ્રમણોપાસક હોય અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય તો પણ તેના માટે બનાવેલો આહાર ગ્રહણ ન કરવો જોઇએ ઉપલક્ષથી રાજભવનમાંથી બહુમૂલ્ય વસ્ત્ર આદિ ગ્રહણ ન કરવા જોઈએ રાજાના પરિવાર માટે બનાવેલા આહાર તથા શાસ્રમાં કહેલા પ્રમાણયુકત મૂલ્યવાળા વસ્ત્ર ગ્રહણ કરવામા કોઇ દોષ નથી (૫)

'किंयं' ઈત્યાદિ (૧) कीयं=મૂલ્ય દઇને લીધેલા(૨) पामिच्चं=ઉધાર લીધેલા (૩) अच्छिज्जं= કોઇ નિર્બળના હાથમાથી બળપૂર્વક છુટાવી લીધેલા (૪) 'अणिसिट्ठं' એક વસ્તુના અનેક માલિક હોવાથી બધાની સંમતિ વિના એક વ્યકિત

साध्वर्थं सम्मुखमानीय दीयमानं वा अभिहृतमित्यर्थः, भुञ्जानः शवलो भवति॥सू०६॥

मूलम्–अभिक्खणं अभिक्खणं पडियाइक्खित्ता णं भुंजमाणे सबले ॥ सू० ७ ॥

छाया—अभीक्ष्णमभीक्ष्णं प्रत्याख्याय खलु भुञ्जानः शवलः ॥सू०७॥

टीका–'अभिक्खण'–मित्यादि–अभीक्ष्णमभीक्ष्णं=वारं–वारं प्रत्याख्याय= प्रत्याख्यानं कृत्वाऽशनादिकं भुञ्जानः शवलो भवति । अयं भावः

प्रत्याख्यातस्य कस्यचित्पदार्थस्य पुनर्ग्रहणे सत्यमर्यादा परिषहोपसर्ग-सहनसामर्थ्यधैर्यप्रभृतिगुणानां भङ्गः सम्भवति तटस्थानामन्यसाध्वादीनां चेतसि साधुमहत्त्वं ह्रासमुपैति, मुनिधर्मोपह्रासश्च संजायते । एतादृशाऽनियत कार्य-कार्यकारिणां चारित्रं निन्दनीयं भवति, लोकसमक्षं तादृशाऽऽचरणप्रकाशे जनानां

लिये हुए । (४) अणिसिट्ठं–एक वस्तु के अनेक स्वामी होने पर सबकी सम्मति के विना एक व्यक्ति द्वारा दिये हुए, और (५) आहट्टु-साधु के लिये सामने लाकर दिये जाने वाले, इन पाँच प्रकार के आहारों का भोगने वाला शवल दोष का भागी होता है ॥ ६ ॥

'अभिक्खणं २' इत्यादि बारंबार प्रत्याख्यान करके पदार्थोंका भोग करने वाला शबल दोषका भागी होता है। तात्पर्य यह है कि—जिसका पदार्थ त्यागकर दिया हो ऐसे पदार्थोंका पुनःग्रहण करनेसे प्रतिज्ञाकी हानि परीषहोपसर्गसहनसामर्थ्य और धैर्य आदि गुणों का भंग होता है। मध्यस्थ मुनि आदि के मनमें साधुपनका महत्त्व उठ जाता है। और मुनिधर्म का ह्रास होता है । इस रीति से नियम रहित कार्य करने वाले का चारित्र निन्दनीय होता है । जनता में प्रकट हो जाने से

દ્વારા અપાયેલા, તથા (૫) आहट्टु=સાધુને માટે સામે લાવીને આપવામાં આવનારા, એવા પાંચ પ્રકારના આહારના ભોગ કરવાવાળા શબલ દોષના ભાગી થાય છે (૬)

'अभिक्खणं २' ઇત્યાદિ વારંવાર પ્રત્યાખ્યાન કરીને પદાર્થોના ભોગ કરવાવાળા શબલ દોષના ભાગી થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે–જે પદાર્થનો ત્યાગ કરી દીધો હોય તે પદાર્થને ફરીને ગ્રહણ કરવાથી પ્રતિજ્ઞાની હાનિ, પરિષહ–ઉપસર્ગસહનસામર્થ્ય તથા ધૈર્ય આદિ ગુણોનો ભાગ થાય છે મધ્યસ્થ મુનિ આદિના મનમા સાધુપણાનું મહત્વ ઉઠી જાય છે તથા મુનિધર્મનો હ્રાસ થાય છે આવી રીતે નિયમરહિત કાર્ય કરવાવાળાનુ ચારિત્ર નિન્દનીય થાય છે જનતામાં જાહેર થઇ જતા જનતાના હૃદયમાથી તેનો વિશ્વાસ ઉઠી

हृदयजातोऽपि मुनिषु विश्वासः प्रचलति, इहाऽपरत्र च लोके घोरदुःखं जायते अतः प्रत्याख्यातपदार्थानां पुनः स्वीकारः शबलत्वादिदोषजनको मुनिना नावलम्बनीयः। पुनः पुनः प्रत्याख्यानं गृहीत्वा तत्त्रोटकः सप्तमः शबलः ॥सू०७॥

मूलम्—अंतो छण्हं मासाणं गणाओ गणं संकममाणे सबले ॥ सू० ८ ॥

छाया—अन्तः षण्णां मासानां गणाद्गणं संक्रामन् शबलः ॥८॥

टीका—'अंतो छण्हं'-मित्यादि । दीक्षादिनमारभ्य षण्णां मासानाम् अन्तः=अभ्यन्तरे गणाद्—एकवाचनाऽऽचारक्रियास्थपरस्परसापेक्षानेककुलसमुदायो गणो गच्छ इति यावत्, तस्मात् स्वाधिष्ठितगणाद् गणं=परगच्छं संक्रामन्=ज्ञानाद्यर्थमपि गच्छन् मुनिः शबलो भवति । अयं भावः—

यदि ज्ञान-दर्शन-चारित्रवृद्ध्यर्थं प्रबलेच्छा स्यात्, स्वगणे च तद्वृद्धिर्भवितुं नार्हति, तदा तदर्थं गुरुनिदेशेन मुनिः परगणं गन्तुं शक्नोति, परञ्च

जनता के हृदय से उनका विश्वास उठ जाता है । वह इस लोक और परलोक में घोर दुःख पाता है, इसलिये एक बार जिनका प्रत्याख्यान किया हो ऐसे पदार्थ पुनः ग्रहण नहीं करना चाहिये । बारम्बार प्रत्याख्यान(पच्चक्खाण)का तोडना सातवाँ शबल दोष है ॥सू०७॥

"अंतो छण्हं" इत्यादि । दीक्षादिन से लेकर छःमास तक एक गच्छ से दूसरे गच्छ में जाने वाला मुनि शबल दोष का भागी होता है । तात्पर्य यह है कि-यदि ज्ञान, दर्शन और चारित्र की वृद्धि के लिये उत्कट इच्छा हो, और अपने गच्छ में उनकी वृद्धि न हो सकती हो तो गुरु की आज्ञा से दूसरे गच्छ में जा सकता

જાય છે તે આ લોકમા તથા પરલોકમાં ઘોર દુઃખ પામે છે એ માટે એકવાર જેનુ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું હોય તેવા પદાર્થને ફરીને ગ્રહણ કરવા ન જોઇએ, વારંવાર પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચખાણ) તોડવા એ સાતમો શબલ દોષ છે (સૂ૦ ૭)

' अंतो छण्हं ' ઇત્યાદિ

દીક્ષાના દિવસથી માંડીને છ માસ સુધી એક ગચ્છથી બીજા ગચ્છમા જાવાવાળા મુનિ શબલ દોષના ભાગી થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે- જો જ્ઞાન દર્શન તથા ચારિત્રની વૃદ્ધિ માટે ઉત્કટ ઇચ્છા હોય, અને પોતાના ગચ્છમા તેની વૃદ્ધિ ન થતી હોય તો ગુરુની આજ્ઞાથી બીજા ગચ્છામા જઇ શકાય છે પરન્તુ છ માસની અંદર બીજા

षण्मासाभ्यन्तरे गच्छान्तरगमनं न श्रेयस्करं, धर्मश्रद्धावृद्धयर्थं गुरुजनपरिचय-दृढतायै च गुरुकुले तावदवधिनिवासस्याऽवश्यं कर्तव्यत्वात् ॥ सू० ८ ॥

मूलम्—अंतो मासस्स तओ दगलेवे करेमाणे सबले ॥सू०९॥

छाया—अन्तर्मासस्य त्रीन् उदकलेपान् कुर्वन् शबलः ॥सू० ९॥

टीका—'अन्तोमासस्स'—इत्यादि । मासस्य=एकस्य मासस्य अन्तः=मध्ये त्रीन्=त्रिकृत्वः, उदकलेपान्=असत्यन्यमार्गेऽपि मार्गसमागतनद्याद्युत्तरणरूपान् कुर्वन् शबलो भवति । अयं भावः—

चातुर्मास्याऽनन्तरमष्टसु मासेषु धर्मप्रचाराय देशविहारो विहित इति तस्याऽवश्यकर्तव्यत्वेन विचरतां साधूनां मार्गे नदीप्रभृतिसमागमे. शास्त्रविधिना तमवतीर्य गन्तव्यं, परञ्चैकमासाभ्यन्तरे द्विवारं जलाशयावतरणमेतत्सूत्रसम्मतम्, अतोऽधिकं तृतीयवारं तदवतरणं कुर्वाणो मुनिरवश्यं शबलत्वभागीति ॥सू० ९॥

है । परन्तु छः मास के भीतर दूसरे गच्छ में जाना कल्याणकारक नहीं है । क्यों कि धर्मश्रद्धा की वृद्धि के लिये और गुरुजन का परिचय पुष्ट होने के कारण गुरु के समीप छः मास तक रहना अत्यन्त आवश्यक है ॥ सू० ८ ॥

'अंतो मासस्स' इत्यादि । एक मास में तीन वार उदकलेप लगाना अर्थात् दूसरा मार्ग न होने पर भी मार्ग में आई हुई नदी आदि का उतरना शबल है । तात्पर्य यह कि—चातुर्मास के बाद आठ मास तक धर्म का प्रचार के लिये साधुओं का विहार सम्मत है, अतः उस विहार में विचरते हुए साधुओं के मार्ग में नदी आदि आने पर शास्त्रविहित विधि से पार कर जाना चाहिये । परन्तु एक मास के भीतर दो वार नदी आदिका पार करना सूत्रसम्मत है ।

ગચ્છમા જવું કલ્યાણકારક નથી. કેમકે—ધર્મ—શ્રદ્ધાની વૃદ્ધિને માટે તથા ગુરુજનના પરિચય પુષ્ટ હોવાના કારણથી ગુરુની સમીપ છ માસ સુધી રહેવું અત્યન્ત જરૂરી છે. (સૂ૦ ૮)

'अंतो मासस्स' ઇત્યાદિ. એક માસમાં ત્રણવાર ઉદકલેપ લગાડવો અર્થાત્ બીજો માર્ગ ન હોય તો પણ માર્ગમા આવેલી નદી ઉતરવાથી શબલ દોષ લાગે છે. તાત્પર્ય એ છે કે- ચાતુર્માસ પછી આઠમાસ સુધી ધર્મના પ્રચાર માટે સાધુઓના વિહાર સંમત છે તેથી તેવા વિહારમાં વિચરતા સાધુઓના માર્ગમાં નદી આદિ આવવાથી શાસ્ત્રવિહિત વિધિથી પાર કરી જવુ જોઇએ, પરન્તુ એક માસની અંદર બે વખત નદી આદિ પાર કરવી સૂત્રસંમત છે તેનાથી વધારે ત્રીજીવાર પાર કરવાવાળા

मूलम्-अंतो मासस्स तओ माइट्ठाणे करेमाणे सबले ॥सू१०॥

छाया-अन्तो मासस्य त्रीणि मातृस्थानानि कुर्वन् शबलः ॥ १० ॥

टीका-'अंतो मासस्स'-इत्यादि। मासस्य=एकस्य मासस्य अन्तः=मध्ये त्रीणि मातृस्थानानि=मायास्थानानि कुर्वन्=सेवमानः शबलो भवति। अयं भावः-

साधूनां मातृस्थानं कदापि न सेवनीयं, परं प्रमादवशान्मासाभ्यन्तरे द्विवारादधिकं यदि त्रिकृत्वस्तत्सेवनं भवेत्तदा शबलत्वं स्यादेवेति ।

मायाविन आत्मा क्रोध-मान-माया-लोभैश्चतुर्भिः कषायैर्युक्तो भवति, किन्तु स मुनिः सदा इदमेव चिन्तयति-'कथमेभ्यः कषायेभ्यः मे आत्मा मुक्तः स्या'-दिति। एवं परिस्थितौ मुनिरेकदाऽमीभ्यो विमुच्य यदि मोहोदयवशात् पुनरेतान् सेवेत तदा तत्कृते नियमितं-'द्विवारादधिकं मायास्थानस्य सेवनेन भिक्षुः शबलत्वभागी भवती'-ति ॥ सू० १० ॥

इससे अधिक तीसरी वार पार करने वाला मुनि अवश्य दोष का भागी होता है ॥ सू०९ ॥

'अंतो मासस्स' इत्यादि। एक मास के भीतर तीन मायास्थान करने वाला मुनि शबल दोष का भागी होता है। आशय यह है कि-साधुओं को मायासेवन कभी नहीं करना चाहिये। प्रमाद के कारण यदि एक मास में दो वार से अधिक मायासेवन हो जाय तो शबल दोषका भागी होता है।

माया वाले की आत्मा क्रोध, मान, माया और लोभ, इन चार कषायवाली होती है। परन्तु वह सर्वदा चिन्तन करता है कि-"मैं कैसे इन कषायों से मुक्त हो जाऊँ" एक वार इनसे मुक्त होकर यदि मोह के उदय से वह पुनः इनको सेवन करे तो उसके

મુનિ અવશ્ય શબલ દોષના ભાગી થાય છે (સૂ૦ ૯)

'अंतो मासस्स' ઇત્યાદિ એક માસની અંદર ત્રણ માયાસ્થાન કરવાવાળા મુનિ શબલ દોષના ભાગી થાય છે આશય એ છે કે-સાધુઓએ માયાસેવન કદી કરવુ ન જોઈએ, પ્રમાદના કારણથી જો એક માસમાં બે વારથી વધારે માયાસેવન થઇ જાય તો શબલ દોષના ભાગી થાય છે

માયાવાલાની આત્મા-ક્રોધ, માન, માયા તથા લોભ, એ ચાર કષાય વાલી થાય છે પરન્તુ તે સર્વદા ચિંતન કરે છે કે- 'હુ કેવી રીતે આ કષાયોથી મુકત થઇ જાઉ' એકવાર તેનાથી મુકત થઇ ને જો મોહના ઉદયથી તે પાછો તેનુ સેવન કરે

मूलम्—सागारियपिंडं भुंजमाणे सबले ॥सू० ११॥

छाया—सागारिकपिण्डं भुञ्जानः शवलः ॥ ११ ॥

टीका—'सागारिय'—इत्यादि । अगारं=गेहं, तेन सहितः सागारः—गृहपतिर्यश्च साधुभ्यो निवासार्थं वसतिं ददाति तस्याऽयं सागारिकः स चाऽसौ पिण्डश्च सागारिकपिण्डः=शय्यातरपिण्ड इत्यर्थस्तं चतुर्विधमशनम्, दूउपलक्षणा वस्त्रपात्रादिकमपि भुञ्जानः=सेवमानो शवलो भवति । अयमभिप्रायः—

यस्मिन्नुपाश्रये स्थाने वा साधुस्तिष्ठेत्तदधिष्ठातृगृहादशनवसनादिग्रहणं न कुर्यात्, यदि तस्यैव गृहे आहारादिकमपि याचेत तदा स्थानदानभावोऽपि तन्मनसि परिवर्तेत, यद् वसतिदाने साधोरशनादिकमपि ममैव दातव्यं भवेत् ।

लिये नियम कर दिया गया है कि—दो से अधिक वार मायास्थान सेवन से भिक्षु शवल दोष का भागी होता है ॥ सू० १० ॥

"सागारियपिंड" इत्यादि । अगार का अर्थ होता है घर । घर के साथ जो रहता है वह सागार कहा जाता है, अर्थात्—सागार का अर्थ होता है गृहपति, जो साधुओं के लिये निवास करने को स्थान देता है । उसके सम्बन्धी पिण्ड सागारिकपिण्ड कहा जाता है । अर्थात्— सागारिकपिण्ड का अर्थ शय्यातरपिण्ड होता है । ऐसे चार प्रकार के अनशन की, और उपलक्षण से वस्त्र पात्र आदि की सेवना से शवल दोष लगता है ।

आशय यह है कि—जिस उपाश्रय में अथवा स्थान में साधु रहते हैं उसके स्वामी के घर से अशनादि तथा वस्त्रादि नहीं लेना चाहिये । यदि उसके ही घर से आहार आदि की याचना की जाय

તો તેના માટે નિયમ કરી આપેલ છે કે—બેથી વધારે વાર માયાસ્થાન સેવનથી ભિક્ષુ શબલ દોષનો ભાગી બને છે (સૂ૦ ૧૦)

'सागारियपिंडं' ઇત્યાદિ અગારનો અર્થ થાય છે ઘર ઘરની સાથે જે રહે છે તે સાગાર કહેવાય છે અર્થાત્—સાગારનો અર્થ થાય છે ગૃહપતિ જે સાધુઓને માટે નિવાસ કરવાનુ સ્થાન આપે છે તેના સબધીપિંડ સાગારિકપિંડ કહેવાય છે અર્થાત્ સાગારિકપિંડનો અર્થ શય્યાતરપિંડ થાય છે એવા ચાર પ્રકારના અશનની તથા ઉપલક્ષણથી વસ્ત્ર પાત્ર આદિની સેવનાથી શબલ દોષ લાગે છે

આશય એ છે કે—જે ઉપાશ્રયમા અથવા સ્થાનમા સાધુ રહે છે તેના સ્વામીના ઘેરથી અશન આદિ તથા વસ્ત્ર આદિ ન લેવા જોઇએ જો તેનાજ ઘેરથી આહાર

तथा च सति साधूनां वसतिदौर्लभ्यं जायेतेत्यतः शास्त्रकारैः शय्यातरपिण्डो निषेधितः ।

ननु यस्मिन् जने भक्तिभावासम्भवस्ततो न किञ्चिदपि ग्रहीतुमुचितं, यश्च सभक्तिभावं साधवे समर्पयति ततो ग्रहणे का क्षति?-रिति चेत्, श्रूयताम्-कश्चिदपि नियमः सर्वसाधारणो भवत्यतः सभक्तिभावं ददतो हस्ताद् ग्रहणेऽपरजनमनसि वैमनस्यं समुदियात् । अन्येषां साधूनां चेतसि नानाविधसंकल्पविकल्पाः प्रवेष्टुं शक्नुयुः । यथा--कस्यचिदाढ्यगृहमागतस्य साधोश्चित्तेऽयं विचारः स्फुरितुमर्हति-'अयमन्नादिकं न मह्यं प्रयच्छति, किमु तद् गृहमागत्य स्थितोऽहम् ?' इत्याद्यनेकविधसंकल्पविकल्पैः रागद्वेषोत्पत्तिः सम्भवति, अतः शय्यातरगृहे आहारादेरस्वीकार एव समीचीनः ।

तो उसका साधु को मकान देने का भी मन हट जाता है और विचारता है कि-स्थान दिया तो आहारादि भी हमें देना पडेगा । इस प्रकार के दोषोंको देखकर भगवान् ने शय्यातरपिण्ड का निषेध किया है ।

यहाँ शंका होती है कि-जिस मनुष्य में भक्ति-भाव नहीं है उससे कुछ भी ग्रहण न करना योग्य है, किन्तु जो भक्तिभावपूर्वक साधुओं को देता है तो उससे लेने का क्या दोष है ?

समाधान यह है कि-कोई भी नियम सर्वसाधारण होता है, अतः भक्तिभाव से देनेवाले के हाथ से ग्रहण करने पर दूसरे मनुष्य के हृदय में वैमनस्य उत्पन्न होता है । दूसरे साधुओं के चित्त में अनेक प्रकार के संकल्प विकल्प उत्पन्न होते हैं । जैसे कि — कोई धनिक के घर आये हुए साधु के मन में विचार हो सकता है कि

આદિની યાચના કરવામા આવે તો સાધુને મકાન દેવાથી પણ તેનુ મન હટી જાય છે, તથા વિચાર કરે છે કે-સ્થાન આપ્યુ તો આહાર પણ મારે દેવો પડશે એ પ્રકારનો દોષ જોઇને ભગવાને શય્યાતરપિંડનો નિષેધ કર્યો છે

અહી શકા થાય છે કે-જે મનુષ્યમા ભકિતભાવ ન હોય તેની પાસેથી કાઇ ગ્રહણ ન કરવુ યોગ્ય છે પરંતુ જે ભકિતભાવપૂર્વક સાધુઓને આપે છે તેની પાસેથી લેવામા શુ દોષ છે?

સમાધાન એ છે કે-કોઇપણ નિયમ સર્વસાધારણ હોય છે આથી ભકિતભાવથી દેનારના હાથથી ગ્રહણ કરવાથી બીજા મનુષ્યના હૃદયમા વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન થાય છે જેમ કે-કોઇ ધનિકને ઘેર આવેલા સાધુના મનમા વિચાર થાય કે " આ

शय्यातरगृहे पीठ-फलक-शय्या-संस्तारक-भस्म-सवस्त्रशिष्यादिग्रहणे न कापि क्षतिः, किन्तु लुञ्चनार्थं भस्म तद्गृहतो न ग्राह्यम्, लुञ्चनसमये मुखे भस्मनिपाते शय्यातरपिण्डग्रहणदोषसम्भवात् । इत्येव त्रिकालहितकृतो वीत-रागस्य भगवतो मतम् ॥ सू० ११ ॥

मूलम्—आउट्टियाए पाणाइवायं करेमाणे सबले ॥सू०१२॥

छाया—आकुटया प्राणातिपातं कुर्वन् शवलः ॥ १२ ॥

टीका—'आउट्टियाए'-इत्यादि । आकुटया-'इदं करोमी'-त्येवं बुद्ध्वा प्राणातिपातं=षड्जीवनिकायहिंसां कुर्वन् शवलो भवति । बुद्धिपूर्वकजीवघाते शवलत्वदोषभाग् भवतीत्यर्थः ॥ सू० १२ ॥

"यह धनिक मुझे अन्न पान नहीं देता है, मैं इसके घर क्यों आया ?" इत्यादि अनेक संकल्प-विकल्प से द्वेष की उत्पत्ति होती है, अतः शय्यातर के घरसे आहार आदि का ग्रहण करना योग्य नहीं है। शय्यातर के घर से पीठ, बाजौठ, फलक-पाट पाटला शय्या, सस्तारक, भस्म तथा वस्त्रसहित शिष्य आदि का ग्रहण करने में कोइ भी हानि नहीं है। किन्तु केशलुञ्चन के लिये भस्म आदि उनके घरसे नहीं लेना चाहिये। लुञ्चन समय में भस्म मुख में गिरने से शय्यातरपिण्ड ग्रहण का दोष लगता है। यह तीन काल के हितको देखने वाले वीतराग की आज्ञा है ॥ सू० ११ ॥

'आउट्टियाए पाणाइ०' इत्यादि । "मैं यह करता हूं" ऐसा जान-बूझ कर षड्जीवनिकाय की हिंसा जो करता है उसको शबल दोष होता है, अर्थात् बुद्धिपूर्वक प्राणातिपात करने से शबल दोष

ધનિક મને અન્ન પાન દેતો નથી હુ અહીં કેમ આવ્યો" ઇત્યાદિ અનેક સંકલ્પ-વિકલ્પથી દ્વેષની ઉત્પત્તિ થાય છે તેથી શય્યાતરના ઘેરથી આહાર આદિનુ ગ્રહણ કરવું યોગ્ય નથી શય્યાતરને ઘેર પીઠ બાજોઠ ફલક-પાટ પાટલા, શય્યા સંસ્તારક ભસ્મ તથા વસ્ત્રસહિત શિષ્ય આદિને ગ્રહણ કરવામાં કોઇ પણ હાનિ નથી પરતુ કેશલુંચનને માટે ભસ્મ આદિ તેના ઘરમાથી ન લેવું જોઇએ લુંચન સમયમા ભસ્મ મોઢામાં પડવાથી શય્યાતરપિંડગ્રહણનો દોષ લાગે છે આ ત્રણકાળના હિતને જોવાવાળા વીતરાગની આજ્ઞા છે. (૧૧)

'आउट्टिय ए पाणाइ०' ઇત્યાદિ 'હુ આ કરૂ છુ' એવું જાણી-બુઝીને ષડ્જીવનિકાયની હિંસા જે કરે છે તેને શબલ દોષ થાય છે અર્થાત બુદ્ધિપૂર્વક

मूलम्--आउट्टियाए मुसावायं वयमाणे सबले ॥ सू० १३ ॥

छाया-आकुट्या मृषावादं वदन् शबलः ॥ सू० १३ ॥

टीका-'आउट्टियाए'-इत्यादि । 'इदं वदामी'-त्येवं ज्ञात्वा मृषावादम्= असत्यवचनं वदन् शबलो भवति । अयं भावः-

अत्र-प्राणातिपातरीत्यैव मृषावादो वर्णितः । यथा--बुद्धिपूर्वकमसत्य-भाषणं, संदिग्धविषयस्याऽसन्दिग्धत्वकथनं, तथा कीर्तिलाभाय वृथाऽडम्बररचना च शबलत्वदोषमादधाति । यदि कश्चिन्मुनिर्व्याख्यानोपयोगिशैलया सूत्रव्याख्यादि शिष्यादिलोभवशङ्गत आकुट्या मिथ्या प्रयुङ्क्ते तदपि स शबलदोषं भजते॥सू०१३॥

मूलम्--आउट्टियाए अदिन्नादाणं गिण्हमाणे सबले ॥सू०१४॥

छाया-आकुट्या अदत्तादानं गृह्णन् शबलः ॥ सू० १४ ॥

टीका-'आउट्टियाए'-इत्यादि । किञ्चिद्वस्तु देवगुरुराजगाथापतिसाधर्मि-

---

का भागी होता है ॥ सू० १२ ॥

" आउट्टियाए मुसा० " इत्यादि । जान-बूझकर मृषावाद बोलने से शबल दोष लगता है । आशय यह है कि-यहाँ प्राणातिपात की रीत से ही मृषावाद का वर्णन किया है । जैसे कि-बुद्धिपूर्वक असत्य भाषण, सन्देह वाले विषय का असन्दिग्ध कहना, और कीर्ति के लिये वृथा आडम्बर करना, ये सब शबल दोष प्राप्त कराते हैं। यदि कोइ मुनि व्याख्यानोपयोगी शैली से सूत्रव्याख्या करने में शिष्य आदि के लोभवश होकर आकुट्या-जानबूझकर मृषावाद बोलता है तो भी शबल दोष लगता है ॥ सू० १३ ॥

" आउट्टियाए अदिन्ना० " इत्यादि । जानबूझकर अदत्तादान लेने से शबल दोष लगता है । अर्थात् देव--अदत्त, गुरु - अदत्त, राजा-

---

પ્રાણાતિપાત કરવાથી શબલ દોષના ભાગી થાય છે (૧૨)

'आउट्टियाए मुसा०' ઇત્યાદિ. જાણી જોઈને મૃષાવાદ બોલવાથી શબલ દોષ લાગે છે. આશય એ છે કે- અહીં પ્રાણાતિપાતની રીતથીજ મૃષાવાદનું વર્ણન કર્યું છે જેમકે-બુદ્ધિપૂર્વક અસત્ય ભાષણ, સદેહવાળા વિષયને સસંદિગ્ધ કહેવુ, તથા કીર્તિને માટે વૃથા આડમ્બર કરવો, એ બધા શબલ દોષ પ્રાપ્ત કરાવે છે જો કોઈ મુનિ વ્યાખ્યાનને ઉપયોગી શૈલીથી સૂત્રવ્યાખ્યા કરવામા શિષ્ય આદિના લોભવશ થઇને આકુટ્યા-જાણી જોઇને મૃષાવાદ બોલે છે તો પણ શબલ દોષ લાગે છે (સૂ૦ ૧૩)

'आउट्टियाए अदिन्ना०' ઇત્યાદિ. જાણી જોઈને અદત્તાદાન લેવાથી શબલ

कैरदत्तं गृह्णन् शवलत्वदोषभाग्भवति ॥ सू० १४ ॥

मूलम्—आउट्टियाए अणन्तरहिआए पुढवीए ठाणं वा निसीहियं वा चेतमाणे सबले ॥ सू० १५ ॥

छाया—आकुटया अनन्तर्हितायां पृथिव्यां स्थानं वा नैषेधिकीं वा चेतयन् शवलः ॥ सू० १५ ॥

टीका—'आउट्टियाए'—इत्यादि । आकुटया अनन्तर्हितायाम्=अन्तररहितायां सचित्तायामिति यावत् पृथिव्यां स्थानं=निवासं वा नैषेधिकीम्=उत्थानादिकं स्वाध्यायभूमिं वा चेतयन्=विजानन् धातूनामनेकार्थत्वात् कुर्वन्निति यावत् शवलो भवति ॥ सू० १५ ॥

मूलम्—एवं ससणिद्धाए पुढवीए, एवं ससरक्खाए पुढवीए ॥१६॥

छाया—एवं सस्निग्धायां पृथिव्याम् एवं सरजस्कायां पृथिव्याम् ॥सू०१६॥

टीका—'एव'—मित्यादि । एवम्=अनेन प्रकारेण सस्निग्धायां – स्निग्धाः= चिक्कणाः कर्दमादयस्तेन सहितायाम्=आर्द्रायामित्यर्थः, एवं सरजस्कायां रजः= सचित्तः पृथिवीकणस्तेन मिश्रितायाम् पृथिव्याम् 'स्थानं नैषेधिकीं वा चेतयन् शवलो भवती'—ति पूर्वसूत्रतोऽनुवर्तनीयम् । इतः पूर्वसूत्रे सचित्तत्वनिरू-

---

अदत्त, गाथापति–अदत्त और साधर्मी–अदत्त लेने वाला शबल दोषका भागी होता है ॥ सू० १४ ॥

" आउट्टियाए अणंत० " इत्यादि । जान–बूझ कर सचित पृथिवी- पर बैठता, उठता और स्वाध्याय करता है तो शबल दोष लगता हैं ।सू.१५।

" एवं ससणिद्धाए " इत्यादि । इसी तरह आर्द्र भूमि पर और सचित्त भूमि पर बैठना उठना स्वाध्याय आदि करना शबल दोष हैं। पूर्वसूत्रमें सचित्त पृथ्वी पर स्थान और उपवेशन का निषेध किया

દોષ લાગે છે, અર્થાત્ દેવઅદત્ત, ગુરૂઅદત્ત, રાજાઅદત્ત, ગાથાપતિઅદત્ત તથા સાધર્મી- અદત્ત લેવાવાળા શબલ દોષના ભાગી થાય છે (સૂ૦ ૧૪).

'आउट्टियाए अणंत०' ઇત્યાદિ. જાણી જોઇને સચિત્ત પૃથ્વી ઉપર બેસવું ઉઠવું તથા સ્વાધ્યાય કરે છે તો શબલ દોષ લાગે છે, (સૂ૦ ૧૫)

'एवं ससणिद्धाए' ઇત્યાદિ એવી રીતે આર્દ્ર (ભીની) જમીન ઉપર તથા સચિત્ત ભૂમિ ઉપર બેસવા ઉઠવા સ્વાધ્યાય કરવા આદિથી શબલ દોષ થાય છે. અગાઉના સૂત્રમાં સચિત્ત પૃથ્વી પર સ્થાન તથા ઉપવેશનનો નિષેધ કર્યો છે તથા

पायां पृथिव्यां स्थानोपवेशनयोर्निषेधः । अत्राऽचित्तायामपि पृथिव्यामार्द्रता-सचित्तरजसोः सत्त्वे तयोर्निषेध इति भेदः । उपलक्षणाच्छयनादिनिषेधः॥सू०१६॥

मूलम्-एवं आउट्टियाए चित्तमंताए सिलाए चित्तमंताए लेलुए कोलावासंसि वा दारु-जीव-पइट्ठिए सअंडे सपाणे सबीए सहरिए सओसे सउदगे सउत्तिंगपणगदगमट्टीए मक्कडासंताणए तहप्पगारे ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं वा चेएमाणे सबले ॥१७॥

छाया-एवमाकुट्या चित्तवत्यां शिलायां चित्तवति लेष्टे कोलावासे वा दारुणि जीवप्रतिष्ठिते, साऽण्डे, सप्राणे, सबीजे, सहरिते, सौसे, सोदके, सोत्तिङ्गपनकदकमृत्तिकायां मर्कटसन्तानके, तथाप्रकारे स्थानं वा शय्यां वा नैषेधिकीं वा चेतयन् (कुर्वन्) शबलः ॥ सू० १७ ॥

टीका-'एवं आउट्टियाए चित्तमंताए'-इत्यादि । एवम्=अमुना प्रकारेण चित्तवत्यां =सचित्तायां शिलायां=पाषाणमयपीठफलकादौ द्वाराऽधःस्थितदारुणि वा, चित्तवति लेष्टे=लोष्ठे-पृथिवीखण्डे, कोलावासे-कोलाः=घुणास्तेषां वासे=निवासस्थाने वा जीवप्रतिष्ठिते-प्रतिष्ठानं प्रतिष्ठा=स्थितिर्निवास इति यावत्, जीवानां प्रतिष्ठा जीवप्रतिष्ठा, सा जाताऽस्येति जीवप्रतिष्ठितं तस्मिन्,-तथा जीवाधिष्ठिते=सजीवे दारुणि=काष्ठे दारुनिर्मिततादृशपीठफलकादौ, साऽण्डे=पिपीकाद्यण्डयुक्ते, सप्राणे= द्वीन्द्रियादिप्राणिसहिते, सबीजे=शालिगोधूमादिबीजसहिते, सहरिते=दूर्वाप्रवाला-

---

है, और इस सूत्र में अचित्त पृथ्वी पर भी आर्द्रता और सचित्त रजके रहने पर उनका निषेध है। उपलक्षण से शयन आदि का भी निषेध जानना चाहिये ॥ सू० १६ ॥

"एवं चित्तमंताए" इत्यादि । इसी प्रकार सचित्त शिला पर अथवा द्वार के नीचे रहे हुए काष्ठ ऊपर, पृथ्वी के ढेले पर, घुणवाले काष्ठ पर जीवयुक्त स्थान पर, जीव वाले काष्ठ पर, चिऊंटी आदि के अण्डोसहित और दो इन्द्रिय वाले प्राणि सहित, शाली

આ સૂત્રમા અચિત્ત પૃથ્વી પર પણ આર્દ્રતા તથા સચિત્ત રજના રહેવાથી તેનો નિષેધ કર્યો છે ઉપલક્ષણથી શયન આદિનો પણ નિષેધ જાણવો જોઈએ (સૂ૦ ૧૬)

'एवं चित्तमंताए' ઇત્યાદિ આ પ્રકારે સચિત્ત શિલાપર અથવા દ્વારની નીચે રાખેલા લાકડા ઉપર. પૃથ્વી એટલે માટીના ઢેફા ઉપર, ઘુણવાળાં લાકડા ઉપર, જીવાતવાળા સ્થાન ઉપર જીવાતવાળા લાકડા ઉપર, કીડી વગેરેના ઈંડાવાળા, તથા બે ઇન્દ્રિયવાળા પ્રાણિજીવાતવાળા, શાલી ગોધૂમ આદિ બીવાળા, જેમા દર્ભ આદિ હોય

दियुक्ते सौसे=रजनिनिपतितसूक्ष्मोदककायसहिते, सोदके=सचित्तजलयुक्ते, सोत्तिङ्गे=पिपीलिकाश्रिते, पनकदकमृत्तिकायां पनकः=वर्षाकालिकभूमिकाष्ठाद्युत्पन्नपञ्चवर्णपनकनिगोदविशेषः 'फूलण' इति भाषायाम्, दकं=जलं, ताभ्यां सहितायां मृत्तिकायाम् । मर्कटसन्ताने-मर्कटो=लूता 'मकडी' तस्य सन्तानः=जालं तस्मिन् लूतातन्तुजाले, तथाप्रकारे=तादृशे यत्र जीवविराधना संभवेत्तत्राऽन्यस्मिन्नपि स्थले वा स्थानं वा=स्वाध्यायध्यानाद्यर्थमुत्थानं, शय्यां वा=निवासं नैषेधिकीम्=उपवेशनरूपां वा चेतयन्=कुर्वन् शवलो भवति ॥ सू० १७ ॥

मूलम्-आउट्टियाए मूल-भोयणं वा कंद-भोयणं वा खंध-भोयणं वा तया-भोयणं वा, पवाल-भोयणं वा पत्त-भोयणं वा हरिय-भोयणं वा भुंजमाणे सबले ॥ सू० १८ ॥

छाया-आकुट्या मूलभोजनं वा कन्दभोजनं वा स्कन्धभोजनं वा त्वग्भोजनं वा प्रवालभोजनं वा पत्रभोजनं वा पुष्पभोजनं वा फलभोजनं वा बीजभोजनं वा हरितभोजनं वा भुञ्जानः शवलः ॥ सू० १८ ॥

टीका-'आउट्टियाए'-इत्यादि । आकुट्या-मूलभोजनं-मूलं=भूमध्यगकन्दाधः-

---

गोधूम आदि बीजसहित और जिसमें दूर्वा आदि हैं, जिस पर रात्रि में गिरा हुआ ओस का पानी है, जिस पर सचित जल हैं, जिस पर पिपीलिका आदि रहते हैं, ऐसे स्थल में स्थान और उपवेशन करने वाला, तथा पनक=फूलण और दक=जल से युक्त मिट्टी पर, मकडीने बनाये हुवे जाले पर, इत्यादि जीवविराधना होने को जहां संभवना हो ऐसे स्थल में स्वाध्याय, ध्यान के लिये उठना शय्या निवास नैषेधिकी-बैठना आदि क्रिया करने से शवल दोष लगता है॥१७॥

'आउट्टियाए मूल०' इत्यादि । मूल का भोजन अथवा कन्दका

એવાં, જેના ઉપર રાત્રિમા ઓસનુ પાણી પડ્યુ હોય એવા, જેના ઉપર સચિત્ત જળ છે એવા, જેના ઉપર કીડી આદિ રહે છે તેવાં-સ્થળમા સ્થાન તથા ઉપવેશન (બેઠક) કરવાવાળા, તથા પનક=ફૂલણુ અને દક=પાણીવાળી માટી ઉપર, કરોળીઆએ (મકડીએ) બનાવેલા જાળા માથે, ઇત્યાદિ જ્યા જીવવિરાધના થવાની સભાવના હોય એવા સ્થળમા સ્વાધ્યાય, ધ્યાનને માટે ઉઠવું, શય્યા, નિવાસ, નૈષેધિકી-બેઠક આદિ ક્રિયા કરવાથી શબલ દોષ લાગે છે (સૂ૦ ૧૭)

'आउट्टियाए मूल०' ઇત્યાદિ મૂલનું ભોજન અથવા કંદનું ભોજન, પૃથ્વીમાં

स्थितो वृक्षावयवविशेषः, तस्य भोजनम्, वा=अथवा कन्दभोजनं-कन्दं=मूलोपरि वृक्षावयवविशेषः, तस्य भोजनं स्कन्धभोजनं-स्कन्ध=कन्दोपरितनशाखाप्ररोहवृक्षभागः, तस्य भोजनं वा, त्वग्भोजनं वा, त्वग्भोजनं-वृक्षत्वचाभोजनं वा, प्रवालभोजनं-प्रवालः=नवपल्लवः, तस्य भोजनं वा, पत्रभोजनं वा, पुष्पभोजनं वा, बीजभोजनं वा, हरितभोजनं=हरितकायभोजनं वा भुञ्जानः=कुर्वाणः शबलो भवति । पूर्वोक्तदशविधसचित्तवनस्पतिं तदन्यतमं वा सचित्तवनस्पतिं भुञ्जानः शबलदोषभाग् भवति ॥ सू० १८ ॥

मूलम्-अंतो संवच्छरस्स दस दग-लेवे करेमाणे सबले ॥सू०१९॥

छाया-अन्तः संवत्सरस्य दशोदकलेपान् कुर्वन् शबलः ॥ सू० १९ ॥

टीका-'अंतोः संवस्सरम्ये'-इत्यादि । संवत्सरस्य=वर्षस्य अन्तः=मध्ये दश=दशसंख्यकान् उदकलेपान्=मार्गसमागतनद्याद्युत्तरणरूपान् कुर्वन् शबलो भवति । अयं भावः-

---

भोजन, पृथ्वी में रहा हुआ वृक्ष का अवयव कन्द के नीचे का भाग मूल कहा जाता है । और मूल से ऊपर वृक्ष अवयव को कन्द कहते हैं । और स्कन्धभोजन, स्कन्ध का अर्थ-कन्द के ऊपर का भाग-जहाँ से शाखा का प्रारम्भ होता है ऐसे वृक्षविभाग को स्कन्ध कहते हैं । त्वग्भोजन-वृक्ष की छाल का भोजन, एवं प्रवाल-नवीनपत्र, पुष्प, बीज और हरितकायका भोजन करने वाला शबल दोपका भागी होता है । पूर्वोक्त दश प्रकार की सचित्त वनस्पति का, अथवा उन में से किसी एक का भी आहार करने वाला शबल दोप वाला होता हैं ॥ सू० १८ ॥

'अंतो संवच्छरस्स' इत्यादि । एक वर्षमें दश उदकलेपका लगाने वाला मुनि शबल दोष का भागी होता है । आशय यह हैं कि-

---

રહેલા વૃક્ષના અવયવકન્દની નીચેના ભાગને મૂલ કહે છે. તથા મૂલની ઉપરના વૃક્ષના અવયવને કન્દ કહે છે, વળી સ્કન્ધભોજન સ્કન્ધનો અર્થ કન્દની ઉપરનો ભાગ-જ્યાથી શાખાનો આરંભ થાય છે એવા વૃક્ષવિભાગને સ્કંધ કહે છે ત્વગ્ભોજન-વૃક્ષની છાલનુ ભોજન, તથા પ્રવાલ-નવીનપત્ર, પુષ્પ, બીજ તથા હરિતકાયનુ ભોજન કરવા વાળા શબલ દોષના ભાગી થાય છે પૂર્વોક્ત દશ પ્રકારની સચિત્ત વનસ્પતિના, અથવા તેમાથી કોઈ પણ એકનો આહાર કરવાવાળા શબલ દોષવાળા થાય છે (સૂ૦ ૧૮)

'अंतो संवच्छरस्स' ઇત્યાદિ એક વર્ષમાં દશ ઉદકલેપને લગાડવા વાળા મુનિ

ननु-'अंतो मासस्स तओ दगलेवे' इति पूर्वं (९) सूत्रे मासाभ्यन्तरे द्विवारमुदकलेपे शबलत्वदोषाभावाद् वर्षमध्ये (२४) चतुर्विंशतिवारमुदकलेपेऽपि न शबलत्वदोषः, इति शङ्कानिवारणार्थमस्मिन् सूत्रे 'दसउदगलेवे' इति कथितम्, वर्षाभ्यन्तरे नववारादधिकदकलेपादवश्यं शबलत्वदोषभाग भवतीति भावः॥सू०१९॥

मूलम्—अंतो संवच्छरस्स दस माइठाणाइं करेमाणे सबले ॥सू०२०॥

छाया-अन्तः संवत्सरस्य दश मातृ-स्थानानि कुर्वन् शवलः ॥सू०२०॥

टीका-'अंतो'-इत्यादि। संवत्सरस्य अन्तः=मध्ये दश मातृस्थानानि= मायास्थानानि कुर्वन्=सेवमानः शवलो भवति। इदमपि सूत्रम् विशिष्य विधायकं तेन 'अंतो मासस्स तओ माइट्ठाणे' इति सूत्रानुसारेण वर्षमध्ये चतुर्विंशतिमायास्थानसेवन न शवलत्वदोषाधायकमित्यपास्तम् ॥ सू० २० ॥

'अंतो मासस्स' इस नौवें सूत्र में एक मास में दो वार उदकलेप से शबल दोष नहीं लगता अतः वर्ष में २४ चौवीस वार उदक लेप होने पर भी शबल दोष नहीं लगना चाहिये ?। इस शंका का निवारण करने के लियें इस सूत्र में "दस उदगलेवे" ऐसा कहा है। एक वर्षमें नव वार से अधिक उदकलेप से अवश्य शबल दोष लगता हैं॥सू०१९॥

'अंतो संवच्छरस्स' इत्यादि। एक वर्ष में दश मायास्थान के सेवने से शबल दोष लगता है। इस सूत्र से भी जानना चाहिये कि-वर्ष के मध्य में नौ वार से अधिक मायास्थान सेवन करने से शवल दोष लगता है ॥ सू० २० ॥

શબલ દોષના ભાગી થાય છે આશય એ છે કે- 'अंतो मासस्स' આ નવમા સૂત્રમાં એક માસમાં બે વાર ઉદકલેપ થી શબલ દોષ નહિ લાગે કહ્યુ છે તે પ્રમાણે વર્ષમા ૨૪ ચોવીસવાર ઉદકલેપ હોવાથી પણ શબલ દોષ ન લાગવો જોઇએ

આ શંકાનુ નિવારણ કરવા માટે આ સૂત્રમાં 'दस उदकलेवे' એમ કહ્યુ છે. એક વર્ષમા નવવારથી વધારે ઉદકલેપથી અવશ્ય દોષ લાગે છે. (સૂ૦ ૧૯)

'अंतो संवच्छरस्स' ઇત્યાદિ એક વર્ષમાં દશ માયાસ્થાનના સેવનથી શબલ દોષ લાગે છે આ સૂત્રમાં પણ જાણવું જોઇએ કે-એક વર્ષની મધ્યમાં નવ વારથી વધારે માયાસ્થાન સેવન કરવાથી શબલ દોષ લાગે છે (સૂ૦ ૨૦)

मूलम्—आउट्टियाए सीओदग-वियड-वग्घारिएण हत्थेण वा मत्तेण वा दव्वीए वा भायणेण वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहित्ता भुंजमाणे सबले ॥सू०२१॥

छाया-आकुट्या शीतोदकविकटव्यापारितेन हस्तेन वा अमत्रेण वा दर्व्या वा भाजनेन वा अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य भुञ्जानः शबलः ॥ सू० २१ ॥

टीका-'आउट्टियाए'-इत्यादि। आकुट्या शीतोदकविकटव्यापारितेन-शीतं=सचित्तं यद् उदकं=जलं तेन विकटः=सिक्तः, व्यापारितः=व्याप्तश्च यस्तेन हस्तेन वा अमत्रेण=पात्रेण दर्व्या वा भाजनेन=लघुकटोरादिना वा अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य=आदाय भुञ्जानः शबलो भवति ॥सू०२१॥

उपसंहरन्नाह-'एए' इत्यादि।

मूलम्--एए खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं एगवीसं सबला पण्णत्ता-त्ति बेमि ॥ सू० २२ ॥

'आउट्टियाए सीओदग०' इत्यादि। जान-बूझकर सचित्त पानी से भीने हुए हाथ पात्र तथा कडछु आदि से ग्रहण किये हुए अशन पान खाद्य स्वाद्य, इन चार प्रकार के आहार को भोगने वाला शबल दोष का भागी होता है ॥ सू० २१ ॥

'आउट्टियाए सीओदग०' ઇત્યાદિ જાણી જોઇને સચિત્ત પાણીથી ભીંજાએલા હાથ પાત્ર તથા કડછી આદિથી ગ્રહણ કરેલા અશન, પાન, ખાદ્ય સ્વાદ્ય, એ ચાર પ્રકારના આહારોનો ભોગ કરવાવાળા શબલ દોષના ભાગી થાય છે (સૂ૦ ૨૧)

छाया-एते खलु ते स्थविरैर्भगवद्भिरेकविंशतिः शवलाः प्रज्ञप्ता इति ब्रवीमि । सू० २२ ।

टीका-'एए खलु' इत्यादि । इदं सूत्रं स्पष्टम् ॥ सू०२२ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा
कलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनशास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायाम्
श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य मुनिहर्षिण्या
ख्यायां व्याख्यायां शवलं-नामकं
द्वितीयमध्ययनं समाप्तम् ॥२॥

❀

उपसंहार करते हुए कहते हैं-'एए' इत्यादि ।

हे जम्बू ! ये पूर्वप्रदर्शित इक्कीस शवल स्थविर भगवान ने जिस प्रकार कहे हैं वैसे ही मैं तुझे कहता हूँ ॥ सू० २२ ॥

मुनिहर्षिणी टीका के हिन्दी अनुवाद में
'शवलत्वदोष' नामका
द्वितीय अध्ययन
समाप्त हुआ ॥२॥

❀

ઉપસંહાર કરતા કહે છે- 'एए' ઇત્યાદિ

હે જમ્બૂ ! આ પૂર્વદર્શિત એકવીસ શબલ સ્થવિર ભગવાને જે પ્રકારે કહ્યાં છે તેજ પ્રકારે હુ તને કહુ છું (સૂ૦ ૨૨)

મુનિહર્ષિણી ટીકાના ગુજરાતી અનુ-
વાદમાં 'शवलत्वदोष' નામનું
બીજું અધ્યયન
સમાપ્ત થયુ (૨)

❀

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

द्वितीयाध्ययने हस्तकर्मकारित्वादय एकविंशतिविधाः शबलत्वदोषा उक्तास्ते यथा चारित्रं दूषयन्तः समाधिं प्रतिबध्नन्ति तथैव रत्नत्रयाऽऽराधकानां गुरूणां पर्यायज्येष्ठानां चाऽऽशातना अपि चारित्रं मलिनीकुर्वाणाः समाधिं विघ्नन्तीति तासामाशातनानां परित्यागेनैव समाधिमार्गो निष्कण्टकः सम्पद्यत इत्याशातनात्यागाय तज्ज्ञानस्याऽवश्यकतेत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याऽशातनाख्यतृतीयाऽध्ययनस्येदमादिसूत्रम्–'सुयं मे' इत्यादि–

मूलम्–सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं, इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं तेतीसं आसायणाओ पण्णत्ताओ, कयरा खलु

तृतीयाध्ययन

दूसरे अध्ययन में ईकीस प्रकार के शबल दोष कहे गये हैं। वे जैसे चारित्र को दूषित करते हुए समाधिके प्रतिबन्धक हैं, ठीक उसी तरह रत्नत्रय के आराधक आचार्य अथवा गुरुओं की या पर्यायज्येष्ठों की आशातना करने से वे आशातनाएँ भी चारीत्र को मलिन कर के समाधिका नाश करती हैं। उन आशातनाओं के परित्याग से समाधिमार्ग निष्कण्टक हो जाता है, आशातना का त्याग करने में उनके ज्ञान की आवश्यक्ता है, अतः प्रथम और द्वितीय अध्ययन का सम्बन्ध रखते हुए इस आशातनानामक तीसरे अध्ययन को कहते हैं–उसका यह प्रथम सूत्र है—"सुयं मे" इत्यादि।

हे आयुष्मन्! शिष्य! मैंने भगवान् के मुख से साक्षात् सुना है। उन भगवान् ने इस आगे कहे जाने वाले प्रकार से प्रति-

त्रीजुं अध्ययन

बीजा अध्ययनमा एकवीस प्रकारना शबल दोष कह्या छे ते जेम चारित्रने दूषित करे छे अने समाधिना प्रतिबंधक छे तेवीज रीते रत्नत्रयना आराधक आचार्य अथवा गुरुओनी के एवा पर्यायज्येष्ठोनी आशातना करवाथी ते आशातना पण चारित्रने मलिन करीने समाधिनो नाश करे छे, ते आशातनाओना परित्यागथी समाधिमार्ग निष्कंटक थई जाय छे आशातनानो त्याग करवामा तेना ज्ञाननी आवश्यकता छे तेथी प्रथम तथा द्वितीय अध्ययननो संबंध जाळवी राखता आ आशातना नामनुं त्रीजुं अध्ययन कहे छे. तेनुं आ प्रथम सूत्र छे.–'सुयं मे' इत्यादि

हे आयुष्मन्! शिष्य! में भगवानना मुखथी साक्षात् सांभळ्युं छे ते

ताओ थेरेहिं भगवंतेहि तेतीसं आसायणाओ पण्णत्ताओ ? इमाओ खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहि तेतीसं आसायणाओ पण्णत्ताओ । तं जहा ॥ सू० १ ॥

छाया-श्रुतं मया, आयुष्मन् ! तेन भगवतैवमाख्यातम्-इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिस्त्रयस्त्रिंशदाशातनाः प्रज्ञप्ताः । कतराः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिस्त्रयस्त्रिंशदाशातनाः प्रज्ञप्ताः ? इमाः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिस्त्रयस्त्रिंशदाशातनाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा-(सू० १)

टीका-'श्रुतं मये'-त्यादि । हे आयुष्मन् ! मया भगवन्मुखात् साक्षात् श्रुतं, तेन भगवता एवं=वक्ष्यमाणम् आख्यातं=कथितम्-इह खलु=अस्मिंस्तृतीयाऽध्ययने किल स्थविरैर्भगवद्भिस्त्रयस्त्रिंशदाशातनाः आ=समन्तात्-सामस्त्येन शात्यन्ते=ध्वंस्यन्ते ज्ञानादिगुणा याभिस्ता आशातनाः=चारित्रवर्तिनो दोषविशेषाः प्रज्ञप्ताः=कथिताः, कतराः=काः खलु तास्त्रयस्त्रिंशदाशातनाः प्रज्ञप्ताः? इमाः=वक्ष्यमाणाः तास्त्रयस्त्रिंशदाशातनाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा=ताः प्रदर्श्यन्ते- 'सेहे' इत्यादि ।

मूलम्--सेहे रायणियस्स पुरओ गंता भवइ आसायणा

पादित किया है । इस तृतीय अध्ययन में स्थविर भगवन्तों ने तेंतीस आशातनाओं का निरूपण किया है । जिसके द्वारा ज्ञानादि गुण सर्वथा नष्ट हो जायँ उसे आशातना कहते हैं । वे इस प्रकार हैं:-(सू० १)

'सेहे' इत्यादि ।

जो सूत्रपठनरूप ग्रहणशिक्षा, और प्रतिलेखनादि साधु के आचारपालनरूप आसेवनाशिक्षा को पढता है, अथवा शिक्षा के योग्य है वह शैक्ष-शिष्य कहा जाता है । ज्ञान दर्शन और चारित्ररूपी तीन रत्नवाले को रात्निक कहते हैं । आचार्य आदि गुरु और पर्यायज्येष्ठ

ભગવાને હવે કહેવામા આવશે તે પ્રકારે પ્રતિપાદન કર્યું છે આ તૃતીય અધ્યયનમાં સ્થવિર ભગવન્તોએ તેંત્રીસ આશાતનાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે, જેના દ્વારા જ્ઞાનાદિ ગુણ સર્વથા નષ્ટ થઇ જાય છે તેને આશાતના કહે છે તે આ પ્રકારે છે. -(સૂ ૧)

'सेहे' ઇત્યાદિ

જે સૂત્રપઠનરૂપી ગ્રહણ શિક્ષા, તથા પ્રતિલેખનાદિ સાધુના આચારપાલન રૂપી આસેવનાશિક્ષા ભણે છે, અથવા શિક્ષાને યોગ્ય હોય તે શૈક્ષ-શિષ્ય કહેવાય છે જ્ઞાન દર્શન તથા ચારિત્રરૂપી ત્રણ રત્નવાલાને રાત્નિક કહે છે આચાર્ય આદિ ગુરૂ તથા

सेहस्स ॥१॥ सेहे रायणियस्स सपक्खं गंता भवइ आसायणा सेहस्स ॥२॥ सेहे रायणियस्स आसन्नं गंता भवइ आसायणा सेहस्स ॥३॥ सेहे रायणियस्स पुरओ ठिच्चा भवइ आसायणा सेहस्स ॥४॥ सेहे रायणियस्स सपक्खं ठिच्चा भवइ आसायणा सेहस्स ॥५॥ सेहे रायणियस्स आसन्नं ठिच्चा भवइ आसायणा सेहस्स ॥६॥ सेहे रायणियस्स पुरओ निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥७॥ सेहे रायणियस्स सपक्खं निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥८॥ सेहे रायणियस्स आसन्नं निसीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥९॥ (सू० २)

छाया–शैक्षो रात्निकस्य पुरतो गन्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥१॥ शैक्षो रात्निकस्य सपक्षं गन्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥२॥ शैक्षो रात्निकस्याऽऽसन्नं गन्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥३॥ शैक्षो रात्निकस्य पुरतः स्थाता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥४॥ शैक्षो रात्निकस्य सपक्ष स्थाता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥५॥ शैक्षो रात्निकस्याऽऽसन्नं स्थाता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥६॥ शैक्षो रा-

भी रात्निक कहे जाते हैं । शिष्य रत्नाधिक के आगे गमन करे तो शिष्य को आशातना लगती है ॥१॥ शिष्य यदि गुर्वादि–गुरु तथा बडों के बराबर चले तो आशातना होती है ॥ २ ॥ शिष्य यदि गुरु आदि के पीछे संघट्टा करता हुआ चले तो आशातना होती है ॥३॥ शिष्य यदि गुरु आदि के आगे खडा रहे तो आशातना होती है ॥४॥ शिष्य यदि गुरु आदि के बराबर खडा रहे तो आशातना लगती है ॥५॥ शिष्य अदि गुरु आदि के पीछे संघट्टा करता हुआ खडा रहे तो आशातना होती है ॥ ६ ॥ शिष्ययदि आचार्य आदिके आगे बैठे

પર્યાયજ્યેષ્ઠ પણ રાત્નિક કહેવાય છે શિષ્ય રત્નાધિકથી આગળ જાય તો શિષ્યને આશાતના લાગે છે (૧) શિષ્ય જો ગુરુ આદિ–ગુરુ તથા મોટાની સાથેસાથ ચાલે તો આશાતના થાય છે (૨) શિષ્ય જો ગુરુ આદિની પાછળ સંઘટ્ટા કરતા કરતા ચાલે તો આશાતના થાય છે (૩)શિષ્ય જો ગુરુ આદિની આગળ ઉભો રહે તો આશાતના થાય છે (૪) શિષ્ય જો ગુરુ આદિની બરાબરમાં ઉભો રહે તો આશાતના લાગે છે. (૫) શિષ્ય જો ગુરુ આદિની પાછળ સંઘટ્ટા કરતો ઉભો રહે તો આશાતના થાય છે

त्निकस्य पुरतो निषत्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥७॥ शैक्षो रात्निकस्य सपक्षं निषत्ता भवत्याशतना शैक्षस्य ॥८॥ शैक्षो रात्निकस्याऽऽसन्नं निषत्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥९॥ (सू० २)

टीका-'शैक्ष'-इत्यादि। शिक्षाम्=ग्रहणासेवनरूपाम् अधीतेऽर्हति वा शैक्षः= शिष्यः, रात्निकस्य-रत्नानि=ज्ञानदर्शनचारित्राख्यानि त्रीणि अर्हतीति रात्निकः= आचार्यादिगुरुः, चिरदीक्षितः, पर्यायज्येष्ठश्च, तस्य पुरतः=अग्रे गन्ता=गमनशीलो यदि स्यात्तदा शैक्षस्य आशातना=तदाख्यश्चारित्रनिष्ठदोषविशेषो भवतीति शेषः॥१॥

शैक्षो रात्निकस्य सपक्षं-समानाः पक्षाः पार्श्वा दिशो यत्र तत् सपक्षं= समपार्श्वं समश्रेण्या गमनेन यथा भवति तथा गन्ता यदि स्यात्तदा शैक्षस्य शैक्षकर्त्रिकीत्यर्थः, आशातना भवति ॥ २ ॥ शैक्षो रात्निकस्याऽऽसन्नं=गुर्वादिपृष्ठप्रदेशं संघट्टयन् गन्ता यदि स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ ३ ॥ शैक्षो रात्निकस्य पुरतः स्थाता=उत्तिष्ठन् यदि स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥४॥ शैक्षो रात्निकस्य सपक्षं=समपार्श्वं समश्रेण्यामिति यावत् स्थाता यदि स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना ॥ ५ ॥ शैक्षो रात्निकस्याऽऽसन्नम् आचार्यादिपृष्ठप्रदेशे संघट्टयन् स्थाता यदि स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥६॥ शैक्षो रात्निकस्य पुरतो निषत्ता=उपवेष्टा यदि स्यत्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ ७ ॥ शैक्षो रात्निकस्य सपक्षं निषत्ता यदि स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ ८ ॥ शैक्षो रात्निकस्याऽऽसन्नं आचार्यादिपृष्ठप्रदेशे संघट्टयन् निषत्ता= उपवेष्टा यदि स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ ९ ॥ (सू० २)

मूलम्--सेहे रायणिएणं सद्धिं बहिया वियारभूमिं वा निक्खंते समाणे तत्थ सेहे पुव्वतरागं आयमइ पच्छा रायणिए भवइ आसायणा सेहस्स ॥१०॥ (सू० ३)

तो आशातना होती है ॥७॥ शिष्य यदि आचार्य आदि के बराबर बैठे तो आशातना होती है ॥८॥ शिष्य आदि आचार्य आदि के समीप में उनके पीछे संघट्टा करता हुआ बैठे तोआशातना होती है ॥९॥ (सू० २) 'सेहे रायणिएणं' इत्यादि । शिष्य गुरु के साथ विचार

---

(६) शिष्य जो आचार्य आदिनी आगळ बेसे तो आशातना थाय छे (७) शिष्य जो आचार्य आदिनी बराबर बेसे तो आशातना थाय छे. (८) शिष्य जो आचार्य आदिनी नजीकमा तेमनी पाछळ संघट्टा करता बेसे तो आशातना थाय छे (९)॥सू०२॥ 'सेहे रायणिएणं' इत्यादि. शिष्य गुरुनी साथे विचारभूमि-स्थंडिलभूमिमां

छाया-शैक्षो रात्निकेन सार्द्धं वहिर्विचारभूमिं वा निष्क्रान्तः सन् (यदि) तत्र शैक्षः पूर्वतरकमाचमति पश्चद् रात्निकः, भवति आशातना शैक्षस्य ॥ १० ॥ (सू० ३)

टीका-'शैक्षो रात्निकेने'-त्यादि। शैक्षः=शिष्यो रात्निकेन सार्द्धं=सह वहिर्विचारभूमिं=वाह्योच्चारभूमिं, वेति वाक्यालङ्कारार्थम्, निष्क्रान्तः=निर्गतः सन् यदि तत्र=मलोत्सर्गजन्याशुचित्वाऽपनोदनविषये शैक्षः=शिष्यः पूर्वतरकं=रात्निकाऽऽचमनात् प्रागेव आचमति=शुद्धिं करोति पश्चाद् रात्निकः शुद्धिं करोति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ १० ॥ (सू० ३)

मूलम्--सेहे रायणिएणं सद्धिं बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खंते समाणे तत्थ सेहे पुव्वतरागं आलोएइ पच्छा रायणिए भवइ आसायणा सेहस्स ॥११॥ (सू० ४)

छाया-शैक्षो रात्निकेन सार्द्धं वहिर्विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निष्क्रान्तः सन्-तत्र शैक्षः पूर्वतरकमालोचयति पश्चाद् रात्निकः, भवति आशातना शैक्षस्य ॥ ११ ॥ (सू० ४)

टीका-'शैक्ष'-इत्यादि। शैक्षो रात्निकेन सार्द्धं वहिः विचारभूमिं वा विहारभूमिं=स्वाध्यायभूमिं वा निक्रान्तः सन् तत्र=स्वस्थाने समागतः शैक्षो यदि पूर्वतरकं=प्रागेव आलोचयति=आलोचना करोति, रात्निकः पश्चात् तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति। स्थण्डिलादिस्थानात् परावृत्य स्वस्थानं सहागतः शिष्य आचार्यादितः प्राग् यदि ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामेत्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवतीति भावः ॥ ११ ॥ (सू० ४)

भूमि- स्थण्डिलभूमि में गया हुआ गुरु के पहले शौच करे तो आशातना होती है ॥ १० ॥ (सू० ३) 'सेहे' इत्यादि। शिष्य आचार्य के साथ विचारभूमि-स्थण्डिलभूमि विहारभूमि-स्वाध्यायभूमि में साथ गया और वहाँ से वापस आकर शिष्य यदि गुरु के पूर्व ऐर्यापथिक प्रतिक्रमण करे तो शिष्य को आशातना होती है ॥११॥(सू०४)

ગયેલા ગુરુની પહેલા શૌચ કરે તો આશાતના થાય છે (૧૦) ॥ સૂ૦ ૩ ॥ 'सेहे' ઇત્યાદિ શિષ્ય આચાર્યની સાથે વિચારભૂમિ-સ્થડિલભૂમિ કે વિહારભૂમિ-સ્વાધ્યાયભૂમિમા સાથે ગયો હોય અને ત્યાથી પાછો આવી જો શિષ્ય ગુરુની પહેલા ઐર્યાપથિક પ્રતિક્રમણ કરે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૧૧) ॥ સૂ૦ ૪ ॥

मूलम्-केइ रायणियस्स पुव्वसंकलवितव्वे सिया, तं सेहे पुव्वतरागं आलवइ पच्छा रायणिए भवइ आसायणा सेहस्स ॥ १२ ॥ (सू० ५)

छाया-कश्चिद् रात्निकस्य पूर्वसंकलिपतव्यः स्यात् तं शैक्षः पूर्वतरकमालपति पश्चाद् रात्निको भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ १२ ॥ (सू० ५)

टीका-'केइ'-इत्यादि । कश्चित्=कोऽपि जनो रात्निकस्य पूर्वसंलपितव्यः=प्राग्वक्तव्यः स्यात्, एवं परिस्थितौ तं=पूर्वसंलपितव्यं जनं शैक्षो यदि पूर्वतरकं=प्रागेव आलपति=वदति रात्निकस्तत्पश्चात्=शैक्षालापादनन्तरमालपति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ १२ ॥ (सू० ५)

मूलम्--सेहे रायणियस्स राओ वा वियाले वा वाहरमाणस्स 'अज्जो ! के सुत्ता के जागरा ?' तत्थ सेहे जागरमाणे रायणियस्स अपडिसुणेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥१३॥ (सू० ६)

छाया-शैक्षो रात्निकस्य रात्रौ वा विकाले वा व्याहरतः 'हे अर्याः! के सुप्ताः के जाग्रति ?' तत्र शैक्षो जाग्रद् यदि रात्निकस्याऽप्रतिश्रोता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ १३ ॥ (सू० ६)

टीका-'शैक्षो रात्निकस्ये त्यादि । शैक्षः=शिष्यो रात्रौ विकाले वा 'हे आर्या ! के सुप्ता, के जाग्रति ?' इति व्याहरतो=वदतो रात्निकस्य तत्र=व्याहारे शैक्षो जाग्रत्=प्रबुध्यमानोऽपि यदि अप्रतिश्रोता=गुरवे नोत्तरं प्रयच्छति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ १३ ॥ (सू० ६)

'केइ' इत्यादि । कोइ व्यक्ति गुरु के पास आवे उसके साथ यदि शिष्य गुरु के पहले ही वार्त्तालाप करने लगे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ १२ ॥ (सू० ५) 'सेहे रायणियस्स' इत्यादि । गुरुने रात्रि अथवा विकाल में शिष्य को बुलाया कि- 'हे आर्यो ! कौन-कौन सोये हुवे हैं और कौन कौन जागते हैं ?' उस समय

'केइ' ઇત્યાદિ કોઇ વ્યક્તિ ગુરુની પાસે તેની સાથે જો શિષ્ય પહેલાં જ વાર્ત્તાલાપ કરવા લાગે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૧૨) ॥સૂ૦ ૫॥

'सेहे रायणियस्स' ઇત્યાદિ ગુરુએ રાત્રે અથવા વિકાલમાં શિષ્યને બોલાવ્યો કે-હે આર્યો ! કોણ કોણ સુતા છો અને કોણ કોણ જાગો છો ? તે સમયે જાગતો

मूलम्-सेहे असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहित्ता त पुव्वमेव सेहतरागस्स आलोएइ पच्छा रायणियस्स आसायणा सेहस्स ॥ १४ ॥ (सू० ७)

छाया-शैक्षोऽशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य तत्पूर्वमेव शैक्षतरकस्यालोचयति पश्चाद् रात्निकस्याशातना शैक्षस्य ॥ १४ ॥ (सू० ७)

टीका-'सेहे असण'-मित्यादि। शैक्षोऽशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य=आदाय तद्=अशनादिकं, यदि पूर्वमेव=रात्निकाऽऽलोचनातः शैक्षतरकस्य=लघुमुनिः समीपे आलोचयति रात्निकस्य च पार्श्वे पश्चादालोचयति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ १४ ॥ (सू० ७)

मूलम्-सेहे असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहित्ता तं पुव्वमेव सेहतरागस्स उवदंसेइ पच्छा रायणियस्स आसायणा सेहस्स ॥ १५ ॥ (सू० ८)

छाया-शैक्षोऽशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य तत्पूर्वमेव शैक्षतरकस्योपदर्शयति पश्चाद् रात्निकस्याऽऽशातना शैक्षस्य ॥१५॥ (सू० ८)

टीका-'सेहे असण'-मित्यादि। शैक्षोऽशनादिकं चतुर्विधमाहारं प्रतिगृह्य तद्यदि रात्निकस्योपदर्शनात् पूर्वमेव शैक्षतरकस्य=लघुमुनेरुपदर्शयति पश्चाद् रात्निकस्योपदर्शयति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ १५ ॥ (सू० ८)

शिष्य जागता हुआ भी गुरु को उत्तर नहीं देता है तो शिष्य को आशातना होती है ॥ १३ ॥ (सू० ६)

'सेहे' इत्यादि। शिष्य अशनादि चार प्रकार का आहार गृहस्थ के घर से लाकर पहले लघुमुनि के पास आलोचना करे पश्चात् गुरु के पास तब शिष्य को आशातना होती है ॥ १४ ॥ ॥ सू० ७ ॥

'सेहे' इत्यादि। शिष्य अशन आदि चार प्रकार के आहार को लाकर गुरु के पूर्व ही लघुमुनि को दिखावे पश्चात् गुरु को दिखावे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ १५ ॥ (सू० ८ ॥

હોય પણ ગુરુને ઉત્તર ન આપે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૧૩) ॥ સૂ ૬ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ શિષ્ય અશનાદિ ચાર પ્રકારના આહાર ગૃહસ્થને ઘેરથી લાવીને પહેલા લઘુમુનિની પાસે આલોચના કરે પછી ગુરુની પાસે કરે તો આશાતના થાય છે (૧૪) ॥ સૂ ૭ ॥

मूलम्—सेहे असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहित्ता तं पुव्वमेव सेहतरागं उवणिमंतेइ पच्छा रायणियं आसायणा सेहस्स ॥ १६ ॥ (सू० ९)

छाया--शैक्षोऽशनं वा पानं वाखाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य तत् पूर्वमेव शैक्षतरकमुपनिमन्त्रयति पश्चाद् रात्निकमाशातना शैक्षस्य ॥१६॥ (सू० ९)

टीका–'सेहे असण'–मित्यादि । शैक्षोऽशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य तद्=अशनादिकं यदि पूर्वमेव शैक्षतरकं=लघुमुनिम् उपनिमन्त्रयति, रात्निकं पश्चादुपनिमन्त्रयति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥१६॥ (सू० ९)

मूलम्–सेहे रायणिएण सद्धिं असणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहित्ता तं रायणियं अणापुच्छित्ता जस्स जस्स इच्छइ तस्स तस्स खद्धं खद्धं दलयइ आसायणा सेहस्स ॥१७॥ (सू०१०)

छाया–शैक्षो रात्निकेन सार्द्धम् अशनं वा पानं वा खाद्यं वा स्वाद्यं वा प्रतिगृह्य तद् रात्निकमनापृच्छ्य यस्मै यस्मै इच्छति तस्मै तस्मै खद्धं खद्धं ददात्याशातना शैक्षस्य ॥१७॥ (सू० १०)

टीका–'सेहे रायणिएण'–इत्यादि । शैक्षोमरात्निकेन सार्द्धमशनादिकं चतुर्विधमाहारं प्रतिगृह्य तत्=अशनादिकं यदि रात्निकम् अनापृच्छ्य=अपृष्ट्वा यस्मै यस्मै मुनये इच्छति=दातुमभिलषति तस्मै तस्मै मुनये खद्धं खद्धं=प्रचुरं–प्रचुरं ददाति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥१७॥ (सू० १०)

'सेहे' इत्यादि । शिष्य अशनादि चार प्रकार का आहार लाकर यदि लघुमुनि को पहिले और गुरु को पीछे आमन्त्रित करे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ १६ ॥ (सू० ९)

'सेहे रायणिएणं' इत्यादि । शिष्य गुरु के साथ अशनादि

'सेहे' ઇત્યાદિ શિષ્ય અશન આદિ ચાર પ્રકારના આહારને લાવીને ગુરુની પહેલાં જ લઘુમુનિને દેખાડે અને પછી ગુરુને દેખાડે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે. (૧૫) ॥ સૂ ૮ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ. શિષ્ય અશન આદિ ચાર પ્રકારના આહાર લઈ આવીને જો લઘુમુનિને પહેલાં અને ગુરુને પછી આમન્ત્રિત કરે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૧૬) ॥ સૂ ૯ ॥

'सेहे रायणिएणं' ઇત્યાદિ શિષ્ય ગુરુની સાથે અશન આદિ લઈ આવીને

मूलम्—सेहे असणं वा ४ पडिगाहित्ता रायणिएणं सद्धिं भुंजमाणे तत्थ सेहे खद्धं-खद्धं, डागं, ऊसढं—ऊसढं, रसियं-रसियं. मणुन्नं—मणुन्नं, मणामं-मणामं, निद्धं-निद्धं लुक्खं—आहारित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ १८ ॥ (सू० ११)

छाया—शैक्षोऽशनं वा ४....प्रतिगृह्य रात्निकेन सार्द्धं भुञ्जानस्तत्र शैक्षः खद्धं-खद्धं (प्रचुरं प्रचुरं), डागं-डागं (प्रशस्तं प्रशस्तं) उत्सृत-मुत्सृतं, रसिकं रसिकं, मनोज्ञं-मनोज्ञं, मनोऽमं मनोऽमं, स्निग्धं-स्निग्धं, रूक्षं-रूक्षमाहारयिता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ १८ ॥ (सू० ११)

टीका—'सेहे'—इत्यादि । शैक्षोऽशनं वा ४ चतुर्विधमाहारं प्रतिगृह्य रात्निकेन सार्धं भुञ्जानस्तत्र (शैक्षः) खद्धं-खद्धं=अधिकमधिकं डागं—डागं-प्रशस्तं-प्रशस्तम् , उत्सृतमुत्सृतम्=उत्तममुत्तमम् , रसिकं—रसिकं=माधुर्यादिरस-युक्तं२ मनोज्ञं—मनोज्ञं मनसा ज्ञायत इति मनोज्ञं=मनोऽनुकूलं, मनोऽमं—मनोऽमं मनसाऽम्यते=गम्यत इति मनोऽमं=हृदयानन्दजनकं, स्निग्धं-स्निग्धं=घृतादियुक्तं२ घृतपूरादिकं, रूक्षं रूक्षं=नीरसं—नीरसं सत् स्वादिष्टं पर्पटिकादिकं यदि आहार-यिता स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ १८ ॥ (सू० ११)

लाकर गुरु के विना पूछे यदि जिस—जिस को चाहे उस—उस को प्रचुर—अधिक आहार दे तो शिष्य को आशातना होती है ॥१७॥ (सू०१०)

'सेहे' इत्यादि । गुरु के साथ आहार करता हुआ शिष्य प्रशस्त—प्रशस्त—शरीर को सुख दायी, ऊसढं—ऊसढं=उत्तम—उत्तम अर्थात् ताजा—ताजा, रसियं—रसियं = सरस—सरस—मणुन्न—मणुन्न = मनगमता, मणामं—मणामं=हृदय को आनन्द देनेवाला,णिद्धं—णिद्धं=स्निग्ध—स्निग्ध= घी से चकचकित घेवर आदि, लुक्खं—लुक्खं=रूक्ष—रूक्ष पापड आदि, जो जो पदार्थ मन के अनुकूल हो उसे जल्दी—जल्दी और अधिक-

---

ગુરુને પૂછયા વિના જો જેને જેને ચાહે તેને પ્રચુર—વધારે આહાર આપે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૧૭) ॥ સૂ ૧૦ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુની સાથે આહાર કરતાં શિષ્ય પ્રશસ્ત—પ્રશસ્ત=શરીરને સુખદાયી, ઊસઢ—ઊસઢ=ઉત્તમ—ઉત્તમ અર્થાત્ તાજા—તાજા, રસિય—રસિય=સરસ—સરસ, મણુન્ન—મણુન્ન=મનગમતા, મણામં મણામં=હૃદયને આનંદ દેવાવાળા, ણિદ્ધ—ણિદ્ધ=સ્નિગ્ધ—સ્નિગ્ધ=ઘીથી ચકચકિત ઘેવર આદિ, લુક્ખ—લુક્ખ=રૂક્ષ—રૂક્ષ પાપડ આદિ, જે જે પદાર્થ મનને અનુકૂળ હોય તે જલ્દી—જલ્દી તથા વધારે—વધારે ખાય

मूलम्—सेहे रायणियस्स वाहरमाणस्स अपडिसुणित्ता भवइ आसयणा सेहस्स ॥ १९ ॥ (सू० १२)

छाया—शैक्षो रात्निकस्य व्याहरतोऽप्रतिश्रोता भवत्यशातना शैक्षस्य ॥ १९ ॥ (सू० १२)

टीका—'सेहे रायणियस्स'—इति। शैक्षो यदि किञ्चिदपि व्याहरतो=निगदतो रात्निकस्य अप्रतिश्रोता=उत्तरस्याऽदाता जायते तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ १९ ॥ (सू० १२)

मूलम्—सेहे रायणियस्स वाहरमाणस्स तत्थगए चेव पडिसुणित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २० ॥ (सू० १३)

छाया—शैक्षो रात्निकस्य व्याहरतस्तत्रगत एव प्रतिश्रोता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २० ॥ (सू० १३)

टीका—'सेहे'—इत्यादि। शैक्षो रात्निकस्य किञ्चिद् व्याहरतो वचनश्रवणाय निकटमगत्वा तत्रगत एव=स्वस्थाने स्वासने वा स्थित एव सन् यदि प्रतिश्रोता उत्तरदाता स्यातदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥२०॥ (सू० १३)

मूलम्—सेहे रायणियस्स 'किं'—तिवत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २१ ॥ (सू० १४)

अधिक खावे तो आशातना होती है ॥ १८ ॥ (सू० ११)

'सेहे' इत्यादि। गुरु के बुलाने पर शिष्य यदि उत्तर नहीं देता है तो उसको आशातना लगती है ॥ १९ ॥ (सू० १२)

'सेहे' इत्यादि। गुरु महाराज के वचन का उनके समीप न जाकर अपने आसन पर बैठा हुआ ही उत्तर दे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ २० ॥ (सू० १३)

તો આશાતના થાય છે (૧૮) ॥ સૂ ૧૧ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના બોલાવવાથી શિષ્ય જો ઉત્તર આપે તો તેને આશાતના લાગે છે. (૧૯) ॥ સૂ ૧૨ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુ મહારાજનાં વચનનો ઉત્તર તેમની પાસે ન જતા પોતાનાજ આસન ઉપર બેઠા–બેઠાજ આપે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૨૦) ॥ સૂ ૧૩ ॥

छाया-शैक्षो रात्निकस्य 'कि' मितिवक्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २१ ॥ (सू० १४)

टीका-'सेहे रायणियस्स'-इत्यादि। शैक्षो रात्निकस्य शिष्याह्वाने दूरेस्थित एव 'किं' मिति=किं ब्रूषे-किं ब्रूषे, इतिवक्ता=उत्तरयिता यदि स्यत्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २१ ॥ (सू० १४)

मूलम्-सेहे रायणियं 'तुमं' तिवत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २२ ॥ (सू० १५)

छाया-शैक्षो रात्निकं 'त्वम्' इतिवक्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २२ ॥ (सू० १५)

टीका-'सेहे रायणिय'-मित्यादि। शैक्षः=शिष्यो यदि रात्निकं प्रति 'त्वम्' इति=इत्याकारकं 'तूं'-कारशब्दं न तु 'भदन्त' इत्यादिकं वक्ता= कथयिता स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति। उक्तञ्च—

"हुँ करोति यदा शिष्यस्त्वंवाऽऽचार्यं प्रमादतः।
इहाऽकीर्तिमवाप्नोति, कुयोनिं चाधिगच्छति" ॥१॥ इति ॥२२॥ (सू० १५)

'सेहे' इत्यादि। गुरु के बुलाने पर शिष्य यदि गुरुके समीप न जाकर दूर रहा हुआ ही 'क्या कहते हैं ?' ऐसा कहे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ २१ ॥ (सू० १४)

'सेहे' इत्यादि। शिष्य गुरु को 'तूं'-इस प्रकार तूंकारे से बोले और 'हे भदन्त' इत्यादि न कहे तो शिष्य को आशातना होती है। कहा है कि :—

**"हुँ करोति यदा शिष्यस्त्वं वाऽऽचार्यं प्रमादतः।
इहाकीर्तिमवाप्नोति, कुयोनिं चाधिगच्छति ॥ १ ॥" इति।**

शिष्य प्रमाद से गुरु को तूँकार-शब्द से बुलाता है तो इस

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના બોલાવવાથી શિષ્ય જો તેમની પાસે ન જતા દૂરથીજ 'શું કહો છો?' એમ કહે તો શિષ્યને અશાતના થાય છે (૨૧) ॥ સૂ ૧૪ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ. શિષ્ય ગુરુને 'તુ' એમ તુકારાથી બોલે અને 'હે ભદન્ત' ઇત્યાદિ ન કહે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે. કહ્યું છે કે:-

"हुं करोति यदा शिष्य,-स्त्वं वाऽऽचार्यं प्रमादतः।
इहाऽकीर्तिमवाप्नोति, कुयोनिं चाधिगच्छति ॥१॥" इति।

શિષ્ય પ્રમાદથી ગુરુને તુકાર શબ્દથી બોલાવે તો આ લોકમાં અપકીર્તિને

मूलम्–सेहे रायणियं खद्धं खद्धं वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २३ ॥ (सू० १६)

छाया–शैक्ष रात्निक खद्धं खद्धं (प्रचुरं-प्रचुरं) वक्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २३ ॥ (सू० १६)

टीका–'सेहे'–इत्यादि । शैक्षो यदि रात्निकं प्रति खद्धं खद्धं प्रचुरं-प्रचुरम्=अप्रमितं२ प्रयोजनादधिकं निरर्थकं कठोरं वा वक्ता=कथयिता स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २३ ॥ (सू० १६)

मूलम्–सेहे रायणियं तज्जाएणं तज्जाएणं पडिहणित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २४ ॥ (सू० १७)

छाया–शैक्षो रात्निकं तज्जातेन तज्जातेन प्रतिहन्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २४ ॥ (सू० १७)

टीका–'सेहे सायणिय'–मित्यादि । यदि रात्निकं तज्जातेन तज्जातेन=रात्निकमुखनिःसृतवचनानुरूपप्रतिवचनेन प्रतिहन्ता=शब्देन शब्दं घातयिता, ग्लानादिसेवाद्यर्थं गुरुणा प्रेरितः शिष्यः प्रतिवदति–'भवतैव कथं न क्रियते' इत्यादिरूपेण वक्ता स्यात्तदा यक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २४ ॥ (सू० १७)

लोक में अपकीर्ति को प्राप्त करता है और परलोक में कुयोनि में जन्म लेता है ॥ १ ॥ ॥ २२ ॥ (सू० १५)

'सेहे' इत्यादि । शिष्य गुरु के प्रति प्रयोजन से अधिक निरर्थक अथवा कठोर वचन बोले तो शिष्य को आशातना होती है ॥२३॥ (सू० १६)

'सेहे' इत्यादि । ग्लान आदि की वैयावच करने के लिये गुरु से प्रेरणा किया हुवा शिष्य यदि 'आप ही क्यों न करते हो' ऐसा अपमानजनक तद्रूप प्रतिवचन बोले तो शिष्य को आशातना होती है ॥ २४ ॥ (सू० १७)

પ્રાપ્ત કરે છે તથા પરલોકમાં કુયોનિમા જન્મ લે છે (૧) ૨૨ ॥ સૂ. ૧૫ ॥

'सेहे' ઈત્યાદિ શિષ્ય ગુરુની સામે પ્રયોજનથી વધારે નિરર્થક અથવા કઠોર વચન બોલે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે. (૨૩) ॥ સૂ ૧૬ ॥

'सेहे' ઈત્યાદિ ગ્લાન આદિની વૈયાવચ્ચ કરવા માટે ગુરુના તરફથી પ્રેરાયેલા શિષ્ય જો 'આપજ કેમ કરતા નથી' એમ અપમાનજનક એવુંજ પ્રતિવચન બોલે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે. (૨૪) ॥ સૂ ૧૭ ॥

मूलम्-सेहे रायणियस्स कहं कहेमाणस्स 'इति' एवं वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २५ ॥ (सू० १८)

छाया-शैक्षो रात्निकस्य कथां कथयतः 'इति' एवं वक्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २५ ॥ (सू० १८)

टीका-'सेहे रायणियस्स'-इत्यादि । शैक्षो यदि कथां कथयतो रात्निकस्य व्याख्याने 'इति'=अनेन प्रकारेण वक्तव्यम् , इत्थं न वक्तव्यम् , एवम्= एतादृशं वक्ता=भाषिता स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥२५॥ (सू० १८)

मूलम्-सेहे रायणियस्स कहं कहेमाणस्स 'नो सुमरसी' ति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २६ ॥ (सू० १९)

छाया-शैक्षो रात्निकस्य कथां कथयतः 'नो स्मरसि' इति वक्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २६ ॥ (सू० १९)

टीका-'सेहे'-इत्यादि। शैक्षो यदि कथां कथयतो रात्निकस्य व्याख्याने 'नो स्मरसि=त्वं स्मृतिपथं नाऽऽनयसि' इति=इत्याकारकं वक्ता=भाषिता यदि स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २६ ॥ (सू० १९)

मूलम्-सेहे रायणियस्स कहं कहेमाणस्स णो सुमणे भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २७ ॥ (सू० २०)

छाया-शैक्षो रात्निकस्य कथां कथयतो नो सुमना भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २७ ॥ (सू० २०)

टीका-'सेहे रायणियस्स'-इत्यादि । शैक्षो यदि कथां कथयतो रात्निकस्य सुमनाः=प्रसन्नो न जायते तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २७ ॥ (सू० २०)

'सेहे' इत्यादि । गुरु के व्याख्यानसमय में गुरु को 'ऐसा बोलना चाहिये, इस रीति से नहीं बोलना चाहिये' ऐसा कहे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ २५ ॥ (सू० १८)

'सेहे' इत्यादि । गुरु के व्याख्यानसमय में 'तुम को यदि नहीं आता है' ऐसा कहे तो आशातना लगती है ॥२६॥ (सू० १९)

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના વ્યાખ્યાનસમયમા ગુરુને 'આમ બોલવું જોઇએ' 'આ રીતે ન બોલવું જોઇએ' એમ કહે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૨૫) ॥ સૂ ૧૮ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના વ્યાખ્યાનસમયમા 'તમને યાદ આવતુ નથી' એમ કહે તો આશાતના લાગે છે (૨૬) ॥ સૂ ૧૯ ॥

मूलम्–सेहे रायणियस्स कहं कहेमाणस्स परिसं भेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २८ ॥ (सू० २१)

छाया–शैक्षो रात्निकस्य कथां कथयतः परिषदं भेत्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २८ ॥ (सू० २१)

टीका–'सेहे'–इत्यादि शैक्षो यदि कथां कथयतो रत्निकस्य परिषदं= सभां श्रोतृगणं भेत्ता=विघटयिता छेदं भेदं कर्ता स्यात्तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २८ ॥ (सू० २१)

मूलम्–सेहे रायणियस्स कहं कहेमाणस्स कहं अच्छिदित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥ २९ ॥ (सू० २२)

छाया–शैक्षो रात्निकस्य कथां कथयतः कथामाच्छेत्ता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ २९ ॥ (सू० २२)

टीका–'सेहे'–त्यादि । शैक्षो यदि कथां कथयतो रात्निकस्य कथाम् आच्छेत्ता=भिक्षावेलानिर्देशादिना भञ्जयिता भवति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २९ ॥ (सू० २२)

मूलम्–सेहे रायणियस्स कहं कहेमाणस्स तीसे परिसाए अणुट्ठियाए अभिन्नाए अव्वुच्छिन्नाए अव्वोगडाए दोच्चंपि तच्चंपि

' सेहे ' इत्यादि । गुरु के व्याख्यान से शिष्य यदि प्रसन्न नहीं होता है तो आशातना होती है ॥ २७ ॥ (सू० २०)

" सेहे " इत्यादि । गुरु के व्याख्यानकाल में शिष्य परिषद् को छिन्न—भिन्न करे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ २८ ॥ (सू० २१)

' सेहे ' इत्यादि । गुरु के व्याख्यानसमय में " अव भिक्षा का समय हो गया " इत्यादि । बोलकर विक्षेप करे तो आशातना होती है ॥ २९ ॥ (सू० २२)

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના વ્યાખ્યાનથી શિષ્ય જો પ્રસન્ન ન થાય તો આશાતના થાય છે (૨૭) ॥ સૂ ૨૦ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના વ્યાખ્યાનકાલમા શિષ્ય પરિષદને છિન્ન–ભિન્ન કરે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૨૮) ॥ સૂ ૨૧ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના વ્યાખ્યાનસમયમા 'હવે ભિક્ષાનો સમય થઇ ગયો' ઇત્યાદિ બોલીને વિક્ષેપ કરે તો આશાતના થાય છે (૨૯) સૂ ૨૨

तमेव कहं कहित्ता भवइ आसायणा सेहस्स ॥३०॥ (सू० २३)

छाया–शैक्षो रात्निकस्य कथां कथयतस्तस्यां परिषद्यनुत्थितायामभिन्नायामव्युच्छिन्नायामव्याकृतायां द्वितीयं तृतीयमपि तामेव कथां कथयिता भवत्याशातना शैक्षस्य ॥३०॥ (सू० २३)

टीका–'सेहे'–इत्यादि । शैक्षः कथां कथयतो रात्निकस्य तस्यां=कथाप्रचारिण्यां परिषदि=सभायाम् अनुत्थितायाम्=उत्थानरहितायाम् अभिन्नायां=भेदरहितायाम् अखण्डितायामित्यर्थः, अव्युच्छिन्नायाम्=व्यवच्छेदरहितायां यथावदवस्थितायाम् , अव्याकृतायां=निःशब्दायाम् उपदेशश्रवणतत्परायामित्यर्थः, द्वितीय तृतीयमपि वारं तामेव कथां=गुरूच्चारितामेव कथां कथयिता यदि भवति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ २३ ॥ (सू० २३)

मूलम्-**सेहे रायणियस्स सिज्जा संथारगं पाएणं संघट्टित्ता हत्थेण अणणुण्णवित्ता गच्छइ भवइ आसायणा सेहस्स ।३१। (२४)**

छाया–शैक्षो रात्निकस्य शय्या–संस्तारकं पादेन संघट्य हस्तेनाननुज्ञाप्य गच्छति भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ ३१ ॥ (सू० २४)

टीका–'सेहे'–इत्यादि । शैक्षो रात्निकस्य शय्यां=शरीरपरिमितां संस्तारकं=सार्द्धहस्तद्वयमितं प्रमादतः कदाचित् पादेन=चरणेन संघट्य=स्पृष्ट्वा हस्तेन अननुज्ञाप्य = अक्षमापयित्वा यदि गच्छति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ ३१ ॥ (सू० २४)

'सेहे' इत्यादि । गुरु के व्याख्यान में एकत्रित हुई परिषद के उठने के, भिन्न होने के, व्यवच्छिन्न होने के और बिखरने के पूर्व, सुनने के लिए सभाजनों के उत्सुक होने पर भी यदि उसी–(गुरुजी की कही हुई) कथा को दो या तीन बार कहे तो शिष्य को आशातना होती है ॥ ३० ॥ (सू० २३)

'सेहे' इत्यादि । शिष्य, गुरु के शय्या और संस्तारक का प्रमादवश कदाचित् पैर से संघट्टा होने पर हाथ जोडकर क्षमापन किये

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના વ્યાખ્યાનમા એકત્રિત થયેલી પરિષદ્દના ઉઠવા, છુટા પડવા, વ્યવચ્છિન્ન થવા અને વિખેરાય જવા–પહેલા, સાભળવા માટે સભાજનો ઉત્સુક થતા હોય તો પણ જો તેજ–ગુરુજીએ કહેલી–કથાને બે અથવા ત્રણ વાર કહે તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૩૦) ॥ સૂ ૨૩ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ શિષ્ય ગુરુની શય્યા તથા સંસ્તારકને પ્રમાદને વશ થઇ

मूलम्--सेहे रायणियस्स सिज्जा-संथारए चिट्ठित्ता वा निसिइत्ता वा तुयट्टित्ता वा भवइ आसायणा सेहस्स ॥३२॥ (सू० २५)

छाया-शैक्षो रात्निकस्य शय्या-संस्तारके स्थाता वा निषत्ता वा त्वग्वर्तयिता वा भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ ३२ ॥ (सू० २५)

टीका-'सेहे-त्यादि। शैक्षो रात्निकस्य शय्या-संस्तारके स्थाता=आरूढो वा निषत्ता=उपवेष्टा वा त्वग्वर्तयिता=पार्श्वपरिवर्तयिता वा शयितेति यावत् यदि भवति तदा शैक्षस्याऽऽशातना भवति ॥ ३० ॥ (सू० २५)

मूलम्--सेहे रायणियस्स उच्चासणंसि वा समासणंसि वा चिट्ठित्ता वा निसीइत्ता वा तुयट्टित्ता वा भवइ आसायणा सेहस्स ॥ ३३ ॥ (सू० २६)

छाया-शैक्षो रात्निकस्योच्चासने वा समासने वा स्थाता वा निषत्ता वा त्वग्वर्तयिता वा भवत्याशातना शैक्षस्य ॥ ३३ ॥ (सू० २६)

टीका-'सेहे'-इत्यादि। शैक्षो रात्निकस्योच्चासने=उत्तुङ्गासने वा समासने=तुल्यासने वा स्थाता निषत्ता=उपवेष्टा त्वग्वर्तयिता=शयिता वा यदि भवति तदा शैक्षोस्य=शिष्यस्याऽऽशातना भवति ॥ ३३ ॥ (सू० २६)

बिना चला जाय तो शिष्य को आशातना होती है ॥३१॥ (सू० २४)

'सेहे' इत्यादि। गुरु के शय्या - संस्तारक पर यदि शिष्य खडा होवे, बैठे और शयन करे तो उसको आशातना होती है। ॥ ३२ ॥ (सू० २५)

'सेहे' इत्यादि। शिष्य यदि गुरु से ऊंचे आसन पर या गुरु के बराबरी के आसन पर खडा होवे, बैठे अथवा शयन करे तो उस को आशातना लगती है ॥ ३३ ॥ (सू० २६)

કદાચ જો પગથી સંઘટ્ટા થઈ જાય અને જો હાથ જોડીને ક્ષમાપન કર્યા વિના ચાલ્યો જાય તો શિષ્યને આશાતના થાય છે (૩૧) ॥ સૂ ૨૪ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ ગુરુના શય્યા-સંસ્તારક ઉપર જો શિષ્ય ઉભો રહે, બેસે કે શયન કરે તો તેને આશાતના થાય છે (૩૨) ॥ સૂ ૨૫ ॥

'सेहे' ઇત્યાદિ શિષ્ય જો ગુરુથી ઉંચા આસન ઉપર અથવા ગુરુની બરાબરીના આસન ઉપર ઊભો હોય, બેસે કે શયન કરે તો તેને આશાતના લાગે છે (૩૩) ॥ સૂ ૨૬ ॥

उपसंहरन्नाह–'एयाओ'–इत्यादि ।

मूलम्–एयाओ खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहिं तेत्तीसं आसायणाओ पण्णत्ताओ त्तिबेमि (सू० २७)

॥ इति तइया दसा समत्ता ॥ ३ ॥

छाया–एताः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिस्त्रयस्त्रिंशदाशातनाः प्रज्ञप्ता इति ब्रवीमि ॥ (सू० २७)

टीका–'एताः खलु' इत्यादि । स्पष्टार्थकमिदं ॥ (सू० २७)

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–' जैन शास्त्राचार्य '–पदभूषित–कोल्हापुरराज-गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य मुनिहर्षिण्याख्यायां व्याख्यायाम्–आशातनानामकं तृतीयमध्ययनं समाप्तम् ॥१॥

उपसंहार करते हैं–' एयाओ ' इत्यादि ।

स्थविर भगवन्तों नें इसतरह तेंतीस आशातनाओं का निरूपण किया है ॥ सुधर्मा स्वामी कहते हैं–हे जम्बू ! जैसा भगवान् के पास मैंने सुना है वैसा तुझे कहता हूँ ॥ (सू० २७)

दशाश्रुतस्कन्ध सुत्र की मुनिहर्षिणी
टीका के हिन्दी अनुवाद में
आशातना नामका तीसरा
अध्ययनसमाप्त हुआ ॥ ३ ॥

ઉપસંહાર કરે છે—'एयाओ' ઇત્યાદિ

સ્થવિર ભગવન્તોએ આવી રીતે તેત્રીસ આશાતનાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે સુધર્માસ્વામી કહે છે–હે જમ્બૂ ! જે પ્રમાણે ભગવાનની પાસે મે સાભળ્યું છે તે પ્રમાણે હું તને કહું છુ ॥ સૂ ૨૭ ॥

દશાશ્રુતસ્કન્ધ સૂત્રની મુનિહર્ષિણી ટીકાના
ગુજરાતી અનુવાદમાં આશાતના નામનું
ત્રીજુ અધ્યયન સમાપ્ત થયું (૩)

॥ अथ चतुर्थमध्ययनम् ॥

तृतीयाध्ययने त्रयस्त्रिंशदाशातना वर्णितास्ता आचारनिष्ठदोपतया त्याज्याः एवं प्रथम-द्वितीय-तृतीयाऽध्ययनेषु क्रमाद् विंशतिरसमाधिस्थानानि, एकविंशतिः शबलत्वदोषाः, त्रयस्त्रिंशदाशातनाश्च हेयत्वेन निर्दिष्टास्तत्परित्यागशीलानां गणिपदार्हाणामलौकिका अष्टविधा गणिसम्पदः प्रादुर्भवन्तीत्यनेन सम्बन्धेनायातं गणिसम्पदाख्यं चतुर्थमध्ययनं प्रारभ्यते, तस्येदमादिसूत्रम्-'सुयं मे' इत्यादि ॥

मूलम्-सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं--इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं अट्ठविहा गणिसंपया पण्णत्ता। कयरा खलु ता अट्ठविहा गणिसंपया पण्णत्ता? इमा खलु ता अट्ठविहा गणिसंपया प्रण्णत्ता, तं जहा— ॥ सू० १ ॥

चतुर्थ अध्ययन

तीसरे अध्ययनमें तेंतीस आशातनाओं का वर्णन किया है। वे आचारगत दोष होने से त्याग करने योग्य हैं। इस प्रकार प्रथम द्वितीय और तृतीय अध्ययन में क्रमसे वीस असमाधिस्थान, ईकीस शबल दोष और तेंतीस आशातना त्याग करने योग्य हैं, ऐसा कहा गया है। इन सब के परित्याग से शिष्य गणिपदके योग्य हो जाते हैं। उनके अलौकिक आठ प्रकार की गणिसम्पदाएँ प्राप्तहोती हैं। अतः इस सम्बन्ध से आये हुए गणिसम्पदा नामक चतुर्थ अध्ययन का आरम्भ करते हैं। उसका यह प्रथम सूत्र हैः-'सुयं मे' इत्यादि।

ચોથુ અધ્યયન

ત્રીજા અધ્યયનમાં તેત્રીસ આશાતનાઓનુ વર્ણન કર્યું છે તે આચારગત દોષો હોવાથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે આ પ્રકારે પ્રથમ બીજા તથા ત્રીજા અધ્યયનોમાં અનુક્રમે વીસ અસમાધિસ્થાન, એકવીસ શબલદોષ તથા તેત્રીસ આશાતના ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે એમ કહેવામા આવ્યુ છે એ બધાનો પરિત્યાગ કરવાથી શિષ્ય ગણિપદને યોગ્ય થઇ જાય છે. તેને અલૌકિક આઠ પ્રકારની ગણિસમ્પદાઓ પ્રાપ્ત થાય છે આથી એ સબધે આવેલ ગણિસમ્પદા નામના ચોથા અધ્યયનનો આરંભ કરે છે તેમાં આ પહેલુ સૂત્ર છે- 'सुयं मे' ઇત્યાદિ

छाया–श्रुतं मया आयुष्मन् ! तेन भगवतैवमाख्यातम्–इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिरष्टविधा गणिसम्पदः प्रज्ञप्ताः । कतराः खलु ता अष्टविधा गणिसम्पदः प्रज्ञप्ताः ? इमाः खलु ता अष्टविधा गणिसम्पदः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—॥सू० १॥

टीका–'सुयं मे'–इत्यादि। हे आयुष्मन् ! मया श्रुतं तेन भगवता, एवं=वक्ष्यमाणम् आख्यातं=कथितम् ,–इह=चतुर्थाध्ययने स्थविरैर्भगवद्भिरष्टविधाः=अष्टप्रकारकाः गणिसम्पदः–गणः–ज्ञानादिगुणानां समूहः, साधुसमुदायः प्रभूतप्रतापो वा सोऽस्याऽस्तीति गणी=आचार्यस्तस्य सम्पदः=रत्नादिधनानीव सम्पदः=समृद्धयः प्रज्ञप्ताः=प्ररूपिताः । कतराः ? इत्याह–इमाः=अनुपदं वक्ष्यमाणाः खलु अष्टविधाः गणिसम्पदः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा–तद्=गणिसम्पदष्टविधत्वं यथा विद्यते तथा प्रदर्श्यते—॥सू० १॥

काः गणिसम्पदः ? इत्याह–'आयारसंपये'–त्यादि ।

मूलम्—१ आयार-संपया २ सुय-संपया ३ सरीर-संपया ४ वयण-संपया ५ वायणा-संपया ६ मइ-संपया ७ पओग-संपया ८ संगह-परिन्ना अट्ठमा ॥ सू० २ ॥

छाया–१ आचार–सम्पद् २ श्रुत-सम्पत् ३ शरीर-सम्पत् ४ वचन–सम्पत् ५ वाचना–सम्पत् ६ मति–सम्पत् ७ प्रयोग–सम्पत् ८ संग्रह–परिज्ञा अष्टमी ॥ सू० २ ॥

हे आयुष्मन शिष्य ! मैंने सुना है उन भगवान ने ऐसा कहा है कि:–इस चौथे अध्ययनमें स्थविर भगवन्तों ने आठ प्रकार की गणिसम्पदाओं का निरूपण किया है। जो ज्ञानादि गुणों के धारक हैं, साधु समुदाय के सारणा वारणा करने वाले और परम-प्रतापी हैं वे गणी कहलाते हैं। गणी–आचार्य, उनकी रत्नादि धनके समान आठ प्रकार की सम्पदाएँ हैं । उनका वर्णन किया जता है– " आयारसंपया " इत्यादि ।

હે આયુષ્મન્ શિષ્ય ! મે સાભળ્યુ છે કે તે ભગવાને એમ કહ્યુ છે કે–આ ચોથા અધ્યયનમા સ્થવિર ભગવન્તોએ આઠ પ્રકારની ગણિસમ્પદાઓનુ નિરૂપણ કર્યું છે જે જ્ઞાનાદિ ગુણોના ધારક છે, સાધુસમુદાયની સારણા વારણા કરવાવાળા તથા પરમપ્રતાપી છે તે ગણી કહેવાય છે ગણી–આચાર્ય તેમની રત્નાદિધનની પેઠે આઠ પ્રકારની સમ્પદાઓ છે તેમનુ વર્ણન કરવામા આવે છે–'आयारसंपया' ઇત્યાદિ

टीका–'आयारे'–त्यादि। १ आचारसम्पत्=आचरणमाचारः=वीतरागप्रणीताचरणम्, आ=मर्यादाया चरणं=चारः, मर्यादया कालनियमादिलक्षणया चार आचारो वा, स ज्ञान–दर्शन–चारित्र–तपोवीर्यलक्षणः पञ्चधा, यद्वा=आ=मर्यादया चारो=विहार आचारः, मोक्षार्थमनुष्ठानविशेषो वा, ज्ञानादिविषयकमनुष्ठानं वा। आचर्यते गुणवृद्धया इत्याचारः साधुजनाचरितम्, यद्वा–शिष्टाचारतो ज्ञानादिसेवनविधिः, स एव सम्पदिव सम्पत्=समृद्धिः।

यद्वा–आचारः=आचाराङ्गसूत्राख्यं प्रथममङ्गम्, अस्याध्ययनेन हि ज्ञानादिपञ्चविधाचारः परिज्ञातो भवति, तत्प्रतिपादिताऽनुष्ठेयाचरणमेव सम्पदिव सम्पत्।

---

(१) आचारसम्पदा—आचार—वीतराग भगवान के कहे हुए आचरण को आचार कहते हैं १, तथा मर्यादा में चलना २, अथवा-मर्यादा–काल नियम आदि मर्यादा से जो आचरण ३, अथवा ज्ञान दर्शन चारित्र तप और वीर्य लक्षण वाला पाँच प्रकार का आचरण ४, तथा भगवान की कही हुई मर्यादा से विचरना ५, अथवा मोक्ष के लिये अनुष्ठानविशेष ६, अथवा ज्ञानादिविषय का अनुष्ठान ७, अथवा गुणवृद्धि–अर्थात् चढते परिणाम से किया जाने वाला आचार अर्थात् साधुजनों का आचरण ८, शिष्ट–अर्थात् तीर्थङ्कर – गणधरादिकों के आचार के अनुसार ज्ञानादिसेवनविधि ९, उसको आचार कहते हैं उस की सम्पदा–समृद्धि के समान होने के कारण आचार-सम्पदा कहलाती है।

अथवा आचार – आचराङ्गसूत्रनामक प्रथम अङ्ग है, उसके अध्ययन से ज्ञानादि पाँच प्रकार के आचार का ज्ञान होता है, अतः

---

(१) आचारसम्पदा–આચાર–વીતરાગ ભગવાને કહેલાં આચરણને આચાર કહે છે ? તથા મર્યાદામા ચાલવુ, ૨ અથવા મર્યાદા–કાલ નિયમ આદિ મર્યાદાથી જે આચરણ ૩, અથવા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ તથા વીર્ય લક્ષણવાળા પાચ પ્રકારના આચરણ ૪, તથા ભગવાને કહેલી મર્યાદાથી વિચરવુ ૫, અથવા મોક્ષને માટે અનુષ્ઠાનવિશેષ ૬, અથવા જ્ઞાનાદિ વિષયના અનુષ્ઠાન ૭, અથવા ગુણવૃદ્ધિ અર્થાત્ ચડિયાતા પરિણામ માટે કરવામાં આવતા આચરણ અર્થાત સાધુજનોના આચરણ ૮, શિષ્ટ–અર્થાત્ તીર્થંકર ગણધરાદિના આચારને અનુસરીને જ્ઞાનાદિસેવનવિધિ છે ૯, તે આચાર કહેવાય છે તે આચાર જ ધનાદિની સમ્પદા–સમૃદ્ધિની પેઠે હોવાના કારણે આચારસમ્પદા કહેવાય છે.

અથવા આચાર–આચારાગસૂત્ર નામે પ્રથમ અગ છે. તેનાં અધ્યયનથી જ્ઞાનાદિ

२ श्रुतसम्पत्–श्रुतम्=आगमः, स एव सम्पदिव सम्पत्=समृद्धिः। ३ शरीरसम्पत्–शरीरं=कायस्तदेव सम्पदिव सम्पत्=रूप–लावण्या–ऽऽरोह–परिणाह स्थिरसंहननत्वादिलक्षणा। ४ वचनसम्पत्-वचनं=सर्वव्यवहारहेतुवाग्व्यापारः, तदेव सम्पदिव सम्पत्=आदेय सत्य–प्रिय–हित–मितत्वादिलक्षणा। ५ वाचनासम्पत्–वाचना=गुरुमुखात् श्रुतस्य स्फुटतया पठनं, सैव सम्पदिव सम्पत्=श्रवणरमणीयत्वादिलक्षणा। ६ मतिसम्पत्–मतिः=क्षिप्रावग्राहिकादिलक्षणा, सैव सम्पदिव सम्पत्=हेयोपादेयविवेकपटीयस्त्वादिरूपा। ७ प्रयोगसम्पत्–प्रयोगः=प्रयो-

यह भी आचार कहलाता है, उसमें वर्णित विषय का आचरणरूप सम्पदा जो कि सम्पत्ति की तरह होती है वह भी आचारसम्पदा कहलाती है।

(२) श्रुतसम्पदा–आगमरूप समृद्धि। (३) शरीरसम्दा–शरीररूपी समृद्धि। सुन्दर स्वरूप--न मोटा न छोटा न पतला न जाडा न रूक्ष न कर्कश, ऐसी शरीर की समृद्धि शरीरसम्पदा कही जाती है। (४) वचनसम्पदा-समस्त व्यवहार का हेतु वाणी के व्यवहार को वचनसम्पदा कहते हैं। वाणी जो कि आदेय – ग्रहण करने योग्य हो, सत्य हो, प्रिय हो हितकारक हो और परिमित हो उसको वचनसम्पदा कहते हैं। (५) वाचनासम्पदा–गुरु के मुख से सुने हुए को स्पष्टता से बोलना उसको वाचना कहते हैं। वाचनासम्पदा जो कि सुनने में मनोहर हो। (६) मतिसम्पदा–जल्दी पदार्थ को ग्रहण करना उसको मति कहते हैं, मतिसम्पदा – वस्तु के हेयोपादेय के विवेक

પાચ પ્રકારના આચારનુ જ્ઞાન થાય છે તેથી એ પણ આચાર કહેવાય છે, તેમા વર્ણન કરેલા વિષયના આચરણરૂપ સમ્પદા જે સમ્પત્તિની પેઠે હોય છે તેથી તે પણ આચાર-સમ્પદા કહેવાય છે (૨) 'श्रुतसम्पदा' આગમરૂપ સમૃદ્ધિ (૩) 'शरीरसम्पदा' શરીર-રૂપી સમૃદ્ધિ સુન્દર સ્વરૂપ–ન મોટુ ન નાનુ, ન પાતળુ ન જાડુ, ન રૂક્ષ ન કર્કશ, એવી શરીરની સમૃદ્ધિ શરીરસમ્પદા કહેવાય છે (૪) 'वचनसम्पदा' સમસ્ત વ્યવ-હારનુ કારણ વાણીનો વ્યવહાર છે તેને વચનસમ્પદા કહે છે, વાણી કે જે આદેય–ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય, સત્ય હોય, પ્રિય હોય, હિતકારક હોય અને પરિમિત હોય તેને વચનસમ્પદા કહે છે (૫) वाचनासम्पदा ગુરુના મુખથી સાંભળેલુ સ્પષ્ટતાથી બોલવુ તેને વાચના કહે છે કે જે સાભળવામા મનોહર હોય છે તેને વાચનાસમ્પદા કહે છે (૬) 'मतिसम्पदा' જલ્દીથી પદાર્થ ગ્રહણ કરવો તે મતિ કહેવાય છે. મતિસમ્પદા–વસ્તુના

जनम् आत्मसामर्थ्यं द्रव्यक्षेत्रकालभावं विज्ञाय वादादिकरणं, स एव सम्पदिव सम्पत्=लोकोत्तरवादसामर्थ्यरूपा । ८ सङ्ग्रहपरिज्ञा-सङ्ग्रहः=द्रव्यतो वस्त्रपात्रादीनां, भावतोऽनेकशास्त्राप्तजनेभ्यः पदार्थानामेकत्रीकरणं, तत्र परिज्ञा=परिज्ञानं विचक्षणता, अष्टमी=अष्टानां पूरणी सम्पत् ॥ सू० २ ॥

अथाऽष्टविधासु सम्पत्सु प्रथमामाचारसम्पदमाह-'से किं तं' इत्यादि।

मूलम्-से किं तं आयारसंपया ? आयारसंपया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-(१) संजम-धुव-जोगजुत्तयावि भवइ, (२) असंपग्गहियअप्पया, (३) अणियतवित्तिया, (४) वुड्ढ-सीलयावि भवइ । से तं आयारसंपया ॥ सू० ३ ॥

छाया-अथ का सा आचारसम्पद्? आचारसम्पद् चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा- (१) संयम-ध्रुव-योगयुक्ततताऽपि भवति । (२) असंप्रगृहीतात्मता, (३) अनियतवृत्तिता, (४) वृद्धशीलता । भवति। सैषाऽऽचारसम्पत् ॥ सू० ३ ॥

की चतुरता । (७) प्रयोगसम्पदा-आत्मसामर्थ्य को प्रयोग कहते हैं । द्रव्य क्षेत्र काल और भाव को जान कर वाद आदि के करनेरूपी सम्पदा ही प्रयोगसम्पदा कही जाती है । अर्थात् लोकोत्तर वाद के सामर्थ्य को ही प्रयोगसमम्पदा कहते हैं । (८) संग्रहपरिज्ञा-संग्रह का अर्थ होना है एकट्ठा करना । एकट्ठा करना दो प्रकार से होता है-द्रव्य से और भाव से । वस्त्र पात्र आदि का एकत्रीकरण करना द्रव्यतःसंग्रह कहा जाता है, और अनेक शास्त्र तथा आप्तजनों से पदार्थ के एकत्रीकरण को भावतःसंग्रह कहते हैं, उसमें विचक्षणता को परिज्ञा कहते हैं । वही आठवीं सम्पदा है ॥ सू० २ ॥

હોય ઉપાદેયના વિવેકમા ચતુરતા (૭) 'प्रयोगसम्पदा' આત્મસાર્થ્યને પ્રયોગ કહે છે. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ તથા ભાવને જાણી લઈને વાદ આદિના કરવારૂપી સમ્પદા જ પ્રયોગ-સમ્પદા કહેવાય છે અર્થાત્ લોકોત્તર વાદના સામર્થ્યનેજ પ્રયોગસમ્પદા કહે છે (૮) 'संग्रहपरिज्ञा'-સગ્રહનો અર્થ થાય છે એકઠુ કરવુ એકઠુ કરવુ બે પ્રકારે થાય છે-દ્રવ્યથી તથા ભાવથી વસ્ત્ર પાત્ર આદિનુ એકત્રીકરણ કરવુ તે દ્રવ્યત.સગ્રહ કહેવાય છે અને અનેક શાસ્ત્ર તથા આપ્તજનોથી પદાર્થનુ એકત્રીકરણ તે ભાવત.સગ્રહ કહેવાય છે તેમા વિચક્ષણતાને પરિજ્ઞા કહે છે તે આઠમી સમ્પદા છે (સૂ૦ ૨)

टीका-'से किं त'-इत्यादि। अथ=प्रस्तुता सा=पूर्वोक्ता आचारसम्पत् का =किं स्वरूपा ? । आचारसम्पत्-चतुर्विधा=चतुःप्रकारा, तद्यथा-तच्चातुर्विध्यं प्रदर्श्यते- १ संयमध्रुवयोगयुक्तता-सयमनं संयमः=सावद्यव्यापारात् सम्यगुपरमणं, यद्वा पापव्यापारभारतो नियमतः संयम्यते = संबध्यते मर्यादायामात्माऽनेनेति संयमः, यदि वा-सं=शोभनाः प्राणातिपातानृतभाषणाऽदत्ताऽऽदानाब्रह्म-परिग्रह- विरमणलक्षणा यमा अस्मिन्निति संयमश्चारित्रं, तेन तस्य वा ध्रुवो= ऽचलो योगः=सम्बन्धस्तेन युक्तः समाध्युपयोगवान् तद्भावस्तत्ता भवति, 'अपि' समुच्चये एवमग्रेऽपि ॥

अब इन आठ प्रकारकी सम्पदाओं में से प्रथम आचार सम्पदा का वर्णन करते हैं-' से किं तं आयार ' इत्यादि ।

हे भदन्त ! उस आचारसम्पदा के कितने भेद हैं-हे जम्बू ! आचारसम्पदा चार प्रकार की है— (१) संयमध्रुवयोगयुक्तता, (२) असंप्रगृहीतात्मता (३) अनियतवृत्तिता, (४) वृद्धशीलता ।

१ संयमध्रुवयोगयुक्तता-सावद्य व्यापार से अलग रहना संयम कहा जाता है । अथवा जिस के द्वारा आत्मा को पापव्यापार से मर्यादा में रखा जाता है उस को संयम कहते हैं । अथवा सम्- सर्वथाप्रकार प्राणातिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन और परिग्रह से निवृत्त होना यम हैं, जिसमें ये हों ऐसे चारित्र को संयम कहते हैं । उसमें अथवा उसके साथ आत्मा का अचल सम्बन्ध संयम-ध्रुवयोग है । उससे युक्त हो वह संयमध्रुवयोगयुक्त अर्थात् समाधि उपयोग वाला होना । "अपि" शब्द समुच्चय अर्थ में है । इसी तरह आगे भी समझ लेना चाहिए ।

હવે આ આઠ પ્રકારની સમ્પદાઓમાથી પ્રથમ આચારસમ્પદાનુ વર્ણન કરે છે- 'से कि तं आयार०' ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત ! તે આચાર સમ્પદાના કેટલા ભેદ છે ? હે જમ્બૂ ! આચાર સમ્પદા ચાર પ્રકારની છે (१) संयमध्रुवयोगयुक्तता, (२) असंप्रगृहीतात्मता (३) अनियतवृत्तिता (४) वृद्धशीलता ।

१ संयमध्रुवयोगयुक्तता સાવદ્ય વ્યાપારથી અલગ રહેવુ તેને સયમ કહેવાય છે અથવા જેના દ્વારા આત્માને પાપવ્યવહારથી મર્યાદામા રાખવામા આવે છે તેને સયમ કહે છે અથવા સમ-સર્વથા પ્રકારે પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, તથા પરિગ્રહથી નિવૃત્ત રહેવુ તે યમ છે જેમા તે હોય એવા ચારિત્રને સયમ કહે છે તેમા અથવા તેની સાથે આત્માનો અચલ સબધ 'સયમધ્રુવયોગ' છે. તેનાથી યુકત

२ असंप्रगृहीतात्मता–असंप्रगृहीतः=अनहङ्कारवान् आत्मा यस्याऽसौ तथा='अहं जातिमानाचार्यो गच्छाधिपतिर्बहुश्रुतस्तपस्वी' इत्याद्यहङ्काररहितः, तद्भावस्तत्ता जात्यादिमदरहिततेत्यर्थः।

३ अनियतवृत्तिता–अनियता=अनिश्चिता वृत्ति=र्वर्तनं विहारो यस्य स तथा, तद्भावस्तत्ता 'गामे एगराइं नयरे पंचराइं' इत्यादिरूपेणाऽप्रतिबन्धविहारितेत्यर्थः।

४ वृद्धशीलता–वृद्धाः=श्रुतेन पर्यायेण वा महान्तस्तेषां शीलं=संयम–नियम–चारित्रादिलक्षणम् इव शीलं यस्य स तथा भवति, वपुर्मनसोर्विकाररहितो भवतीत्यर्थः। अथवा वृद्धग्लानादेः सम्यग् वैयावृत्त्यादिकरणकारणशीलो भवति, तद्भावस्तत्ता। सा उक्तलक्षणा एषाऽऽचारसम्पत्॥ सू० ३॥

---

२ असंप्रगृहीतात्मता— जिसकी आत्मा अहंकाररहित है वह 'असंप्रगृहीतात्मा' कहा जाता है। 'मैं अमुक जाति का हूँ। मैं आचाय हूँ। मैं गच्छका अधिपति हूँ। मैं बहुश्रुत हूँ। मैं तपस्वी हूँ' इत्यादि अहङ्काररहित और जात्यादिमदरहित आत्मा का होना। ३ अनियतवृत्तिता – जिसका विहार अनिश्चित है। गाँव में एक रात और नगर में पाँच रात ऐसे प्रतिबन्धरहित विहार करने वाला होना। ४ वृद्धशीलता – श्रुत और पर्याय -- दीक्षा से बडों के समान शीलसंयम नियमचारित्रादि वाला अर्थात् शरीर--मानस–विकाररहित वृद्धशील कहा जाता है अथवा वृद्ध और ग्लान -- रोगी आदि की वैयावच (सेवा) करने कराने में उत्सुक रहता है। ऐसा होना वृद्ध-शीलता है। ॥ सू० ३॥

હોય તે સંયમધ્રુવયોગયુક્ત અર્થાત્ સમાધિઉપયોગવાળા થવું તે 'अपि' શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે એવીજ રીતે આગળ સમજી લેવું જોઇએ २ असंप्रगृहीतात्मता– જેનો આત્મા અહંકારરહિત છે તે 'અસંપ્રગૃહીતાત્મા' કહેવાય છે 'હું અમુક જાતનો છું, હું આચાર્ય છું, હું ગચ્છનો અધિપતિ છું, હું બહુશ્રુત છું, હું તપસ્વી છું' ઇત્યાદિ અહંકારરહિત તથા જાતિ આદિના મદથી રહિત આત્મા થવું તે ३ अनियतवृत्तिता– જેનો વિહાર અનિશ્ચિત છે ગામમાં એક રાત તથા નગરમાં પાંચ રાત એવા પ્રતિબન્ધ વિનાનો વિહાર કરવાવાળા હોવું ४ वृद्धशीलता–શ્રુત તથા પર્યાય–દીક્ષાથી મહાનના જેવા શીલ, સંયમ, નિયમ, ચારિત્રાદિવાળા અર્થાત્ શરીર–માનસ–વિકારરહિત વૃદ્ધશીલ કહેવાય છે. અથવા વૃદ્ધ અને ગ્લાન–રોગી આદિની વૈયાવચ્ચ (સેવા) કરવા કરાવવામાં ઉત્સુક રહે છે એવા થવું તે વૃદ્ધશીલતા છે. (સૂ૦ ૩)

य आचारवान् भवति स एव श्रुतवान् भवतीति श्रुतसम्पदमाह-'से किं तं सुय०' इत्यादि।

मूलम्-से किं तं सुयसंपया? सुयसंपया चउव्विहा पण्णत्ता तं जहा-बहुस्सुययावि भवइ, परिचियसुययावि भवइ, विचित्त-सुययावि भवइ, घोसविसुद्धिकारययावि भवइ सेत सुयसंपया ॥४॥

छाया-अथ का सा 'श्रुतसम्पत्?' श्रुतसम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता तद्यथा-१ बहुश्रुततापि भवति, २ परिचितश्रुततापि भवति। ३ विचित्रश्रुततापि भवति। ४ घोषविशुद्धिकारकतापि भवति। सैषा श्रुतसम्पत् ॥ २ ॥

टीका-'से किं तं' इत्यादि-सा=सामान्यतः प्रागुक्ता श्रुतसंपत् का=किं स्वरूपा? श्रुतसंपत् चतुर्विधा प्रज्ञप्ता=प्ररूपिता, तद्यथा- १ बहुश्रुतता-बहु=प्रचुरं श्रुतम्=आगमो यस्य स तथा=शास्त्रार्थपारगः, यस्मिन् काले यावन्त आगमा वर्त्तन्ते तावतः सर्वान् हेतुदृष्टान्तादिभिर्जानातीति भावः तद्भावस्तत्ता। २ परिचितश्रुतता-परिचितम्=अत्यन्तमभ्यस्तमत एव सरहस्यं ज्ञातं श्रुतम्=आगमो येन स तथा क्रमोत्क्रमवाचनाभिरस्खलितसूत्रार्थतदुभय इत्यर्थः, त्रिविधागमज्ञ इति

जो आचार वाले होते है वे ही श्रुतवाले होते है, अतः अब श्रुतसम्पदा को कहते हैं—"से किं तं सुय०" इत्यादि।

श्रुतसम्पदा कितने प्रकार की है? उत्तर देते हैं कि--चार प्रकार की होती है। (१) बहुश्रुतता (२) परिचितश्रुतता (३) विचित्रश्रुतता (४) घोषविशुद्धिकारकता, इस तरह से चार प्रकारकी होती है।

१ बहुश्रुतता - बहुत आगमों के जानने वाला बहुश्रुत कहा जाता है। शास्त्रों के अर्थ का पार करने वाला। जिस समय में जितने शास्त्र हों उन सबको हेतु और दृष्टान्त से जानने वाला होना।

જે આચારવાળા હોય છે તેજ શ્રુતવાળા હોય છે તેથી હવે શ્રુતસમ્પદા કહે છે-'से किं तं सुय०' ઇત્યાદિ

શ્રુતસમ્પદા કેટલા પ્રકારની છે? ઉત્તર દે છે કે-ચાર પ્રકારની છે

(१) बहुश्रुतता, (२) परिचितश्रुतता, (३) विचित्रश्रुतता, (४) घोष-विशुद्धिकारकता આ પ્રકારે ચાર પ્રકારની છે

१ बहुश्रुतता- ઘણા આગમોને જાણવાવાળા બહુશ્રુત કહેવાય છે શાસ્ત્રોના અર્થને પાર કરવાવાળા, જે સમયે જેટલા શાસ્ત્રો હોય તે બધાને હેતુ તથા દૃષ્ટાંતથી જાણવા

यावत्, तद्भावस्तत्ता । ३ विचित्रश्रुतता-विचित्रं=जीवादीनां सूक्ष्मरूपप्रकाशकतया विलक्षण नानाप्रकारकं वा श्रुतं यस्य स तथा स्वसमयपरसमयोत्सर्गापवादवह्वर्थविचारणायुक्तश्रुतवानित्यर्थः, तद्भावस्तत्ता । ४ घोषविशुद्धिकारकता-घोषः=शब्दः, तस्य विशुद्धिः=अनलङ्कृतासत्याप्रियाहिताऽमितापासङ्गिकत्वादिदोषापनयनपूर्वकालङ्कृत--सत्य-हित-प्रियमितप्रासङ्गिकत्वादिकरणलक्षणा, तस्याः कारकस्तद्भावस्तत्ता तथा भवति । सा=निरुक्तलक्षणा एषा श्रुतसम्पत् ॥ सू० २ ॥

शरीरसम्पद्धर एव श्रुतवान् भवतीति शरीरसम्पदमाह-'से किं तं शरीर' इत्यादि ।

मूलम्-से किं तं सरीरसंपया ? सरीरसंपया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-आरोह-परिणाहसंपन्नयावि भवइ, अणोतप्पसरीरया, थिरसंघयणया, बहुपडिपुण्णिंदिययावि भवइ । से तं सरीरसंपया ॥ सू० ३ ॥

---

२ परिचितश्रुतता -- आगमों का मर्मज्ञ होना और आगमों के सूत्र अर्थ तथा उभय--दोनों का क्रम--आदि से अन्त तक, उत्क्रम--अन्त से आदि तक का धाराप्रवाह से वाँचना । ३ विचित्रश्रुतता - जीव आदि का सूक्ष्म स्वरूप प्रकाश करने वाले अनेक प्रकार के आगमों का जानकार होना और स्वसमय परसमय उत्सर्ग एवं अपवाद आदिका जानना । ४ घोषविशुद्धिकारकता - घोष का अर्थ शब्द होता है । उसके अनलङ्कृतत्व-असत्यत्व-अप्रियत्व-अहितत्व - अमितत्व और अप्रासंगिकत्व आदि दोषों को दूर करके अलङ्कृतत्व-सत्यत्व-प्रियत्व - हितत्व - मितत्व और प्रासङ्गिकत्व आदि गुणों से युक्त करनेरूप विशुद्धिका करना । इस रीति से श्रुतसम्पत् की विचारणा की गई है । ॥ सू० २ ॥

વાળા થવુ તે २परिचितश्रुतता-આગમોના મર્મજ્ઞ થવુ અને આગમોના સૂત્ર તથા અર્થ અને બેઉના ક્રમ-આદિથી અંત સુધી, ઉત્ક્રમ×અંતથી આદિ સુધી ધારાપ્રવાહથી વાચવુ તે ३ विचित्रश्रुतता જીવ આદિના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ પ્રકાશ કરવાવાળા અનેક પ્રકારના આગમોના જાણકાર થવુ અને સ્વસમય, પરસમય, ઉત્સર્ગ તેમજ અપવાદ આદિ જાણવાં. ४ घोषविशुद्धिकारकता- ઘોષનો અર્થ શબ્દ થાય છે તેની અનલંકૃતત્વ, અસત્યત્વ, અપ્રિયત્વ, અહિતત્વ, અમિતત્વ તથા અપ્રાસંગિકત્વ આદિ દોષોને દૂર કરીને અલંકૃતત્વ સત્યત્વ-પ્રિયત્વ-હિતત્વ- મિતત્વ અને પ્રાસંગિકત્વ આદિગુણોથી યુક્ત કરવારૂપ વિશુદ્ધિ કરવી. આ રીતે શ્રુતસમ્પત્‌ની વિચારણા કરી છે. (સૂ૦ ૨)

छाया—अथ का सा शरीरसम्पत् ? शरीरसम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-आरोह-परिणाहसम्पन्नतापि भवति । अनवत्राप्यशरीरता, स्थिरसंहननता, बहु-प्रतिपूर्णेन्द्रियताऽपि भवति । सैषा शरीरसम्पत् ॥ सू० ३ ॥

टीका—'से किं तं' इत्यादि । अथ=प्रस्तुता सा=पूर्वोक्ता शरीर-सम्पत् का=किं स्वरूपा ? तत्राह-शरीरसम्पत् चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-१ आरोह-परिणाह-सम्पन्नता-आरोहः=उचितदैर्घ्यं परिणाहो=उचितविस्तारस्ताभ्यां सम्पन्नः=समन्वितः, तद्भावस्तत्ता । २ अनवत्राप्यशरीरता–अवत्राप्यम्–लज्जनीयम् अङ्गहीन-त्वकुरूपत्वादिभिर्घृणाहास्यादिजनकं शरीरं यस्य सो ऽवत्राप्यशरीरः, न–अवत्राप्य-शरीरोऽनवत्राप्यशरीरः=अलज्जनीयाङ्गस्तद्भावस्तत्ता । सुन्दराकृतिमानेव आचार्यपद-योग्यो भवतीत्यर्थः, 'यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति' इति नीतिरपि श्रूयते । ३ स्थिरसंहननता – स्थिरं=दृढं संहननं=वज्रऋषभनाराचादिलक्षणः शरीरास्थि-संचयो यस्य स तथा, तद्भावस्तत्ता । बलवच्छरीर एवोपदेशादिना गच्छ-निर्वाहको भवतीति तात्पर्यम् ।

शरीरसम्पदा वाले ही श्रुतवान् होते हैं, अतः शरीरसम्पदा कहते हैं—

"से किं तं सरीर०" इत्यादि । (१) आरोहपरिणाहसम्पन्नता (२) अनवत्राप्यशरीरता, (३) स्थिरसंहननता, (४) बहुप्रतिपूर्णेन्द्रियता । इस प्रकार से चार प्रकार की शरीरसम्पत् होती है । १ आरोहप-रिणाहसम्पन्नता – उचित लम्बाई और चौडाई को आरोह – परिणाह कहते हैं, उससे युक्त होना । २ अनवत्राप्यशरीरता—अङ्गहीन, कुरूप, घृणाजनक और हास्यकारक शरीर जिसका है उसको अवत्राप्यशरीर और उससे अतिरिक्त को अनवत्राप्यशरीर कहते हैं । ऐसा होना अर्थात् सुन्दर आकृतिका होना । सुन्दर आकृतिवाला ही आचार्यपद

શરીરસમ્પદાવાળાજ શ્રુતવાન હોય છે તેથી શરીરસમ્પદા કહે છે—

'से किं त सरीर०' ઇત્યાદિ

(१) आरोहपरिणाहसम्पन्नता (२) अनवत्राप्यशरीरता (३) स्थिरसंह-ननता, (४) बहुप्रतिपूर्णेन्द्रियता, એ પ્રકારે ચાર જાતની શરીરસમ્પત્ થાય છે. १ आरोहपरिणाहसम्पन्नता ઉચિત લબાઇ તથા પહોળાઇ ને આરોહ–પરિણાહ કહે છે તેથી યુક્ત હોવુ તે २ अनवत्राप्यशरीरता અગહીન, કુરૂપ, ઘૃણાજનક અને હા-સ્યકારક શરીર જેનુ હોય તેને અવત્રાપ્યશરીર તથા તેનાથી ઉલટુ હોય તે અનવત્રા-પ્યશરીર કહેવાય છે. એવુ હોવુ અર્થાત્ સુદર આકૃતિવાળા હોવુ સુદર આકૃતિવાળાજ

४ बहुमतिपूर्णेन्द्रियता-बहु=सम्यक् प्रतिपूर्णानि=अविकलानि इन्द्रियाणि=श्रोत्रादीनि यस्य स तथा, तद्भावस्तत्ता। अविकलेन्द्रियो हि परमार्थसाधको भवतीत्यभिप्रायः। सा=पूर्वोक्ता एषा शरीरसम्पत् ॥ सू० ३ ॥

आचारश्रुतशरीरसम्पद्वानेव वचनसम्पत्तिशाली भवतीति वचनसम्पद्-माह-'से किं तं वयण०' इत्यादि।

मूलम्-से किं तं वयणसंपया ? वयणसंपया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा आदेयवयणयावि भवइ, महुरवयणयावि भवइ, अणिस्सयवयणयावि भवइ, असंदिद्धवयणयावि भवइ। से तं वयणसंपया ॥ सू० ४ ॥

छाया—अथ का सा वचनसम्पत् ? वचनसम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—आदेयवचनताऽपि भवति, मधुरवचनतापि भवति, अनिश्रितवचनतापि भवति, असंदिग्धवचनतापि भवति। सैषा वचनसम्पत् ॥ सू० ४ ॥

टीका-'से किं तं' इत्यादि-सा=वक्ष्यमाणस्वरूपा वचनसम्पत् का=किं लक्षणा ? वचनसम्पत् चतुर्विधा प्रज्ञप्ता=प्ररूपिता, तद्यथा-१ आदेयवचनता-आदेयं=

के योग्य होता है- "यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति" अर्थात् जहाँ आकृति है वहाँ गुण भी रहते हैं।" ऐसा नीतिशास्त्र में कहा है।

स्थिरसहननता-शरीर वज्र-ऋषभ-नाराच आदि दृढसंघयण वाला होना। बलवान शरीर वाला ही उपदेश आदि से गच्छ का निर्वाह कर सकता है, ऐसा तात्पर्य है। ४ बहुप्रतिपूर्णेन्द्रियता—श्रोत्र आदि पांचों इन्द्रियों से पूर्ण होना, पूर्णइन्द्रियवाला ही परमार्थ का साधक हो सकता है। इस रीतिसे शरीरसम्पत् कही गई है ॥सू०३॥

आचार, श्रुत और शरीर सम्पदा वाले वचनसम्पत्तिशाली होते हैं, अतः वचनसम्पदा कहते हैं।

'से किं तं वयण०' इत्यादि। इस सूत्रमें प्रश्न और उत्तर

આચાર્યપદને યોગ્ય હોય છે "यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति" અર્થાત જ્યા આકૃતિ હોય ત્યા ગુણ પણ રહે છે એમ નીતિશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે (३) स्थिरसंहननता—શરીર વજ્ર-ઋષભ નારાચ આદિથી દૃઢસઘયણવાળુ હોવુ. બળવાન શરીરવાળાજ ઉપદેશ આદિથી ગચ્છનો નિર્વાહ કરી શકે છે. એ તાત્પર્ય છે (४) बहुमतिपूर्णेन्द्रियता—શ્રોત્ર આદિ પાચેય ઇન્દ્રિયોથી પૂર્ણ હોવુ પૂર્ણ ઇન્દ્રિયોવાળાજ પરમાર્થના સાધક હોઇ શકે છે એવી રીતે શરીરસમ્પત્ કહી છે (સૂ૦ ૩)

આચાર શ્રુત અને શરીર સમ્પદાવાળા વચનસમ્પત્તિશાલી હોય છે તે કારણે વચનસમ્પદા કહે છે—

'से किं तं वयण०' ઇત્યાદિ આ સૂત્રમા પ્રશ્ન તથા ઉત્તર પૂર્વવત્

श्रद्धेयतया सकलजनग्राह्यं वचनं--वचो यस्य स तथा, तद्भावस्तत्ता । २ मधुर-वचनता--मधुरं=कोमलं मिष्टतायुक्तं वचनं यस्य स तथा, तद्भावस्तत्ता, माधुर्य-गाम्भीर्यादिगुणयुक्तत्वेन सकलश्रोतृजनाह्लादकवचनवत्तेत्यर्थः । ३ अनिश्रितवचन-ता--अनिश्रितं=रागद्वेषरहितं कञ्चिदुद्दिश्याऽकथितं सर्वसाधारणहितकरं वचनं यस्य स तथा, तद्भावस्तत्ता, पक्षपातवचनरहिततेत्यर्थः । ४ असंदिग्धवचनता संदिग्धं --संदेहः--साधक--बाधक-प्रमाणाभावादनवस्थितानेककोटिसंस्पर्शि ज्ञानं संशयापर-पर्यायस्तदाश्रितं, न संदिग्धमसंदिग्धं=सकलसंशयादिदोषरहितं वचनं यस्य स तथा; । तद्भावस्तत्ता सैषा वचनसम्पत् ॥ सू० ४ ॥

पूर्ववत् समझना चाहिये । (१) आदेयवचनता (२) मधुरवचनता (३) अनिश्रितवचनता (४) असंदिग्धवचनता । इस तरह चार प्रकार की वचनसम्पदा है । (१) आदेयवचनता–जिसका वचन श्रद्धायुक्त होनेसे समस्त मनुष्यों को ग्रहण करने योग्य है वह आदेयवचन कहा जाता है । ऐसे वचनवाला होना । (२) मधुरवचनता–कोमलता और माधुर्य–युक्त वचनवाला होना । तात्पर्य यह है कि समस्त मनुष्यों को सुनने में आनन्द उत्पन्न करने वाला माधुर्य गम्भीरता आदि गुणयुक्त वचन-वाला मधुरवचनी कहा जाता है । ऐसा होना । (३) अनिश्रितवचनता–रागद्वेषरहित, सर्वसाधरण का हितकारक, पक्षपातरहित वचन वाला होना । (४) असंदिग्धवचनता – साधक और बाधक प्रमाण न होने से अनेक प्रकारका विषय करने वाला ज्ञान संशय - संदेह कहा जाता है । संदेह जिसमें न हो उसको असंदिग्ध कहते हैं । तात्पर्य यह है कि–सकल संशय आदि दोष–रहित वचन वाला होना । इस रीति से वचनसम्पदा का निरूपण किया है ॥ सू० ४ ॥

સમજવા જોઈએ (१) आ .यवचनता (२) मधुरवचनता (३) अनिश्रितवचनता (४) असंदिग्धवचनता એવી રીતે ચાર પ્રકારની વચનસમ્પદા છે (१) आदेयवचनता– જેનુ વચન શ્રદ્ધાયુકત હોવાથી સમસ્ત મનુષ્યોને ગ્રહણ કરવાયોગ્ય હોય તે આદેયવચન કહેવાય છે, એવા થવું (२) मधुरवचनता–કોમલતા તથા માધુર્યયુકત વચનવાળા હોવુ તાત્પર્ય એ છે કે–સમસ્ત મનુષ્યોને સાભળવામા આનદ ઉત્પન્ન કરવાવાળા માધુર્ય ગભીરતા આદિ ગુણયુકત વચનમાળા મધુરવચનની કહેવાય છે એવા હોવુ. (३) अनिश्रितवचनता– રાગ દ્વેષરહિત સર્વસાધારણના હિતકારક પક્ષપાત રહિત વચનવાળા હોવુ (४) असंदिग्धवचनता–સાધક તથા બાધક પ્રમાણ ન હોવાથી અનેક પ્રકારના વિષય કરવાવાળુ જ્ઞાન સશય–સદેહ કહેવાય છે એવો સદેહ જેમા ન હોય તે અસદિગ્ધ કહેવાય, તાત્પર્ય એ છે કે–સકલ સશય આદિ દોષ–રહિત વચનવાળા હોવુ એવી રીતે વચનસમ્પદાનુ નિરૂપણ કર્યું છે. (સૂ૦ ४)

उक्तसम्पद्वानेव वाचनायोग्यो भवतीति वचनासम्पदमाह-'से किं तं वायणा' इत्यादि ।

मूलम्-से किं तं वायणासंपया? वायणासंपया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा १ विइइ उद्दिसइ, २ विइय वाएइ, ३ परिनिव्वाविय वाएइ, ४ अत्थनिज्जावययावि भवइ । से तं वायणासंपया ॥ सू० ५ ॥

छाया—अथ का सा वाचनासम्पत्? वाचनासम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा १ विदित्वोद्दिशति, २ विदित्वा वाचयति, ३ परिनिर्वाप्य वाचयति, ४ अर्थनिर्यापकतापि भवति, सैषा वाचनासम्पत् ॥ सू० ५ ॥

टीका-'सेकिंतं' इत्यादि । अथ=प्रस्तुता सा=पूर्वोक्ता वाचनासम्पत् का=किं स्वरूपा? वाचनासम्पत् चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-१ विदित्वा=कस्मिन्नागमेऽस्याधिकारः? इत्यादि ज्ञात्वा उद्दिशति=पाठयति । २ विदित्वा=शिष्यस्य धारणादिशक्तिं तद्योग्यतां च विज्ञाय वाचयति=सरहस्यं प्रमाणनयहेतुदृष्टान्तयुक्त्यादिभिः सूत्रार्थतदुभयवाचनां ददाति । ३ परिनिर्वाप्य=परि=समन्तात्

पूर्वोक्त सम्पदा वाले वाचनायोग्य होते हैं अतः वाचनासम्पदा का निरूपण करते हैं । 'से किं तं वायणा' इत्यादि ।

(१) विदित्वोद्दिशति, (२) विदित्वा वाचयति, (३) परिनिर्वाप्य वाचयति, (४) अर्थनिर्यापकता । इस रीति से चार प्रकार की वाचनासम्पदा है ॥

१ विदित्वोद्दिशति-इसका किस आगम में प्रवेश हो सकता है । ऐसा जानकर पढाना । २ विदित्वा वाचयति-शिष्य की धारणाशक्ति और उसकी योग्यता को जानकर रहस्य के साथ प्रमाण-नय-हेतु-दृष्टान्त-युक्ति आदि से सूत्र अर्थ और दोनों की वाचना

પૂર્વોક્ત સમ્પદાવાળા વાચનાયોગ્ય હોય છે તેથી વાચનાસમ્પદાનું નિરૂપણ કરે છેઃ- 'से किं तं वायणा०' ઇત્યાદિ.

(१) विदित्वोद्दिशति (२) विदित्वा वाचयति (३) परिनिर्वाप्य वाचयति (४) अर्थनिर्यापकता એ રીતે ચાર પ્રકારની વાચનાસમ્પદા છે.

(१) विदित्वोद्दिशति આનો કયા આગમમા પ્રવેશ થઇ શકે છે. એ જાણીને શીખવવુ (२) विदित्वा वाचयति શિષ્યની ધારણશકિત તથા તેની યોગ્યતા જાણીને રહસ્યની સાથે પ્રમાણ-નય-હેતુ-દૃષ્ટાન્ત-યુકિત આદિથી સૂત્ર અર્થ તથા બેઉની વાચના

सर्वप्रकारेण निर्वाप्य=नितरां निस्सन्देहतया पूर्वपठितसूत्रालापकादिकं स्मृतिरूपेण शिष्यात्मपरिणतमवबुध्य वाचयति=सूत्रार्थं ददाति, अन्यथा-अपरिणतबुद्धये (शिष्याय) दीयमानं सूत्रार्थमपरिपक्वघटनिहितनीरमिव विनश्यति। एतादृशी योग्यता सम्पदा प्रोच्यते। अपि=निश्चयेन। ४ अर्थनिर्यापकता=अर्थं=सूत्रप्रतिपादितजीवादितत्त्वनिर्णयरूपं परमार्थं निर्यापयति=पूर्वापरसङ्गत्या उत्सर्गापवादस्याद्वादादिरहस्यपरिज्ञातपूर्वकं स्वयं जानानोऽन्येभ्यः प्रतिपादयंश्च निर्वाहयतीति स तथोक्तः, अविच्छिन्नसूत्रार्थपरम्परानिर्वाहक इत्यर्थः भवति=जायते, तद्भावस्तत्ता ॥ सू० ५ ॥

वाचनासम्पद्वानपि मतिसम्पदं विना वाग्विजयी न भवतीति मतिसम्पदमाह-'से किं तं मइ०' इत्यादि ।

मूलम्-से किं तं मइसंपया ! मइसंपया चउव्विहा पण्णत्ता. तं जहा-१ उग्गहमइसंपया, २ ईहामइसंपया, ३ अवायमइसंपया, ४ धारणामइसंपया । से किं तं उग्गहमइसंपया ? उग्गहमइसंपया छव्विहा पण्णत्ता, तं जहा--१ खिप्पं उगिण्हेइ, २

देना। ३ परिनिर्वाप्य वाचयति-परि=सर्वप्रकार से। निर्वाप्य=संदेहरहित प्रथम पढाये हुए सूत्रों का आलाप को स्मृतिरूप से शिष्य की आत्मा में जम गया जानकर सूत्रों के अर्थ पढाना। अन्यथा कच्चे घडे में रखे हुए जलकी तरह अपरिपक्व बुद्धि वाले शिष्य को दिया हुआ सूत्र अर्थ नष्ट हो जाता है। ४ अर्थनिर्यापकता-सूत्रमें निरूपण किये हुवे जीव अजीव आदि तत्त्वों का निर्णयरूप परमार्थ को पूर्वापरसंगतिद्वारा, उत्सर्ग अपवाद स्याद्वाद आदिके रहस्यका ज्ञानपूर्वक स्वयं जानकर दूसरों को सिखाना वह अर्थनिर्यापकता है ॥सू० ५॥

देवी (३) परिनिर्वाप्य वाचयति परि-सर्वप्रकारे निर्वाप्य- संदेहरहित प्रथम शीખવેલ સૂત્રોના આલાપને સ્મૃતિરૂપથી શિષ્યના મનમા બેસી ગયો જાણીને સૂત્રોના અર્થ શીખવવા અન્યથા કાચા ઘડામા પાણીની પેઠે અપરિપકવ બુદ્ધિવાળા શિષ્યને શીખવેલ સૂત્ર અર્થ નષ્ટ થઇ જાય છે (૪) अर्थनिर्यापकता સૂત્રમાં નિરૂપણ કરેલા જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોના નિર્ણયરૂપ પરમાર્થને પૂર્વાપરસંગતિદ્વારા ઉત્સર્ગ અપવાદ સ્યાદ્વાદ આદિના રહસ્યના જ્ઞાનપૂર્વક પોતે જાણીને બીજાને શીખવવુ તે અર્થ-નિર્યાપકતા છે. (સૂ૦ ૫)

बहु उग्गिण्हेइ ३ बहुविहं उग्गिण्हेइ, ४ धुवं उग्गिण्हेइ, ५ अणिस्सियं उग्गिण्हेइ, ६ असंदिद्धं उग्गिण्हेइ । से तं उग्गहमइसंपया १ । एवं ईहामईवि २ । एवं अवायमईवि ३ । से किं तं धारणामइसंपया ? धारणामइसंपया छव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-१ बहु धरेइ, २ बहुविहं धरेइ, ३ पोराणं धरेइ, ४ दुद्धरं धरेइ, ५ अणिस्सियं धरेइ, ६ असंदिद्धं धरेइ । से तं धारणामइसंपया ॥ सू० ६ ॥

छाया—अथ का सा मतिसम्पत् ? मतिसम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—१ अवग्रहमतिसम्पत्, २ ईहामतिसम्पत् ३ अवायमतिसम्पत्, ४ धारणामतिसम्पत् । अथ का साऽवग्रहमतिसम्पत् ? अवग्रहमतिसम्पत् षड्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—१ क्षिप्रमवगृह्णाति, २ बहुअवगृह्णाति, ३ बहुविधमवगृह्णाति, ४ ध्रुवमवगृह्णाति, ५ अनिश्रितमवगृह्णाति, ६ असंदिग्धमवगृह्णाति । सेयमवग्रहमतिसम्पत् । एवमीहामतिरपि २ । एवमवायमतिरपि ३ । अथ का सा धारणामतिसम्पत् ? धारणामतिसम्पत् षड्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—१ बहु धारयति, २ बहुविधं धारयति, ३ पुराणं धारयति, ४ दुर्द्धरं धारयति, ५ अनिश्रितं धारयति, ६ असंदिग्धं धारयति । सेयं धारणामतिसम्पत् ॥ सू० ६ ॥

टीका—'से किं तं मइसंपया' इत्यादि—अथ=प्रस्तुता सा=मतिसम्पत् का=किंलक्षणा ? उत्तरमाह—मतिसम्पत्—मननं मतिः=वस्तुनिर्णयात्मकमानसिकव्यापारविशेषः, तद्रूपा सम्पत्, सा चतुर्विधा प्रज्ञप्ता=प्ररूपिता, तद्यथा—१ अवग्रहमतिसम्पत्—अवग्रहणमवग्रहः सामान्यार्थपरिच्छेद इत्यर्थः, स्पर्शनादीन्द्रियजन्यं

वाचनासम्पदा वाला होने पर भी मतिसम्पदा विना वाग्विजयी नही हो सकता, अतः मतिसम्पदा कहते हैं—'से किं तं मइसंपया' इत्यादि ।

पदार्थ का निर्णय करने वाला मन का व्यापारविशेष मति कही जाती है । मतिरूप सम्पदा मतिसम्पदा ॥ (१) अवग्रहमतिसंपदा

વાચનાસમ્પદાવાળા હોવા છતા પણ મતિસમ્પદા વિના વાગ્વિજયી થઇ શકાતું નથી આથી મતિસમ્પદા કહે છે–'से किं तं मइसंपया' ઇત્યાદિ પદાર્થને નિર્ણય કરવાવાળા મનનો વ્યાપારવિશેષ તે મતિ કહેવાય છે મતિરૂપ સમ્પદા તે મતિસમ્પદા.

(१) अवग्रहमतिसम्पदा (२) ईहामतिसम्पदा (३) अवायमतिसम्पदा (४) धारणा-

स्वरूपनामजात्यादिकल्पनारहितस्य सामान्यस्याऽनिर्देश्यस्य वस्तुनो निर्णायकं ज्ञानमवग्रहः, अव्यक्तं ज्ञानमिति यावत्, स एव मतिसम्पत् । २ ईहामतिसम्पत् –ईहनमीहा=चेष्टा–निश्चयविशेषजिज्ञासेत्यर्थः, स्वरूपनामजात्यादि कल्पनारहित सामान्यपदार्थज्ञानानन्तरं विशेषज्ञानेच्छा, यथा-गाढान्धकारे सतोरप्यायतलोच नयोरन्धायमानस्य पुंसः स्पर्शनेन्द्रियेण स्पर्शसामान्ये ज्ञाते सति 'कीदृशोऽयं

(२) ईहामतिसम्पदा (३) अवायमतिसम्पदा (४) धारणामतिसम्पदा । इस रीति से चार प्रकार की मतिसम्पदा है ॥

१ अवग्रहमतिसम्पदा– अवग्रहण को अवग्रह कहते हैं अर्थात् सामान्य अर्थका ज्ञान होना अवग्रह कहा जाता है । और भी स्पष्टतया कहा जाय तो यह कह सकते हैं कि—स्पर्शन आदि इन्द्रिय से उत्पन्न हुआ स्वरूप नाम और जाति आदि की कल्पना से रहित सामान्यका जो कि 'यह ऐसा ही है' इस रीति से अनिर्देश्य जिसका निर्देश नहीं किया जा सके, ऐसी वस्तु का निर्णय करने वाला ज्ञान अवग्रह कहा जाता है । अव्यक्त ज्ञान ही अवग्रहमतिसम्पत कहा जाता है ।

२ ईहामतिसम्पदा – ईहन को ईहा कहते हैं । ईहा का अर्थ होता है चेष्टा निश्चयविशेष की जिज्ञासा । स्वरूप नाम जाति आदि कल्पनारहित सामान्य पदार्थ के ज्ञान के बाद विशेष ज्ञान की इच्छा । जैसे कि – अत्यन्त अन्धकार में बडे नेत्र होने पर भी अन्ध जैसे पुरुष की स्पर्शन इन्द्रिय से स्पर्शसामान्य का ज्ञान होने पर भी 'यह

मतिसम्पदा એ રીતે ચાર પ્રકારની મતિસમ્પદા છે.

(१) अवग्रहमतिसम्पदा અવગ્રહણને અવગ્રહ કહે છે, અર્થાત્ સામાન્ય અર્થનુ જ્ઞાન હોવુ તે અવગ્રહ કહેવાય છે છતા પણ વધારે સ્પષ્ટતાથી કહીએ તો એમ કહી શકાય છે કે–સ્પર્શન આદિ ઇન્દ્રિયથી ઉત્પન્ન થતા સ્વરૂપ નામ તથા જાતિ આદિની કલ્પનાથી રહિત સામાન્યનો–જેમ કે 'આ એવોજ છે' એવી રીતે અનિર્દેશ્ય–જેનો નિર્દેશ નથી કરવામા આવતો, એવી વસ્તુના નિર્ણય કરવાવાળુ જ્ઞાન અવગ્રહ કહેવાય છે અવ્યકત જ્ઞાન જ અવગ્રહમતિસમ્પત્ કહેવાય છે

(२) ईहामतिसम्पदा ઇહન ને ઇહા કહે છે ઇહાનો અર્થ થાય છે ચેષ્ટા, નિશ્ચયવિશેષની જીજ્ઞાસા, સ્વરૂપ, નામ, જાતિ આદિ કલ્પનારહિત સામાન્ય પદાર્થના જ્ઞાનની પછી વિશેષ જ્ઞાનની ઇચ્છા જેમ કે–અત્યન્ત અન્ધકારમાં મોટી આખો હોય છતા પણ આધળા જેવા પુરુષની સ્પર્શન ઇન્દ્રિયથી સ્પર્શસામાન્યનુ જ્ઞાન હોવા છતા

स्पर्शः ?-कस्याऽयं स्पर्शः ? किमयं कमलनालस्पर्शः आहोस्विद् भुजङ्गमस्पर्शः ?' इति, सैव मतिसम्पत् । ३ अवायमतिसम्पत्-अवायः=सामान्यज्ञानोत्तरं विशेषनिश्चयार्थं विचारणायां प्रवृत्तायां गुणदोषविचारणाजनितो निश्चयः, यथा-'किमयं कमलनालस्पर्शः ? आहोस्विद् भुजङ्गमस्पर्शः ?' इतिविचारणायां 'मृणालस्यैवाऽयं स्पर्शः, अत्यन्तशीतादिगुणवत्त्वादित्यस्यैवाऽय' मिति निश्चयोऽन्यं भुजङ्गमस्यस्पर्शमपनुदति तस्मादयं निश्चयोऽवाय इति निगद्यते, स एव मति सम्पत् । ४ धारणामतिसम्पत् - निश्चितस्यैवास्याऽर्थस्याऽविच्युतिवासनास्मृतिरूपं धारणं

स्पर्श कैसा है ? किसका है ? क्या यह कमलनाल का स्पर्श है अथवा सर्प का स्पर्श है ? 'ऐसी जिज्ञासा होती है उसी को ईहामतिसम्पदा कहते हैं ।

३ अवायमतिसम्पदा-अवाय का अर्थ क्या है ?, अवाय-सामान्य ज्ञान के अनन्तर विशेष का निश्चय करने के लिये विचार प्रवृत्त होने के समय गुण और दोष की विचारणा से जो निश्चय होता है उसको अवाय कहते हैं । जैसे—'क्या यह कमलनाल का स्पर्श है ? अथवा सर्प का स्पर्श है ?' ऐसी विचारणा में 'यह स्पर्श कमलनाल का ही है, क्यों कि इस में अत्यन्त शीतलता आदि गुण हैं ।' ऐसा निश्चय सर्प आदि के स्पर्श का निराकरण करता है अतः ऐसा निश्चय अवाय कहा जाता है, यही अवायरूपी मतिसम्पदा है ।

४ धारणामतिसम्पदा-निश्चित किये हुए अर्थ की अविच्युति,

પણ 'આ સ્પર્શ કેવો છે ? કોનો છે ? શુ આ કમલનાલનો સ્પર્શ છે ? અથવા સર્પનો છે ?' એવી જીજ્ઞાસા થાય છે તેને ઈહામતિસમ્પદા કહે છે

(૩) अवायमतिसम्पदा અવાયનો અર્થ શુ છે?, અવાય-સામાન્ય જ્ઞાન પછી વિશેષનો નિશ્ચય કરવા માટે વિચાર પ્રવૃત્ત હોવાના સમયે ગુણ તથા દોષની વિચારણાથી જે નિશ્ચય થાય છે તેને અવાય કહે છે જેમ કે- 'શુ આ કમલનાલનો સ્પર્શ છે ? અથવા સર્પનો સ્પર્શ છે ? એવી વિચારણામા આ સ્પર્શ તો કમલનાલનોજ છે કેમકે આમા અત્યન્ત શીતલતા આદિ ગુણ છે' એજ પ્રમાણેનો નિશ્ચય સર્પ આદિના સ્પર્શનુ નિરાકરણ કરે છે અર્થાત્ એવો નિશ્ચય અવાય કહેવાય છે એજ અવાયરૂપી મતિસમ્પદા છે.

(૪) धारणामतिसम्पदा નિશ્ચિત કરેલા અર્થની અવિચ્યુતિ-વાસના તથા

धारणा, सा च दृढतमावस्थापन्नाऽवाय एव । तत्राऽविच्युतिर्नाम – निश्चितार्थोपयोगादविच्यवनम्, सा–अन्तर्मुहूर्तप्रमाणा । अविच्युत्याऽऽहितः संस्कारो वासना, सा संख्येयमसंख्येयं वा यावत्कालं भवति । ततः कालान्तरे कुतश्चित्तादृशार्थदर्शनादिकारणात् संस्कारप्रबोधे 'तदेवेदं यन्मया प्रागुपलब्ध'–मित्यादिरूपमुत्पद्यमानं ज्ञानम्–स्मृतिः । उक्तञ्च—

"तयणंतरं तउत्थाऽविच्चवणं जो य वासणाजोगो ।
कालंतरे य जं पुण, अणुसरणं धारणा सा उ ॥ १ ॥"

छाया–"तदनन्तरं तदुत्थाऽविच्यवनं यश्च वासनायोगः ।
कालान्तरे च यत्पुनरनुसरणं धारणा सा तु ॥ १ ॥

वासना और स्मृतिरूप धारण को धारणा कहते हैं । ऐसी धारणा दृढ अवस्था में रही हुई अवाय ही है । निश्चित अर्थ के उपयोग से अतिरिक्त न होना अविच्युति कही जाती है । उसका प्रमाण अन्तर्मुहूर्त तक ही है । अविच्युति से होने वाले संस्कार को वासना कहते हैं । वासना अमुक समय तक अथवा असंख्य काल तक होती है, अनन्तर दूसरे समय में कोइ भी स्थान में वैसे ही पदार्थ को देख कर संस्कार की जागृति होने पर "यह वही है जो मैंने पूर्वकाल में प्राप्त किया था" ऐसी स्मृति होती है । कहा भी है:–

"तयणंतरं तउत्था,-ऽविच्चवणं जो य वासणाजोगो ।
कालंतरे य जं पुण, अणुसरणं धारणा सा उ ॥ १ ॥" इति ।

अर्थात् अनन्तर उससे उत्पन्न हुआ अविच्यवन और वासना-

સ્મૃતિરૂપ ધારણને ધારણા કહે છે એવી ધારણા દઢ અવસ્થામા રહેલ અવાયજ છે. નિશ્ચિત અર્થના ઉપયોગથી અતિરિકત (ઉલટુ) ન હોવું તે અવિચ્યુતિ કહેવાય છે. તેનુ પ્રમાણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી જ છે અવિચ્યુતિથી થવાવાળા સંસ્કાર ને વાસના કહે છે. વાસના અમુક સમય સુધી અથવા અસંખ્ય કાળ સુધી રહે છે અનન્તર બીજે સમયે કોઈ પણ સ્થાનમાં એવાજ પદાર્થને જોઇને સંસ્કારની જાગૃતિ થઇ આવતા "આ તેજ છે કે જે મે પૂર્વકાલમા પ્રાપ્ત કર્યું હતુ" એવી સ્મૃતિ થાય છે કહ્યુ પણ છે કે–

"तयणंतरं तउत्था,–विच्चवणं जो य वासणाजोगो ।
कालंतरे य जं पुण, अनुसरणं धारणा सा उ ॥१॥" ઇતિ

અર્થાત્ અનન્તર તેનાથી ઉત્પન્નથયેલા અવિચ્યવન તથા વાસનાયોગ અને કાલાન્તરમા તેનું પુનસ્મરણ, એ બધા ધારણા નામે કહેવાય છે. (૧)

किञ्च- " एताश्चाऽविच्युतिवासनास्मृतयो धारणालक्षणसामान्यान्वर्थयोगाद्धारणाशब्दवाच्याः" इति । एवं च धारणैव मतिसम्पत् ।

अथ का साऽवग्रहमतिसम्पत् ? तत्राह-अवग्रहमतिसम्पत् षड्विधा, तत् षड्विधत्वं यथा—

१ क्षिप्रमवगृह्णाति-तदावरणीयक्षयोपशमाधिक्यात् शीघ्रं चन्दनादिस्पर्शं स्वेनाऽऽत्मनावगृह्णाति-जानाति । २ बह्ववगृह्णाति-बहु=अधिकं वस्तु भिन्नभिन्नजातीयमेकैकं तत्तद्रूपेणावगृह्णाती-अवबुध्यते यथा-स्पर्शावग्रहः-कश्चिज्जनश्चन्दनादिस्पर्शस्य बहुत्वे चन्दनस्पर्शोऽयं चीनांशुकस्पर्शोऽयं नवनीतस्पर्शोऽयमिति तत्तद्रूपेण

योग, तथा कालान्तर में उसका पुनः स्मरण, ये सब धारणा नामसे कहे जाते हैं ॥ १ ॥

कहा भी है-" अविच्युति, वासना और स्मृति, ये सब धारणालक्षणके सामान्य योग वाले होने से धारणा कहे जाते हैं । " धारणा ही मतिसम्पदा है ।

अवग्रहमतिसम्पदा छः प्रकार की है। (१) क्षिप्रणवगृह्णाति (२) बह्वगृह्णाति (३) बहुविधमवगृह्णाति (४) ध्रुवमवगृह्णाति (५) अनिश्रितमवगृह्णाति (६) असन्दिग्धमवगृह्णाति ॥

१ क्षिप्रमवगृह्णाति-तदावरणीय-क्षयोपशमकी अधिकतासे चन्दन आदि के स्पर्श को शीघ्र अपने आपही ग्रहण करता है-जानता है ॥

२ बह्वगृह्णाति - अधिक वस्तुका भिन्न २ जाति वाली होने पर भी प्रत्येक को अपने अपने स्वरूप से जानलेता है, जैसे स्पर्शावग्रह, कोई मनुष्य चन्दन आदि अनेक वस्तुओं का स्पर्श होने पर " यह चन्दन का स्पर्श है यह रेशमी कपडे का स्पर्श है यह मक्ख-

---

કહ્યુ છે કે:- " અવિચ્યુતિ વાસના અને સ્મૃતિ, એ બધાં ધારણાલક્ષણના સામાન્ય યોગવાળાં હોવાથી ધારણા કહેવાય છે" ધારણા જ મતિસમ્પદા છે

અવગ્રહમતિસમ્પદા ૭ પ્રકારની છે. (१)क्षिप्रमवगृह्णाति (२) बह्ववगृह्णाति (३) बहुविधमवगृह्णाति (४) ध्रुवमवगृह्णाति (५) अनिश्रितमवगृह्णाति (६) असन्दिग्धमवगृह्णाति,

(१) क्षिप्रमवगृह्णाति તદાવરણીય-ક્ષયોપશમની અધિકતાથી ચન્દન આદિના સ્પર્શને શીઘ્ર પોતે પોતાની મેળે જ ગ્રહણ કરે છે-જાણે છે

(२) बह्ववगृह्णाति અધિક વસ્તુઓ જુદી જુદી જાતિવાળી હોવા છતા પણ પ્રત્યેકને તેના સ્વરૂપથી જાણી લે છે જેમકે-સ્પર્શાવગ્રહ કોઇ મનુષ્ય ચન્દન આદિ

तमवबुध्यते। ३ बहुविधमवगृह्णाति-बहवो विधाः=प्रकारा यस्य स बहुविधोऽर्थ-स्तमवगृह्णाति, यथा स एव चन्दनादिस्पर्शः एकैकः शीतस्निग्धमृदुकठिनत्वादि-रूपेण यदाऽवबुध्यते तदा बहुविधं शीतत्व-स्निग्धत्व-मृदुत्व-कठिनत्वादिगुणै-र्भिन्नं स्पर्शभिन्नतया कुर्वन् सोऽवबोधः-'बहुविधमवगृह्णाति' इत्युच्यते। ४ ध्रुव-मवगृह्णाति-ध्रुवं= नित्यं निश्चलम्-अर्थमवगृह्णाति=भिन्नतयाऽवबुध्यते, जनस्य यदा यदा तेन चन्दनादिस्पर्शेन सम्बन्धो भवति तदा तदा चन्दनस्पर्शोऽयं, नवनीतस्पर्शोऽयं, चीनांशुकस्पर्शोऽयमित्यादिकं तत्तद्रूपेण तत्तत्स्पर्शमवच्छिनत्ति। ५ अनिश्रितमवगृह्णाति-निश्रितो=हेतुप्रमितो यथा-केनचित् पूर्वं चन्दनादिस्पर्शः

न का स्पर्श है।" इत्यादि रूप से भिन्न भिन्न जानता है।

३ बहुविधमगृह्णाति - जिस अर्थ में अनेक प्रकार हैं उसको बहुविध कहते हैं, उसको जानता है, जैसे-वही चन्दन आदि स्पर्श एक एक शीत, चिकना, मृदु, कठिन आदि रूप से जाना जाता है। जब अनेक प्रकार के स्पर्श को शीतलता, स्निग्धता, मृदुता और कठिनता आदि गुणों से भिन्न-भिन्न जानता है तब उस ज्ञानको 'बहुविधमवगृह्णाति' कहते हैं॥

४ ध्रुवमवगृह्णाति-ध्रुव को अर्थात् नित्य निश्चल अर्थ को भिन्न रूप से जानता है। मनुष्य को जब-जब-उस चन्दन आदि का स्पर्श होता है तब तब 'यह चन्दनका स्पर्श है, यह मक्खन का स्पर्श है, यह रेशमी वस्त्र का स्पर्श है' इस प्रकार से उस-उस स्पर्शको जानता है।

५ अनिश्रितमवगृह्णाति-निश्रित का अर्थ है हेतुप्रमित, हेतुद्वारा

અનેક વસ્તુઓના સ્પર્શ થતા 'આ ચન્દનનો સ્પર્શ છે' 'આ રેશમી કપડાનો સ્પર્શ છે' 'આ માખણનો સ્પર્શ છે' ઈત્યાદિ રૂપથી ભિન્ન-ભિન્ન જાણી લે છે

(૩) बहुविधमवगृह्णाति જે અર્થમા અનેક પ્રકાર છે તે બહુવિધ કહેવાય છે, તેને જાણે છે, જેમકે તે ચન્દન આદિ સ્પર્શ એક એક શીત, ચિકણો, મૃદુ, કઠણ આદિ રૂપથી જાણી લે છે જ્યારે અનેક પ્રકારના સ્પર્શને શીતલતા સ્નિગ્ધતા મૃદુતા તથા કઠિનતા આદિ ગુણોથી જુદા જુદા જાણે છે ત્યારે તે જ્ઞાન 'બહુવિધમવ-ગૃહ્ણાતિ' કહેવાય છે.

(૪) ध्रुवमवगृह्णाति ધ્રુવને અર્થાત નિત્ય, નિશ્ચલ અર્થને જુદા રૂપથી જાણે છે, મનુષ્યને જ્યારે જ્યારે તે ચન્દન આદિના સ્પર્શ થાય છે ત્યારે ત્યારે 'આ ચન્દનનો સ્પર્શ છે, આ માખણનો સ્પર્શ છે, આ રેશમી વસ્ત્રનો સ્પર્શ છે' એ પ્રકારે તે તે સ્પર્શને જાણે છે

(५)अनिश्रितमवगृह्णाति નિશ્રિતનો અર્થ છે હેતુપ્રમિત હેતુદ્વારા યથાર્થ

शीतमृदुस्निग्धत्वादिनाऽनुभूताः, कालान्तरे पुनस्तदुपस्थितौ 'अयं चन्दनादिस्पर्शः शीतमृदुस्निग्धत्वादितः' इति शीतत्वादिना हेतुना प्रमितो योऽर्थश्चन्दनादिस्पर्शरूपः स निश्रितोऽभिधीयते, तद्भिन्नोऽनिश्रितः, अर्थात्तादृशानुमानेन हेतुना तदा तं विषयं तज्ज्ञानं न परिच्छिनत्ति तदाऽनिश्रितमहेतुकमर्थमवगृह्णातीति व्यवह्रियते। ६ असंदिग्धमवगृह्णाति–असंदिग्धं=सकलसंशयादिदोषरहितं, यथा-'चन्दनादिस्पर्शमवगृहणज्ञानं 'चन्दनस्यैव, चीनांशुकस्यैव, नवनीतस्यैवाऽयं स्पर्शः' इत्येवंरूपं यदा प्रवर्तते तदाऽसंदिग्धमवगृह्णातीत्युच्यते। एवम्=पूर्वोक्तक्षिप्रादिप्रकारेण–ईहामतिसम्पदपि २, अवायमतिसम्पदपि ३ विज्ञेया।

यथार्थरूप से जाना हुआ। पूर्वकाल में शीत मृदु स्निग्धत्वरूप हेतु से चन्दन आदि स्पर्श का अनुभव किया हो, और कालान्तर में उसकी उपस्थिति हो तब "यह चन्दन आदि का स्पर्श है, क्यों कि यह शीतल है, कोमल है, चिकना है," इत्यादि। इस प्रकार शीतत्वादि हेतु से अनुमित किया हुआ जो चन्दन आदिका स्पर्शरूपी अर्थ ही निश्रित कहा जाता है। उससे भिन्न अनिश्रित कहा जाता है। अर्थात् ऐसे अनुमान से हेतु से जब उस विषय का उस ज्ञान का परिच्छेद नहीं करता है तब 'अनिश्रित – अहेतुक अर्थ का अवग्रह करता है' ऐसा व्यवहार होता है।

६ असन्दिग्धमवगृह्णाति–असन्दिग्ध का अर्थ होता है सम्पूर्ण संशय आदि दोषों से रहित। जैसे कि–चन्दन आदिका स्पर्श करता हुआ 'यह चन्दन का ही स्पर्श है, रेशमी वस्त्र का ही स्पर्श है, यह स्पर्श मक्खनका ही है' इस रीति से जब ज्ञान होता है तब

રૂપથી જાણેલુ. પૂર્વકાલમા શીત–મૃદુ–સ્નિગ્ધત્વરૂપ હેતુથી ચન્દન આદિ સ્પર્શનો અનુભવ કર્યો હોય અને કાલાન્તરમાં જ્યારે તે મળી આવે ત્યારે 'આ ચન્દન આદિનો સ્પર્શ છે કેમકે– આ શીતલ છે, કોમળ છે, ચિકણુ છે' ઇત્યાદિ આ પ્રકારે શીતત્વ આદિ હેતુથી અનુમિત કરેલો જે ચન્દન આદિનો સ્પર્શ તે રૂપ અર્થજ નિશ્રિત કહેવાય છે, તેથી ઉલટુ અનિશ્રિત કહેવાય છે, અર્થાત્ એવા અનુમાનથી હેતુથી જ્યારે તે વિષયનુ તે જ્ઞાનનુ પરિચ્છેદ ન થાય (જુદુ ન થાય) ત્યારે અનિશ્રિત–અહેતુક અર્થનો અવગ્રહ થાય છે' એવો વ્યવહાર થાય છે

(૬) असंदिग्धमवगृह्णाति અસંદિગ્ધનો અર્થ થાય છે સંપૂર્ણ સંશય આદિ દોષોથી રહિત, જેમકે– ચંદન આદિનો સ્પર્શ કરતાં 'આ ચંદનનો જ સ્પર્શ છે રેશમી વસ્ત્રનો જ સ્પર્શ છે. આ સ્પર્શ માખણનો જ છે' એ રીતે જ્યારે જ્ઞાન

अथ=प्रस्तुता सा=प्रागुक्ता धारणामतिसम्पत् का=किंस्वरूपा ? तत्राह-धारणामतिसम्पत् षड्विधा=षट्प्रकारा प्रज्ञप्ता=प्ररूपिता, तत् षड्विधत्वं यथा-१ बहु धारयति-बहु=भिन्नजातीयमनेकं तत्तद्रूपेण धारयति=निर्णीतार्थस्याऽविच्युतिवासनास्मृतिलक्षणां धारणां नयति। २ बहुविधं=नानाप्रकारं शीतत्वादिगुणैर्भिन्नं स्पर्शादिकं धारयति। ३ पुराणम्=अतीतकालजातं वस्तु धारयति,

---

'असन्दिग्धमवगृह्णाति' कहा जाता है ? । इस प्रकार से प्रथम कही हुई क्षिप्र आदि प्रकार से ईहामतिसम्पदा २ अवायमतिसम्पदा ३ भी समझनी चाहीये। जैसे-१ क्षिप्रमीहते, २ बह्वीहते, ३ बहुविधमीहते, ४ ध्रुवमीहते, ५ अनिश्रितमीहते, ६ असन्दिग्धमीहते एवं क्षिप्रमवैति, इत्यादि छह को भी जान लेवे।

धारणामतिसम्पदा कितने प्रकार की है? उत्तर में कहा जाता है कि—धारणामतिसम्पदा छह प्रकार की है:-

(१) बहु धारयति (२) बहुविधं धारयति (३) पुरातनं धारयति (४) दुर्धरं धारयति (५) अनिश्रितं धारयति (६) असंदिग्धं धारयति। इस प्रकार से छह भेद हैं।

१ बहु धारयति-बहु-अलग जाति वाले अनेक वस्तुओंका उसी उसी रूपसे निर्णय करना अविच्युति-वासना-स्मृतिलक्षण वाली धारणा है। २ बहुविधं धारयति-शीतत्व आदि गुणोंसे भिन्न२ स्पर्शादिकी धारणा करता है। ३ पुराणं धारयति-अतीतकालिक वस्तु की धारणा करता है।

થાય છે ત્યારે 'અસંદિગ્ધમવગૃહ્ણાતિ' કહેવાય છે, આ પ્રકારે પ્રથમ કરેલ ક્ષિપ્ર આદિ પ્રકારથી ઈહામતિસમ્પદા ૨ અવાયમતિસમ્પદા ૩ પણ સમજવી જોઈએ જેમકે-(१) क्षिप्रमीहते (२) बह्वीहते (३) बहुविधमीहते (४) ध्रुवमीहते (५) अनिश्रितमीहते (६) असंदिग्धमीहते એ પ્રમાણે क्षिप्रमवैति ઈત્યાદિ છ પ્રકારને પણ જાણી લેવા

धारणामतिसम्पदा કેટલા પ્રકારની છે? ઉત્તરમા કહ્યુ છે કે- धारणामतिसम्पदा છ પ્રકારની છે:-

(१) बहु धारयति (२) बहुविधं धारयति (३) पुरातनं धारयति (४) दुर्धरं धारयति (५) अनिश्रितं धारयति (६) असंदिग्धं धारयति એ પ્રકારે છ ભેદ છે

[१] बहु धारयति બહુ—અલગ જાતિવાળી અનેક વસ્તુઓનો તે તે રૂપથી નિર્ણય કરવો અવિચ્યુતિ-વાસના-સ્મૃતિ-લક્ષણવાળી ધારણા છે [२] बहुविधं धारयति શીતત્વ આદિ ગુણોથી જુદા જુદા સ્પર્શ આદિની ધારણા કરે છે पुराणं धारयति અતીતકાલિક વસ્તુની ધારણા કરે છે. જેમકે - 'આ મુનિએ

यथा-अनेन मुनिनाऽमुकस्मिन् वर्षे, मासि, पक्षे, प्रहरे, पले, त्रिपले, क्षणे दीक्षा गृहीतेति साधारणजनविस्मरणयोग्यकालज्ञानं धारयतीति दृष्टान्तः । ४ दुर्द्धरं-दुःखेन बुद्धेरतिपरिश्रमेण धार्यतेऽसौ दुर्द्धरः=कठिनो भङ्गजालश्रेणिसमारोहणादि-विषयस्तं धारयति । ५ अनिश्रितम्=अहेतुकम् औत्पत्तिक्यादिबुद्ध्यैव धारयति । ६ असंदिग्धं = सकलसंशयरहितं धारयति, पूर्वोक्तरूपा योग्यता 'सम्पदा' प्रोच्यते । सेयं धारणामतिसम्पत् ४ ॥ सू० ६ ॥

मतिसम्पद्वानेव वादप्रयोगसम्पद्वान् भवतीति प्रयोगसम्पदमाह-'से किं तं पओग०' इत्यादि ।

मूलम्-से किं तं पओगसंपया ? पओगसंपया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-१ आयं विदाय वायं पउंजित्ता भवइ, २ परिसं विदाय वायं पउंजित्ता भवइ, ३ खेत्तं विदाय वायं पउंजित्ता भवइ, ४ वत्थु विदाय वायं पउंजित्ता भवइ । से तं पओगसंपया ॥ सू० ७ ॥

जैसे-इस मुनिने अमुक वर्ष में अमुक मास में, अमुक पक्षमें, अथवा प्रहर में, पलमें, विपल में, क्षण में, दीक्षा ग्रहण की, जिसको साधारण मनुष्य भूल जाते हैं ऐसे कालज्ञानको धारण करता है । ४ दुर्धरं धारयति- वुद्धि के अतिपरिश्रम से जिसका धारण किया जाय उसको दुर्धर कहते हैं । कठिन भंगजाल गुणश्रेणि - समारोहण आदि विषय को धारण करता है । ५ अनिश्रितं धारयति-अहेतुक--विना किसी हेतु को लिये औत्पत्तिकी आदि वुद्धिद्वारा धारण करता है । ६ असन्दिग्धं धारयति-सम्पूर्ण संशय से रहित धारण करता है । यह धारणामतिसम्पदा है । ॥ सू० ६ ॥

અમુક વર્ષમા અમુક માસમા, અમુક પક્ષમા, અથવા અમુક પ્રહરમા, પલમા કે વિપલમા કે ક્ષણમા દીક્ષા ગ્રહણ કરી' જેને સાધારણ મનુષ્ય ભૂલી જાય છે એવા કાલના જ્ઞાનની ધારણા કરે છે [४] दुर्धरं धारयति બુદ્ધિના અતિપરિશ્રમથી જે ધારણ કરવામા આવે તેને દુર્ધર કહે છે કઠિન ભગજાળ ગુણશ્રેણીસમારોહણ આદિ વિષયને ધારણ કરે છે (૫) अनिश्रितं धारयति અહેતુક-કોઈપણ હેતુ વિના ઔત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિ દ્વારા ધારણ કરે છે [६] असंदिग्धं धारयति સમ્પૂર્ણ સંશયથી રહિત ધારણ કરે છે આ ધારણા મતિસમ્પદા છે. (સૂ૦ ૬)

छाया–अथ का सा प्रयोगसम्पत्? प्रयोगसम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–१ आत्मानं विदित्वा वादं प्रयोक्ता भवति, २ परिषदं विदित्वा वादं प्रयोक्ता भवति, ३ क्षेत्रं विदित्वा वादं प्रयोक्ता भवति, ४ वस्तु विदित्वा वादं प्रयोक्ता भवति। सेयं प्रयोगसम्पत् ॥ सू० ७ ॥

टीका–'से किं तं'–इत्यादि। अथ–सा=प्रागुक्ता प्रयोगसम्पत् का=किं स्वरूपा? प्रयोगसम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–१ आत्मानं=निजं–अहं प्रमाणनयादिस्वरूपज्ञाननिपुणोऽस्मि न वे?'–ति समर्थमसमर्थं वा विदित्वा वादं–स्वमतस्थापनलक्षणम्, उपलक्षणाद्धर्मकथा–सामाचारीप्रभृतिप्ररूपणं प्रयोक्ता भवति। २ परिषदं=सभां ज्ञाऽज्ञादुर्विदग्धादिरूपां सौगत–साङ्ख्य-चार्वाककापालिकादिरूपां वा

मतिसम्पदा वाला ही वादप्रयोगसम्पदा वाला हो सकता है अतः प्रयोगसम्पदा का निरूपण करते हैं–'से किं तं पओग०' इत्यादि।

प्रयोगसम्पदा चार प्रकार की है। (१) आत्मा को जान कर वाद का प्रयोग करता है, (२) परिषद को जानकर वाद का प्रयोग करता है, (३) क्षेत्र को जानकर वाद का प्रयोग करता है, (४) वस्तु को जानकर वाद का प्रयोग करता है।

[१] 'आयं' आत्मानं, अपनी आत्मा को–"मैं प्रमाण नय आदि स्वरूप के ज्ञान में निपुण हूँ या नहीं?" ऐसे समर्थ अथवा असमर्थ जानकर अपने मतको स्थापन करता है। उपलक्षण से धर्म की कथा सामाचारी आदि का प्रयोग करने वाला होता है। [२] 'परिसं' [परिषदं] यह सभा, ज्ञा – जानकार है, अथवा अज्ञा–अजानकार है अथवा दुर्विदग्ध–अनघड है, ऐसा जानकर, तथा यह सभा बौद्ध है,

મતિસમ્પદાવાળા થયા પછી જ પ્રયોગ સમ્પદાવાળા થઈ શકાય છે આથી પ્રયોગસમ્પદાનું નિરૂપણ કરે છે– 'से किं तं पओग०' ઇત્યાદિ

प्रयोगसम्पदा ચાર પ્રકારની છે. (૧) આત્માને જાણીને પછીથી પ્રયોગ કરે છે (૨) परिषद् ને જાણીને પછીથી પ્રયોગ કરે છે (૩) ક્ષેત્રને જાણીને પછીથી પ્રયોગ કરે છે (૪) વસ્તુને જાણીને પછીથી પ્રયોગ કરે છે.

'आयं =आत्मानं પોતાના આત્માને 'હુ પ્રમાણ, નય આદિ સ્વરૂપના જ્ઞાનમા નિપુણ છુ કે નહિ?' એવો સમર્થ અથવા અસમર્થ જાણીને પોતાના મતનું સ્થાપન કરે છે ઉપલક્ષણથી ધર્મની કથા સમાચારી આદિનો પ્રયોગ કરવાવાળો હોય છે २ 'परिसं' = (परिषदं) આ સભા ज्ञा=જાણકાર છે અથવા अज्ञा=અજાણકાર

विदित्वा वादं प्रयोक्ता भवति। ३ क्षेत्रम्=आर्याऽनार्याधिष्ठितं स्थानं सुलभबोधिकं दुर्लभ बोधिकं वा ग्रामनगरादिकं विदित्वा वादं प्रयोक्ता भवति। ४ वस्तु=वादस्य विषयं दारुणमदारुणं, द्रव्यानुयोगादिरूपं, पुण्यपापनिरूपणरूपं वा। अथवा वस्तु हेयोपादेयोपेक्षणीयभेदात्त्रिविधं, तत्र हेयं-क्रोधादिकम्, उपादेयं-क्षान्त्यादिकम्, उपेक्षणीयं-परदोषादिकं च विदित्वा वादं प्रयोक्ता भवति, सेयं प्रयोगसंपद् भवति।

अयं भावः—आत्मशक्त्यादिकं विचिन्त्य वादादौ प्रवर्तनीयं, तथा कृत एव कार्यं सफलं भवति यथा-वैद्यो रोगं तन्निदानं च विचार्य तदपनोदनार्थं सपथ्यं भैषज्यं प्रयुङ्क्ते, तथा प्रयुक्ते च तत्र साफल्यं लभते ॥ सू० ७ ॥

अथवा सांख्य अथवा कापालिक और चार्वाक-नास्तिकमतानुयायी है, ऐसा जानकर वाद करता है। [३] 'खेत्तं' [क्षेत्रं] इस क्षेत्र में आर्य लोग रहते हैं या अनार्य लोग ?- अथवा इस नगर में रहने वाले मनुष्य सुलभबोधि हैं या दुर्लभबोधि ? ऐसा जानकर वाद का प्रयोग करता है। [४] 'वत्थु' [वस्तु] वाद का विषय कठिन है या सरल है ? द्रव्यानुयोगादि रूप है अथवा पुण्यपापनिरूपणरूप है ? उसको वस्तु कहते हैं। अथवा वस्तु, हेय उपादेय और उपेक्षणीय भेद से तीन प्रकार की है। क्रोध आदि हेय है। क्षान्ति आदि उपादेय है। और परदोष आदि उपेक्षणीय है। ऐसा जानकर वाद का प्रयोग करता है। इस रीति से प्रयोगसम्पदा का निरूपण हुआ। तात्पर्य यह है कि-आत्मशक्ति आदि को जानकर वाद आदि में प्रवृत्त होना चाहिये, ऐसा करने पर ही काम सफल होता है। जैसे वैद्य रोग

છે કે દુર્વિદગ્ધ-અણઘડ છે, એવું જાણીને, તથા આ સભા બૌદ્ધ છે અથવા સાંખ્ય કે કાપાલિક કે ચાર્વાક નાસ્તિકમતાનુયાયી છે, એવું જાણીને વાદ કરે છે ३ 'खेत्तं' [क्षेत्रं] આ ક્ષેત્રમા આર્યલોક રહે છે કે અનાર્ય લોક? – અથવા આ નગરમાં રહેવાવાળા સુધભબોધિ છે દુર્લભબોધી? એ જાણી લઇને પછી પ્રયોગકરે છે. ४ 'वत्थु' (वस्तु) 'વાદનોવિષય કઠિન છે કે સહેલો છે?' દ્રવ્યાનુયોગ આદિરૂપ છે કે પુણ્યપાપનિરૂપણરૂપ છે?' તેને વસ્તુ કહે છે. અથવા વસ્તુ હેય ઉપાદેય અને ઉપેક્ષણીય એવા ભેદે કરીને ત્રણ પ્રકારની છે ક્રોધ આદિ હેય છે ક્ષાન્તિ આદિ ઉપાદેય છે અને પરદોષ આદિ ઉપેક્ષણીય છે, એ જાણીને પછી પ્રયોગ કરે છે આ રીતે પ્રયોગસમ્પદાનું નિરૂપણ થયુ, તાત્પર્ય એ છે કે-આત્મશકિત આદિને જાણીને પછી તે વાદવિષયમા પ્રવૃત્ત હોવું જોઈએ એમ કરવાથીજ કામ

प्रयोगसम्पद्वत एव संग्रहपरिज्ञा नैपुण्यं भवतीति संग्रहपरिज्ञासम्पदमाह- 'से किं तं संगहपरिण्णा' इत्यादि ।

मूलम्—से किं तं संगहपरिन्ना नामं संपया ? संगहपरिन्नानामं संपया चउव्विहा पण्णत्ता ? तं जहा—वहुजणपाउग्गयाए वासावासेसु खेत्तं पडिलेहित्ता भवइ, २ वहुजणपाउग्गयाए पाडिहारिय—पीढ—फलग—सेज्जा-संथारयं उग्गिण्हित्ता भवइ, ३ कालेणं कालं संमाणइत्ता भवइ, ४ अहागुरु संपूएत्ता भवइ । से तं संगहपरिन्ना नामं संपया ॥ सू० ८ ॥

छाया—अथ का सा संग्रहपरिज्ञा नाम सम्पत्? संग्रहपरिज्ञा नाम सम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा=१ वहुजनप्रायोग्यतया वर्षावासेषु क्षेत्रं प्रतिलेखयिता भवति, २ वहुजनप्रायोग्यतया प्रातिहारिक-पीठ-फलक-शय्या-संस्तारकमवग्रहीता भवति, ३ कालेन कालं संमानयिता भवति, ४ यथागुरु संपूजयिता भवति। सेयं संग्रहपरिज्ञा नाम सम्पत् ॥ सू० ८ ॥

टीका—'से कि तं' इत्यादि । अथ=प्रस्तुता सा=प्रागुक्ता संग्रहपरिज्ञा, संग्रहणं सग्रहः=स्वीकारः, वस्त्ववलोकनं वा, तत्र परिज्ञा=परिज्ञानम्, सा तथोक्ता नाम=प्रसिद्धा सम्पत् ? का ?=किंस्वरूपा ? किंभेदा च ?, तत्राऽऽह संग्रहपरिज्ञा नाम सम्पच्चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा--वहुजनप्रायोग्यतया-वहवश्च ते जनाः=मुनि-

---

को और उसके निदान को जानकर उसको निवृत्ति के लिये पथ्य के साथ औषध देता है तब उसको सफलता मिलती है ॥ सू० ७ ॥

प्रयोगसम्पदा वाला ही संग्रहपरिज्ञा में निपुणता प्राप्त कर सकता है । अतः संग्रहपरिज्ञासम्पदा कहते हैं—'से कि तं संगह-परिण्णा' इत्यादि ।

जम्बूस्वामी कहते हैं—हे भदन्त ! संग्रहपरिज्ञासम्पदा कितने

સફલ થાય છે જેમકે વૈદ્ય રોગને અને તેના નિદાનને જાણીને તેની નિવૃત્તિ માટે પથ્યની સાથે ઔષધ આપે છે ત્યારે તેને સફળતા મળે છે (સૂ૦ ૭)

પ્રયોગસમ્પદાવાળાજ સંગ્રહપરિજ્ઞામાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આથી સંગ્રહપરિજ્ઞાસંપદા કહે છે 'से किं तं संगहपरिण्णा' ઇત્યાદિ

જમ્બૂસ્વામી કહે છે-હે ભદન્ત! સંગ્રહપરિજ્ઞાસમ્પદા કેટલા પ્રકારની છે?

जनास्तेषां प्रायोग्यं=योग्यं, तस्य भावस्तत्ता तया, वर्षावासेषु=वर्षा=वर्षर्तुस्तत्र वासाः=निवासास्तेषु, येन मुनीनां संयमयात्रानिर्वाहः सुखेन भवेत् तादृशं क्षेत्र=ग्रामनगरादिकं प्रतिलेखयिता=शास्त्रानुसारेण निरीक्षको भवति १। बहुजनप्रायोग्यतया=सकलमुनिजनयोग्यतया प्रातिहारिक-पीठ-फलक-शय्या-संस्तारकम्, प्रतिहरणं प्रतिहारः=प्रत्यर्पणं, तमर्हतीति प्रातिहारिकं प्रत्यर्पणयोग्यं, तच्च पीठं=चतुष्पादिकादिकं, फलकः=पट्टादिकः, शय्या=शयनीयं स्वस्वशरीरपरिमितं, संस्तारकः=तृणादिनिर्मितसार्द्धहस्तद्वयमिताऽऽसनविशेषः, एतेषां समाहारस्तथा, तद् अवग्रहीता=शास्त्रविधिना संग्राहको भवति २। कालेन कलनं कालः=नव-

---

प्रकार की है ? सुधर्मास्वामी कहते है-हे जम्बू ! संग्रहपरिज्ञासम्पदा चार प्रकार की है ।

संग्रह का अर्थ होता है स्वीकार अथवा वस्तु का अवलोकन । उसकी परिज्ञा-ज्ञान संग्रहपरिज्ञा कहलाती है ।

१ बहुजनप्रायोग्यतया वर्षावासेषु क्षेत्रं प्रतिलेखयिता भवति — वर्षाकाल निवास के लिये मुनियों के योग्य ग्राम अथवा नगर आदि का शास्त्रमर्यादानुसार गवेषणा करने वाला होना क्षेत्रप्रतिलेखनारूप पहली संग्रहपरिज्ञा सम्पदा है। २ बहुजनप्रायोग्यतया प्रातिहारिक-पीठ-फलकशय्यासंस्तारकमवग्रहीता भवति-मुनियों के योग्य प्रतिहारिक-पडिहारा पीठ-बाजौट, फलक-पाट, शय्या-शरीरप्रमाण, संस्तारक-तृण आदि से बनाया हुआ ढाइ हाथ का आसन, इन सबका शास्त्रविधि से ग्रहण करने वाला होना। यह पीठफलकादिसंग्रहरूप दूसरी संग्रहपरि-

---

સુધર્માસ્વામી કહે છે-હે જમ્બૂ! સંગ્રહપરિજ્ઞાસમ્પદા ચાર પ્રકારની છે

સંગ્રહનો અર્થ થાય છે સ્વીકાર અથવા વસ્તુનું અવલોકન. તેની પરિજ્ઞા=જ્ઞાન તે સંગ્રહપરિજ્ઞા કહેવાય છે.

(१) बहुजनप्रायोग्यतया वर्षावासेषु क्षेत्रं प्रतिलेखयिता भवति- વર્ષાકાલ નિવાસને માટે મુનિયોને યોગ્ય ગામ અથવા નગર આદિનો શાસ્ત્રમર્યાદા અનુસાર ગવેષણા કરવાવાળા થવુ તે ક્ષેત્રપ્રતિલેખનારૂપ પહેલી સંગ્રહપરિજ્ઞાસમ્પદા છે. (२) बहुजनप्रायोग्यतया प्रातिहारिकपीठफलकशय्यासंस्तारकमवग्रहीता भवति- મુનિયોને યોગ્ય પ્રાતિહારિક – પડિહારા પીઠ – બાજોઠ, ફલક – પાટ, શય્યા – શરીર પ્રમાણ, સંસ્તારક તૃણ આદિથી બનાવેલ અઢી હાથનું આસન, એ બધાના શાસ્ત્ર-વિધિથી ગ્રહણ કરવાવાળા હોવુ તે પીઠફલકાદિસંગ્રહરૂપ બીજી સંગ્રહપરિજ્ઞા સમ્પદા છે.

पुराणादीनां समयादीनां वा पर्यायाणां संकलनं सख्यानं वा सः, तथा-'मासिकोऽयं, सांवत्सरिकोऽयं, शारदोऽय'-मित्यादिरूपेण कल्पते=परिमितत्वेन ज्ञायते यस्माद्वस्त्वनेन वेति कालः, अथवा-कलयन्ति=ज्ञानिनः समयसमूहरूपेण परिच्छिन्दन्ति यमिति कालः, यद्वा-'मासिकोऽयं, सांवत्सरिकोऽय' मित्यादिरूपतया कलयन्ति=परिमितत्वेन जानन्ति वस्तु यस्मिन् सतीति कालस्तेन 'इयता कालेन इदं कर्त्तव्य'-मिति क्रमेण तत्तत्कार्येषु विभक्तेनोचितेन कालेन, यद्वा 'कालेणं' इत्यत्र 'णं' इति वाक्यालङ्कारे काले=पूर्वोक्तरूपे काले कालं काल आश्रयत्वेनास्तीति कालम् प्रतिक्रमणप्रतिलेखनस्वाध्यायध्यानादिकं, तत्, संमानयिता=यथा कालमनुष्ठाता भवति ३ । यथा गुरु=गुरुमनतिक्रम्य संपूजयिता

ज्ञासम्पदा है २ । ३ कालेन कालं सम्मानयिता भवति—काल का अर्थ अनेकप्रकार का है–काल अर्थात् संकलन जो पदार्थ की नवीन पर्याय को उत्पन्न करे और पुरानी का नाश करे, अथवा जिस से समयादि का परिगणन हो उसे काल कहते हैं । अथवा 'यह मासिक है, यह वार्षिक है, यह शरद् ऋतु का है' इत्यादिरूपसे जिस द्वारा वस्तु का ज्ञान होता है उसे काल कहते हैं । जिसको ज्ञानी पुरुष समय का समुदायरूप मानते हैं उसे काल कहते हैं। अथवा जिस के द्वारा 'यह महींने का है, यह वर्ष का है' इत्यादिरूप माप से वस्तुका ज्ञान होता है उसको काल कहते हैं । इस प्रकार के काल को आश्रय कर के तथा काल में–उचित काल में प्रतिक्रमण, प्रतिलेखन, स्वाध्याय, ध्यान आदि का 'सम्मानयिता' यथा समय अनुष्ठान करने कराने वाला होना। यह काल–सम्मानरूप तीसरी संग्रह-

(३) कालेन कालं सम्मानयिता भवति –કાલનો અર્થ અનેક પ્રકારનો છે કાલ અર્થાત્ સંકલન જે પદાર્થના નવીન પર્યાયને ઉત્પન્ન કરે અને જુની પર્યાયનો નાશ કરે, અથવા જેનાથી સમય આદિની ગણત્રી હોય તેને કાલ કહે છે અથવા 'આ માસિક છે આ વાર્ષિક છે, આ શરદ ઋતુનુ છે' ઇત્યાદિરૂપથી જેના દ્વારા વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે તેને કાલ કહે છે, જેને જ્ઞાની પુરુષ સમયના સમુદાયરૂપ માને છે તેને કાલ કહે છે, અથવા જેના દ્વારા 'આ મહિનાનૂં છે, આ વર્ષનુ છે' ઇત્યાદિરૂપ માપથી વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે તેને કાલ કહે છે આ પ્રકારે કાલનો આશ્રય કરીને, તથા કાલમા–ઉચિતકાલમા પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખન, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન આદિનું સમ્માનયિતા-યથાસમય અનુષ્ઠાન કરવા કરાવવાવાળા થવુ તે કાલસમ્માનરૂપ ત્રીજી

पर्यायज्येष्ठं मुनिं वन्दनव्यवहारादिना सम्मानयिता भवति=जायते ४ । सा= उक्ता इयं सङ्ग्रहपरिज्ञा नाम सत्पत् ॥ सू० ८ ॥

सम्प्रति गणिकर्तव्यमाह--'आयरिओ' इत्यादि ।

मूलम्—आयरिओ अंतेवासी इमाए चउव्विहाए विणय-पडिवत्तीए विणइत्ता भवइ निरणत्तं गच्छइ, तं जहा—१ आयारविणएणं, २ सुयविणएणं ३ विक्खेवणाविणएणं, ४ दोस-निग्घायणविणएणं ॥ सू० ९ ॥

छाया-आचार्योऽन्तेवासिनोऽनया चतुर्विधया विनयप्रतिपत्त्या विनियिता भवति-निर्ऋणत्वं गच्छति । तद्यथा-१ आचारविनयेन, २ श्रुतविनयेन, ३ विक्षेपणाविनयेन, ४ दोषनिर्घातनविनयेन ॥ सू० ९ ॥

टीका-'आयरिओ'-इत्यादि । 'आङ्' इत्यभिव्याप्त्या मर्यादया वा पञ्चविधमाचारं स्वयमाचरति परानाचारयति वा इत्याचार्यः=गणी, अनया=अनुवक्ष्यमाणया चतुर्विधया = चतुःप्रकारया विनयप्रतिपत्त्या, विनयति = नाशयति सकलक्लेशकारमष्टप्रकारं कर्म यः स विनयः=आचरादिश्चतुर्विधस्तस्य प्रतिपत्त्या=

परिज्ञासम्पदा है ॥ ४ यथा गुरुसंपूजयिता भवति—पर्यायज्येष्ठ मुनियों का वन्दन व्यवहारादि से 'सम्मानयिता' सम्मान करने वाला होना । यह यथागुरुसम्मानरूप चौथी संग्रहपरिज्ञासम्पदा है ४ । यह संग्रह-परिज्ञा नामकी सम्पदा हुई ॥ सू० ८ ॥

अब गणी का कर्तव्य कहते हैं-'आयरिओ' इत्यादि ।

जो पाँच प्रकार का आचार स्वयं पालते हैं और दूसरों से पलवाते हैं वे आचार्य कहलाते हैं । वे चार प्रकार की विनयप्रतिपत्ति द्वारा शिष्य को विनयशाली बनाकर ऋणमुक्त होते हैं । आठ प्रकारके कर्मक्लेशोंका निवारण करने वाला विनय है । उसका अन्ते-

---

સંગ્રહપરિજ્ઞા સમ્પદા છે. (૪) यथा गुरुसंपूजयिता भवति—પર્યાયજ્યેષ્ઠ મુનિઓનો વન્દન-વ્યવહાર આદિથી સમ્માનયિતા-સમ્માન કરવાવાળા થવું આ યથાગુરુસમ્માનરૂપ ચોથી સંગ્રહ પરિજ્ઞાસમ્પદા છે આ સંગ્રહપરિજ્ઞા નામની સમ્પદા થઈ (સૂ૦ ૮)

હવે ગણીનું કર્તવ્ય કહે છે-'आयरिओ' ઇત્યાદિ

જે પાંચ પ્રકારના આચાર પોતે પાળે છે તથા બીજા પાસે પળાવે છે તે આચાર્ય કહેવાય છે તે ચાર પ્રકારની વિનયપ્રતિપત્તિદ્વારા શિષ્યને વિનયશીલ બનાવીને ઋણમુકત થાય છે. આઠ પ્રકારના કર્મકલેશોનાં નિવારણ કરવાવાળો વિનય છે

स्वीकारेण, अन्तेवासिनः-अन्ते=गुरोः समीपे चारित्रक्रियायां वस्तुं शीलं=स्वभावो येषामित्यन्तेवासिनः=शिष्यास्तान् विनयिता=शिक्षयिता भवति=जायते तेन निऋणत्वम्=ऋणमुक्ततां गच्छति=प्राप्नोति। गच्छधुरावहनसमर्थशिष्यस्य शिक्षकत्वेन गणी ऋणमुक्तो भवतीत्याशयः। तत्=चातुर्विध्यं यथा-१ आचारविनयेन आचारो=मुनीनां मोक्षार्थमनुष्ठानं ज्ञानाचारादिलक्षण इत्यर्थः, स एव विनयः आचारविनयस्तेन, विनयिता भवतीत्यन्वयः, एवमग्रेऽपि। २ श्रुतविनयेन-श्रुतम्=आगमः, तदेव विनयस्तेन। ३ विक्षेपणाविनयेन-विक्षिप्यते=मिथ्यात्वादितः पृथक्क्रियतेऽनयेति विक्षेपणा, (सौत्रत्वान्न ङीप्) सम्यक्त्वादिधर्मे स्थापना, सैव विनयः, स चतुर्विधः, तत्र १ मिथ्यादृष्टिं मिथ्या-

---

वासी-शिष्य को सिखलाना विनयप्रतिपत्ति है। चारित्र की आराधना करने के लिए गुरु के समीप निवास करे उसे अन्तेवासी कहते हैं। विनय प्रतिपत्ति चार प्रकार की है - तात्पर्य यह है कि-शिष्य को गच्छ का भार वहन करने में समर्थ बनाने से आचार्य ऋणमुक्त-अपने कर्तव्य का पालन करने वाले होते हैं। वह विनय चार प्रकार का है-[१] आचारविनय [२] श्रुतविनय [३] विक्षेपणाविनय [४] दोषनिर्घातिनविनय।

१ आचारविनय-आचार-मुनियों का मोक्ष के लिये जो ज्ञानाचार आदि अनुष्ठान, उसका सिखलाना।

२ श्रुतविनय-श्रुत-आगम का सिखलाना।

३ विक्षेपणाविनय - जीवों को मिथ्यात्वादि दुर्गुणों से हटाकर सम्यक्त्व आदि धर्म में स्थापन करना विक्षेपणाविनय है।

તેને અન્તેવાસી-શિષ્યને શિખવવુ તે વિનયપ્રતિપત્તિ છે. ચારિત્રની આરાધના કરવા માટે ગુરુસમીપ નિવાસ કરે તેને અન્તેવાસી કહે છે વિનયપ્રતિપત્તિ ચાર પ્રકારની છે. તાત્પર્ય એ છે કે શિષ્યને ગચ્છનો ભાર વહન કરવામા સમર્થ બનાવવાથી આચાર્ય ઋણમુકત-પોતાના કર્તવ્યનુ પાલન કરવાવાળા થાય છે તે વિનય ચાર પ્રકારના છે (૧) આચારવિનય (૨) શ્રુતવિનય (૩) વિક્ષેપણાવિનય (૪) દોષનિર્ઘાતનવિનય.

[१] 'आचारविनय'—આચાર-મુનિઓને મોક્ષને માટે જે જ્ઞાનાચાર આદિ અનુષ્ઠાન, તે શીખવવું

[२] 'श्रुतविनय'—શ્રુત-આગમ શિખવવુ.

[३] 'विक्षेपणाविनय'—જીવોને મિથ્યાત્વ આદિ દુર્ગુણોથી હટાવી સમ્યક્ત્વ આદિ ધર્મમા સ્થાપન કરવુ તે વિક્ષેપણાવિનય છે

मार्गाद्विक्षिप्य सम्यक्त्वमार्गं ग्राहयतीत्येकः । २ सम्यग्दृष्टिं तु गृहस्थं गृहस्थभावाद्विक्षिप्य प्रव्राजयतीति द्वितीयः । ३ सम्यक्त्वाच्चारित्राद्वा च्युतं तद्भावाद्विक्षिप्य पुनस्तत्रैव व्यवस्थापयतीति तृतीयः । ४ स्वयं च चारित्रधर्मस्य यथैवाभिवृद्धिस्तथैव प्रवर्ततेऽनेषणीयपरिभोगादित्यागेनैषणीयपरिभोगादिस्वीकारेण चेति चतुर्थः । सैव विनयस्तेन विनयिता भवति ।

४ दोषनिर्घातनविनयेन–दोषाणां = मिथ्यात्वाऽविरतिकषायप्रमादादीनां निर्घातनो = विनाशकः, स चाऽसौ विनयः प्रागुक्तलक्षणस्तेन तथा विनयिता भवति ॥ सू० ९ ॥

अथाऽऽचारविनयं सभेदमाह–'से किं तं आयारविणए' इत्यादि ।

मूलम्–से किं तं आयारविणए ! आयारविणए चउव्विहे पण्णत्ते–तं जहा–१ संजमसामायारी यावि भवइ, २ तवसामायारी यावि भवइ; ३ गणसामायारी यावि भवइ, ४ एगल्लविहारिसामायारी यावि भवइ । से तं आयारविणए ॥सू० १०॥

वह चार प्रकार का होता है– [१] मिथ्यादृष्टिको मिथ्यामार्ग से निकाल कर सम्यक्त्वमार्गका ग्रहण कराना । [२] सम्यग्दृष्टि गृहस्थको गृहस्थभाव से मुक्त कराकर प्रव्रजित कराना । [३] सम्यक्त्वसे तथा चारित्र से जिसका भाव गिर गया हो उसको पुनः स्थिर करना । [४] जिस तरह चारित्रधर्म की वृद्धि हो उसी तरह अशुद्ध अशनादि का त्याग करके शुद्ध अशनादि का ग्रहण करना ।

[४] दोषनिर्घातनविनय—मिथ्यात्व अविरति कषाय प्रमाद आदि दोषों का विनाश करने वाला विनय दोषनिर्घातनविनय कहा जाता है । उसका सिखलाना ॥ सू० ९ ॥

તે ચાર પ્રકારના થાય છે–(૧) મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યામાર્ગમાથી કાઢી સમ્યક્ત્વમાર્ગનું ગ્રહણ કરાવવું. (૨) સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગૃહસ્થને ગૃહસ્થભાવથી મુકત કરાવીને પ્રવ્રજિત કરાવવા, (૩) સમ્યકત્વથી તથા ચારિત્રથી જેના ભાવ પતન થયેલા હોય તેને ફરીથી સ્થિર કરવા. (૪) જેવી રીતે ચારિત્રધર્મની વૃદ્ધિ થાય તેવી રીતે અશુદ્ધ અશન આદિનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ અશન આદિ ગ્રહણ કરવુ

(૪) દોષનિર્ઘાતનવિનય મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાય પ્રમાદ આદિ દોષોનો વિનાશ કરવાવાળો વિનયદોષનિર્ઘાતનવિનય કહેવાય છે, તે શિખવવો (સૂ૦ ૯)

छाया–अथ कोऽसावाचारविनयः ? आचारविनयश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा –१ संयमसामाचारी चापि भवति, २ तपःसामाचारी चापि भवति, ३ गणसामाचारी चापि भवति, ४ एकाकिविहारसामाचारी चापि भवति। सोऽयमाचारविनयः ॥ सू० १० ॥

टीका–'से किं तं'–इत्यादि। अथ=प्रस्तुतः आचारविनयः कः ?=किंलक्षणः ? किंभेदकश्च ? तत्राऽऽह–आचारविनयः–आचारो–मुनिसमाचारः ज्ञानादिरूपः पञ्चविधः, स एव विनयः=कर्माऽष्टकविनाशकः चतुर्विधः=चतुर्भेदकः प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः, तत् = चातुर्विध्यं यथा–१ संयमसमाचारी–संयमाचरणरूपः प्रथम आचारविनयः, तत्र–संयमः=सकलसावद्ययोगोपरमणलक्षणः सप्तदशविधस्तस्य सामाचारी–सं=सम्यग् आचारः=आचरणं यस्य स समाचारस्तस्य भावः सामाचार्य्यं, तदेव सामाचारी, 'चापि' इमे अव्यये उपसर्गप्रतिरूपके, तत्र 'चः'–

अब आचारविनय का वर्णन करते हैं–"से किं तं आयार०" इत्यादि।

क्रमानुप्राप्त आचारविनय के कितने भेद हैं ?, इस प्रश्नका उत्तर देते हैं–आचार का अर्थ होता है कि ज्ञानादिरूप पाँच प्रकार का मुनिका आचरण। वह आचरणरूपी विनय आठ प्रकार के कर्म का विनाश करने वाला आचारविनय कहा जाता है। आचारविनय चार प्रकार का है, जैसे कि— [१] संयमसामाचारी, [२] तपसामाचारी, [३] गणसामाचारी, [४] एकाकिविहारसामाचारी।

[१] संयमसामाचारी– संयम का अर्थ होता है समस्त सावद्य व्यापार का निवर्तन, वह सत्रह प्रकार का होता है। उसका सम्यग्

હવે આચારવિનયનુ વર્ણન કરે છે–'से किं तं आयार०' ઇત્યાદિ

ક્રમાનુપ્રાપ્ત આચારવિનયના કેટલા ભેદ છે ? તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે–આચારનો અર્થ થાય છે–જ્ઞાનાદિરૂપ પાચ પ્રકારના મુનિના આચરણ. તે આચારણરૂપી વિનય આઠ પ્રકારનાં કર્મનો વિનાશ કરવાવાળો આચારવિનય કહેવાય છે. આચારવિનય ચાર પ્રકારનો છે જેમ કેઃ–

[१] संयमसामाचारी [२] तपसामाचारी, [३] गणसामाचारी, [४] एकाकिविहारसामाचारी।

[१] संयमसामाचारी સયમનો અર્થ થાય છે સમસ્ત સાવદ્ય વ્યાપારનુ નિવર્તન તે સત્તર પ્રકારનુ થાય છે તેનુ સમ્યગ્ આચરણ કરવુ તે સંયમ કહેવાય છે.

समुच्चयार्थकः, 'अपि' निश्चयार्थकः, यस्यामाचार्यः स्वयमुत्कृष्टतया संयममाचरति, अन्यं ग्राहयति, सीदन्तं स्थिरीकरोति, उद्यतचरणं मुनिं चोपबृंहयतीति भावः। एवमग्रेऽपि। २ तपःसामाचारी–तपः=अष्टविधकर्मनिकृन्तन–लक्षणमनशनादि द्वादशविधं, तस्य सामाचारी–समाचरणम्। ३ गणसामाचारी=गणः=एकवाचनाऽऽचारक्रियास्थितसाधुसमुदायस्तस्य सामाचारी=प्रतिलेखनादिक्रियासु बालग्लानादिवैयावृत्त्येषु च सीदतो मुनेः प्रेरणं, स्वस्य तत्र समुद्युक्तत्वं च। ४ एकाकिविहारसामाचारी=एक एवैकाकी सजातीयद्वितीयरहित-

आचरण करना संयमसामाचारी है। जिस सामाचारी में आचार्य स्वयं सर्वोत्कृष्ट होकर संयम पालते और दूसरों को पलाते हैं, जो संयम में सीदाते – परीषह उपसर्ग आने पर क्लेश पाते हैं उनको स्थिर करते हैं, संयममार्गमें चलनेवाले को प्रोत्साहन देते हैं। इसी तरह आगे तप आदि में भी समझना चाहिए।

[२] तपसामाचारी—आठ प्रकार के कर्म का नाश करने वाला अनशन आदि बारह प्रकार के तपके आचरण को तपसामाचारी कहते हैं।

[३] गणसामाचारी – एक वाचनाचारक्रिया में रहे हुए साधु-समुदाय को गण कहते हैं। उसकी सामाचारी। प्रतिलेखन आदि क्रियाओं में और बाल ग्लान आदि की वैयावृत्ति–वैयावच में सीदाते हुए मुनिको मधुरवचनादि से प्रेरणा करके सेवामें लगाना और स्वयं भी उसके लिए ध्यान रखना गणसामाचारी है।

संयम– સામાચારી તે છે કે જેમાં આચાર્ય પોતે સર્વોત્કૃષ્ટ થઈને સંયમ પાળે છે અને બીજા પાસે પળાવે છે. જે સંયમમા સીદાય છે. પરીષહ ઉપસર્ગ આવતાં ક્લેશ થાય છે તેને સ્થિર કરે છે સંયમમાર્ગમાં ચાલવાવાળાને પ્રોત્સાહન દે છે. આવી રીતે આગળ તપ આદિમાં પણ સમજવુ જોઈએ

[२] तपसामाचारी આઠ પ્રકારનાં કર્મનો નાશ કરવાવાળા અનશનઆદિ બાર પ્રકારનાં તપ, તેનું આચરણ તપસમાચારી કહેવાય છે.

[३] गणसमाचारी એક વાચનાચારક્રિયામાં રહેનાર સાધુસમુદાયને ગણ કહે છે તેની સામાચારી-પ્રતિલેખન આદિ ક્રિયાઓમાં તથા બાલ ગ્લાન આદિની વૈયાવૃત્તિ–વૈયાવચમાં સીદાતા મુનિને મધુરવચન આદિથી પ્રેરણા કરીને સેવામાં લગાડવા, તથા પોતે પણ તેને માટે ધ્યાન રાખવુ તે ગણસામાચારી છે.

स्तस्य विहारः=अष्टसु मासेषु जिनकल्पिकत्वाद्यवस्थायां विचरणं, तस्य सामाचारी=सम्पादनम्, एषा चाष्टगुणसम्पन्नस्याऽनगारस्यैव भवति। स चतुर्विधोऽयमाचारविनयः ॥ सू. १० ॥

अथ श्रुतविनयमाह–'से किं तं सुय०' इत्यादि ।

मूलम्–से किं तं सुयविणए ? सुयविणए चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा १ सुत्तं वाएइ, २ अत्थं वाएइ, ३ हियं वाएइ, ४ निस्सेसं वाएइ । से तं सुयविणए ॥ सू० ११ ॥

छाया–अथ कोऽसौ श्रुतविनयः? श्रुतविनयश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–१ सूत्रं वाचयति, २ अर्थं वाचयति, ३ हितं वाचयति, ४ निःशेषं वाचयति। सोऽयं श्रुतविनयः ॥ सू० ११ ॥

टीका–'से किं तं'–इत्यादि। अथ = प्रस्तुतः असौ = प्रागुक्तः श्रुतविनयः कः= किंस्वरूपः? किंभेदश्च? तत्राऽऽह–श्रुतविनयश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः,

---

[४] एकाकिविहारसामाचारी – आठ महीना जिनकल्पी आदि अवस्थामें रहकर शास्त्र की आज्ञानुसार अकेला विचरना। यह आठ-गुण वाले अनगार का ही कल्प है, अन्यका नहीं। यह चार प्रकार का आचारविनय है ॥ सू० १० ॥

अब श्रुतविनयका वर्णन करते हैं– "से किं तं सुयविणए" इत्यादि ।

श्रुतविनय का क्या स्वरूप है ? उसके कितने भेद हैं ?। इस प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है–श्रुतविनय चार प्रकार का है। (१) सूत्रं वाचयति, (२) अर्थं वाचयति, (३) हितं वाचयति, [४] निःशेषं वाचयति ।

---

[४] एकाकिविहारसामाचारी આઠ મહિના જિનકલ્પી આદિ અવસ્થામાં રહીને શાસ્રની આજ્ઞા અનુસાર એકલા વિચરવુ આ આઠ-ગુણવાળા અનગારનો જ કલ્પ છે બીજાનો નહિ આ ચાર પ્રકારના આચારવિનય છે (સૂ૦ ૧૦)

હવે શ્રુતવિનયનુ વર્ણન કરે છે–'से किं तं सुयविणए' ઇત્યાદિ

શ્રુતવિનયનુ શું સ્વરૂપ છે? તેના કેટલા પ્રકાર છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ રીતે છે–શ્રુતવિનય ચાર પ્રકારના છે [१] सूत्रं वाचयति, [२] अर्थं वाचयति [३] हितं वाचयति, [४] निःशेषं वाचयति ।

तद्यथा-१ सूत्रं=साङ्गोपाङ्गं द्वादशाङ्गं वाचयति=शिष्यमध्यापयति, २ अर्थं= शब्दप्रतिपाद्यं वस्तु वाचयति=प्रतिपादयति, ३ हितं=पथ्यं शिष्यस्य कल्याण-कारकं शिष्यं परीक्ष्य वाचयति=आदिशति, अन्यथाऽऽमकुम्भे प्रक्षिप्तं जलमिव शिष्ये दत्तं श्रुतं विनश्यति, ४ निश्शेषं=सम्पूर्णं प्रमाणनयोपेतं वाचयति। सोऽयम्=स एषः श्रुतविनयः ॥ सू ११ ॥

विक्षेपणाविनयमाह-'से किं तं विक्खेवणा०' इत्यादि ।

मूलम्--से किं तं विक्खेवणाविणए ? विक्खेवणाविणए चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-१ अदिट्ठधम्मं दिट्ठपुव्वगताए विणएता भवइ, २ दिट्ठपुव्वगं साहम्मियताए विणएता भवइ, ३ चुयं धम्माओ धम्मे ठावइता भवइ, ४ तस्सेव धम्मस्स हियाए सुहाए खमाए निस्सेसाए, आणुगामियताए अब्भुट्ठेता भवइ । से तं विक्खेवणाविणए ॥ सू० १२ ॥

---

१ सूत्रं वाचयति-ग्यारह अंग बारह उपाङ्ग शिष्य को पढावे ।

२ अर्थं वाचयति-शब्द के अर्थ शिष्य को पढावे ।

३ हितं वाचयति-शिष्य की बुद्धि आदि की परीक्षा करके उसके हितकारी हो वैसा पढावे । अन्यथा कच्चे घडे में भरे हुए जल की तरह अयोग्य शिष्य को दिया हुआ-पढाया हुआ श्रुत नष्ट हो जाता है ।

४ निःशेषं वाचयति- सम्पूर्ण प्रमाण और नय युक्त पढावे । यह श्रुतविनय है ॥ सू० ११ ॥

---

[१] सूत्रं वाचयति અગીયાર અગ બાર ઉપાંગ શિષ્યને ભણાવે.

(२) अर्थं वाचयति શબ્દના અર્થ શિષ્યને ભણાવે.

(३) हितं वाचयति શિષ્યની બુદ્ધિ આદિની પરીક્ષા કરી તેને હિતકર થાય તેવું ભણાવે- નહિ તો કાચા ઘડામાં ભરેલા જલની પેઠે અયોગ્ય શિષ્યને આપેલું-શીખવેલું શ્રુત નષ્ટ થઈ જાય છે.

(४) निःशेषं वाचयति સપૂર્ણ-પ્રમાણ અને નય યુકત શિખવે આ શ્રુતવિનય છે. (સૂ ૧૧)

छाया—अथ कोऽसौ विक्षेपणाविनयः? विक्षेपणाविनयश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—१ अदृष्टधर्मं दृष्टपूर्वकतया विनेता भवति २ दृष्टपूर्वं साधर्मिकतया विनेता भवति, ३ च्युतं धर्माद् धर्मे स्थापयिता भवति, ४ तस्यैव धर्मस्य हिताय सुखाय क्षमाय निःश्रेयसाय आनुगामिकतया अभ्युत्थाता भवति। सोऽयं विक्षेपणाविनयः ॥ सू० १२ ॥

टीका—'से किं तं—इत्यादि। अथ = प्रस्तुतो विक्षेपणाविनयः कः? किंलक्षणः? किंभेदश्च? तत्राऽऽह—विक्षेपणाविनयश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः=परूपितः, तद्यथा १ अदृष्टधर्मं=न दृष्टः=अनुष्ठेयत्वेन न ज्ञातो धर्मः=सम्यग्दर्शनादिरूपो येन सोऽदृष्टधर्मस्तं तथोक्तं—सम्यग्दर्शनाद्यात्मकधर्महीनं, दृष्टपूर्वकतया—पूर्वं=प्राग् दृष्टः=परिचित इति दृष्टपूर्वः=प्राक्तनपरिचितः, स एव दृष्टपूर्वकस्तस्य भावो दृष्टपूर्वकता तया, पूर्वपरिचितत्वेन विनेता=शिक्षयिता भवति, मिथ्यात्विनं मिथ्यामार्गाद्विक्षिप्य सम्यङ्मार्गे योजयतीति प्रथमः। २ दृष्टपूर्वकं—पूर्वं दृष्टो—धर्मे प्रवृत्तत्वेन

अथ विक्षेपणाविनय को कहते हैं- "से किं तं विक्खेवणा" इत्यादि। विक्षेपणाविनय का लक्षण क्या है? और उसके भेद कितने हैं?। इस प्रश्न के उत्तर में कहते हैं–विक्षेपणाविनय चार प्रकार का है। जैसे–[१] अदृष्टधर्मं दृष्टपूर्वकतया विनेता भवति, [२] दृष्टपूर्वकं साधर्मिकतया विनेता भवति, [३] च्युतं धर्माद् धर्मे स्थापयिता भवति, [४] तस्यैव धर्मस्य हिताय सुखाय क्षमाय निःश्रेयसाय आनुगामिकतया अभ्युत्थाता भवति।

१ अदृष्टधर्मं दृष्टपूर्वकतया विनेता भवति–सम्यग्दर्शन आदि स्वरूप वाले धर्मसे रहित को पूर्वपरिचित स्वरूप से सिखाने वाला होना। तात्पर्य यह है कि–मिथ्यात्व में पडे हुए को वहाँ से निकाल कर सम्यग्मार्गमें लाना।

હવે વિક્ષેપણાવિનયનું કથન કરે છે– 'से किं तं विक्खेवणा०' ઇત્યાદિ

વિક્ષેપણાવિનયના લક્ષણ શું છે? તથા તેના પ્રકાર કેટલા છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે– વિક્ષેપણાવિનય ચાર પ્રકારના છે જેવા કે– (१) अदृष्टधर्मं दृष्टपूर्वकतया विनेता भवति, (२) दृष्टपूर्वं साधर्मिकतया विनेता भवति, (३) धर्मात् च्युतं धर्मे स्थापयिता भवति (४) तस्यैव धर्मस्य हिताय सुखाय० भवति

(१) अदृष्टधर्मं दृष्टपूर्वकतया विनेता भवति સમ્યગ્દર્શન આદિ સ્વરૂપવાળા ધર્મથી રહિતને પૂર્વપરિચિત સ્વરૂપથી શિખવવાવાળા થવું તાત્પર્ય એ છે કે–મિથ્યાત્વમા પડેલાને ત્યાંથી કાઢીને સમ્યગ્ માર્ગમાં લાવવો.

परिचितो योऽसौ दृष्टपूर्वः, स एव दृष्टपूर्वकस्तं साधर्मिकतया-समानः=तुल्य एक इत्यर्थः धर्मः सधर्मस्तमाचरतीति साधर्मिकः=एकधर्मा तस्य भावस्तया=एकधर्माचरणकर्तृत्वेन विनेता भवति, सम्यक्त्विनं गृहस्थं गृहस्थधर्माद्विक्षिप्य संयमं ग्राहयतीति द्वितीयः । ३ धर्माद्=उक्तलक्षणात् च्युतं=स्खलितं पतितमित्यर्थः धर्मे=सम्यक्त्वादिरूपे स्थापयिता=स्थिरयिता भवति, सम्यक्त्वधर्माच्चारित्रधर्माद्वा भ्रष्टं तत्स्थानाद्विक्षिप्य पुनः सम्यक्त्वे चारित्रे वा समारोपयतीति तृतीयः । ४ हिताय=स्वस्य उभयलोकोपकाराय सुखाय-इहपरलोकसातोदयाय, क्षमाय=ऐहिकपारत्रिकप्रयोजनसाधनाय, निःश्रेयसाय=सर्वथा कल्याणाय तस्यैव सम्यक्त्व चारित्रलक्षणस्य धर्मस्य आनुगामिकतया-अनु=पश्चाद् गच्छतीत्यनुगामी स

---

२ दृष्टपूर्वं साधर्मिकतया विनेता भवति-पूर्वमें-पूर्वसमय में धर्म में प्रवृत्त होने से परिचित जो है वह दृष्टपूर्व कहा जाता है । उसको साधर्मी समझ कर सिखाना । अर्थात् सम्यक्त्वी गृहस्थ को गृहस्थ-धर्म से निकाल संयमी बनाना ।

३ धर्मात् च्युतं धर्मे स्थापयिता भवति - धर्म से गिरे हुए को धर्म में स्थिर करना । सम्यक्त्वधर्म से अथवा चारित्रधर्म से पतित हुए शिष्यों को पुनः सम्यक्त्व में अथवा चारित्र में स्थिर करना ।

४ तस्यैव धर्मस्य हिताय सुखाय क्षमाय निःश्रेयसाय अनुगामिकतया अभ्युत्थाता भवति-हिताय-दोनों लोकमें अपने हितके लिये, सुखाय-दोनों लोक में अपने सुख के लिये, क्षमाय-दोनों लोक की प्रयोजन-सिद्धि के लिये, निःश्रेयसाय - अपने सर्वथा कल्याण के लिये उसी

---

(२) दृष्टपूर्वं साधर्मिकतया विनेता भवति પૂર્વમા-પૂર્વ સમયમા ધર્મમાં પ્રવૃત્ત હોવાથી પરિચિત જે હોય તે દૃષ્ટપૂર્વ કહેવાય છે. તેને સાધર્મી સમજીને શિખવવુ અર્થાત્ સમ્યકત્વી ગૃહસ્થને ગૃહસ્થધર્મથી કાઢીને સયમી બનાવવો

(३) धर्मात् च्युतं धर्मे स्थापयिता भवति ધર્મથી પતન પામેલાને ધર્મમાં સ્થિર કરવા સમ્યકત્વ ધર્મથી અથવા ચારિત્રધર્મથી પતિત થયેલા શિષ્યોને ફરીને સમ્યકત્વમાં અથવા ચારિત્રમાં સ્થિર કરવા

(४) तस्यैव धर्मस्य हिताय सुखाय क्षमाय निःश्रेयसाय आनुगामिकतया अभ्युत्थाता भवति हिताय-બેઉ લોકોમાં પોતાના હિતને માટે; सुखाय-બેઉ લોકમા પોતાના સુખને માટે; क्षमाय-બેઉ લોકની પ્રયોજનસિદ્ધિને માટે निःश्रेयसाय-પોતાના સર્વથા કલ્યાણને માટે તે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મના અનુયાયી થઇને

एवाऽऽनुगामिकस्तस्य भावस्तया=अनुगमनेन–अनुयायितया अभ्युत्थाता=आराधको भवति । स्वयं च स्वहिताद्यर्थमेषणीयग्रहणानेषणीपरित्यागादिना सम्यक्त्वचारित्रलक्षणधर्मस्य यथाभिवृद्धिर्भवेत्तथा समुद्युक्तो भवतीति चतुर्थः । सः=पूर्वोक्तोऽयं विक्षेपणाविनयः ॥ सू० १२ ॥

साम्प्रतं दोषनिर्घातनविनयमाह–'से किं तं दोस०' इत्यादि ।

मूलम्--से किं तं दोसनिग्घायणविणए ? दोसनिग्घायणविणए चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-१ कुद्धस्स कोहं विणएता भवइ, २ दुट्ठस्स दोसं णिगिण्हिता भवइ, ३ कंखियस्स कंखं छिंदिता भवइ, ४ आया सुप्पणिहिए यावि भवइ । से तं दोसनिग्घायणविणए ॥ सू० १३ ॥

छाया–अथ कोऽसौ दोषनिर्घातनविनयः? दोषनिर्घातनविनयश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–१ क्रुद्धस्य क्रोधं विनेता भवति, २ दुष्टस्य दोषं निग्रहीता भवति, ३ काङ्क्षितस्य काङ्क्षां छेत्ता भवति, ४ आत्मसुप्रणिहितश्चापि भवति। सोऽयं दोषनिर्घातनविनयः ॥सू० १३॥

टीका–'से किं तं' इत्यादि । अथ दोषनिर्घातनविनयः–दोषस्य=क्रोधादिलक्षणस्य निर=आधिक्येन घातनं दोषनिर्घातनं, तदेव विनयः स तथोक्तः कः=किंलक्षणः ? किंभेदश्च ? तत्राह–दोषनिर्घातनविनयश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः=

श्रुतचारित्ररूप धर्मका अनुयायी होकर आराधक होना, अर्थात् स्वयं अपने हित आदि के लिये एषणीय के ग्रहण से अनेषणीय के परित्याग से सम्यक्त्वचारित्रलक्षण धर्म की जिस रीति से वृद्धि हो उसी रीति से तत्पर होना । यह विक्षेपणाविनय है ॥ सू० १२ ॥

अब दोषनिर्घातनविनयका निरूपण करते हैं– " से किं तं दोस० " इत्यादि ।

जिससे क्रोध आदि दोषों का निर्घातन – निवारण हो वह

આરાધક થવુ અર્થાત્ પોતે પોતાના હિત આદિને માટે એષણીયના ગ્રહણથી અનેષણીયના પરિત્યાગથી સમ્યક્ ચારિત્રલક્ષણ ધર્મની જે રીતે વૃદ્ધિ થાય તે રીતે તત્પર થવુ આ 'વિક્ષપણાવિનય' છે (સૂ ૧૨)

હવે દોષનિર્ઘાતનવિનયનું નિરૂપણ કરે છે– 'से किं तं दोस०' ઇત્યાદિ.

જેનાથી ક્રોધ આદિ દોષોનું નિર્ઘાતન=નિવારણ થાય તે દોષનિર્ઘાતન વિનય

प्ररूपितः, तद्यथा-१ क्रुद्धस्य=विनीतस्यापि शिष्यस्य किञ्चिन्निमित्तमासाद्योदीर्णक्रोधस्य क्रोधं=कोपं विनयिता=मृदुवचनादिभिः, क्रोधपरित्यागरूपाचारशिक्षणेन वा निवारयिता भवति। २ दुष्टस्य=विषयकषायपरिणामदूषितस्य, जात्यादिमदमत्तस्य वा दोषं=दुष्परिणामरूपं दुर्गुणं निग्रहीता=तज्जनितनरकनिगोदादिदुर्गतिविपाकप्रदर्शनेनावरोधा भवति । ३ काङ्क्षितस्य=परपाषण्डाडम्बरादिदर्शनेन, परस्य वस्त्रपात्राशनाध्ययनविहारादिदर्शनेन वा सञ्जाताभिलापस्य

दोषनिर्घातन विनय है । उसके कितने भेद हैं ? चार भेद हैं। जैसे-(१) क्रुद्धस्य क्रोधं विनेता भवति (२) दुष्टस्य दोषं निग्रहीता भवति । (३) काङ्क्षितस्य काङ्क्षां छेत्ता भवति,(४) आत्मप्रणिहितश्चापि भवति ।

१ क्रुद्धस्य क्रोधं विनेता भवति-शिष्य विनयशील होने पर भी किसी निमित्त से क्रोधी हो जाने पर भी उसके क्रोध की मृदुवचन आदि से शांति करना अर्थात् क्रोध का परित्याग जिससे हो ऐसा आचार सिखाने वाला होना ।

२ दुष्टस्य दोषं निग्रहीता भवति-दुष्ट का अर्थ होता है विषय-कषाय-परिणाम से दूषित अथवा जाति आदि मद से उन्मत्त, उसके दुर्गुणों का निग्रह-दूर करने वाला होना, अर्थात् दुष्परिणामरूप दोष से होने वाले नरक निगोद आदि दुर्गति के विपाक दिखाकर दोष को रोकने वाला होना ।

३ काङ्क्षितस्य काङ्क्षां छेत्ता भवति - परपाखण्ड के आडम्बर

છે તેના કેટલા ભેદ છે? ચાર ભેદ છે – જેમકે-

(१) क्रुद्धस्य क्रोधं विनेता भवति (२) दुष्टस्य दोषं निग्रहीता भवति (३) काङ्क्षितस्य काङ्क्षां छेत्ता भवति (४) आत्मप्रणिहितश्चापि भवति.

क्रुद्धस्य क्रोधं विनेता भवति શિષ્ય વિનયશીલ હોવા છતા પણ કોઈ નિમિત્તથી ક્રોધ થઈ જવા વખતે પણ તેના ક્રોધની મૃદુ વચન આદિથી શાંતિ કરવી, અર્થાત્ ક્રોધનો પરિત્યાગ જેનાથી થાય એવો આચાર શિખવવાવાળા થવુ

(२) दुष्टस्य दोषं निग्रहीता भवति દુષ્ટનો અર્થ થાય છે વિષય–કષાય પરિણામથી દૂષિત, અથવા જાતિ આદિના મદથી ઉન્મત્ત, તેના દુર્ગણોનો નિગ્રહ-દૂર કરવાવાળા થવુ અર્થાત્ દુષ્પરિણામરૂપ દોષથી થવાવાળી નરક નિગોદ આદિ દુર્ગતિના વિપાક બતાવી દોષને રોકવાવાળા થવું.

(३) कांक्षितस्य कांक्षां छेत्ता भवति પરાયાના પાખંડનો આડમ્બર જોઈને,

काङ्क्षां=तत्तत्प्राप्तिवाञ्छां छेत्ता=तत्तद्योग्योपदेशप्रदानादिनाऽपनेता भवति ।

४ आत्मसुप्रणिहितः=आत्मना स्वयं सुप्रणिहितः=समाहितचित्तः स तथोक्तः, 'आया' इत्यत्र "दीर्घ स्वौमिथोवृत्तौ" इति सूत्रेण दीर्घः । स्वयं च पूर्वोक्तदोषपरिहारेण उपदेशादिपरिश्रमावेदनेन च प्रशस्तपरिणतिवान् भवति, न तु खेदखिन्नः प्रचलितश्रद्धो वा भवेदिति भावः ॥ सू० १३ ॥

पूर्वं शिष्यं प्रति गणिनः कर्त्तव्यं प्रदर्शितम्, साम्प्रतमाचार्यं प्रति शिष्यकर्त्तव्यमाह–'तस्सेवं इत्यादि ।

मूलम्–तस्सेवं गुणजाइयस्स अंतेवासिस्स इमा चउव्विहा विणयपडिवत्ती भवइ, तं जहा–१ उवगरणउप्पायणया, २ साहिल्लया, ३ वण्णसंजलणया, ४ भारपच्चोरुहणया ॥ सू० १४ ॥

छाया—तस्मै एवंगुणजातीयाय (गणिने) अन्तेवासिन एषा चतुर्विधा विनयप्रतिपत्तिर्भवति, तद्यथा–१ उपकरणोत्पादनता, २ सहायकता, ३ वर्णसंज्वलनता, ४ भारप्रत्यवरोहणता ॥ सू० १४ ॥

टीका–'तस्सेव'–मित्यादि । तस्मै=प्रागुक्ताय एवंगुणजातीयाय=एवम्=उक्तप्रकारा गुणाः अष्टविधगणिसम्पद्रूपास्तत्प्रकारवान्, पूर्वोक्तगुणविशिष्ट इत्य-

---

आदि देखने से, दूसरों के वस्त्र, पात्र, भोजन, अध्ययन, विहार आदि के देखने से जिसको अभिलाषा होती है वह कांक्षित कहा जाता है । योग्य उपदेश आदि से उसको अभिलाषा का निवारण करने वाला होना ।

४ आत्मसुप्रणिहितः–समाहित चित्तवाला–स्वयं पूर्वोक्त दोष के परिहार से उपदेश 'आदि' परिश्रम के आवेदन से उत्तम ज्ञानवाला होना, खेद युक्त नहीं होना । तथा श्रद्धासे विचलित नहीं होना ॥सू०१३॥

અથવા બીજાનાં વસ્ત્ર પાત્ર ભોજન અધ્યયન વિહાર આદિ જોઇને જેને અભિલાષા થાય છે તે કાંક્ષિત કહેવાય છે યોગ્ય ઉપદેશ આદિથી તેની અભિલાષાનું નિવારણ કરવાવાળા થવુ

(४) आत्मसुप्रणिहितः સમાહિત ચિત્તવાળા–પોતે પૂર્વોકત દોષના પરિહારથી ઉપદેશ આદિ પરિશ્રમના આવેદનથી ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા થવું. ખેદયુકત ન થવું તથા શ્રદ્ધાથી વિચલિત ન થવુ (સૂ० ૧૩)

र्थं तस्मै गणिने, प्रकारवति 'जातीयर' प्रत्ययः । अत्र 'चतुर्थ्याः षष्ठी' इतिसूत्रेण चतुर्थीस्थाने षष्ठी । अन्तेवासिनः=शिष्यस्य एषा चतुर्विधा विनय-प्रतिपत्तिः=विनयप्रवृत्तिः भवति=जायते, तद्यथा—

१ उपकरणोत्पादनता–उपक्रियते तपःसंयमौ येन तदुपकरणं वस्त्र-पात्रादिकं तस्योत्पादनः=गवेषणया प्रबन्धकस्तस्य भावस्तत्ता । २ सहायकता= निःस्वार्थं उपकारो बालग्लान–रोगादिपीडितानां । ३ वर्णसंज्वलनता–वर्ण्यते= प्रकाश्यते वचसा यः स वर्णो गच्छगुर्वादीनां गुणः, तस्य संज्वलनः=प्रका-

पूर्व में शिष्य के प्रति गणि (आचार्य) का कर्तव्य कहा, अब आचार्य के प्रति शिष्यका कर्तव्य कहते हैं–'तस्सेवं' इत्यादि ।

पूर्वोक्त आठ प्रकार की सम्पदा वाले गणी के प्रति शिष्य की चार प्रकार की विनयप्रतिपत्ति है । वह इस प्रकार है–(१) उपकरणो-त्पादनता (२) सहायकता (३) वर्णसंज्वलनता (४) भारप्रत्यवरोहणता ।

यहाँ विनयप्रतिपत्तिका अर्थ होता है गुरुभक्ति ।

१ उपकरणोत्पादनता—तप संयम का उपकारक होने से वस्त्र पात्र आदि को उपकरण कहते हैं । उनका गवेषणा करके प्रबन्ध करना । २ सहायकता–बाल, ग्लान और रोगादि से पीडितो का निःस्वार्थ उपकार करना । ३ वर्णसंज्वलनता– जो वर्णित किया जाय अर्थात् वचन से जिसका प्रकाश किया जाय वह वर्ण, तात्पर्य यह है कि–गच्छ, गुरु,

પૂર્વમા શિષ્યના પ્રતિ ગણી (આચાર્ય)નું કર્તવ્ય કહ્યું હવે આચાર્યપ્રતિ શિષ્યનું કર્તવ્ય કહે છે- 'तस्सेवं' ઇત્યાદિ

પૂર્વોકત આઠ પ્રકારની સમ્પદાવાળા ગણીને પ્રતિ–શિષ્યની ચાર જાતની વિનય-પ્રતિપત્તિ છે તે આ પ્રકારે છે—

(१) उपकरणोत्पादनता (२) सहायकता (३) वर्णसंज्वलनता (४) भारप्रत्यवरोहणता ।

અહી વિનયપ્રતિપત્તિનો અર્થ થાય છે ગુરુભકિત

(१) उपकरणोत्पादनता તપ સયમના ઉપકારક હોવાથી વસ્ત્ર પાત્ર આદિને ઉપકરણ કહેવાય છે. તેની તપાસમાં રહીને પ્રબન્ધ કરવો

(२) सहायकता બાલક, ગ્લાન (દુખી) તથા રોગ આદિથી પીડાતાઓ ઉપર નિ.સ્વાર્થ ઉપકાર કરવો

(३) वर्णसंज्वलनता જેનુ વર્ણન કરી શકાય અર્થાત્ વચનથી જેનો પ્રકાશ કરાય તે વર્ણ. તાત્પર્ય એ છે કે–ગચ્છ ગુરુ તથા જિનશાસનના ગુણ તેનુ પ્રકાશન

शकस्तस्य भावस्तत्ता–गुरुगच्छजिनशासनादिगुणप्रकाशनम् । ४ भारप्रत्यवरोहणता–भारः–कार्यनिर्वहणाधिकारः गणिन उत्तराधिकार इत्यर्थस्तस्य प्रत्यवरोहणः=निर्वाहकस्तस्य भावस्तत्ता=गुरुभारनिर्वाहकता ॥ सू० १४ ॥

साम्प्रतमुपकरणोत्पादनताभेदमाह–'से किं तं उवगरण०' इत्यादि ।

मूलम्–से किं तं उवगरणउप्पायणया ? उवगरणउप्पायणया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-अणुप्पण्णाइं उवगरणाइं उप्पाइत्ता भवइ, पोराणाइं उवगरणाइं सारक्खिता संगोविता भवइ, परित्तं जाणित्ता पच्चुद्धारिता भवइ, अहाविहिं संविभइता भवइ । से तं उवगरणउप्पायणया ॥ सू० १५ ॥

छाया–अथ का सा उपकारणोत्पादनता ? उपकरणोत्पादनता चतुर्विधा, प्रज्ञप्ता, तद्यथा–१ अनुत्पन्नानि उपकरणानि उत्पादयिता भवति, २ पुराणानि उपकरणानि संरक्षिता संगोपिता भवति, ३ परीतं ज्ञात्वा प्रत्युद्धर्ता भवति, ४ यथाविधि संविभक्ता भवति । सेयमुपकरणोत्पादनता ॥ सू० १५ ॥

'टीका–से किं तं'–इत्यादि । अथ=प्रस्तुता सा=प्रागुक्ता उपकरणोत्पादनता का ?=किंरूपा किंप्रकारा च ? तत्राऽऽह–उपकरणोत्पादनता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–

तथा जिनशासन के गुणों का प्रकाशन करना। अर्थात् गण अथवा गणी आदि के गुणों का गान करना । ४ भारप्रत्यवरोहणता–कार्य का निर्वाह करने का अधिकार अथवा गणी का उत्तराधिकार भार कहा जाता है। उसका निर्वाह करना,अर्थात् गुरुभारका वहन करना॥सू०१४॥

अब उपकरणोत्पादनता के भेद कहते हैं– "से किं तं उवगरण०" इत्यादि ।

उपकरणोत्पादनता के कितने भेद हैं ? चार भेद हैं । जैसे–

કરવું, અર્થાત્ ગણુ અથવા ગણી આદિના ગુણોનુ ગાન કરવુ

(૪) भारप्रत्यवरोहणता કાર્યનો નિર્વાહ કરવાનો અધિકાર અથવા ગણીના ઉત્તરાધિકાર 'ભાર' કહેવાય છે તેનો નિર્વાહ કરવો અથાત્ ગુરુભારનું વહન કરવુ.(સૂ૦ ૧૪)

હવે ઉપકરણોત્પાદનતાના ભેદ કહે છે 'से किं तं उवगरण०' ઇત્યાદિ

ઉપકરણોત્પાદનતા ના કેટલા ભેદ છે ? ઉત્તર આપે છે કે તે ચાર પ્રકારના છે. જેમકે:–

१ अनुत्पन्नानि=पूर्वमप्राप्तानि अपेक्षमाणानि उत्पादयिता=एषणाशुद्धया समुपार्जयिता भवति । २ पुराणानि=जीर्णानि उपकरणानि संरक्षिता=सीवनादिना रक्षणशीलो भवति, न तु 'स्फाटित' मिति कृत्वा परिष्ठापको भवति, तथा तानि संगोपिता=उभयकालप्रतिलेखनेन सम्यग् रक्षको भवति, न तु श्रावकादिगृहे उपाश्रयादौ वा स्थापयिता भवति, एकत्रस्थापने तु यथाकालप्रतिलेखनाया अभावेन जीवोत्पत्तेरवश्यम्भावात्संयमविराधनाया मूर्छालक्षणपरिग्रहदोषस्या च सम्भवात् ।

[१] अनुत्पन्नानि उपकरणानि उत्पादयिता भवति [२] पुराणानि उपकरणानि संरक्षिता संगोपिता भवति [३] परीतं ज्ञात्वा प्रत्युद्धर्ता भवति [४] यथाविधि संविभक्ता भवति ॥

१ अनुत्पन्नानि उपकरणानि–उत्पादयिता भवति–प्रथम प्राप्त नहीं हैं और जिनकी अपेक्षा है, ऐसे उपकरणों का एषणा शुद्धि से उपार्जन करने वाला होना। २ पुराणानि उपकरणानि संरक्षिता संगोपिता भवति–जीर्ण उपकरणों का सीना आदि से रक्षण करना किन्तु "फट गया है अतः फैंक देना चाहिये" ऐसा विचार नहीं करना । और उपकरणों का उभयकाल प्रतिलेखनद्वारा अच्छी तरह से रक्षण करना । श्रावक के घर में अथवा उपाश्रय आदि में रख छोडना नहीं । एक स्थान में रखने से यथाकाल प्रतिलेखन नहीं हो सकता इससे अवश्य जीवोत्पत्ति होती है । उससे संयम की विराधना और मूर्छालक्षण परिग्रहदोष होने की सम्भावना होती है ।

(१) अनुत्पन्नानि उपकरणानि उत्पादयिता भवति (२) पुराणानि उपकरणानि संरक्षिता सगोपिता भवति (३) परीतं ज्ञात्वा प्रत्युद्धर्ता भवति (४) यथाविधि संविभक्ता भवति.

[१] अनुत्पन्नानि उपकरणानि–उत्पादयिता भवति પ્રથમ પ્રાપ્ત ન હોય અને જેની અપેક્ષા હોય એવા ઉપકરણોનુ એષણા શુદ્ધિથી ઉપાર્જન કરવાવાળા થવુ.

(२) पुराणानि उपकरणानि संरक्षिता संगोपिता भवति જીર્ણ ઉપકરણોને સીવવા આદિ કરીને રક્ષણ કરવુ પણ 'ફાટી ગયુ' છે માટે ફેંકી દેવુ જોઈએ' એવો વિચાર ન કરવો, તથા ઉપકરણોના બેઉ વખત પ્રતિલેખનદ્વારા સારી રીતે રક્ષણ કરવા, શ્રાવકના ઘરમા અથવા ઉપાશ્રય આદિમા રાખી મૂકવા નહિ. એક સ્થાનમાં રાખવાથી યથાકાલ પ્રતિલેખન થઇ શકતું નથી. તેથી અવશ્ય જીવોત્પત્તિ થાય છે, તેથી સયમની વિરાધના અને મૂર્છાલક્ષણપરિગ્રહ દોષ થવાની સભાવના થાય છે.

३ परीतं-परि=समन्ताद् इतं=न्यूनतां प्राप्तम् अल्पमुपकरणजातमित्यर्थः ज्ञात्वा=विदित्वा प्रत्युद्धर्त्ता=पुनरानीय पूरयिता भवति । यद्वा-परीतम्=अल्पोपधिकमन्तदेशादागतं प्राघूर्णकम्, अन्यगणगतं वा साधर्मिकं सीदन्तं दृष्ट्वा प्रत्युद्धर्त्ता=तत्पूरणेन तदुपकर्त्ता भवति ।

४ यथाविधि=शास्त्रोक्तविधिना संविभक्ता=संविभागकर्त्ता भवति । बालग्लानादीनां तथायोग्यवस्तुप्रदाता भवतीत्यर्थः । सेयमुपकरणोत्पादनता ॥सू० १५॥

सम्प्रति सहायकताविनयमाह-'से किं तं साहिल्लया' इत्यादि ।

मूलम्-से किं तं साहिल्लया ? साहिल्लया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-१ अणुलोम-वाकसहितयावि भवइ, २ अणुलोम-काय-किरियता, ३ पडिरूपकायसंफासणया, ४ सव्वत्थेसु अपडिलोमया । से तं साहिल्लया ॥ सू० १६ ॥

छाया-अथ के यं सहायकता ? सहायकता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा १ अनुलोमवाक्सहितताऽपि भवति, २ अनुलोमकायक्रियता, ३ प्रतिरूपकाय-संस्पर्शनता, सर्वार्थेष्वप्रतिलोमता । सेयं सहायकता ॥ सू० १६ ॥

टीका-'से किं तं'-इत्यादि । अथ=प्रस्तुता इयम्=एषा सहायकता का ?=किं स्वरूपा ? किंभेदा ? च, तत्राऽऽह-सहायकता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा=

---

३ परीतं ज्ञात्वा प्रत्युद्धर्ता भवति-परीत - उपकरणों की न्यूनता जानकर फिर याचना करके उनकी पूर्ति करना । अथवा परीतं-अल्प उपधिवाले दूसरे देश से आये हुए मुनि के, अथवा दूसरे गण के समानसामाचारी वाले मुनिके उपकरण आदि की पूर्ति करना ।

४ यथाविधि संविभक्ता भवति - शास्त्रोक्त विधि से संविभाग करने वाला होना, अर्थात् बाल ग्लान आदि को यथायोग्य वस्तु देना । इसी को उपकरणोत्पादनता कहते हैं ॥ सू० १५ ॥

---

३ परीतं ज्ञात्वा प्रत्युद्धर्ता भवति परीत-ઉપકરણોની ન્યૂનતા જાણીને પછી યાચના કરીને તેની પૂર્તિ કરવી. અથવા પરીત-અલ્પ ઉપાધિવાળા બીજા દેશથી આવેલા મુનિને અથવા બીજા ગણના સમાન સામાચારી વાળા મુનિને ઉપકરણ આદિની પૂર્તિ કરવી

૪ यथाविधि संविभक्ता भवति શાસ્ત્રોકત વિધિથી સંવિભાગ કરવાવાળા થવું અર્થાત્ બાળક ગ્લાન આદિને યથાયોગ્ય વસ્તુ આપવી આને ઉપકરણોત્પાદનતા કહે છે. (સૂ૦ ૧૫)

१ अनुलोमवाक्सहितः-अनुलोमा=गुरोरनुकूला च वाग्=वाणी अनुलोमवाक् तया सहितः=युक्तः-गुरोर्ग्रहण्यासेवनीशिक्षारूपाज्ञायाः 'तथेति' कृत्वा समाराधको भवति=जायते, तद्भावस्तत्ता ।

२ अनुलोमकायक्रियता कायस्य=स्वशरीरस्य क्रिया=सेवारूपा प्रवृत्तिरिति कायक्रिया, अनुलोमा=गुरोरनुकूला कायक्रिया यस्य स तथोक्तः=गुरोराज्ञानुकूलमेव सर्वथा स्वशरीरव्यापारकर्त्ता, तस्य भावस्तत्ता शिष्यस्य सर्वा शरीरक्रिया गुरुनिर्देशाधीना भवतीति भावः ।

३ प्रतिरूपकायसंस्पर्शनता-प्रतिरूपम्=मनोऽनुकूलं कायस्य=गणिप्रभृतिपर्यायज्येष्ठानां शरीरस्य संस्पर्शनः=सम्यक्स्पर्शकः, तस्य भावस्तत्ता=गुरोरस्थ्यादिसुखजनकं करचरणादिसंवाहनं, तैलादिमर्दनं वेति भावः ।

अब सहायकताविनय कहा जाता है-" से किं तं साहिल्लया" इत्यादि ।

सहायकता चार प्रकार की होती है । (१) अनुलोमवाक्सहितताऽपि भवति (२) अनुलोमकायक्रियता (३) प्रतिरूपकायसंस्पर्शनता (४) सर्वार्थेष्वप्रतिलोमता ।

१ अनुलोमवाक्सहितता—गुरु की ग्रहण - आसेवना - शिक्षारूपी आज्ञा का "जैसी आपकी आज्ञा" ऐसा कहकर पालन करने वाला होना ।

२ अनुलोमकायक्रियता—गुरु की आज्ञा के अनुसार सर्वथा अपने शरीर का व्यापार करने वाला होना । शिष्यकी समस्त शरीरक्रिया गुरु-आज्ञा के आधीन ही होती है, ऐसा तात्पर्य है ।

३ प्रतिरूपकायसंस्पर्शनता- गुरु महाराज के मनोऽनुकूल शरीर

હવે સહાયકતાવિનય કહે છે- 'से किं तं साहिल्लया ઇત્યાદિ.

સહાયકતા ચાર પ્રકારની થાય છે (१) अनुलोमवाक्सहिततापि भवति (२) अनुलोमकायक्रियता (३) प्रतिरूपकायसंस्पर्शनता (४) सर्वार्थेष्वप्रतिलोमता

अनुलोमवाक्सहितता ગુરુની ગ્રહણ-આસેવની-શિક્ષારૂપી આજ્ઞાનું 'જેવી આપની આજ્ઞા' એમ કહીને પાલન કરવાવાળા થવું

२ अनुलोमकायक्रियता ગુરુની આજ્ઞા અનુસાર સર્વથા પોતાના શરીરનો વ્યાપાર કરવાવાળા થવુ શિષ્યની સમસ્ત શરીરક્રિયા ગુરુની આજ્ઞાને આધીનજ હોય છે, એ તાત્પર્ય છે.

३ प्रतिरूपकायसंस्पर्शनता ગુરુ મહારાજના મનોનુકૂલ શરીરનો સમ્યક્સ્પર્શ

४ सर्वार्थेषु=गुरोः सर्वकार्येषु अप्रतिलोमता=अप्रतिकूलता ऋजुभावेन सर्वथाऽनुकूलाचरणेति भावः । सा=प्रागुक्ता इयं सहायकता, तथा च-१ शिष्यो मधुरभाषी, २ गुरुगणिनामनुकूलसेवाकारी, ३ शरीरस्य समुचितसंवाहनकारी, ४ सर्वत्र निष्कपटभावश्च भवेदिति निर्गलितोऽर्थः ॥ सू० १६ ॥

साम्प्रतं वर्णसंज्वलनतामाह-'से किं तं वण्ण०' इत्यादि ।

मूलम्-से किं तं वण्णसंजलणया ? वण्णसंजलणया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-अहातच्चाणं वण्णवाई भवइ, अवण्णवाइं पडिहणिता भवइ, वण्णवाइं अणुबूहिता भवइ, आयवुड्ढसेवी यावि भवइ । से तं वण्णसंजलणया ॥ सू० १७ ॥

छाया-अथ केयं वर्णसंज्वलनता ? वर्णसंज्वलनता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-१ याथातथ्यानां वर्णवादी भवति, २ अवर्णवादिनं प्रतिहन्ता भवति, ३ वर्णवादिनमनुबृंहिता भवति, ४ आत्मवृद्धसेवी चापि भवति । सेयं वर्णसंज्वलनता ॥ सू० १७ ॥

टीका-'से किं तं'-इत्यादि । अथ=प्रस्तुता इयं वर्णसंज्वलनता का ? =किंरूपा ? किंभेदा च ? तत्राऽऽह-वर्णसंज्वलनता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-

---

का सम्यक् स्पर्श करना-गुरु महाराज के शरीर को समाधि हो इस प्रकार की वैयावच्च करना । तथा तैल आदि की मालीश करना ।

४ सर्वार्थेषु-अप्रतिलोमता-गुरु के समस्त कार्य में ऋजुभाव से सर्वथा अनुकूल आचरण करना । तात्पर्य यह है कि-शिष्य को मधुर बोलने वाला १, गुरु महाराज के अनुकूल सेवा करने वाला २, शरीरका अनुकूल रूप से संवाहन-वैयावच्च करने वाला ३, और सर्वथा कपटरहित ४, होना चाहिये । यह सहायकता नामकी दूसरी विनयप्रतिपत्ति है ॥ सू० १६ ॥

કરવો-ગુરુ મહારાજના શરીરને સમાધિ થાય એ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ કરવી તથા તેલ આદિથી માલીશ કરવી

४ सर्वार्थेषु-अप्रतिलोमता ગુરુના સમસ્ત કાર્યમાં ઋજુભાવથી સર્વથા અનુકુલ આચરણ કરવા તાત્પર્ય એ છે કે-શિષ્યે મધુર બોલવાવાળા ૧, ગુરુમહારાજની અનુકૂલ સેવા કરવાવાળા ૨, શરીરનું અનુકૂળ રૂપે સંવાહન-વૈયાવચ્ચ કરવાવાળા ૩, તથા સર્વથા કપટ રહિત ૪, થવુ જોઈએ. આ સહાયકતા નામની બીજી વિનયપ્રતિપત્તિ છે (સૂ. ૧૬)

१ याथातथ्यानां=यथा=येन प्रकारेण तथ्यं=सत्यं=वीतरागवचनमित्यर्थः, तेन ये वर्त्तन्ते ते याथातथ्याः=वीतरागवचनपरायणास्तेषां गुरुगणिगणप्रभृतीनां वर्णवादी=गुणानुवादको भवति=जायते । २ अवर्णवादिनम्=आचार्यादिगुणानुवादविमुखं तन्निन्दकमित्यर्थः, प्रतिहन्ता=समुचितोत्तरेण निरुत्तरयिता शिक्षयितेत्यर्थः, भवति । ३ वर्णवादिनं=गुर्वादिगुणग्राहकं जनम् अनुबृंहिता=धन्यवादेनोत्साहयिता भवति । ४ आत्मवृद्धसेवी आत्मनः=स्वस्माद् वृद्धानां=पर्यायज्येष्ठानां, यद्वा–आत्मना=स्वयं वृद्धानां=जीर्णवयसामिङ्गिताकारं विज्ञाय सेवी=तदभीप्सितसम्पादनेन सेवाकारको भवति । सा=प्रागुक्तेयं वर्णसंज्वलनता ॥ सू० १७ ॥

अब वर्णसंज्वलनता का वर्णन करते हैं–" से किं तं वण्ण०" इत्यादि । हे भदन्त ! वर्णसंज्वलनता कितने प्रकार की है ?

वर्णसंज्वलनता चार प्रकार की है-(१) याथातथ्यानां वर्णवादी भवति (२) अवर्णवादिनं प्रतिहन्ता भवति (३) वर्णवादिनमनुबृंहिता भवति (४) आत्मवृद्धसेवी च भवति ।

१ याथातथ्यानां वर्णवादी भवति–जिस प्रकार से जिन भगवान का वचन है इसी रीति से जो वर्तन करते हैं वे " याथातथ्य " कहे जाते हैं । वीतराग के वचन में तत्पर गुरु गणी और गण आदि के गुणों का वर्णन करने वाला होना । २ अवर्णवादिनं प्रतिहन्ता भवति–आचार्य आदि की निन्दा करने वाले को योग्य उत्तर देकर निरुत्तर बनाने वाला होना । ३ वर्णवादिनमनुबृंहिता भवति—गुरु आदि के गुणों का गान करने वाले मनुष्य को धन्यवाद आदि से उत्साह देने वाला

હવે वर्णसंज्वलनता નું વર્ણન કરે છે– 'से किं तं वण्ण०' ઇત્યાદિ.

હે ભદન્ત ! વર્ણસંજ્વલનતા કેટલા પ્રકારની છે? વર્ણસંજ્વલનતા ચાર પ્રકારની છે (१) याथातथ्यानां वर्णवादी भवति (२)अवर्णवादिनं प्रतिहन्ता भवति (३) वर्णवादिनमनुबृंहिता भवति (४) आत्मवृद्धसेवी च भवति.

१ याथातथ्यानां वर्णवादी भवति જે પ્રકારે જિન ભગવાનુ વચન છે તે રીતે જે વર્તન કરે છે તે યાથાતથ્ય કહેવાય છે વીતરાગના વચનમાં તત્પર ગુરુ ગણી તથા ગણ આદિના ગુણોનું વર્ણન કરવાવાળા થવું २ अवर्णवादिनं प्रतिहन्ता भवति આચાર્ય આદિની નિન્દા કરવાવાળાને યોગ્ય ઉત્તર આપીને નિરુત્તર બનાવવાવાળા થવું. ३ वर्णवादिनमनुबृंहिता भवति ગુરુ આદિના ગુણોનું ગાન કરવાવાળા મનુષ્યને ધન્યવાદ આદિથી ઉત્સાહ દેવાવાળા થવું ४ आत्मवृद्धसेवी च भवति પોતાથી

अथ भारप्रत्यवरोहणतामाह–'से किं तं भार०' इत्यादि ।

मूलम्–से किं तं भारपच्चोरुहणया ? भारपच्चोरुहणया चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा–असंगहियं परिजणं संगहिता भवइ, सेहं आयारगोयरं संगाहिता भवइ, साहम्मियस्स गिलायमाणस्स अहाथामं वेयावच्चे अब्भुट्ठिता भवइ, साहम्मियाणं अहिगरणंसि उप्पण्णंसि तत्थ अणिस्सिओवस्सिए अपक्खग्गाही मज्झत्थभावभूए सम्मं ववहरमाणे तस्स अधिगरणस्स खमावणविउसमणयाए सया समियं अब्भुट्ठित्ता भवइ, कहं णु साहम्मिा, अप्पसद्दा, अप्पझंझा, अप्पकलहा, अप्पकसाया, अप्पतुमंतुमा, संयमबहुला, संवरबहुला, समाहिबहुला, अप्पमत्ता, संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा एवं च णं विहरेज्जा । सेतं भारपच्चोरुहणया ॥ सू० १८ ॥

एसा खलु थेरेहिं भगवंतेहिं अट्ठविहा गणिसंपया पण्णत्ता –त्तिबेमि ।

॥ इति चउत्था दसा समत्ता ॥ ४ ॥

छाया—अथ का सा भारप्रत्यवरोहणता ? भारप्रत्यवरोहणता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा–१ असंगृहीतं परिजनं संग्रहिता भवति, २ शैक्षमाचारगोचरं संग्राहयिता भवति, ३ साधर्मिकस्य ग्लायतो यथास्थाम वैयावृत्त्येऽभ्युत्थाता

होना । ४ आत्मवृद्धसेवी च भवति – अपने से वृद्ध पर्यायज्येष्ठों का, अथवा स्वयंवृद्धों – जीर्णवयवालों का इङ्गित आकार आदि जानकर उनके मनोऽनुकूल कार्य करने द्वारा सेवा करने वाला होना । यह वर्णसंज्वलनता का निरूपण हुवा ॥ सू० १७ ॥

વૃદ્ધ–પર્યાયજ્યેષ્ઠો ને અથવા વૃદ્ધોને પોતાથી વયોવૃદ્ધોને ઇંગિત આકાર આદિ જાણી લઇને તેમના મનોનુકૂલ કાર્ય કરવાથી સેવા કરવાવાળા થવુ આ વર્ણસંજ્વલનતાનું નિરૂપણ થયુ (સૂ ૧૭)

भवति, ४ साधर्मिकाणामधिकरणे उत्पन्ने तत्रानिश्रितोपश्रितोऽपक्षग्राही, मध्यस्थभावभूतः सम्यग्व्यवहरमाणस्तस्याधिकरणस्य क्षमापनव्युपशमनतया सदा समितमभ्युत्थाता भवति, कथं नु साधर्मिकाः अल्पशब्दाः, अल्पझञ्झाः, अल्पकलहाः, अल्पकषायाः, अल्पतुमंतुमाः, संयमबहुलाः, संवरबहुलाः समाधिबहुलाः, अप्रमत्ताः, संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तः, एवं च खलु विहरेयुः । सेयं भारप्रत्यवरोहणता ॥ सू० १८ ॥

एषा खलु सा स्थविरैर्भगवद्भिरष्टविधा गणिसम्पत् प्रज्ञप्तेति ब्रवीमि ॥

॥ इति चतुर्थी दशा समाप्ता ॥ ४ ॥

टीका-'से किं तं' इत्यादि । अथ सा भारप्रत्यवरोहणता का ?=किंस्वरूपा ? किंभेदा च ? तत्राऽऽह-१ भारप्रत्यवरोहणता चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-

१ असंगृहीतं परिजनं सङ्ग्रहिता-असंगृहीतं=केनाऽपि क्रोधादिकारणेन गच्छान्निस्सृतं परिजनं=शिष्यादिकं सङ्ग्रहिता=द्रव्यक्षेत्रकालभावमवलोक्य मृदुवचनादिना स्वगणे स्थापयिता भवति=जायते । २ शैक्षं=नवदीक्षितमव्युत्पन्नं

अब भारप्रत्यवरोहणता का वर्णन करते हैं-"से किं तं भार" इत्यादि । भारप्रत्यवरोहणता कितने प्रकार की है ?

भारप्रत्यवरोहणता चार प्रकार की है। जैसे—(१) असंगृहीतं परिजनं संग्रहिता भवति (२) शैक्षमाचारगोचरं संग्राहयिता भवति (३) साधर्मिकस्य ग्लायतो यथास्थाम वैयावृत्येऽभ्युत्थाता भवति (४) साधर्मिकाणामधिकरणे उत्पन्ने तत्रानिश्रितोपश्रितोऽपक्षग्राही० अभ्युत्थाता भवति ।

१ असंगृहीतं परिजनं संग्रहिता भवति—कोइ भी क्रोध आदि कारण वश अपने गच्छ में से निकले हुवे शिष्य आदि को, द्रव्य क्षेत्र काल और भाव को देखकर मृदुवचन आदि से अपने गणमें पुनः रखना।

હવે ભારપ્રત્યવરોહણતાનું વર્ણન કરે છે- 'से किं तं भार०' ઇત્યાદિ.

ભારપ્રત્યવરોહણતા કેટલા પ્રકારની છે ? ભારપ્રત્યવરોહણતા ચાર પ્રકારની છે જેમકે (१) असंगृहीतं परिजनं संग्रहिता भवति (२) शैक्षमाचारगोचरं संग्रहयिता भवति (३) साधर्मिकस्य ग्लायतो यथास्थाम वैयावृत्येऽभ्युत्थाता भवति (४) साधर्मिकाणामधिकरणे उत्पन्ने तत्रानिश्रितोपश्रितोऽपक्षग्राही०अभ्युत्थाता भवति

(१) असंगृहीतं परिजनं संग्रहिता भवति ક્રોધ આદિ કારણવશાત્ પોતાના ગચ્છમાંથી નિકળેલા શિષ્ય આદિને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, તથા ભાવ જોઇને કોમળવચન આદિથી પોતાના ગણમાં ફરીને રાખવો.

वा शिष्यं आचारगोचरं–आचारो=ज्ञानाद्याचारविधिः, गोचरो=भिक्षाचरणादिविधिश्चेत्यनयोः समाहारस्तं सङ्ग्राहयिता=शिक्षयिता भवति । ३ साधर्मिकस्य=समानसामाचारीकस्य ग्लायतो=रोगादिना सीदतः, यथास्थाम=यथाशक्ति वैयावृत्त्ये=चतुर्विधाऽऽहारौषधभैषज्याद्यानयनशय्यासंस्तारकप्रतिलेखनादिरूपे अभ्युत्थाता=उद्यतो भवति । ४ साधर्मिकाणाम् अधिकरणे=परस्परं कलहे उत्पन्ने सति तत्र–अनिश्रितोपाश्रितः–निश्रितो=रागः, उपाश्रितोद्वेषस्ताभ्यां रहितः रागद्वेषरहित इत्यर्थः, तथा–अपक्षग्राही=पक्षपातरहितोऽत एव मध्यस्थभावभूत–मध्ये=अन्तराले तिष्ठतीति मध्यस्थस्तस्य भावस्तं भूतः=प्राप्तः=उभयहितानुसन्धायकः,

---

२ शैक्षमाचारगोचरं संग्राहयिता भवति–नवीन दीक्षा वाले अथवा अव्युत्पन्न–साधारण बुद्धि वाले शिष्य को आचारज्ञानादि पांच प्रकार का आचार और गोचर–भिक्षाचरण आदि की विधि सिखाना।

३ साधर्मिकस्य॰. अभ्युत्थाता भवति–रोग आदि से ग्लानि पाते हुए साधर्मिक – समानसामाचारी वाले की वैयावच्च के लिए चार प्रकार के आहार औषध भैषज्य आदि के लाने में तथा शय्या संस्तारक आदिका प्रतिलेखन करने में यथाशक्ति उद्यत रहना ।

४ साधर्मिकाणां॰ अभ्युत्थाता भवति–साधर्मिकों में परस्पर कलह उत्पन्न होने पर मध्यस्थ भावको धारण कर निश्रित-राग, उपाश्रित–द्वेष, इन दोनों से रहित हो किसी का पक्ष नहीं लेता हुआ दोनों के हित में लगे, शास्त्रोक्त विधि से प्रयत्न करे और अपराध की

---

(૨) शैक्षमाचारगोचरं संग्राहयिता भवति નવીન દીક્ષાવાળા અથવા અવ્યુત્પન્ન=સાધારણ બુદ્ધિવાળા શિષ્યને આચારજ્ઞાનાદિ પાચ પ્રકારના આચાર તથા ગોચર=ભિક્ષાચરણ આદિની વિધિ શીખાડવી

(૩) साधर्मिकस्य॰ अभ्युत्थाता भवति રોગ આદિથી ગ્લાની ભોગવતા સાધર્મિક=સમાન સામાચારી વાળાની વૈયાવચને માટે ચાર પ્રકારના આહાર, ઔષધ, ભૈષજ્ય આદિ લઇ આવવામા તથા શય્યા સસ્તારક આદિનુ પ્રતિલેખન કરવામા યથાશકિત ઉદ્યત રહેવુ

(૪) साधर्मिकाणां अभ्युत्थाता भवति સાધર્મિકોમા પરસ્પર કજીઆ ઉત્પન્ન થતા મધ્યસ્થ ભાવને ધારણ કરી નિશ્રિત=રાગ, ઉપાશ્રિત=દ્વેષ, એ બેઉથી રહિત થઇને કોઇનો પક્ષ ન લેતા બેઉનાં હિતમા લાગ્યા રહેવુ, શાસ્ત્રોકત વિધિથી પ્રયત્ન કરવો અને અપરાધની ક્ષમાપના કરવામા સાવધાન રહેવું, શાતીને માટે સદા

सम्यक्=शास्त्रोक्तविधिना व्यवहरमाणः=प्रवृत्तिं कुर्वन् प्रयतमान इत्यर्थः, तस्याधिकरणस्य क्षमापनव्युपशमनतया=क्षमापनं =जातापराधस्य परस्परं क्षमाप्रदानं, व्युपशमनं=परस्परं क्रोधादिप्रशान्तनं, तयोर्भावस्तत्ता, तया सदा=सर्वदा समितं =सावधानं यथा स्यात्तथा अभ्युत्थाता=अधिकरणनिवारणे समुद्युक्तो भवति।

अथ स किं विचारयतीत्याह-'कहं नु' इत्यादि । 'नु' वितर्के कथं=केन प्रकारेण साधर्मिकाः-एते साधवः अल्पशब्दाः=विगतराटीकाः 'राड' इति भाषायाम्, अल्पझञ्झाः=नष्टपरस्परभेदोत्पादकवचनाः, अल्पकलहाः-कलस्य=शान्तव्यवहारस्य हननं कलहः, अल्पः=अपगतः कलहो यतस्ते तथा=अपगतवाचिकभण्डनाः, अल्पकषायाः=विनष्टकषायाः, अल्पतुमंतुमाः अल्पम्=अपगतं तुमंतुमं-'स्वल्पापराधेऽपि-'त्वमेव पुरा कृतवान, त्वमेव सदाऽपि करोषि' इत्यादि प्रलपनं येषां ते तथोक्ताः-अविद्यमान त्वंत्वमन्त इत्यर्थः, एतेष्वल्पशब्दोऽभाववाचकः। संयमबहुलाः-संयमः-सावद्ययोगात् सम्यगुपरमणं बहुलः=प्रचुरो येषां ते तथा=प्रभूतसंयमवन्त इत्यर्थः । अत्र बहुलशब्दस्य पूर्वप्रयोगार्हत्वेऽपि सौत्रत्वान्न पूर्वप्रयोगः, एवमग्रेऽपि, संवरबहुलाः-संव्रियते=निरुध्यते आस्रवकर्म येन स संवरः, यद्वा-संवरणं संवरः = स्थगनम्, स द्रव्य-भाव-भेदाभ्यां द्विविधः, तत्र-द्रव्यतः-१ तथाविधद्रव्येण मसृणमृत्तिकादिना सलिलोपरितस्तरण्यादेरनारतं प्रविशन्नीराणां विवराणां पिधानम्, २ भावतः-समिति-गुप्तिप्रभृतिभिरात्मतरण्यां क्षरत्कर्मसलिलानां स्थगनम्, अत्र भावसंवरश्चारित्रलक्षणो गृह्यते, बहुलः=संवरो येषां ते तथोक्ताः, समाधिबहुलाः-बहुलःप्रभृतः समाधिः=सम्यक्तया मोक्ष-

---

क्षमापना कराने में सावधान हो, शांति के लिये सदा उद्योगशील होवे और विचार करे-"कहं नु" इत्यादि - किस प्रकार ये मुनि शान्त बने, इनको आपसकी लडाई मिटे । ये लोग परस्पर भेदोत्पादक शब्द न बोले, शातिभंग करने वाले कलह से हटे, कषाय का त्याग करे, परस्पर तू-तूकार शब्द का प्रयोग न करे, अर्थात् अल्प अपराध के होने पर भी एक दूसरे को 'तुमने ही अपराध किया है और करते रहते हो' इत्यादि न बोले, संयमबहुल, संवरबहुल,

---

ઉદ્યોગશીલ થવુ અને વિચાર કરવો- 'कहं नु' ઇત્યાદિ- કયા પ્રકારે મુનિ શાંત બને એમની અંદર-અંદરની લડાઇ કેવી રીતે મટે? આ લોકો પરસ્પર ભેદ ઉત્પન્ન થાય તેવા શબ્દો ન બોલે શાતિભંગ કરવાવાળા કલહથી હટી જાય કષાયનો ત્યાગ કરે, પરસ્પર તું તૂકાર (તુંકારાના) શબ્દનો ત્યાગ કરે અર્થાત્ અલ્પ અપરાધ હોતાં પણ એક બીજાને 'તેજ અપરાધ કર્યો છે અને કર્યાજ કરે છે' ઇત્યાદિ ન બોલે સંયમ-

मार्गावस्थानं येषां ते तथोक्ताः, अप्रमत्ताः=कषायप्रमादरहिताः, संयमेन = सावद्ययोगात्सम्यगुपरमेण तपसा=अनशनादिलक्षणेन आत्मानं भावयन्तो=वासयन्तः, एवं च=उक्तरीत्या खलु=निश्चयेन एते साधवः विहरेयुः=विचरेयुः। सेयं भारप्रत्यवरोहणता ॥ सू० ९ ॥

एषा खलु स्थविरैर्भगवद्भिरष्टविधा गणिसम्पत् प्रज्ञप्तेति ।

'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि श्रीसुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनमाह–यथा भगवत्सकाशात् श्रुतं तथैव त्वां कथयामि ॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त – 'जैनशास्त्राचार्य'–पदभूषित–कोल्हापुरराज-गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य मुनिहर्षिण्याख्यायां व्याख्यायाम्-गणिसम्पन्नामकं चतुर्थमध्ययनं समाप्तम् ॥४॥

समाधिबहुल, और अप्रमादी होकर संयम तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरे, ऐसी भवना का करना भारप्रत्यवरोहणता का चौथा भेद है। यह भारप्रत्यवरोहणता का निरूपण हुआ ॥ सू० १८ ॥

यह आचार्य महाराज के प्रति शिष्य की विनयप्रतिपत्ति कही गई है । स्थविर भगवंतोंने यह पूर्वोक्त आठ प्रकार की गणीसम्पदा कही है । श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं कि—हे जम्बू ! भगवान से जैसा सुना है वैसा ही मैं तुझे कहता हूं ॥

इति दशाश्रुतस्कन्ध सूत्र की मुनिहर्षिणी टीका के हिन्दी अनुवाद में 'गणिसम्पत्' नामका चौथा अध्ययनसमाप्त हुआ ॥ ३ ॥

બહુલ, સંવરબહુલ, સમાધિ–બહુલ, તથા અપ્રમાદી થઇને સંયમ તપથી આત્માને ભાવિત કરતા વિચરે, એવી ભાવના કરવી તે ભારપ્રત્યવરોહણતાનો ચોથો ભેદ છે. આ પ્રકારે આ ભારપ્રત્યાવરોહણતાનું નિરૂપણ કર્યું (સૂ ૧૮)

આચાર્ય મહારાજ પ્રતિ શિષ્યની વિનયપ્રતિપત્તિ કહી છે

સ્થવિર ભગવંતોએ પૂર્વોક્ત આઠ પ્રકારની ગણિસમ્પદા કહી છે

શ્રી સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! ભગવાન પાસેથી જે પ્રમાણે મેં સાભળ્યું છે તેજ પ્રમાણે હું તમને કહું છું (૪)

દશાશ્રુતસ્કન્ધ સૂત્રની "મુનિહર્ષિણી" ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં 'ગણિસમ્પત' નામનું ચોથું અધ્યયન સમાપ્ત થયું (૪)

॥ अथ पञ्चममध्ययनम् ॥

चतुर्थाध्ययने समाधिसाधनीभूता गणिसम्पद् उक्ताः, तत्सम्पन्ना एव चित्तसमाधावधिकारिणो भवन्तीति पञ्चमाध्ययने तत्साध्यभूतं चित्तसमाधिं वर्णयति-'सुयं मे' इत्यादि ।

येन चित्तं मोक्षमार्गे वा धर्मध्यानादौ स्थिरीभवति स चित्तसमाधिरभिधीयते, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिः-कस्यचिज्जनस्य सांसारिकपदार्थोपभोगेच्छायां सत्यां तत्प्राप्त्या चित्तं समाधिं प्राप्नुयाच्चेत्तदाऽसौ द्रव्यसमाधिः कथ्यते, ज्ञान-दर्शन - चारित्रेषु चित्तं निधायोपयोगपूर्वकं जीवा-

पञ्चम अध्ययन

चतुर्थ अध्ययन में समाधि के साधन गणिसम्पदा का निरूपण किया। उससे युक्त ही चित्त की समाधि में अधिकारी होते हैं, अतः पञ्चम अध्ययन में उसका साध्य चित्तसमाधि का निरूपण करते हैं:-“ सुयं मे ” इत्यादि ।

जिससे चित्त मोक्ष के मार्ग में अथवा धर्मध्यान आदि में स्थिर होता है वह चित्तसमाधि कहा जाता है । चित्तसमाधि द्रव्य और भाव के भेद से दो प्रकार की है ।

द्रव्यचित्तसमाधि-कोइ मनुष्य को संसार के पदार्थ की उपभोग की इच्छा होती है तब उसकी प्राप्ति होने पर चित्तका समाधान होता है, अतः यह द्रव्यचित्तसमाधि है । ज्ञान, दर्शन और चारित्र में चित्त को रख कर उपयोगपूर्वक जीवादि पदार्थ के स्वरूप

પાંચમું અધ્યયન

ચોથા અધ્યયનમા સમિધિના સાધન, ગણિસમ્પદાનું નિરૂપણ કર્યું. તેનાથી યુકત હોય તેજ ચિત્તની સમાધિમાં અધિકારી થાય છે હવે પાંચમા અધ્યનનમાં તેના સાધ્ય ચિત્તસમાધિનું નિરૂપણ કરાય છે-'सुयं मे' ઇત્યાદિ

જેનાથી ચિત્ત મોક્ષના માર્ગમાં અથવા ધર્મ ધ્યાન આદિમાં સ્થિર થાય છે તે ચિત્તસમાધિ કહેવાય છે ચિત્તસમાધિ દ્રવ્ય તથા ભાવના ભેદથી બે પ્રકારની છે

દ્રવ્યચિત્તસમાધિ- કોઇ મનુષ્યને સસારના પદાર્થના ઉપભોગની ઇચ્છા થાય જ્યારે તેની પ્રાપ્તિ થતા ચિત્તનુ સમાધાન થાય છે ત્યારે આ દ્રવ્ય ચિત્તસમાધિ થઇ કહેવાય છે જ્ઞાન દર્શન તથા ચારિત્રમાં ચિત્તને રાખીને ઉપયોગપૂર્વક જીવાદિ પદા-

दिपदार्थस्वरूपाऽनुभवकरणं भावचित्तसमाधिः। अकुशलचित्तनिरोधेन कुशलचित्तोदीरणयाऽनायासेन समाधिरुत्पद्यते ।

शब्दादिविषयेषु साम्यं द्रव्याणां मिथः समतयैकीभवनमेव द्रव्यसमाधिर्भवति। यथा–उचितमात्रया शर्करया मिलितं पयो विशेषेण सर्वेभ्यो रोचते, तथैव द्रव्याणि समुचितप्रमाणेन परस्परं मिलितान्येव द्रव्यसमाधिं प्रति हेतुः, इतरथा न। एवं यत्क्षेत्रं प्राप्य चित्तं समाधौ लीनं स्यात् स क्षेत्रसमाधिः, यस्मिन् काले चित्तं समाहितं स्यात् स कालसमाधिः। भावसमाधिः–ज्ञानदर्शन–चारित्र–तपो–वीर्यरूपः, यदा ज्ञानादिषु पञ्चसु चित्तमेकाग्रवृत्त्या प्रवर्तते तदा भावसमाधिरुत्पद्यते। इह भावसमाधेरधिकारस्तत्रेदमादि सूत्रम्–'सुयं मे' इत्यादि।

का अनुभव करना भावचित्तसमाधि है। अकुशल चित्त को रोकने पर कुशल चित्त की उदीरणा करने पर अनायास–सहज ही समाधि उत्पन्न होती है।

शब्द आदि विषयों में समता, द्रव्यों की परस्पर साम्यता से एक होना उसको ही द्रव्यसमाधि कहते हैं। जैसे–यदि दूध में सक्कर उचित मात्रा से मिलादी जाय तो वह दूध सबके लिए रुचिकर होता है। इसी प्रकार योग्य प्रमाण से परस्पर मिला हुआ द्रव्य ही समाधि के प्रति हेतु है, अन्यथा नहीं। इसी तरह जिस क्षेत्र को प्राप्तकर चित्त, समाधि में लीन हो उसको क्षेत्रसमाधि कहते हैं। जिस काल में चित्त समाधित होता है वह कालसमाधि कहा जाता है। भावसमाधि–ज्ञान, दर्शन, चारित्र, तप और वीर्यस्वरूप भावसमाधि है। जब ज्ञान आदि पाँच में चित्त एकाग्रवृत्ति से प्रवृत्ति

र्थना स्वरूपनो अनुभव करवो ते भावचित्तसमाधि छे. अकुशल चित्तने रोकवाथी कुशलचित्तनी उदीरणा करता अनायास=सहजमाज समाधि उत्पन्न थाय छे

शब्द आदि विषयोमा समता, द्रव्योनी परस्पर साम्यताथी एक थई जवुं तेनेज द्रव्यसमाधि कहे छे जेमके–जो दूधमा साकर उचित मात्राथी भेळवी देवाय तो ते दूध बधाने माटे रुचिकर थाय छे आ प्रकारे योग्य प्रमाणुथी परस्पर मळी गयेला द्रव्यज समाधिना प्रति हेतु छे अन्यथा नहीं आवी रीते जे क्षेत्रने प्राप्त करी चित्त समाधिमा लीन थाय तेने क्षेत्रसमाधि कहे छे जे कालमा चित्त समाहित थाय छे ते कालसमाधि कहेवाय छे. भावसमाधि–ज्ञान, दर्शन, चारित्र, तप तथा वीर्यस्वरूप भावसमाधि छे:– ज्यारे ज्ञान आदि पांचमा चित्त एकाग्रवृत्तिथी प्रवृत्ति

मूलम्-सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं-इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं दस चित्तसमाहिठाणा पण्णत्ता। कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं दस चित्तसमाहिठाणा पण्णत्ता?। इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं दस चित्तसमाहिठाणा पण्णत्ता, तं जहा-॥ सू० १ ॥

छाया-श्रुतं मयाऽऽयुष्मन्! तेन भगवतैवमाख्यातम्-इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिर्दशचित्तसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि?। कतराणि खलु तानि स्थविरैर्भगवद्भिर्दशचित्तसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि। इमानि खलु तानि स्थविरैर्भगवद्भिर्दशचित्तसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि। तद्यथा—॥ सू० १ ॥

टीका-'सुय'-मित्यादि। हे आयुष्मन्! जम्बूः! मया गुरुकुलनिवासिना श्रुतम्=कर्णगोचरीकृतं तेन=लोकत्रयप्रसिद्धेन भगवता=श्रीवर्द्धमानस्वामिना एवं=वक्ष्यमाणम् आख्यातं=कथितम्-इह=पञ्चमाध्ययने खलु स्थविरैर्भगवद्भिः दश=दशसंख्यकानि चित्तसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि=प्ररूपितानि। चित्तम्=अन्तःकरणविशेषस्तस्य समाधिः=समाधानं चित्तसमाधिः-प्रशस्तभावः, तस्य स्थानानि=

करता है तब भावसमाधि की उत्पत्ति होती है। यहाँ भावसमाधि का अधिकार है। उसका यह प्रथम सूत्र है:-'सुयं मे' इत्यादि।

सुधर्मा स्वामी कहते हैं—हे आयुष्मन् जम्बू! मैंने गुरु के समीप रहकर उनकी सेवा करते हुए विनय के साथ सुना है। तीन लोक में प्रसिद्ध भगवान् श्री वर्धमानस्वामी ने वक्ष्यमाण रीति से कहा है-इस पञ्चम अध्ययन में स्थविर भगवन्तों ने चित्तसमाधि के दशस्थान निरूपण किये हैं। अन्तःकरण को चित्त कहते हैं उसका समाधान होना चित्तसमाधि है, अर्थात् प्रशस्तभाव को समाधि कहते हैं।॥सू०१॥

કરે છે ત્યારે ભાવસમાધિની ઉત્પત્તિ થાય છે અહીં ભાવસમાધિનો અધિકાર છે તેનું આ પ્રથમ સૂત્ર છે-'सुयं मे' ઇત્યાદિ

સુધર્મા સ્વામી કહે છે-હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ! મે ગુરુની સમીપ રહીને તેમની સેવા કરતાં કરતા વિનય સાથે સાભળ્યુ છે ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ વક્ષ્યમાણ રીતે કહ્યું છે-આ પાચમા અધ્યયનમાં સ્થવિર ભગવન્તોએ ચિત્તસમાધિના દશ સ્થાન નિરૂપણ કર્યાં છે અત કરણને ચિત્ત કહે છે. તેનુ સમાધાન થવું તે ચિત્તસમાધિ છે, અર્થાત્ પ્રશસ્તભાવને સમાધિ કહે છે (સૂ ૧)

कारणानि प्रज्ञप्तानि। कतराणि=कानि खलु स्थविरैर्भगवद्भिर्दशचित्तसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि? । इमानि=वक्ष्यमाणानि तानि स्थविरैर्भगवद्भिर्दशचित्तसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा=तत्प्रस्तावो यथा-॥ सू० १ ॥

प्रस्तुतविषयं वर्णयन्नाह-'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

मूलम्-तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणियगामे नामं नयरे होत्था। एत्थ नयरवण्णओ भाणियव्वो। तस्स णं वाणियगामस्स नयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए दूइपलासए णामं चेइए होत्था। चेइयवण्णओ भाणियव्वो। जियसत्तू राया, तस्स धारिणी नामं देवी। एवं सव्वसमोसरणं भाणियव्वं, जाव पुढवीसिलापट्टए, सामी समोसढे, परिसा निग्गया, धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया ॥ सू० २॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये वाणिजग्रामं नाम नगरमासीत्। अत्र नगरवर्णको भणितव्यः । तस्य खलु वाणिजग्रामस्य नगरस्य बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे दूतिपलाशकं नाम चैत्यमासीत् । चैत्यवर्णको भणितव्यः। जितशत्रू राजा, तस्य धारिणी नाम देवी। एवं सर्वं समवसरणं भणितव्यम्, यावत् पृथिवीशिलापट्टकः, स्वामी समवसृतः, परिषन्निर्गता, धर्मः कथितः, परिषत् प्रतिगता ॥ सू० २ ॥

टीका—'तेणं' इत्यादि । तस्मिन् काले=अवसर्पिण्याश्चतुर्थारकलक्षणे तस्मिन् समये=भगवन्महावीरस्वामिसमकालिकनगरसत्ताकाले वाणिजग्रामं नाम=

जम्बूस्वामी पूछते हैं- हे भदन्त! वे दश चित्तसमाधिस्थान कौन से हैं-सुधर्मास्वामी कहते हैंः-हे जम्बू! जो दश चित्तसमाधिस्थान वक्ष्यमाण प्रकार से कहे हैं उसका प्रसंग इस प्रकार है-'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

उस काल उस समय में अर्थात् चौथे आरे में भगवान महावीर स्वामी के विचरण के समय वाणिजग्राम नामका एक नगर था।

જમ્બૂસ્વામી પૂછે છે- હે ભદન્ત! તે દશ ચિત્તસમાધિસ્થાન કયા કયા છે? શ્રીસુધર્મા સ્વામી કહે છે- હે જમ્બૂ! જે દશ ચિત્તસમાધિસ્થાન વક્ષ્યમાણ પ્રકારે કહ્યાં છે તેનો પ્રસગ આવી રીતે છે- 'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

તે કાલ તે સમયે અર્થાત્ ચોથા આરામા ભગવાન મહાવીર સ્વામીના વિચરણના

वाणिजग्रामनामकं नगरं=मूलनगरं राजधानीत्यर्थः आसीत्, अत्र=इह नगरप्रस्तावे नगरवर्णकः=नगरवर्णनाधिकारः भणितव्यः='रिद्धत्थिमियसमिद्धे' इत्यादि शास्त्रोक्तो वक्तव्यः, विशेषं जिज्ञासमानैरन्यतः औपपातिकसूत्रादितो नगरवर्णनं सङ्ग्राह्यम् । तस्य खलु वाणिजग्रामनगरस्य बहिः=बाह्ये उत्तरपौरस्त्ये=ऐशाने दिग्भागे=दिगन्तराले दूतिपलाशकम्=एतन्नामकं नाम=प्रसिद्धं चैत्यम्=उद्यानम् आसीत् । अत्रापि चैत्यवर्णनाधिकारो भणितव्यः । तत्र नगरे जितशत्रुः राजा आसीत् । तस्य जितशत्रोः राज्ञः धारिणीनाम देवी=महिषी । एवम्=अनेन प्रकारेण सर्वं समवसरणं=समवसरणवर्णनं भणितव्यं=वर्णनीयम् । 'यावत्' यावच्छब्देन औपपातिकसूत्रोक्तविशेषणं संग्राह्यम्, तत्रोद्याने पृथिवीशिलापट्टकः=सिंहासनाकारः पाषाणखण्डविशेष आसीत् । स्वामी=भगवान् महावीरः समवसृतः=समागतः । ततः परिषत्=जितशत्रुप्रभृतिनगरवासिजनसमुदायो भगवद्वन्दनार्थं स्वस्वस्थानाद् निर्गता=निःसृता सती भगवदुपकण्ठे समागता । ततो

यहाँ नगर का वर्णन जानना चाहिए, 'रिद्धत्थिमियसमिद्धे' इत्यादिरूप से औपपातिकसूत्रोक्त चम्पानगरी के समान जानना चाहिए । उस वाणिजग्राम नगर के बहार ईशान कोण में दूतिपलाशक नामका एक प्रसिद्ध उद्यान था । उद्यान का वर्णन भी औपपातिकसूत्र से जानना चाहिये । उस नगर में जितशत्रु नामका राजा था । उस राजा के धारिणी नामकी रानी थी । इन सब का वर्णन भी औपपातिक सूत्र में है । उस उद्यान में सिंहासन के आकार का एक शिलापट्ट था । वहाँ भगवान महावीर स्वामी समवसृत हुए, अनन्तर जितशत्रु आदि नगरनिवासी मनुष्यसमुदाय परिषद्रूप से भगवान को वन्दना करने के लिये अपने२ स्थान से समवसरण में

સમયે વાણિજ્યગ્રામ નામે એક નગર હતુ અહીં નગરનુ વર્ણન 'रिद्धत्थिमियसमिद्धे' ઇત્યાદિરૂપથી ઔપપાતિકસૂત્રમાં કહેલ ચમ્પાનગરીના સમાન જાણી લેવું જોઇએ તે વાણિજગ્રામનગરની બહાર ઇશાન કોણમા દૂતિપલાશક નામે એક પ્રસિદ્ધ ઉદ્યાન હતુ ઉદ્યાનનુ વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રથી જાણી લેવું જોઇએ. તે નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો તે રાજાને ધારિણી નામે રાણી હતી એ બધાનુ વર્ણન પણ ઔપપાતિકસૂત્રમા છે તે ઉદ્યાનમાં સિંહાસનના આકારનો એક શિલાપટ્ટ હતો ત્યા ભગવાન મહાવીર સ્વામી સમવસૃત થયા. બાદ જિતશત્રુ આદિ નગરનિવાસી મનુષ્યસમુદાય પરિષદ્રૂપે ભગવાનને વન્દના કરવા માટે પોત–પોતાના સ્થાનથી સમવસરણમાં આવ્યા અને

भगवता महावीरेण धर्मः=श्रुतचारित्रादिलक्षणः कथितः=प्ररूपितः । धर्मकथानन्तरं परिषत् प्रतिगता=स्व स्व स्थान प्राप्ता ॥ सू० २ ॥

अनुत्पन्नपूर्वाणि दशचित्तसमाधिस्थानानि केषां समुत्पद्यन्ते ? इति भगवान् श्रमणनिर्ग्रन्थान सम्बोध्य प्राह–'अज्जो' इत्यादि ।

मूलम्–अज्जो त्ति समणे भगवं महावीरे समणा निग्गंथा य निग्गंथीओ य आमंतित्ता एवं वयासी–इह खलु अज्जो ? निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा इरियासमियाणं भासासमियाणं एसणासमियाणं आयाण–भंड–मत्त-निक्खेवणासमियाणं उच्चार पासवण–खेल जल्ल–सिंघाण–पारिट्ठावणियासमियाणं मणसमियाणं वयसमियाणं कायसमियाणं, मणगुत्ताणं वयगुत्ताणं कायगुत्ताणं, गुत्तिंदियाणं गुत्तबंभयारीणं आयट्ठीणं (अययट्ठीणं वा) आयहियाणं आयजागीणं आयपरक्कमाणं पक्खियपोसहिएसु समाहिपत्ताणं झियायमाणाणं इमाइं दस चित्तसमाहिठाणाइं असमुप्पण्णपुव्वाइं समुप्पज्जेज्जा, तं जहा—॥ सू० ३ ॥

छाया–आर्याः ! इति श्रमणो भगवान् महावीरः श्रमणान् निर्ग्रन्थान् निर्ग्रन्थीश्चाऽऽमन्त्र्यैवमवादीत्–इह खलु आर्याः ! निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ईर्यासमितानां, भाषासमितिनाम् एषणासमितानाम्, आदानभाण्डामत्र–निक्षेपणासमितानाम्, उच्चार–प्रस्रवण–खेल–जल्ल–शिङ्घाण–पारिष्ठापनिकासमितानां, मनःसमितानां, कायसमितानाम् मनोगुप्तानां, वाग्गुप्तानां, कायगुप्तानां, गुप्तेन्द्रियाणां, गुप्तब्रह्मचारिणाम्, आत्मार्थिनाम्, (आयतार्थिनां वा) आत्महितानाम् आत्मयोगिनाम्, आत्मपराक्रमाणां, पाक्षिकपौषधिकेषु समाधिप्राप्तानां ध्यायताम् इमानि दशचित्तसमाधिस्थानानि असमुत्पन्नपूर्वाणि समुत्पद्यन्ते, तद्यथा ॥सू०३॥

आया । और उस परिषद् में भगवान् ने श्रुतचारित्ररूप धर्मका निरूपण किया। धर्मकथा के बाद वह परिषद अपने२ स्थान पर गयी॥सू० २॥

તે પરિષદ્‌માં ભગવાને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું. ધર્મકથાની પછી તે પરિષદ્ પોત–પોતાને સ્થાને ગઇ. (સૂ ૨)

टीका-'अज्जो !'-इत्यादि । श्रमणो भगवान् महावीरः हे आर्याः=हे प्रशस्तरत्नत्रयमर्यादाराधकाः । इति=अनेन सम्बोधनेन, श्रमणान्-श्राम्यन्तीति श्रमणाः संसारविषयखिन्नाः, तपःसंयमे श्रमशीलाश्च, तान् निर्ग्रन्थान्-ग्रन्थाद् द्रव्यतः सुवर्णादिरूपाद् भावतो=मिथ्यात्वादिलक्षणान्निष्क्रान्ता निर्ग्रन्थाः=बाह्याभ्यन्तरग्रन्थरहिता तान् साधून्, निर्ग्रन्थीः=बाह्याभ्यन्तरग्रन्थरहिताः साध्वीश्च आमन्त्र्य-सम्बोध्य एवं-वक्ष्यमाणम् अवादीत्-अकथयत्, हे आर्याः ! इह-

---

जो पहिले कभी भी उत्पन्न नहीं हुए ऐसे दश प्रकार के चित्तसमाधि स्थान किन को प्राप्त होते हैं ? इसका वर्णन भगवान् श्रमणनिर्ग्रन्थों को सम्बोधन करके कहते हैं—" अज्जो " इत्यादि ।

हे आर्यो ! ऐसा सम्बोधन करके श्रमण भगवान् महावीर स्वामी कहने लगे-आर्याः-प्रशस्त सर्वोत्तम तीन रत्नो की मर्यादा का पालन करने वाले आर्य कहे जाते हैं ।

श्रमण-जो संसारके विषयों से खिन्न हो जाते हैं उनको श्रमण कहते हैं । और तप संयम में परिश्रम करने वाले भी श्रमण कहे जाते हैं । निर्ग्रन्थ-बाह्य और अभ्यन्तर ग्रन्थ से रहित । ग्रन्थ दो प्रकार के होते हैं । द्रव्यतः और भावतः । सुवर्ण आदिरूप द्रव्यतः ग्रन्थ कहा जाता है । मिथ्यात्वादिरूप भावतः ग्रन्थ कहा जाता है । उनसे रहित साधुओं को । एवं निर्ग्रन्थीः-बाह्य और आभ्यन्तर ग्रन्थ-रहित साध्वियों को सम्बोधन कर के इस रीति से कहने लगे-

---

જે પહેલા કદી પણ ઉત્પન્ન ન થયા હોય એવા દશ પ્રકારના ચિત્તસમાધિસ્થાન કોને પ્રાપ્ત થાય છે ? આનું વર્ણન ભગવાન શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને સંબોધન કરીને કહે છેઃ- 'अज्जो' ઇત્યાદિ

હે આર્યો ! એમ સંબોધન કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી કહેવા લાગ્યા- आर्याः-પ્રશસ્ત સર્વોત્તમ ત્રણ રત્નોની મર્યાદાનું પાલન કરવાવાળા આર્ય કહેવાય છે

શ્રમણ- જે સંસારના વિષયોથી ખિન્ન થઇ જાય છે તેને શ્રમણ કહે છે અને તપ સંયમમાં પરિશ્રમ કરવાવાળા પણ શ્રમણ કહેવાય છે. નિર્ગ્રન્થ- બાહ્ય તથા આભ્યન્તર ગ્રન્થથી રહિત ગ્રન્થ બે પ્રકારના થાય છે. દ્રવ્યતઃ અને ભાવત સુવર્ણ આદિરૂપ દ્રવ્યતઃ ગ્રન્થ કહેવાય છે મિથ્યાત્વાદિરૂપ ભાવતઃ ગ્રન્થ કહેવાય છે તેમનાથી રહિત એવા સાધુઓને, નિર્ગ્રન્થીઃ- બાહ્ય અને આભ્યન્તર ગ્રન્થરહિત સાધ્વિઓને સંબોધન કરીને આ રીતે કહેવા લાગ્યાઃ-

अस्मिन् जिनशासने खलु – निश्चयेन निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा वक्ष्यमाणविशेषणविशिष्टानां पूर्वानुत्पन्नानि दश चित्तसमाधिस्थानानि समुत्पद्यन्ते, इत्यग्रेण सम्बन्धः । कथम्भूतानाम् ? इति तेषां विशेषणान्याह–'इरियासमियाणं' इत्यादि । १ ईर्यासमितानाम्–' 'ईर गतौ कम्पने च ” इत्यतो बाहुलकाद् भावे ण्यति टापि यस्य द्वित्वे इर्य्या=गमनं तत्र समिताः=सावधानाः ईर्यासमिताः=पुरतो जीवरक्षार्थं युग्यमात्रभूभागन्यस्तदृष्टिगामिनः, तेषाम्, २ भाषासमितानां–भाषणं भाषा तत्र सम्=सम्यग्=युक्त्ययुक्ति–हिताऽहित–विवेचनाम्, इताः=प्राप्ताः सावद्यपरिहारपूर्वकनिरवद्यभाषाभाषिणस्तेषां–भाषासमितानाम्, ३ एषणा=गवेषणा, तत्र समितानां=द्विचत्वारिंशद्दोषवर्जनेन भक्तादिग्रहणे प्रवृत्तानाम्, ४ आदानेत्यादि–आदाने=ग्रहणे भाण्डमात्रयोः-भाण्डस्य=पात्रस्य मात्रस्य=

हे आर्यो ! इस जिनशासन में वक्ष्यमाणविशेषणविशिष्ट श्रमणनिर्ग्रन्थ निर्ग्रन्थियों को पहले नहीं उत्पन्न हुए ऐसे दश चित्तसमाधिस्थान उत्पन्न होते है ।

वे श्रमण निर्ग्रन्थ आदि कैसे होते हैं सो कहते हैः–

(१) ईर्यासमितानाम्–ईर्य्या का अर्थ होता है गमन करना। उस में समिताः– सावधान। जीव की रक्षा के लिये आगे युग्यप्रमाण भूमिको देखते हुए चलने वाले, (२) भाषासमितानाम्–युक्ति और अयुक्ति, हित और अहित की विवेचना कर सावद्य भाषा का परित्यागपूर्वक निर्दोष भाषा के बोलने वाले, (३) एषणासमितानाम्–एषणा=गवेषणा, बयालीस दोष रहित शुद्ध अशनादि का ग्रहण करने में प्रवृत्ति करने वाले, (४) आदानेत्यादि–भाण्ड उपकरण आदि का

હે આર્યો ! આ જિનશાસનમા વક્ષ્યમાણવિશેષણવિશિષ્ટ શ્રમણનિર્ગ્રન્થ અને નિર્ગ્રન્થીઓને પહેલા ન ઉત્પન્ન થયા હોય એવા દશ ચિત્તસમાધિ સ્થાન ઉત્પન્ન થાય છે. તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આદિ કેવા હોય છે ? તે કહે છે–

(૧) ईर्यासमितानाम्–ઇર્યા નો અર્થ થાય છે ગમન કરવું તેમાં સમિતા=સાવધાન જીવની રક્ષાને માટે આગળ યુગ્યપ્રમાણ ભૂમિને જોઇને ચાલવા વાળા, (૨) भाषासमितानाम्–યુક્તિ અને અયુક્તિ, હિત અને અહિતની વિવેચના કરીને સાવદ્ય ભાષાના પરિત્યાગપૂર્વક નિર્દોષ ભાષાના બોલવા વાળા (૩) एषणासमितानाम्–એષણા=ગવેષણા બેતાલીશદોષરહિત શુદ્ધ અશન આદિનુ ગ્રહણ કરવામા પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા, (૪) આદાન ઇત્યાદિ– ભાંડ ઉપકરણ આદિનું સમ્યક્ પ્રકારથી પ્રતિલેખન અને પ્રમા-

उपकरणस्य वस्त्रादिरूपस्य च, यद्वा-भाण्डामत्रयोः-भाण्डस्य=वस्त्राद्युपकरणस्य अमत्रस्य=पात्रस्य च, उभयोर्निक्षेपणे=अवस्थापने समितानां = समितियुक्तानां सुप्रतिलेखितसुप्रमार्जितादिक्रमेण प्रवृत्तानाम्, ५ उच्चारप्रस्रवणेत्यादि-उच्चारः= पुरीषं प्रस्रवणं=मूत्रं, खेलं=निष्ठीवनं, जल्लः=प्रस्वेदमलः, शिङ्घाण=नासिकामलः, एतेषां परिष्ठापनायां समितानां=स्थण्डिलादिदोषपरिहारपूर्वकं प्रवृत्तानाम्, ६ मनः समितानां-मनः=अन्तःकरणविशेषस्तत्र समितानां=निरवद्यप्रवर्त्तकानां कुशलमन= उदीरणानामित्यर्थः, ७ वाक्समितानां-वाक्=वाणी, तत्र समितानाम्=अनृतक- टुत्वसावद्यादिदोषपरिहारपूर्वक प्रवृत्तानाम्, ८ कायसमितानां-कायः=शरीरं, तत्र समितानां=प्राण्युपघातादिदोषपरिहारपूर्वकं प्रवर्तकानाम्, तथा ९ मनोगुप्तानां= मनोगुप्तिमताम्, मनोगुप्तिस्त्रिधा-यथा-१ आर्तरौद्रध्यानानुबन्धिकल्पनाजालवियो-

---

सम्यक् प्रकार से प्रतिलेखन और प्रमार्जन करने वाले तथा भाण्डोप- करण के लेने में और रखने में यतना वाले, (५) उच्चारप्रस्रवणेत्यादि- उच्चार-बडी नीत, और प्रस्रवण-लघुनीत, खेल-थूकना, जल्ल-पसीने का मल, शिङ्घाण-नाक का मल, इन सब के परिष्ठापन में स्थण्डिल आदि दोष के परिहारपूर्वक प्रवृत्ति करने वाले, (६) मनःसमितानाम्- मनकी शुद्धि में प्रवृत्ति करने वाले, कुशलमन की उदीरणा करने वाले, (७) वाक्समितानाम्-अनृत, कटुत्व और सावद्य आदि दोषों का परिहारपूर्वक वाणी की प्रवृत्ति करने वाले, (८) कायसमितानाम् प्राणोपघातादिदोषपरित्यागपूर्वक काया की प्रवृत्ति करने वाले। (९) मनोगुप्तानाम्-मनोगुप्तिवाले। मनोगुप्ति तीन प्रकार की है-

(१) आर्तरौद्रध्यानानुबन्धि कल्पनासमूह से वियुक्त होना पहली

र्जन करवावाळा तथा भांडोपकरणने लेवामां तथा राखवामां यतना वाला. (५) उच्चारप्रसवण इत्यादि- उच्चार-मोटीनीत अने प्रस्रवण=लघुनीत, खेल= थूंकवुं, जल्ल= पसीनानो मळ, शिंघाण=नाकनो मळ. ए बधाना परिष्ठापनमां स्थंडिल आदि दोषना परिहारपूर्वक प्रवृत्ति करवावाळा (६) मनःसमितानाम्-मननी शुद्धिमां प्रवृत्ति करवावाळा कुशल मननी उदीरणा करवावाळा, (७) वाक्समितानाम्-अनृत कटुत्व अने सावद्य आदि दोषोना परिहारपूर्वक वाणीनी प्रवृत्ति करवावाळा, (८) कायसमितानाम्-प्राणोपघातादि-दोषपरित्यागपूर्वक कायानी प्रवृत्ति करवावाळा (९) मनोगुप्तानाम्-मनोगुप्ति वाला मनोगुप्ति त्रण प्रकारनी छे:—

(१) आर्तरौद्रध्यानानुबंधी कल्पनासमूहथी वियुक्त थवुं ते पहेली मनोगुप्ति

गलक्षणा प्रथमा, २ शास्त्रानुगामिनी परलोकसाधिनी धर्मध्यानानुबन्धिनी मध्यस्थतापरिणामरूपा द्वितीया, ३ कुशलाऽकुशलमनोवृत्तिनिरोधेन चिराभ्यस्तयोगसम्पादिताऽवस्थाविशेषजन्याऽऽत्मस्वरूपरमणता तृतीया । तदुक्तं—

" विमुक्तकल्पनाजालं, समत्वे सुप्रतिष्ठितम् ।
आत्मारामं मनस्तज्ज्ञैर्मनोगुप्तिरुदाहृता " ॥ १ ॥ इति,

१० वाग्गुप्तानां=निरूढवाक्प्रसराणां वचनगुप्तिमतामित्यर्थः, ११ कायगुप्तानां—शरीरस्य गमनाऽऽगमन–प्रचलन–स्पन्दनादिक्रियाणां गोपनं कायगुप्तिस्तद्वताम्, सा च गुप्तिर्द्विधा, यथा-१ चेष्टानिवृत्तिरूपा, २ यथाऽऽगमं चेष्टा-

मनोगुप्ति । (२) शास्त्र का अनुसरण करने वाली और परलोक का साधन करने वाली मध्यस्थता के परिणामस्वरूप दूसरी मनोगुप्ति । (३) कुशल और अकुशल मन के निरोध से चिरकाल मनोयोग के अभ्यास से प्राप्त की हुई अवस्थाविशेष से उत्पन्न होने वाले आत्मस्वरूप में रमणरूप तिसरी मनोगुप्ति । कहा हैः—

" विमुक्तकल्पनाजालं, समत्वे सुप्रतिष्ठितम् ।
आत्मारामं मनस्तज्ज्ञैर्मनोगुप्तिरुदाहृता " ॥ १ ॥ इति,

" कल्पना से सदा मुक्त समताशाली सर्वदा ।
आत्मा में ही मन रहे मनगुप्ति है तदा " ॥ १ ॥

(१०) वाग्गुप्तानाम्—वचनगुप्ति वाले । (११) कायगुप्तानाम्—कायोत्सर्ग आदि से शारीरिक क्रियाओं के गोपन करने वाले, इस गुप्ति के दो भेद हैं—(१) चेष्टानिवृत्तिरूप और (२) आगम के अनु-

(૨) શાસ્ત્રના અનુસરણ કરવાવાળી અને પરલોકનું સાધન કરવાવાળી મધ્યસ્થતાના પરિણામસ્વરૂપ બીજી મનોગુપ્તિ (૩) કુશલ અને અકુશલ મનના નિરોધથી ચિરકાલ મનોયોગના અભ્યાસથી પ્રાપ્ત કરેલી અવસ્થાવિશેષથી ઉત્પન્નથવાવાળા આત્મસ્વરૂપમા રમણરૂપ ત્રીજી મનોગુપ્તિ કહ્યુ છે કે –

" विमुक्तकल्पनाजालं, समत्वे सुप्रतिष्ठितम् ।
आत्मारामं मनस्तज्ज्ञै,–र्मनोगुप्तिरुदाहृता ॥ १ ॥" ઇતિ

' કલ્પનાથી સદામુકત સમતાશાલી સર્વદા ।
આત્મામાંહે મન રહે મનોગુપ્તિ છે તદા ॥'

(૧૦) वाग्गुप्तानाम्—વચનગુપ્તવાળા (૧૧) कायगुप्तानाम्—કાયાનો–ઉપસર્ગ આદિથી શારિરિક ક્રિયાઓનુ ગોપન કરવાવાળા આ ગુપ્તિના બે ભેદ છે –(૧) ચેષ્ટાનિવૃત્તિરૂપ અને (૨) આગમપ્રમાણે નિયમિત ચેષ્ટામા પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ. તેમાં પહેલી

नियमनलक्षणा च, तत्र प्रथमा-कायोत्सर्गादिना परीषहसहनपूर्वककायनिश्चलताकरणरूपा, २ द्वितीया-गुरुमापृच्छ्य शरीरसंस्तारकप्रतिलेखनप्रमार्जनादिसमयोचितक्रियासमूहसम्पादनपूर्वकं शयनाऽऽसनादि विधेयम्, ततो गुरुनिदेशेन शयनाऽऽसननिक्षेपादानादिषु स्वतन्त्रचेष्टात्यागेन नियतकायचेष्टारूपा, उक्तञ्च-

"उपसर्गप्रसङ्गेऽपि, कायोत्सर्गजुषो मुनेः ।
स्थिरीभावः शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥ १ ॥
शयनाऽऽसननिक्षेपाऽऽदानसंक्रमणेषु च ।
स्थानेषु चेष्टानियमः, कायगुप्तिस्तु साऽपरा" ॥२॥ इति,

सार नियमित चेष्टा में प्रवृत्ति करनेरूप, उनमें पहली-परीषहसहनपूर्वक कायोत्सर्गादिसे शरीर को निश्चल करना, (२) दूसरी-गुरु की आज्ञा को प्राप्तकर शरीर और संस्तारक का प्रतिलेखना और प्रमार्जना आदि समयोचित क्रियाओं को करते हुए शयन और आसन आदि करना। तात्पर्य यह है कि अपनी स्वतन्त्र चेष्टा का त्याग कर के गुरु की आज्ञा से सोना बैठना लेना देना आदि सब क्रियाएँ करें।

"उपसर्गप्रसङ्गेऽपि, कायोत्सर्गजुषो मुनेः ।
स्थिरीभावः शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥ १ ॥
शयनाऽऽसननिक्षेपाऽऽदानसंक्रमणेषु च ।
स्थानेषु चेष्टानियमः, कायगुप्तिस्तु साऽपरा ॥ २ ॥

कायोत्सर्ग में रहते हुए मुनि उपसर्ग आने पर शरीर को स्थिर भाव से (अचल) रखे यह पहली कायगुप्ति है ॥ १ ॥ शयना-

परीषहसहनपूर्वक कायोत्सर्गादिथी शरीरने निश्चल करवुं (२) बीजी-गुरुनी आज्ञा प्राप्त करीने शरीर तथा संस्तारकनी प्रतिलेखना अने प्रमार्जना आदि समयोचित क्रियाओ करता शयन तथा आसन आदि करवु तात्पर्य ए छे के-पोतानी स्वतंत्र चेष्टानो त्याग करीने गुरुनी आज्ञाथी सुवु बेसवुं लेवु देवु आदि सघळी क्रियाओ करवी

"उपसर्गप्रसंगेऽपि कायोत्सर्गजुषो मुनेः ।
स्थिरीभावः शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥ १ ॥
शयनाऽऽसननिक्षेपाऽऽदानसंक्रमणेषु च ।
स्थानेषु चेष्टानियमः, कायगुप्तिस्तु साऽपरा" ॥ २ ॥

कायोत्सर्गमां रहेता मुनि उपसर्ग आवता शरीरने स्थिर भावथी अचल राखे, आ पहेली कायगुप्ति छे (१) शयनासन आदि राखती वखते, ग्रहण करवा वखते,

१२ गुप्तेन्द्रियाणां-गुप्तानि=स्वस्वविषयान्निवृत्तानि इन्द्रियाणि येषां ते गुप्तेन्द्रियास्तेषाम्, वशीकृतेन्द्रियाणामित्यर्थः, १३ गुप्तब्रह्मचारिणां गुप्तो=रक्षितो ब्रह्मणः कुशलानुष्ठानस्य चारः=चरणं यावज्जीवनं मैथुनविरमणलक्षणः स येषामस्तीति गुप्तब्रह्मचारिणस्तेषाम्, १४ आत्मार्थिनाम्-आत्मनोऽर्थः=प्रयोजनं मोक्षलक्षणं येषां ते आत्मार्थिनस्तेषां, यद्वा-'आययट्ठीणं' इति पाठे 'आयतार्थिनाम्' इतिच्छाया, तत्र-आयतः=दीर्घकालावस्थितिमत्त्वान्मोक्षः, सोऽर्थः=प्रयोजनं येषां ते तथोक्तास्तेषाम् १५ आत्महितानाम्-आत्मनां=सर्वजीवानां हिताः=कल्याणकारिणस्तेषां = षड्जीवनिकायप्रतिपालकानाम्, १६ आत्मयोगिनाम्=आत्मनो योगा = मनोवाक्कायलक्षणास्ते सन्ति येषां ते आत्मयोगिनस्तेषां स्ववशीकृतवाङ्मनःकाययोगवताम्, १७ आत्मपराक्रमाणाम्=आत्मबलशालिनाम्, १८ पाक्षिकपोषधेषु-पक्षे पक्षयोर्वा भवाः पाक्षिकास्ते च पोषधाः-पोषं=पुष्टिं प्रक्रमाद्धर्मस्य दधते=कुर्वन्तीति पोषधाः-अष्टमी-चतुर्दशी-पौर्णमास्यमावास्यादिपर्वदिनानुष्ठेया उपवासादिव्रतविशेषास्तेषु, उक्तञ्च-

---

सन आदि को रखते समय, ग्रहण करते समय, स्थानान्तर करते समय तथा स्थान-बैठते उठते समय कायचेष्टा का नियमन रखना यह दूसरी कायगुप्ति है ॥ २ ॥ (१२) गुप्तेन्द्रियाणाम्-इन्द्रियों का निग्रह करने वाले। (१३) गुप्तब्रह्मचारिणाम्-गुप्त का अर्थ होता है रक्षित, यावज्जीवन ब्रह्मचर्य पालने वाले। (१४) आत्मार्थिनाम्-आत्मा के मोक्षरूपी प्रयोजन वाले अथवा "आययट्ठीण" आयतार्थिनाम्-मोक्षाभिलाषी। (१५) आत्महितानाम् षड्जीवनिकाय के प्रतिपालक। (१६) आत्मयोगिनाम्-आत्मयोगी अर्थात् मन, वचन और कायको वश करने वाले। (१७) आत्मपराक्रमाणाम्-आत्मबलवाले (१८) पाक्षिकपोषधेषु समाधिप्राप्तानाम्-पाक्षिक अर्थात् प्रत्येक पक्षमें आने वाली

સ્થનાન્તર કરવા વખતે તથા સ્થાને-બેસતા ઉઠતા કાય ચેષ્ટાના નિયમ પાળવા, એ બીજી કાયગુપ્તિ છે (૨)

(૧૨) गुप्तेन्द्रियाणाम्-ઇન્દ્રિયના નિગ્રહ કરવાવાળા (૧૩) गुप्तब्रह्मचारिणाम्-ગુપ્તનો અર્થ થાય છે રક્ષિત યાવત્જીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવાવાળા (૧૪) आत्मार्थिनाम् આત્માના મોક્ષરૂપી પ્રયોજનવાળા અથવા 'आययट्ठीणं' आयतार्थिनाम्-મોક્ષાભિલાષી (૧૫) आत्महितानाम्-ષડ્જીવનિકાયના પ્રતિપાલક(૧૬)आत्मत्योगिनाम्- આત્મયોગી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાને વશ કરવાવાળા. (૧૭) आत्मपराक्रमाणाम्-આત્મબળવાળા (૧૮) पाक्षिकपोषधेषु समाधिप्राप्तानाम्-પાક્ષિક અર્થાત્ પ્રત્યેક પક્ષમ

"सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु ।
अष्टम्यां पञ्चदश्यां च, नियतः पोषधं वसेत्" ॥१॥

अत्र 'च'-शब्दोऽनुक्तपर्वसङ्ग्राहकस्तेन द्वितीया – पञ्चमी–चतुर्दशीनां ग्रहणम्, समाधिप्राप्तानां – समाधिः = सम्यङ्मोक्षमार्गावस्थानं, तं प्राप्तानाम्, १९ ध्यायतां=धर्मध्यानादिकं समाचरताम् । इमानि = अनन्तरं वक्ष्यमाणानि दश=दशसंख्यकानि चित्तसमाधिस्थानानि असमुत्पन्नपूर्वाणि=कदाऽप्यतीतकाले न समुत्पन्नानि समुत्पद्यन्ते=प्रादुर्भवन्ति । तद्यथा–तत्=तानि दशसमाधिस्थानानि यथा=येन प्रकारेण भगवता कथितानि तथा कथ्यन्ते—॥सू० ३ ॥

अष्टमी, चतुर्दशी, पौर्णमासी अमावास्या आदि पर्व तिथियों में किये जाने वाले उपवास आदि व्रत धर्म पुष्टि करने वाले होने से पोषध कहे जाते हैं। कहा है कि—

" सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु ।
अष्टम्यां पञ्चदश्यां च, नियतः पोषधं वसेत् "

एसे तो सब पर्वों में तप करना प्रशस्त है किन्तु अष्टमी और पूर्णिमा को तो नियम से पौषध करना चाहिये। यहाँ 'च' शब्द से अनुक्त पर्वों का संग्रह होता है अतः द्वितीया पञ्चमी चतुर्दशी और अमावस्या को भी पौषध–स्वाध्याय ध्यान आदि द्वारा समाधि प्राप्त करना चाहिये। (१९) ध्यायताम्–धर्मध्यान आदि करने वाले। ऐसे श्रमण निर्ग्रन्थ आदि को दश चित्तसमाधिस्थान प्राप्त होते हैं ॥सू० ३॥

આવવાવાળી અષ્ટમી ચતુર્દશી, પૌર્ણમાસી, અને આમાવાસ્યા આદિ પર્વ તિથિઓમા કરવામા આવતા ઉપવાસ આદિ વ્રત ધર્મની પુષ્ટિ કરવાવાળા હોવાથી પોષધ કહેવાય છે કહ્યુ છે કે.—

सर्वेष्वपि तपोयोगः प्रशस्तः कालपर्वसु ।
अष्टम्यां पञ्चदश्यां च, नियतः पोषधं वसेत् ॥ १ ॥

એમ તો (સામાન્ય રીતે તો) બધાં પર્વોમા તપ કરવુ પ્રશસ્ત છે, છતા પણ અષ્ટમી તથા પૂર્ણિમાએ તો નિયમથી પોષધ કરવું જોઇએ અહીં 'च' શબ્દથી અનુકત પર્વોનો સગ્રહ થાય છે એટલે બીજ પાચમ ચૌદશ અને અમાવાસ્યા દિવસે પણ પૌષધ–સ્વાધ્યાય ધ્યાન આદિ દ્વારા સમાધિ પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ (૧૯) ध्यायताम् ધર્મધ્યાન આદિ કરવાવાળા એવા શ્રમણ નિગ્રન્થ આદિને દશ ચિત્તસમાધિસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે (સૂ ૩)

अथ दशचित्तसमाधिस्थानानि सूत्रकार आह-'धम्मचिंता' इत्यादि ।

मूलम्-१ धम्मचिंता वा से असमुप्पण्णपुव्वा समुप्पज्जेज्जा सव्वं धम्मं जाणित्तए, २ सुमिणदंसणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा अहातच्चं सुमिणं पासित्तए, ३ सण्णिजाइसरणेणं सण्णिणाणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा-अप्पणो पोराणियं जाइं सुमरित्तए, ४ देवदंसणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा दिव्वं देविड्ढिं दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणुभावं पासित्तए, ५ ओहिणाणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा ओहिणा लोय जाणित्तए, ६ ओहिदंसणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा ओहिणा लोयं पासित्तए, ७ मणपज्जवणाणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा अंतो मणुस्सक्खित्तेसु अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु सण्णीणं पंचिंदियाणं पज्जत्ताणं मणोगए भावे जाणित्तए, ८ केवलणाणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा केवलकप्पं लोयालोयं जाणित्तए, ९ केवलदंसणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा केवलकप्पं लोयालोयं पासित्तए, १० केवलमरणे वा से असमुप्पण्णपुव्वे समुप्पज्जेज्जा सव्वदुक्खप्पहाणाए ॥ सू० ४ ॥

छाया-धर्मचिन्ता वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वा समुत्पद्येत, सर्वं धर्मं ज्ञातुम्, २ स्वप्नदर्शनं वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत याथातथ्यं स्वप्नं द्रष्टुम्, ३ संज्ञिजातिस्मरणेन संज्ञिज्ञानं वा तस्या समुत्पन्नपूर्वंऽसमुत्पद्येत, आत्मनः पौराणिकीं जातिं स्मर्तुम् ४ देवदर्शनं वा तस्य असमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत दिव्यां देवर्द्धिं दिव्यां देवद्युतिं दिव्यं देवानुभावं द्रष्टुम्, ५ अवधिज्ञानं वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत अवधिना लोकं ज्ञातुम्, अवधिदर्शनं वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, अवधिना लोकं द्रष्टुम्, ७ मनःपर्ययज्ञानं वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, अन्तो मनुष्यक्षेत्रेष्वर्द्धतृतीयद्वीपसमुद्रेषु संज्ञिनां पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तकानां मनोगतान्

भावान् ज्ञातुम्, ८ केवलज्ञानं वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, केवलकल्पं लोकालोकं ज्ञातुम्, ९ केवलदर्शनं वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, केवलकल्पं लोकालोकं द्रष्टुम्, १० केवलमरणं वा तस्याऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, सर्वदुःखप्रहाणाय ॥ सू० ४ ॥

प्रथमसमाधिस्थाने धर्मचिन्ता–

टीका–'धम्मचिन्ते'–इत्यादि। १ तस्य=अधिगतगणिसम्पदष्टकस्य मुनेः सर्वं=सर्वज्ञप्रणीतं निःशेषं धर्मं=धर्मपदार्थं जीवाजीवादितत्त्वस्वरूपं ज्ञातुम्–अवबोद्धुम् असमुत्पन्नपूर्वा=अभूतपूर्वा प्रागननुभूतेत्यर्थः धर्मचिन्ता–धर्माः=जीवाजीवादिद्रव्याणामनुयोगोत्पादादिस्वभावास्तेषामनुचिन्तनम्, 'इमे नित्या आहोस्विद् अनित्याः? रूपिणोऽरूपिणो वा?' इत्यादिरूपं, 'सर्वेषु धर्मेषु=निर्दोषत्वात् जिनधर्मः श्रेयस्करः' इत्येतद्रूपं वा समुत्पद्येत=जायेत। २ द्वितीये–स्वप्नदर्शनम्–सुप्तजाग्रदवस्थायां स्वप्नो जायते, स्वप्नो हि दृष्टश्रुतादेः कस्यापि पदार्थस्या-

---

अब उन दश चित्तसमाधिस्थानों को सूत्रकार कहते हैं– "धम्मचिंता" इत्यादि।

प्रथम समाधिस्थान में धर्म चिंता–धर्म की विचारणा उत्पन्न होती है। जिन्होने आठ प्रकार की गणिसम्पदा प्राप्त की है, ऐसे मुनियों को, सर्वज्ञप्रणीत सम्पूर्ण धर्म–जीव अजीव आदि के स्वरूप जानने के लिये प्रथम नहीं अनुभव किया हुवा जीव अजीव आदि द्रव्यों का अनुयोग और उत्पाद आदि स्वभाव वाले धर्मों का चिन्तन, "ये नित्य हैं? अथवा अनित्य हैं? ये रूपी हैं अथवा अरूपी?" इत्यादि स्वरूपचिन्तन अथवा "समस्त धर्म में जिनधर्म श्रेयस्कर है क्यों कि जिनधर्म निर्दोष है" ऐसा चिन्तन उत्पन्न होता है २ द्वितीय समाधिस्थान में–स्वप्नदर्शन होता है, स्वप्न, सुप्त और जाग्रत

હવે તે દશ ચિત્તસમાધિ સ્થાનને સૂત્રકાર કહે છે–'धम्मचिंता' ઇત્યાદિ.

પ્રથમ સમાધિસ્થાનમાં ધર્મચિંતા–ધર્મની વિચારણા ઉત્પન્ન થાય છે. જેઓએ આઠ પ્રકારની ગણિસમ્પદા પ્રાપ્ત કરી હોય એવા મુનિઓને, સર્વજ્ઞ–પ્રણીત સંપૂર્ણ ધર્મ–જીવ–અજીવ આદિનું સ્વરૂપ જાણવા માટે પ્રથમ ન અનુભવેલો જીવ–અજીવ આદિ દ્રવ્યોનો અનુયોગ અને ઉત્પાદ આદિ સ્વભાવવાળા ધર્મોનુ ચિન્તન–'આ નિત્ય છે? અથવા અનિત્ય છે? આ રૂપી છે? અથવા અરૂપી છે? ઇત્યાદિ–સ્વરૂપચિન્તન અથવા' સમસ્ત ધર્મમા જિનધર્મ શ્રેયસ્કર છે કેમકે જિનધર્મ નિર્દોષ છે' એમ ચિન્તન ઉત્પન્ન થાય છે (૨) બીજા સમાધિસ્થાનમાં સ્વપ્નદર્શન થાય છે. સ્વપ્ન–સુપ્ત

नुभवनम्, तं याथातथ्यं=वास्तविकं द्रष्टुं=विलोकितुम्, अनुभवितुमित्यर्थः असमुत्पन्नपूर्वं=कदाऽप्यतीतकाले न सञ्जातम्—अननुभूतं स्वप्नदर्शनं समुत्पद्येत । ३ तृतीये—स्वकीयां=निजां, पौराणिकीं=पूर्वकालभवां, जातिं=जननं भवमित्यर्थः स्मर्तुं=स्मृतिपथं नेतुं संज्ञिजातिस्मरणेन—संज्ञानं संज्ञा=भूतवर्तमानभविष्यत्स्वभावपर्यालोचनं, देवगुरुधर्मपरिज्ञानं वा, साऽस्याऽस्तीति संज्ञी=विशिष्टस्मरणादिरूपमनोविज्ञानसत्पन्नः पञ्चेन्द्रियः प्राणी, तस्य जातिः=भवस्तस्याः स्मरणेन=स्वसञ्ज्ञिभवस्मृत्या असमुत्पन्नपूर्वं संज्ञिज्ञानं=संज्ञिनः पूर्वोक्तलक्षणस्य मनोलब्धिमतो यज्ज्ञानम्=अनेकजन्मानुभूतनानापदार्थविषयकमवबोधनं, तद् समुत्पद्येत । ४ चतुर्थे—तस्य दिव्यां – दिविभवां प्रधानां देवर्द्धिं = देवानां विमानरत्नादिविभूतिं, दिव्याम्=उत्तमां देवद्युतिं=देहसम्बन्धिशरीराऽऽभरणादिप्रकाशं, दिव्यं=श्रेष्ठं देवा-

अवस्था में होता है। स्वप्न का अर्थ होना है कि देखे हुए और सुने हुए कोई पदार्थ का अनुभव करना, उसका वास्तविक अनुभव करने के लिए अभूतपूर्व-कभी भी भूतकाल में न हुआ ऐसा स्वप्न-दर्शन उत्पन्न होता है। ३ तृतीय समाधिस्थान में-अभूतपूर्व जाति-स्मरण ज्ञान होता है। अपने पूर्व-भव का स्मरण करना जातिस्मरण है। उससे प्राणी अपने पूर्व के सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिय भव जो धाराप्रवाह के रूप से अर्थात् अन्तररहित किये हैं उन उत्कृष्ट (९००) नौसौ भवों तक का स्मरण करता है। जो भूत भविष्य वर्त्तमान का विचार कर सके तथा देव गुरु धर्म को पहचान सके वह, अर्थात् विशिष्ट-स्मृतिरूपमनोविज्ञानसम्पन्न पञ्चेन्द्रिय प्राणी सञ्ज्ञि कहलाता है। (४) चौथे समाधिस्थान में-देवदर्शन होता है। देवों की विमान रत्न आदि

તેમજ જાગ્રત્ અવસ્થામા થાય છે સ્વપ્નનો અર્થ થાય છે કે જોએલા અને સાભળેલા કોઇ પણ પદાર્થનો અનુભવ કરવો તેનો વાસ્તવિક અનુભવ કરવા માટે અભૂતપૂર્વ-ભૂતકાળે કદી પણ ન થયેલા એવા સ્વપ્નદર્શન ઉત્પન્ન થાય છે (૩) ત્રીજા સમાધિ-સ્થાનમા અભૂતપૂર્વ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય છે પોતાના પૂર્વભવનુ સ્મરણ કરવુ તે જાતિસ્મરણ છે. તેનાથી પ્રાણી પોતાના પૂર્વના સજ્ઞીપંચેન્દ્રિય ભવ કે જે ધારાપ્રવાહરૂપે અર્થાત્ અન્તરરહિત કર્યા છે તે ઉત્કૃષ્ટ [૯૦૦] નવસો ભવ સુધીનુ સ્મરણ કરે છે જે ભૂત, ભવિષ્ય વર્ત્તમાનનો વિચાર કરી શકે તથા દેવ ગુરુ ધર્મને જાણી શકે તે અર્થાત્ વિશિષ્ટસ્મૃતિરૂપ મનોવિજ્ઞાનસમ્પન્ન પચેન્દ્રિયપ્રાણી 'સજ્ઞી' કહેવાય છે. (૪) ચોથા સમાધિસ્થાનમા દેવદર્શન થાય છે: દેવોની વિમાન રત્ન આદિ દિવ્ય રિદ્ધિ તથા દેવના

नुभावं=देवसम्बन्धिविभवं वज्रानुशासनादिकं द्रष्टुं देवदर्शनं=देवसाक्षात्कारो वाऽसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत । ५ पञ्चमे-तस्य अवधिना-अव=अधोविस्तृतरूपि-वस्तु 'एतावत् क्षेत्रं पश्यन् एतावन्ति द्रव्याण्येतावन्तं कालं पश्यती' त्यादि-परस्परनियमितक्षेत्रादिलक्षणया मर्यादया धीयते=परिच्छिद्यतेऽनेनेत्यवधिज्ञान-विशेषः, स च मर्यादोपलक्षितस्तेन लोकं=भुवनं ज्ञातुम् असमुत्पन्नपूर्वम् अवधि-ज्ञानम्=इन्द्रियमनोनिरपेक्षमात्मनो रूपिद्रव्यसाक्षात्कारकारणं ज्ञानम्, उक्तञ्च-

"द्रव्याणि मूर्तिमन्त्येव, विषयो यस्य सर्वतः ।
नैयत्यरहितं ज्ञानं, तत् स्यादवधिलक्षणम्" ॥ १ ॥ इति ।

एतादृशमवधिज्ञानं समुत्पद्येत=प्रादुर्भवेत् ।

दिव्य ऋद्धि और देवों के शरीर आभरण आदि की दिव्य कान्ति, तथा देव सम्बन्धी दिव्य वैभव-शासन का प्रभुत्व आदि देखने के लिए पूर्व में नहीं अनुभव किया हुआ ऐसा देव का साक्षात्कार होता है । (५) पाँचवें समाधिस्थान में अवधिज्ञान होता है । जो अधोदिशा की वस्तुओं को विस्तार से जानता है वह अवधिज्ञान है । अथवा अवधि का अर्थ है मर्यादा अर्थात् जो द्रव्य क्षेत्र काल भाव की मर्यादा को लेकर मन और इन्द्रियों की अपेक्षा नहीं रखता हुआ केवल रूपी द्रव्यों को ही जानता है वह अवधिज्ञान है । कहा भी है-

"द्रव्याणि मूर्तिमन्त्येव, विषयो यस्य सर्वतः ।
नैयत्यरहितं ज्ञानं, तत्स्यादवधिलक्षणम्" ॥ १ ॥ इति ।

जिसका विषय सर्व रूपी द्रव्य है । और नियतिरहित अर्थात् अधोदिशा में विस्तार से जानने वाला है उसको अवधिज्ञान कहते हैं ॥

શરીર આભરણુ આદિની દિવ્ય કાન્તિ તથા દેવસંબંધી દિવ્ય વૈભવ-શાસનનુ પ્રભુત્વ આદિ જોવાને માટે પૂર્વમાં અનુભવ ન થયો હોય એવા દેવનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. (૫) પાચમા સમાધિસ્થાનમા અવધિજ્ઞાન થાય છે જે અધોદિશાની વસ્તુઓના વિસ્તા-રથી જાણે છે તે અવધિજ્ઞાન છે અથવા અવધિજ્ઞાનનો અર્થ છે મર્યાદાથી જ્ઞાન અર્થાત્ જે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવની મર્યાદાને લઇને મન અને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા ન રાખતાં કેવલ રૂપી દ્રવ્યનેજ જાણે છે તે અવધિજ્ઞાન છે કહ્યુ પણ છે કે-

द्रव्याणि मूर्तिमन्त्येव, विषयो यस्य सर्वतः ।
नैयत्यरहितं ज्ञानं, तत्स्यादवधिलक्षणम् ॥ १ ॥ ઇતિ ॥

જેનો વિષય સર્વ રૂપી દ્રવ્ય છે અને નિયતિરહિત અર્થાત્ અધોદિશામાં વિસ્તા-રથી જાણુવાવાળા છે તેને અવધિજ્ઞાન કહે છે. (૬) છઠ્ઠા સમાધિસ્થાનમા અવધિદર્શન

६ षष्ठे-तस्य अवधिना लोकं द्रष्टुम्=असमुत्पन्नपूर्वम्=अवधिदर्शनम्-अवधिरेव-अवधिना वा दर्शनमवधिदर्शनम्, अत्राऽऽद्ये विग्रहे अवधीयतेऽनेनेत्यवधिरित्यर्थकोऽवधिशब्दः, द्वितीयेऽवधिशब्दोऽवधिदर्शनावरणीयक्षयोपशमार्थस्तेन अवधिदर्शनावरणीयस्य क्षयोपशमेन जायमानो रूपिसामान्यग्रहणस्वभावो दर्शनविशेषः, समुत्पद्येत । ७ सप्तमे-तस्य मनुष्यक्षेत्रेषु-मनुष्यस्य=मानवस्य क्षेत्रेषु=लोकेषु अन्तः=मध्ये=अर्धतृतीयद्वीपसमुद्रेषु = अर्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु=जम्बूद्वीपधातकीखण्डपुष्करार्द्धेषु संज्ञिनां=मनोलब्धिमताम् एवंविधानां पञ्चेन्द्रियाणां=मनुष्यादीनां पर्याप्तकानां=पर्याप्तिषट्कसम्पन्नानां मनोगतान्=हृदयस्थितान् भावान् परिणामस्वरूपान् घटपटादिपदार्थान् वा ज्ञातुम् असमुत्पन्नपूर्वं मनःपर्यवज्ञानं-परि=सर्वतोवनमनम्-अवः=अवगमः, मनसः पर्यवो मनःपर्यवः, मनःशब्दोऽत्र

(६) छठे समाधिस्थान में अवधिदर्शन होता है, अवधिदर्शनका अर्थ दो प्रकार का है । "अवधिरेव दर्शनम्, अवधिना दर्शनम् वा" अवधिरूपी दर्शन अथवा अवधि से दर्शन । यहाँ प्रथम विग्रह में जिससे अवधान-सामान्यरूप से निर्णय होता है और द्वितीय विग्रह में अवधि शब्द का अर्थ अवधिदर्शनावरणीय कर्म का क्षयोपशम होता है, अतः अवधिदर्शनावरणीय कर्म के क्षयोपशम से उत्पन्न होता हुआ रूपी द्रव्य को सामान्य रीति से ग्रहण करने का स्वभाव वाला दर्शन उत्पन्न होता है । (७) सातवे समाधिस्थान में मनःपर्यवज्ञान होता है । अढाई द्वीपरूप मनुष्य क्षेत्र में अर्थात् जम्बूद्वीप धातकीखण्ड पुष्करार्द्ध में रहने वाले मनोलब्धि वाले पञ्चेन्द्रिय मनुष्य आदि के मनमें रहे हुवे भावों को, अथवा घट पट आदि पदार्थों को जानने के लिए पूर्व में नहीं उत्पन्न हुआ ऐसा मनःपर्यवज्ञान - मन में रहे हुवे समस्त पदार्थ विषयक ज्ञान, जोकि विशिष्टरूप से होता है,

થાય છે અવધિદર્શન-નો અર્થ બે પ્રકારનો છે अवधिरेव दर्शनम्, अवधिना दर्शनम् वा' અવધિરૂપી દર્શન અથવા અવધિથી દર્શન, અહી પ્રથમ વિગ્રહમા અવધિ-શબ્દનો અર્થ અવધિ-દર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતા રૂપી દ્રવ્યને સામાન્ય રીતે ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળા દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે (૭) સાતમા સમાધિ-સ્થાનમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન થાય છે અઢીદ્વીપરૂપ મનુષ્યક્ષેત્રમાં અર્થાત્ જમ્બૂદ્વીપ ધાતકી-ખંડ પુષ્કરાર્દ્ધમા રહેવાવાળા મનોલબ્ધિવાળા પચેન્દ્રિય મનુષ્ય આદિના મનમા રહેલા ભાવને અથવા ઘટ પટ આદિ પદાર્થને જાણવા માટે પૂર્વમા ઉત્પન્ન ન થયુ હોય એવુ મન પર્યવજ્ઞાન- મનમા રહેલી સમસ્તવસ્તુવિષયનુ જ્ઞાન કે જે વિશિષ્ટરૂપથી થાય છે

मनोगतवस्तुपरस्तेन मनोगतवस्तुविषयकज्ञानमिति तदर्थः, मनःपर्यवश्च तज्ज्ञानं मनःपर्यवज्ञान=मनोगतपदार्थविषयकं ज्ञानं विशिष्टं, तस्य सामान्यज्ञानेन सह 'सामान्यविशेषयोरभेद एव संसर्गः' इति नियमादभेदसम्बन्धेनान्वयस्तथा चायमर्थः पर्यवसित-मनोगतपदार्थविषयकबोधरूपं ज्ञानं यथा-नीलघटोऽपि घट एव।

यद्वा-मनःशब्दस्य मनोवर्तिपदार्थे 'मञ्चाः क्रोशन्ती'-त्यादिवल्लक्षणया मनः=मनोवर्त्तिपदार्थम्-अवति=अवगाहते विषयीकरोतीति मनःपर्यवं'पचादित्वादच्' तच्च ज्ञानं मनःपर्यवज्ञानं=समयक्षेत्रस्थसंज्ञिमनोगतपदार्थावगाहि ज्ञानमिति तदर्थः।

यद्वा-मनसः = भवात्मकस्य पर्यवः = सम्यगवबोधः मनःपर्यवज्ञानं, समुत्पद्येत=जायेत । ८ अष्टमे तस्य केवलकल्पं-केवलः परिपूर्णो यः कल्पत

उसका सामान्य ज्ञान के साथ अभेद रहता है । अर्थात् इस ज्ञान में वस्तु का निर्णय विशेषरूप से ही होता है सामान्यरूप से नहीं। अतः यह तात्पर्य निकलता है कि-मन में रहे हुवे पदार्थ को विषय करने वाला बोधरूप ज्ञान, जैसे नील घट भी घट ही है ।

अथवा 'मन' शब्द का अर्थ लक्षणा से 'मन में रहे हुए पदार्थ' अर्थ होता है । मनः=मनोवर्ती पदार्थ को अवति=विषय करता है वह 'मनःपर्यव' है ऐसे ज्ञान को मनःपर्यवज्ञान कहते हैं। अर्थात् मनुष्यक्षेत्र में रहने वाले संज्ञि पञ्चेन्द्रिय के मनोगत पदार्थों का विषय करने वाला ज्ञान, मनःपर्यवज्ञान है ।

अथवा-'मनपर्यव' शब्द का अर्थ मन का सम्यग् ज्ञान, ऐसा होता है। मनविषयक सम्यक् बोधरूप ज्ञान मनःपर्यवज्ञान कहलाता है, वह उत्पन्न होता है। (८) आठवें समाधिस्थान में केवलज्ञान

તેનો સામાન્ય જ્ઞાનની સાથે અભેદ રહે છે અર્થાત્ આ જ્ઞાનમા વસ્તુનો નિર્ણય વિશેષ-રૂપથીજ થાય છે સામાન્યરૂપથી નહિ તેથી એ તાત્પર્ય નિકળે છે કે-મનમા રહેલા પદાર્થને વિષય કરવાવાળુ બોધરૂપ જ્ઞાન, જેમકે-નીલઘટ પણ ઘટજ છે.

અથવા-'मनः' શબ્દનો અર્થ લક્ષણાથી 'મનમા રહેલો પદાર્થ' એવો અર્થ થાય છે. મન=મનોવર્ત્તી પદાર્થને અવતિ=વિષય કરે છે તે મન:પર્યવ છે એવા જ્ઞાનને મન.પર્યવજ્ઞાન કહેવાય છે અર્થાત્ મનુષ્યક્ષેત્રમા રહેવાવાળા સજ્ઞિપચન્દ્રિયના મનોગત પદાર્થોના વિષય કરવાવાળુ જ્ઞાન મન.પર્યવજ્ઞાન છે

અથવા-'मनःपर्यव' શબ્દનો અર્થ મનનું સમ્યગ્ જ્ઞાન એવો થાય છે. મન વિષયના સમ્યક્ બોધરૂપ જ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન કહેવાય છે, તે ઉત્પન્ન થાય છે (૮)

इति कल्पः परिपूर्णः कल्पमानस्तम्, लोकालोकं-लोक्यते=दृश्यते केवलज्ञान-भास्वतेति लोकः, स च चतुर्दशरज्ज्वात्मको धर्माधर्मास्तिकायादिद्रव्याधारभूतो वैशाखस्थानकटिन्यस्तहस्तद्वयपरिमितपुरुषोपलक्षितआकाशविशेषः,तद्विपरीतोऽलोकश्चानयोः समाहारस्तथा तत् ज्ञातुम् = अनुभवितुम् असमुत्पन्नपूर्वं = गतकाले कदापि नोत्पन्नं प्रथममेव जातमित्यर्थः, केवलज्ञानं-केवलम्=इन्द्रियादिसाहाय्यानपेक्षितत्वेनाऽसहायं सकलज्ञेयज्ञायिसकलावरणमलविनाशानन्तरप्रादुर्भूतमनन्यतुल्यं, तच्च ज्ञानं केवलज्ञानं समुत्पद्येत । ९ नवमे-तस्य केवलकल्पं लोकालोकं द्रष्टुम् असमुत्पन्नपूर्वं केवलदर्शनं-केवलं = सम्पूर्णवस्तुतत्त्वग्राहकं सामान्यज्ञान-

होता है, इसमें केवलकल्प-संपूर्ण लोकालोक को जानने वाला तथा पहले कभी उत्पन्न नहीं हुआ ऐसा केवलज्ञान उत्पन्न होता है। लोकालोक का अर्थ होता है-केवलज्ञान से जो देखा जाता है वह लोक कहा जाता है। वह चौदह रज्जुस्वरूप धर्मास्तिकाय आदि द्रव्यों का आधार कमर पर हाथ रखकर नाचते हुए नट के आकार वाले आकाशविशेष को लोक कहते हैं, उस से विपरीत को अलोक कहते हैं। केवलज्ञान की व्याख्या-केवल का अर्थ होता है कि-इन्द्रिय आदि की सहायता की अपेक्षा न करता हुआ समस्त ज्ञेय पदार्थों को जानने वाला-विषय करने वाला सकल मल और आवरण के विनाश के बाद उत्पन्न हुआ अनन्यसदृश जो ज्ञान-केवलज्ञान उत्पन्न होता है। (९) नववें समाधिस्थान में केवलदर्शन उत्पन्न होता है, केवलकल्पलोकालोक को जानने वाला पूर्व में कभी उत्पन्न नहीं हुवा ऐसा

આઠમા સમાધિસ્થાનમા કેવળજ્ઞાન થાય છે એમા કેવળકલ્પ=સંપૂર્ણ લોકાલોકને જાણુવાવાળુ તથા પહેલા કદી ઉત્પન્ન થયેલુ ન હોય એવુ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે લોકાલોકનો અર્થ કેવળજ્ઞાનથી જે જોઇ શકાય છે તે લોક કહેવાય છે તે ચૌદ રજ્જુસ્વરૂપ ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્યોનો આધાર કમરપર હાથ રાખીને નાચતા નટના આકારવાળા આકાશવિશેષને લોક કહે છે તેનાથી વિપરીત (ઉલટું) તેને અલોક કહે છે

કેવલજ્ઞાનની વ્યાખ્યા- કેવલનો અર્થ થાય છે ઇન્દ્રિય આદિની સહાયતાની અપેક્ષા ન કરતા સમસ્ત જ્ઞેય પદાર્થને જાણુવાવાળું-વિષય કરવાવાળું-સકલ મળ અને આવરણુ ના વિનાશ પછી ઉત્પન્ન થયેલુ અનન્ય જેવુ જે જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. (૯) નવમા સમાધિસ્થાનમા કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થાય છે કેવલકલ્પ લોકાલોકને જાણુવાવાળુ પૂર્વમા કદી ઉત્પન્ન ન થયેલુ એવું કેવળદર્શન-સમસ્ત

रूपम् इन्द्रियाद्यनपेक्षितत्वेनाऽसहायं यद् दर्शनं केवलावरणक्षयाव्यवहितोत्तर-क्षणजायमानमलौकिकं विलोकनरूपं समुत्पद्येत । १० दशमे – तस्य सर्वदुःख-प्रहाणाय=निःशेषदुःखविनाशाय असमुत्पन्नपूर्वं केवलमरणं–केवलेन=केवलज्ञानेन सहितं यन्मरणं=शरीरत्यागः, तत् समुत्पद्येत । अयं भावः—

इह सूत्रे सर्वेषां समाधीनां निदानं ज्ञानसमाधिर्विद्यते, अतः सूत्रकारेण सर्वतः प्रथमं व्यवहारनयाश्रितभावसमाधिस्थानं वर्ण्यते–अस्मिन्ननाद्यनन्तसंसार-चक्रे प्रत्येकं प्राणिनां जन्ममरणसंसारसागरावर्ते भूयो भूयो भ्रमतां स्त्री–धन–यशः–पुत्रादिमोघचिन्ताभुजङ्गीदष्टमर्मणामप्राप्तशर्मणां पावनं मानवजीवनमञ्जलि-

केवलदर्शन–समस्त वस्तुतत्त्वका ग्रहण करने वाला सामान्यज्ञानस्वरूप इन्द्रिय आदि की अपेक्षा न रहने से असहाय जो दर्शन, केवल-दर्शनावरणीय के क्षय से उत्पन्न होने वाला अलौकिक सामान्य विलोकनरूप दर्शन, केवलदर्शन है। (१०) दशवें समाधिस्थान में केवलमरण होता है उस में समस्त दुःखो का नाश करने वाला पूर्व कभी भी उत्पन्न नहीं हुआ ऐसा केवल मरण केवलज्ञान के साथ शरीर का त्याग होता है। तात्पर्य यह है कि—इस सूत्रमें सब समाधियों का मूल कारण ज्ञानसमाधि है। अतः सूत्रकार सबके प्रथम व्यवहार नय के आश्रित भावसमाधिका वर्णन करते हैं–इस अनादि अनन्त संसाररूपी चक्र में हरएक प्राणि जन्म मरणरूपीसंसार सागर के आवर्त में (भँवर में) बारम्बार घूमते हैं। जिन के मर्मस्थान में स्त्री धन यश पुत्र आदि की निष्फल चिन्तारूपी सर्पिणी ने काटा है और जिन्होने कल्याण प्राप्त नहीं किया है, ऐसे जीवों का पवित्र

વસ્તુતત્ત્વનું ગ્રહણ કરવા વાળુ સામાન્યજ્ઞાનસ્વરૂપ, ઇન્દ્રિય આદિની અપેક્ષા ન રહે-વાથી અસહાય જે દર્શન, કેવલદર્શનાવરણીયના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થવાવાળુ અલૌકિક સામાન્યવિલોકનરૂપ દર્શન તે કેવલદર્શન છે. (૧૦) દશમા સમાધિસ્થાનમા કેવલમરણ થાય છે તેમાં સમસ્ત દુઃખોનો નાશ કરવાવાળુ પૂર્વ કદી પણ ઉત્પન્ન ન થયેલુ એવું કેવલમરણુ કેવલજ્ઞાનની સાથે શરીરનો ત્યાગ થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે.– આ સૂત્રમા બધી સમાધિઓનુ મૂળ કારણ જ્ઞાનસમાધિ છે. અહી સૂત્રકાર સૌથી પ્રથમ વ્યવહાર નયના આશ્રિત ભાવસમાધિનું વર્ણન કરે છે–

આ અનાદિ અનન્ત સંસારરૂપી ચક્રમા દરેક પ્રાણિ જન્મ મરણ રૂપી સંસાર સાગરના આવર્તમા [ફેરામાં] વારંવાર ઘૂમે છે. જેના મર્મસ્થાનમાં સ્ત્રી, ધન, યશ, પુત્ર, આદિની નિષ્ફલચિંતારૂપી સર્પિણીએ ડંખ માર્યો છે અને જેઓને કલ્યાણપ્રાપ્તિ

गतजलमिव प्रतिक्षणं नश्यति, तेषां धर्मचिन्तानौकायां मानसं न संचरति, अतोऽत्र सूत्रकारः प्रतिपादयति-प्राग्धर्मभावनाविरहेऽपि विद्यमानकाले धर्मचिन्ता प्रवृत्तिश्चेत्तदा धर्मचिन्तया श्रुतचारित्रात्मक-धर्मस्य सम्यग्ज्ञानं भवितुमर्हति येन धर्ममनुष्ठाय सुखेन भवसिन्धुतरणं सम्पद्यते ।

सर्वतः प्रथमं सकलपदार्थगत उत्पादव्ययध्रौव्यरूपो धर्मो ज्ञातव्यः । ततो हेयज्ञेयोपादेयरूपे परिणमनीयः, चित्तेऽनुभवनीयं च - पूर्वापरविरोधाभावात् पदार्थानां सम्यग्बोधकत्वादनुपमत्वाच्च भगवद्भाषितं सर्वमान्यमस्तीति । यद्येतान पदार्थांश्चिन्तयन धर्मचिन्तां कुर्यात्तदाऽऽत्माऽवश्यं समाधिं प्राप्नुयात्,

---

मानव जीवन, अञ्जली में से जैसे जलका प्रतिक्षण नाश होता है वैसे ही प्रतिक्षण नष्ट होता है । उनका मन धर्मचिन्तारूपी नौका को नहीं पाता है । इसलिए यहां सूत्रकार प्रतिपादन करते हैं-पूर्व में धर्मभावना न होने पर भी वर्तमानकाल में यदि धर्म में प्रवृत्ति की जाय तो धर्मचिन्ता से श्रुतचारित्रस्वरूप धर्म का सम्यक् ज्ञान होता है । जिस से धर्म का अनुष्ठान कर के सुख से संसारसागर का तैरना हो सकता है ।

सब से पहले प्रत्येक पदार्थ के उत्पाद व्यय और ध्रौव्यरूप धर्म का ज्ञान कर लेना चाहिये । अनन्तर उसको हेय, ज्ञेय और उपादेयरूप में परिणत करना चाहिये । और चित्त में अनुभव करना चाहिये कि - सर्वज्ञोक्त कथन पूर्वापर अविरुद्ध होने से, पदार्थों का भली-भाँति बोधक होने से तथा अनुपम होने के कारण सर्वमान्य

કરેલી નથી એવા જીવોનું પવિત્ર માનવ-જીવન, અંજલીમાંથી જેમ જલનો પ્રતિક્ષણે નાશ થાય છે તેવીજ રીતે પ્રતિક્ષણ નાશ થાય છે તેનું મન ધર્મચિન્તારૂપી નાવને મેળવી શકતું નથી આથી અહીં સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરે છે કે-પૂર્વમાં ધર્મભાવના ન હોવા છતાં પણ વર્તમાન કાળમાં જો ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો ધર્મચિન્તાથી શ્રુતચારિત્રસ્વરૂપ ધર્મનું સમ્યક્ જ્ઞાન થાય છે જેનાથી ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરીને સુખથી સંસારસાગર તરી શકાય છે

સૌથી પહેલાં પ્રત્યેક પદાર્થના ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રૌવ્યરૂપ ધર્મનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ પછી તેને હેય જ્ઞેય અને ઉપાદેય રૂપમાં પરિણત કરવું જોઈએ તથા ચિત્તમાં અનુભવ કરવો જોઈએ કે-સર્વજ્ઞોક્ત કથન પૂર્વાપર અવિરૂદ્ધ હોવાથી પદાર્થોનું સારી રીતે બોધ દેવાવાળું હોવાથી, તથા અનુપમ હોવાને કારણે સર્વમાન્ય

सद्दैव जीवाजीवादिपदार्थान् विज्ञाय श्रुतधर्मेण स्वस्य परस्य च कल्याणं कर्तुं प्रभवति । धर्मज्ञानमेवाऽऽत्मसमाधिनिदानं, तच्च धर्मचिन्तामन्तरा न भवितुमर्हतीति धर्मचिन्तैवाऽऽत्मसमाधिनिदानम् ।

यथार्थस्वप्नदर्शनेन चित्तं समाधिं प्राप्नुयात् परं चेदं स्वप्नदर्शनं श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य दशस्वप्नवद् मोक्षफलप्रदमेव यदि स्यात्तदा भावसमाधिः सम्पत्तुमर्हति, यदि स्वप्नेन सांसारिकपदार्थमनुभूय समाधिं प्राप्नुयात्तदाऽसौ न भावसमाधिरपि तु द्रव्यसमाधिरेव, अतो धर्मचिन्तया स्वपतो यथार्थस्वप्नदर्शनमपि चित्तसमाधेर्मुख्यकारणमस्ति ॥ सू० ४ ॥

है । यदि इन सब भावों का ध्यान रखते हुए धर्मचिन्ता की जायगी तो आत्मा अवश्य ही आत्मसमाधि प्राप्त करेगा, और साथ ही जीवाजीवादी पदार्थों को ठीक२ जानकर उपयोगपूर्वक श्रुतधर्म के द्वारा अपना और दूसरों का कल्याण कर सकता है। धर्मज्ञान ही आत्मसमाधि का कारण है । वह धर्मचिन्ता के बिना नहीं हो सकता, अतः धर्मचिन्ता ही आत्मसमाधि का मूल है ।

यथार्थ स्वप्न के दर्शन से चित्तसमाधि की प्राप्ति कर सकता है । परन्तु यह स्वप्नदर्शन श्रमण भगवान् महावीर के दश स्वप्न की तरह जो मोक्ष देने वाला हो तब भावसमाधि आ सकती है । यदि स्वप्नद्वारा सांसारिक पदार्थों की उपलब्धि होकर चित्त को समाधि प्राप्त हो तो वह भावसमाधि नहीं अपितु द्रव्य समाधि ही है । अतः धर्मचिन्ता द्वारा सोने वाले का यथार्थ स्वप्नदर्शन भी चित्तसमाधि का एक मुख्य कारण है ॥ सू० ४ ॥

છે જો આ સર્વભાવોને ધ્યાનમા રાખીને ધર્મચિન્તા કરવામા આવે તો આત્મા અવશ્યમેવ આત્મસમાધિ પ્રાપ્ત કરશે અને તે સાથેજ જીવ અજીવ પદાર્થોને ઠીક ઠીક જાણી લઇને ઉપયોગપૂર્વક શ્રતધર્મદ્વારા પોતાનુ તથા બીજાનું કલ્યાણ કરી શકે છે ધર્મજ્ઞાનજ આત્મસમાધિનુ કારણ છે તે ધર્મચિન્તા વિના પ્રાપ્ત થઇ શકતુ નથી માટે ધર્મચિન્તાજ આત્મસમાધિનુ મૂળ છે

યથાર્થ સ્વપ્નના દર્શનથી ચિત્ત, સમાધિની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે પરન્તુ આ સ્વપ્નદર્શન શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના દશ સ્વપ્નની પેઠે જે મોક્ષ દેવા વાળા છે તેવા હોય તો ભાવસમાધિ આવી શકે છે, જો સ્વપ્નદ્વારા સાસારિક પદાર્થોની ઉપલબ્ધિ થઇને ચિત્તને સમાધિ પ્રાપ્ત થાય તો તે ભાવ-સમાધિ નહિ પણ દ્રવ્યસમાધિજ છે આથી ધર્મચિન્તાદ્વારા સૂતેલાને યથાર્થ સ્વપ્નદર્શન પણ ચિત્ત સમાધિનું એક મુખ્ય કારણ છે.(સૂ ૪)

अथ दशसमाधिस्थानानि क्रमेण निरूपयन् प्रथमं (१) धर्मचिन्तां वर्णयति-'ओयं' इत्यादि ।

मूलम्-ओयं चित्तं समादाय, झाणं समुप्पज्जइ ।
धम्मे ठिओ अविमणो, निव्वाणमभिगच्छइ ॥ १ ॥

छाया-ओजश्चित्तं समादाय, ध्यानं समुत्पद्यते ।
धर्मे स्थितोऽविमना,-निर्वाणमधिगच्छति ॥ १ ॥

टीका-'ओयं' इत्यादि । धर्मचिन्तया मुनेः ओजः=रागद्वेषरहितं, चित्तं समादाय=स्ववशं नीत्वा ध्यानम्=अन्तर्मुहूर्त्तमात्रमेकाग्रचित्तावस्थानरूपं धर्मध्यानं समुत्पद्यते = संजायते । श्रुतचारित्रलक्षणे यथार्थोपलम्भके ज्ञानक्रियारूपे वा स्थितः=वर्त्तमानः अविमनाः=स्थिरचित्तो, जिनवचने शङ्कादिरहित इति भावः, मुनिः निर्वाणं=मोक्षं च अधिगच्छति=सम्यक् प्राप्नोति ॥ सू० १ ॥

जातिस्मरणप्रभावं वर्णयति-'ण इमं' इत्यादि ।

मूलम्-ण इमं चित्तं समादाय, भुज्जो लोयंसि जायइ ।
अप्पणो उत्तमं ठाणं, सन्निणाणेण जाणइ ॥ २ ॥

छाया-नेदं चित्तं समादाय, भूयो लोके जायते ।
आत्मन उत्तमं स्थानं संज्ञिज्ञानेन जानाति ॥ २ ॥

अब दश समाधिस्थानों का गाथाओं द्वारा क्रम से वर्णन करते हुए पहले (१) 'धर्मचिन्ता' का वर्णन करते हैं—'ओयं' इत्यादि ।

मुनि धर्मचिन्ता से चित्त को रागद्वेषरहित कर के तथा अपने वश में कर अन्तर्मुहूर्त्तमात्र एकाग्रचित्तावस्थानरूप धर्मध्यान प्राप्त करता है । श्रुतचारित्ररूपी धर्म में अथवा सम्यग्-ज्ञान-क्रियारूप धर्म में स्थिरचित्त, जिनवचन में शङ्कादिदोषरहित, ऐसा मुनि मोक्ष की प्राप्ति करता है ॥ १ ॥

હવે દશ સમાધિસ્થાનોનુ ગાથાઓ દ્વારા ક્રમથી વર્ણન કરતા પહેલા (૧) 'धर्मचिन्ता' નુ વર્ણન કરે છે- 'ओयं' ઇત્યાદિ

મુનિ ધર્મચિન્તાથી ચિત્તને રાગદ્વેષરહિત કરીને તથા પોતાના વશમા રાખીને અન્તર્મુહૂર્તમાત્ર એકાગ્રચિત્તાવસ્થાનરૂપી ધર્મધ્યાન પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રુતચારિત્રરૂપી ધર્મમા અથવા સમ્યગ્જ્ઞાનક્રિયારૂપ ધર્મમા સ્થિરચિત્ત જિનવચનમાં શંકા આદિ દોષરહિત, એવા મુનિ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે છે (૧)

टीका-'नेद'-मित्यादि। मुनिः इदं चित्तम्=जातिस्मरणज्ञानं समादाय=प्राप्य लोके=संसारे भूयः=पुनः न जायते=नोत्पद्यते। सञ्ज्ञिज्ञानेन=जातिस्मरणेन आत्मनः=स्वस्य उत्तमम्=उत्कृष्टं स्थानं=संयमं, हितम्, अथवा निरतिशयानन्दलक्षणं मोक्षं जानाति=बुध्यते ॥ २ ॥

यथार्थस्वप्नं वर्णयति—'अहा तच्चं' इत्यादि।

मूलम्-अहातच्चं तु सुमिणं, खिप्पं पासइ संवुडे।
सव्वं वा ओहं तरइ, दुक्खाओ य विमुच्चइ ॥३॥

छाया-'याथातथ्यं तु स्वप्नं, क्षिप्रं पश्यति संवृतः।
सर्वं वौघं तरति, दुःखाच्च विमुच्यते ॥ ३ ॥

टीका-'अहातच्चं'-इत्यादि। संवृतः=इन्द्रियनोइन्द्रियदमनेन निरुद्धास्रवः समाहितात्मा संयतः याथातथ्यं=यथार्थफलं स्वप्नं पश्यति=अवलोकते। स्वप्नफलमाह – दृष्टयाथातथ्यस्वप्नः संयतः 'वा' शब्दो निश्चयार्थकः, सर्वम्, ओघं=संसारप्रवाहं क्षिप्रं=शीघ्रं तरति = पारयति च=पुनः दुःखात्=दुःखकारण-

(२) जातिस्मरण के प्रभाव का वर्णन करते हैं-'णइमं' इत्यादि।

मुनि इस जातिस्मरण ज्ञान को प्राप्त कर संसार में पुनः पुनः जन्म नहीं ग्रहण करता है। और सञ्ज्ञिज्ञान-जातिस्मरण से अपने उत्तम संयम अथवा निरतिशयानन्दरूपी मोक्ष को जान लेता है ॥२॥

(३) यथार्थस्वप्नका वर्णन करते हैं- 'अहातच्चं' इत्यादि।

इन्द्रियके दमनद्वारा आस्रवका निरोध होजाने पर, तथा आत्मा संयत होजाने से यथार्थफलवाले स्वप्नको देखता है। जिसने स्वप्नको यथातथ्य देखा है वैसा मुनि समस्त संसारप्रवाह को पार करता है।

(२) જાતિસ્મરણના પ્રભાવનુ વર્ણન કરે છે— 'णइमं' ઇત્યાદિ

મુનિ એવા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને સંસારમાં ફરી-ફરીને જન્મ ગ્રહણ કરતા નથી, અને, સંજ્ઞીજ્ઞાન-જાતિસ્મરણથી પોતે ઉત્તમ સંયમ નિરતિશયાનંદરૂપી મોક્ષને પામી લે છે. (૨)

(૩) યથાર્થસ્વપ્નનુ વર્ણન કરે છે- 'अहातच्चं' ઇત્યાદિ

ઈન્દ્રિયના દમનદ્વારા અસ્રવનો નિરોધ થઇ જતાં તથા આત્મા સંયત થઇ જતાં યથાર્થફલવાળાં સ્વપ્નને જુએ છે જેણે સ્વપ્નને યથાતથ્ય જોયાં છે એવા મુનિ સમસ્ત સંસારપ્રવાહને પાર કરે છે, શારીરિક માનસિક બેઉ જાતનાં દુખોથી મુક્ત થઇ જાય

कर्मतः शारीरिकमानसिकोभयदुःखाद्वा विमुच्यते । अयं भावः – संयतेन्द्रियस्य स्वप्नं आशुफलवान् भवति, संयतेन्द्रिय एव महावीर स्वामिवत् यथार्थं स्वप्नं पश्यति, यथार्थस्वप्नदर्शनेन स आत्मा भवसिन्धुं तरति, कर्मबन्धनेभ्यश्च विमुच्यते ॥ ३ ॥

अथ देवदर्शनमाह–'पंताइं' इत्यादि ।

मूलम्–पंताइं भयमाणस्स, विवित्तं सयणासणं ।
अप्पाहारस्स दंतस्स, देवा दंसेंति ताइणो ॥ ४ ॥

छाया–प्रान्तानि भजमानस्य, विविक्तं शयनासनम् ।
अल्पाहारस्य दान्तस्य, देवा दर्शयन्ति तायिनः ॥ ४ ॥

टीका– 'पंताइं' –इत्यादि । प्रान्तानि – प्र=प्रकृष्टः पर्युषितत्वेन वा, अन्तः=अवसानं येषां तानि=स्वाभाविकरसरहितानि पर्युषितानि भाण्डे उर्वरितानि अम्लतक्रमिश्रितवल्लचणकादिनिष्पन्नानि दोषरहितानि अर्थापत्त्या चतुर्विधाशनानि, विविक्तं=स्त्रीपशुपण्डकादिरहितमेकान्तशयनासनं–शयनं शय्या=वसतिः, आसनं= सार्द्धहस्तद्वयपरिमितम्, अनयोः समाहारस्तथा, तद् भजमानस्य=सेवमानस्य

शारीरिक और मानसिक दोनों दुःखोंसे मुक्त होजाता है । तात्पर्य यह है कि–जिसकी इन्द्रियां दान्त हैं ऐसा महावीर स्वामी की नाई यथार्थ स्वप्न को देखता है । यथार्थ स्वप्न का दर्शन से वह आत्मा भव-सिन्धु को तैर जाता है, और कर्मबंन्धन से मुक्त हो जाता है ॥३॥

(४) देवदर्शन का वर्णन करते हैं—'पंताइं' इत्यादि ।

पात्रमें स्वाभाविकरसरहित इकट्ठे किये हुए खट्टी तक्र से मिश्रित वाल और चने आदि से बने हुए दोषरहित चार प्रकार के भोजन करनेवाले को, और स्त्री पशु पण्डक आदि से रहित एकान्त स्थान में

છે તાત્પર્ય એ છે કે–જેની ઇન્દ્રિયો દાન્ત છે એવા મહાવીર સ્વામીની પેઠે તે યથાર્થ સ્વપ્ન જુએ છે, યથાર્થ સ્વપ્નના દર્શનથી તે આત્મા ભવસિન્ધુને તરી જાય છે અને કર્મબન્ધનથી મુકત થઇ જાય છે (૩)

(૪) દેવદર્શનનુ વર્ણન કરે છે–'पंताइं' ઇત્યાદિ

પાત્રમા સ્વાભાવિકરસરહિત એકઠી કરેલી ખાટી છાસથી મિશ્રિત થયેલા વાલ તથા ચણા આદિથી બનાવેલા દોષરહિત ચાર પ્રકારના આહાર કરવાવાળાને તથા સ્ત્રી પશુ પંડક આદિથી રહિત એકાન્ત સ્થાનમા શય્યા સસ્તારકનુ સેવન કરવાવાળાને,

अल्पहारस्य–अल्पः=स्तोकः आहारः=चतुर्विधमशनं यस्यासावल्पाहारस्तस्य,दान्तस्य–दमयति=जयति इन्द्रियाणीतिदान्तः=जितेन्द्रियस्तस्य, तायिनः–तायते=रक्षति एकेन्द्रियादिजीवानिति तायी, तस्य=षड्जीवनिकायपालकस्य साधोः, देवाः=वैमानिकाः स्वात्मानं दर्शयन्ति=दृष्टिपथमानयन्ति प्रत्यक्षा भवन्तीत्यर्थः ॥४॥

अवधिज्ञानमाह–'सव्वकाम०' इत्यादि ।

मूलम्–सव्वकामविरत्तस्स, खमओ भयभेरवं ।
तओ से ओही भवइ, संजयस्स तवस्सिणो ॥ ५ ॥

छाया–सर्वकामविरक्तस्य, क्षमतो भयभैरवम् ।
ततस्तस्यावधिर्भवति, संयतस्य तपस्विनः ॥ ५ ॥

टीका–'सव्वकामे'–त्यादि । सर्वकामविरक्तस्य=सर्वे च ते कामाश्च सर्वकामाः=शब्दादयस्तेभ्यो विरक्तस्य=वितृष्णस्य, भयभैरवं–बिभेत्यस्माद् इति भयं=भयकारणं, तेन भैरवः=अत्यन्तभयोत्पादकः श्मशानादौ पिशाचादिशब्दस्तं क्षमतः=सहतः, 'से' तस्य ततः = तदन्तरं संयतस्य–जितेन्द्रियस्य तपस्विनः= अनशनादिदुष्करतपोवतः अवधिः=पूर्वोक्तस्वरूपमवधिज्ञानं भवति उत्पद्यते ॥ ५ ॥

शय्या संस्तारक का सेवन करने वाले को, तथा अल्पाहारी, इन्द्रियों का दमन करने वाले षट्काय के रक्षक मुनि को देवदर्शन – वैमानिक देवों का दर्शन होता है, अर्थात् ऐसे महात्मा के सामने देव प्रगट होते हैं ॥ ४ ॥

(५) अवधिज्ञान का वर्णन करते हैं– 'सव्वकाम०' इत्यादि ।

शब्दादि विषयों से विरक्त, तथा श्मशानादि में पिशाचादिका अत्यन्त भयोत्पादक शब्द सहन करने वाले जितेन्द्रिय और दुष्कर तपश्चर्या करने वाले मुनि को अवधिज्ञान होता है ॥ ५ ॥

તથા અલ્પાહારી, ઇન્દ્રિયોને દમન કરવાવાળા, ષટકાયના રક્ષક મુનિને દેવદર્શન-વૈમાનિક દેવોનુ દર્શન થાય છે, અર્થાત્ એવા મહાત્માની સામે દેવ પ્રગટ થાય છે (૪)

(૫) અવધિજ્ઞાનનુ વર્ણન કરે છે- 'सव्वकाम०' ઇત્યાદિ

શબ્દાદિ વિષયોથી વિરકત તથા શ્મશાનાદિમા પિશાચ આદિના અત્યન્ત ભયોત્પાદક શબ્દ સહન કરવાવાળા જિતેન્દ્રિય તથા દુશ્કર તપશ્ચર્યા કરવાવાળા મુનિને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. (૫)

सूत्रकारोऽवधिदर्शनं वर्णयति—'तवसा' इत्यादि ।

मूलम्-तवसा अवहट्टलेस्सस्स, दंसणं परिसुज्झइ ।
उड्ढं अहे तिरियं च, सव्वमणुपस्सइ ॥ ६ ॥

छाया-तपसाऽपहृतलेश्यस्य, दर्शनं परिशुद्ध्यति ।
ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् च, सर्वमनुपश्यति ॥ ६ ॥

टीका-'तवसा'-इत्यादि । तपसा-तापयति=दहति कर्माष्टकमिति तपः= अनशनादि, तेन अपहृतलेश्यस्य=अपहृता=दूरीकृता लेश्या-लिश्यते=श्लिष्यते कर्मणा सहाऽऽत्माऽनयेति लेश्या=आत्मपरिणामविशेषो येन सोऽपहृतलेश्यस्तस्य=स्वात्मप्रदेशादपनीताशुभकृष्णादिलेश्यात्रयस्य दर्शनम्=अवधिदर्शनं पूर्वोक्तं परिशुद्ध्यति=मालिन्यापहारे स्फटिकवद् दर्पणवद्वा निर्मलं भवति, तेन ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वलोकम्, अधः-अधोलोकं, तिर्यग्-मध्यलोकं च, तत्र तिर्यगऽसंख्येयद्वीपसमुद्रात्मकं लोकं सर्वं=निःशेषम् अनुपश्यति-साक्षात्करोति । तत्र ये जीवादयो भावाः कर्माणि वा सन्ति, यैर्वा जीवैर्यत्र गम्यते, तत् स्थानम्, सर्वान् पुद्-

(६) अवधिदर्शनका वर्णन किया जाता है-'तवसा' इत्यादि । आठ प्रकार के कर्मको जो भस्मीभूत करता है वह तप कहा जाता है। वह तप अनशन आदि बारह प्रकार का है। उससे कृष्ण नील कापोत, इन तीन अशुभ लेश्याओं को दूर करने वाले मुनि का अवधिदर्शन शुद्ध होता है, अर्थात् मलिनता दूर होजाने पर वह स्फटिक की तरह अथवा दर्पणवत् निर्मल होजाता है अतः ऊर्ध्वलोक, अधोलोक, तिर्यग्लोक, वहाँ तिर्यक् असंख्येयद्वीपसमुद्ररूपी लोक का साक्षात्कार करता है । तथा जो जीवादि भाव अथवा कर्म हैं, उनके परिणाम से जो जीव जहाँ जाता है उस स्थान को अर्थात् जैसे जो परिणाम होता

(६) અવધિદર્શનનું વર્ણન કરવામા આવે છે-'तवसा' ઇત્યાદિ.

આઠ પ્રકારના કર્મને જે ભસ્મીભૂત કરે છે તે તપ કહેવાય છે તે તપ અનશન આદિ બાર પ્રકારના છે તેનાથી કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, એ ત્રણ અશુભ લેશ્યાઓને દૂર કરવાવાળા મુનિનુ અવધિદર્શન શુદ્ધ થાય છે-અર્થાત્ મલિનતા દૂર થઇ જવાથી તે સ્ફટિકની જેમ અથવા દર્પણની પેઠે નિર્મળ થઇ જાય છે. એટલે ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, તિર્યક લોક, ત્યાં તિર્યક અસખ્યેય દ્વીપસમુદ્રરૂપી લોકનો સાક્ષાત્કાર કરે છે. તથા તે તથા તે જીવાદિ ભાવ અથવા કર્મ છે, તેને પરિણામે જે જીવ જ્યાં જાય છે. તે

गलपरिणामान् पश्यति–यथा पुद्गलानां परिणामस्तथा सर्वं सर्वात्मना सर्वासु च दिक्षु यथावस्थितं विलोकयतीति भावः ॥ ६ ॥

अथ मनःपर्यवज्ञानं वर्णयति–'सुसमाहिय०' इत्यादि ।

मूलम्–सुसमाहियलेस्सस्स, अवितक्कस्स भिक्खुणो ।
सव्वओ विप्पमुक्कस्स, आया जाणइ पज्जवे ॥ ७ ॥

छाया–सुसमाहितलेश्यस्य, अवितर्कस्य भिक्षोः ।
सर्वतो विप्रमुक्तस्य, आत्मा जानाति पर्यवान् ॥ ७ ॥

टीका–'सुसमाहिये'–त्यादि । सुसमाहितलेश्यस्य–सु=सुष्ठु निरवद्यानुष्ठानात् शोभनाः समाहिताः–गृहीताः लेश्याः=अन्तःकरणवृत्तयस्तैजसीप्रभृतयो येन स सुसमाहितलेश्यस्तस्य=पवित्रवृत्तेः, अवितर्कस्य अविद्यमानो वितर्कः = अश्रद्धानं शङ्काकाङ्क्षादिरूपं यस्य सोऽवितर्कस्तस्य= कुतर्कवर्जितस्य निश्चलश्रद्धावत इत्यर्थः भिक्षोः=मुनेः सर्वतः=सर्वथा सर्वेभ्यो विषयेभ्यो वाह्याभ्यन्तर संयोगाद्वा विप्रमुक्तस्य=द्रव्यभावसंयोगरहितस्य आत्मा पर्यवान्=समयक्षेत्रस्थसञ्ज्ञिमनोगतभावान् जानाति=मनःपर्यवज्ञानसमाधिमनुभवतीति भावः ॥ ७ ॥

है उसी प्रकार से समस्त पुद्गलपरिणाम को सर्वरीति से सब दिशाओं में जैसा है वैसा ही देखता है ॥ ६ ॥

(७) अब मनःपर्यवज्ञान कहते हैं–' सुसमाहिय ' इत्यादि । सुसमाहितलेश्यावान् अर्थात् तेज, पद्म, शुक्ल, इन तीन प्रशस्त लेश्यायुक्त होनेसे जिसकी अंतःकरणवृत्ति शुद्ध होगई है, जिसको कुतर्क नहीं है, जिसकी श्रद्धा निश्चल है, ऐसे मुनि की–जो कि सर्वथा सर्व प्रकार से बाह्य और आभ्यन्तर विषयों के संयोग से विमुक्त है, अर्थात् द्रव्य भाव संयोग से रहित है, वह आत्मा पर्यवों को जानता है,

સ્થાનને અર્થાત્ જેવુ જે પરિણામ થાય છે તે પ્રકારે સમસ્ત પુદ્ગલપરિણામને સર્વ રીતે સર્વ દિશાઓમા જેવા છે તેવાજ જુએ છે (૬)

(૭) હવે મન.પર્યવજ્ઞાન કહે છે – 'सुसमाहिय०' ઇત્યાદિ સુસમાહિતલેશ્યાવાન્ અર્થાત્ તેજ, પદ્મ, શુકલ, એ ત્રણ પ્રશસ્ત લેશ્યાયુકત હોવાથી જેની અત.-કરણવૃત્તિ શુદ્ધ થઇ ગઇ છે જેને કુતર્ક નથી જેની શ્રદ્ધા નિશ્ચલ છે એવા મુનિ–કે જે સર્વથા સર્વ પ્રકારે બાહ્ય અને આભ્યન્તર વિષયોના સયોગથી વિમુકત છે,

सम्प्रति केवलज्ञानं वर्णयति-'जया से' इत्यादि ।

मूलम्-जया से णाणावरणं, सव्वं होइ खगं गयं ।
तओ लोगमलोगं च, जिणो जाणइ केवली ॥ ८ ॥

छाया-यदा तस्य ज्ञानावरणं, सर्वं भवति क्षयं गतम् ।
ततो लोकमलोकं च, जिनो जानाति केवली ॥ ८ ॥

टीका-'जया से'-इत्यादि । यदा=यस्मिन् काले तस्य मुनेः सर्वं सम्पूर्णं ज्ञानावरणं-ज्ञानस्य सामान्यविशेषात्मकपदार्थग्रहणरूपबोधस्य मति-श्रुता-वधिमनःपर्यवकेवललक्षणस्य आवरणं नेत्रस्य पट इव भावत आच्छादकम् क्षयं क्षीणतां गतं=प्राप्तं भवति-जायते ततः-तदा जिनः सर्वज्ञः घातिकर्मचतुष्टय-विजेतृत्वात्, केवली केवलज्ञानसम्पन्नः सन् लोकम् चतुर्दशरज्ज्वात्मकम्, अ-लोकम् तद्भिन्नमनन्ताकाशरूपं जानाति-अवबुध्यते ॥ ८ ॥

अर्थात् अढाई द्वीप में रहे हुए संज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीवों के मनोगत भावों को जानता है ॥ सू० ७ ॥

(८) अब केवलज्ञान का वर्णन करते हैं-'जया से' इत्यादि ।

जिस समय में मुनिका समस्त ज्ञानवरण क्षय होता है तब वे घातिकर्म-चतुष्टय का विजय करने वाले केवलज्ञानसम्पन्न केवली होकर चौदहरज्जुप्रमाण लोक को और अनन्तआकाशरूप अलोक को जानते हैं । ज्ञानावरण - ज्ञान अर्थात् सामान्यविशेषात्मक पदार्थ का ग्रहणरूप बोध=मति, श्रुत, अवधि, मनःपर्यव, केवललक्षण, उसका आवरण जो नेत्र के पट्टकी तरह भाव से आच्छादन करने वाला है ॥८॥

અર્થાત્ દ્રવ્ય ભાવ સંયોગથી રહિત છે તે આત્મા પર્યવોને જાણે છે, અર્થાત્ અઢી દ્વીપમા રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનોગમ ભાવોને જાણે છે. (૭)

(૮) હવે કેવળજ્ઞાનનુ વર્ણન કરે છે-'जया से' ઇત્યાદિ.

જે સમયે મુનિના સમસ્ત જ્ઞાનાવરણ ક્ષય થાય છે ત્યારે તે ઘાતિકર્મ ચતુ-ષ્ટયના વિજય કરવાવાળા કેવળજ્ઞાનસમ્પન્ન કેવલી થઇને ચૌદરજ્જુપ્રમાણ લોકને અને અનન્તાકાશરૂપ અલોકને જાણે છે

જ્ઞાનાવરણ-જ્ઞાન અર્થાત્ સામાન્ય વિશેષાત્મક પદાર્થના ગ્રહણરૂપ બોધમતિ શ્રુત, અવધિ, મન પર્યવ, કેવલ-લક્ષણ, તેમનુ આવરણ-જેમ નેત્રની પાટી તેવી રીતે ભાવથી આચ્છાદાન કરવાવાળુ છે (૮)

अथ केवलदर्शनं वर्णयति-'जया' इत्यादि ।

मूलम्-जया से दरिसणावरणं, सव्वं होइ खयं गयं ।
तओ लोगमलोगं च, जिणो पासइ केवली ॥ ९ ॥

छाया-यदा तस्य दर्शनावरणं, सर्वं भवति क्षयं गतम् ।
ततो लोकमलोकं च, जिनः पश्यति केवली ॥ ९ ॥

टीका—'जया से' इत्यादि । यदा=यस्मिन् काले तस्य=मुनेः सर्वं समस्तं दर्शनावरणं-दर्शनस्य=सामान्यावबोधरूपस्याऽऽवरणम्=आच्छादकं कर्म क्षयं गतं भवति ततः=आवरणक्षयानन्तरं जिनः=जिनस्वरूपः सन् केवली= केवलज्ञानी लोकमलोकं च पश्यति=साक्षात्करोति ॥ ९ ॥

पूर्वं ज्ञानावरणीयक्षयेण केवलोत्पत्तिः प्रदर्शिता, सा च मोहनीयक्षयेणैव भवतीति साम्प्रतं तदुपायमाह-'पडिमाए' इत्यादि ।

मूलम्-पडिमाए विशुद्धाए, मोहणिज्जे खयं गए ।
असेसं लोगमलोगं च, पासेइ सुसमाहिए ॥ १० ॥

छाया-प्रतिमया विशुद्धया, मोहनीये क्षयं गते ।
अशेषं लोकमलोकं च, पश्यति सुसमाहितः ॥ १० ॥

टीका-'पडिमाए'-इत्यादि । प्रतिमया=द्वादशभिक्षुप्रतिमया नानाविधाभिग्रहलक्षणया, यावज्जीवं सदोरकमुखवस्त्रिकारजोहरणधारणस्वरूपया, ऐहलौकिक

(९) अब केवलदर्शन का वर्णन करते हैं-'जया' इत्यादि ।

जिस काल में उस मुनिका समस्त-सामान्यावबोधरूप दर्शन का आवरण करने वाला कर्म क्षय हो जाता है, तब वह जिनस्वरूप केवलज्ञानी होकर लोकालोक का साक्षात्कार करता है ॥ सू० ९ ॥

प्रथम 'ज्ञानावरणीय के क्षय से केवलज्ञान की उत्पत्ति होती है' ऐसा कहा । अब-केवलज्ञान की उत्पत्ति मोहनीय के क्षय से ही

(૯) હવે કેવલદર્શનનું વર્ણન કરે છે-'जया' ઇત્યાદિ.

જે કાલે તે મુનિના સમસ્ત-સામાન્યાવબોધરૂપ દર્શનને આવરણ કરવાવાળા કર્મ ક્ષય થઇ જાય છે તે સમયે જિનસ્વરૂપ કેવલજ્ઞાની થઇ ને લોકાલોકનો સાક્ષાત્કાર કરે છે. (૯)

પ્રથમ 'જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયથી કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે' એમ કહ્યું હવે-કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ મોહનીયના ક્ષયથીજ થાય છે, આ માટે મોહનીય કર્મના ક્ષયને.

–पारलौकिकसुखाभिलाषात्मिकया वा प्रतिज्ञया विशुद्धया=निरतिचारत्वेन सम्यगाराधितया मोहनीये–मोहयति=मद्यमिव सदसद्विवेकविकलं करोत्यात्मानमिति मोहनीयं घातिकर्म, उपलक्षणात् ज्ञानदर्शनावरणीयान्तरायकर्मत्रयं च, तस्मिन् क्षयं गते सति सुसमाहितः=ज्ञानादिषु सम्यक् समाहितः=समवधानयुक्तः केवलज्ञानकेवलदर्शनयथाख्यातचारित्ररूपसमाधिमान् सर्वज्ञः सन्नित्यर्थः, अशेषं सम्पूर्णं लोकमलोकं चोक्तलक्षणं पश्यति ॥ १० ॥

होती है, इस लिये मोहनीय कर्म के क्षय का उपाय कहते हैं—'पडिमाए' इत्यादि ।

बारह प्रकार की भिक्षु-प्रतिमा-प्रतिज्ञा से अर्थात् अनेक प्रकार के अभिग्रह करनेरूप, जीवनपर्यन्त डोरा के साथ मुखवस्त्रिका और रजोहरण के धारण करनेरूप, अथवा इहलोक और परलोक के सुख की इच्छा नहीं करनेरूप विशुद्ध प्रतिज्ञा से मोहनीय कर्म के, उपलक्षण से ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय और अन्तराय, इन चारो ही घातिकर्मों के क्षय हो जाने पर आत्मा सुसमाहित केवलज्ञान केवलदर्शन और यथाख्यातचारित्ररूप समाधिसम्पन्न अर्थात् सर्वज्ञ होकर सम्पूर्ण लोकालोक को देखता है । आत्मा को मद्य की तरह अच्छे और बुरे के विवेक से रहित करता है अतः यह मोहनीय कर्म कहाता है ॥ १० ॥

ઉપાય કહે છે–'पडिमाए' ઇત્યાદિ

બાર પ્રકારની ભિક્ષુ–પ્રતિમા–પ્રતિજ્ઞાથી અર્થાત્ અનેક પ્રકારના અભિગ્રહ કરવારૂપ, જીવનપર્યન્ત દોરા સાથે મુખવસ્ત્રિકા અને રજોહરણને ધારણ કરવારૂપ, અથવા આલોક તથા પરલોકના સુખની ઇચ્છા ન કરવારૂપ વિશુદ્ધ પ્રતિજ્ઞાથી મોહનીય કર્મનો–ઉપલક્ષથી જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય અને અન્તરાય, એ ચારેય ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થઇ જતાં આત્મા સુસમાહિત કેવલજ્ઞાન કેવલદર્શન અને યથાખ્યાતચારિત્રરૂપ સમાધિસમ્પન્ન અર્થાત્ સર્વજ્ઞ થઇને સમ્પૂર્ણ લોકાલોકને જુએ છે આત્માને મદ્યની પેઠે સારા તેમજ ખરાબના વિવેકથી રહિત કરે છે માટે આ મોહનીય કહેવાય છે (૧૦)

मोहनीयक्षये सकलकर्मक्षयो भवतीति सदृष्टान्तं प्रदर्शयति - 'जहा' - इत्यादि ।

मूलम्-जहा मत्थए सूएई, हंताए हम्मइ तले ।
एवं कम्माणि हम्मंति, मोहणिज्जे खयं गए ॥११॥

छाया-यथा मस्तके सूच्यां, हतायां हन्यते तलः ।
एवं कर्माणि हन्यन्ते, मोहनीये क्षयं गते ॥ ११ ॥

टीका—'जहे'-त्यादि । यथा=येन प्रकारेण मस्तके=शिरसि सूच्यां हतायां सत्यां तलः=तालतरुः हन्यते=विनश्यति । एवम् =अनेन प्रकारेण मोहनीये क्षयं गते सति कर्माणि=अवशिष्टानि सर्वाणि ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीयाऽन्तरायरूपाणि हन्यन्ते=विनश्यन्ति । अत्र कर्मणः कर्तृत्वेन विवक्षा 'भिद्यते काष्ठ' मित्यादिवत् ॥ ११ ॥

किञ्च-'सेणावइंमि' इत्यादि ।

मूलम्-सेणावइंमि निहए, जहा सेणा पणस्सइ ।
एवं कम्माणि णस्संति, मोहणिज्जे खयं गए ॥१२॥

मोहनीय के क्षय होने पर सब कर्मों का क्षय होता है उसका दृष्टान्त के साथ विवरण करते हैं-'जहा' इत्यादि ।

जिस प्रकार ताल वृक्ष के ऊपर सूई का घाव करने-चुभाने पर वह तालवृक्ष सम्पूर्ण नष्ट हो जाता है, उसी प्रकार मोहनीय क के नाश होने पर अवशिष्ट ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-अन्तरायस्वरूप तीन घातिकर्म भी नष्ट हो जाते हैं। यहाँ "कर्माणि हन्यन्ते" इस वाक्य में कर्म को ही कर्त्ता माना है जैसे " तण्डुलाः पच्यन्ते" चावल स्वयं पकते हैं, इसी तरह यहाँ भी समझना चाहिये ॥सू०११॥

મોહનીયનો ક્ષય થઇ જતા સકલ કર્મોનો ક્ષય થાય છે તેનુ દૃષ્ટાતની સાથે વિવરણ કરે છે- 'जहा' ઇત્યાદિ

જે પ્રકારે તાલવૃક્ષના ઉપર સોયનો ઘા કરવાથી-સોય ખોસવાથી તે તાલ-વૃક્ષ સમ્પૂર્ણ નષ્ટ થાય છે, તેવી રીતે મોહનીય કર્મનો નાશ થવાથીજ અવશિષ્ટ જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય-અન્તરાયસ્વરૂપ ત્રણ ઘાતી કર્મ પણ નષ્ટ થઇ જાય છે અહીં 'कर्माणि हन्यन्ते' એ વાક્યમાં કર્મનેજ કર્ત્તા માન્યો છે જેમકે 'तण्डुलाः पच्यन्ते' ચાવલ સ્વય પાકે છે, તેવી રીતે અહીં પણ સમજી લેવુ જોઇએ (૧૧)

छाया-सेनापतौ निहते, यथा सेना प्रणश्यति ।
एवं कर्माणि नश्यन्ति, मोहनीये क्षयं गते ॥ १२ ॥

टीका-'सेणावइंमि' इत्यादि । यथा सेनापतौ=सैन्यनायके निहते= मृत्युं प्राप्ते सैन्यं=हस्त्यश्वपदातिप्रभृतिसैन्यं प्रणश्यति, एवं मोहनीये क्षयं गते सति कर्माणि=अवशिष्टानि त्रीणि कर्माणि नश्यन्ति ॥ १२ ॥

अन्यच्च-'धूमहीणो' इत्यादि ।

मूलम्-धूमहीणो जहा अग्गी, खीयइ से निरिंधणे ।
एवं कम्माणि खीयंति, मोहणिज्जे खयं गए ॥१३॥

छाया-धूमहीनो यथाऽग्निः, क्षीयतेऽसौ निरिन्धनः ।
एवं कर्माणि क्षीयन्ते, मोहनीये क्षयं गते ॥ १३ ॥

टीका—'धूमहीणो'-इत्यादि । यथा धूमहीनः=धूमवर्जितः निरन्धनः= इन्धनरहितःभक्ष्यशून्यः सन्नित्यर्थः असौ=प्रसिद्धः अग्निः क्षीयते=क्षयदशां प्राप्नोति, एवं मोहनीये क्षयं गते सति शेषकर्माणि क्षीयन्ते ॥ १३ ॥

पुनश्च-'सुक०' इत्यादि ।

मूलम्-सुक्कमूले जहा रुक्खे, सिंचमाणे ण रोहइ ।
एवं कम्मा ण रोहंति, मोहणीज्जे खयं गए ॥१४॥

और दृष्टान्त देते हैं—'सेणावइम्मि' इत्यादि ।

जिस प्रकार सेनानायक का नाश हो जाने पर हाथी, घोडा, पदाति आदि सेना नष्ट हो जाती है इसी प्रकार मोहनीय कर्म के नाश होने पर अवशिष्ट तीनों कर्म नष्ट हो जाते हैं ॥ सू० १२॥

और दृष्टान्त देते हैं-'धूमहीणो' इत्यादि ।

जैसे धूमरहित इन्धन विना की अग्नि नष्ट हो जाती है वैसे ही मोहनीय के नष्ट हो जाने पर शेष कर्म भी नष्ट हो जाते हैं ॥सू०१३॥

બીજુ દ્દષ્ટાત આપે છે-'सेणावइम्मि' ઇત્યાદિ.

જે પ્રકારે સેનાનાયકનો નાશ થઇ જતા હાથી ઘોડા પાયદલ આદિ સેના નષ્ટ થઈ જાય છે. તે પ્રકારે મોહનીય કર્મનો નાશ થઇ જતા અવશિષ્ટ ત્રણે કર્મો નાશ પામે છે (૧૨)

બીજુ દૃષ્ટાત આપે છે-'धूमहीणो' ઇત્યાદિ

જેમ ધૂમરહિત બળતણ વિનાની અગ્નિ નષ્ટ થઇ જાય છે તેમ મોહનીયના નાશ થી શેષ કર્મ પણ નાશ થાય છે (૧૩)

छाया-शुष्कमूले यथा वृक्षः सिच्यमानो न रोहति ।
एवं कर्माणि न रोहन्ति, मोहनीये क्षयं गते ॥ १४ ॥

टीका—'सुक्कमूले'-इत्यादि । यथा शुष्कमूलः=अनार्द्रमूलः वृक्षः=तरुः सिच्यमानः=जलैरार्द्रीक्रियमाणः सन्नपि न रोहति=न पल्लवाङ्कुरादिभिर्वर्धते, एवं मोहनीये क्षयं गते सति कर्माणि=उक्तानि त्रीणि न रोहन्ति=नोत्पद्यन्ते ॥१४॥

अथ च-'जहा' इत्यादि ।

मूलम्-जहा दड्ढाणं बीयाणं, न जायंति पुण अंकुरा ।
कम्मबीएसु दड्ढेसु, न जायंति भवंकुरा ॥१५॥

छाया-दग्धानां बीजानां, न जायन्ते पुनरङ्कुराः ।
कर्मबीजेषु दग्धेषु, न जायन्ते भवाङ्कुराः ॥ १५ ॥

टीका-'जहा' इत्यादि । यथा दग्धानां=भस्मीभूतानां बीजानां भूमौ प्ररोपणेऽपि ततोऽङ्कुराः पुनः=भूयो न जायन्ते=नोत्पद्यन्ते, एवं कर्मबीजेषु= कर्मरूपबीजेषु दग्धेषु ध्यानाग्निना भस्मीभूतेषु भवाङ्कुराः=पुनर्जन्मरूपाः न जायन्ते=नोद्भवन्ति ॥ १५ ॥

अथ दशमं केवलमरणरूपसमाधिं वर्णयति-'चिच्चा' इत्यादि ।

मूलम्-चिच्चा ओरालियं बोदिं, नामं गोयं च केवली ।
आउयं वेयणिज्जं च, छित्ता भवइ नीरए ॥ १६ ॥

और दृष्टान्त देते हैं-'सुक्कमूले' इत्यादि ।

जैसे मूल सूख जाने पर वृक्ष को खूब पानी पिलाया जाय तो भी उस में पल्लव और अङ्कुर आदि नहीं होते हैं वैसे ही मोहनीय कर्म के क्षय होने पर शेष कर्मों की उत्पत्ति नहीं होती है ॥सू० १४॥

और भी दृष्टान्त कहते है-'जहा दड्ढाणं' इत्यादि ।

जिस प्रकार दग्ध बीजों को भूमि में बोया जाय तो भी उनसे अङ्कुर नहीं होता है । इसी तरह कर्मरूप बीज के ध्यानरूप अग्नि

વળી દૃષ્ટાંત આપે છે-'सुक्कमूले' ઇત્યાદિ

જેમ મૂળ સુકાઈ જવાથી વૃક્ષને ભલે ખૂબ પાણી પાઈએ તો પણ તેમા પલ્લવ અંકુર આદિ આવતાં નથી, તેવીજ રીતે મોહનીયકર્મનો ક્ષય થવાથી શેષ કર્મોની ઉત્પત્તિ નથી થતી (૧૪)

ફરી દૃષ્ટાંત કહે છે-'जहा दड्ढाणं' ઇત્યાદિ

જેમ બળેલા બીજો ભૂમીમા વાવવામાં આવે તો પણ તેનાથી અંકુર ઉત્પન્ન

छाया-त्यक्त्वौदारिकीं वोन्दिं, नाम गोत्रं च केवली ।
आयुष्कं वेदनीयं च, छित्त्वा भवति नीरजाः ॥ १६ ॥

टीका-'चिच्चे'-इत्यादि । केवली=केवलज्ञानी औदारिकीं-मांसास्थिस्नायुबद्धा मोक्षहेतुत्वाद् उदारा सैवौदारिकी तां वोन्दिं=तनुं त्यक्त्वा=विहाय नाम गोत्रं च=नामकर्म गोत्रकर्म च, तथा-आयुष्कं वेदनीयं चेत्यघातिकर्मचतुष्टयं छित्त्वा=अपनीय नीरजाः-रजसः कर्मरूपाद् निष्क्रान्तो नीरजाः=कर्मरजोरहितो भवति=जायते, यथा रजो नेत्रादिकं पिधत्ते तथा कर्माऽपि ज्ञानादिकमावृणोति, इति कर्मणो रजसः सादृश्यात्तद्रूपता ॥ १६ ॥

पूर्वोक्तविषयमुपसंहरन्नाह—'एवं' इत्यादि ।

मूलम्-एवं अभिसमागम्म, चित्तमादाय आउसो ! ।
सेणिसोहिमुवागम्म, आयसोहिमुवेइ य ॥१७॥ त्तिबेमि ।

॥ पंचमी दसा समत्ता ॥ ५ ॥

से भस्मीभूत हो जाने पर भी भयरूपी अङ्कुर नहीं होता है, अर्थात् पुनर्जन्म नहीं होता ॥ सू० १५ ॥

(१६) अब केवलमरणरूपी दशवीं समाधि का वर्णन करते हैं- 'चिच्चा' इत्यादि ।

केवलज्ञानी मांस, अस्थि (हड्डी) और स्नायु (नसाजाल) से बंधे हुए औदारिक शरीर को छोडकर नामकर्म, गोत्रकर्म, आयुकर्म और वेदनीय, इन चार प्रकार के अघातिकर्मों को दूर कर कर्मरूप रज से रहित हो जाते हैं । जैसे रज-धूली नेत्र आदि को ढँक देता है वैसे कर्म भी ज्ञान आदि को ढँक देता है अतः कर्म का और रजका सादृश्य होने से कर्म को रज कहा है ॥ सू० १६ ॥

નહિ થાય, એવીજ રીતે કર્મરૂપ બીજના ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી ભસ્મીભૂત થવાથી ભવરૂપી અંકુર થતો નથી અર્થાત્ પુનર્જન્મ થતો નથી. (૧૫)

(૧૬) હવે કેવલમરણ રૂપી દશમી સમાધિનું વર્ણન કરે છે-'चिच्चा' ઇત્યાદિ.

કેવળજ્ઞાની માસ અસ્થિ (હાડકા) અને સ્નાયુ (નસાજાલ) થી બધાએલા ઔદારિક શરીરને છોડીને નામકર્મ, ગોત્રકર્મ, આયુકર્મ અને વેદનીય, એ ચાર પ્રકારના અઘાતિ કર્મોને દૂર કરીને કર્મરૂપ રજથી રહિત થઇ જાય છે. જેમ રજ નેત્ર આદિને ઢાકી દે છે તેવીજ રીતે કર્મ પણ જ્ઞાન આદિને ઢાકી દે છે આથી કર્મની તથા રજની સમાનતા હોવાથી કર્મને રજ કહેલ છે (૧૬)

छाया—एवमभिसमागम्य, चित्तमादाय आयुष्मन् ! ।
श्रेणिशोधिमुपागम्य, आत्मशोधिमुपैति च ॥ १७ ॥ इति ब्रवीमि
॥ पञ्चमी दशा समाप्ता ॥ ५ ॥

टीका—'एव' मित्यादि । हे आयुष्मन् ! शिष्य ! एवम् उक्तप्रकारेण अभिसमागम्य—अभि =सर्वतः समागम्य=विज्ञाय चित्तं =रागद्वेषरहितमन्तःकरणं आदाय=अवलम्ब्य श्रेणिशोधि—श्रेण्याः=क्षपकश्रेण्याः शोधिं=नैर्मल्यम् उपागम्य= प्राप्य मुनिः आत्मशोधिम् = आत्मनो निर्मलतां ज्ञानावरणीयादिदोषराहित्यम् उपैति=प्राप्नोति ॥ १७ ॥

'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि इति=एतद् ब्रवीमि=भगवन्महावीरस्वामिमुखाद् यथा श्रुतं तथा हे जम्बूः ! त्वां कथयामि ॥

॥ इति श्री—विश्वविख्यात—जगद्वल्लभ—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषाकलितललित- कलापालापक—प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक—वादिमानमर्दक—श्रीशाहूच्छत्र- पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त —'जैनशास्त्राचार्य'—पदभूषित—कोल्हापुरराज- गुरु—बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर—पूज्यश्री—घासीलाल— व्रतिविरचितायां श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य मुनिहर्षिण्याख्यायां व्या- ख्यायाम्—चित्तसमाधिस्थानाख्यं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥५॥

पूर्वोक्त विषय का उपसंहार करते हुवे कहते हैं 'एवं' इत्यादि ।

हे आयुष्मन् ! शिष्य ! इस रीति से सब जान कर अन्तः- करण को रागद्वेषरहित बना कर और क्षपकश्रेणि की शुद्धि को पाकर मुनि आत्मशुद्धि को पाता है ॥ सू० १७ ॥

इति 'ब्रवीमि'—सुधर्मा स्वामी कहते हैं— हे जम्बू ! भगवान महावीर के मुख से जैसा मैंने सुना वैसा तुझे कहता हूँ ॥

इति दशाश्रुतस्कन्ध सूत्र की 'मुनिहर्षिणी' टीका के हिन्दी अनुवाद में 'चित्तसमाधि' नामका पञ्चम अध्ययन समाप्त हुआ ॥ ५ ॥

પૂર્વોક્ત વિષયનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે-'एवं' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્મન્ ! શિષ્ય ! આ રીતે સઘળું જાણી લઈને અન્તઃકરણને રાગદ્વેષ-રહિત બનાવીને તથા ક્ષપકશ્રેણીની શુદ્ધિને મેળવીને મુનિ આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે (૧૭)

इति ब्रवीमि- સુધર્માસ્વામી કહે છે કે-હે ! જમ્બૂ ! ભગવાન મહાવીરના મુખેથી જેવું મે સાભળ્યુ તેવુંજ તમને કહુ છું.

દશાશ્રુતસ્કન્ધસૂત્રની 'મુનિહર્ષિણી' ટીકાના
ગુજરાતી અનુવાદમાં ચિત્તસમાધિ નામનું
પંચમ અધ્યયન સમાપ્ત થયું (૫)

॥ अथ षष्ठमध्ययनम् ॥

पञ्चमाध्ययने दश समाधिस्थानानि वर्णितानि, तदवलम्बनं च सर्वेषां समुचितं, तत्र साधुवृत्तीनां विशेषतः । साधुवृत्त्या समाधिलाभोऽतिश्रेयस्करः, परञ्च–साधुवृत्त्यैव सर्वे समाधिमाप्तुमर्हन्तीत्येष न नियमः सम्भवति, बहूनामपि साधूचित्तसाधनाक्षमतया साधुवृत्तिग्रहणामसमर्थत्वात्, अतः साधुवृत्तिरहितैः श्रावकवृत्त्या समाधिलाभः कार्यः । तथा च पञ्चमाध्ययनेन सहाऽस्य पष्ठाध्ययनस्यायमभिसम्बन्धः–श्रावकाणां समाधिमभीप्सूनामेकादशप्रतिमाः समाधिप्रयोजिका इति तासां प्रतिपादनं समाध्यर्थमावश्यकम् ।

छठा अध्ययन

पाँचवे अध्ययन में दश समाधिस्थान का वर्णन किया गया है । उस का अवलम्बन करना सभी को योग्य है । उन में संयमियों को संयम द्वारा उस का लाभ करना अतीव श्रेयस्कर है, किन्तु "संयमवृत्ति से ही सब समाधि प्राप्त करने के योग्य होते हैं ।" ऐसा कोई नियम नहीं है क्यों कि अनेक मनुष्य मुनियों का आचार पालने में असमर्थ होने से मुनिवृत्ति को ग्रहण नहीं भी कर सकते । इसलिये मुनिवृत्ति को नहीं रख सकने वाले को श्रावकवृत्ति में रहकर ही समाधि का लाभ करना चाहिये । पञ्चम अध्ययन के साथ इस षष्ठ अध्ययन का यह सम्बन्ध है कि—समाधि प्राप्त करने की इच्छा वाले श्रावकों को ग्यारह प्रतिमाओं का अराधन करना समाधि का प्रयोजक है, अतः ग्यारह प्रतिमाओं का प्रतिपादन करना आवश्यक है ।

છઠ્ઠું અધ્યયન

પાચમા અધ્યયનમા દશ समाधिस्थाननुं વર્ણન કર્યું છે તેનુ અવલમ્બન કરવું સર્વને માટે યોગ્ય છે તેમા પણ સંયમિઓએ સયમદ્વારા તેના લાભલેવો ઘણોજ શ્રેયસ્કર છે પરન્તુ "સયમવૃત્તિથીજ સર્વે સમાધિ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય હોય છે" એવો કોઇ નિયમ નથી કેમકે અનેક મનુષ્ય મુનિયોના આચાર પાળવામા અસમર્થ હોવાથી મુનિવૃત્તિને ગ્રહણ ન પણ કરી શકે. આ માટે મુનિવૃત્તિ ન રાખી શકે તેઓએ શ્રાવકવૃત્તિમા રહીનેજ સમાધિનો લાભ કરી લેવો જોઇએ પાચમા અધ્યયનની સાથે આ છઠ્ઠા અધ્યયનનો એ સબધ છે કે–સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા શ્રાવકોને અગીઆર પ્રતિમાઓનુ આરાધન કરવું તે સમાધિનું પ્રયોજક છે માટે અગીયાર પ્રતિમાઓનું પ્રતિપાદન કરવું આવશ્યક છે

इयं प्रतिमा–उपासकप्रतिमाऽपि कथ्यते । तत्रोपासकप्रतिमापदार्थः कः ? इति जिज्ञासा चेद्, ऊच्यते–उपासते सेवन्ते साधूनित्युपासकाः= श्रावकाः, यद्वा साधूनाम् उप=समीपे आसते धर्मकथाश्रवणार्थमिति–उपासकास्तेषां प्रतिमा अभिग्रहविशेषः प्रतिज्ञेति यावत् ।

उपासकाश्चतुर्विधाः–द्रव्य–तदर्थ–मोह–भावभेदात् । तत्र—

(१) द्रव्योपासकः–लब्धोपासकयोग्यताकशरीरः, उपासकभावबद्धायुष्कः, उपासकभावसम्मुखागतनामगोत्रादिकर्मश्च ।

(२) तदर्थोपासकः–कमपि पदार्थमभीप्सुः । तत्र पदार्थेच्छा च सचित्ताऽचित्तमिश्रपदार्थविषयकभेदात् त्रिविधा, सचित्तेच्छा द्विपदचतुष्पदभेदाद् द्विधा,

---

यह प्रतिमा उपासकप्रतिमा भी कही जाती है। उपासकप्रतिमा का क्या अर्थ है ? सो बताते हैं:–जो साधुओं की सेवा करते हैं उनको उपासक–श्रावक कहते हैं। अथवा साधुओं के समीप में धर्मकथा सुनने के लिए जो बेठते हैं वे उपासक कहे जाते हैं । उन की प्रतिमा–प्रतिज्ञा अभिग्रहविशेष वह उपासकप्रतिमा नाम से प्रसिद्ध है।

(१) द्रव्य, (२) तदर्थ, (३) मोह और (४) भाव के भेद से उपासक चार प्रकार के होते हैं ।

(१) द्रव्योपासक–जिसका शरीर उपासक होने के योग्य है । जिसने उपासकभाव से आयुष्कर्म का बन्ध किया हो और जिस के नामगोत्रादि कर्म उपासकभाव के सम्मुख आगये हो ।

(२) तदर्थोपासकः– जो कोइ भी पदार्थ के मिलने की इच्छा रखता हो । वह पदार्थेच्छा सचित्त अचित्त और मिश्र पदार्थों के भेद

આ પ્રતિમાને ઉપાસકપ્રતિમા પણ કહેવાય છે ઉપાસકપ્રતિમાનો શુ અર્થ છે? તે બતાવે છે.–જે સાધુઓની સેવા કરે છે તેમને ઉપાસક=શ્રાવક કહે છે, અથવા સાધુઓની સમીપમા ધર્મકથા સાંભળવા માટે બેસે છે તેમને ઉપવાસ કહેવાય છે તેમની પ્રતિમા–પ્રતિજ્ઞા અભિગ્રહવિશેષ તે ઉપાસકપ્રતિમાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે

૧ દ્રવ્ય ૨ તદર્થ ૩ મોહ તથા ૪ ભાવના ભેદથી ઉપાસક ચાર પ્રકારના થાય છે–

(१) द्रव्योपासक– જેનુ શરીર ઉપાસક થવાને યોગ્ય હોય જેણે ઉપાસક ભાવથી આયુષ્કર્મનો બધ કર્યો હોય અને જેનાં નામગોત્રાદી કર્મ ઉપાસક ભાવના સન્મુખ આવી ગયાં હોય

(२) तदर्थोपासक–જે કોઇપણ પદાર્થ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા હોય તે પદાર્થની ઇચ્છા સચિત્ત–અચિત્ત તથા મિશ્ર પદાર્થોના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની હોય છે.

तत्र पुत्र-मित्र-कलत्रादिवाञ्छा द्विपदेच्छा, गोप्रभृतिपशुवाञ्छा चतुष्पदेच्छा। तथा चायमर्थः पर्यवसितः-पुत्रमित्रकलत्रधनधान्यगवादिसांसारिकवस्तूनि समभीप्सुस्तत्प्राप्त्यर्थमुपासीनस्तदर्थोपासक इति ।

(३) मोहोपासकः-स्वकामवासनातृप्तये शब्दादिविषयासक्तः मोहवशेन नानाविधकार्यकारकः, त्रिषष्ट्युत्तरशतत्रयप्रमिताः (३६३) पाखण्डमतावलम्बिनोऽपि मोहोपासकाः सन्ति । एतादृशा जनाः मोहनीयकर्मोदयेन सत्पदार्थं तु न द्रष्टुं शक्नुवन्तीति मिथ्यादर्शनमेव स्वसिद्धान्तं मन्यमानास्तत्र लीना भवन्ति। ते एतन्मतं सर्वस्वभूतं मत्वा संसारे भ्रमन्ति ।

(४) भावोपासकः-सम्यग्दृष्ट्या शुभपरिणामैश्च ज्ञानदर्शनचारित्रजुषः

से तीन प्रकार की होती है । सचित्तेच्छा द्विपद और चतुष्पद के भेद से दो प्रकार की होती है । तात्पर्य यह है कि - पुत्र, मित्र, कलत्र-भार्या और दास एवं धन धान्य आदि सांसारिक वस्तु की उत्कट इच्छा रखते हुवे उन्नतिप्राप्ति के लिये उपासना करे उसको तदर्थोपासक कहते हैं।

[३] मोहोपासक- जो अपनी कामवासनाओं को तृप्त करने के लिए शब्दादिकविषयों में आसक्त होकर मोह के वश से अनेक प्रकार का कार्य करने वाला होता है वह मोहोपासक कहा जाता है । (३६३) तीनसौ त्रेसठ पाखण्ड मतका अवलम्बन करने वाले मोहोपासक हैं। ऐसे व्यक्ति मोहनीय कर्म के उदय से सत्य पदार्थ को तो देख ही नहीं सकते अतः मिथ्यादर्शन को ही अपना सिद्धान्त बनाकर तल्लीन हो जाते हैं । वे अपने मत को सर्वस्व मानकर ससार में भ्रमण करते हैं।

સચિત્ત-ઇચ્છા દ્વિપદ અને પ્રતુષ્પદ ભેદથી બે પ્રકારની હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે-પુત્ર. મિત્ર કલત્ર-ભાર્યા અને દાસ, ઉપરાંત ધન ધાન્ય આદિ સાસારિક વસ્તુની ઉત્કટ ઇચ્છા રાખવા છતાં ઉન્નતિ પ્રાપ્તિને માટે ઉપાસના કરે તેઓને તદર્થોપાસક કહે છે

(૩) મોહોપાસક- જે પોતાની કામવાસનાઓને તૃપ્ત કરવા માટે શબ્દાદિ વિષયોમાં આસકત થઇને મોહને વશ થઇ અનેક પ્રકારનાં કાર્ય કરવાવાળા હોય છે. તેમને મોહોપાસક કહેવાય છે. ૩૬૩ ત્રણસોત્રેસઠ પાખંડ મતનુ અવલમ્બન કરવાવાળા મોહોપાસક છે એવા વ્યકિત મોહનીય કર્મના ઉદયથી સત્ય પદાર્થને તો જોઈજ શકતા નથી તેથી મિથ્યાદર્શનનેજ પોતાનો સિદ્ધાન્ત બનાવીને તેમા તલ્લીન થઇ જાય છે તેઓ પોતાના મતને સર્વસ્વ માનીને સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે

श्रमणान्नुपासीनो गवां पयोऽर्थमुपासनामिव श्रमणानां गुणार्थमुपासनां कुरुते। भावोपासक एव श्रमणोपासकः श्रावकश्च व्यवह्रियते, तत्र शृणोति श्रावयति वा धर्मं यः स श्रावकः इती व्युत्पत्तिवलेन तयोः समानार्थकता बोध्या।

अत्राऽयं प्रश्नः-श्रोता वा श्रावयिता श्रावकश्चेत्तर्हि गणधरप्रभृतयोऽपि श्रावकाः स्युस्तेषामपि भगवन्मुखाच्छ्रवणकर्तृत्वात्, शिष्याणां श्रावयितृत्वाच्च, अथवा श्रवणश्रावणकर्तृत्वेन सर्वेऽपि श्रावकाः सम्भवेयुरिति चेद् श्रावक-शब्दस्य योगरूढत्वस्य गोपङ्कजादिशब्दवदङ्गीकाराम्नोक्तानां श्रावकत्वापत्तिरपितु गृहस्थानामेव शास्त्रसम्मता श्रावकशब्दव्यवहार्यतेति।

अत्रायं प्रश्न उपतिष्ठति-श्रावकोपासकयोः किमन्तरम्? इति चेद्, उच्यते-श्रावकशब्दोऽव्रतिसम्यग्दृष्टि-देशव्रत्युभयार्थकः, उपासकशब्दो देशविर-तिधारकार्थक एव सूत्रेषु प्रयुक्तः, यथा-उपासकदशाङ्गसूत्रस्याऽऽनन्दादिगृहस्था-

---

[४] भावोपासकः-जो सम्यग्दृष्टि और शुभ परिणामों से ज्ञान दर्शन और चारित्रधारी श्रमणको उपासना करता है उसे भावोपासक कहते हैं। श्रमण की उपासना केवल गुणों के लिये ही की जाती है, जिस प्रकार गाय की उपासना दूध के लिये। भावोपासक को ही श्रमणोपासक और श्रावक भी कहते हैं। जो धर्म को सुनता है और सुनाता है उस को 'श्रावक' कहते हैं।

'धर्मं शृणोति वा श्रावयतीति श्रावकः' इस व्युत्पत्ति से पूर्वोक्त दोनोंका समान अर्थ होता है।

यहाँ पर यह प्रश्न उपस्थित होता है कि—सुनने वाला अथवा सुनाने वाला श्रावक कहा जाता है तब गणधर आदि भी श्रावक

---

(૪) भावोपासक- જે સમ્યગદૃષ્ટિ અને શુભ પરિણામોથી જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રધારી શ્રમણની ઉપાસના કરે છે તેમને ભાવોપાસક કહે છે શ્રમણની ઉપાસના કેવળ ગુણોને માટેજ કરવામાં આવે છે જે પ્રકારે ગાયની ઉપાસના દૂધને માટે થાય છે તેમ ભાવોપાસકનેજ શ્રમણોપાસક તથા શ્રાવક પણ કહે છે જે ધર્મને સાંભળે છે તથા સંભળાવે છે તેને શ્રાવક કહે છે

'धर्मं शृणोति वा श्रावयतीति श्रावकः' એ વ્યુત્પત્તિથી પૂર્વોક્ત બેઉનો સમાન અર્થ થાય છે

અહીં આવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે—સાંભળવાવાળા અથવા સંભળાવવાવાળા શ્રાવક કહેવાય છે ત્યારે ગણધર આદિ પણ શ્રાવક કહેવાશે, કેમકે તેઓ પણ ભગવા-

नामधिकारे गृहस्थानां द्वादशव्रतधरणानन्तरमुक्तम्-"समणोवासए जाए" श्रमणोपासको जातः, इति ।

किन्तु यत्र श्रावकशब्दप्रयोगस्तत्र "दंसणसावए" दर्शनश्रावकः, अर्थात् सम्यग्दर्शनधारको दर्शनश्रावको भवति । इत्ययमेव द्वयोः परस्परं भेदः ।

कहलायेंगे, क्यों कि वे भी भगवान के मुख से सुनने वाले होते हैं, और अपने शिष्यों को सुनाने वाले होते हैं ? । अथवा 'सुनने वाला और सुनाने वाला श्रावक होता है,' एसी व्युत्पत्ति से भी श्रावक हो सकते हैं।

उत्तर में कहा जाता है कि-केवल योगार्थ का स्वीकार करें तब पूर्वोक्त दोष होते हैं । योगरूढ मानने पर कोई हानि नहीं है। जैसे 'गो' शब्द का यौगिक अर्थ होता है चलने वाला । जब केवल उस अर्थ को लेकर उपयोग करें तो चलने वाला मनुष्य भी 'गो' कहा जायगा । अतः योगरूढ मानना चाहिये । ऐवं 'पङ्कज'-शब्द के विषय में भी जानना चाहिये । श्रावक शब्द को योगरूढ मानने से गणधर आदि को श्रावक नहीं कहा जा सकता, किन्तु गृहस्थों को ही श्रावक कहा जाता है । क्यों कि 'श्रावक' शब्द का व्यवहार शास्त्रकारों ने गृहस्थों में ही किया है ।

यहाँ एक प्रश्न होता है कि—श्रावक और उपासक में क्या भेद ?, उत्तर में कहा जाता है कि-'श्रावक' शब्द के दो अर्थ हैं।

નના મુખેથી સાંભળવવાવાળા હોય છે અને પોતાના શિષ્યોને સંભળાવવાવાળા હોય છે અથવા "સાભળવાવાળા તથા સંભળાવવાવાળા શ્રાવક હોય છે" એવી વ્યુત્પત્તિથી બધા શ્રાવક થઇ શકે છે

ઉત્તરમા કહેવામા આવે છે કે-કેવલ યોગાર્થનો સ્વીકાર કરે ત્યારે ઉપર કહેલ દોષ થાય છે યોગરૂઢ માનવાથી કોઇ હાની નથી-જેમકે 'ગો' શબ્દનો યૌગિક અર્થ થાય છે ચાલવાવાળા જ્યારે માત્ર તે અર્થ લઇને ઉપયોગ કરાય તો ચાલવાવાળા મનુષ્ય પણ 'ગો' કહેવામા આવે, માટે યોગરૂઢ માનવું જોઇએ વળી પંકજ શબ્દના વિષયમાં પણ એ રીતે જાણવું જોઇએ શ્રાવક શબ્દને યોગરૂઢ માનવાથી ગણધર આદિને શ્રાવક ન કહી શકાય પરન્તુ ગૃહસ્થો ને જ શ્રાવક કહેવાય કેમકે 'श्रावक' શબ્દનો વ્યાવહાર શાસ્ત્રકારોએ ગૃહસ્થો માટેજ કર્યો છે

અહી એક પ્રશ્ન થાય છે કે- શ્રાવક અને ઉપાસકમાં શુ ભેદ છે? ઉત્તરમાં કહેવાય છે કે-श्रावक શબ્દના બે અર્થ છે અવ્રતિસમ્યક્દષ્ટિ તથા દેશવ્રતિ તથા

का नाम प्रतिमे ?–त्याह–प्रतिज्ञाविशेषः प्रतिमेति। सम्प्रति प्रतिमा-प्रतिपादकं षष्ठमध्ययनं वर्णयन्नाह–'सुयं मे' इत्यादि—

मूलम्——**सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं–इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं एक्कारस उवासगपडिमाओ पण्णत्ताओ, कयरा खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहिं एक्कारस उवासगपडिमाओ पण्णत्ताओ ? इमाओ खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहिं एक्कारस उवासगपडिमाओ पण्णत्ताओ, तं जहा ॥ सू० १ ॥**

छाया—श्रुतं मया आयुष्मन् ! तेन भगवतैवमाख्यातम्–इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिरेकादशोपासकप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः, कतराः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिरेकादशोपासकप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः, ?। इमाः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिरेकादशोपासकप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—॥ सू० १ ॥

अव्रतिसम्यक्दृष्टि तथा देशव्रती। और उपासक शब्द का 'देशविरति-धारक' ही अर्थ होता है। ऐसा ही अर्थ सूत्रकार ने प्रयुक्त किया है। जैसे 'उपासक-दशाङ्गसूत्र' के आनन्द आदि गृहस्थों के अधिकार में गृहस्थों के बारह व्रत धारण के बाद कहा है कि—"श्रमणोपासको जातः" श्रमणोपासक हुवा।

परन्तु 'श्रावक' शब्द का जहाँ प्रयोग है वहाँ "दर्शनश्रावकः" अर्थात् सम्यक्दर्शन को धारण करने वाला दर्शनश्रावक होता है। यही दोनों का परस्पर भेद है। अर्थात् श्रमण [साधु] को उपासना करने वाला उपासक कहा जाता है और सम्यग्दर्शन को धारण करने वाला श्रावक कहा जाता है।

ઉપાસક શબ્દના 'देशविरतिधारक' જ અર્થ થાય છે એવોજ અર્થ સૂત્રકારે પ્રયુક્ત કરેલો છે જેમકે ઉપાસકદશાંગસૂત્રના આનન્દ આદિ ગૃહસ્થોના અધિકારમા ગૃહસ્થોને માટે બાર વ્રત ધારણ કર્યા પછી કહ્યા છે કે "श्रमणोपासको जातः" શ્રમણોપસક થયા.

પરન્તુ શ્રાવક શબ્દને જ્યા પ્રયોગ છે ત્યાં "દર્શનશ્રાવક" અર્થાત્ સમ્યક્ દર્શનને ધારણ કરવાવાળા 'દર્શનશ્રાવક' થાય છે આમ બેઉ વચ્ચે પરસ્પર ભેદ છે અર્થાત્ શ્રમણ (સાધુ) ની ઉપાસના કરવાવાળા ઉપાસક કહેવાય છે અને સમ્યકદર્શનનને ધારણ કરવાવાળાને શ્રાવક કહેવાય છે

टीका—'सुयं मे' इत्यादि। हे आयुष्मन्! हे प्रशस्तायुः! मया श्रुतं श्रवणविषयीकृतं तेन भगवता महावीरेण एवं=वक्ष्यमाणम् आख्यातं=कथितम्, तदेवाह-इह खलु=षष्ठाध्ययने स्थविरैर्भगवद्भिः एकादश=एकादशसंख्यकाः उपासकप्रतिमाः-उपासते साधून् सेवन्त इत्युपासकास्तेषां प्रतिमाः=प्रतिज्ञाः अभिग्रहविशेषा इत्यर्थः प्रज्ञप्ताः=प्ररूपिताः। कतरा?=काः? खलु ताः स्थविरैभगवद्भिरेकादशोपासकप्रतिमाः। प्रज्ञप्ताः। इमाः=अनन्तरं वक्ष्यमाणाः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिरेकादश उपासकप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः, तद्=एकादशविधत्वं यथा॥सू० १॥

अथ दर्शनप्रतिमां वर्णयन् तद्दाढर्यार्थं पूर्वमक्रियावादिस्वरूपं तत्फलं च दर्शयति—'अकिरियावाई' इत्यादि।

मूलम्—**अकिरियावाई यावि भवइ, नाहियवाई, नाहियपण्णे, नाहियदिट्ठी, णोसम्मावाई, णोणितियावाई, णसंतिपरलोगवाई, णत्थि इहलोए, णत्थि परलोए, णत्थि माया, णत्थि पिया, णत्थि अरिहंता, णत्थि चक्कवट्टी, णत्थि बलदेवा, णत्थि**

प्रतिज्ञाविशेष को प्रतिमा कहते हैं-अतः प्रतिमाका प्रतिपादन करने वाले छटे अध्ययन का वर्णन करते हुवे कहते हैं—'सुयं मे' इत्यादि।

हे प्रशस्त आयु वाले जम्बू! मैने सुना है उन भगवान् महावीरने कहा है कि - इस छट्ठे अध्ययन में स्थविर भगवन्तो ने ग्यारह उपासकप्रतिमाएँ कही हैं। साधुओं की जो उपासना करता है वह उपासक कहा जाता है। उस की प्रतिमा - प्रतिज्ञा - अभिग्रह-विशेष कही है। वे इस प्रकार-॥ सू० १॥

પ્રતિજ્ઞાવિશેષને પ્રતિમા કહેવાય છે આથી પ્રતિમાનુ પ્રતિપાદન કરવાવાળા આ છટ્ઠા અધ્યયનનુ વર્ણન કરતાં કહે છે કે-'सुयं मे' ઇત્યાદિ

હે પ્રશસ્ત આયુવાળા જમ્બૂ! મે સાભળ્યુ છે કે શ્રી ભગવાન મહાવીરે કહ્યુ છે કે-આ છટ્ઠા અધ્યયનમા સ્થવિર ભગવન્તોએ અગીયાર ઉપાસકપ્રતિમાઓ કહી છે સાધુઓની જે ઉપાસના કરે છે તે ઉપાસક કહેવાય છે. તેમની પ્રતિમા-પ્રતિજ્ઞા-અભિગ્રહવિસેપ કહેલ છે તે આ પ્રમાણે-(સૂ૦ ૧)

वासुदेवा, णत्थि णिरया, णत्थि णेरइया, णत्थि सुक्कडदुक्कडाणं फलवित्तिविसेसो, णो सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवंति, णो दुच्चिण्णा कम्मा दुच्चिण्णफला भवंति, अफले कल्लाणपावए, णो पच्चायंति जीवा, णत्थि णिरयाई, णत्थि सिद्धी, से–एवं वादी, एवंपण्णे, एवंदिट्ठी, एवंछंदरागमइणिविट्ठे यावि भवइ॥सू०२॥

छाया—अक्रियावादी चापि भवति, नास्तिकवादी, नास्तिकप्रज्ञः, नास्तिकदृष्टिः, नोसम्यग्वादी, नोनित्यवादी, नोसत्परलोकवादी, नास्ति इहलोकः नास्ति परलोकः, नास्ति माता, नास्ति पिता, न सन्ति अर्हन्तः, न सन्ति चक्रवर्तिनः, न सन्ति बलदेवाः, न सन्ति वासुदेवाः न सन्ति निरयाः, न सन्ति नैरयिकाः, नास्ति सुकृतदुष्कृतानां फलवृत्तिविशेषः, नो सुचीर्णानि कर्माणि सुचीर्णफलानि भवन्ति, नो दुश्चीर्णानि कर्माणि दुश्चीर्णफलानि भवन्ति, अफले कल्याणपावके नो प्रत्यायान्ति जीवाः, नास्ति निरयादि नास्ति सिद्धिः स एवं वादी, एवंप्रज्ञः, एवंदृष्टिः, एवंछन्दोरागाभिनिविष्टश्चापि भवति ॥ सू० २ ॥

टीका–'अकिरियावाई'–इत्यादि । अक्रियां=क्रियाया अभावं वदितुं शीलमस्येत्यक्रियावादी = "उत्पत्त्यनन्तरविनाशशीलतया प्रतिक्षणमनवस्थायिपदार्थस्य क्रिया न सम्भवतीत्ये"–वंवादी, उक्तञ्च–

दर्शनप्रतिमा का वर्णन करते हुवे उस की दृढता के लिये प्रथम अक्रियावादी के स्वरूप तथा उस के फल का कथन करते हैं:—'अकिरियावाई' इत्यादि ।

क्रिया के अभाव का कथन करने का स्वभाव वाला–"उत्पत्ति के बाद पदार्थ के विनाशशील होने के कारण वह प्रतिक्षण अनवस्थायी--बदलता रहता है अतः उसकी क्रिया नहीं हो सकती है" ऐसा बोलने वाला अक्रियावादी कहा जाता है, कहा भी है:–

દર્શનપ્રતિમાનુ વર્ણન કરતા તેની દૃઢતાને માટે પ્રથમ અક્રિયાવાદીનું સ્વરૂપ તથા તેના ફલનુ કથન કરે છે –'अकिरियावाई' ઇત્યાદિ

ક્રિયાના અભાવનું કથન કરવાના સ્વભાવવાળા, "ઉત્પત્તિની પછી પદાર્થના વિનાશશીલ હોવાના કારણે તે પ્રતિક્ષણ અનવસ્થાયી=બદલ્યા કરે છે આથી તેની ક્રિયા થઇ શકતી નથી" એમ બોલનારા અક્રિયાવાદી કહેવાય છે કહ્યુ પણ છે:–

"क्षणिकाः सर्वसंस्कारा,-अस्थिराणां कुतः क्रिया ।
भूतिर्येषां क्रिया सैव, कारकं सैव चोच्यते ॥ १ ॥" इति ॥

अथवा-अक्रियां='जीवादिपदार्थो नास्ती'-त्यादिकां क्रियाविरहलक्षणां वदितुं शीलमस्येति अक्रियावादी='नास्ति माता, नास्ति पिते'-त्येवंवादी=यथाऽवस्थितं वस्त्वनेकान्तात्मकं तन्नास्तिकन्त्वेकान्तात्मकमेवास्तीतिप्ररूपकः, नास्तिक इत्यर्थः ।

क्रियावादः, आस्तिकवादः, सम्यग्दर्शनं चेत्येकार्थकाः, एतद्विरुद्धोऽक्रियावादः - जीवाजीवादिपदार्थानां सत्ताया अपलापो नास्तिकवादः, इदं मिथ्यादर्शनम् ।

"क्षणिकाः सर्वसंस्कारा,-अस्थिराणां कुतः क्रिया ।
भूतिर्येषां क्रिया सैव, कारकं सैव चोच्यते ॥१॥ इति ॥

अर्थात्— सब संस्कार उत्पन्न होते ही नष्ट हो जाते हैं इसलिये वे क्षणिक हैं, अतः जिन पदार्थों की सत्ता ही नहीं उनकी क्रिया कैसे हो सकती है ? क्यों कि उन की भूति - उत्पत्ति ही क्रिया है और वही कारक--कर्ता है, अर्थात् वह उत्पत्तिरूप क्रिया का ही कर्त्ता हो सकता है ॥ १ ॥

अथवा- 'जीव आदि पदार्थ नहीं है' इस तरह बोलने वाला अक्रियावादी है । अर्थात्— "न माता है, न पिता है" ऐसा बोलने वाला । 'यथावस्थित वस्तु अनेकान्तात्मक नहीं है, किन्तु एकान्तात्मक है, ऐसा बोलने वाला नास्तिक है । क्रियावाद, आस्तिकवाद, सम्यग्-

---

"क्षणिकाः सर्वसंस्कारा,-अस्थिराणां कुतः क्रिया ।
भूतिर्येषां क्रिया सैव, कारकं सैव चोच्यते ॥१॥" ઇતિ

અર્થાત્-બધા સંસ્કાર ઉત્પન્ન થતાજ નષ્ટ થઇ જાય છે તે માટે તે ક્ષણિક છે. આથી જે પદાર્થની સત્તાજ નથી તેમની ક્રિયા કેવી રીતે હોઈ શકે ? કેમકે તેમની ભૂતિ-ઉત્પત્તિજ ક્રિયા છે અને તેજ કારક=કર્ત્તા છે અર્થાત્ તે ઉત્પત્તિ-રૂપ ક્રિયાનાજ કર્તા થઇ શકે છે (૧)

અથવા-'જીવ આદિ પદાર્થ નથી' એ પ્રમાણે બોલાવાવાળા અક્રિયાવાદી છે અર્થાત્ "માતા નથી, પિતા નથી" એમ બોલવાવાળા, "યથાવસ્થિત વસ્તુ અનેકાન્તાત્મક નથી, પરન્તુ એકાન્તાત્મક છે' એમ બોલવાવાળા નાસ્તિક છે

नास्तिकवादी-'नास्ति परलोकादि' इत्याकारकमतिर्यस्य स नास्तिकस्तस्य वादोऽस्यास्तीति, नास्तिकं वदितुं शीलमस्येति वा नास्तिकवादी, नास्तिकप्रज्ञः=नास्तिकबुद्धिः, नास्तिकदृष्टिः नास्तिकरूपाभिप्रायो यस्य स तथा=मिथ्यादृष्टिः, नोसम्यग्वादी=अयथार्थवादी, नोनित्यवादी=अनित्यवादी, नोसत्परलोकवादी=सत्-सद्भावयुक्तः परलोकः सत्परलोकः, तं वदितुं शीलमस्येति तथा, तद्भिन्नःनोसत्परलोकवादी=परलोकसद्भावनिषेधक इत्यर्थः । नास्तीहलोकः, नास्ति परलोकः=परोऽस्मादन्यो लोको नास्ति=न विद्यते, नास्ति माता=जननी न विद्यते, नास्ति पिता जनको न वर्तते, अर्हन्तो न सन्ति, चक्रवर्तिनो न

दर्शन, ये शब्द पर्यायवाचक हैं । इससे विरुद्ध अक्रियावाद-जीव-अजीव आदि पदार्थों का अपलाप नास्तिकवाद और वह मिथ्यादर्शन कहा जाता है ।

नास्तिकवादी का अर्थ होता है कि- 'परलोक आदि नहीं है' ऐसी मति है जिसकी, वह नास्तिक कहा जाता है । उस के वाद को नास्तिकवाद कहते हैं । नास्तिकवाद जिसको है वह नास्तिकवादी कहलाता है, अथवा नास्तिक बोलने का स्वभाव है जिसका वह नास्तिकवादी कहा जाता है । तथा जो नास्तिकप्रज्ञ=नास्तिक बुद्धि वाला, नास्तिकवादी नोसम्यग्वादी=यथार्थवादी नही है । नोनित्यवादी-पदार्थों को नित्य नहीं मानने वाला अर्थात् क्षणिक मानने वाला है, तथा नोसत्परलोकवादी=परलोक की सत्ताको नहीं मानने वाला होता है और इस प्रकार बोलता है—" नहीं तो यह लोक है, नहीं परलोक हैं, न माता है, न पिता है, न अरिहन्त हैं, न चक्रवर्ती, न बलदेव हैं न वासुदेव,

---

ક્રિયાવાદ, આસ્તિકવાદ, સમ્યગ્દર્શન, એ શબ્દ પર્યાયવાચક છે તેનાથી ઉલટો અક્રિયાવાદ-જીવ અજીવ આદિ પદાર્થોના અપલાપ નાસ્તિકવાદ અને મિથ્યાદર્શન કહેવાય છે.

નાસ્તિકવાદી નો અર્થ થાય છે કે-**'પરલોક આદિ નથી'** એવી જેની મતિ છે તે નાસ્તિક કહેવાય છે તેના વાદને નાસ્તિકવાદ કહે છે જેનો નાસ્તિકવાદ હોય તે વ્યક્તિને **નાસ્તિકવાદી** કહે છે અથવા નાસ્તિક બોલવાનો જેનો સ્વભાવ છે તેને **નાસ્તિકવાદી** કહેવામા આવે છે

વળી જે નાસ્તિકપ્રજ્ઞ=નાસ્તિક બુદ્ધિવાળા, નાસ્તિકવાદી નોસમ્યક્વાદી=યથાર્થવાદી હોતા નથી. નોનિત્યવાદી=પદાર્થોને નિત્ય ન માનવાવાળા અર્થાત્ ક્ષણિક માનવાવાળા હોય છે અને આ પ્રકારે બોલે છે-"નથી તો આ લોક, નથી પરલોક ન માતા છે, ન પિતા છે, ન અરિહન્ત છે. નથી ચક્રવર્ત્તી, નથી બલદેવ, નથી વાસુ-

सन्ति बलदेवाः, न सन्ति वासुदेवाः न सन्ति, निरयाः=नरका न सन्ति, नैरयिकाः=नारकजीवाः न सन्ति, सुकृतदुष्कृतानां=पुण्यपापानां फलवृत्तिविशेषः=फलरूपपरिपाकविशेषो नास्ति, सुचीर्णानि=सुकृतानि कर्माणि सुचीर्णफलानि=सुकृतकर्मफलानि न भवन्ति = दुश्चीर्णानि = दुष्कृतकर्माणि दुश्चीर्णफलानि दुष्कृतफलानी न भवन्ति, कल्याणपापके = पुण्यपापे अफले=फलरहिते स्तः, जीवाः=प्राणिनः नो प्रत्यायान्ति=गत्यन्तरजन्म न गृह्णन्ति, नीरयादि=नरकादिगतिचतुष्टयं नास्ति, सिद्धिः=मोक्षलक्षणा नास्ति, सः=नास्तिकः एवंवादी=अनेन प्रकारेण निगदनशीलः, एवंप्रज्ञः=इत्याकारकमतिः, एवंदृष्टिः=इत्याकारकविचारवान्, एवंछन्दोरागाभिनिविष्टश्चापि=एवम्=ईदृक् छन्दः=अभिप्रायः रागः=स्नेहस्तत्राभिनिविष्टः=तीव्राग्रहवांश्चापि भवति=जायते ।

ननु प्रतिमाधिकारे प्रथमा दर्शनप्रतिमा वरीवर्त्ति । दर्शनमिह सम्यक्त्वमतः पूर्वं सम्यक्त्वनिरूपणमेव युक्तं, किन्तु तत्स्थाने पूर्वं किमर्थं मिथ्यात्वं

न नरक हैं न नारकी, न पुण्य का फल है न पाप का, न अच्छे कर्मो का फल है न बुरे कर्मो का, न पुण्य का फल मिलता है न पाप का, न कोई जीव मरकर जन्मान्तर-परलोक में उत्पन्न होता है, न नरकादि चार गति हैं, न सिद्धि-मोक्ष है" । वह अक्रियावादी इस प्रकार का बोलने वाला, इसी प्रकार की बुद्धिवाला, इसी प्रकार की दृष्टि-विचार वाला और इसी प्रकार के अभिप्राय में, रागमें और इसी प्रकार की मति में वह हठाग्रही होता है ।

यहाँ शङ्का होती है कि-प्रतिमा के अधिकार में प्रथम दर्शनप्रतिमा है । यहां दर्शन का अर्थ होता है सम्यक्त्व, अतः पहिले सम्यक्त्व का निरूपण करना ही योग्य था किन्तु उसके स्थान में

દેવ નથી, નરક નથી, નારકી નથી પુણ્યનું ફળ કે નથી પાપનું, નથી, સારા કર્મનું ફળ કે નથી બુરાનું, નથી મળતુ પુણ્યનું ફળ કે નથી મળતું પાપનું. નથી કોઇ જીવ મરીને જન્માન્તર-પરલોકમા ઉત્પન્ન થતો, નથી નરક આદિ ચાર ગતિ, નથી સિદ્ધિ કે નથી મોક્ષ" તે અક્રિયાવાદી આવા પ્રકારે બોલનારા, આ પ્રકારની બુદ્ધિવાળા, આ પ્રકારની દષ્ટિ=વિચાર વાળા અને આ પ્રકારના અભિપ્રાયના રાગમા અને એવાજ પ્રકારની મતિમા હઠાગ્રહી હોય છે,

અહીં શકા થાય છે કે-પ્રતિમાના અધિકારનાં પ્રથમ દર્શનપ્રતિમા છે અહીં દર્શનનો અર્થ થાય છે સમ્યક્ત્વ, આથી પહેલા સમ્યક્ત્વનુ નિરૂપણુ કરવું જ

निरूपितम् ? इति चेदुच्यते-मिथ्यात्वं हि सम्यग्दर्शनप्रतिपक्षभूतं, तत्प्रतिपक्षतया प्रथमं तज्ज्ञानेन सम्यग्दर्शने दृढता संपद्यत इति हेतोः पूर्वं मिथ्यात्वं निरूपितम्।

यद्वा सर्व प्राणिनां पूर्वं मिथ्यात्वमेव भवति, अनन्तरं केषाञ्चित् सम्यक्त्वं जायते, इति हेतोश्च प्रथमं मिथ्यात्वमेव निरूपितम् । तद् आभिग्रहिकाऽनाभिग्रहिकभेदाद् द्विविधम् । आभिग्रहिकं हि कुदर्शनाऽऽग्रहरूपम्, यथा-'नास्ति जीवोऽनित्यो वा जीवः, नास्ति वा परलोकः' इत्यादिलक्षणम् । अनाभिग्रहिकमिथ्यात्वं चाऽसञ्ज्ञिनां तथाविधविवेकविकलानामक्रियावादिनां भव्यानामभव्यानामपि च भवति ।

प्रथम मिथ्यात्व का निरूपण क्यों किया है ?।

उत्तर यह है कि—मिथ्यात्व सम्यग्दर्शन का प्रतिपक्षी है । उसका प्रतिपक्षी होनेसे प्रथम उसके ज्ञान से सम्यग्दर्शन में दृढता होती है अतः पूर्व मिथ्यात्व का निरूपण किया गया है ।

अथवा सब प्राणियों को प्रथम मिथ्यात्व ही होता है, अनन्तर कोई एक को सम्यक्त्व उत्पन्न होता है, इस कारण से प्रथम मिथ्यात्व का निरूपण किया है,

मिथ्यात्व आभिग्रहिक और अनाभिग्रहिक के भेद से दो प्रकार का है । आभिग्रहिक कुदर्शन का आग्रहस्वरूप है । जैसे "जीव नहीं है अथवा जीव अनित्य है अथवा परलोक नहीं है ।" इत्यादिरूप । अनाभिग्रहिक-मिथ्यात्व असंज्ञी को, तथा हेयोपादेय का विवेकरहित अक्रियावादी भव्य और अभव्यों को होता है ।

ચોગ્ય થાત પરંતુ તને બદલે પ્રથમ મિથ્યાત્વનું નિરૂપણ કેમ કર્યું છે ?

ઉત્તર એ છે કે-મિથ્થાત્વ સમ્યગ્દર્શનનું પ્રતિપક્ષી છે તેના પ્રતિપક્ષી હોવાથી પ્રથમ તેના જ્ઞાનથી સમ્યગ્દર્શનમાં દઢતા થાય છે આ માટે પહેલા મિથ્યાત્વનું નિરૂપણ કર્યું છે અથવા સર્વે પ્રાણિઓને પ્રથમ મિથ્યાત્વજ હોય છે. આ કારણથી પ્રથમ મિથ્યાત્વનું નિરૂપણ કર્યું છે મિથ્યાત્વ આભિગ્રહિક અને અનાભિગ્રહિકના ભેદે કરીને બે પ્રકારનું થાય છે. આભિગ્રહિક કુદર્શનના આગ્રહસ્વરૂપ છે, જેમકે- **"જીવ છેજ નહીં અથવા જીવ, અનિત્ય છે, અથવા પરલોક છે નહીં"** ઇત્યાદિરૂપ અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ અસંજ્ઞીને તથા હેય ઉપાદેયના વિવેકરહિત અક્રિયાવાદી ભવ્ય તથા અભવ્યને થાય છે

अक्रियावादे भव्या अभव्याश्च जनाः प्रवर्तन्ते, क्रियावादे च भव्यास्तान एव प्रवर्तन्ते, तत्रैव कश्चित् शुक्लपाक्षिकोऽपि भवति । यतस्तैरुत्कृष्टार्द्धपुद्गलपरावर्त्तस्याभ्यन्तर एव सिद्धगतिः प्राप्स्यते । ईदृशा अपि जनाश्चिरसंसारितया कियत्समयमक्रियावादे प्रविशंति तदा ते जनाः स्वसिद्धान्तं प्रणयन्ति-यत्-आत्मा वस्तुतः कोऽपि पदार्थो नास्ति, पञ्चभूतेभ्योऽतिरिक्ता काऽपि दिव्यशक्तिर्नास्ति जगति, अतो लोकस्य वा परलोकस्य सत्तैव नास्तीति ।

ते पुण्यपापयोरिहलोके परलोके वा न विश्वसन्ति 'नास्ति परलोकः' इति मतिर्येषां ते नास्तिकाः, इति नास्तिकशब्दस्य व्युत्पत्त्याऽपि तथा प्रतीयते, अर्थात्-येषां मतिः परलोकविषया न भवति ते नास्तिका उच्यन्ते । ते च

अक्रियावाद में भव्य और अभव्य दोनों का समावेश है, और क्रियावाद में केवल भव्य आत्मा ही लिये जाते हैं । उन में कोई शुक्लपक्षी भी होते हैं । क्यों कि वे उत्कृष्ट देश-ऊन पुद्गल—परावर्तन के भीतर ही सिद्धिगति को प्राप्त करेंगे, किन्तु ऐसे जीव चिरकाल संसार में रहने से कितनेक काल तक अक्रियावादी बनकर वे अपने नास्तिकता का सिद्धान्त बनालेते हैं और कहने लगते हैं कि—" आत्मा कोई पदार्थ नहीं है। पञ्चभूत से अतिरिक्त कोई भी दिव्य शक्ति नहीं है, अतः इस लोक की अथवा परलोक की सत्ता ही नहीं है ।" इत्यादि ।

वे " पुण्य पाप है, इहलोग परलोक है " ऐसी श्रद्धा नहीं रखते हैं । " परलोक नहीं है " ऐसी मति रखने वाला नास्तिक कहा जाता है । इस शब्दव्युत्पत्ति से भी ऊपर लिखा हुवा अर्थ प्रतीत होता है।

અક્રિયાવાદમા ભવ્ય તથા અભવ્ય બેઉનો સમાવેશ છે, અને ક્રિયાવાદમા કેવલ ભવ્ય આત્માજ લેવામા આવે છે તેમાંથી કોઇ શુકલપક્ષ પણ હોય છે કેમકે-તેઓ ઉત્કૃષ્ટ દેશ-ઊનપુદ્ગલ-પરાવર્તમાજ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે પરતુ એવા જીવ લાખો વખત સસારમા રહેવાથી કેટલાક વખત સુધી અક્રિયાવાદી બનીને તેઓ પોતાની નાસ્તિકતાને સિદ્ધાત બનાવી લે છે અને કહેવા લાગે છે કે-'આત્મા કોઇ પદાર્થ છે નહી પચભૂતથી અતિરિકત (જુદી) કોઇપણ દિવ્ય શકિત છે નહીં તેથી આ લોકની અથવા પરલોકની સત્તા છે નહીં' ઇત્યાદિ

તેઓ 'પુણ્ય પાપ છે, આલોક પરલોક છે' એવી શ્રદ્ધા રાખતા નથી 'પરલોક છે નહીં' એવી મતિ રાખવાવાળા નાસ્તિક કહેવાય છે આ શબ્દવ્યુત્પત્તિથી પણ ઉપર લખેલ અર્થ પ્રતીત થાય છે અર્થાત્ જેની મતિ પરલોકવિષયક

मोक्षमपि निषेधयन्ति । तेषां कृते न माता न पिता । ते-अर्हतः, चक्रवर्तिनो, बलदेवान्, वासुदेवान् नरकं, नैरयिकं, सुकृतदुष्कृते, तत्फलं च नाङ्गीकुर्वन्ति, यतस्ते पञ्चभूतातिरिक्तः कोऽपि पदार्थो नास्त्येवेति निजमन्तव्यं निश्चिन्वन्ति, ते कर्तारं भोक्तारं वा कमपि पदार्थं नाभ्युपगच्छन्ति, अतः पापपुण्ययोः, फलविशेषोऽपि तत्कृते नास्ति फलस्तेषां तत्फलप्राप्तिरपि न भवितुमर्हति तेषां कृते न तपो न संयमो नापि ब्रह्मचर्यादिशुभकर्मणां किमपि फलमस्ति, नापि हिंसादिदुष्कृतानां च किमपि अशुभदुष्फलं ते स्वीकुर्वन्ति, मृत्योरनन्तरमात्मा परलोके नोत्पद्यते, नापि नरकमारभ्य मोक्षपर्यन्तः कोऽपि स्थानविशेषः।

अर्थात् जिन की मति परलोकविषयक नहीं है, वे नास्तिक कहे जाते हैं वे मोक्ष का भी निषेध करते हैं । उनके लिए माता नहीं पिता नहीं, वे अर्हन्त, चक्रवर्ती, बलदेव, वासुदेव, नरक, नारकीय जीव, सुकृत, दुष्कृत और उन के फल को नहीं मानते हैं, क्यों कि उनका मन्तव्य है कि – पञ्चभूत से अतिरिक्त कोई भी पदार्थ नहीं है । वे कर्ता भोक्ता कोई भी पदार्थ को स्वीकार नहीं करते हैं, अतः उनके लिए पाप और पुण्य का फल कुछ नहीं है। और न उन के मत से पुण्य पाप के फल की प्राप्ति ही हो सकती है। उनके सिद्धान्त में न तप है न संयम है। ब्रह्मचर्य आदि शुभ कर्मों का कुछ भी फल नहीं है। और हिंसा आदि बुरे कर्मों का कोई भी अशुभ फल नहीं मानते हैं । मृत्यु के बाद आत्मा परलोक में जन्म नहीं लेता है । नरक से लेकर मोक्षपर्यन्त कोई भी गति नहीं है ।

નથી હોતી તેને નાસ્તિક કહેવાય છે. તેઓ મોક્ષનો પણ નિષેધ કરે છે તેમને માટે માતા છે નહિ પિતા છે નહિ. તેઓ અર્હન્ત, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ, નરક, નારકીય જીવ, સુકૃત, દુષ્કૃત તથા તેના ફળને માનતા નથી, કેમકે તે તેમનુ મન્તવ્ય છે કે–પચભૂતથી અતિરિકત (જુદો) કોઈ પણ પદાર્થ નથી તેઓ કર્તા ભોકતા કોઈ પણ પદાર્થનો સ્વીકાર કરતા નથી. તેથી તેમના માટે પાપ અથવા પુણ્યનું ફલ છે નહિ તેમજ તેમના મતથી પુણ્ય કે પાપના ફલની પ્રાપ્તિ પણ થઇ શકતી નથી. તેમના સિદ્ધાન્તમા તપ છે નહિ, સંયમ છે નહિ, બ્રહ્મચર્ય આદિ શુભ કર્મોનુ કાઇ ફલ છે નહિ અને હિંસા આદિ ખરાબ કર્મોનું કોઈપણ અશુભ ફલ પણ માનતા નથી મૃત્યુ પછી આત્મા પરલોકમા જન્મ નથી લેતા નરકથી લઇને મોક્ષ પર્યન્ત કોઇ પણ ગતિ છે નહિ

इह नास्तिकवादे निजमतिं स्थिरीकृत्य ते पूर्वप्रतिपादितस्वसिद्धान्ते मग्नास्तिष्ठन्ति, त एव पूर्णकदाग्रहिणो निगद्यन्ते । ॥ सू० २ ॥

मिथ्यादृष्टिः कथमास्रवपञ्चके प्रवर्तते ? इति वर्णयति–'से भवइ' इत्यादि।

मूलम्–से भवइ महिच्छे, महारंभे महापरिग्गहे, अहम्मिए, अहम्माणुए, अहम्मसेवी, अहम्मिट्ठे, अहम्मक्खाई, अहम्मरागी, अहम्मपलोई, अहम्मजीवी, अहम्मपलज्जणे, अहम्मसीलसमुदायारे अहम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ ॥ सू० ३ ॥

छाया–स भवति महेच्छः, महारम्भः, महापरिग्रहः, अधार्मिकः, अधर्मानुगः, अधर्मसेवी, अधर्मिष्ठः अधर्माख्यायी, अधर्मरागी, अधर्मप्रलोकी, अधर्मजीवी, अधर्मप्ररञ्जनः, अधर्मशीलसमुदाचारोऽधर्मेण चैव वृत्तिं कल्पयन् विहरति ॥ सू०३ ॥

टीका–'से भवइ'–इत्यादि । सः=पूर्वोक्तलक्षणो नास्तिकः, महेच्छः–महती=राज्यविभवपरिवारादिका सर्वातिशायिनी इच्छा=अन्तःकरणप्रवृत्तिर्यस्य स महेच्छः=विशाललालसः । महारम्भः=महान=इच्छापरिमाणेनाऽकृतमर्यादया बृहत् आरम्भः=पञ्चेन्द्रियाद्युपमर्दनलक्षणो यस्य स महारम्भः । महापरिग्रहः=परिमाणातिरेकेण धनधान्यद्विपदचतुष्पदवास्तुक्षेत्रादिपरिग्रहवान्, निवृत्तिभावरहित इ-

---

इस नास्तिकवाद में अपनी बुद्धि को स्थिर रखकर पूर्वोक्त अपने सिद्धान्तमें मग्न रहते हैं। वे ही पूर्ण कदाग्रही कहे जाते है ॥सू०२॥

मिथ्यादृष्टि पाँच आस्रव में कैसे प्रवृत्ति करते हैं ? उसका वर्णन करते हैं–'से भवइ' इत्यादि ।

पूर्व में जिसका वर्णन किया गया है ऐसा नास्तिक महेच्छः–राज्य विभव परिवार आदि की बडी इच्छा वाला होता है । महारम्भः–इच्छापरिमाण की मर्यादारहित पञ्चेन्द्रिय आदि जीवों का उपमर्दन करने वाला महारम्भी । महापरिग्रहः–धन धान्य द्विपद चतुष्पद वास्तु–

આ નાસ્તિકવાદમા પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર રાખીને પૂર્વોકત પોતાના સિદ્ધાન્તમા મગ્ન રહે છે તેઓજ પૂર્ણ કદાગ્રહી કહેવાય છે (સૂ ૨)

મિથ્યાદષ્ટિ પાચ આસ્રવમા કેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરે છે ? તેનુ વર્ણન કરે છે–

'से भवइ' ઇત્યાદિ

પૂર્વમા જેનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે એવા નાસ્તિક **महेच्छः**–રાજ્ય વિભવ પરિવાર આદિનુ ઘણી ઇચ્છા વાળા હોય છે **महारम्भः**–ઇચ્છાપરિમાણુની મર્યાદારહિત પચેન્દ્રિય આદિ જીવોનાં ઉપમર્દન કરવાવાળા મહારભી **महापरिग्रहः**– ધન ધાન્ય

त्यर्थः । अत एव अधार्मिकः-धर्म=श्रुतचारित्रलक्षणं चरतीति धार्मिकस्तद्विपरीतोऽधार्मिकः। अधर्मानुगः-धर्म=श्रुतचारित्रलक्षणमनुगच्छतीति धर्मानुगस्तद्विरोधी तथा, सावद्यमार्गानुगामीत्यर्थः । अधर्मसेवी-कलत्रादिनिमित्तषट्कायोपमर्दकः । अधर्मिष्ठः-अतिशयितो धर्मोऽस्यास्तीति-धर्मिष्ठः=धार्मिकप्रवरस्तद्विपरीतः-पापिष्ठ इत्यर्थः, घातककर्मकारित्वाद् अधर्मबहुल इति यावत् । अधर्माख्यायी-अधर्म आख्यातुं शीलं यस्य सोऽधर्माख्यायी=अधर्मप्ररूपकः । अधर्मरागी=न धर्मोऽधर्मस्तत्र रङ्क्तुं शीलं यस्य सोऽधर्मरागी=सावद्यकर्मानुरागशीलः । अधर्मप्रलोकी न धर्मोऽधर्मः=पापं, तं प्रकर्षेण लोकितुं=द्रष्टुं शील यस्य सोऽधर्मप्रलोकी=कलत्राद्यर्थसावद्यप्रदर्शी । अधर्मजीवी-अधर्मेण=पापेन जीवितुं=प्राणान्-धर्तुं शीलं यस्याऽसावधर्मजीवी=अधर्मेण प्राणधारी । अधर्मप्ररञ्जनः-अधर्मः=पापं तत्र प्रकर्षेण रज्यते इति अधर्मप्ररञ्जनः, अधर्मशीलसमुदाचारः=अधर्मशीलः=सावद्यशीलः समुदाचारः=यत्किञ्चनानुष्ठानं यस्याऽसौ तथा, एतादृशः सन् अधर्मेण चैव=केवलमधर्मणैव वृत्तिं=जीविकां कल्पयन्=कुर्वन् विहरति=विचरति ॥ सू० ३ ॥

घर और क्षेत्र आदि का महापरिग्रही । अधार्मिकः-श्रुतचारित्ररूप धर्म से विपरीत चलने वाला, अधर्मानुगः-सावद्य मार्ग पर चलने वाला। अधर्मसेवी -- पुत्र, कलत्रादिके के लिए षट्कायका उपमर्दन करने वाला । अधर्मिष्ठः-- महा अधर्मी । अधर्माख्यायी – अधर्म की प्ररूपणा करने वाला । अधर्मरागी-अधर्म में ही अनुराग रखने वाला। अधर्मप्रलोकी-अधर्म को देखने वाला । अधर्मजीवी-अधर्म से जीने वाला । अधर्मप्ररञ्जनः-अधर्म से खुश होने वाला। -अधर्मशील०-अधर्म स्वभाव वाला । और वह केवल अधर्म से ही जीविका सम्पादन करता हुआ विचरता है ॥ सू० ३ ॥

દ્વિપદ ચતુષ્પદ વાસ્તુ-ઘર તથા ક્ષેત્ર આદિના મહા પરિગ્રહી अधार्मिकः-શ્રુત ચારિત્ર ધર્મથી વિપરીત ચાલવાવાળા अधर्मानुगः- સાવદ્ય માર્ગે ચાલવાવાળા अधर्मसेवी-પુત્ર કલત્ર આદિના માટે ષટ્કાયનુ ઉપમર્દન કરવાવાળા अधर्मिष्ठः મહા અધર્મી अधर्माख्यायी-અધર્મની પરૂપણા કરવાવાળા अधर्मरागी-અધર્મમાંજ અનુરાગ (પ્રીતિ) રાખવાવાળા अधर्मप्रलोकी-અધર્મને જોવાવાળા अधर्मजीवी- અધર્મથી જીવવાવાળા अधर्मप्ररञ्जनः-અધર્મથી ખુશ થવાવાળા अधर्मशील०-અધર્મ સ્વભાવવાળા અને તે માત્ર અધર્મથી જ જીવિકા સમ્પાદન કરતા વિચરે છે (સૂ ૩)

अथ नास्तिकस्वरूपं वर्ण्यते–'हण' इत्यादि ।

मूलम्–हण, छिन्द, भिंद, विकत्तए, लोहियपाणी, चंडो, रुद्दो, खुद्दो, असमिक्खियकारी, साहसिओ, उक्कंचणे, वंचणे, माई, नियडी, कूडमाई, साइसंपओगबहुले, दुस्सीले, दुप्परिचये, दुच्चरिए, दुरणुणए, दुव्वए, दुप्पडियाणंदे निस्सीले, निव्वए, निग्गुणे, निम्मेरे, निप्पच्चक्खाणपोसहोववासे, असाहू ॥ सू०४॥

छाया–जहि, छिन्धि, भिन्धि, विकर्तकः, लोहितपाणिः, चण्डः, रुद्रः, क्षुद्रः, असमीक्षितकारी, साहसिकः, उत्कञ्चनः, वञ्चनः, मायी, निकृतिः, कूटमायी, सातिसंप्रयोगबहुलः, दुःशीलः, दुष्परिचयः, दुःश्चर्यः, दुरनुनयः दुर्व्रतः, दुष्प्रत्यानन्दः, निश्शीलः, निर्व्रतः, निर्गुणः, निर्मर्यादः, निष्प्रत्याख्यानपोषधोपवासः असाधुः ॥ सू० ४ ॥

टीका–'हण'–इत्यादि । जहि=हिन्धि, छिन्धि=द्वैधिकुरु, भिन्धि=विदारय, जीवानिति शेषः, इत्येवमादिशन् स्वयमपि विकर्तकः=विशेषेण हिंसकः, लोहितपाणिः–लोहितौ=रुधिरारुणौ पाणी=करौ यस्य स तथा=रुधिरलिप्तहस्तः, चण्डः=क्रोधनिध्मातचित्तः, रुद्रः=रौद्रः प्राणिभयोत्पादक इति यावत्, क्षुद्रः=प्राणिपीडकत्वात् अधमः खलु इति यावत्, असमीक्षितकारी–असमीक्षितुम्=अविचारितं कर्तुं शीलमस्येत्यसमीक्षितकारी="प्राणिवधहिंसाकर्मणा मम कीदृशी दशा

अब नास्तिकवादी का स्वरूप कहते हैं 'हण' इत्यादि ।

"हण—जीवों को मारो, छिंद–छेदन करो, और भिंद–भेदन करो ।" इस तरह का आदेश करता है । तथा विकत्तए–स्वयं जीवों को काटने वाला है । लोहियपाणी–उस के हाथ रुधिर से लिप्त रहते हैं । चंडा – प्रचण्ड क्रोधी । रुद्दा– प्राणियों को भय उपजाने वाला । खुद्दो – जीवों को पीडा उत्पन्न करने वाला । असमिक्खियकारी – बिना विचारे करने वाला अर्थात्– 'प्राणिवध और हिंसा-द्वारा कर्म करने

હવે નાસ્તિકવાદીનુ સ્વરૂપ કહે છે–'हण' ઈત્યાદિ

हण= જીવોને મારો छिंद=છેદન કરો અને भिंद= ભેદન કરો આવી રીતે આદેશ (આજ્ઞા) કરે છે તથા विकत्तए–પોતેજ જીવોને કાપવાવાળા થાય છે लोहियपाणी–તેના હાથ લોહીથી ખરડાએલા રહે છે चंडो–પ્રચંડ ક્રોધી रुद्दो– પ્રાણિયોને ભય ઉપજાવવાવાળા खुद्दो -જીવોને પીડા ઉત્પન્ન કરવાવાળા असमिक्खियकारी–વિચાર વિના કામ કરવાવાળા અર્થાત્ 'પ્રાણુવધ અને હિંસાદ્વારા કર્મ કરવાથી મારી

भविष्यती''-त्यविचार्यकारी, साहसिकः-सहसा=अविमर्शात्मकेन वलेन वर्तत इति साहसिकः = भाविनमनर्थमविचार्य प्रवर्तमानोऽकार्यकारीत्यर्थः, उत्कञ्चनः= शूलाद्यारोपणार्थमुत्कण्ठावान्, उत्कोचग्राही वा 'लाँच' इति भाषायाम्, वञ्चनः= वञ्चकः प्रतारकः 'ठग' इति भाषायाम्, मायी=मायावी कपटधारीति यावत्, निकृतिः=निकृष्टा=परप्रतारणादिका कृतिः=आचरणं यस्यासौ तथा, पूर्वकृतमाया-प्रच्छादनार्थमपरमायाकारीत्यर्थः । कूटमायी=नानाविधक्रियया परवञ्चनपरः, पर-वञ्चनार्थं तुलाप्रस्थादेर्न्यूनाधिककरणशील इत्यर्थः । सातिसंप्रयोगबहुलः-अति= अतिशयस्तेन सहितं=साति = अतिशयितं द्रव्यं तस्य संप्रयोगः =संमिश्रणं तेन बहुलः=परवञ्चनार्थमतिशयितद्रव्येणाल्पमूल्यद्रव्यसंयोगकारी, दुःशीलः =दुष्टप्रकृतिक, दुष्परिचयः=कुत्सितपरिचयः चिरकालमुपकृतोऽपि क्षणेन कृतघ्नताकारी-

---

से मेरी कैसी दशा होगी ' ऐसा विचार न कर कार्य करने वाला । साहसिओ-विचार किये विना बल से प्रवृत्ति करने वाला अर्थात् भावी अर्थ का विचाररहित प्रवृत्ति करने वाला - अकार्यकारी । उक्कंचण- किसी को शूली - फाँसी पर चढाने के लिये उत्कण्ठित, अथवा घूस लेने वाला । वंचण-वञ्चना करने वाला ठग । माई-माया-कपट करने वाला । नियडी - प्रथम की हुई माया का आच्छादन करने के लिये दूसरी माया करने वाला । कूडमाई-अनेक प्रकार की क्रियासे दूसरों को ठगने वाला अर्थात् दूसरों को ठगने के लिये तुला (तराजू) आदि से कम देने, अधिक लेने आदि का स्वभाव वाला । साइसंप- ओगबहुले-दूसरों को ठगने के लिये मँहगा द्रव्य के साथ सस्ते द्रव्य का संयोग करने वाला । दुस्सीले-खराब स्वभाव वाला । दुप्परिचए-

---

કેવી દશા થશે' એનો વિચાર ન કરતા કાર્ય કરવાવાળા साहसिओ-વિચાર કર્યા વગર જોરથી પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા અર્થાત્ ભાવી અર્થના વિચારરહિત પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા-અકાર્ય કરવાવાળા उक्कंचण= કોઈને શૂલી-ફાંસી ઉપર ચડાવવા માટે ઉત્કંઠિત. અથવા લાંચ- લેવાવાળા वंचण વંચના કરવાવાળા-ઠગ माई- માયા-કપટ કરવાવાળા नियडी-પ્રથમ કરાયેલી માયા (ઠગબાજી) ને આચ્છાદન કરવા (છુપાવવા) માટે બીજી માયા કરવાવાળા कूडमाई=અનેક પ્રકારની ક્રિયાથી બીજાને ઠગવાવાળા અર્થાત્ બીજાને ઠગવા માટે તુલા (ત્રાજવાં) આદિથી ઓછુ દેવા, વધારે લેવાના સ્વભાવવાળા साइसंपओगबहुले-બીજાને ઠગવા માટે મોઘા દ્રવ્ય (ચીજ) સાથે સસ્તા (હલકાં) દ્રવ્યને ભેળવી દેવાવાળા दुस्सीले-ખરાબ સ્વભાવવાળા दुप्परिचए- ઘણા સમયસુધી

त्यर्थः । दुश्चर्यः-दुर्=दुष्टा चर्या=आचरणं यस्य स दुश्चरितवानित्यर्थः, दुरनु-नयः=दुःखेन वशीकरणीयः, दुर्व्रतः=कुत्सितव्रतः दुष्टप्रतिज्ञ इति यावत्, दुष्प-त्यानन्दः=बहुभिरपि सन्तापकारणैरनुत्पद्यमानसन्तोषः, दुःखेनानन्द्यत इति दु-ष्प्रत्यानन्दः प्रत्युपकारेण हेतुनाऽहङ्कारस्मातो दुःखेन प्रत्यानन्द्यते, यदि वा सत्युपकारे प्रत्युपकारभीरुर्नैवानन्द्यते प्रत्युत प्रत्युपकारे दोषमेवोत्पादयति । निश्शीलः-शीलाद् निष्क्रान्तो निश्शीलः = ब्रह्मचर्यपरिणाम रहितः, निर्व्रतः= नियमरहितः स्थूलप्राणातिपातादिविरतिरहित इति यावत्, निर्गुणः-गुणेभ्यो= दर्शनचारित्ररूपेभ्यः क्षान्त्यादिलक्षणेभ्यो वा निष्क्रान्तो निर्गुणः, निर्मर्यादः- मर्यादाया=धर्मनियमव्यवस्थाया निष्क्रान्तः=उक्तलक्षणमर्यादारहित इत्यर्थः, नि-ष्प्रत्याख्यानपोषधोपवासः-प्रत्याख्यानं=परिहरणीयवस्तुपरित्यागः, पोषधोपवासः अष्टमीचतुर्दश्यादिपर्वसु शास्त्रविहितानशनादिव्रतं तद्रहितः, असाधुः सम्यग्दर्शन-

---

बहुत समय तक उपकार किया हो तो भी थोडी देर में कृतघ्नता करने वाला । दुच्चरिए-दुष्ट आचरण करने वाला । दुरणुणए-दुःख से काबू में आने वाला । दुव्वए-दुष्ट प्रतिज्ञा वाला । दुप्पडियाणंदे-दूसरों के दुःख में आनन्द मानने वाला । अथवा उपकारी का उपकार न मानकर उलट उसका दोष निकालने वाला अर्थात् किसीने उपकार किया तो भी "पीछा उपकार करना पडेगा" इस भय से उपकार में दोषों की परंपरा उत्पन्न करने वाला । निस्सीले-ब्रह्मचर्य की **मर्यादा-रहित । णिव्वए - नियमरहित अर्थात् स्थूल - प्राणातिपात आदि की विरतिरहित । णिग्गुणे-दर्शन चारित्र आदि गुणों से रहित, अथवा क्षान्ति आदि गुणों से रहित । णिम्मेरे - धर्म नियम की मर्यादा से रहित । णिप्पचक्खाण०-अष्टमी चतुर्दशी आदि पर्व में शास्त्रविहित**

ઉપકાર કર્યો હોય છતા પણ થોડીજ વારમા કૃતઘ્નતા કરવાવાળા **दुच्चरिए**=દુષ્ટ આચ-રણ કરવાવાળા **दुरणुणए**=દુ ખથી કાબૂમા આવવાવાળા **दुव्वए**= દુષ્ટ પ્રતિજ્ઞાવાળા **दुप्पडियाणंदे**-બીજાના દુ ખમા આનદ માનવાવાળા અથવા ઉપકારીના ઉપકાર ન માનતા ઉલટા તેના દોષ કાઢવાવાળા અર્થાત્ કોઇએ ઉપકાર કર્યો હોય તો પણ 'સામો ઉપકાર કરવો પડશે' એવા ભયથી ઉપકારમા દોષની પરપરા ઉત્પન્ન કરવાવાળા **निस्सीले**-બ્રહ્મચર્યની મર્યાદા રહિત **णिव्वए**-વ્રતનિયમ રહિત **णिग्गुणे** દર્શન ચારિત્ર આદિ ગુણોથી રહિત, અથવા ક્ષાન્તિ આદિ ગુણોથી રહિત **णिम्मेरे**- ધર્મ નિયમની મર્યાદાથી રહિત **णिप्पच्चक्खाण०**' અષ્ટમી ચતુર્દશી આદિ પર્વમાં શાસ્ત્રવિહિત પચ-

ज्ञानचारित्रैर्मोक्षं साधयतीति साधुस्तद्विपरीतोऽसाधुः पापमयकार्यकारित्वात्, अस्तीति शेषः ॥ सू० ४ ॥

पुनः स कीदृशो भवतीति नास्तिकवादिनं वर्णयति-'सव्वाओ' इत्यादि ।

मूलम्-सव्वाओ पाणाइवायाओ अप्पडिविरओ जावजीवाए, जाव सव्वाओ. परिग्गाओ, एवं सव्वाओ कोहाओ. सव्वाओ माणाओ, सव्वाओ मायाओ, सव्वाओ लोभाओ, पेज्जाओ, दोसाओ, कलहाओ, अब्भक्खाणाओ, पिसुण्ण-परपरिवायाओ, अरइरइ--मायामोसाओ, मिच्छादंसणसज्जाओ अप्पडिविरओ जावजीवाए ॥ सू० ५ ॥

छाया--सर्वस्मात् प्राणातिपातादप्रतिविरतो यावज्जीवम्, यावत् सर्वस्मात् परिग्रहात्, एवं सर्वस्मात् क्रोधात्, सर्वस्माद् मानात्, सर्वस्या मायायाः, सर्वस्मात् लोभात्, प्रेम्ण, द्वेषात्, कलहात्, अभ्याख्यानात्, पैशुन्य-परिवादतः, अरतिरति-मायामृषातः, मिथ्यादर्शनशल्यादप्रतिविरतो यावज्जीवम् ॥ सू० ५ ॥

टीका-'सव्वाओ'-इत्यादि । (१) सर्वस्मात्=निःशेषात् प्राणातिपातात् प्राणातिपातः=प्राणिवधः स द्विविधः-स्थूल-सूक्ष्मजीव विषयभेदात्, तत्र स्थूला

पचखाण पौषध उपवास आदि व्रत रहित । असाहू-सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र से मोक्ष को जो साधता है वह साधु कहा जाता है, उससे विपरीत असाधु कहा जाता है, अर्थात् सर्वपापमयी प्रवृत्ति करने वाला होता है ॥ सू० ४ ॥

फिर नास्तिकवादी का वर्णन करते हैं-'सव्वाओ' इत्यादि ।

नास्तिकवादी किसी प्रकार के प्राणातिपात से निवृत्ति नहीं करता है । (१) प्राणातिपात-प्राणियों का वध । वध दो प्रकार का है,

---

ખાણ પૌષધ ઉપવાસ આદિ વ્રત રહિત असाहू- સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રથી મોક્ષને જે સાધે છે તે સાધુ કહેવાય છે, તેનાથી વિપરીત (ઉલટા) અસાધુ કહેવાય છે અર્થાત્ સર્વ પાપમયી પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા હોય છે (સૂ ૪)

ફરી નાસ્તિકવાદીનું વર્ણન કરે છે.- सव्वाओ ઇત્યાદિ

નાસ્તિકવાદી કોઇ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્તિ કરતા નથી (૧) प्राणातिपात- પ્રાણીઓના વધ, વધ બે પ્રકારના છે સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ, એવા ભેદ છે. સ્થૂલ-દ્વીન્દ્રિ-

द्वीन्द्रियादयो जीवाः सूक्ष्माश्चैकेन्द्रियाः पृथिव्यादयः, ये चापि बादराः, न तु सूक्ष्मनामकर्मोदयवर्तिनः सर्वलोकव्यापिनस्तेषां वधासम्भवात्, स्वत आयुः क्षयेणैव तेषां मरणात्, तत्र साधूनां द्विविधादपि प्राणातिपातान्निवृत्तिर्विधेया, तत्र स्थूलप्राणातिपातो द्विविधः संकल्पजाऽऽरम्भजभेदात्, तत्र–संकल्पजः–'इमं हन्मी'–ति मनोविचारजातः, आरम्भजः–कर्षणादिजातः, तस्मात्=षड्जीवनिकायहिंसातः यावज्जीवं=जीवनपर्यन्तम् अप्रतिविरतः–न प्रतिविरतः=न निवृत्तो नास्तिकस्तत्रैव। सर्वदा निरतो भवतीति शेषः। यावत्–यावच्छब्देन मृषावादाऽदत्ताऽऽदानमैथुनानि सङ्गृह्यन्ते, तत्र–

(२) मृषावादः–सतोऽपलापोऽसतश्च प्ररूपणं, स च सर्वद्रव्यगुणपर्यायविषये भवति, ततः।

स्थूल और सूक्ष्म भेद से। स्थूल द्वीन्द्रिय से लेकर पञ्चेन्द्रिय तक, और एक इन्द्रिय वाले पृथ्वी आदि सूक्ष्म कहे जाते हैं। सूक्ष्मनामकर्मोदय वाले जो कि सर्वलोक में व्याप्त हैं, उनका यहाँ ग्रहण नहीं किया जाता, क्यों कि उनका वध असम्भव है, उनका मरण स्वतः आयुष्य का क्षय होने से होता है। साधुओं की पूर्वोक्त प्रकार के स्थूल और सूक्ष्म इन दोनों प्रकार के प्राणातिपात से निवृत्ति होती है। स्थूल प्राणातिपात दो प्रकार का है। (१) संकल्पज और (२) आरम्भज। संकल्पज "मैं इसको मारूं" ऐसा मन में विचार करना। आरम्भज–कर्षण–खेत खेडने आदिसे होने वाला। वह नास्तिकवादी इस षड्जीवनिकाय की हिंसा से जीवन पर्यन्त कभी निवृत्त नहीं होता है। यहाँ 'यावत्' शब्द से मृषावाद अदत्तादान और मैथुन भी समझना चाहिये।

यथी' લઈને પચેન્દ્રિય સુધીના અને એક ઈન્દ્રિયવાળા પૃથ્વી આદિ સૂક્ષ્મ કહેવાય છે સૂક્ષ્મ એટલે સૂક્ષ્મનામકર્મોદય વાળા કે જે સર્વલોકમા વ્યાપ્ત છે તે અર્થ અહીં ગ્રહણ કરેલ નથી, કેમકે તેમનો વધ કરવો અસભવ છે તેમનુ મરણ પોતાની મેળે આયુષ્યનો ક્ષય થતા થાય છે. સાધુઓને પૂર્વોકત પ્રકારના સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ એ બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્તિ થાય છે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત બે પ્રકારના છે (૧) संकल्पज અને (२) आरम्भज। संकल्पज–' હુ તેને મારૂ ' એવો મનમા વિચાર કરવો आरम्भज–कर्षण= ખેતર ખેડવુ આદિથી થવાવાળા. તે નાસ્તિકવાદી આ ષડ્-જીવનિકાયની હિંસાથી જીવનપર્યન્ત કદી નિવૃત્ત થતો નથી અહી यावत् શબ્દથી मृषावाद, अदत्तादान, તથા मैथुन પણ સમજી લેવુ જોઈએ.

(३) अदत्ताऽऽदानम्–अदत्तस्य = देवगुर्वाद्यननुज्ञातस्याऽऽदानं = ग्रहणम्, यद्वस्तु ग्रहीतुं धारयितुं वा शक्यते तद्वस्तुमात्रविषयकमादानं भवति, न तु तदन्यविषयकम्, तदुक्तम्–

"कम्हिणं भंते ! जीवाणं अदिण्णादाणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु" (भग० १ श०, ६ उ०,) ततः ।

(४) मैथुनं–स्त्रीपुंसयोः कर्म, मैथुनाध्यवसायोऽपि चित्रलेप्यकाष्ठादिकर्मगतरूपेषु रूपसहगतेषु स्त्र्यादिषु विषयेषु भवति, न तु सकलवस्तुविषये । उक्तञ्च–

"कम्हिणं भंते ! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ ?, गोयमा ! रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु (भग० १ श०, ६ उ०) इति; तस्मात् सर्वस्मात् ।

(५) सर्वस्मात् परिग्रहात्–परिग्रहणं परिग्रहः=स्वस्वामिभावेन मूर्छा,

---

(२) मृषावाद–सत्य वस्तु का अपलाप करना और असत्य का निरूपण करना । वह सर्व द्रव्य गुण पर्याय के विषय में होता है ।

(३) अदत्तादान – देव गुरु आदि की विना आज्ञा के ग्रहण करना । जो वस्तु साधु के ग्रहण करने और धारण करने के योग्य है उस वस्तुमात्र का यहाँ आदान–ग्रहण समझना चाहिये, उस से अन्य का नहीं । यही बात भगवान्‌ने "कम्हिणं भन्ते" इत्यादि से भगवतीसूत्र शतक १ उद्देश ६ में कही है ।

(४) मैथुन—चित्र, लेप्य, काष्ठकर्म, आदि के रूप और रूप के साथ स्त्री आदि के विषय में होता है, सकल वस्तु में नहीं होता। यही बात "कम्हिणं भन्ते ! जीवाणं" इत्यादि पाठ से भगवतीसूत्र श० १ उ० ६ में है ।

---

(२) मृषावाद–સત્યવસ્તુનો અપલાપ કરવો અને અસત્યનું નિરૂપણ કરવુ તે દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના વિષયમા થાય છે

(३) अदत्तादान–દેવ ગુરુ આદિની આજ્ઞાવિના કાંઇ ગ્રહણ કરવું જે વસ્તુ સાધુઓને ગ્રહણ કરવા અને ધારણ કરવા યોગ્ય હોય તે વસ્તુમાત્રનું અહી આદાન–ગ્રહણ સમજી લેવુ જોઇએ તેનાથી બીજી વસ્તુનુ નહિ આ વાત ભગવાને 'कम्हिणं भंते' ઇત્યાદિથી ભગવતીસૂત્ર શતક ૧ ઉદ્દેશ ૬ માં કહી છે.

(४) मैथुन– ચિત્ર લેપ્ય કાષ્ઠકર્મ આદિના રૂપમા તથા રૂપની સાથે સ્ત્રી આદિના વિષયમા થાય છે બધી વસ્તુમા થતું નથી આ વાત "कम्हिणं भंते जीवाणं" ઇત્યાદિ પાઠમા ભગવતીસૂત્ર શતક ૧ ઉદ્દેશ ૬ મા છે.

स च प्राणिनामधिकलोभात् समस्तवस्तुविषये प्रादुर्भवति, स च (परिग्रहः) बाह्याभ्यन्तरभेदाद् द्विविधः, तत्र बाह्यः-संयमसाधनीभूतवस्त्रपात्राद्यतिरिक्तधन-धान्यादिभेदाद् बहुविधः, आभ्यन्तरश्च-मिथ्यात्वाऽविरतिकषायप्रमादादिभेदाद-नेकधा । स च परिग्रहो वास्तविकोऽनर्थकारकः, तथा चोक्तम्-

"द्वेषस्याऽऽयतनं धृतेरपचयः क्षान्तेः प्रतीपो विधि,-
व्याक्षेपस्य सुहृन्मदस्य भवनं ध्यानस्य कष्टो रिपुः ।
दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं पापस्य वासो निजः,
प्राज्ञस्यापि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च ॥१॥" इति ।

(५) परिग्रह-मूर्छा-ममत्व-भाव से वस्तु का ग्रहण करना, वह प्राणियों को अधिक लोभ से होता है । बाह्य और आभ्यन्तर के भेद से दो प्रकार का परिग्रह होता है ।

बाह्य - संयम के साधन वस्त्र और पात्र आदि से अतिरिक्त धन और धान्य आदि के भेद से बहुत प्रकार का है ।

आभ्यन्तर-मिथ्यात्व अविरति कषाय आदि के भेद से अनेक प्रकार का है । वह परिग्रह वास्तविक अनर्थकारक है । कहा भी है-

"द्वेषस्याऽऽयतनं धृतेरपचयः क्षान्तेः प्रतीपो विधि,-
व्याक्षेपस्य सुहृन्मदस्य भवनं ध्यानस्य कष्टो रिपुः ।
दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं पापस्य वासो निजः
प्राज्ञस्यापि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च ॥१॥" इति ।

परिग्रह द्वेष का स्थान है । धैर्य का नाश करने वाला है ।

(५) परिग्रह- मूर्छा-ममत्व-भावथी वस्तु ग्रहण करवी ते प्राणीओने वधारे लोभथी थाय छे बाह्य अने आभ्यन्तरना भेदथी बे प्रकारना परिग्रह थाय छे बाह्य-संयमना साधन वस्त्र अने पात्र आदिथी अतिरिक्त धन तथा धान्य आदिथी बहु प्रकारना छे आभ्यन्तर-मिथ्यात्व अविरति कषाय आदिना भेदथी अनेक प्रकारना छे. ते परिग्रह वास्तविक अनर्थकारक छे. कह्युं पण छे.-

"द्वेषस्याऽऽयतनं धृतेरपचयः क्षान्तेः प्रतीपो विधि-
व्याक्षेपस्य सुहृन्मदस्य भवनं ध्यानस्य कष्टो रिपुः ।
दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं पापस्य वासो निजः
प्राज्ञस्यापि परिग्रहो ग्रह इव क्लेशाय नाशाय च" ॥१॥ इति.

परिग्रह द्वेषनुं स्थान छे धैर्यनो नाश करवावाळो छे क्षान्तिनो शत्रु छे.

तस्मात् (परिग्रहात्) । एवम्=अनेन प्रकारेण सर्वस्मात् (६) क्रोधात् क्रोधः=अक्षमापरिणामः क्रोधमोहनीयोदयजन्यः कृत्याकृत्यविवेकोन्मूलकः स्वपरयोरपायहेतुरन्तर्बहिःकम्पनलक्ष्यो जीवपरिणामविशेषस्तस्मात् ।

(७) मानः=अभिमानोऽहङ्कार इति यावत्, स च जातिकुलादिसमुत्पन्नः सकलानर्थमूलम् । उक्तञ्च–

"अहङ्कारग्रहो यावद्, हृदयव्योम्नि विद्यते ।
तावत् सुखसमाधीनां, नैव लेशोऽपि वर्तते" ॥ १ ॥

क्षान्ति का शत्रु है । व्याक्षेप का मित्र है, अर्थात् धर्मकार्य में अन्तराय करने वाला है । अहङ्कार का घर है । ध्यान का भयंकर शत्रु है । दुःख का उत्पादक है । सुख का विनाशक है । पाप के रहने का निज स्थान है । विद्वान को भी वह परिग्रह क्रूर ग्रह के समान क्लेश और नाशदशा को पहुँचाता है ॥ १ ॥

ऐसे परिग्रह से, तथा क्रोध से–

(६) क्रोध–अक्षमारूप परिणाम को क्रोध कहते हैं, क्रोध मोहनीय के उदय से उत्पन्न होने वाला, कृत्य और अकृत्य के विवेक को भुलाने वाला स्वपर को सन्ताप पहुँचाने वाला, भीतर और बाहर कम्पन उत्पन्न करने वाला जीवपरिणाम–विशेष ही क्रोध कहा जाता है, इस क्रोध से ।

(७) मान–अभिमान, अहंकार । यह जाति और कुल आदि से उत्पन्न होता है, एवं सर्व अनर्थ का मूल है । कहा भी है–

વ્યાક્ષેપનો મિત્ર છે, અર્થાત્ ધર્મકાર્યમા અન્તરાય કરવાવાળો છે. અહંકારનુ ઘર છે. ધ્યાનનો ભયંકર શત્રુ છે દુઃખનો ઉત્પાદક છે સુખનો વિનાશક છે પાપને રહેવાનુ નિજસ્થાન છે વિદ્વાનને પણ આ પરિગ્રહ ક્રૂરગ્રહની પેઠે ક્લેશ તથા નાશદશાને પમાડે છે (૧)

એવા પરિગ્રહથી તથા ક્રોધથી–

(૬) ક્રોધ–અક્ષમારૂપ પરિણામને ક્રોધ કહે છે ક્રોધમોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા, કૃત તથા અકૃતના વિવેકથી રહિત કરવાવાળા સ્વપરને સન્તાપ પહોંચાડનાર, અંતરમા અને બહાર કમ્પન ઉત્પન્ન કરવાવાળા જીવપરિણામ–વિશેષને જ ક્રોધ કહેવાય છે આ ક્રોધથી–

(૭) માન–અભિમાન, અહંકાર, એ જાતિ અને કુલ આદિથી ઉત્પન્ન થાય છે તે સર્વ અનર્થનુ મૂળ છે કહ્યું પણ છે:–

तस्मात् मानात्, सर्वस्याः (८) मायायाः–माया=शठता परवञ्चनमित्यर्थः, तस्याः, सर्वस्मात् (९) लोभात्–लोभनं लोभः=गृध्नुता (लोलुपता) तस्मात्, (१०) प्रेम्णः=गृहदारादिस्नेहात्, (११) द्वेषात्–द्वेषणं द्वेषोऽप्रीतिरूपजीवपरिणामस्तस्मात्, (१२) कलहात् वाचिकभण्डनात् वाग्युद्धादितियावत्, (१३) अभ्याख्यानात्=असद्दोषारोपणात्, (१४) पैशुन्य-(१५) परपरिवादाभ्याम् पैशुन्यं=कर्णान्तिकादौ परोक्षे विद्यमानस्याविद्यमानस्य वा दोषोद्घाटनम्, परपरिवादः=प्रभूतजनसमक्षं परदोषप्रकाशनम्, ताभ्याम्, (१६) अरतिरति-(१७) मायामृषातः–मिथ्यात्वमोहनीयोदयाद्धर्मेऽनभिरुचिररतिस्तत्सहिता रतिः=मोहनी-

---

"अहङ्कारग्रहो यावद्, हृदयव्योम्नि विद्यते ।
तावत्सुखसमाधीनां, नैव लेशोऽपि वर्तते ॥ १ ॥" इति ।

हृदयरूपी आकाश में जब तक अहङ्काररूपी ग्रह रहता है तब तक आत्मा की सुख और समाधिका लेश भी नहीं होता ॥ १ ॥ उस मान से (८) माया–दूसरों की ठगनेरूप कपट। (९) लोभ – लोलुपता। (१०) प्रेम–गृह दारा आदि का स्नेह । (११) द्वेष–अप्रीतिरूप जीव-परिणाम । (१२) कलह–वचनयुद्ध । (१३) अभ्याख्यान–असद् दोष का आरोप । (१४) पैशुन्य–चुगली करना। (१५) परपरिवाद–अनेक मनुष्यों के पास दूसरों के दोषों का उद्घाटन करना । (१६) अरतिरति— मिथ्यात्वमोहनीय के उदय से धर्म में रुचि न रहना उसको अरति कहते हैं, मोहनीय के उदय से विषयों में प्रेम उस को रति कहते हैं, अरति के साथ रति को अरतिरति कहते हैं। (१७) मायामृषा–

"अहङ्कारग्रहो यावद् हृदयव्योम्नि विद्यते ।
तावत्सुखसमाधीनां, नैव लेशोऽपि वर्तते ॥ १ ॥" ઇતિ ।

હૃદયરૂપી આકાશમાં જ્યાંસુધી અહંકારરૂપી ગ્રહ રહે છે ત્યાં સુધી આત્માને સુખ અને સમાધિનો અંશમાત્ર પણ પ્રાપ્ત થતો નથી (૧) તે માનથી (૮) માયા બીજાને ઠગવારૂપ કપટ (૯) લોભ–લોલુપતા, (૧૦) પ્રેમ–ગૃહદારા આદિનો સ્નેહ (૧૧) દ્વેષ–અપ્રીતિરૂપ જીવપરિણામ (૧૨) કલહ–વચનયુદ્ધ (૧૩) અભ્યાખ્યાન–અસદ્ દોષનો આરોપ (૧૪) પૈશુન્ય=ચાડી કરવી (૧૫) પરપરિવાદ=અનેક મનુષ્યોની પાસે બીજાના દોષનું ઉદ્ઘાટન કરવું (૧૬) અરતિરતિ- મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉદયથી ધર્મમાં રૂચી ન રહે તેને અરતિ કહે છે, મોહનીયના ઉદયથી વિષયોમા પ્રેમ તે રતિ કહેવાય છે અરતિની સાથે રતિને અરતિરતિ કહે છે (૧૭) માયામૃષા-કપટને માયા કહે

योदयाद् विषयेष्वनुरागः, मायामृषा–माया=कपटं, तया सह मृषा=मृषावादः तृतीयकषायद्वितीयाश्रयसंयोगरूपस्ताभ्यात्, (१८) मिथ्यादर्शन शल्यात्–मिथ्यादर्शनं=कुदेव–कुगुरु–कुधर्मेषु सुदेवत्वादिबुद्धिः, तदेव विविधव्यथाजनकतया शल्यमिव शल्यं मिथ्यादर्शनशल्यं तस्मात् यावज्जीवम् अप्रतिविरतः=अनिवृत्तस्तत्रैवाऽऽसक्त इति यावत् नास्तिको भवतीति शेषः ॥ सू० ५ ॥

उक्तमेव विशदयति–'सव्वाओ' इत्यादि ।

मूलम्–**सव्वाओ कसाय-दंतकट्ठ-ण्हाण--मद्दण--विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गंध-मल्लाऽलंकाराओ अप्पडिविरओ जावजीवाए सव्वाओ सगड-रहजाण-जुग्ग-गिल्लि--थिल्लि-सीया-संदमाणिय-सयणा-ऽऽसण-जाण--वाहण-भोयण--पवित्थर-विहिओ अप्पडिविरओ जावजीवाए ॥ सू० ६ ॥**

छाया–सर्वेभ्यः कषाय–दन्तकाष्ठ–स्नान–मर्दन–विलेपन–शब्द-स्पर्श-रस-रूप-गन्ध-माल्या-ऽलङ्कारेभ्योऽप्रतिविरतो यावज्जीवम्, सर्वस्मात् शकट-रथ-यान-युग्य-गिल्लि-थिल्लि-शिबिका-स्यन्दमानिका–शयना–ऽऽसन–पान–वाहन–भोजन प्रविस्तर–विधितोऽप्रतिविरतो यावज्जीवम् ॥ सू० ६ ॥

टीका–'सव्वाओ'–इत्यादि । सर्वेभ्यः=निःशेषेभ्यः कषायेत्यादि–कषायः गैरिकवर्णो वस्त्रविशेषः, दन्तकाष्ठं=दन्तधावनीभूता तरुलघुशाखा स्नानं=सचित्तादिजलेन गात्रमलशोधनम्, मर्दनं=तैलादिनाऽङ्गस्य शोभाद्यर्थमनुलेपनम्, शब्दः=

कपट को माया कहते हैं, उसके साथ मृषावाद । तृतीय कषाय और द्वितीय आश्रव का संयोगरूप । (१८) मिथ्यादर्शनशल्य–मिथ्यादर्शन–कुदेव, कुगुरु, कुधर्म आदि में सुदेव, सुगुरु, सुधर्म की बुद्धि मिथ्या दर्शन है, वही अनेक प्रकार के दुःख उत्पन्न करने वाला होने से शल्य (शरीर में लगे हुए तीर की टूटी हुई नोंक) के समान है । इन सब पापों से नास्तिकवादी यावज्जीव निवृत्ति नहीं करता है ॥सू० ५॥

છે તેની સાથે મૃષાવાદ તૃતીય કષાય અને દ્વિતીય આશ્રવના સંયોગરૂપ (૧૮) मिथ्यादर्शनशल्य= મિથ્યાદર્શન–કુદેવ, કુગુરૂ, કુધર્મ આદિમાં સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મની બુદ્ધિ તે મિથ્યાદર્શન છે તે અનેક પ્રકારના દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાવાળું હોવાથી શલ્ય (શરીરમાં લાગેલી તીરની તૂટી ગયેલી અણી) ના જેવું છે આ બધા પાપથી નાસ્તિકવાદી યાવજ્જીવન નિવૃત્તિ કરી શકતો નથી (સૂ ૫)

अनुकूलवचनं स्पर्शः=शीतोष्णादिः, रसः = मधुरादिः, रूपं=नीलपीतादिकम्, गन्धः=कस्तूरिकाद्यामोदः, माल्यं=जातीप्रभृतिकुसुमरचितमाला, अलङ्कारः = केयूरादिभूषणम् – एभ्यो यावज्जीवमप्रतिविरतः, सर्वस्मात् शकटेत्यादि–शकट-रथौ प्रसिद्धौ यानं= जल – स्थल--नभोगमनसाधनं नौकावायुयानप्रभृतिलक्षणम्, युग्यम्=पुरुषद्वयोत्क्षिप्तयानम् , गिल्लिः=पुरुषस्कन्धैरुह्यमाना दोलिका, थिल्लिः= वेसरादिवाह्ययानम् 'खच्चरगाडी' इति भाषायाम्, शिबिका=प्रसिद्धा 'पालखी'

नास्तिकवादी फिर किस वस्तु से निवृत्ति नहीं करता है ? सो कहते हैं–' सव्वाओ कसाय० ' इत्यादि ।

वह नास्तिकवादी सब प्रकार के कषाय आदि से निवृत्ति कर नहीं सकता । अर्थात् कषाय–पांच वर्ण के रंगे हुए वस्त्र आदि से तथा दन्तधावनकष्ठ सचित्त जलसे स्नान करना, शरीर पर तैल का मालिश करना, शरीरशोभा के लिए चन्दन आदि का लेप करना, अनुकूल वचन, शीत उष्ण आदि स्पर्श, मधुर आदि रस, नील आदि रूप, कस्तुरी आदि की सुगन्धि, जुही आदि पुष्पों की माला, केयूर–भुजबन्ध आदि भूषण, इन से जावजीव निवृत्ति नहीं करता है । तथा सर्व शकट आदि से विरति नहीं करता है । अर्थात् शकट–गाडी, रथ, यान–जल स्थल आकाश आदि में चलने वाले नौका हवाई जहाज आदि, युग्य–दो पुरुषों द्वारा उठाया जाने वाला वाहन । गिल्लि—पुरुषों के कन्धे से उठा ये जाने वाला वाहन–डोला पालखी । थिल्ली–खचर-गाडी, शिविका–पालखी, स्यन्दमानिका—जिस में केवल एक ही पुरुष

નાસ્તિકવાદી ફરી કઇ કઇ વસ્તુથી નિવૃત્તિ પામી શકતો નથી? તે કહે છે— 'सव्वाओ कसाय०' ઇત્યાદિ

તે નાસ્તિકવાદી તમામ પ્રકારના કષાય આદિથી નિવૃત્તિ પામી શકતો નથી– અર્થાત્ કષાય– પાંચ જાતના રંગથી રંગાએલા વસ્ત્ર આદિથી, તથા દંતધાવનકાષ્ઠ, સચિત્તજળથી સ્નાન કરવું શરીરની શોભા માટે ચન્દન આદિનો લેપ કરવો. અનુકૂલ-વાણી, શીત–ઉષ્ણ આદિ સ્પર્શ, મધુર આદિ રસ, નીલ આદિ રૂપ, કસ્તુરી આદિની સુગન્ધ, જુઇ આદિ પુષ્પોની માળા કેયૂર–ભુજબન્ધ આદિ ભૂષણ એનાથીજ જાવજીવ નિવૃત્તિ પામતા નથી તથા સર્વ શકટ આદિથી વિરતિ લેતા નથી અર્થાત શકટ=ગાડી, રથ, યાન–જલ, સ્થલ, આકાશ આદિમાં ચાલવાવાળા નૌકા, હવાઇજહાજ આદિ, युग्य બે પુરુષોદ્વારા ઉપાડવામાં આવતા વાહન, गिल्लि– પુરુષોની ખાંધથી ઉપાડ-વામાં આવતા વાહન, ડોલી, પાલખી, थिल्लि ખચ્ચર ગાડી शिबिका = પાલખી

इति भाषायाम्, स्यन्दमानिका पुरुषप्रमाणावकाशदायिदीर्घो द्विहस्तप्रमाण चतुरस्रवेदिकोपशोभितगोल्लदेशप्रसिद्धः जम्पानविशेषः, शयनानि-पल्यङ्कादीनि आसनानि पीठफलकादीनि, यानं=सामान्यतो गमनसाधनम्, वाहनं=गजाश्वादि-रूपम्, भोजनम्=अशनादिकम, प्रविस्तरः कलशस्थाल्याद्युपकरणसमूहः, तेषां विधितः=करणात् यावज्जीवम् अप्रतिविरतो भवति ॥ सू० ६ ॥

उक्तविषयः पुनरपि वर्ण्यते-'असमिक्खियकारी' इत्यादि—

मूलम्-असमिक्खियकारी सव्वाओ आस-हत्थि-गो-महिस-गवेलय-दास-दासी-कम्मकर-पोरुस्साओ अप्पडिविरओ जावजी-वाए। सव्वाओ कयविक्कयमासद्धमासरूवगसंववहाराओ अप्प-डिविरओ जावजीवाए। सव्वाओ हिरण्ण-सुवण्ण-धण-धन्न-मणि-मोत्तिय-संख-सिलप्पवालाओ अप्पडिविरओ जावजीवाए। स-व्वाओ कूडतुलकूडमाणाओ अप्पडिविरओ जावजीवाए। सव्वा-ओ आरंभ-समारंभाओ अप्पडिविरओ जावजीवाए। सव्वाओ पयणपयावणाओ अप्पडिविरओ जावजीवाए। सव्वाओ करण-करावणाओ अव्पडिविरओ जावजीवाए। सव्वाओ कुट्टण पिट्ट-णाओ, तज्जणतालणाओ, वह-बंध-परिकिलेसाओ अप्पडिविरओ

के बैठने का स्थान हो। दो हाथ के नाप की जिस में चौरस वेदी हो ऐसा गोल्लदेशप्रसिद्ध पालखीविशेष। शयन—पलङ्ग आदि, आसन-पीठ फलक आदि, तथा यान-सामान्यरूप से छोटा गाडी आदि, वाहन-हाथी घोडा आदि, भोजन — अशन आदि, प्रविस्तर - कलश थाली लोटा आदि उपकरण, इन के भोगोपभोगसे जावजीव निवृत्त नहीं होता है ॥ सू० ६ ॥

स्यन्दमानिका=જેમા કેવળ એકજ પુરુષને બેસવાની જગ્યા હોય છે બે હાથના માપની જેમા ચોરસ વેદી હોય એવી ગોલદેશપ્રસિદ્ધ પાલખીવિશેષ शयन= પલંગ આદિ आसन= પીઠ ફલક આદિ તથા यान= સામાન્યરૂપથી નાની ગાડી આદિ वाहन= હાથી ઘોડા આદિ भोजन= અશન આદિ प्रविस्तर= કળશ થાળી લોટા આદિ ઉપ-કરણ તેના ભોગોપભોગથી જાવજીવ=જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત થતા નથી (સૂ ૬)

जावज्जीवाए । जेयावण्णे तहप्पगारा सावज्जा अबोहिया कम्मा-कज्जन्ति परप्पाणपरियावणकडा कज्जंति ततोवि य अप्पडिविरओ जावज्जीवाए ॥ सू० ७ ॥

छाया–असमीक्षितकारी, सर्वेभ्योऽश्व–हस्ति–गो–महिष–गवेलक–दास–दासी–कर्मकर–पौरुषेभ्योऽप्रतिविरतो यावज्जीवम् । सर्वस्मात् क्रय–विक्रय–माषार्द्ध–माषरूपकसंव्यवहारादप्रतिविरतो यावज्जीवम् । सर्वेभ्यो हिरण्य–सुवर्ण–धनधान्य-मणि–मौक्तिक–शङ्ख–शिलाप्रवालेभ्योऽप्रतिविरतो यावज्जीवम् । सर्वाभ्यां कूटतुला–कूटमानाभ्यामप्रतिविरतो यावज्जीवम् । सर्वाभ्यामारम्भ–समारम्भाभ्यामप्रतिविरतो यावज्जीवम् । सर्वाभ्यां पचन–पाचनाभ्यामप्रतिविरतो यावज्जीवम् । सर्वाभ्यां करण–कारणाभ्यामप्रतिविरतो यावज्जीवम् । सर्वाभ्यां कुट्टन-पिट्टनाभ्यां, तर्जन–ताडनाभ्यां, वध–बन्ध–परिक्लेशेभ्यश्चाप्रतिविरतो यावज्जीवम् । यानि चान्यानि तथाप्रकाराणि सावद्यानि अबोधिकानि कर्माणि क्रियन्ते, परप्राणपरितापनकराणि च क्रियन्ते, ततोऽप्यप्रतिविरतो यावज्जीवम् ॥सू० ७॥

टीका–'असमिक्खियकारी'-इत्यादि । असमीक्षितकारी=भाविनमनर्थं सावद्यकर्माशुभपरिणामाद्यात्मकमविचार्य कार्यकारी सर्वेभ्यः-अश्वेत्यादि-अश्व-हस्ति-गो--महिषाः--प्रसिद्धाः, गवेलकः=मेषः, दासः=किङ्करः परिचारक इति यावत्, दासी=किङ्करी (सेविका) कर्मकरः=कार्यकारकः, पौरुषम्=पदातिसमूहः, एतेभ्यो यावज्जीवमप्रतिविरतः=अनिवृत्तो भवति । सर्वस्मात् क्रयविक्रयेत्यादि--

---

पुनः उक्त विषय की विवेचना करते हैं–'असमिक्खियकारी' इत्यादि ।

वह नास्तिकवादी असमीक्षितकारी–'मैं सावद्य कर्म करता हूँ उस से अशुभ परिणाम होता है और अशुभ परिणाम से बंधे हुवे कर्मों का भविष्य में कैसा कडवा फल भोगना पडेगा' इस बात को नहीं विचार कर कार्य करने वाला वह घोडा, हाथी, गाय, महिष, मेष, आदि, और दास दासी पदातिका समुदाय, इन सब से निवृत्त नहीं

ફરીને ઉક્ત વિષયની વિવેચના કરે છે—'असमिक्खियकारी' ઇત્યાદિ

તે નાસ્તિકવાદી, 'असमीक्षितकारी=' હુ સાવદ્ય કર્મ કરૂ છુ તેનાથી અશુભ પરિણામ થાય છે અને અશુભ પરિણામથી બધાએલાં કર્મોનું ભવિષ્યમા કેવું કડવું ફળ ભોગવવું પડશે' એ વાતનો વિચાર ન કરતાં કાર્ય કરવાવાળો તે, ઘોડા, હાથી, ગાય, ભેસ, બકરા આદિ તથા દાસ દાસી પદાતિના સમુદાય એ બધાથી નિવૃત્ત થતો નથી.

क्रयः=स्वद्रव्यदानेन परवस्तुस्वायत्तीकरणम् , विक्रयः=परद्रव्यग्रहणेन निजवस्तु-परायत्तीकरणम् , माषः=पञ्चभिर्गुञ्जाभिः परिमितो मानविशेषस्तस्यार्द्धं=समांशः, माषः=गुञ्जापञ्चकमितमानविशेषः, ताभ्यां परिमितं यद्रूपकं=रजतमुद्रा तद् माषार्द्धमाषरूपकम्--एतेषां संव्यवहारात्=प्रवृत्तिरूपात् यावज्जीवम् अप्रतिविरतो भवति । सर्वेभ्यो हिरण्येत्यादि-हिरण्यं=रूप्यं, सुवर्णं=कनकं, धनं गणिम-धरिम-मेय -- पारिच्छेद्यभेदाच्चतुर्विधम् , धान्यं--व्रीहि--कोद्रव--मुग्द--माष--तिल--गोधूम-शालियवादिकम् , मणिः--पृथ्वीकायः--इन्द्रनील--रत्न-वैडूर्य--पद्मराग--चन्द्रकान्त--

---

होता है । तथा अपना द्रव्य देकर दूसरों की वस्तु का ग्रहण करना क्रय कहा जाता है । दूसरों का द्रव्य लेकर अपनी चीज दूसरों के हवाले करना विक्रय कहा जाता है। क्रयका अर्थ खरीद करना होता है । विक्रय का अर्थ वेचना होता है । पाँच गुञ्जा से तोले हुए नाप को माप कहते हैं, उस के आधे विभाग-समांश को माषार्ध कहते हैं । इन रजत मुद्रारूप कार्यों से यावज्जीव निवृत्त नहीं होता है । तथा हिरण्य-चाँदी, सोना, धन, धन-गणिम, धरिम, मेय, परिच्छेद्य के भेद से चार प्रकार का होता है ।

(१) गणिम-जो वस्तु गिनती से दी जाय - नारियल, सुपारी आदि । (२) धरिम-जो तराजू से तोल कर दी जाय-शालि आदि । (३) मेय-जो माप कर दी जाय दूध, घी, तेल आदि, तथा वस्त्रा-दिक । (४) परिच्छेद्य--कसोटी आदी से परीक्षा कर दी जाय - मणि मुक्तादि । धान्य-चावल, कोदरा मुँग, उडद, तिल, गेहूँ, शालि और

તથા પોતાનુ દ્રવ્ય આપીને બીજાની વસ્તુનુ ગ્રહણ કરવુ કે જેને 'ક્રય' કહેવાય છે બીજાનુ દ્રવ્ય લઇને પોતાની ચીજ બીજાને હવાલે કરવી તેને વિક્રય કહેવાય છે ક્રયનો અર્થ થાય છે ખરીદ કરવુ વિક્રયનો અર્થ થાય છે વેચવુ પાચ ગુંજાથી તોળેલા માપને માષ કહેવાય છે તેનો અરધો વિભાગ-સમાશક-માષાર્ધ કહેવાય છે એવા રજત મુદ્રારૂપ કાર્યોથી જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત થતો નથી તથા હિરણ્ય-ચાદી-સોનુ ધન. ધન=ગણિમ ધરિમ મેય અને પરિચ્છેદ્ય એવા ભેદથી ચાર પ્રકારનુ થાય છે. (૧) ગણિમ=જે વસ્તુ ગણતરીથી અપાય છે તે જેમકે-નારિએલ, સોપારી આદિ- (૨) ધરિમ-જે ત્રાજવાથી તોળીને અપાય છે તે જેમકે-શાલિ આદિ. (૩) મેય-જે માપીને અપાય છે તે જેમકે-દૂધ ઘી તેલ આદિ, તથા વસ્ત્રાદિક (૪) પરિચ્છેદ્ય-કસોટી આદિથી પરીક્ષા કરીને અપાય છે તે જેમકે-મણિ મુકતા આદિ. ધાન્ય=ચોખા, કોદરા, મગ,

मेचक-स्फटिकादिः, मौक्तिकं-मुक्ताफलं, शङ्खः, शिलाप्रवालं-शिलारूपं प्रवालं= विद्रुमम्, एतेभ्यो यावज्जीवम् अप्रतिविरतो भवति ।

सर्वाभ्यां कूटतुला-कूटमानाभ्यां-कूटतुला=परवञ्चनार्थं स्वाभीष्टानुकूलं कपटेन वस्तुतोलनम्, कूटमानं=छलेन न्यूनाधिकतया वस्तुपरिमाणकरणं ताभ्यां यावज्जीवम् अप्रतिविरतः । सर्वाभ्याम् आरम्भ-समारम्भाभ्याम्-आरम्भो=हिंसादि-सावद्यव्यापारः, समारम्भः=परपीडाजनकोच्चाटनादिव्यापारः, स च कायिक-वाचिक-मानसिक-भेदात्त्रिविधः, तत्र-१ कायिकः समारम्भो यथाऽभिघाताय

जव आदि । मणि-पृथ्वीकाय से उत्पन्न होने वाले इन्द्रनील रत्न, वैडूर्य, पद्मराग, चन्द्रकान्त, मेचक=कृष्णवर्णरत्न, स्फटिक आदि । तथा मुक्ता-फल, शंख, शिलाप्रवाल=विशिष्ट रंग वाले मूँगे । इन सब से जीवन-पर्यन्त निवृत्त नहीं होता है । तथा सब प्रकार के कूट तोल और कूट माप से निवृत्त नहीं होता है ।

कूटतुला—दूसरों को ठगने के लिये अपने अनुकूल कपट से वस्तु को न्यूनाधिक तोलना ।

कूटमान-कपट से वस्तुका न्यूनाधिक माप करना । इन से वह जीवन पर्यन्त निवृत्त नहीं होता है । तथा आरम्भ और समारम्भ से निवृत्ति नहीं करता है । हिंसा आदि सावद्य व्यापार को आरम्भ कहते हैं । दूसरों को पीडा उत्पन्न करनेरूप उच्चाटन आदि व्यापार को समारम्भ कहते हैं । वह कायिक, वाचिक और मानसिक भेद से तीन प्रकार का है । (१) कायिक समारम्भ-मारने के लिये लाठी

અડદ, તલ, ઘઉં, શાલિ અને જવ આદિ મણિ= પૃથ્વીકાયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જેમકે-ઇન્દ્રનીલ રત્ન, વૈડૂર્ય, પદ્મરાગ, ચન્દ્રકાન્ત, મેચક= કૃષ્ણવર્ણ રત્ન, સ્ફટિક આદિ તથા મુક્તાફલ, શંખ, શિલાપ્રવાલ=વિશિષ્ટ રંગવાલા મૂગા આ બધાંથી જીવન-પર્યન્ત નિવૃત્ત થતો નથી તથા સર્વ પ્રકારના કૂટતોલ (ખોટાતોલ) ને કૂટમાપથી નિવૃત્ત થતો નથી

કૂટતુલા-બીજાને ઠગવામાટે પોતાને અનુકૂલ થાય તેવી રીતે કપટથી વસ્તુને ઓછી વધતી તોળવી

કૂટમાન-કપટથી વસ્તુનુ વધારે ઓછુ માપ કરવું તેનાથી તે જીવન પર્યંત નિવૃત્ત થતો નથી તથા આરભ અને સમારભથી નિવૃત્ત થતો નથી હિંસા આદિ સાવદ્ય વ્યાપારને આરભ કહે છે બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરવારૂપ ઉચ્ચાટન આદિ વ્યાપારને સમારમ્ભ છે તે કાયિક, વાચિક, અને માનસિક એવા ભેદથી ત્રણ પ્રકારના છે.

यष्टिमुष्ट्यादिकरणम्, २ वाचिकः=परप्राणातिपाताद्यर्थं क्षुद्रविद्यादिप्रयोगसंकल्पसूचकः शब्दः, ३ मानसिकः=परपीडार्थं मन्त्रादिस्मरणं, ताभ्यां यावज्जीवमप्रतिविरतो भवति ।

सर्वाभ्यां पचन-पाचनाभ्यां-पचनं=पाक आहारादिनिष्पादनम्, पाचनम्=अन्येनाहारादिसम्पादनं, ताभ्यां यावज्जीवम् अप्रतिविरतः, सर्वाभ्यां करण-कारणाभ्यां यावज्जीवम् अप्रतिविरतः। सर्वाभ्यां कुट्टन--पिट्टनाभ्यां-कुट्टनं=मुशलादिना हननं, पिट्टनं=मुद्गरादिनाऽभिहननं, ताभ्याम्, तर्जन--ताडनाभ्याम्-तर्जनं=शिरोऽङ्गुल्यादिस्फोरणतो 'ज्ञास्यसि रे जाल्म !' इत्यादि भणनं भर्त्सनं वा, ताडनं=चपेटादिदानं, ताभ्याम्, वधबन्धपरिक्लेशेभ्यः वधो=घातः, बन्धो=निगडादौ बन्धनं, परिक्लेशः=क्षुधादिना परितापनं, तेभ्यः यावज्जीवम् अप्रतिविरतः। यानि च=अनिर्दिष्टनामानि तथाप्रकाराणि=तथा-विधानि सावद्यानि=

मुष्टी आदि का व्यापार। (२) वाचिक समारम्भ–प्राणातिपात आदि के लिये क्षुद्रविद्यादि प्रयोग का संकल्पसूचक शब्द। (३) मानसिक समारम्भ–दूसरों को पीडा पहुँचाने के लिये मन्त्र आदि का स्मरण।

उनसे वह जावजीव निवृत्त नहीं होता है। तथा आहार आदि का पचन पाचन, सब प्रकार के सावद्य कर्म का करना, कराना। पिट्टन–मुद्गर आदि से पीटना। कुट्टन–मुशल आदि से कूटना। तर्जन–मस्तक अथवा अङ्गुली आदि को हिलाकर–" अरे मूर्ख ! तुझे पता लगेगा " ऐसे तिरस्कार से बोलना। ताड़न–चपेटादि से ताड़न करना। वध–खड्ग आदि से घात करना। बन्धन – बेडी आदि में जकडना। परिक्लेश--भूख प्यास आदि से दुःख देना। इन सब से वह जीवन-

(१) કાયક સમારભ મારવા માટે લાકડી, મુઠી આદિના વ્યાપાર. (૨) વાચિક સમારભ– પ્રાણાતિપાત આદિને માટે ક્ષુદ્રવિદ્યા આદિના પ્રયોગના સંકલ્પસૂચક શબ્દ– (૩) માનસિક સમારભ–બીજાને પીડા પહોચાડવા માટે મંત્ર આદિનું સ્મરણ

એનાથી તે જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત થતો નથી તથા આહાર આદિનાં પચન પાચન, સર્વ પ્રકારના સાવદ્યકર્મ કરવા કરાવવાં પિટ્ટન=મુદ્દગર આદિથી પીટવું, કુટ્ટન=મુશળ આદિથી કુટવુ, તર્જન=મસ્તક અથવા આગળી આદિને હલાવીને 'અરે મૂર્ખ ! તને ખબર પડશે' એમ તિરસ્કારથી બોલવું. તાડન=સોટીકે લપડાક આદિથી તાડન કરવું, વધ=ખડ્ગ આદિથી ઘાત કરવો. બન્ધન=બેડી આદિમા જકડવું, પરિક્લેશ=ભૂખ તરસ આદિથી દુઃખ દેવુ. આ બધાથી તે જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત થતો નથી. તથા એવા પ્રકા-

सपापानि अबोधिकानि--अविद्यमाना बोधिर्जन्मान्तरे जैनधर्मप्राप्तिर्येषां यत्र वा तानि तथा=बोधिरहितानि कर्माणि=कार्याणि क्रियन्ते, परप्राणपरितापनकराणि-परेषाम्=अन्येषां प्राणानां=प्राणिनां परितापनं=व्यथा, तत्कराणि=तद्विधायकानि च कर्माणि क्रियन्ते=विधीयन्ते ततः=तेभ्यः पूर्वोक्तेभ्यो यावज्जीवम् अप्रतिविरतः=अनिवृत्तस्तत्रैव यावज्जीवमासक्तो भवति ॥ सू० ७ ॥

पुनरपि स कीदृशीमन्यामप्यधार्मिकक्रियां करोति? इत्यत्राह – 'से जहानामए' इत्यादि ।

मूलम्–से जहानामए–केइ पुरिसे कलम-मसूर--तिल-मुग्ग-मास-निप्फाव-कुलत्थ-आलिसिंदग-जवजवा, एवमाइएहिं अयत्ते कूरे मिच्छादंडं पउंजइ । एवमेव तहप्पगारे पुरिसजाए तित्तिर-वट्टग-लावग-कवोय-कविंजल–मिय-महिस-वराह--गाह-गोह-कुम्म-सरीसिवाइएहिं अयत्ते कूरे मिच्छादंडं पउंजइ ॥ सू० ८ ॥

छाया–तद् यथानामकः कश्चन पुरुषः कलम–मसूर–तिल-मुद्ग-माष-निष्पाव-कुलत्था-ऽऽलिसिंदक-यवयवाः, एवमादिष्वयत्नः क्रूरो मिथ्यादण्डं प्रयुनक्ति । एवमेव तथाप्रकारः पुरुषजातस्तित्तिर-वर्तक-लावक-कपोत-कपिञ्जल-मृग-महिष-वराह-ग्राह-गोधा-कूर्म-सरीसृपादिष्वयत्नः क्रूरो मिथ्यादण्डं प्रयुनक्ति ॥८॥

टीका–'से जहा नामए'–इत्यादि।तद्! यथानामको=देवदत्तादिकिञ्चिन्नामा कश्चन=अनिर्दिष्टसंज्ञः पुरुषः=पुमान् 'कलमे' त्यादि–कलमः–शालिविशेषः,उक्तञ्च-

"कलमः किल विख्यातो, जायते स बृहद्वने ।
काश्मीरदेश एवोक्तो, महातण्डुलगर्भकः ॥ १ ॥" इति

-पर्यन्त निवृत्त नहीं होता है । तथा इस प्रकार के और भी सावद्य कर्म जो अबोधिजनक हैं उन सब से जावजीव निवृत्ति नहीं करता है ॥सू०७॥

फिर वह किस प्रकार की अधार्मिक क्रिया करता है? वह दृष्टान्त द्वारा कहते हैं–' से जहानामए ' इत्यादि ।

कलम एक प्रकार की शालि है । कहा भी है:–

રના બીજા પણ સાવદ્યકર્મ કે જે અબોધિજનક છે તે બધાથી જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત થતો નથી (सू ७)

ફરી તે કેવા પ્રકારની અધાર્મિક ક્રિયા કરે છે? તે દૃષ્ટાંતદ્વારા કહે છે.– 'से जहानामए' ઇત્યાદિ

કલમ એક પ્રકારની શાલિ છે કહ્યુ પણ છે.–

मसूरो = मालवादिदेशप्रसिद्धो धान्यविशेषः, तिलमुग्दभाषाप्रसिद्धाः, निष्पावः=वल्लकः 'वालोल' इति भाषायाम्' कुलत्थः प्रसिद्धः, आलिसिदकः=चपलः 'चवला' इति भाषायाम् । यवयवः=धान्यविशेषः 'जवार' इति ख्यातः एवमादिषु=एतत्प्रभृतिषु, अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया, एवमुक्तेषु अयत्नः=तद्रक्षायत्न-रहितः क्रूरो=निर्दयः सन् मिथ्यादण्डं–निरपराधेषु मिथ्यैवारोप्य दण्डः=हिंसनम् मिथ्यादण्डस्तं=हिंसां प्रयुनक्ति=करोति ।

एवमेव=अनेनैव प्रकारेण–तथाविधः पुरुषजातः=नास्तिकवादी पुरुषः, तित्तिरः=पक्षिविशेषः वर्तकः='वटेर' इति ख्यातः, लावकः । प्रसिद्धः, कपोतः-'कबूतर' इति ख्यातः कपिञ्जलः=पक्षिविशेषः, 'कुरज' इति ख्यातः, मृग-महिषौ प्रसिद्धौ वराहः=शूकरः, ग्राहः=मकरो जलजन्तुविशेषः, गोधा=प्रसिद्धा 'गोह' इति भाषायाम्, कूर्मः=कच्छपः, सरीसृपः=सर्पः, एते आदयो येषां तेषु=एत-

"कलमः किल विख्यातो, जायते स बृहद्वने ।
काश्मीरदेश एवोक्तो, महातण्डुलगर्भकः ॥ १ ॥" इति ।

यह कलम बडे वन में होता है । जिस के गर्भ में बडे २ तण्डुल रहते हैं और काश्मीर देश में ही होता है ॥ १ ॥

जैसे कोइ पुरुष कलम, मसूर जो कि मालव आदि देश में उत्पन्न होता है । तिल, मूंग, उडद, निस्पाव--वालोल, कुलत्थ, आलि-सिंदक--चवला, जवजव--जवार आदि धान्य को अयत्नशील हो क्रूरता से उपमर्दन करता हुवा मिथ्यादण्डका प्रयोग करता है । इसी प्रकार नास्तिकवादी तित्तिर, बटेर, लावक, कबुतर, कुरज, मृग, महिष, शूकर, मकर, गोह, कच्छप (कछुआ) सर्प, इत्यादि निरपराध प्राणियों

"कलमः किलविख्यातो, जायते स बृहद्वने
काश्मीरदेश एवोक्तो, महातण्डुलगर्भकः ॥१॥ ઇતિ

આ કલમ મોટા વનમા થાય છે જેના ગર્ભમા મોટા મોટા તંડુલ રહે છે અને કાશ્મીર દેશમાંજ થાય છે (૧)

જેમ કોઈ પુરુષ કલમ, મસુર કે જે માલવ આદિ દેશમા ઉત્પન્ન થાય છે. તલ મગ અડદ નિસ્પાવ–વાલોળ, કુલત્થ, આલિસિંદક–ચોળા, જવજવ જવાર આદિ ધાન્ય ને અયત્નશીલ થઈને ક્રૂરતાથી ઉપમર્દન કરતો મિથ્યાદંડનો પ્રયોગ કરે છે એવી રીતે નાસ્તિકવાદી તેતર બટેર લાવક કબુતર કુરજ મૃગ પાડો શૂકર મકર ગોહ (ઘો) કચ્છપ (કાચબા) સર્પ, ઇત્યાદિ નિરપરાધી પ્રાણિઓની અયત્નશીલ થઈ ને

त्प्रभृतिषु प्राणिषु अयत्नः=यत्नरहितः क्रूरः=निष्करुणः सन् मिथ्यादण्डं प्रयुनक्ति =ददाति। 'एषां वधे न दोषोऽस्तीति'-बुद्ध्या हिनस्तीति भावः ॥सू० ८॥

पुनर्नास्तिकक्रिया वर्ण्यते-'जावि य' इत्यादि।

मूलम्-जावि य से बाहिरिया परिसा भवइ, तं जहा-दासेति वा पेसेति वा मितएति वा भाइल्लेति वा कम्मकरेति वा भोगपुरिसेति वा, तेसिंपि य णं अण्णयरगंसि अहालहुयंसि अवराहंसि सयमेव गरुयं दंडं वत्तेति, तं जहा ॥सू०९॥

छाया-याऽपि च तस्य बाह्या परिषद्भवति, तद्यथा-दास इति वा प्रेष्य इति वा भृतक इति वा भागिक इति वा कर्मकर इति वा भोगपुरुष इति वा तेषामप्यन्तरस्मिन् यथालघुकेऽपराधे स्वयमेव गुरुक दण्डं -- वर्तयति, तद्यथा--॥ सू० ९ ॥

टीका-"जावि"-इत्यादि। तस्य=नास्तिकस्य याऽपि=या काचित् बाह्या परिषत्=जनसमुदायो भवति=सम्पद्यते तद्यथा-दासः=किङ्करः इति=अयम् वा= अथवा प्रेष्यः=प्रेषणीयो दूत इति यावत्, वा=अथवा भृतकः-भृतिभुक्=वेतनोपजीवी इति=अयं वा, भागिकः=भागवान् अंशग्राहीति वा कर्मकरः=गृहादिकार्यकरणशीलः इति वा, भोगपुरुषः--भोगप्रधानः पुरुषो भोगपुरुषः शाकपार्थिवादित्वान्मध्यमपदलोपः अन्योपार्जितानामर्थानां भोगकारी तदुपार्जितद्रव्योप-

---

की अयत्नशील होकर क्रूरता से अर्थात् "इन के वध में कोई पाप नहीं है" इस बुद्धि से हिंसा करता है ॥ सू० ८ ॥

फिर भी नास्तिकवादी की क्रिया का वर्णन करते हैं—'जावि य से बाहिरिया' इत्यादि।

उस नास्तिक की जो बाह्य परिषद् जैसे-दास-किंकर, प्रेष्य-दूत, भृतक-वेतन से काम करने वाला, भागिक-भाग लेने वाला, कर्मकर—घर का कार्य करने वाला भोगपुरुष-अन्य उसके-उपार्जित

क्रूरताथी अर्थात 'तेना वधमा कोई पाप नथी' एवी बुद्धिथी तेनी हिंसा करे छे. (सू ८)

वळी पण नास्तिकवादीनी क्रियानुं वर्णन करे छे-'जावि-य से बाहिरिया' इत्यादि

ते-नास्तिकनी जे बाह्य परिषद् जेवीके- दास-किंकर, प्रेष्य-दूत, भृतक-वेतन एटले पगार लई काम करवावाळा, भागिक-भाग लेवावाळा कर्मकर-घरनुं काम करवावाळा भोगपुरुष-अन्य-एनुं-उपार्जित धननो उपभोग करवावाळा, तेओए कोई-

जीवीत्यर्थः । तेषां=पूर्वोक्तानां दासादिभोगपुरुषपर्यन्तानामपि अन्यतरस्मिन् कस्मिंश्चिदपि यथालघुके सर्वथा स्वल्पे कपर्दिकाद्यपहरणरूपे उच्चैःशब्दोच्चारणादिरूपे वा अपराधे=अपकारे सति स्वयमेव=आत्मनैव न तु नियन्त्रपेक्षां करोति गुरुकं-गुरुमेव गुरुकं=महान्तं प्राणातिपातादिकारकं दण्डं=शासनं वर्तयति=प्रयोजयति तद्दण्डवर्तनं यथा-॥ सू० ९ ॥

गुरुकं दण्डस्वरूपं दर्शयति--'इमं' इत्यादि ।

मूलम्--इमं दंडेह, इमं मुंडेह, इमं तज्जेह, इमं तालेह, इमं अंदुयबंधणं करेह, इमं नियलबंधणं करेह, इमं हडिबंधणं करेह, इमं चारगबंधणं करेह, इमं नियलजुयलसंकोडियमोडियं करेह, इमं हत्थछिन्नयं करेह, इमं पायछिन्नयं करेह, इमं कण्णछिन्नयं करेह, इमं नक्कछिन्नयं करेह, इमं उट्ठछिन्नयं करेह, इमं सीसछिन्नयं करेह, इमं वेयछिन्नयं करेह, इमं हियउप्पाडियं करेह, इमं नयण-वसण-दसण-वदण-जिब्भुप्पाडियं करेह, इमं ओलंबियं करेह, इमं घंसियं, इमं घोलियं, इमं सूलाइयं, इमं सूलाभिन्नं, इमं खारवत्तियं करेह, इमं दब्भवत्तियं करेह, इमं सीहपुच्छियं करेह, इमं वसहपुच्छियं करेह, इमं दवग्गिदड्ढयं करेह, इमं काकणीमंसखावियं करेह, इमं भत्तपाणनिरुद्धयं करेह, इमं जावज्जीवबंधणं करेह, इमं अन्नतरेणं असुभेणं कुमारेणं मारेह ॥ सू० १० ॥

छाया--इमं दण्डयत, इमं मुण्डयत, इमं तर्जयत, इमं ताडयत, इममन्दुकबन्धनं कुरुत, इमं निगडबन्धनं कुरुत, इमं हडिबन्धनं कुरुत, इमं चा-

धनका उपभोग करने वाला, उनके किसी प्रकार के मात्र कोडी की चोरीरूप अथवा जोर से बोलनेरूप छोटे भी अपराध के होजाने पर वह किसी दूसरे की अपेक्षा नहीं रखता हुआ अपने-आप ही उनको बडा भारी दण्ड देता है, जैसे कि-॥ सू० ९ ॥

પણ પ્રકારનાં માત્ર કોડીની ચોરીરૂપ અથવા જોરથી બોલવારૂપ નાનો પણ અપરાધ કર્યો હોય તો તે બીજા કોઇની અપેક્ષા ન રાખતા પોતેજ તેમને ગહુભારે દંડ આપે છે જેમકે-(સૂ૦ ૯)

रकबन्धनं कुरुत, इमं निगडयुगलसङ्कुचितमोटितं कुरुत, इमं हस्तच्छिन्नकं कुरुत, इमं पादच्छिन्नकं कुरुत, इमं कर्णच्छिन्नकं कुरुत, इमं नासिकाच्छिन्नकं कुरुत, इममोष्ठच्छिन्नकं कुरुत, इमं शीर्षच्छिन्नकं कुरुत, इमं मुखच्छिन्नकं कुरुत, इमं वेदच्छिन्नकं कुरुत, इमं हृदयोत्पाटितं कुरुत, एवं नयन-वृषण-दशन-वदन-जिह्वोत्पाटितं कुरुत, इममवलम्बितं कुरुत, इमं घर्षितम् इमं घोलितम् , इमं शूलाचितम् , इमं शूलाभिन्नम् , इमं क्षारवर्तितं कुरुत इमं दर्भवर्तितं कुरुत, इमं सिंहपुच्छितं कुरुत, इमं वृषभपुच्छितं कुरुत, इमं दावाग्निदग्धकं कुरुत, इमं काकिणीमांसखादितं कुरुत, इमं भक्तपाननिरुद्धकं कुरुत, इमं यावज्जीवबन्धनं कुरुत, इममन्यतरेणाशुभेन कुमारेण मारयत ॥ सू० १० ॥

टीका-'इम'-मित्यादि। भो! इमं=दासादिकम् दण्डयत=दण्डरूपेण हिरण्यादिकं गृह्णत, कशादिना प्रहरत वा, इमम्=एतम् मदाज्ञालोपिनम् मुण्डयत=शिरःस्थकेशान् कर्तयत. इमं तर्जयत=अङ्गुल्यादिना भर्त्सयत, इमं ताडयत=चपेटादिना ताडितं कुरुत. इमम्=अपराधिनं अन्दुकबन्धनम्-अन्द्यते=बध्यतेऽनेनेत्यन्दुकः 'हत्थकडी' ति भाषायां तेन बन्धनं=नियन्त्रणं यस्य तथाभूतं कुरुत, इमं निगडबन्धनं=निगडेन=बेडीतिप्रसिद्धेन बन्धनं यस्य तादृशं कुरुत, हडिबन्धनं=खोटकबन्धनं 'खोडा' इति भाषायाम् कुरुत, चारकबन्धनं-

---

बडे दण्ड का स्वरूप वर्णन करते हैं-'इमं' इत्यादि।

नास्तिकवादी अपने आज्ञाकारी पुरुषों को कहता है कि—

हे पुरुषो! इन अपराधी दास आदि पर दण्ड (जुर्माना) करो, अथवा कशा-चाबुक आदि से इनको मारो। मेरी आज्ञा का उल्लङ्घन करने वाले इनका शिर मुंडा डालो। तज्जेह-इन का अंगुली आदि से तर्जन करो। तालेह-इन को चपेटे लगाओ। अंदुयबंधणं-इन को हाथकडियों से जकड दो। नियलबंधणं-इन को बेडियों में डाल दो। हडिबंधणं-इन को खोडे में दे दो। चारगबंधणं-इन को जेल

ભારે દંડના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે—'इमं' ઇત્યાદિ

નાસ્તિકવાદી પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને કહે છે કે-હે પુરુષો! આ અપરાધી દાસ આદિને દંડ (જુર્માનો) કરો, અથવા કશા=ચાબુક આદિથી તેને મારો મારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાવાળાઓનું માથું મુંડી નાખો. तज्जेह= તેને આંગળી આદિથી તર્જન કરો-ધમકાવો, તિરસ્કારો ताळेह= તેને સોટી લગાવો. अंदुयबंधणं તેને

चारकं=कारागृहं तत्र बन्धनं यस्य तथाभूतं कुरुत, इमं निगडयुगल–सङ्कुचित-मोटितं–निगडस्य युगलं–युग्मं तेन पूर्वं सङ्कुचितः पश्चान्मोटितः=कुटिलीकृताङ्गस्तथाविधं कुरुत, इमं हस्तछिन्नकं–हस्ते=करे छिन्नः=कर्तितो हस्तच्छिन्नः, स एव हस्तच्छिन्नकस्तम् कुरुत, अत्र छिन्नशब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, एवमग्रेऽपि बोध्यम् । एवम्=अनेन प्रकारेण पादच्छिन्नकं कर्णछिन्नकं, नासिकाछिन्नकम्, ओष्ठच्छिन्नकं. शीर्षच्छिन्नकं, मुखच्छिन्नकं, वेदच्छिन्नकं=छिन्नचिह्नक, हृदयोत्पाटितं=विदीर्णहृदयम् कुरुत, एवम्=अनेन प्रकारेण उत्पाटितनयनवृषणदशनवदनजिह्वम्, अवलम्बितम्=कूपवृक्षादौ रज्ज्वादिना लम्बितम्, घर्षित=कठिनभूम्यादौ काष्ठादिवद् घर्षिताङ्गम्, घोलितं=दधिभाण्डवत् मन्थितम्, शूलाचित=शूलिकोपरि समारोपितम्, शूलाभिन्नम्, क्षारवर्तितं–शस्त्रेण च्छित्त्वा लवणादीभिः क्षारपदार्थैः वर्तितं= सहितम्, दर्भवर्तितं–दर्भेषु = तीक्ष्णाग्रकुशेषु

में डाल दो । णियलजुयलसंकोडियमोडियं–इन को दोनों पैर बांध कर शरीर को पीछली ओर मोड दो । इसी प्रकार हत्थछिन्नयं--इन के हाथ काट डालो, पैर काट डालो, कान काट डालो, नांक काट डालो, ओष्ठ काट डालो, मस्तक कटा डालो, मुख काट डालो, पुरुषचिह्न काट डालो, हृदय को चीर डालो, तथा इसी प्रकार इन का नेत्र, वृषण–अण्डकोष, दॉत, शरीर और जिह्वा को खींच डालो । गले में रस्सी बांध कर कुएं तथा वृक्ष पर लटकादो । घंसियं–लकडी की तरह कठिन भूमि में इनके शरीर को घसीटो । घोलियं – दही की तरह इनका मन्थन कर डालो । सूलाइयं–शूली पर चडा दो । सूलाभिन्नं -- इनका शरीर त्रिशूल से भेद डालो । खारवत्तियं--शास्त्रो से छेद कर इन के

હાથકડિઓથી જકડી દીઓ. **नियलवंधणं** તેને બેડિઓ નાખો. **हडिवधणं०** તેને ખોડામાં દઇ દીઓ. **चारगबंधणं** તેને જેલમા નાખો. **नियलजुयलसंकोडियमोडिय** તેને બે પગ બાંધીને શરીરની પાછળના ભાગમાં મરડી દીઓ. એવીજ રીતે **हत्थछिन्नयं** તેના હાથ કાપી નાખો. પગ કાપી નાખો, કાન કાપી નાખો, નાક કાપી નાખો, હોઠ કાપી નાખો, માથુ કાપી નાખો, મોઢુ કાપી નાખો, પુરુષચિહ્ન કાપી નાખો હૃદયને ચીરી નાખો, તથા એજ પ્રકારે તેના નેત્ર, વૃષણ–અંડકોષ, દાંત, શરીર અને જીભને ખેંચી નાખો. ગળામાં રસી બાંધીને કુવામાં તથા વૃક્ષ ઉપર લટકાવો. **घंसियं=** લાકડીની પેઠે કઠણ ભૂમિ ઉપર તેના શરીરને ઘસેડો. **घोलियं** દહીની પેઠે તેને વલોવી નાખો, **सूलाइयं** શૂલી ઉપર ચડાવી દીઓ. **सूलाभिन्नं** તેના શરીરને ત્રિશૂલથી ભેદી નાખો. **खारवत्तियं** શસ્ત્રોથી છેદીને તેમાં મીઠું વગેરે ખાર ભરી દીઓ.

वर्तितं=स्थापितम्, सिंहपुच्छितं = सिंहपुच्छबद्धमित्यर्थः एवं वृषभपुच्छितम्, दावाग्निदग्धकं=वनवह्निना भस्मीभूतम्, काकिणीमांसखादितं—काकिणी=कपर्दिका वत्तुल्यमस्य यन्मांसं खण्डशः कृतं, तत् काक-गृद्ध-कुक्कुर-शृगालादिभिः खादितं=भक्षितम्, भक्तपाननिरुद्धकम् =अवरुद्धभक्तपानकं, भोजनपानरहितमिति यावत्, इमं यावज्जीवबन्धनं, जीवं=जीवनं प्राणस्थितिमभिव्याप्य जीवनपर्यन्तमिति यावत्, बन्धनं यावज्जीवबन्धनं, तत् कुरुत, इमम अन्यतरेण=बहूनां मध्ये केनचिदन्यतमेन अशुभेन कुमारेण = भल्लादिभेदनलक्षणेन कुत्सितेन मारणेन मारयत=घातयत ॥ सू० १० ॥

नास्तिकानामाभ्यन्तरिकपरिषदं प्रति व्यवहारं वर्णयति—'जावि ये'त्यादि—

मूलम्—जावि य से अब्भिंतरिया परिसा भवइ, तं जहा-मायाति वा पियाति वा भायाति वा भगिणित्ति वा भज्जाति वा धूयाति वा सुण्हाति वा, तेसिपि य णं अण्णयरंसि अहा-लहुयंसि अवराहंसि सयमेव गरुयं दंडं वत्तेइ, तं जहा—॥सू०११॥

छाया—याऽपि च तस्याऽऽभ्यन्तरिका परिषद्भवति, तद्यथा—मातेति वा पितेति वा भ्रातेति वा भगिनीति वा भार्येति वा दुहितेति वा स्नुषेति वा, तेषामपि च खलु अन्यतरस्मिन् यथालघुकेऽपराधे स्वयमेव गुरुकं दण्डं वर्तयति, तद्यथा—॥ सू० ११ ॥

शरीर में नमक--आदि क्षार भर दो । दब्भवत्तियं-- इन के शरीर में डाभ आदि तीखे घास चुभाओ । सीहपुच्छियं--सिंह की पुँछ के साथ बाँध कर छोड दो । इस प्रकार वसभपुच्छियं—बैल की पूँछ से बाँध दो । दवग्गिदड्ढयं--दावाग्नि में जला दो । काकणीमंसखाइयं--कौडी जैसे इन के मांस के टुकडे कर के कौए, गीध, कुत्ता और सियार आदि को खिलादो । इन का खाना और पीना बंध कर दो । इन को जीवनभर बाँध रखो । इन को किसी एक प्रकार की कुमौत से मार डालो ॥ सू० १० ॥

दब्भवत्तियं=તેના શરીરમાં દર્ભ આદિ તીક્ષ્ણ ઘાસ ખોસો સીહપુચ્છિયં-સિંહની પુંછડી સાથે તેને બાંધી છુટો મુકી દીઓ, એવીજ રીતે વસભપુચ્છિયં=બળદની પુંછડીએ બાંધો દવગ્ગિદડ્ઢયં-દાવાગ્નિમાં બાળી દીઓ. काकणीमसखाइयं-તેના માંસના કોડી જેવા કટકા કરી કાગડા, ગીધ, કુતરા, શિયાળ આદિને ખવરાવી દીઓ તેને ખવરાવવા પીવરાવવાનું બંધ કરો, તેને જીવનભર બાંધી રાખો. તેને કોઈપણ પ્રકારના કમોતે મારી નાખો. (સૂ ૧૦)

टीका–'जावि य'–इत्यादि । 'धूया' इति दुहिता । 'सुण्हा' इति स्नुषा=पुत्रवधूः । शेषं स्पष्टम् ॥ सू० ११ ॥

अथ मातृप्रभृतिषु दण्डप्रकारं वर्णयति–'सीओदग०' इत्यादि–

मूलम्–**सीओदगवियडंसि कायं बोलित्ता भवइ, उसिणोदयवियडेण कायं सिंचित्ता भवइ, अगणिकाएण कायं उड्डहिता भवइ, जोत्तेण वा वेत्तेण वा नेत्तेण वा कसेण वा छिवाडीए वा लयाए वा पासाइं उद्दालिता भवइ, दंडेण वा अट्ठिणा वा मुट्ठिणा वा लेलुएण वा कवालेण वा कायं आउट्टिता भवइ, तहप्पगारे पुरिसजाए संवसमाणे दुम्मणा भवंति, तहप्पगारे पुरिसजाए विप्पवसमाणे सुमणा भवंति ॥ सू० १२ ॥**

छाया–शीतोदकविकटे कायं त्रुडिता भवति, उष्णोदकविकटेन कायं सेक्ता भवति, अग्निकायेन कायमुद्दग्धा भवति, योक्त्रेण वा वेत्रेण वा नेत्रेण वा कशया वा छिवाडिकया वा लतया वा पार्श्वान्युद्दालयिता भवति, दण्डेन वा अस्थ्ना वा मुष्ट्या वा लेष्टुकेन वा कपालेन वा कायम् आकुट्टिता भवति, तथाप्रकारे पुरुषजाते संवसति दुर्मनसो भवन्ति, तथाप्रकारे पुरुषजाते विप्रवसति सुमनसो भवन्ति ॥ सू० १२ ॥

टीका–'शीतोदके'–त्यादि । शीतं च तदुदकं शीतोदकं तेन विकटे=शीतजलवत्त्वेन दुस्सहे जलाशयादौ शीतऋतुप्रभृतिषु कायं=शरीरं त्रुडिता=निम-

---

अब नास्तिक का आभ्यन्तर परिषत् के साथ वर्ताव का वर्णन करते हैं:—'जावि य से अब्भिंतरिया' इत्यादि ।

नास्तिकवादी की जो आभ्यन्तर परिषद् होती है, जैसे माता, पिता, भ्राता, भगिनी, भार्या, पुत्री और पुत्रवधू, इनके किसी एक छोटे से अपराध के होने पर भी स्वयं भारी दण्ड देता है। जैसे–॥सू० ११॥

હવે નાસ્તિકના આભ્યન્તર પારિષત્‌ની સાથેના વર્તાવનું વર્ણન કરે છે— 'जावि य से अब्भिंतरिया' ઇત્યાદિ.

નાસ્તિકવાદીની જે આભ્યન્તર પારિષદ્ હોય છે, જેમકે—માતા, પિતા, ભાઈ, બ્હેન, સ્ત્રી પુત્રી અને પુત્રવધૂ, તેમના કોઈ પણ નાના જેવા અપરાધ થતાં પણ પોતે તેમને ભારી દંડ આપે છે જેમકે—(સૂ ૧૧)

ज्जयिता भवति, उष्णोदकविकटेन=तप्तजलविकरालेन कायं-शरीरं सेक्ता=प्रक्षेप्ता भवति, अग्निकायेन=वह्निना कायमुदग्धा=भस्मीकर्ता भवति, योक्त्रेण=वृषभादिसंयोजनरज्ज्वा, 'वा' शब्दाः सर्वत्र वाक्यालङ्कारे, वेत्रेण=जलवंशेन वञ्जुलेनेति यावत् नेत्रेण=दधिमन्थनदण्डरज्ज्वा, कशया=अश्वादिताडन्या चर्मयष्ट्या, छिवाडिकया=वल्लकादिवृक्षफलिकया, यस्या बीजे निःसारिते खड्गाकारं कोशद्वयं भवति सा फलिका वल्लकादिवृक्षाणां भवति, तया फलिकया, लतया=वृक्षवल्ल्या पार्श्वानि=शरीरस्य वाम-दक्षिणभागान्-उद्दालयिता=तत्रत्य त्वक्चर्माणि उत्पाटयिता भवति, दण्डेन=लकुटेन वा, अस्थ्ना=('हड्डी' इति भाषायां ख्यातेन) मुष्टिना वा, लेष्टुकेन=लोष्ठेन पृथ्वीखण्डेनेति यावत् कपालेन=भाण्डखण्डेन वा कायम् आकुट्टिता=शरीरस्य छेदन-भेदन-व्यापारकर्ता भवति। तथा प्रकारे=

अब दण्ड का वर्णन करते हैं--' सीओदग० ' इत्यादि।

वह नास्तिकवादी शीत ऋतु में अत्यन्त ठंडे जलसे भरे हुए जलाशय में उन को डूबाता है। अत्यन्त गर्म जल उनके शरीर पर छिडकता है, उनके शरीर को अग्नि से जलाता है। जोत्तेण--वृषभ आदि का संयोजन करने के साधन को जोतर कहते हैं। वेत्तेण--बेंत, नेत्तेण-नेतर-दहीं मथने की डोरी। कसेण-चमडे का चाबुक, इन सब से मारता है। तथा छिवाडीए-वल्लक वृक्ष की फली को छिवाडी कहते हैं, चीरने पर उसके दोनों भाग तलवार की धार जैसे तीखे होजाते हैं, उन से, तथा लयाए-किसी वृक्ष की लता से शरीर के दोनों पसवाडे का चमडा उधेड देता है। तथा दंडेण--लाठी, अट्टिणा-हड्डी, और मुट्ठिणा--मुष्टि से लेलुएण- ढेला, कवालेण-घडे के टुकडे,

---

હવે દંડનું વર્ણન કરે છે- 'सीओदग०' ઇત્યાદિ

આ નાસ્તિકવાદી શીતઋતુમા અત્યન્ત ઠંડા પાણીથી ભરેલા જળાશયમા તેમને ડુબાડે છે તેમના શરીર ઉપર અત્યન્ત ગરમ પાણી છાંટે છે તેમના શરીરને અગ્નિથી બાળે છે **जोत्तेण**-બળદ આદિને ગાડામા જોડવાના સાધનને જોતર કહે છે **वेत्तेण**-નેતરની છડી **नेत्तेण**-નેતરૂં અથવા દહીં વલોવવાની દોરી **कसेण** ચામડાનો ચાબુક, એ બધાથી મારે છે તથા **छिवाडीए** વલ્લક વૃક્ષની ફલીને છિવાડી કહે છે, તેને ચીરવાથી તેના બેઉ ભાગ તરવારની ધાર જેવા તીક્ષ્ણ થઇ જાય છે તેનાથી તથા **लयाए** કોઇ વૃક્ષની લતાથી શરીરના બેઉ પડખાનું ચામડું ઉખેડી નાખે છે, તથા **दंडेण** લાકડી **अट्ठिणा** હાડકાં અને **मुट्ठिणा** મુઠીએ **लेलुएण** ઢેલા **कवालेण** ઘડાનાં

तथाविधे तादृशे इति यावत् पुरुषजाते=पुरुषजातीये संवसति-सम्=समीपे वसति=तिष्ठति सति दुर्मनसः=इतरे जनाः मातापित्रादयो विषण्णहृदया भवन्ति । तथा प्रकारे=तादृशे पुरुषजाते विप्रवसति=प्रवासं गते पृथग्भूते सति ते सुमनसः=प्रसन्नचित्ता भवन्ति ॥ सू० १२ ॥

पुनः पूर्वोक्तमेव विषयं वर्णयति-'तहप्पगारे' इत्यादि-

मूलम्-तहप्पगारे पुरिसजाए दंडपासी दंडगुरुए, दंडपुरक्खडे अहिए अस्सिं लोयंसि, अहिए परंसि लोयंसि। ते दुक्खेंति सोयंति, एवं झुरंति तिप्पंति पिट्टंति परितप्पंति । ते दुक्खण सोयण-झुरण-तिप्पण-पिट्टण-परितप्पण-वह-बंध-परिकिलेसाओ अप्पडिविरया भवंति ॥ सू० १३ ॥

छाया-तथाप्रकारः पुरुषजातः दण्डपार्श्वी दण्डगुरुकः, दण्डपुरस्कृतः अहितोऽस्मिन् लोकेऽहितः परस्मिन् लोके । ते दुःखयन्ति, शोचयन्ति, एवं झुरयन्ति, तेपयन्ति, पिट्टयन्ति, परितापयन्ति, ते दुःखन-शोचन-झुरण-तेपन पिट्टन-परितापन-वध-बन्ध-परिक्लेशादप्रतिविरता भवन्ति ॥ सू० १३ ॥

टीका-'तहप्पगारे' इत्यादि । तथाप्रकारः=तथाविधः पुरुषजातः=पुरुषजातीयो दण्डपार्श्वी-दण्डयुक्तं पार्श्वं=कक्षाधः शरीरस्य वाम-दक्षिणभागरूपं दण्डपार्श्वं तदस्यास्तीति दण्डपार्श्वी=जननीजनकादिताडनार्थं कक्षाधस्तले दण्ड

इन से शरीर का छेदन भेदन करता है। इस तरह नाना प्रकार के दंड देकर माता पिता आदि को बडा कष्ट उत्पन्न करता है जिस से ऐसे मनुष्य के समीप रहने पर माता पिता आदि दुःखी होते हैं । ऐसे मनुष्य जब बाहर जाते हैं तब माता पिता आदि प्रसन्न रहते हैं ॥ सू० १२ ॥

फिर उसी विषय का वर्णन करते हैं-'तहप्पगारे' इत्यादि ।

पूर्व प्रकार का नास्तिकवादी पुरुष दंडपासी - माता पिता को

ઠીકરા, એનાથી શરીરને છેદન ભેદન કરે છે, આવી રીતે ઘણા પ્રકારના દંડ આપીને માતા પિતા આદિને બહુ કષ્ટ ઉત્પન્ન કરે છે, જેથી તેવા મનુષ્યની સમીપ રહેવાથી માતા પિતા આદિ દુઃખી થાય છે. એવા મનુષ્ય જ્યારે બહાર જાય છે ત્યારે માતા પિતા આદિ બધા ખુશી રહે છે (સૂ ૧૨)

વળી તેજ વિષયનું વર્ણન કરે છે—'तहप्पगारे' ઇત્યાદિ.

ઉપર કહ્યા તે પ્રકારના નાસ્તિકવાદી પુરુષ दंडपासी માતા પિતાને મારવા

धारी, यद्वा 'दंडमासी' इति पाठे 'दण्डमर्शी' इति च्छाया, तत्र दण्डं मर्शितुं शीलमस्येति स तथा–अल्पापराधेऽपि कठिनकठिनतरादिदणुविचारक इत्यर्थः। दण्डगुरुकः–दण्डनं दण्डः=ताडनादिरूपः, तत्र गुरुरिवेति दण्डगुरुः स एव तथा, यद्वा–गुरुरेव गुरुकः स दण्डो यस्य स तथा महादण्डयिता, आर्षत्वादगुरुकशब्दस्य न पूर्वप्रयोगः । दण्डपुरस्कृतः--पुरस्कृतः=अग्रेकृतो दण्डो येन स तथा क्रोधादिध्माततया दण्डस्यैव प्रथमतः पुरस्कर्ता, अस्मिन्=इहलोके अहितः=अहितकरः स्वात्मनः शत्रुरित्यर्थः, परस्मिन् लोके अहितः । ते=नास्तिकाः दुःखयन्ति=परान् निष्कारणं क्लेशयन्ति, शोचयन्ति=शोकाकुलीकुर्वन्ति, एवम्=अनेन प्रकारेण झुरयन्ति=अल्पाहारादिना दुर्वलं कुर्वन्ति, तेपयन्ति=अश्रूणि विमोचयन्ति रोदयन्तीति यावत् पिट्टयन्ति=मुद्गरादिना वस्त्रा-

मारने के लिये बगल में दण्ड रखता है । अथवा–' दण्डमर्शी '–इस पाठ का अर्थ यह है कि–माता पिता आदि के थोडे से अपराध के होने पर भी कठिन से कठिन दण्ड देने का विचार करने वाला । दंडगुरुए–दण्डगुरुक का अर्थ होता है कि–मार पीट करने में गुरु जैसा, अथवा बडा दण्ड करने वाला, तथा जोर से मारने वाला । दंडपुरक्खडे--क्रोध आदि में आविष्ट होकर दण्ड–लाठी को ही आगे रखने वाला । अहिए अस्सिं०—इस लोक में अपने ही आत्मा का शत्रु है तथा अहिए परंसि०–परलोक में भी अपनी आत्मा का अहित करता है । वे नास्तिक दुक्खेंति – दूसरों को विना कारण दुःख देते हैं । सोयंति--शोक–चिन्ता उत्पन्न कराते हैं । झुरंति–दुःख पहुँचा कर झुराते हैं । तिप्पंति--रुदन कराते हैं । पिट्टंति--मुद्गर (मुदगल) आदि से वस्त्र

માટે બગલમા દડ રાખે છે અથવા दंडमर्शी એવા પાઠના અર્થ એ છે કે–માતા પિતા આદિનો જરા સરખો અપરાધ થઇ જતા પણ સખતમા સખત દડ દેવાનો વિચાર કરવાવાળા दंडगुरुए– દડગુરુકનો અર્થ થાય છે કે– મારપીટ કરવામા ગુરુ જેવા, અથવા ભારે દડ કરવાવાળા તથા જોરથી મારવાવાળા- दंडपुरक्खडे–ક્રોધ આદિ આવતા ઉશ્કેરાઇ જઇ દડ–લાકડીને જ આગળ રાખવાવાળા अहिए अस्सिं ० આ લોકમા પોતાનાજ આત્માના દુશ્મન છે તથા अहिए परंसि० પરલોકમા પણ પોતાનુ અહિત કરે છે ફરી તે નાસ્તિક दुक्खेंति– બીજાને વિના કારણ દુ ખ દે છે सोयंति શોક–ચિન્તા ઉત્પન્ન કરાવે છે झुरंति– દુ ખ પમાડીને ઝુરાવે (રીબાવે) છે तिप्पंति રોવડાવે છે पिट्टंति– મુદ્ગલ આદિથી (વસ્ત્રને ધોતા જેમ પીટે છે તેમ) પીટે છે.

दिवत्ताडयन्ति, परितापयन्ति=विविधातापं जनयन्ति, ते दुखन-झूरण-तेपन-पिट्टन-परितापन-वध-बन्ध-परिक्लेशात्-दुखनं=दुखोत्पादनं, शोचनं=शोकोत्पादनं झूरणं=दुर्बलीकरणं, तेपनम्=अश्रुक्षरणोत्पादनं, पिट्टनं=मुद्गरादिना हननं, परितापनं=सर्वतस्तापस्य=कायिकादिदुःखस्योत्पादनम् वधो=घातः, बंधो=निगडादिबन्धनम्, एतज्जन्यात् परिक्लेशात् अप्रतिविरताः=अनिवृत्ता-भवन्ति, परपरिक्लेशदत्तचित्ता एव सततं वर्तन्त इति भावः ॥ सू० १३ ॥

संप्रति नास्तिकदशां वर्णयति-'एवामेव' इत्यादि-

मूलम्-एवामेव ते इत्थिकामभोगेहिं मुच्छिया गिद्धा गढिया अज्झोववण्णा जाव वासाइं चउ-पंचमाइं छ-दसमाइं वा अप्पतरं वा भुज्जतरं वा कालं भुंजित्ता कामभोगाइं, पसेवित्ता वेरायतणाइं, संचिणित्ता बहुइं पावाइं कम्माइं ओसण्णं संभारकडेण कम्मुणा, से जहानामए अयगोलेइ वा सेलगोलेइ वा उदयंसि पक्खित्ते समाणे उदगतलमइवइत्ता अहे धरणीतलपइट्ठाणे भवइ, एवामेव तहप्पगारे पुरिसजाए वज्जबहुले धूणबहुले पंकबहुले वेरबहुले दंभनियडिसाइबहुले, आसायणबहुले अजसबहुले अप्पत्तियबहुले उस्सण्णं तसपाणघाई कालमासे कालं किच्चा धरणितलमइवइत्ता अहेनरगधरणितलपइट्ठाणे भवइ ॥ सू० १४ ॥

के समान पीटते है। परितप्पंति-अनेक प्रकार से संताप पहुँचाते हैं। इस प्रकार वे दुःखन, शोचन, झुरण, तेपन, पिट्टन, परितापन, वध, बन्ध, परिक्लेश से दुःख देना, शोक कराना, दुर्बल करना, आंसू निकलवाना, मुद्गर आदि से पीटना, परिताप पहुँचाना, घात करना, बेडी आदि से जकडना, इन सब से जावजीव निवृत्त नहीं होते हैं, अर्थात् इन पापों में निरन्तर तत्पर रहते हैं ॥ सू० १३ ॥

तिप्पंति અનેક પ્રકારે સંતાપ કરાવે છે. આ પ્રમાણે તે દુખન, શોચન, ઝુરણ, તેપન પિટ્ટન, પરિતાપન, વધ, બન્ધ, પરિક્લેશથી દુઃખ દેવું, શોક કરાવવો દુર્બલ કરી દેવું, આંસુ પડાવવા, મુદ્ગર આદિથી પીટવું, પરિતાપ પહોચાડવો, ઘાત કરવો બેડી આદિથી બાંધવુ એ બધાંથી જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત થતા નથી અર્થાત્ એ પાપોમા નિરન્તર તત્પર રહે છે, (સૂ. ૧૩)

छाया-एवमेव ते स्त्रीकामभोगेषु मूर्च्छिता गृद्धा ग्रथिता अध्युपपन्ना यावद्वर्षाणि चत्वारि, पञ्च, षड्, दश वाऽल्पतरं वा भूयस्तरं वा कालं भुक्त्वा कामभोगान्, प्रसेव्य वैरायतनानि, सञ्चित्य बहूनि पापानि कर्माणि ओसण्णं सम्भारकृतेन कर्मणा तद्यथानामकम्-अयोगोलक इति वा शैलगोलक इति वा उदके प्रक्षिप्तः सन् उदकतलमतिवर्त्य अधो धरणीतलप्रतिष्ठानो भवति, एवमेव तथा प्रकारः पुरुषजातोऽवद्यबहुलः धूतबहुलः, पङ्कबहुलः, वैरबहुलः, दम्भनिकृतिसातिबहुलः अयशोबहुलः, अप्रतीतिबहुलः उस्सण्णं त्रसप्राणघाती कालमासे कालं कृत्वा धरणीतलमतिवर्त्याधोनरकधरणीतलप्रतिष्ठानो भवति ॥सू० १४॥

टीका-'एवामेवे'-त्यादि । एवमेव= अनेनैव प्रकारेण ते=नास्तिकाः स्त्रीकामभोगेषु=शब्दादिविषयेषु मूर्च्छिताः=मोहवशेन सदसद्विवेकरहिताः, गृद्धाः =लोलुपाः, ग्रथिताः=आसक्ता, अध्युपपन्नाः=तद्दत्तचित्ताः विषयभोगप्रसक्ता इत्यर्थः, यावत् चत्वारि पञ्च षट् दश वा वर्षाणि, वा=अथवा अल्पतरम्= अत्यल्पम्, भूयस्तरम्= अतिबहुं वा कालं यावत् कामभोगान् =विषयभोगान् भुक्त्वा=उपभुज्य, तथा वैरायतनानि=वैरानुबन्धस्थानानि प्रसेव्य=निषेव्य संभारकृतेन-सम्भारो=बहुदलिकसंयोगस्तेन कृतेन=सम्पादितेन कर्मणा=दुष्परिणामिकृत्येन बहूनि=प्रचुराणि पापानि=सावद्यानि कर्माणि=बद्ध-स्पृष्ट-निद्ध-निकाचितावस्थानि 'ओसण्णं' बाहुल्येन (देशी शब्दोऽयम्) संचित्य=संगृह्य, तद्यथानामकं=यथादृष्टान्तम्, तदेव दृष्टान्तेन दर्शयति-यथा अयोगोलकः=लोहपिण्डः

अब नास्तिक की दशा का वर्णन करते हैं-'एवामेव' इत्यादि ।

इसी प्रकार से नास्तिवादी स्त्रीकामभोगो में मुच्छिया- मूर्छित होते हैं । गिद्धा-लोलुप होते हैं । गढिया-आसक्त होते हैं । अज्झोववण्णा-विषयभोगों में ही तल्लीन रहते है। यावत चार, पांच, छः, दश वर्ष पर्यन्त अथवा इस से कुछ न्यून या अधिक समय तक कामभोगों को भोगकर और वैरभावों का संचय कर अनेक पाप कर्मों का उपार्जन करते हुवे प्रायः भारी कर्मों की प्रेरणा से, जैसे लोहेका

હવે નાસ્તિકના દશાનુ વર્ણન કરે છે-'एवामेव' ઇત્યાદિ

આવાજ પ્રકારથી નાસ્તિકવાદી સ્ત્રીકામભોગોમા **मुच्छिया** મૂર્છિત થાય છે. **गिद्धा** લોલુપ થાય છે **गढिया**-આસક્ત થાય છે **अज्झोववण्णा** વિષય ભોગોમાંજ તલ્લીન રહે છે ચાર, પાચ, છ, કે દશ વર્ષ સુધી અથવા તેનાથી થોડા વધારે ઓછા સમય સુધી કામભોગોને ભોગવતો મુખ્યત્વે ભારી કર્મોની પ્રેરણાથી, જેમ લોઢાનો

तथा च शैलगोलकः-शैलः=पाषाणस्तस्य गोलकः=गोलाकारपिण्डः उदके=जले प्रक्षिप्तः=निहितः सन् उदकतलं जलभागम् अतिक्रम्य अधो धरणीतलप्रतिष्ठानो अधःप्रदेशे भूमितलावस्थितिको भवति, एवमेव = इत्थमेव तथाप्रकारः=तादृशः पूर्वोक्तप्रकारपापकारी पुरुषजातः=कश्चित्पुरुषः, अवद्यबहुलः=अतिपापिष्ठः, यद्वा-'वज्रबहुलः' इतिच्छाया, वज्रमिव कर्म, तेन बहुलः=समृद्धः वज्रोपमकठोरकर्म-युक्तः, धूनबहुलः, धूननं धूनं कर्मक्लेशकारणं तेन बहुलः, पङ्कबहुलः-पङ्क= पापं तेन बहुलः. वैरं =शात्रवं तेन बहुलः, दम्भेत्यादि-दम्भः=कपटः, नि-कृतिः=मायासहितः कपटः साति=परवञ्चनयुक्तं कर्म एतैर्बहुलः, आशातनाबहुलः आ=सामस्त्येन शात्यन्ते=विनाश्यन्ते ज्ञानादिगुणा याभिस्ता आशातनाः=प्रति-पिद्धाचरणानि, ताभिर्बहुलः, अयशोबहुलः = अकीर्तिबहुलः प्रचुराऽयशोभागी, अप्रतीतिबहुलः-अप्रतीतिः=ताडनादिना विश्वासविच्छेदस्तद्बहुलः, उस्सन्नं-बाहु-ल्येन त्रसप्राणघाती - त्रसनामकर्मोदयात् त्रसन्ति = उद्विजन्तीति त्रसास्त एव प्राणाः=प्राणन्तीति प्राणाः=प्राणिनस्तान् घातयितुं शीलमस्येति स तथा=द्वीन्द्रि-यादिजीवहिंसावान कालमासे-कालो=मरणं तस्य मासः=प्रक्रमादवसरः काल-

---

अथवा पत्थर का गोला जल में फेंका हुआ जलका अतिक्रमण कर के नीचे भूमि के तल पर जा बैठता है उसी तरह पूर्वोक्त पापी पुरुष, वज्जबहुले—अवद्यबहुलः-अतिपापिष्ठ पापोंसे भरा हुवा अथवा "वज्र-बहुलः"-वज्र जैसे कर्मो से भारी धूणवहुले—क्लेशकारी कर्मो से भारी, पंकवहुले-पापरूप कीचड से भरे हुए, वेरबहुले-बहुत जीवों को दुःख-दायी होने से वैरभाव वाले, दंभनियडिसाइबहुले — महादम्भी, महा-कपटी, और महाधूर्त, आसायणबहुले-देव गुरु धर्म की आशातना करने वाले । अप्पत्तियबहुले - जीवों को दुःख देने से अप्रतीति अविश्वास वाले, अजसबहुले—प्रतिषिद्ध आचरण से अपकीर्तिवाले, उस्सण्णं-प्राय

અથવા પથ્થરનો ગોળો પાણીમા ફેંકતા પાણીને અતિક્રમણ (પાર) કરીને નીચે ભૂમિને તળીએ જઈને બેસે છે તેવીજ રીતે પૂર્વોકત પાપી પુરુષ अवद्यबहुलः અતિપાપિષ્ટ= પાપથી ભરેલા અથવા वज्जबहुले-વજ્ર જેવા કર્મોથી ભારે, धूणवहुले- કલેશકારી કર્મોથી ભારે. पंकवहुले- પાપરૂપી કીચડથી ભરેલા वेरवहुले-ઘણા જીવોને દુ ખદાયી હોવાથી વેરભાવવાળા, दंभनियडिसाइवहुले મહાદમ્ભી મહાકપટી અને મહાધૂર્ત आसायणवहुले- દેવ ગુરુ ધર્મની આશાતના કરવાવાળા, अप्पत्तियवहुले જીવોને દુઃખ દેવાથી અપ્રતીત (અવિશ્વાસ) વાળા अजसवहुले-પ્રતિષિદ્ધ આચરણથી અપ-

मासस्तस्मिन्=मरणावसरे कालं कृत्वा=कालधर्मं प्राप्य धरणीतलं=पृथ्वीतलम् अतिवर्त्य=अतिक्रम्य अधोनरकधरणीतलप्रतिष्ठानो तमस्तमादिनरकभूमिभागावस्थितिको भवति ॥ सू० १४ ॥

नरकवर्णनमाह-'ते णं णरगा' इत्यादि-

मूलम्-ते णं नरगा अंतोवट्टा, बाहिंचउरंसा. अहे खुरप्पसंठाणसंठिया, निच्चंधकारतमसा, ववगय-गह-चंदसूर-णक्खत्त जोइसप्पहा, मेद-वसा-मंस-रुहिर पूयपडल चिक्खल्ल-लित्ताणुलेवणतला, असुइविस्सा, परमदुब्भिगंधा, काउयअगणिवण्णाभा, कक्खडफासा, दुरहियासा, असुभा नरगा, असुभा नरएसु वेयणा, नो चेव णं नरएसु नेरइया निद्दायंति वा, पयलायंति वा, सुतिं वा रतिं वा धितिं वा मतिं वा उवलभंति ते णं तत्थ उज्जलं विउल पगाढ कक्कसं कडुयं चंडं दुक्खं दुग्गं तिक्खं तिव्वं दुक्खहियासं नरएसु नेरइया नरयवेयणं पच्चणुभवमाणा विहरंति ॥ सू० १५ ॥

छाया-ते खलु नरका अन्तर्वृत्ताः, बहिश्चतुरस्राः, अधः-क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः, नित्यान्धकारतमसो व्यपगतग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्योतिःप्रभाः, मेदो-वसा-मांस रुधिर-पूयपटलचिक्खल्ललिप्तानुलेपनतलाः, अशुचिविस्राः, परमदुरभिगन्धाः, कापोताग्निवर्णाभाः, कर्कशस्पर्शाः, दुरधिसह्याः, अशुभा, नरकाः, अशुभा नरकेषु वेदना । नो चैव खलु नरकेषु नैरयिकाः निद्रान्ति वा प्रचलायन्ते वा स्मृतिं वा रतिं वा धृतिं वा मतिं वोपलभन्ते ते । खलु तत्रोज्वलां विपुलां प्रगाढां कर्कशां कटुकां चण्डां रुद्रां दुखां दुर्गां तीक्ष्णां तीव्रां दुःखाध्यास्यां नरकेषु नरकवेदना प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥ सू० १५ ॥

टीका-'ते'-इत्यादि । ते=येषु 'नास्तिको' गच्छति 'णं' इति वाक्यालङ्कारे नरकाः=निरयावासाः अन्तर्वृत्ताः-अन्तः=मध्ये वृत्ताः=वर्त्तुलसंस्थानाः,

---

कर के त्रसप्राणघाती-द्वीन्द्रियादि प्राणियों की हिंसा करने वाले पापी पुरुष मरण के समय कालधर्म प्राप्त कर, पृथ्वीतलका अतिक्रमण कर के अधोनरकधरणीतल में-तमस्तमादि नरक में जाते हैं ॥ सू० १४ ॥

કીર્તિવાળા, उस्सण्णं-મુખ્યત્વે કરીને ત્રસપ્રાણઘાતી- દ્વિન્દ્રિયાદિ પ્રાણીઓની હિંસા કરવાવાળા, તે પાપી પુરુષ મરણ સમયે કાલધર્મને પ્રાપ્ત કરી પૃથ્વીતલને અતિક્રમણ કરી અધોનરકધરણીતલમા-તમસ્તમાદિ નરકમા જાય છે. (સૂ ૧૪)

बहिः=बाह्ये चतुरस्राः=चतुष्कोणाः, अधः=अधो भागे क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः-क्षुरप्रसंस्थानवन्तः, नित्यान्धकारतमसः-नित्यं=सार्वकालिकम् अन्धकारतमः-अन्धकारेषु तमः अन्धकारतमः=अतिशयिततमो यत्र ते तथा=सर्वथाऽत्यन्तान्धकारयुक्ताः, व्यपगतग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्योतिःप्रभाः-ग्रह-चन्द्र-सूर्य-नक्षत्रप्रकाशपुञ्ज रहिताः, मांसं, रुधिरं= शोणितं पूयं = पक्कं रुधिरम् , एतेषां पटलं=समूहः एव चिक्खल्लं= प्रचुरकर्दमस्तेन लिप्तम् , अनुलेपनं=लेपयुक्तं तलं यत्र ते तथा, अशुचिविस्राः= अशुचि=अपवित्रं विस्रम्=कुथितमांसादिगन्धो यत्र ते तथा अतएव परमदुरभिगन्धाः-परमः=अतिशयितः दुरभिगन्धो = दुर्गन्धो यत्र ते तथा, कापोताग्निवर्णाभाः=कृष्णाग्निवर्णाभाः ।

कर्कशस्पर्शाः=वज्रमयकण्टकाकीर्णत्वात् कठिनस्पर्शाः, अत एव दुरधिसह्याः=दुःखेन सहनीयाः अशुभाः=अविद्यमानं शुभं=कल्याणं यत्र ते तथा, नरकाः=नैरयिकनिवासाः, नरकेषु=निरयेषु अशुभा=पञ्चानामपीन्द्रियार्थानामशोभनत्वात् शातरहिता वेदना=व्यथा । नरकेषु नैरयिकाः=नरकस्थजीवाः न निद्रान्ति=निद्रां न लभन्ते, न प्रचलायन्ते=ईषदपि न स्वपन्ति, स्मृतिं=स्मरणं

अब नरक का वर्णन करते हैं—'ते णं नरगा' इत्यादि ।

वे नरकावास, मध्य में गोल हैं। बाहर चतुष्कोण वाले हैं। नीचे क्षुर (उस्तरा) के समान तीक्ष्ण हैं । सर्वथा अन्धकारयुक्त हैं। जहाँ ग्रह चन्द्र सूर्य नक्षत्रों का प्रकाश नहीं होता है । वे नरकावास वसा मांस रुधिर और पीव - विकृत रुधिर के कीचड से युक्त हैं, अपवित्र हैं, कुथित – सडे हुए मांस आदि की गंध वाले होने से जहाँ अतिशय दुर्गन्ध है और धम्यमान -- लोहे की काली अग्नि की ज्वाला के समान वर्ण वाले हैं । वज्र के कांटे युक्त होने से जिन का स्पर्श कठोर है इस लिए वे दुस्सह्य हैं अशुभ हैं और वहाँ अशुभ ही वेदना है । नरक के जीवों को निद्रा नहीं आती है--वे

હવે નરકનું વર્ણન કરે છે-'ते णं नरगा' ઇત્યાદિ

તે નરકવાસ મધ્યમા ગોળ છે બહાર ચતુષ્કોણ વાળાં છે નીચે ક્ષુર (અસ્તરા) ના જેવા તીક્ષ્ણ ધારવાળા છે બિલકુલ અધકારયુકત છે જયા ગ્રહ, ચન્દ્ર. સૂર્ય, નક્ષત્રોનો પ્રકાશ નથી તે નરકવાસ વસા માંસ રૂધિર અને પીવ (પરૂ)=વિકૃત રૂધિરના કીચડથી યુકત છે અપવિત્ર છે, કુથિત=સડેલા માસ આદિથી ગધવાળા હોવાથી જ્યા અતિશય દુર્ગન્ધ છે અને ધમ્યમાન લોઢાની કાળી અગ્નિની જવાલાના જેવા વર્ણવાળા છે વજ્રના કાટાવાળા હોવાથી જેનો સ્પર્શ કઠોર છે તેથી તે દુ:સહ્ય છે, અશુભ છે,

जात्यादेः, रतिम्-अनुरागं वा धृतिं=धैर्यं वा मतिं=बुद्धिं वा नो-न चैव=खलु उपलभन्ते=प्राप्नुवन्ति । ते=नैरयिकाः तत्र=नरकेषु उज्ज्वलां=सर्वत उत्कृष्टां विपुलां=महतीं प्रगाढाम्=अत्यन्तां कर्कशां=कठिनां कटुकां=प्रतिकूलां चण्डां=क्रूरां रुद्रां=रौद्रां भयानकामिति यावत् दुखां=दुःखरूपां दुर्गाम्=दुःखेन तरणीयां तीक्ष्णां=हृदयविदारकतया खरां, तीव्रां=कठोरां दुःखाधिसह्याम्=दुःखेनाधिसहनयोग्यां नरकवेदनां=नरकव्यथां प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति=प्रवर्तन्ते ॥सू० १५॥

पुनः पूर्वोक्तमेव विषयं दृष्टान्तद्वारा परिपुनष्टि 'से जहा०' इत्यादि ।

मूलम्-से जहानामए रुक्खे सिया, पव्वयग्गे जाए मूलच्छिन्ने अग्गे गुरुए, जओ निन्नं, जओ दुग्गं, जओ विसमं, तओ पवडंति, एवामेव तहप्पगारे पुरिसजाए गब्भाओ गब्भं जम्माओ जम्मं माराओ मारं दुक्खाओ दुक्खं दाहिणगामिनेरइए कण्हपक्खिए आगमेस्साणं दुल्लभबोहिए यावि भवइ । से तं अकिरियावाई ॥ सू० १६ ॥

छाया-तद्यथानामको वृक्षः स्यात् , पर्वताग्रे जातो मूलच्छिन्नोऽग्रेगुरुको यतो निम्नं, यतो दुर्गं, यतो विषमं, ततः प्रपतति, एवमेव तथाप्रकारः पुरुषजातो गर्भाद्गर्भं जन्मनो जन्म मारान्मारं दुःखाद् दुःखं दक्षिणगामिनैरयिकः कृष्णपाक्षिक आगमिष्यति काले दुर्लभबोधिश्चाऽपि भवति । सोऽसावक्रियावादी ॥ सू० १६ ॥

टीका-'से जहानामए'-इत्यादि । तद्यथानामकः=किञ्चिन्नामधेयो वृक्षः=तरुःस्यात्=भवेत् स पर्वताग्रे=गिरिशिखरे जातः=उत्पन्नःमूलछिन्नः=छिन्नमूलः अग्रे

तनिक भी नहीं सोते हैं । वे स्मृति, प्रेम, धैर्य, बुद्धि प्राप्त नहीं करते हैं । वे नारकी नरक में उज्ज्वल, विपुल, प्रगाढ, कर्कश, कटुक, चण्ड, रौद्र, दुःखमय, तीक्ष्ण, तीव्र और दुःसह वेदना का अनुभव करते रहते हैं ॥ सू० १५ ॥

અને ત્યા અશુભ જ વેદના છે નરકના જીવોને નિદ્રા નથી આવતી—તેઓ જરાપણ સૂઈ શકતા નથી તેઓ સ્મૃતિ, પ્રેમ, ધૈર્ય કે બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા નથી તેઓ નારકી નરકમા ઉજ્જવલ વિપુલ, પ્રગાઢ કર્કશ, કટુક, ચણ્ડ, રૌદ્ર, દુ ખમય, તીક્ષ્ણ, અને દુ.સહ વેદનાના અનુભવ કરતા રહે છે. (સૂ ૧૫)

गुरुकः=उपरितनभागावच्छेदेन गौरवान्वितः भाराभिभूत इति यावत् यतः=यत्र निम्नं=गभीरं स्थानं यतो=यत्र दुर्गं=दुष्प्रवेशं यतो=यत्र च विषमं=कठिनम् अत्युच्चैस्त्वातिनीचैस्त्वादिना दुस्तरं स्थानं विद्यते ततः=तस्मिन् गभीर-दुर्गमनिम्नोन्नतस्थाने प्रपतति=प्रकर्षेण निपातमाश्रयते, एवमेव=अनेनैव प्रकारेण तथाप्रकारः=तादृशः प्राप्तनास्तिकभावः पुरुषजातः=पुरुषजातीयः पुरुषाधमः, दुष्कर्मकारी कर्मवातप्रेरितो नरकगर्त्ते पतति ततो निस्सृत्य गर्भाद्=एकस्माद् गर्भाद् गर्भं=गर्भान्तरम्, जन्मनः=एकस्मात् जन्मनो जन्म=जन्मान्तरम्, माराद्=एकस्माद् मृत्यो, मारम्=मरणान्तरं, दुःखाद्=एकस्माद् दुःखात् दुःखं=दुःखान्तरं प्राप्नोति। असौ दक्षिणगामिनैरयिकः–दक्षिणां (दिशं) गन्तुं शीलमस्येति दक्षिणगामी, स चासौ नैरयिकः, पुनः कृष्णपाक्षिकः–कृष्णानां नास्तिकत्वेन मलिनानां पक्षो=वर्गस्तत्र भवः कृष्णपाक्षिकः=क्रूरकर्मकारी, अत

उक्त विषय को ही दृष्टान्तद्वारा पुष्ट करते हैं–'से जहानामए' इत्यादि।

जैसे कोई वृक्ष पर्वत के शिखर पर उत्पन्न हुआ हो और उसका मूल कट गया हो एवं ऊपर का भाग बडा ही बोझा वाला हो, एसा वृक्ष नीचे दुर्गम विषम स्थान में गिरता है, इसी प्रकार पूर्वोक्त नास्तिकवादी कर्मरूप वायुसे प्रेरित होकर नरकरूप खड्ड में गिर जाते हैं। फिर वहाँ से निकल कर एक गर्भ से दूसरे गर्भ में, एक जन्म से दूसरे जन्म में, एक मरण से दूसरे मरण में और एक दुःख से दूसरे दुःख में प्राप्त होते हैं। यह नास्तिकवादी दक्षिण गामी नैरयिक अर्थात् नरकावास में भी दक्षिण दिशा के नरकस्थानों में उत्पन्न होने वाला कृष्णपाक्षिक–अर्थात् अर्धपुद्गलपरावर्तन से अधिक

ઉપર કહેલા વિષયને દૃષ્ટાન્તદ્વારા દૃઢ કરે છે-'से जहानामए' ઇત્યાદિ

જેમ કોઈ વૃક્ષ પર્વતના શિખર ઉપર ઉત્પન્ન થયુ હોય તેનુ મૂળ કપાઇ ગયુ હોય એટલે ઉપરનો ભાગ બહુજ ભારવાળો હોય એવુ વૃક્ષ નીચે દુર્ગમ વિષમ સ્થાનમાં પડી જાય છે એવી રીતેજ પૂર્વોક્ત નાસ્તકવાદી કર્મરૂપ વાયુથા પ્રેરાએલ હોઇને નરકરૂપ ખાડામા પડી જાય છે પછી ત્યાથી નીકળીને એક ગર્ભમાથી બીજા ગર્ભમા, એક જન્મમાંથી બીજા જન્મમા, એક મરણમાથો બીજા મરણમા અને એક દુઃખમાથી બીજા દુઃખમા પ્રાપ્ત થાય છે એ નાસ્તકવાદી દક્ષિણગામી નૈરયિક અર્થાત્ નરકાવાસમાં પણ દક્ષિણ દિશાના નરકસ્થાનોમા ઉત્પન્ન થવાવાળા, કૃષ્ણપાક્ષિક=અર્થાત

एव प्रचुरसंसारभागी भुवि धृतदेहः आगमिष्यति=भविष्यति काले दुर्लभबोधिकः-दुर्लभा=दुष्प्राप्या बोधिः=जन्मान्तरे जैनधर्मप्राप्तिर्यस्य स तथा-दुरापजिनधर्मप्राप्तिकः, चापि भवति । सः=प्रस्तुतः असौ अक्रियावादी ॥सू० १६॥

अथास्तिकवादविषयं वर्णयति-'से किरियावाई' इत्यादि-

मूलम्-से किरियावाई यावि भवइ, तं जहा-आहियवाई, आहियपन्ने, आहियदिट्ठी, सम्मावाई, णितियावाई, संतिपरलोगवाई, अत्थि इह लोगे, अत्थि परलोगे, अत्थि माया, अत्थि पिया. अत्थि अरिहंता, अत्थि चक्कवट्टी, अत्थि बलदेवा अत्थि वासुदेवा, अत्थि सुक्कडदुक्कडाणं कम्माणं फलवित्तिविसेसे, सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवंति, दुच्चिण्णा कम्मा दुच्चिण्णफला भवंति, सफले कल्लाण-पावए, पच्चायंति जीवा, अत्थि नेरइया, जाव अत्थि देवा, अत्थि सिद्धी, से एवंवादी, एवंपन्ने, एवंदिट्ठी, एवंछंद-राग-मइ-निविट्ठे यावि भवइ। से भवइ महिच्छे, जाव उत्तरगामिए नेरइए सुक्कपक्खिए आगमेस्साणं सुलभबोहिए यावि भवइ । से तं किरियावाई ॥ सू० १७ ॥

छाया-स क्रियावादी चापि भवति, तद्यथा-आस्तिकवादी, आस्तिकप्रज्ञः, आस्तिकदृष्टिः, सम्यग्वादी, नित्यवादी, सत्परलोकवादी, अस्ति इह लोकः, अस्ति परलोकः, अस्ति माता, अस्ति पिता, सन्ति अर्हन्तः, सन्ति चक्रवर्तिनः, सन्ति बलदेवाः, सन्ति वासुदेवाः, अस्ति सुकृत-दुष्कृतानां कर्मणां फलवृत्तिविशेषः, सुचीर्णानि कर्माणि सुचीर्णफलानि भवन्ति, दुश्चीर्णानि कर्माणि दुश्चीर्णफलानि भवन्ति, सफले कल्याण-पापके, प्रत्यायान्ति जीवाः, सन्ति नैरयिकाः,

---

संसारचक्र में परिभ्रमण करने वाला होता है, और वह जन्मान्तर में भी दुर्लभबोधि होता है अर्थात् जिनधर्म की प्राप्ति नहीं कर सकेगा ॥सू०१६॥

અર્ધપુદગલપરાવર્તનથી અધિક સંસાર-ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરવાવાળા થાય છે અને તે જન્મ-જન્માન્તરમાં પણ દુર્લભ-બોધી થાય છે, અર્થાત્ જિનધર્મની પ્રાપ્તિ કરી શકશે નહિ (સૂ ૧૬)

सन्ति देवाः अस्ति सिद्धिः, सोऽयमेवंवादी, एवं प्रज्ञः, एवं दृष्टिः, एवं छन्दराग-मतिनिविष्टश्चापि भवति। स च भवति महेच्छो यावदुत्तरगामिकी नैरयिकः,शुक्लपाक्षिकः,आगमिष्यति काले सुलभबोधिकश्चापि भवति। सोऽयं क्रियावादी॥सू०१७॥

टीका-'से किरियावाई'-इत्यादि। स=नास्तिकवादिभिन्नः क्रियावादी भवति-क्रियां=परलोकादिसत्तारूपां वदितुं शीलमस्येति तथा। सः कथम्भूतो भवति? इत्याह-'तं जहे' त्यादि। तद् यथा-तद्वर्णनं यथा-आस्तिकवादी-अस्त्यात्मेति वदितुं शीलमस्य स तथा, आस्तिकप्रज्ञः - अस्ति = परलोकादि-सत्तारूपा क्रिया विषयितया यस्यां प्रज्ञायां सा आस्तिकी = परलोकादि-सत्त्वगर्भा सा प्रज्ञा यस्य स तथा, आस्तिकदृष्टिः- अस्ति दृष्टिः = दर्शनं ज्ञानात्मकं यस्येति स तथा, यद्वा-आस्तिकी=परलोकादिसत्त्वविषयिणी दृष्टिः= ज्ञानं यस्यास्तीति स आस्तिकदृष्टिः, सम्यग्वादी - सम्यक् = तत्त्वार्थश्रद्धानरूपं प्रशस्तं वदितुं=परूपति कथयितुं शीलमस्य स तथा भवति, नित्यवादी-नित्यं= त्रिकालापायरहित मोक्षं वदितु शीलमस्य स तथा, सत्परलोकवादी - परलोक-

---

अब आस्तिकवादी का वर्णन करते हैं-'से किरियावाई' इत्यादि।

अक्रियावादी का विवरण करने के बाद क्रियावादी का वर्णन करते हैं—वह क्रियावादी इस प्रकार का होता है, जैसे-अहियवाई-आस्तिकवादी—'आत्मा है, परलोक है,' इत्यादि बोलने वाला, आहियपन्ने—आस्तिक प्रज्ञा वाला अर्थात् परलोक मानने की बुद्धि वाला। आहियदिट्ठी - आस्तिकदृष्टि - परलोक आदि की दृष्टि (श्रद्धा) वाला 'सम्मावाई'—सम्यग्वादी-तत्वार्थश्रद्धानरूप सम्यग्वाद बोलने वाला। 'नितियावाई'-नित्यवादी-तीनकाल में जिस का नाश नहीं है ऐसे मोक्ष को कहने वाला। संतिपरलोगवाई-सत्परलोकवादी-परलोक की

હવે આસ્તિકવાદીનુ વર્ણન કરે છે-"से किरियावाई" ઇત્યાદિ

અક્રિયાવાદીનુ વિવરણ કર્યા પછી ક્રિયાવાદીનું વર્ણન કરે છે-

તે ક્રિયાવાદી આવા પ્રકારના થાય છે જેમકે-आहियवाई - આસ્તિક-વાદી= આત્મા છે પરલોક છે ઇત્યાદિ બોલવાવાળા आहियपन्ने-આસ્તિકપ્રજ્ઞ=આસ્તિક પ્રજ્ઞા-વાળા, અર્થાત્ પરલોક માનવાની બુદ્ધિવાળા आहियदिट्ठी - આસ્તિક દૃષ્ટિ=પરલોક આદિની દૃષ્ટિ (શ્રદ્ધા) વાળા, 'सम्मावाई'-સમ્યગ્વાદી=તત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યગ્વાદ બોલવાવાળા, 'नितियावाई' નિત્યવાદી=ત્રણકાળમા જેનો નાશ નથી એવા મોક્ષને કહેવાવાળા, संतिपरलोगवाई સત્પરલોકવાદી=પરલોકની સત્તા માનવાવાળા હોય છે.

सत्तानिगदनशीलः, अस्ति इहलोकः=अयं लोकः=मनुष्यभवरूपः, अस्ति परलोकः= नरकादिरूपः अस्ति माता = जननी अस्ति पिता = जनको वर्तते, सन्ति अर्हन्तः-अर्हन्तो भगवन्तो विद्यन्ते, चक्रवर्तिनः = षट्खण्डपृथिवीपतयो वर्तन्ते, सन्ति बलदेवाः, वासुदेवाः सन्ति = त्रिखण्डाधिपतयो विद्यन्ते, सुकृतदुष्कृत-कर्मणां=पुण्यपापकर्मणां फलवृत्तिविशेषः=सुखदुःखात्मकपरिणामविशेषः अस्ति= विद्यते, सुचीर्णानि = शुभपरिणामैराचरितानि कर्माणि = कृत्यानि, सुचीर्णफ-लानि=शुभफलानि भवन्ति, दुश्चीर्णानि=दुष्परिणामैराचरितानि प्राणातिपातादीनि कर्माणि दुश्चीर्णफलानि-नरकनिगोदाद्यशुभफलानि भवन्ति, कल्याणपापके= पुण्यपापे सफले=सुखदुःखलक्षपरिणामसहिते, जीवाः=प्राणिनः प्रत्यायान्ति= परलोकादागच्छन्ति, गमनागमनं कुर्वन्तीत्यर्थः, नैरयिकाः=नारका जीवाः सन्ति यावद्-यावच्छब्देन-तिर्यङ्मनुष्याः सङ्गृह्यन्ते, देवाः सन्ति, सिद्धिः=मोक्ष-लक्षणा अस्ति, सः=आस्तिकः (क्रियावादी) पुरुषः, एवं वादी-एवं=पूर्वोक्तं

सत्ता मानने वाला होता है। फिर वह क्या-क्या बोलता है? सो कहते हैं-'अत्थि इहलोगे' इत्यादि। मनुष्यादिभवरूप यह लोक है। नरक आदि परलोक है। माता, पिता, अर्हन्त, चक्रवर्ती, बलदेव, वासुदेव हैं, तथा सुकृत और दुष्कृत कर्मों का फल सुख और दुःख हैं। शुभ परिणाम से किये हुवे कर्म शुभ फल वाले होते हैं। खराब परिणाम से आचरण किये हुवे कर्म-प्राणातिपात आदि, नरक निगोद आदि से अशुभ फल देने वाले होते हैं। पुण्य और पाप, सुख और दुःखरूपी परिणाम वाले होते हैं। जीव परलोक में जाते हैं और आते भी हैं। नारक जीव हैं। यहाँ 'यावत्' शब्द से तिर्यञ्च और मनुष्य भी लिये जाते हैं। देव हैं। मोक्षरूपी सिद्धि है, इत्यादि बात को मानने वाला आस्तिक-क्रियावादी कहा जाता है।

વળી તેઓ શું શું બોલે છે? તે કહે છે- अत्थि इहलोगे-ઇત્યાદિ મનુષ્યાદિભવરૂપ આ લોક છે નરક આદિ પરલોક છે માતા, પિતા, અર્હન્ત, ચક્રવતી, બલદેવ, વાસુદેવ છે તથા સુકૃત અને દુષ્કૃત કર્મોના ફળ સુખ અને દુઃખ છે શુભપરિણામથી કરેલાં કર્મો શુભ ફલવાળા થાય છે ખરાબ પરિણામથી આચરણ કરેલા કર્મો-પ્રાણાતિપાત આદિ, નરક નિગોદ આદિ અશુભફલ દેવાવાળાં થાય છે પુણ્ય અને પાપ, સુખ અને દુ ખરૂપી પરિણામવાળા થાય છે જીવ પરલોકમાં જાય છે અને ત્યાંથી આવે પણ છે નારક જીવ છે અહીં 'યાવત્'શબ્દથી તિર્યંક અને મનુષ્ય પણ લેવામાં આવે છે. મોક્ષરૂપી સિદ્ધિ છે ઇત્યાદિ વાતને માનવાવાળા આસ્તિક-ક્રિયાવાદી કહેવાય છે આ

वदितुं शीलमस्य स तथा, एवं प्रज्ञः, एवं=पूर्वोक्तप्रकारा प्रज्ञा=निर्मला बुद्धिर्यस्य स तथा, एवं दृष्टि-च्छन्द-राग-मति-निविष्टश्चापि एवम्=उक्तलक्षणा दृष्टिः= समुद्भूतपदार्थगतसम्यग्दर्शन यस्येति, एवं छन्दः=अभिप्रायश्च रागः=स्नेहश्च मतिः=बुद्धिश्चेत्येषामितरेतरयोगः, दृष्टिच्छन्दरागमतयस्तासु निविष्टः=प्रवृत्तो भवति तथापि स यदि महेच्छः-महती=राज्यविभवपरिवारादिका सर्वातिशायिनी इच्छा=अन्तःकरणप्रवृत्तिर्यस्य तथा महारम्भपरिग्रहादीच्छावान् जायते तदा यावत् नरके उत्पद्यते, ततो निस्सृत्य स गर्भाद् गर्भं=जन्मनो जन्म, मृत्योर्मृत्युं, दुःखाद्दुःखं प्राप्नोति । नरकेऽपि स उत्तरगामिनैरयिकः-उत्तरां (दिशं) गन्तुं शीलमस्येति उत्तरगामी, स चासौ नैरयिकः = नारकः, शुक्लपाक्षिकः-शुक्लस्याऽऽस्तिकत्वेन शुद्धस्य पक्षो=वर्गस्तत्र भवस्तथा=आस्तिकाभिप्रायवान् भवति । शुक्लपाक्षिक इति विशेषणेनेदं फलितम्-असौ अपार्द्धपुद्गलपरावर्तनेनावश्यं मोक्षं प्रयाति । आगमिष्यति = भविष्यति काले जन्मान्तरे इत्यर्थः, सुलभबोधिकः-सुलभा बोधिः = जिनधर्मप्राप्तिर्यस्य स तथा भवति । सः पूर्वोक्तप्रकारकः अयम्=एषः क्रियावादी भवति ॥ सू० १७ ॥

इस प्रकार से निर्मल बुद्धि वाला। उक्तरूप दृष्टि वाला। यहाँ दृष्टि का अर्थ तत्वश्रद्धानरूप है। इसी प्रकार का अभिप्राय-प्रेम और बुद्धि वाला होता हुआ भी यह आस्तिकवादी यदि राज्य विभव परिवार आदि की महाइच्छा वाला और महाआरम्भ वाला हो जाता है तो वह महाआरम्भी महापरिग्रही हो कर यावत् नरक में जाता है। वहां से निकल कर जन्म से जन्म, मृत्यु से मृत्यु को, एक दुःख से निकल कर दूसरे दुःख को पाता है। वह नरक में भी उत्तरगामी नैरयिक तथा शुक्लपाक्षिक होता है। वह देश ऊन अर्धपुद्गलपरावर्तन से अवश्य मोक्ष को प्राप्त करता है और जन्मान्तर

પ્રકારે નિર્મલ બુદ્ધિવાળા, ઉક્તરૂપ દૃષ્ટિવાળા, અહીં દૃષ્ટિનો અર્થ તત્ત્વશ્રદ્ધાનરૂપ છે. એવા પ્રકારના અભિપ્રાય-પ્રેમ-અને બુદ્ધિવાળો થતાં પણ જો તે આસ્તિકવાદી રાજ્ય વિભવ પરિવાર આદિની મહાઇચ્છાવાળો અને મહાઆરમ્ભવાળો થાય તો તે મહાઆરમ્ભી મહાપરિગ્રહી થઇને નરક સુદ્ધામા જાય છે ત્યાંથી નિકળીને એક જન્મથી બીજા જન્મમા, અને એક મૃત્યુથી બીજા મૃત્યુમા, એક દુ ખથી બીજા દુઃખમા જાય છે તે નરકમા પણ ઉત્તરગામી નૈરયિક તથા શુક્લપાક્ષિક થાય છે. તે દેશ-ઊન અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનથી અવશ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે અને જન્માન્તરમા સુલભબોધિ થાય છે.

उपासकस्यैकादशप्रतिमा वर्णयन् सूत्रकारः पूर्वं प्रथमां प्रतिमां दर्शयति-'अह पढमा' इत्यादि-

मूलम्-अह पढमा उवासगपडिमा-सव्वधम्मरुई यावि भवइ। तस्स णं बहुइं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासाइं नो सम्मं पट्ठवियपुव्वाइं भवंति। एवं दंसणसावगो भवइ। इमा पढमा उवासगपडिमा १ ॥ सू० १८ ॥

छाया-अथ प्रथमोपासकप्रतिमा-सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति। तस्य खलु बहवः शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधोपवासाः नो सम्यक् प्रस्थापितपूर्वा भवन्ति। एवं दर्शनश्रावको भवति। इयं प्रथमोपासकप्रतिमा १॥सू० १८॥

टीका-अथ पढमा उपासग पडिमा इत्यादि। तत्र स्थित उपासको यादृशो भवति तदाह-'सर्वधर्मे'-त्यादि। सर्वधर्मरुचिः-सर्वे च ते धर्माः=क्षान्त्यादयस्तत्र रुचिः=अनुरागो यस्य स तथा, चकारो वाक्यालङ्कारार्थः, अपिरनुक्तसङ्ग्राहकस्तेन धर्मदृढतादिसद्गुणरुचिश्च भवति। तस्य क्रियावादिन उपासकस्य खलु=निश्चयेन बहवः=प्रचुराः शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान

में सुलभबोधि होता है अर्थात् जिनधर्म को प्राप्त करता है। इस प्रकार क्रियावादी का वर्णन हुआ ॥ सू० १७ ॥

अब श्रावक की ग्यारह प्रतिमाओं का वर्णन करते हुए सूत्रकार प्रथम प्रतिमा का वर्णन करते हैं—'सव्वधम्मरुई' इत्यादि।

पहली उपासकप्रतिमा में उपासक को क्षान्ति आदि सर्व धर्मों में प्रीति होती है। यहां चकार वाक्यालङ्कार में है, अपि शब्द से धर्म में दृढता और सद्गुण में रुचि वाला होता है। किन्तु उस क्रियावादी उपासक के बहुत से शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्या-

---

અર્થાત્ જિનધર્મને પ્રાપ્ત કરે છે આ પ્રકારે ક્રિયાવાદીનુ વર્ણન થયુ (સૂ ૧૭)

હવે શ્રાવકની અગીઆર પ્રતિમાઓનું વર્ણન કરતા સૂત્રકાર પ્રથમ પ્રતિમાનુ વર્ણન કરે છે-સવ્વધમ્મરુઈ ઇત્યાદિ

પહેલી ઉપાસકપ્રતિમામા ઉપાસકને ક્ષાન્તિ આદિ સર્વ ધર્મોમાં પ્રીતિ થાય છે. અહીં 'ચ'કાર વાકયાલકારમા છે 'અપિ' શબ્દથી ધર્મમા દૃઢતા અને સદ્ગુણોમાં રૂચિવાળો અર્થ થાય છે, પરતુ તે ક્રિયાવાદી ઉપાસકમાના ઘણા શીલ, વ્રત, ગુણ,

पोषधोपवासाः, तत्र शीलानि=सामायिक-देशावकाशिक-पोषधा-ऽतिथिसंविभागाख्यानि, व्रतानि=पञ्चाणुव्रतानि, गुणाः=त्रीणि गुणव्रतानि, विरमणं=मिथ्यात्वान्निवर्तनम् , प्रत्याख्यानं=पर्वदिनेषु त्याज्यानां परित्यागः, पोषधोपवासः-पोषं=पुष्टिं धर्मस्य वृद्धिमिति यावद् धत्ते इति पोषधः=चतुर्दश्यष्टम्यमावास्या-पूर्णिमादिपर्वदिनानुष्ठेयो व्रतविशेषः, स चाऽऽहार-शरीरसत्कारत्याग-ब्रह्मचर्या-ऽव्यापारभेदाच्चतुर्विधः, एतादृशनियमात्मके पोषधे, तेन सहिता वा उपवासा-श्चेत्येषामितरेतरयोगः तथा, सम्यक्=सुचारुरूपेण प्रस्थापितपूर्वाः-पूर्वं प्रस्थापिताः=प्रवर्तिता इति प्रस्थापितपूर्वाः पूर्वं प्रवर्तिताः शीलादयो नो=न भवन्ति अर्थात् शीलादयः सर्वे उपासकस्यात्मनि पूर्वं सर्वथा संस्थापिता न भवन्तीति तात्पर्यम् । एवम्=अनेन प्रकारेण एतत्प्रतिमाधारी दर्शनश्रावको भवति । इयं प्रथमोपासकप्रतिमा श्रावकप्रतिमा भवति । इयं प्रतिमैकमासिकी भवति ॥सू० १८॥

ख्यान, पोषधोपवास आदि ग्रहण किये हुए नहीं होते हैं । शील-शब्द से सामायिक, देशावकाशिक, पोषध, अतिथिसंविभाग, ये चार लिये जाते हैं । व्रत से-पांच अणुव्रत, गुण से – तीन गुणव्रत लिये जाते हैं । विरमण-मिथ्यात्व से निवृत्ति करना । प्रत्याख्यान-पर्व-दिनों में निषिद्ध वस्तु का त्याग करना । पोषधोपवास—'पोषं धत्त' इस व्युत्पत्ति से धर्म की वृद्धि को जो करता है वह पोषध कहाता है, अर्थात् चतुर्दशी, अमावास्या, अष्टमी, पूर्णिमा आदि पर्व दिनो में अनुष्ठान करने योग्य व्रत को पोषध कहते हैं । वह आहारत्याग १, शरीरसत्कारत्याग २. ब्रह्मचर्य ३, अव्यापार ४, इन भेदों से चार प्रकार का है । ऐसे नियमरूपी पोषध में, अथवा पोषध के साथ जो उपवास हो उस को पोषधोपवास कहते हैं । ये सब उन के सर्वथा

વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન, પોષધોપવાસ આદિ ગ્રહણ કરેલા હોતા નથી. 'શીલ' શબ્દ સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અતિથિસંવિભાગ એ ચાર માટે વપરાય છે 'વ્રત'થી પાંચ અણુવ્રત 'ગુણ'થી ત્રણ ગુણવ્રત લેવાય છે, વિરમણથી મિથ્યાત્વથી નિવૃત્તિ કરવી, પ્રત્યાખ્યાન=પર્વદિવસોમાં નિષિદ્ધ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પોષધોપવાસ='पोषं धत्ते' એ વ્યુત્પત્તિથી ધર્મની વૃદ્ધિને જે કરે છે તે પોષધ કહેવાય છે અર્થાત્ ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા આદિ પર્વ દિવસોમાં અનુષ્ઠાન કરવા યોગ્ય વ્રતને પોષધ કહેવાય છે. તે આહારત્યાગ (૧) શરીરસત્કારત્યાગ (૨) બ્રહ્મચર્ય (૩) અ-વ્યાપાર (૪), એવા ભેદોથી ચાર પ્રકારના છે એવા નિયમરૂપી પોષધમાં અથવા પોષધની સાથે જે ઉપવાસ થાય તેને પોષધોપવાસ કહેવાય છે એ બધા તેમનાથી

अथ द्वितीयामुपासकप्रतिमामाह-'अहावरा दोच्चा' इत्यादि—

मूलम्-अहावरा दोच्चा उवासगपडिमा, सव्वधम्मरुई यावि भवइ । तस्स णं बहुइं शील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासाइं सम्मं पट्ठवियाइं भवंति । से णं सामाइयं देसावगासियं नो सम्मं अणुपालिता भवइ । दोच्चा उवासगपडिमा २ ॥ सू० १९ ॥

छाया अथाऽपरा द्वितीयोपासकप्रतिमा, सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । तस्य खलु बहवः शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधोपवासाः सम्यक् प्रस्थापिता भवन्ति। स खलु सामायिकं देशावकाशिकं नो सम्यगनुपालयिता भवति। द्वितीयोपासकप्रतिमा २ ॥ १९ ॥

टीका-'अहावरा'-इत्यादि । अथ=प्रथमप्रतिमासमाराधनानन्तरम् अपरा= अन्या द्वितीया उपासकप्रतिमा=श्रावकप्रतिमा व्रतप्रतिमेत्यर्थः प्ररूप्यते-एतत्प्रतिमाधारी श्रावकः सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । तस्य=उपासकस्य खलु बहवः 'शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधोपवासाः' इति पूर्वसूत्रवत् व्याख्येयम् , एते शीलादयः सम्यक्=चारुतया प्रस्थापिताः=आत्मनि निरतिचाररूपा निवेशिता भवन्ति, स=उपासकः सामायिकम्-समः-ममत्वं=राग-

---

नहीं होते हैं। इस प्रकार प्रथमप्रतिमाधारी दर्शन—श्रावक होता है। सम्यक्श्रद्धानरूप यह प्रथम उपासकप्रतिमा है, यह प्रतिमा एक मास की होती है । ॥ सू० १८ ॥

अब दूसरी उपासकप्रतिमा का वर्णन करते हैं—'अहावरा दोच्चा' इत्यादि ।

दूसरी उपासकप्रतिमा - व्रतप्रतिमा का निरूपण किया जाता है-दूसरी प्रतिमा वाले श्रावक की क्षान्त्यादि सर्व धर्म में रुचि होती है, और वह शीलव्रत आदि को सम्यक्रूप से धारण करता है किन्तु वह सामायिक और देशावकाशिक का सम्यक् पालन नहीं करता है।

सर्वथ थता नथी आ प्रकारे प्रथमप्रतिमाधारी दर्शनश्रावक थाय छे. सम्यक्श्रद्धान-रूप आ प्रथम उपासकप्रतिमा એક માસની થાય છે (સૂ ૧૮)

હવે બીજી ઉપાસકપ્રતિમાનું વર્ણન કરે છે-अहावरा दोच्चा ઇત્યાદિ.

બીજી ઉપાસકપ્રતિમા-વ્રતપ્રતિમાનું નિરૂપણ કરવામા આવે છે-બીજી પ્રતિમાવાળા શ્રાવકની ક્ષાન્તિ આદિ સર્વ ધર્મમા રૂચિ થાય છે અને તે શીલવ્રત આદિને સમ્યક્રૂપથી ધારણ કરે છે પરંતુ તે સામાયિક અને દેશાવકાશિકનું સમ્યક્

द्वेषरहितत्वेन सर्वेषु जीवेषु स्वात्मसाम्यं, समशब्दस्यात्र भावप्रधाननिर्दिष्टत्वात्, तस्याऽऽयः=प्राप्तिः समायः=प्रवर्धमानशारदचन्द्रकलावत् प्रतिक्षणविलक्षणज्ञानादिलाभः, यद्वा समः=साम्यं, साम्यभावजनिता प्रतिक्षणमपूर्वापूर्वकर्म निर्जराहेतुभूता शुद्धिः, तस्य आयो=लाभः समायः, स प्रयोजनमस्येति सामायिकम् यद्वा समस्याऽऽयो यस्मात्तत्समायं, तदेव सामायिकम्। उक्तञ्च-

"सामायिक गुणानामाधारः खमिव सर्वभावानाम्।
नहि सामायिकहीनाश्चरणादिगुणान्विता येन ॥ १ ॥
तस्माज्जगाद भगवान्, सामायिकमेव निरुपमोपायम्।
शारीरमानसानेकदुःखनाशस्य मोक्षस्य" ॥ २ ॥

सामायिक-समस्य आयः समायः। सम-रागद्वेषरहित सर्व भूतों को आत्मवत् जाननेरूप आत्मपरिणाम, उसका आय—बढते हुए शरद ऋतु के चन्द्रकला के समान प्रतिक्षण विलक्षण ज्ञानादि का लाभ, अथवा समता से होने वाली प्रतिक्षण में अपूर्व२ कर्मनिर्जरा के कारणरूप शुद्धि का लाभ। वही जिसका प्रयोजन हो उसको सामायिक कहते हैं। कहा भी है—

" सामायिकं गुणाना,-माधारः खमिव सर्वभावानाम्।
नहि सामायिकहीना,-श्चरणादिगुणान्विता येन ॥ १ ॥
तस्माज्जगाद भगवान्, सामायिकमेव निरुपमोपायम्।
शारीरमानसानेकदुःखनाशस्य मोक्षस्य ॥ २ ॥" इति।

सामायिक सब गुणों का आधार है, जैसे सब भावों आ

પાલન કરતા નથી સામાયિક=समस्य आयः=समाय-સમ-રાગદ્વેષરહિત, સર્વભૂતોને આત્મવત્ જાણવારૂપ આત્મપરિણામ, તેનો આય. વધતીજતી શરદઋતુની ચન્દ્રકળાની પેઠે પ્રતિક્ષણ વિલક્ષણ જ્ઞાનાદિનો લાભ, અથવા સમતાથી થવાવાળી પ્રતિક્ષણે અપૂર્વ ૨ કર્મનિર્જરાના કારણરૂપ શુદ્ધિનો લાભ એજ જેનું પ્રયોજન હોય તેને સામાયિક કહેવાય છે, કહ્યુ પણ છે.-

"सामायिकं गुणाना,-माधारः खमिस सर्वभावानाम्।
नहि सामायिकहीना,-श्चरणादिगुणान्विता येन ॥१॥
तस्माज्जगाद भगवान्, सामायिकमेव निरुपमोपायम्।
शारीरमानसानेकदुःखनाशस्य मोक्षस्य ॥ २ ॥ ઇતિ

અર્થ .- સામાયિક સર્વે ગુણોનો આધાર છે જેમ સર્વે ભાવોનો આધાર

सामायिकविवरणं विस्तरत उपासकदशाङ्गसूत्रस्यागारधर्मसंजीवनी-टीकातोऽवसेयम् । देशावकाशिकम्-देशे दिग्व्रतगृहीतस्य दिक्परिमाणस्य अवकाशो विभागोऽवस्थानं विषयो यस्य तद्देशावकाशं तदेव देशावकाशिकम् नो= न सम्यग् अनुपालयिता=कायेन संरक्षिता भवति । यद्यपि श्रावकस्य द्वादश व्रतानि सम्यगाराधनीयानि भवन्ति तथापि स सामायिक - देशावकाशिकव्रते कायेन निरतिचारं यथाकालमाराधयितुं न शक्नोति । इयं व्रतप्रतिमा मासद्वयेन सम्पाद्यते । इति द्वितीयोपासकप्रतिमा २ ॥ सू० १९ ॥

अथ तृतीयामुपासकप्रतिमां विवृणोति-'अहावरा तच्चा' इत्यादि-

मूलम्-अहावरा तच्चा उवासगपडिमा । सव्वधम्मरुई यावि भवइ । तस्स णं बहूइं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासाइं सम्मं पट्ठवियाइं भवंति से णं सामाइयं देसावगासियं सम्मं अणुपालिता भवइ । से णं चउद्दसि-अट्ठमि-उद्दिट्ठ-पुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहोववासं नो सम्मं अणुपालिता भवइ । तच्चा उवासगपडिमा ३ ॥ सू० २० ॥

आधार आकाश है । सामायिकहीन को चारित्र आदि गुण नहीं होते हैं ॥ १ ॥ अतः भगवान् ने सामायिक को ही सकल दुःख का विनाशक मोक्ष का निरुपम उपाय कहा है ॥ २ ॥

सामायिक का विवरण विस्तार से उपासकदशाङ्ग सूत्र की अगारधर्मसंजीवनी टीका से जान लेना । यद्यपि श्रावक के लिये बारह व्रतों का सम्यग् आराधन करना आवश्यक है तो भी वह सामायिक व्रत और देशावकाशिक व्रत का सम्यक्तया शरीर से आराधन नहीं कर सकता है । इस दूसरी प्रतिमा-व्रत-प्रतिमा का दो मास में सम्पादन होता है ॥ सू० १९ ॥

આકાશ છે, તેમ સામાયિક વગરનામા ચારિત્ર આદિ ગુણ હોતા નથી (૧) આથી ભગવાને સમાયિકનેજ સર્વ દુ:ખનુ વિનાશક મોક્ષનો નિરૂપમ ઉપાય કહ્યુ છે (૨)

સામાયિકનું વિવરણ વિસ્તારથી उपासकदशांग સૂત્રની अगारधर्मसंजीवनी ટીકાથી જાણી લેવુ જોકે શ્રાવકને માટે બાર વ્રતોનું સમ્યગ્ આરાધન કરવું આવશ્યક છે છતા પણ તે સામાયિક વ્રત અને દેશાવકાશિક વ્રતનુ સમ્યક્-તયા (સારી રીતે) શરીરથી આરાધન કરી શકતા નથી આ બીજી પ્રતિમા-વ્રત-પ્રતિમાનુ બે માસમાં સપાદન થાય છે. ૨. (સૂ. ૧૯)

छाया-अथापरा तृतीयोपासकप्रतिमा। सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति। तस्य खलु बहवः शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पौषधोपवासाः सम्यक् प्रस्थापिता भवन्ति। स च सामायिकं देशावकाशिकं सम्यगनुपालयिता भवति। स खलु चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु प्रतिपूर्णं पोषधोपवासं नो सम्यगनुपालयिता भवति। तृतीयोपासकप्रतिमा ३ ॥ सू० २० ॥

टीका - 'अहावरा'-इत्यादि। अथ द्वितीयप्रतिमाप्ररूपणानन्तरम् अपरा=अन्या तृतीया उपासकप्रतिमा निरूप्यते-सर्वधर्मरुचिश्चापि भवतीति प्राग्वत्। तस्य=उपासकस्य खलु बहवः इत्यारभ्य भवन्तीत्यन्तस्य व्याख्या पूर्वोक्तदिशाऽवसेया। स खलु उपासकश्च सामायिकं पूर्वोक्तलक्षणं, देशावकाशिकं च प्रागुक्तरूपं सम्यगनुपालयिता भवति। स खलु चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु चतुर्दशी, अष्टमी, उद्दिष्टा=अमावास्या, पौर्णमासी=पूर्णिमा, एतासु तिथिषु प्रतिपूर्णं=सम्पूर्णं पोषधोपवासं नो=न सम्यगनुपालयिता भवति। इति तृतीयोपासकप्रतिमा। इयं त्रैमासिकी प्रतिमा ३ ॥ सू० २० ॥

अथ चतुर्थीमुपासकप्रतिमामाह-'अहावरा चउत्थी' इत्यादि-

मूलम्-अहावरा चउत्थी उवासगपडिमा-सव्वधम्मरुई यावि भवइ। तस्स णं बहुइं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण पो-

---

अब तृतिय उपासक प्रतिमा का वर्णन करते हैं—'अहावरा तच्चा' इत्यादि।

अब तिसरी प्रतिमा का निरूपण करते हैं-उसको क्षान्त्यादि सर्व धर्म में रुचि होती है, इत्यादि पूर्ववत् समझना चाहिये। उसके शील व्रत आदि धारण किये हुए होते हैं। वह सामायिकव्रत और देशावकाशिकव्रत का सम्यक् पालन करता है परन्तु चतुर्दशी अष्टमी अमावास्या और पौर्णमासी, इन तिथियों में पोषधोपवास का सम्यक् पालन नहीं करता है। यह तीन मास की प्रतिमा है ३ ॥सू० २०॥

હવે ત્રીજી ઉપાસકપ્રતિમાનુ વર્ણન કરે છે-'अहावरा तच्चा' ઇત્યાદિ

ત્રીજી પ્રતિમાનુ હવે નિરૂપણ કરે છે-તેની ક્ષાન્ત્યાદિ સર્વ ધર્મમા રૂચિ થાય છે, ઇત્યાદિ અગાઉની પેઠે સમજવું જોઇએ તેને શીલ વ્રત આદિ ધારણ કરેલાં હોય છે તે સામાયિક વ્રત અને દેશાવકાશિક વ્રતનુ સમ્યક્ પાલન કરે છે પરન્તુ ચતુર્દશી અષ્ટમી અમાવાસ્યા અને પૌર્ણમાસી, એ તિથિઓમાં પોષધોપવાસનું સમ્યક્ પાલન કરતા નથી આ ત્રણમાસની પ્રતિમા છે ૩ (સૂ. ૨૦)

सहोववासाइं सम्मं पट्ठवियाइं भवंति । से णं सामाइयं देसावगासियं सम्मं अणुपालिता भवइ । से णं चउद्दसि–अट्ठमिउद्दिट्ठ-पुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालिता भवइ । से णं एगराइयं उवासगपडिमं नो सम्मं अणुपलिता भवइ । चउत्थी उवासगपडिमा ४ ॥ सू० २१ ॥

छाया–अथाऽपरा चतुर्थ्युपासकप्रतिमा सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । तस्य खलु बहवः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपोषधोपवासाः सम्यक् प्रस्थापिता भवन्ति । स च सामायिकं सम्यगनुपालयिता भवति । स च चतुर्दश्यष्टम्युदिष्टपौर्णमासीषु प्रतिपूर्णं पोषधं सम्यगनुपालयिता भवति स खल्वैकरात्रिकीमुपासकप्रतिमां नो सम्यगनुपालयिता भवति । चतुर्थ्युपासकप्रतिमा ४ ॥सू० २१॥

टीका–'अहावरा'–इत्यादि । अथ=तृतीयप्रतिमाप्ररूपणानन्तरम् अपरा–तृतीयप्रतिमातोऽतिरिक्ता चतुर्थी उपासकप्रतिमा प्ररूप्यते । तथाहि–सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । तस्य खलु बहवः शील–व्रत–गुण–विरमण–प्रत्याख्यान–पोषधोपवासाः सम्यक प्रस्थापिता भवन्ति स च सामायिकं देशावकाशिकं सम्यगनुपालयिता भवति । स च चतुर्दश्यष्टम्युदिष्टपौर्णमासीषू प्रतिपूर्णं पोषधं सम्यगनुपालयिता भवति । स 'णं' इति वाक्यालङ्कारे, यस्मिन् दिने उपवासं

अब चौथी उपासकप्रतिमा का वर्णन करते हैं–'अहावरा चउत्थी' इत्यादि ।

अब तृतीय प्रतिमा का निरूपण करने के बाद चतुर्थी उपासकप्रतिमा का निरूपण किया जाता है-उसके क्षान्त्यादि सर्व धर्म में रुचि होती है तथा आत्मा में बहुत से शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान, पोषधोपवास, सम्यक्रूप से ग्रहण किये हुए होते हैं। वह सामायिक व्रत और देशावकाशिक व्रत का सम्यक् पालन करता है । और चतुर्दशी अष्टमी अमावास्या पौर्णमासी तिथियों में प्रतिपूर्ण पोषध का सम्यक् अनुपालन करता है किन्तु जिस दिन में उप-

---

હવે ચોથી ઉપાસકપ્રતિમાનુ વર્ણન કરે છે–'आहावरा चउत्थी' ઇત્યાદિ.

ત્રીજી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કર્યાબાદ હવે ચોથી ઉપાસક પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરવામા આવે છે-તેની ક્ષાન્ત્યાદિ સવ ધર્મમા રૂચિ હોય છે તે સામાયિક વ્રત અને દેશાવકાશિક વ્રતનુ સમ્યક્ પાલન કરે છે અને ચતુર્દશી અષ્ટમી અમાવાસ્યા તથા પૌર્ણમાસી તિથિઓમા પ્રતિપૂર્ણ પોષધનુ સમ્યક્ અનુપાલન કરે છે. પરંતુ જે દિવસે

करोति तस्मिन् दिने रात्रौ वा एकरात्रिकीम्=एकरात्रिसम्पाद्याम् उपासक-प्रतिमाम् कायोत्सर्गावस्थायां ध्यानरूपां प्रतिमां नो सम्यगनुपालयिता भवति। इति चतुर्थ्युपासकप्रतिमा। इयं चातुर्मासिकी ४ ॥ सू० २१ ॥

अथ पञ्चमीमुपासकप्रतिमां प्ररूपयति'–अहावरा पंचमी' इत्यादि–

मूलम्–अहावरा पंचमा उवासगपडिमा। सव्वधम्मरुई यावि भवई तस्स णं बहुइं सीलव्वय....जाव सम्मं अणुपालिता भवइ से णं सामाइयं....तहेव से णं चउद्दसी....तहेव, से णं एगराइयं उवासगपडिमं सम्मं अणुपालिता भवइ। से णं असिणाणए, वियडभोई, मउडिकडे, दिया बंभयारी, रत्तिं परि-माणकडे। से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे, जहन्नेण एगाहं वा दुवाहं वा तियाहं वा उक्कोसेण पंचमासं विहरइ। पंचमा उवासगपडिमा ५ ॥ सू० २२ ॥

छाया–अथापरा पञ्चम्युपासकप्रतिमा। सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति। तस्य खलु बहवः शीलव्रत यावत् सम्यगनुपालयिता भवति। स च सामायिक तथैव, स च चतुर्दशी० तथैव, स चैकरात्रिकीमुपासकप्रतिमां सम्यगनुपालयिता भवति। स चास्नातः, विकटभोजी, मुकुलीकृतः, दिवा ब्रह्मचारी रात्रौ परिमाण-कृतः। स खल्वेतद्रूपेण विहारेण विहरन् जघन्येनैकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा उत्कर्षेण पञ्च मासान् विहरति ॥ पञ्चम्युपासकप्रतिमा ५ ॥ सू० २२ ॥

टीका–'अहावरा'–इत्यादि। अथ = चतुर्थोपासकप्रतिमाप्ररूपणानन्तरम् अपरा=चतुर्थप्रतिमाभिन्ना पञ्चमी उपासकप्रतिमा प्ररूप्यते। तथाहि–सर्वधर्म-

---

वास करता उस दिन में अथवा रात्रि में "एकरात्रिकी" उपासक-प्रतिमा का सम्यक् आराधन नहीं करता है। यह चतुर्थी उपासक-प्रतिमा चार महीने की है ४ ॥ सू० २१ ॥

अब पाँचवी उपासकप्रतिमा का वर्णन करते हैं-'अहावरा पंचमी' इत्यादि।

ઉપવાસ કરે છે તે દિવસે અથવા રાત્રિમા 'एकरात्रिकी' ઉપાસકપ્રતિમાનું સમ્યક્ આરાધન કરતા નથી. આ ચોથી ઉપાસકપ્રતિમા ચાર મહીનાની છે ૪ (સૂ ૨૧)

હવે પાચમી ઉપાસકપ્રતિમાનું વર્ણન કરે છે–'अहावरा पंचमी' ઇત્યાદિ

रुचिश्चापि भवति । तस्य 'णं' इति वाक्यालङ्कारे, बहवः शील-व्रत-गुण-विरमण प्रत्याख्यान-पोषधोपवासान् सम्यगनुपालयिता भवति । स च सामायिकं देशावकाशिकं तथैव चतुर्दश्यादिषु प्रतिपूर्णं पोषधं सम्यगनुपालयिता भवति । स च=उपासकः अस्नातः=न कृतस्नानो विकटभोजी-विकटे=प्रकटे दिवसे न रात्राविति यावत् भोक्तुं शीलमस्येति विकटभोजी=दिवस एव चतुर्विधाहारकारी मुकुलीकृतः=एककक्षवस्त्रधारी दिवा ब्रह्मचारी=दिने मैथुननिवृत्तः, रात्रौ परिमाणकृतः-कृतं परिमाणं येन स परिमाणकृतः आर्षत्वात्कृतशब्दस्य पूर्वप्रयोगार्हत्वेऽपि न पूर्वप्रयोगः । दिनातिरिक्तरात्रावपि कृतमैथुनपरिमाणः । सः=उपासकः 'णं' इति वाक्यालङ्कारे एतद्रूपेण=एतादृशेन विहारेण=आचरणेन विहरन्=विचरन् जघन्येन-एकाहम् =एकदिनम् वा द्व्यहं=द्विदिनं वा त्र्यहं=त्रिदिनं वा उत्कर्षेण उत्कृष्टतया पञ्च मासान् विहरति=विचरति । 'जघन्येनैकाहं द्व्यहं वा त्र्यहमुत्कर्षेण पञ्चमासान' इति प्रतिपादनस्यायमभिप्रायः-एतत्प्रतिमाधारी यदि कालधर्मं प्राप्नुयादथवा दीक्षां गृह्णीयात् तदा प्रतिमापालनभङ्गरूपदोषस्तं नैव स्पृष्टुं

अब पांचवी प्रतिमा कहते हैं—इस प्रतिमा वाले की क्षान्त्यादिसर्वधर्मविषयक रुचि होती है। उसके शील आदि व्रत ग्रहण किए रहते हैं। वह सामायिक और देशावकाशिक व्रतकी भली—भाँति आराधना करता है। चतुर्दशी आदि पर्व दिनो में पौषधव्रत का अनुष्ठान करता है। एकरात्रिकी उपासकप्रतिमा का भी अच्छी तरह पालन करता है। वह स्नान नहीं करता। रात्रिभोजन का त्याग करता है। धोती की एक लांग खुली रखता है। दिन में ब्रह्मचारी रहता है और रात्रि में मैथुन का परिणाम करने वाला होता है। इस प्रकार विचरता हुवा वह कम से कम एक दिन दो दिन या तीन दिन से लेकर अधिक से अधिक पाँच मास तक विचरता है

હવે પાચમી પ્રતિમા કહે છે આ પ્રતિમાવાલાની ક્ષાન્ત્યાદિ સર્વધર્મ વિષયમા રૂચિ હોય છે-તેણે શીલઆદિ વ્રત ગ્રહણ કરેલાજ હોય છે તે સામાયિક તથા દેશાવકાશિક વ્રતની સારી રીતે આરાધના કરે છે ચતુર્દશી આદિ પર્વ દિવસોમા પૌષધવ્રતનુ અનુષ્ઠાન કરે છે એકરાત્રી ઉપાસકપ્રતિમાનુ પણ સારી રીતે પાલન કરે છે તે સ્નાન કરતા નથી રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરે છે ધોતીઆની એક લાગ (કાછડી) ખુલ્લી રાખે છે દિવસમા બ્રહ્મચારી રહે છે. અને રાત્રિમાં મૈથુનનું પરિમાણ કરવાવાળા હોય છે આ પ્રકારે વિચરતા તેઓ ઓછામા ઓછા એક દિવસ બે દિવસ અથવા ત્રણ દિવસથી લઈને વધારેમા વધારે પાંચ માસ સુધી વિચરે છે આનું એ

शक्नुयादिति । यावज्जीवं तत्परिपालनमपि न दोषाय भवतीति भावः। इति पञ्चम्युपासक प्रतिमा पञ्चमासिकी ५ ॥ सू० २२ ॥

अथ षष्ठीमुपासकप्रतिमां निरूपयति-'अहावरा छट्ठी' इत्यादि—

मूलम्-अहावरा छट्ठी उवासगपडिमा । सव्वधम्मरुई यावि भवइ, जाव से णं एगराइयं उवासगपडिमं अणुपालिता भवइ से णं असिणाणए, वियडभोइ, मउलिकडे, दिया वा राओ वा बंभयारी, सचित्ताहारे से अपरिण्णाए भवइ । से ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणे जहन्नेण एगाहं दुयाहं वा जाव उक्कोसेण छम्मासे विहरेज्जा । छट्ठी उवासगपडिमा ६ ॥सू०२३॥

छाया-अथापरा षष्ठ्युपासकप्रतिमा । सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । यावत् स खलु एकरात्रिकीमुपासकप्रतिमामनुपालयिता भवति । स चास्नानकः, विकटभोजी, मुकुलीकृतः, दिवा वा रात्रौ वा ब्रह्मचारी सचित्ताहारस्तस्याऽपरिज्ञातो भवति । स चैतद्रूपेण विहारेण विहरन् जघन्येनैकाहं द्व्यहं त्र्यहं वा यावदुत्कर्षेण षण्मासान् विहरेत् । षष्ठ्युपासकप्रतिमा ६ ॥ सू० २३ ॥

टीका-'अहावरा'-इत्यादि । अथ=पञ्चमप्रतिमानिरूपणानन्तरम् अपरा=पञ्चमप्रतिमातोऽन्या पष्ठी उपासकप्रतिमा निरूप्यते, तथाहि-सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति, यावत्-यावच्छब्देन तस्य खलु बहवः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यान-

---

इस का यह तात्पर्य है कि — यह प्रतिमाधारी जो कालधर्मको प्राप्त होजाय अथवा दीक्षा ले ले तो प्रतिमापालनभङ्गरूप दोष उसको नहीं लगता है । और यदि जावजीव भी इस प्रतिमा का पालन करे तो भी दोष नहीं है । यह प्रतिमा पॉच मास की होती है ५ ॥सू० २२॥

अब छठी उपासकप्रतिमा का निरूपण करते हैं — ' अहावरा छट्ठी ' इत्यादि ।

अब पांचवीं प्रतिमा के बाद छठी प्रतिमा का निरुपण किया

તાત્પર્ય છે કે-આ પ્રતિમાધારી જો કાલધર્મ પામે અથવા દીક્ષા લીએ તો પ્રતિમા પાલનભંગરૂપ દોષ તેને લાગતો નથી અને જો યાવજજીવન પણ આ પ્રતિમાનું પાલન કરે તો પણ દોષ નથી. આ પ્રતિમા પાચ માસની હોય છે (સૂ ૨૨)

હવે છઠ્ઠી ઉપાસકપ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરે છે-'अहावरा छट्ठी' ઇત્યાદિ

હવે પાચમી પ્રતિમા પછી છઠ્ઠી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરવામા આવે છે, જેમકે:—

पोषधोपवासः सम्यक् प्रस्थापिता भवन्ति । स च सामायिकं देशावकाशिकं सम्यगनुपालयिता भवति । स च चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु प्रतिपूर्णं पोषधं सम्यगनुपालयिता भवति । एतेषां व्याख्यातपूर्वाणां सङ्ग्रहः । सः=उपासकः एकरात्रिकीमुपासकप्रतिमामनुपालयिता भवति । स च अस्नानकः=स्नानसामान्यरहितः, विकटभोजी-रात्र्यतिरिक्तसमये दिवसे चतुर्विधाहारभोजी, मुकुलीकृतः=एककक्षवस्त्रधारी दिवा वा रात्रौ वा ब्रह्मचारी=मैथुननिवृत्तः । तस्य=उपासकस्य सचित्ताहारः अपरिज्ञातः=अपरित्यक्तो भवति, औषधादिसेवनप्रसङ्गेऽन्यस्मिन् वा कारणे सचित्ताहारस्य न परित्यागः, अन्यत्र सर्वथा सचित्तस्य परित्याग इति ध्येयम् । स च उपासकः एतद्रूपेण=एतादृशेन विहारेण विहरन् जघन्येन एकाहम्=अहोरात्रं द्व्यहं त्र्यहं वा यावद्=अभिव्याप्य उत्कर्षेण षण्मासान् विहरेत् । इति षष्ठ्युपासकप्रतिमा ६ ॥ सू० २३ ॥

जाता है । जैसे कि:—जो छट्ठी प्रतिमा ग्रहण करता है उसकी सर्वधर्मविषयक रुचि होती हैं । "यावत्" शब्द से उसकी आत्मा में अनेक शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान, पोषधोपवास सम्यक् ग्रहण किये हुए होते हैं । वह सामायिक व्रत का और देशावकाशिक व्रत का सम्यक् अनुपालन करता है । चतुर्दशी आदि तिथियों में प्रतिपूर्ण पोषध का सम्यक् अनुपालन करता है । तथा एकरात्रिकी उपासकप्रतिमा का पालन करता है स्नान नहीं करता है । रात्रि-भोजन नहीं करता है । धोती की एक लांग खुली रखता है । दिन और रात्रि में ब्रह्मचर्यव्रत पालन करता है । इसके औषध आदि सेवन के अथवा दूसरे कारणवश सचित्ताहार का त्याग नहीं होता है, अर्थात् विना कारण सचित्त आहार का त्याग होता है । वह उपासक इस प्रकार के नियम से जघन्य एक दिन दो दिन तीन दिन

જે છટ્ઠી પ્રતિમાનુ ગ્રહણ કરે છે તેની સર્વધર્મવિષયક રૂચિ હોય છે 'યાવત્' શબ્દથી તેના આત્માથી અનેક શીલ, વ્રત, ગુણ, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન, પોષધોપવાસ, સારી રીતે ગ્રહણ કરાએલા હોય છે તે સામાયિક વ્રતનુ અને દેશાવકાશિક વ્રતનુ સમ્યક્ અનુપાલન કરે છે ચતુર્દશી આદિ તિથિઓમા પ્રતિપૂર્ણ પોષધનુ સમ્યક્ અનુપાલન કરે છે તથા એકરાત્રિકી ઉપાસકપ્રતિમાનું પાલન કરે છે સ્નાન કરતા નથી રાત્રિભોજન કરતા નથી ધોતીઆની એક લાંગ ખુલ્લી રાખે છે દિવસ અને રાત્રિમાં બ્રહ્મચર્યવ્રતનુ પાલન કરે છે તે ઔષધ આદિ સેવનના તથા બીજા કારણવશ સચિત્તાહારનો ત્યાગ કરતા નથી અર્થાત્ વિના કારણ સચિત્ત આહારનો ત્યાગ થાય છે તે ઉપાસક આ પ્રકારના નિયમથી જઘન્ય એક દિવસ બે દિવસ ત્રણ દિવસ અને ઉત્કૃષ્ટ

अथ सप्तमीमुपासकप्रतिमां प्रदर्शयति-'अहावरा सत्तमा' इत्यादि—

मूलम्-अहावरा सत्तमा उवासगपडिमा । सव्वधम्मरुई यावि भवइ । जाव राओवरायं वा बंभयारी सचित्ताहारे से परिण्णाए भवइ । आरंभे से अपरिण्णाए भवइ । से णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणे जहन्नेण एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा जाव उक्कोसेण सत्तमासे विहरेज्जा । से तं सत्तमा उवासगपडिमा ७ ॥ सू० २४ ॥

छाया – अथाऽपरा सप्तम्युपासकप्रतिमा । सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । यावद् रात्र्यपरात्र्यं वा ब्रह्मचारी । सचित्ताहारस्तस्य परिज्ञातो भवति । आरम्भस्तस्याऽपरिज्ञातो भवति । स खल्वेतद्रूपेण विहारेण विहरन् जघन्येनैकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा यावदुत्कर्षेण सप्तमासान् विहरेत् । सेयं सप्तम्युपासकप्रतिमा ७ ॥ सू० २४ ॥

टीका—'अहावरा'-इत्यादि । अथ=षष्ठप्रतिमानिरूपणानन्तरम् अपरा=षष्ठप्रतिमातोऽतिरिक्ता सप्तमी उपासकप्रतिमा निरूप्यते, तथाहि—सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । यावत्-शीलव्रतादि सर्वं पूर्ववत् । रात्र्यपरात्रं–रात्रिः=निशा, अपरात्रश्च–अपगता रात्रिरपरात्रश्चेत्यनयोः समाहारो रात्र्यपरात्रम्, अत्यन्तसंयोगे द्वितीया, तेन निरन्तरं रात्रिन्दिवमित्यर्थः, 'वा' शब्दो वाक्यालङ्कारार्थः।

और उत्कृष्ट छ मास तक रहता है। यह छठी उपासकप्रतिमा छह महीने की होती है ६ ॥ सू० २३ ॥

अब सातवी उपासकप्रतिमा का वर्णन करते हैं — 'अहावरा सत्तमा' इत्यादि ।

अब छट्ठी प्रतिमा के बाद सातवी प्रतिमा का निरूपण करते हैं, जैसे कि-उसकी सर्वधर्म में रुचि होती है। शील, व्रत, गुण आदि सर्व पूर्ववत् जानना । रात्र्यपरात्र - अहोरात्र अर्थात् रात और दिन

છમાસ સુધી રહે છે આ છટ્ઠી ઉપાસકપ્રતિમા છ મહિનાની થાય છે ૬ (સૂ ૨૩)

હવે સાતમી ઉપાસકપ્રતિમાનુ વર્ણન કરે છે–अहावरा सत्तमा ઇત્યાદિ

છટ્ઠી પ્રતિમા પછી હવે સાતમી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરે છે જેમકે:– તેની સર્વધર્મમાં રૂચિ હોય છે શીલ, વ્રત, ગુણ, આદિ સર્વ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જાણવું. રાત્ર્યપરાત્ર–અહોરાત્ર અર્થાત્ રાતે અને દિવસે સદૈવ બ્રહ્મચારી રહે છે તેણે અશન

ब्रह्मचारी=मैथुननिवृत्तः । तस्य सचित्ताहारः-सचित्तस्य=अशने-चणकादिकस्य अपक्वदुष्पक्वौषध्यादिकस्य वा, पाने-अप्रासुकोदकस्य तत्कालकृतस्य सचित्त-लवणादिरससंयुक्तस्य वा, खाद्ये-कर्कटिकाचिर्भिटिकादिकस्य, स्वाद्ये-दन्त-धावन-ताम्बूल-हरीतक्यादेः, आहारः=सचित्ताहारः, स परिज्ञातः=परित्यक्तो भवति, आरम्भः=पचन-पाचनादिसावद्यव्यापारः अपरिज्ञातः=करणकारणाऽनु-मोदनाभिरपरित्यक्तो भवति । स उपासकः एतद्रूपेण=एतल्लक्षणेन विहारेण=प्रवर्त्तनेन विहरन्=प्रवर्तमानः जघन्येन एकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा यावत् उत्कर्षेण सप्त मासान् विहरेत्=विचरेत् । सा=उक्तलक्षणा इयम्=एषा सप्तमी उपासकप्रतिमा ७ ॥ सू० २४ ॥

सदैव ब्रह्मचारी रहता है । उसके अशन, पान, खाद्य, और स्वाद्य, इन चार प्रकार के सचित्त आहार का त्याग होता है । अशन में चना आदि, तथा अपक्व और दुष्पक्व औषधि आदि, पान में सचित्त जल तथा तत्काल में डाले हुए सचित्त लवण आदि से मिश्रित, खाद्य में ककडी और खरबूजा आदि, स्वाद्य में दन्तधावन (दतवन) ताम्बूल, हरडे आदि आहार सचित्त आहार कहा जाता है । वह इन सबका परित्याग करता है, तथा आरम्भ - पचन पाचन आदि सावद्य व्यापार का करना कराना और अनुमोदन आदि का त्याग नहीं करता है । वह इस वृत्ति से जघन्य एक दिन दो दिन या तीन दिन तक उत्कर्ष से सात महीने तक विचरता है । यह सातवी उपासकप्रतिमा सात मास की होती है ७ ॥ सू० २४ ॥

પાન ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એ ચાર પ્રકારના સચિત્ત આહારનો ત્યાગ કરેલો હોય છે અશનમા ચણા આદિ તથા અપકવ અને દુષ્પકવ ઔષધિ આદિ, પાનમાં (પીવામાં) સચિત્ત જલ તથા તત્કાલમા નાખેલુ સચિત્ત મીઠુ (નીમક) આદિથી મિશ્રિત, ખા-દ્યમા-કાકડી તથા તરબૂચ ચીભડા આદિ, સ્વાદ્યમા-દન્તધાવન (દાતણ) તામ્બૂલ, હરડે આદિ આહાર સચિત્ત આહાર કહેવાય છે તે આ બધાંનો પરિત્યાગ કરે છે. તથા આરભ-પચન પાચન આદિ સાવદ્યવ્યાપાર કરવો કે કરાવવો અને અનુમોદના આદિનો ત્યાગ કરતા નથી તેઓ આ વૃત્તિથી જઘન્ય એક દિવસ બે દિવસ કે ત્રણ દિવસ સુધી, ઉત્કર્ષથી (વધારેમા વધારે) સાત મહિના સુધી વિચરે છે. આ સાતમી ઉપાસકપ્રતિમા સાત માસની થાય છે ૭ (સૂ. ૨૪)

अथाऽष्टमीमुपासकप्रतिमां प्ररूपयति-'अहाऽवरा अट्ठमा' इत्यादि-

मूलम्-अहावरा अट्ठमा उवासगपडिमा। सव्वधम्मरुइ यावि भवइ। जाव राओवरायं बंभयारी। सचित्ताहारे से परिण्णाए भवइ। आरंभे से परिण्णाए भवइ। पेसारंभे अपरिण्णाए भवइ। से णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणे जाव जहन्नेण एगाहं दुयाहं तियाहं वा जाव उक्कोसेण अट्ठ मासे विहरेज्जा। से तं अट्ठमा उवासगपडिमा ८ ॥ सू० २५ ॥

छाया-अथाऽपराऽष्टम्युपासकप्रतिमा। सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति। यावद् रात्र्यपरात्रं ब्रह्मचारी। सचित्ताहारस्तस्य परिज्ञातो भवति। आरम्भस्तस्य परिज्ञातो भवति। प्रेष्यारम्भोऽपरिज्ञातो भवति। चैतद्रूपेण विहारेण विहरन् यावज्जघन्येनैकाहं द्व्यहं त्र्यहं वा यावदुत्कर्षेणाष्टमासान् विहरेत्। सेयमष्टम्युपासकप्रतिमा ८ ॥ सू० २५ ॥

टीका-'अहावरा' इत्यादि। अथ=सप्तमप्रतिमाप्ररूपणानन्तरम् अपरा=सप्तमप्रतिमातो भिन्ना अष्टमी उपासकप्रतिमा प्ररूप्यते, तथाहि-सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति। यावद् रात्र्यपरात्रम्=अहोरात्रं ब्रह्मचारी, तस्य सचित्ताहारः परिज्ञातः=प्रत्याख्यातो भवति। तस्य आरम्भः स्वकृतः कृषिवाणिज्यादिसावद्यव्यापारः परिज्ञातः=परित्यक्तो भवति। किन्तु प्रेष्यारम्भः प्रेष्याणाम्=

अब आठवी उपासकप्रतिमा का निरूपण करते हैं-'अहावरा अट्ठमा' इत्यादि।

अब आठवी प्रतिमा का प्ररूपणकरते हैं-इस प्रतिमा को धारण करने वाले की सर्वधर्मविषयक रुचि होती है, वह यावद् रात्रि और दिवस में ब्रह्मचर्यव्रत का पालन करता है। सचित्त आहार का परित्याग कर देता है। वह स्वयं आरम्भ-कृषि वाणिज्य आदि सावद्य व्यापार का परित्याग करता है किन्तु दूसरों-भृत्य आदि से

હવે આઠમી ઉપાસકપ્રતિમાનું નિરૂપણ કરે છે.-'अहावरा अट्ठमा' ઇત્યાદિ.

આઠમી પ્રતિમાનું હવે પ્રરૂપણ કરે છે-આ પ્રતિમાને ધારણ કરવાવાળાની સર્વધર્મવિષયક રૂચિ હોય છે તે રાત્રિ અને દિવસ બેઉમાં બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરે છે સચિત્ત આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છે તે સ્વયં (પોતેજ) આરંભ-કૃષિ વાણિજ્ય આદિ સાવદ્યવ્યાપારનો પરિત્યાગ કરે છે પરંતુ બીજા-ભૃત્ય=નોકર આ-

आदेशकारिणां भृत्यादीनाम् आरम्भः=तत्कृतः कृषिवाणिज्यादिरूपः सावद्य-व्यापारः अपरिज्ञातः=न प्रत्याख्यातो भवति। उपासकस्याष्टमप्रतिमायां स्वयं-कृतरूप एवारम्भः परिवर्जितो भवति, न तु प्रेष्यारम्भ इत्यर्थः।

प्रेष्यारम्भेऽपि तीव्रपरिणामो यथा नापद्येत तथा जीवननिर्वाहस्योपा-यान्तराभावात् प्रेष्यारम्भो मन्दमन्दतरादिपरिणामेनाप्रत्याख्यातो भवति। तत्रा-पि–अन्यार्थं स्वार्थं वा पूर्वमारम्भे प्रवृत्तं प्रेष्यं प्रेरयति न तु स्वार्थं नूतनमा-रम्भं कारयतीति विशेषः।

ननु स्वयंकृतारम्भमात्रतो निवृत्तस्य को लाभः स्यात्, य एवारम्भः स्वयंकृतः स एव प्रेष्याणां नियोजनतो भवति. तत्रापि षड्जीवनिकायविराध-

---

आरम्भ कराने का परित्याग नहीं करता है। उपासक की आठवीं प्रतिमा में स्वयं किये हुए आरम्भ का ही त्याग होता है, प्रेष्यारम्भ का अर्थात् दूसरे से आरम्भ कराने का त्याग नही होता।

प्रेष्यारम्भ में यह विशेषता जाननी चाहियेः–

प्रेष्यारम्भ इस प्रकार का होना चाहिये कि जिस में आत्मा का तीव्र परिणाम न हो, वह भी जीवननिर्वाह का दूसरा उपाय न होने के कारण मन्द मन्दतर परिणाम से अप्रत्याख्यान है। उस में भी अपने या दूसरे के लिये आरम्भ में प्रवृत्त हुए प्रेष्य को प्रेरणा करे, किन्तु अपने लिए नया आरम्भ नहीं करावे।

यहाँ शङ्का होती है कि—स्वयं आरम्भमात्र से निवृत्त होने से क्या लाभ? क्यों कि जो दोष स्वयं आरम्भ करने में होता है वही दोष प्रेष्य भृत्य दास आदि के द्वारा कराने में भी होगा।

હિથી આરંભ કરાવવાનો પરિત્યાગ કરતા નથી ઉપાસકની આઠમી પ્રતિમામા પોતે કરેલા આરંભનોજ ત્યાગ થાય છે પ્રેષ્યારંભનો=અર્થાત્ બીજા પાસે આરંભ કરાવ-વાનો ત્યાગ કરાતો નથી

પ્રેષ્યારંભમા એ વિશેષતા જાણવી જોઇએ:—

પ્રેષ્યારંભ એવા પ્રકારનો હોવો જોઇએ કે જેમા આત્માનું તીવ્ર પરિણામ ન હોય તે પણ જીવનનિર્વાહનો બીજો ઉપાય ન હોવાના કારણે મન્દ મન્દતર પરિ-ણામથી અપ્રત્યાખ્યાત છે તેમા પણ પોતાને માટે કે બીજાને માટે આરંભમા પ્રવૃત્ત થએલા પ્રેષ્યને પ્રેરણા કરે પરન્તુ પોતાને માટે નવો આરંભ ન કરાવવો

અહીં શંકા થાય છે કે–પોતે આરંભમાત્રથી નિવૃત્ત હોવાથી શું લાભ?

नायास्तथैव सद्भावात् ? इति चेत् , उच्यते-या सर्वथा संपूर्णरूपेण निर्दय-कठोर-तीव्ररूपा परिणामधारा स्वयं कृतारम्भे भवति न तथा प्रेष्यारम्भे, यथा प्रबल-वेगेन धावमानः कश्चित्पुरुषः क्वचित्पाषाणादिसम्बन्धं प्राप्य स्खलितः सन् मन्दगत्या प्रवर्त्तते तथा-आत्मपरिणामोऽपि प्रेष्यसम्बन्धं प्राप्य मन्दीभवति, तथाहि-'अहो ? आरम्भमयः खलु जीवननिर्वाहः, आरम्भस्तु दुर्गतिहेतुभूतत्वात् सर्वथा प्रत्याख्येयो भवति, कथं तर्हि निर्वाहयामि जीवनम्' इति विचिन्त्य प्रेष्यप्रेरणासमय एव स्वात्मपरिणामः शिथिलीभवतीति ।

केचित्-'अल्पतरः स्वयंकृत आरम्भः स्वस्यैकत्वात् विवेकपूर्वककार्य-

---

उत्तर में कहा जाता है कि-जो सर्वथा सम्पूर्णरूप से निर्दय कठोर, तीव्ररूप परिणाम की धारा स्वयं किये जाने वाले आरम्भ में होती है वैसी प्रेष्यारम्भ में नहीं होती। जैसे बडे वेग से दौडने वाला पुरुष कोई पत्थर आदि की ठोकर खाकर गिरता हुआ मन्द-गति से प्रवृत्ति करता है वैसे ही आत्मपरिणाम भी प्रेष्य का सम्बन्ध पाकर मन्द हो जाते हैं और वह विचार करने लगता है कि-'अहो ! यह जीवन का निर्वाह आरम्भमय है, और आरम्भ दुर्गति का हेतु होने से सर्वथा हेय — त्याज्य है, तब मैं जीवन-निर्वाह कैसे करूँ ?' ऐसा विचार कर भृत्यों को प्रेरणा करते समय ही अपने आत्मपरिणाम शिथिल हो जाते हैं ।

कोई कहते हैं कि-स्वयं एक होने से और विवेकपूर्वक कार्य

કેમકે જે દોષ પોતે આરભ કરવાથી થાય છે તેજ દોષ પ્રેષ્ય-ભૃત્ય દાસ આદિની દ્વારા કરાવવાથી પણ થશે

ઉત્તરમા કહેવામા આવે છે કે-જે સર્વદા સંપૂર્ણરૂપે નિર્દય કઠોર, તીવ્રરૂપ પરિણામની ધારા પોતાથી કરવામા આવનાર આરભમા થાય છે તેવી પ્રેષ્યારભમાં થતી નથી, જેમકે-ઘણા વેગથી દોડવાવાળો પુરુષ કોઇ પત્થર આદિની ઠોકર ખાઇને પડતા મન્દ ગતિથી પ્રવૃત્તિ કરે છે તેવીજ રીતે આત્મપરિણામ પણ પ્રેષ્યનો સબધ હોવાથી મન્દ થઇ જાય છે અને વિચાર કરવા લાગે છે કે- 'અહો ! આ જીવનનો નિર્વાહ આરભમય છે અને આરભ દુર્ગતિનો હેતુ હોવાથી સર્વથા હેય=ત્યાજ્ય છે. ત્યારે હુ જીવનનિર્વાહ કેવી રીતે કરૂ ?' એમ વિચાર કરીને ભૃત્ય ને પ્રેરણા કરતી વખતેજ પોતાના આત્મપરિણામ શિથિલ થઇ જાય છે.

કોઇ કહે છે કે - પોતે એક હોવાથી અને વિવેકપૂર્વક કાર્ય કરવાવાળો

कारित्वाच्च, प्रेष्यैः कारितस्तु बहुतमः, तत्र विश्वान्तर्वर्तिनां सर्वेषां स्वभिन्नत्वेन संग्रहाऽऽपत्त्या प्रेष्याणां बहुतमत्वात् अविवेकपूर्वककार्यकारित्वाच्च' इति वदन्ति तन्न समीचीनम्—

स्वयं कृते एवाऽऽरम्भः कारिताद्यपेक्षया बहुतमः प्राणवियोजनादिकार्यं प्रति कर्तुर्व्यापारस्य साक्षात्कारणतया तीव्रतरपरिणामजन्यत्वात्। एवं च नास्त्यस्मादधिकस्तीव्रतरः कारितादिरूप आरम्भः।

अत एवारम्भेषु स्वयंकृताऽऽरम्भस्यैव महत्त्वात् त्रिविधकरणेषु प्राथम्यम्। अत एव तत्फलभोगोऽपि कारिताद्यपेक्षया कटुतमो भवति, यथा तण्डुलमत्स्यः स्वयंकरणरूपेणैव तीव्रात्मपरिणामेन सप्तमनरकगामी भवति। तस्मात् पूर्वं

करने वाला होने से स्वयंकृत आरम्भ अल्प है और प्रेष्यद्वारा कराया हुआ महा आरम्भ है, क्यों कि-प्रेष्य-अपने से भिन्न होने के कारण समस्त संसार के सभी प्रेष्यों का ग्रहण होजाता है और वे विवेकपूर्वक कार्य भी नहीं कर सकते है। जो ऐसा कहते हैं वह ठीक नहीं है, क्यों कि-उसमें आरम्भ के प्रति कर्ता का व्यापार साक्षात् कारण होने से, तीव्रतर परिणाम होते हैं अतः कारित आदि की अपेक्षा स्वयंकृत आरम्भ ही महा आरम्भ है। कारित आदि आरम्भ इस से अधिक तीव्र नहीं है।

स्वयंकृतआरम्भ महा आरम्भ होने के कारण ही त्रिविध करणों में भगवान ने इसको ही प्रथम कहा है। और इसके फलका उपभोग भी कारित आदि की अपेक्षा अत्यन्त कटु है। जैसे तण्डुलमत्स्य स्वय करणरूप तीव्र परिणाम मात्र से ही सप्तम नरक-

હોવાથી સ્વયકૃત આરભ અલ્પ છે અને પ્રેષ્યદ્વારા કરાવેલો મહા આરભ છે કેમકે પ્રેષ્ય પોતાનાથી જુદો હોવાના કારણે સમસ્ત સસારના બધા પ્રેષ્યોનુ ગ્રહણ થઈ થઈ જાય છે અને તેઓ વિવેકપૂર્વક કાર્ય પણ કરી શકતા નથી જે એમ કહે છે તે ઠીક નથી. કેમકે-તેમા આરભના પ્રતિ કર્ત્તાનો વ્યાપાર સાક્ષાત્ કારણ હોવાથી તીવ્રતર પરિણામ થાય છે તેથી કારિત આદિની અપેક્ષાએ સ્વયકૃત આરભજ મહા આરંભ છે કારિત આદિ આરભ તેનાથી વધારે તીવ્ર હોતા નથી

સ્વયકૃત આરભ મહારભ હોવાના કારણેજ ત્રિવિધ કારણોમા ભગવાને તેનેજ પ્રથમ કહ્યા છે અને તેના ફલનો ઉપભોગ પણ કારિત આદિની અપેક્ષાએ અત્યન્ત કટુ છે. જેમકે તંદુલમત્સ્ય સ્વયંકરણરૂપ તીવ્ર પરિણામમાત્રથીજ સપ્તમનરકગામી

तस्यैव प्रत्याख्यानं कर्तुमुचितम् । अनेनैवाशयेन भगवता सामायिकप्रतिज्ञायामुपदिष्टम्—"करेमि भंते सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जाव नियमं पज्जुवासामि दुविहं–तिविहेणं न करेमि न कारयेमि" इत्यादि, तत्र स्वयंकृतस्यैव सावद्ययोगस्यादौ प्रत्याख्यानविधानाय पूर्वं 'न करेमि' इत्येवोपदिष्टं न तु 'न कारयेमि' इति। अत एव भगवताऽस्मिन् सूत्रेऽष्टमप्रतिमाप्ररूपणावसरे 'आरंभे से परिण्णाए भवइ । पेसारंभे अपरिण्णाए भवइ' इति वचनेन "स्वयंकृत एव आरम्भः प्रथमं प्रत्याख्यातो भवति न तु प्रेष्यारम्भः" इति प्रतिबोधितम् । एतद्विरुद्धप्ररूपणायामुत्सूत्रप्ररूपणापत्तिः, ततश्चानन्तसंसारित्वमापद्येत । स च=उपासकः खलु एतद्रूपेण=एतादृशेन विहारेण विहरन्=प्रवर्तमानो यावद् जघन्येन–एकाहं द्व्यहं त्र्यहं वा यावद्=अभिव्याप्य उत्कर्षेण अष्ट

गामी होता है । अतः सबसे प्रथम उसका ही प्रत्याख्यान करना उचित है । इसी आशय से भगवान् ने सामायिकप्रतिज्ञा में इस प्रकार कहा है–"करेमि भन्ते ! सामाइयं" इत्यादि । यहाँ स्वयंकृत सावद्ययोग का प्रथम प्रत्याख्यान करने के लिये पहले "न करोमि" ऐसा ही कहा किन्तु "न कारयामि" ऐसा नहीं कहा । अत एव भगवान ने इस सूत्र में आठवीं प्रतिमा का निरूपण करते समय "आरंभे से परिण्णाए भवइ" इस वचन से स्वयंकृत आरम्भ का ही प्रत्याख्यान कहा है किन्तु प्रेष्यारम्भ का नहीं । इस से विरुद्ध निरूपण करने से उत्सूत्रप्ररूपणा का दोष आवेगा, और इस से अनन्त संसार की प्राप्ति होगी ।

वह उपासक ऐसा करता हुआ जघन्य एक दिन दो दिन

થાય છે આથી સર્વથી પ્રથમ તેનું જ પ્રત્યાખ્યાન કરવુ ઉચિત છે એ આશયથી ભગવાને સામાયિકપ્રતિજ્ઞામા આ પ્રકારે કહ્યું છે – "करेमि भंते सामाइय" ઇત્યાદિ અહીં સ્વયકૃત સાવદ્ય યોગનુ પ્રથમ પ્રત્યાખ્યાન કરવા માટે પહેલા 'न करोमि' એમજ કહ્યુ છે કિન્તુ 'न कारयमि' એમ કહ્યુ નથી તેથી ભગવાને આ સૂત્રમાં આઠમી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરતી વખતે "आरंभे से परिण्णाए भवइ" એ વચનથી સ્વયંકૃત આરભનુ જ પ્રત્યાખ્યાન કહ્યુ છે કિન્તુ પ્રેષ્યારભનુ નથી કહ્યુ. આ કારણથી તેથી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણ કરવાથી ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણાનો દોષ લાગશે અને તેથી અનન્ત સસારની પ્રાપ્તિ થશે

તે ઉપાસક એમ કરતા-કરતા જઘન્ય એક દિવસ બે દિવસ અથવા ત્રણ દિવસ

मासान् विहरेत् । सा=पूर्वोक्तरूपा इयम् अष्टमी उपासकप्रतिमा ८ ॥सू०२५॥

अथ नवमीमुपासकप्रतिमां निरूपयति–'अहावरा नवमा' इत्यादि ।

मूलम्–अहवरा नवमा उपासगपडिमा । सव्वधम्मरुई यावि भवइ । जाव राओवरायं बंभयारी । सचित्ताहारे से परिण्णाए भवइ । आरंभे से परिण्णाए भवइ । पेसारंभे से परिण्णाए भवइ । उद्दिट्ठभत्ते से अपरिण्णाए भवइ । से णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणे जहन्नेण एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेण नव मासे विहरेज्जा । से तं नवमा उवासगपडिमा ९ ॥सू० २६॥

छाया–अथाऽपरा नवम्युपासकप्रतिमा । सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । यावत् रात्र्यपरात्रं ब्रह्मचारी । सचित्ताहारस्तस्य परिज्ञातो भवति । आरम्भस्तस्य परिज्ञातो भवति । प्रेष्यारम्भस्तस्य परिज्ञातो भवति । उद्दिष्टभक्तं तस्याऽपरिज्ञातं भवति । स चैतद्रूपेण विहारेण विहरन् जघन्येनैकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वोत्कर्षेण नव मासान् विहरेत् । सेयं नवम्युपासकप्रतिमा ९ ॥सू० २६॥

टीका–'अहावरा'–इत्यादि । अथ=अष्टमप्रतिमाकथनानन्तरम् अपरा=तदतिरिक्ता नवमी उपासकप्रतिमा निरूप्यते, तथाहि–सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति यावद्–रात्र्यपरात्रम्=अहोरात्रं ब्रह्मचारी । तस्य सचित्ताहारः परिज्ञातः=प्रत्याख्यातो भवति । तस्य आरम्भः=कृषि–वाणिज्यादिव्यापारः परिज्ञातः=परित्यक्तो

अथवा तीन दिन और उत्कृष्ट आठ मास तक रहता है । यह आठवीं प्रतिमा आठ महीने की होती है ८ ॥ सू० २५ ॥

अब नवमी प्रतिमा का निरूपण करते हैं—'अहावरा नवमी' इत्यादि ।

आठवीं प्रतिमा के बाद नवमी प्रतिमा का निरूपण करते हैं–यह सर्व धर्म में रुचि वाला होता है । रात्रि और दिवस में ब्रह्मचर्य पालना है । सचित्ताहार का प्रत्याख्यान करना है । कृषि, वाणिज्य

અને ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમા વધારે) આઠ માસ સુધી રહે છે આ આઠમી પ્રતિમા આઠ મહીનાની થાય છે ૮ (સૂ ૨૫)

હવે નવમી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરે છે–'અહાવરા નવમી' ઇત્યાદિ

આઠમી પ્રતિમાની પછી નવમી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરે છે–એ સર્વ ધર્મમા રૂચિવાલા હોય છે, રાત્રિ તથા દિવસમા બ્રહ્મચર્ય પાળે છે સચિત્તાહારનું પ્રત્યાખ્યાન

भवति । तस्य प्रेष्यारम्भः=भृत्येन कृष्यादिव्यापारः परिज्ञातः=परित्यक्तो भवति । उद्दिष्टभक्तम्=प्रतिमाधारिणमुद्दिश्य सम्पादितम् यद् भक्तम्=ओदनादिकं तत् तस्य=उपासकस्य अपरिज्ञातम्=अप्रत्याख्यातं भवति । स च एतद्रूपेण विहारेण विहरन् जघन्येन एकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा उत्कर्षेण नव मासान् यावद् विहरेत् । सेयं नवम्युपासकप्रतिमा ९ ॥ सू० २६ ॥

अथ दशमीमुपासकप्रतिमां विवृणुते–'अहावरा दसमा' इत्यादि ।

मूलम्–अहावरा दसमा उवासगपडिमा । सव्वधम्मरुई यावि भवइ । जाव उद्दिट्ठभत्ते से परिण्णाए भवइ । से णं खुर-मुंडए वा सिहाधारए वा । तस्स णं आभट्ठस्स समाभट्ठस्स वा कप्पंति दुवे भासाओ भासित्तए, जहा जाणं वा जाणं अजाणं वा णो जाणं । से णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणे जहन्नेण एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेण दस मासे विहरेज्जा । सेतं दसमा उवासगपडिमा १० ॥ सू० २७ ॥

छाया–अथाऽपरा दशम्युपासकप्रतिमा । सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । यावदुद्दिष्टभक्तं तस्य परिज्ञातं भवति । क्षुरमुण्डितो वा शिखाधारको वा । तस्य खलु आभाषितस्य वा कल्पेते द्वे भाषे भाषितुम्, यथा जानन् वा (अहं) जाने, अजानन् वा नो जाने । य चैतादृशेन विहारेण विहरन् जघन्येनैकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा उत्कर्षेण दशमासान् विहरेत् । सेयं दशम्युपासकप्रतिमा १० ॥सू०२७॥

आदि आरम्भ का परित्याग करता है । भृत्य आदि अन्य द्वारा आरम्भ कराने का परित्याग करता है परन्तु उसके उद्दिष्टभक्त–उसके लिए बनाये गये आहार आदि का परित्याग नहीं होता है । वह इस तरह से जघन्य एक दिन दो दिन अथवा तीन दिन और उत्कृष्ट नव मास पर्यन्त विचरता है । यह नवमी प्रतिमा नौ महीने की होती है ॥ सू० २६ ॥

કરે છે કૃષિ–વાણિજ્ય આદિ આરંભનો પરિત્યાગ કરે છે ભૃત્ય આદિ અન્ય દ્વારા આરંભ કરાવવાનો પરિત્યાગ કરે છે પરન્તુ તે ઉદ્દિષ્ટભક્ત=તેના માટે બનાવાયેલા આહાર આદિનો પરિત્યાગ કરતા નથી તે આવી રીતે જઘન્ય એક દિવસ બે દિવસ અથવા ત્રણ દિવસ અને ઉત્કૃષ્ટ નવ મહિના સુધી વિચરે છે. આ નવમી પ્રતિમા નવ મહિનાની થાય છે ૯ (સૂ ૨૬)

टीका-'अहावरा' इत्यादि । अथ=नवमप्रतिमाप्ररूपणानन्तरम् अपरा= तदन्या दशम्युपासकप्रतिमा विविच्यते, तथाहि-सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति । यावत्- तस्य=उपासकस्य उद्दिष्टभक्तं=तमुद्दिश्य कृतं भक्तम्=अशनादिकं परिज्ञातं=प्रत्या- ख्यातं भवति । क्षुरमुण्डितः-क्षुरेण=केशच्छेदकास्त्रविशेषेण मुण्डितः, केशधारको वा भवति । तस्य=दशमीप्रतिमाधारिणः 'णं' इति वाक्यालङ्कारे आभाषितस्य केनाप्येकवारं पृष्टस्य, समाभाषितस्य वा पुनः पुनः पृष्टस्य द्वे भाषे=अनन्तरं वक्ष्यमाणे भाषितुं=वक्तुं कल्पेते, यथा-जानन्=किञ्चिद्वस्तु अवबुध्यमानः केनचित् 'अमुकं विषयं जानासी'-ति पृष्टः सन् ब्रूते-'अहममुकं विषयं जानामि' इत्येका भाषा, एवं केनचिद् 'अमुकं विषयं वेत्सी' ति पृष्टः सन् यदि अजानन्=अनवबुध्यमानस्तदोत्तरयति -'न जाने=अमुकं विषयं न जानमी-ति द्वितीया । स च-उपासकः एतादृशेन विहारेण विहरन् जघन्येन एकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा उत्कर्षेण दश मासान् विहरेत=प्रवर्तेत् । सेयं दशम्युपासकप्रतिमा १० ॥ सू० २७ ॥

अब दशवीं प्रतिमा का वर्णन करते हैं-'अहावरा दसमा' इत्यादि ।

नवमी प्रतिमा का निरूपण हुआ । अब दशवीं प्रतिमाका निरूपण करते हैं-यह सर्व धर्म में रुचि रखता है । यावत् इस के उद्दिष्टभक्त अर्थात् भक्त प्रतिमा वाले के लिये बनाये हुए आहार का भी परित्याग होता है । क्षुरमुण्डित होने अथवा केश रखे । इस दशमी प्रतिमाधारी को किसी द्वारा एक बार या अनेक वार पूछे जाने पर दो भाषा बोलनी कल्पे, अर्थात् किसी के पूछने पर जानता हो तो "मैं जानता हूँ" ऐसा कहे, अगर न जानता हो तो "मैं नहीं जानता हूँ" ऐसा कहे । वह उपासक इस रीति से विचरता हुआ

હવે દશમી પ્રતિમાનુ વર્ણન કરે છે—'अहावरा दसमा' ઇત્યાદિ

નવમી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કર્યા પછી હવે દશમી પ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરે છે— આ સર્વ ધર્મમા રૂચિ રાખે છે યાવત્ તેને ઉદ્દિષ્ટભકત અર્થાત્ ઉકત પ્રતિમાવાળાને માટે બનાવાયેલા આહારનો પણ પરિત્યાગ હોય છે. ક્ષુર (અસ્ત્રાથી) મુડિત થાય છે અથવા કેશ રાખે છે આ દશમીપ્રતિમાધારીને કોઇના દ્વારા એક વાર અથવા અનેક- વાર પુછવામા આવતા બે ભાષા બોલવી કલ્પે છે, અર્થાત્ કોઇના પુછવાથી તે જાણતો હોય તો 'હું જાણુ છું' એમ કહે. અગર ન જાણતો હોય તો 'હુ નથી જાણતો' એમ કહે આ ઉપાસક આવી રીતથી વિચરતાં જઘન્ય એક દિવસ બે દિવસ અથવા

अथैकादशीमुपासकप्रतिमां वर्णयति-'अहावरा एगारसमा' इत्यादि-

मूलम्-अहावरा एगारसमा उवासगपडिमा। सव्वधम्मरुई यावि भवइ। जाव उद्दिट्ठभत्तं से परिण्णाए भवइ। से णं खुरमुंडए वा लुंचियसिरए वा, गहियायारभंडगनेवत्थे। जे इमे समणाणं निग्गंथाणं धम्मे पण्णत्ते, तं सम्मं काएणं फासेमाणे, पालेमाणे पुरओ जुग्गमायाए पेहमाणे, दट्ठूण तसे पाणे उद्धट्टु पाए रीएज्जा, साहट्टु पाए रीएज्जा, तिरिच्छं वा पायं कट्टु रीएज्जा, सति परक्कमे संजयामेव परिक्कमेज्जा, नो उज्जुयं गच्छेज्जा। समणभूए से। केवलं से नाइए पेज्जबंधणे अवोच्छिन्ने भवइ। एवं से कप्पइ नायवीहिं पत्तेउं ११ ॥सू० २८॥

छाया-अथाऽपरा एकदाशी उपासकप्रतिमा। सर्वधर्मरुचिश्चापि भवति। यावद् उद्दिष्टभक्तं तस्य परिज्ञातं भवति। स च क्षुरमुण्डितो वा लुञ्चितशिरस्कः वा गृहीताचारभाण्डकनेपथ्यः। योऽयं श्रमणानां निर्ग्रन्थानां वा धर्मः प्रज्ञप्तः, तं सम्यक् कायेन स्पृशन् पालयन् पुरतो युग्यमात्रया (दृष्ट्या) पश्यन् दृष्ट्वा त्रसान् प्राणान् उद्धृत्य पादम् ईरयेत्, संहृत्य पादम् ईरयेत् तिरश्चीनं वा पादं कृत्वा ईरयेत्। सति परक्रमे संयतमेव पराक्रमेत, नो ऋजुकं गच्छेत्। श्रमणभूतः सः। केवलं तस्य ज्ञातीयं प्रेमबन्धनमव्युच्छिन्नं भवति। एवं तस्य कल्पते ज्ञातिवीथिं प्राप्तुम् ११ ॥ २८ ॥

टीका 'अहावरा'- इत्यादि। अथ=दशमप्रतिमानिरूपणानन्तरम् अपरा=

जघन्य एक दिन दो दिन अथवा तीन दिन तक और उत्कृष्ट दश मास तक इसका आराधन करे। यह दशवीं प्रतिमा दश मास की होती है १० ॥ सू० २७ ॥

अब ग्यारहवीं प्रतिमा का निरूपण करते हैं:—" अहावरा एगारसमा " इत्यादि।

दशवीं प्रतिमा का निरूपण कर के अनन्तर ग्यारहवी प्रतिमा

त्रणु दिवस सुधी अने उत्कृष्टं दश मास सुधी तेनु आराधन करे आ दशमी प्रतिमा दश महिनानी थाय छे १० (सू० २७)

हवे अगीयारमी प्रतिमानु निरूपण करे छे- "आहावरा एगारसमा" इत्यादि

दशमी प्रतिमानु निरूपण कर्या पछी अगीयारमी प्रतिमानुं निरूपण करवामां

तदतिरिक्ता—एकादश्युपासकप्रतिमा प्ररूप्यते, तथाहि—सर्वधर्मरुचिश्चाऽपि भवति । स च क्षुरमुण्डितः=क्षुरलूनकेशः वा=अथवा लुञ्चितशिरस्कः=हस्तेन लुञ्चितकेशो वा भवतीति शेषः। गृहीताचारभाण्डकनेपथ्यः—गृहीताः=स्वीकृताः आचारः=आचरणं च भाण्डकं—भाण्डमेव भाण्डकं=पात्रं च, नेपथ्यः=यथाकल्प—सदोरकमुखवस्त्रिकारजोहरण—प्रमार्जिका—प्रावरण—'चद्दर'-इति भाषाप्रसिद्ध-चोलपट्टक—शय्यादिकधारित्वलक्षणसाधुवेषश्चेत्येषामितरेतरयोगः—आचार—भाण्डक—नेपथ्या येन स तथा=साधुवेषधारकः, श्रमणानां निर्ग्रन्थानां वा योऽसौ धर्मः=साध्वाचाररूपः प्रज्ञप्तः=भगवता प्ररूपितः, तं धर्मं कायेन=शरीरेण न तु मनोरथमात्रेण स्पृशन्=स्पर्शं कुर्वाणः, पालयन्=रक्षन् पुरतः=अग्रे युग्यमात्रया=युग्यप्रमाणरूपया 'युग्य' 'झूसरा' इति भाषायाम् , दृष्ट्या पश्यन्=मार्गमवलोकयन् त्रसान्=द्वीन्द्रियादीन् प्राणान्=प्राणिनो दृष्ट्वा=विलोक्य पादं=चरणम् उद्धृत्य=जीवरक्षार्थमुत्थाप्य ईरयेत्=गच्छेत् पादं=चरणं संहृत्य=संकोच्य ईरयेत्=गच्छेत्, पादं=चरणं

का निरूपण किया जाता है—यह सर्वधर्मविषयक रुचि वाला होता है यावत् उद्दिष्टभक्त का परित्याग करता है। क्षुरमुण्डित होता है, अथवा केशो का लुञ्चन करता है । वह साधु—जैसा आचार अर्थात् साधु के समान आचार और वेष—वस्त्र, पात्र और यथाकल्प—डोरे के साथ मुखवस्त्रिका, रजोहरण एवं प्रमार्जिका, चद्दर, चोलपट्ट, शय्या, संस्तारक आदि को धारण कर के श्रमण निर्ग्रन्थों के लिए भगवान ने जैसा धर्म बताया है, वैसे धर्म का सम्यक्तया काय से स्पर्श करता हुआ और पालन करता हुआ चलते समय आगे युग्यमात्र—झूसरा प्रमाण भूमिको देखता हुआ द्वीन्द्रिय आदि प्राणियों को देख कर पैर को जीवकी रक्षा के लिये उठा कर चले । एवं जीव की रक्षा के

આવે છે—આ સર્વધર્મવિષયક રૂચિવાળા હોય છે વળી ઉદ્દિષ્ટ ભકત (આહાર) નો પરિત્યાગ કરે છે અસ્ત્રાથી મુડન કરાવે છે અથવા કેશનું લુચન કરે છે તે સાધુ જેવા આચાર અર્થાત્ સાધુના સમાન આચાર અને વેષ વસ્ત્ર પાત્ર અને યથાકલ્પ દોરાની સાથે મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ અને પ્રમાર્જિકા, ચદ્દર ચોલપટ્ટ, શય્યા, સસ્તારક, આદિને ધારણ કરીને શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને માટે ભગવાને જેવા ધર્મ બતાવ્યા છે તેવા ધર્મનું સમ્યક્તયા કાયથી સ્પર્શકરતા અને પાલન કરતા ચાલતી વખતે આગળ યુગ્યમાત્ર—ઝુસરા પ્રમાણ ભૂમિને જોતા દ્વીન્દ્રિય આદિ પ્રાણિઓને જોઇને પગને જીવની રક્ષા માટે ઉપાડી લેતા ચાલે છે અર્થાત્ જીવની રક્ષા માટે પગને સકુચિત કરીને ચાલે છે અને

तिरश्चीनं=तिर्यग्गतं कृत्वा ईरयेत् । अयं विधिरन्यमार्गाभावे, सति=विद्यमाने परक्रमे=मार्गान्तरे सयतमेव ईर्यासमित्यनुसारमेव पराक्रामेत्=गच्छेत् न ऋजुकं=सरलं गच्छेत् यथा जीवरक्षा भवेत्तथा गच्छेदिति भावः। श्रमणभूतः= साधुसदृशः सः। तस्य=उपासकस्य केवलं ज्ञातीयं=स्वजनसम्बन्धिकं प्रेमबन्धनं=स्नेहरूपबन्धनम् , अव्युच्छिन्नम्=अत्रोटितं भवति । एवम्=अनेन प्रकारेण तस्य=उपासकस्य ज्ञातिवीथिं-ज्ञातीनां=स्वगोत्रजानां वीथिः=गृहपङ्क्तिः, तां प्राप्तुं=भिक्षार्थं गन्तुं कल्पते ११ ॥ सू० २८ ॥

अथ श्रमणोपासकानां प्रतिमाधारिणां ज्ञातिकुले भिक्षाविधिमाह— 'एत्थ णं से इत्यादि-

मूलम्-एत्थ णं से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते चाउलोदणे पच्छाउत्ते भिलिंगसूवे, कप्पइ से चाउलोदणे पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ भिलिंगसूवे पडिगाहित्तए। तत्थ णं से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते भिलिंगसूवे पच्छाउत्ते चाउलोदणे कप्पइ से भिलिंगसूवे पडिगाहित्तए, नो कप्पइ चाउलोदणे पडिगाहि-

---

लिये पैर को संकुचित करके चले और टेढा करके चले किन्तु जीवसहित मार्ग पर सीधा न चले । यह विधि दूसरा मार्ग न होने पर प्रयत्नशील होकर करे । अगर जीवरहित दूसरा मार्ग हो तो ईर्यासमिति के अनुसार दूसरे मार्ग से चले, अर्थात् जिस प्रकार जीवरक्षा हो वैसे चलना चाहिये । यह प्रतिमाधारी श्रावक श्रमणभूत-साधुसदृश होता है किन्तु इसके केवल ज्ञातिवर्ग से प्रेमबन्धन का व्यवच्छेद नहीं होता है । वह स्वज्ञाति में ही भिक्षावृत्ति के लिए जाता है ११ ॥ सू० २८ ॥

આડા અવળા થઇને ચાલે છે કિન્તુ જીવવાળા માર્ગ પર સીધા ચાલતા નથી આ વિધિ બીજો માર્ગ ન હોય ત્યારે પ્રયત્નશીલ થઇને કરે, અગર જીવરહિત બીજો માર્ગ હોય તો ઇર્યાસમિતિને અનુસરી બીજા માર્ગથી ચાલે અર્થાત્ જે પ્રકારે જીવરક્ષા થાય એવી રીતે ચાલવુ જોઇએ આ પ્રતિમાધારી શ્રાવક શ્રમણભૂત-સાધુ જેવા હોય છે, કિન્તુ તેને કેવલ જ્ઞાતિવર્ગથી પ્રેમબન્ધનનો વ્યવચ્છેદ હોતો નથી, તે સ્વજ્ઞાતિમાંજ ભિક્ષાવૃત્તિને માટે જાય છે (સૂ૦ ૨૮)

त्तए। तत्थ णं से पुव्वागमणेणं दोवि पुव्वाउत्ताइं कप्पइ से दोवि पडिगाहित्तए। तत्थ णं से पच्छागमणेणं दोवि पच्छाउत्ताइं णो से कप्पइ दोवि पडिगाहित्तए। जे तत्थ से पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते से कप्पइ पडिगाहित्तए। जे से तत्थ पुव्वागमणेणं पच्छाउत्ते से णो कप्पइ पडिगाहित्तए ॥सू० २९॥

छाया–अत्र खलु तस्य पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तः तण्डुलौदनः पश्चादायुक्तो भिलिङ्गसूपः, कल्पते तस्य तण्डुलौदनं प्रतिग्रहीतुम्, न कल्पते तस्य भिलिङ्गसूपं प्रतिग्रहीतुम्। तत्र खलु तस्य पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तो भिलिङ्गसूपः पश्चादायुक्तस्तण्डुलौदनः, कल्पते तस्य भिलिङ्गसूपं प्रतिग्रहीतुम्, नो कल्पते तण्डुलौदनं प्रतिग्रहीतुम्। तत्र खलु तस्य पूर्वागमनेन द्वावपि पूर्वायुक्तौ, कल्पते द्वावपि प्रतिग्रहीतुम्। तत्र खलु तस्य पश्चादागमनेन द्वावपि पश्चादायुक्तौ नो तस्य कल्पते द्वावपि प्रतिग्रहीतुम्। यस्तत्र तस्य पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तः स कल्पते प्रतिग्रहीतुम्। यस्तस्य तत्र पूर्वागमनेन पश्चादायुक्तः स नो कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ २९ ॥

टीका–'एत्थ णं'–इत्यादि। अत्र=अत्रान्तरे ज्ञातिकुले भिक्षार्थमागमनसमये तस्य=प्रतिमाधारिण उपासकस्य पूर्वागमनेन=भिक्षार्थमागमनात्पूर्वं,पूर्वागमनेन हेतुना वपूर्वाऽऽयुक्तः–पूर्व–प्रतिमाधरागमनात् प्राग् आयुक्तः=रन्धनस्थाल्यादौ पाकार्थं

अब प्रतिमाधारी को स्वज्ञाति में भिक्षाविधि किस प्रकार करनी चाहिये वह कहते हैं—'एत्थ णं से' इत्यादि।

प्रतिमाधारी उपासक स्वज्ञाति में गृहस्थ के घर जब भिक्षा लेने को गया तब उपासक के वहाँ जाने के पहले गृहस्थ के घर में चावल पके हों और दाल उपासक के आने के अनन्तर बनाने लगे

હવે પ્રતિમાધારીને સ્વજ્ઞાતિમા ભિક્ષાવિધિ કેવા પ્રકારે કરવી જોઈએ તે કહે છે–**'एत्थ णं से'** ઇત્યાદિ

પ્રતિમાધારી ઉપાસક સ્વજ્ઞાતિમા ગૃહસ્થને ઘેર જ્યારે ભિક્ષા લેવાને જાય ત્યારે ઉપાસકના ત્યા ગયા પહેલા ગૃહસ્થના ઘરમા ચોખા રધાઇ ગયા હોય અને દાળ ઉપાસકના આવ્યા પછી બનાવાતી હોય તો ઉપાસકે એમ કરવુ જોઈએ કે ભાતજ લઇ

प्रक्षिप्तः तण्डुलौदनः, पश्चात्=प्रतिमाधारिण उपासकस्यागमनाद् अनन्तरम् आयुक्तो भिलिङ्गसूपः=मुद्गादिदाली स्याच्चेत्तदा तण्डुलौदनं प्रतिग्रहीतुम्=आदातुं तस्य=प्रतिमाधरस्योपासकस्य कल्पते, किन्तु भिलिङ्गसूपं प्रतिग्रहीतुं तस्य न कल्पते। तत्र पूर्वायुक्तः=प्रतिमाधरोपासकागमने पूर्वमेव निजनिमित्तं गृहस्थैः पक्तुमारब्धः, प्रतिमाधरे वा तत्र गते सति यः पक्तुमारब्धः स पश्चादायुक्तः, स न कल्पते तस्मिन्नध्यवपूरकादिदोषसम्भवात्, पूर्वायुक्तस्तु कल्पते, तत्र तदभावात्। तत्र खलु=निश्चयेन तस्य=प्रतिमाप्रतिपन्नस्योपासकस्य 'पूर्वागमनेन' इत्यस्य पूर्ववद्व्याख्या, पूर्वायुक्तो भिलिङ्गसूपः पश्चादायुक्तस्तण्डुलौदनः स्याच्चेत्तदा भिलिङ्गसूपं प्रतिग्रहीतुं तस्य कल्पते, किन्तूद्गमादिदोषसम्भवात् तण्डुलौदनं प्रतिग्रहीतुं नो=न कल्पते। यदि तत्र खलु तस्य पूर्वागमनेन द्वावपि=तण्डुल-भिलिङ्गसूपावपि पूर्वायुक्तौ स्यातां चेत्तदा द्वावपि=तण्डुलौदन–भिलिङ्गसूपावपि प्रतिग्रहीतुं कल्पते। तत्र खलु तस्य=प्रतिमाधरस्योपासकस्य पश्चादागमनेन पश्चात्काले=आगमनेन हेतुना द्वावपि=तण्डुल भिलिङ्गसूपौ पश्चादायुक्तौ यदि स्यातां तदा तौ द्वावपि प्रतिग्रहीतुं नो कल्पते, उद्गमादिदोषसम्भवात्। यः=तण्डु-

---

तो उपासक को चाहिये कि चावल ही ले ले दाल नहीं। अगर गृहस्थ के घर उपासक के पहुंचने के पहले यदि दाल पकी हो और चावल उपासक के आने के बाद पकाने लगे तो केवल दाल ही लेना चाहिये चावल नहीं, क्यों कि उस में अध्यवपूरक (अज्झोयर) आदि दोष की सम्भावना होती है। और पूर्वायुक्त (प्रतिमाधारी के जाने के पहले पकाया गया) लिया जाता है उस में दोष की सम्भावना नहीं है। जो उसके आने के पहले दोनों दाल और चावल पूर्वायुक्त हो, अर्थात् पूर्व पकाये गये हों तब दोनों भी लिये जाते हैं। और यदि प्रतिमाधारी के आने के पश्चात् दोनों बनाये गये हो तो दोनों नहीं लेने चाहिये, उस में उद्गम आदि दोष की सम्भावना रहती है।

લીએ, દાળ નહીં અગર ગૃહસ્થના ઘેર ઉપાસક પહોચ્યા પહેલા જો દાળ રંધાઇ ગઇ હોય અને ચોખા ઉપાસક આવ્યા પછી રંધાતા હોય તો માત્ર દાળજ લેવી જોઇએ, ભાત નહીં કેમકે તેમાં અધ્યવપૂરક (अज्झोयर) આદિ દોષની સંભાવના થાય છે અને પૂર્વાયુકત (પ્રતિમાધારી જવા પહેલા રંધાયેલ) લેવાય છે તેમા દોષની સંભાવના નથી. જો તેના આવ્યા પહેલાં બેઉ દાલ તથા ચોખા પૂર્વાયુકત હોય અર્થાત્ પૂર્વે પકાવેલા હોય તો બેઉ લેવાય છે અને જો પ્રતિમાધારીના આવ્યા પછી બેઉ બનાવ્યાં હોય તો બેઉ ન લેવાં જોઇએ. તેમાં ઉદ્ગમ આદિ દોષની સંભાવના રહે છે અહીં

लौदनो भिलिङ्गसूपो वा तत्र=ज्ञातिकुले तस्य पूर्वागमनेन पूर्वायुक्तः सः= तण्डुलौदनः भिलिङ्गसूपो वा प्रतिग्रहीतुं कल्पते, यः=तण्डुलौदनादिस्तस्य तत्र पूर्वागमनेन पश्चादायुक्तः स प्रतिग्रहीतुं न कल्पते। इह सूत्रे 'पूर्वागमनेन पश्चादागमनेन' इत्युभयत्र प्राकृतत्वात्पूर्वशब्दस्य पूर्वप्रयोगः। पञ्चम्यर्थे तृतीया-बोद्धव्या ॥ सू० २९ ॥

अथ श्रमणोपासकस्य भिक्षायाचनप्रकारं दर्शयति-'तस्स णं' इत्यादि।

मूलम्-तस्स णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठस्स कप्पइ एवं वदित्तए "समणोवासगस्स पडिमापडिवन्नस्स भिक्खं दलयह"। तं चेव एयारूवेण विहारेण विहरमाणं केइ पासित्ता वदिज्जा "केइ आउसो तुमं वत्त०वे सिया" "समणोवासए पडिमापडिवण्णए अहमंसीति" वत्तव्वं सिया। से णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणे जहन्नेण एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेण एक्कारसमासे विहरेज्जा। एक्कारस उवासगपडिमा ११ ॥ सू० ३० ॥

छाया-तस्य खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञयाऽनुप्रविष्टस्य कल्पते एवं वदितुम् "श्रमणोपासकाय प्रतिमाप्रतिपन्नाय भिक्षां दद्ध्वम्" तं चैव एतादृशेन विहारेण विहरन्तं कश्चिद दृष्ट्वा वदेत्-"कः आयुष्मन्! त्वं वक्तव्यः स्याः?" "श्रमणोपासकः प्रतिमाप्रतिपन्नोऽहमस्मी"-ति वक्तव्यं स्यात्। स खलु एतादृशेन विहारेण विहरन् जघन्येन एकाहं वा द्व्यहं वा त्र्यहं वा उत्कर्षेण एकादशमासान् विहरेत्। एकादशी उपासकप्रतिमा ॥ सू० ३० ॥

टीका-'तस्स'-इत्यादि। तस्य=प्रतिमाप्रतिपन्नस्य खलु गाथापतिकुलं

यहाँ एक बात ठीक से समझनी चाहिये कि-प्रतिमाधारी का भिक्षा के लिए आगमन निश्चित हो और उस निश्चय के बाद यदि दाल भात अथवा दोनों पकाये जाय तो वे नहीं लेना चाहिये ॥ सू० २९ ॥

એક વાત સારી રીતે સમજવી જોઇએ કે પ્રતિમાધારીનું ભિક્ષા માટે આગમન નક્કી થયેલ હોય અને તે નિશ્ચય પછી જો દાળ, ભાત અથવા બેઉ રાધ્યા હોય તો તે ન લેવા જોઇએ (સૂ૦ ૨૯)

पिण्डपातप्रतिज्ञया=आहारग्रहणप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टस्य=गतस्य एवं=वक्ष्यमाणं वदितुं=वक्तुं कल्पते–' भो ! गृहपतयः ! श्रमणोपासकाय प्रतिमाप्रतिपन्नाय भिक्षां दद्ध्वम्=प्रयच्छत ?' इति। कश्चित्तं=प्रतिमाप्रतिपन्नमुपासकम् एतादृशेन= भिक्षानिमित्तेन विहारेण=प्रवर्तनेन विहरन्तं=विचरन्तं दृष्ट्वा वदेत्=पृच्छेत्–हे आयुष्मन् !=प्रशस्तायुः ! त्वं को वक्तव्यः=कथनीयः स्याः=भवेः' इति पृष्टः सन् स उत्तरति यथा–"श्रमणोपासकः प्रतिमाप्रतिपन्नोऽहमस्मी'–ति वक्तव्यं स्यात्। स च=प्रतिमाप्रतिपन्न उपासकश्च एतादृशेन=एतत्प्रकारेण विहारेण विहरन्= प्रवर्तमानः जघन्येन एकाहं द्व्यहं त्र्यहं वा उत्कर्षेण एकादश मासान् विहरेत्। इत्येकादश्युपासकप्रतिमा ११ ॥ सू० ३० ॥

अब श्रमणोपासक के भिक्षा–याचन का प्रकार कहते हैं — 'तस्स णं' इत्यादि ।

उस उपासक को गृहस्थ के घर में प्रविष्ट होने पर इस प्रकार बोलना कल्पे–" हे गृहपति ! प्रतिमाप्रतिपन्न श्रमणोपासक को भिक्षा दो।" इस प्रकार प्रतिमा वहन करते हुए को देख कर यदि कोई पूछे कि– " हे आयुष्मन् ! तुम कौन हो ?" तब वह कहे कि–" हे देवानुप्रिय ! मैं प्रतिमाधारी श्रावक हूँ।" अर्थात् यदि कोई 'स्वामिनाथ' ऐसा कह कर वन्दना करे तो कहे कि–"मैं प्रतिमाधारी श्रावक हूँ" इस प्रकार प्रतिमा वहन करता हुआ वह जघन्य एक दिन दो दिन या तीन दिन और उत्कृष्ट ग्यारह मास तक विचरता है। यह ग्यारवीं प्रतिमा ग्यारह मास की होती है ११ ॥ सू० ३० ॥

હવે શ્રમણોપાસકના ભિક્ષા–યાચનના પ્રકાર કહે છે–'तस्स णं' ઇત્યાદિ.

તે ઉપાસકને ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં આ પ્રકારે બોલવું કલ્પે–" હે ગૃહપતિ ! પ્રતિમાપ્રતિપન્ન શ્રમણોપાસકને ભિક્ષા આપો " એ પ્રકારે પ્રતિમાનુ વહન કરતા તેને જોઇને જો કોઇ પૂછે કે–' આયુષ્મન્ ! તમે કોણ છો ?' ત્યારે તે કહે કે– ' હે દેવાનુપ્રિય ! હું પ્રતિમાધારી શ્રાવક છુ ' અર્થાત્ જો કોઇ 'સ્વામીનાથ' એમ કહીને વન્દના કરે તો કહે કે–' હુ પ્રતિમાધારી શ્રાવક છુ.' એ પ્રકારે પ્રતિમા વહન કરતા થકા તે જઘન્ય એક દિવસ બે દિવસ કે ત્રણ દિવસ અને ઉત્કૃષ્ટ અગીયાર માસ સુધી વિચરે છે આ અગીયારમી પ્રતિમા અગીયાર માસની થાય છે. ૧૧ (સૂ૦ ૩૦)

मूलम्—एयाओ खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहिं एक्कारस उवासगपडिमाओ पण्णत्ताओ त्तिबेमि ॥ सू० ३१ ॥

॥ छट्ठा दसा समत्ता ॥६॥

छाया—एताः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिरेकादशोपासकप्रतिमाः प्रज्ञप्ता इति ब्रवीमि ॥ सू० ३१ ॥

॥ षष्ठी दशा समाप्ता ॥६॥

टीका—'एता'—इत्यादि । एताः खलु ताः=पूर्वोक्ताः स्थविरैर्भगवद्भिरेकादशोपासकप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः=प्ररूपिताः, इति ब्रवीमि=सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह—हे जम्बूः ! यथा भगवन्मुखात् श्रुतं तथा त्वां प्रवच्मि ॥सू०३१॥

॥ इति श्री—विश्वविख्यात—जगद्वल्लभ—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषा
कलितललितकलापालापक—प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक—
वादिमानमर्दक—श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त—
'जैनशास्त्राचार्य'— पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
—बालब्रह्मचारि – जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर
पूज्यश्री—घासीलाल—व्रतिविरचितायाम्
श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य मुनिहर्षिण्या-
ख्यायां व्याख्यायाम्—उपासकप्रतिमा-
ख्यं षष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥६॥

'एयाओ' इत्यादि । यही स्थविर भगवन्तो ने ग्यारह उपासक-प्रतिमाओं का प्रतिपादन किया है । हे जम्बू ! जैसा मैंने भगवान के मुखसे सुना है वैसा ही मैं तुझे कहता हूं ॥ सू० ३१ ॥

इति दशाश्रुतस्कन्ध सूत्रकी 'मुनिहर्षिणी' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'उपासकप्रतिमा' नामका
छठा अध्ययन समाप्त हुआ ॥ ६ ॥

'एयाओ' ઇત્યાદિ

આ પ્રમાણે સ્થવિર ભગવન્તોએ અગીઆર ઉપાસકપ્રતિમાઓનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે હે જમ્બૂ ! જેવું મે ભગવાનના મુખથી સાભળ્યુ છે તેવુજ હુ તને કહુ છું (સૂ૦૩૧)

દશાશ્રુતસ્કન્ધ સૂત્રની 'મુનિહર્ષિણી' ટીકાના
ગુજરાતી અનુવાદમાં ઉપાસકપ્રતિમા નામનું
છઠ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત થયું (૬)

॥ अथ सप्तममध्ययनम् ॥

षष्ठाध्ययने श्रमणोपासकस्यैकादशप्रतिमाः प्ररूपिताः । अत्र सप्तमाध्ययने द्वादशभिक्षुप्रतिमाः प्ररूप्यन्ते, यतो यो लघुकर्मा सर्वविरतिरूपं चारित्रं धारयितुं वाञ्छेत् सोऽवश्यं भिक्षुप्रतिमामवलम्बेतेति भिक्षुप्रतिमाभिधं सप्तमाध्ययनमाह, तस्येदमादिसूत्रम्–'सुयं मे' इत्यादि ।

यद्यपि भिक्षुप्रतिमा अनेकविधाः प्रतिपादिताः । यथा–१ समाधिप्रतिमा–२विवेकप्रतिमा – ३उपधानप्रतिमा – ४प्रतिसंलीनताप्रतिमा–५एकाकिविहारप्रतिमा–६यवमध्यप्रतिमा – ७चन्द्रप्रतिमा – ८वज्रमध्यप्रतिमाप्रभृतयः, तथाप्येषां सर्वेषां श्रुतचारित्रप्रतिमयोरेवान्तर्भावः ।

सप्तम अध्ययन

छठे अध्ययन में श्रमणोपासक की ग्यारह प्रतिमाओं का निरूपण किया है । जो लघुकर्मी व्यक्ति सर्वविरतिरूप चारित्र को धारण करने की वाञ्छा रखे तो उसको भिक्षुप्रतिमाओं का अवश्य अवलम्बन करना चाहिये। इस सम्बन्ध से आये हुए इस सातवें अध्ययन में भिक्षुप्रतिमा का वर्णन करते हैं—'सुयं मे' इत्यादि ।

यद्यपि भिक्षुप्रतिमा अनेक प्रकार की है । जैसे–(१) समाधिप्रतिमा, (२) विवेकप्रतिमा, (३) उपधानप्रतिमा, (४) प्रतिसंलीनताप्रतिमा, (५) एकाकिविहारप्रतिमा, (६) यवमध्यप्रतिमा, (७) चन्द्रप्रतिमा, (८) वज्रमध्यप्रतिमा आदि । तथापि उन सबका अन्तर्भाव श्रुतप्रतिमा और चारित्रप्रतिमा में हो जाता है ।

અધ્યયન સાતમું

છઠ્ઠા અધ્યયનમાં શ્રમણોપાસકની અગીયાર પ્રતિમાઓનુ નિરૂપણ કર્યું છે જે લઘુકર્મી વ્યકિત સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્રને ધારણ કરવાની વાન્છા રાખે તેને ભિક્ષુપ્રતિમાઓનું અવશ્ય અવલમ્બન કરવું જોઇએ આ સંબંધથી આવેલ આ સાતમા અધ્યયનમા ભિક્ષુપ્રતિમાનું વર્ણન કરે છે 'सुयं मे' ઇત્યાદિ

જોકે ભિક્ષુપ્રતિમા અનેક પ્રકારની છે. જેમકે – (૧) સમાધિપ્રતિમા, (૨) વિવેકપ્રતિમા, (૩) ઉપધાનપ્રતિમા, (૪) પ્રતિસંલીનતાપ્રતિમા, (૫) એકાકિવિહારપ્રતિમા, (૬) યવમધ્યપ્રતિમા, (૭) ચન્દ્રપ્રતિમા, (૮) વજ્રમધ્યપ્રતિમા આદિ, તો પણ તે બધીનો અન્તર્ભાવ શ્રુતપ્રતિમા અને ચારિત્રપ્રતિમામા થઇ જાય છે.

भिक्षुभिः प्रतिमाभेदोपभेदैः स्वकार्यं साधनीयम् । अर्थादेतद्द्वारा ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्माणि क्षपयित्वा स्वाभीष्टं निर्वाणपदं लक्षीकरणीयमिति । इममेव विषयमुद्दिश्य सप्तमाध्ययनं प्रारभ्यते-' सुयं मे ' इत्यादि-

मूलम्-सुयं मे आउसं, तेणं भगवया एवमक्खायं-इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं बारस भिक्खुपडिमाओ पण्णत्ताओ। कयरा खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहिं बारस भिक्खुपडिमाओ पण्णत्ताओ ? । इमाओ खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहिं बारस भिक्खुपडिमाओ पण्णत्ताओ । तं जहा ॥ सू० १ ॥

छाया-श्रुतं मया, आयुष्मन् ! तेन भगवतैवमाख्यातम्-इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिः द्वादशभिक्षुप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः । कतराः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिर्द्वादश भिक्षुप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः ? । इमाः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिर्द्वादश भिक्षुप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा-(सू० १)

टीका-' श्रुतं मया'-इत्यादि । हे आयुष्मन् !=हे प्रशस्तायुः ! मया श्रुतम् , तेन भगवता एवम्=अनेन वक्ष्यमाणप्रकारेण, आख्यातं=प्ररूपितम्-इह=जिनशासने स्थविरैर्भगवद्भिर्द्वादश भिक्षुप्रतिमाः-तपःसंयमव्यवस्थितः कृत-

---

भिक्षुओं को प्रतिमा के भेद और उपभेद के साथ प्रतिमाओं द्वारा ही अपने कार्य की सिद्धि करनी चाहिये । अर्थात् इन प्रतिमाओंद्वारा ज्ञानावरणीयादि आठ प्रकार के कर्मों को खपाकर अपना अभीष्ट-निर्वाणपद का लक्ष्य करना चाहिये । इस विषय को मनमें रखते हुए सप्तम अध्ययन का आरम्भ करते हैं-'सुयं मे' इत्यादि ।

हे आयुष्मन् ! मैंने सुना है उन भगवान ने इस प्रकार प्रतिपादन किया है-इस जिनशासन में स्थविर भगवन्तों ने बारह भिक्षुप्रतिमाओं का वर्णन किया है । यहाँ ' भिक्षु '—शब्द का अर्थ होता

ભિક્ષુઓએ પ્રતિમાના ભેદ અને ઉપભેદની સાથે પ્રતિમાઓદ્વારાજ પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ કરવી જોઇએ અર્થાત આ પ્રતિમાઓદ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મોને ખપાવીને પોતાના અભીષ્ટ-નિર્વાણુપદને લક્ષ્ય કરવું જોઇએ. આ વિષયને મનમા રાખીને સાતમા અધ્યયનનો આરંભ કરે છે. 'सुयं मे' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્મન્ ! મે સાભળ્યુ છે તે ભગવાને આ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે—આ જિનશાસનમાં સ્થવિર ભગવન્તોએ બાર ભિક્ષુપ્રતિમાઓનુ વર્ણન કર્યું છે. અહીં

कारितानुमोदितपरिहारेण शुद्धमशनादिकं भिक्षक इत्येवंशीलो भिक्षुस्तस्य प्रतिमाः= प्रतिज्ञाः अभिग्रहविशेषा इति यावत् प्रज्ञप्ताः=प्ररूपिताः। कतराः=काः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिर्द्वादशभिक्षुप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः ? । इमा=वक्ष्यमाणाः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिर्द्वादश भिक्षुप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः। तद्=भिक्षुप्रतिमाप्ररूपणं यथा-॥सू०१॥

अथ द्वादशानां भिक्षुप्रतिमानां क्रमेण नामान्याह-'मासिया' इत्यादि।

मूलम्-१ मासिया भिक्खुपडिमा, २ दोमासिया भिक्खुपडिमा, ३ तिमासिया भिक्खुपडिमा, ४ चउमासिया भिक्खुपडिमा, ५ पंचमासिया भिक्खुपडिमा, ६ छम्मासिया भिक्खुपडिमा, ७ सत्तमासिया भिक्खुपडिमा, ८ पढमा सत्तराइंदिया भिक्खुपडिमा, ९ दोच्चा सत्तराइंदिया भिक्खुपडिमा, १० तच्चा सत्तराइंदिया भिक्खुपडिमा, ११ अहोराइंदिया भिक्खुपडिमा, १२ एगराइया भिक्खुपडिमा ॥ सू० २ ॥

छाया-१ मासिकी भिक्षुप्रतिमा, २ द्विमासिकी भिक्षुप्रतिमा, ३ त्रिमासिकी भिक्षुप्रतिमा, ४ चतुर्मासिकी भिक्षुप्रतिमा, ५ पञ्चमासिकी भिक्षुप्रतिमा, ६ षण्मासिकी भिक्षुप्रतिमा, ७ सप्तमासिकी भिक्षुप्रतिमा, ८ प्रथमासप्तरात्रिंदिवा भिक्षुप्रतिमा, ९ द्वितीया सप्तरात्रिंदिवा भिक्षुप्रतिमा, १० तृतीयासप्तरात्रिंदिवा भिक्षुप्रतिमा, ११ अहोरात्रिंदिवा भिक्षुप्रतिमा, १२ एकरात्रिकी भिक्षुप्रतिमा ॥ सू० २ ॥

टीका-'१ मासिया'-इत्यादि। अत्रेदमुक्तं भवति-प्रथमादयः सप्तमी-पर्यन्ता भिक्षुप्रतिमाः सप्तभिर्मासैर्भवन्ति। एकैका च एकैकमासेन सम्पन्ना भव-

---

है कि:—जो तप और संयम में व्यवस्थित होकर कृत कारित और अनुमोदितरूप से शुद्ध भिक्षाद्वारा अपना जीवननिर्वाह करता हैं वह भिक्षु कहा जाता है। उसकी प्रतिमा भिक्षुप्रतिमा है। प्रतिमा-प्रतिज्ञा अर्थात्—अभिग्रहविशेष को प्रतिमा कहते हैं ॥ सू० १ ॥

'भिक्षु' शब्दनो अर्थ थाय थाय छे के-जे तप अने संयममां व्यवस्थित थईने कृत कारित अने अनुमोदित रूपथी शुद्ध भिक्षा द्वारा पोतानो जीवन निर्वाह करे छे तेने भिक्षु कहेवाय छे. तेनी प्रतिमा ते भिक्षुप्रतिमा छे प्रतिमा-प्रतिज्ञा अर्थात्-अभिग्रहविशेषने प्रतिमा कहे छे (सू १)

तीति भावः । इदमत्र तत्त्वम्-पूर्वप्रतिमानां समयं संगृह्य द्वितीयादिसप्तम्यन्त-प्रतिमा द्विमासिक्यादय उच्यन्ते । अष्टमी-नवमी-दशमीनां प्रत्येकं सप्ताहो-रात्रिकतया तास्तिस्रः प्रतिमा एकविंशत्यहोरात्रैर्भवन्ति । एकादशी चैकाहोरा-त्रेण भवति । द्वादशी चैकरात्र्या । एवं त्रयोविंशतिरात्राधिकाः सप्त मासा द्वा-दशप्रतिमानां कालः, ततः परं चातुर्मास्यागमनात् पूर्वमवशिष्टैर्दिवसैरन्यत्र विहारं कर्तुं शक्यत इति ॥ सू० २ ॥

अब बारह भिक्षुप्रतिमा का क्रम से नाम कहते हैं-"मासिया" इत्यादि ।

मासिकी द्विमासिकी आदि का अर्थ स्पष्ट है। यहाँ यह सम-झना चाहिये कि—पहली प्रतिमा से लेकर सातवीं तक की सात भिक्षुप्रतिमाएँ सात महीनों में पूर्ण होती हैं । इन में प्रत्येक प्रतिमा एक एक मास की होती है। सारांश यह है कि-पूर्व-पूर्व की प्रतिमा का समय मिलाने से दूसरी प्रतिमा द्विमासिकी, तीसरी त्रिमासिकी आदि, एवं सातवीं सप्तमासिकी, ऐसी संज्ञा होती है। आठवीं, नववीं और दशवीं, ये तीन प्रतिमाएँ प्रत्येक सात-सात अहोरात्री की होने से इन तीनों में इक्कीस दिन लगते हैं। ग्यारहवीं प्रतिमा एक अहो-रात्र की और बारहवीं एक रात्रि की होती है । इस प्रकार बारह भिक्षुप्रतिमाओं के आराधन में सात मास तेइस दिन लगते हैं । तदनन्तर अवशिष्ट-बाकी रहे दिनोमें विहार कर के चौमासा लगने के पहले चौमासे के लिये अन्यत्र क्षेत्र में पहुँच सकते हैं ॥सू०२॥

હવે બાર ભિક્ષુપ્રતિમાના અનુક્રમે નામ કહે છે—'मासिया' ઇત્યાદિ

માસિકી દ્વિમાસિકી આદિનો અર્થ સ્પષ્ટ છે અહીં એ સમજવું જોઈએ કે-પહેલી પ્રતિમાથી લઈને સાતમી સુધી સાત ભિક્ષુપ્રતિમાઓ સાત માસમા પૂર્ણ થાય છે તેમા પ્રત્યેક પ્રતિમા એક-એક માસની થાય છે સારાશ એ છે કે-પૂર્વ પૂર્વની પ્રતિમાનો સમય સરખાવતા બીજી પ્રતિમા દ્વિમાસિકી, ત્રીજી ત્રિમાસીકી આદિ, એ પ્રમાણે સાતમી સપ્તમાસિકી એવી સંજ્ઞા હોય છે આઠમી નવમી અને દશમી, આ ત્રણ પ્રતિમાઓ પ્રત્યેક સાત-સાત અહોરાત્રની હોવાથી આ ત્રણેમા એકવીસ દિવસ લાગે છે. અગીયારમી પ્રતિમા એક અહોરાત્રની અને બારમી એક રાત્રિની હોય છે એ પ્રકારે બાર ભિક્ષુપ્રતિમાઓના આરાધનમા સાત માસ ત્રેવીસ દિવસ લાગે છે ત્યાર પછી અવશિષ્ટ-બાકી રહેલા દિવસોમા વિહાર કરીને ચોમાસું આવ્યા પહેલા ચોમાસા માટે બીજા ક્ષેત્રમાં પહોચી શકે છે (સૂ ૨)

अथ प्रतिमाप्रतिपन्नस्य कर्त्तव्यमाह-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स निच्चं वोसट्ठकाए चियत्तदेहे, जे केइ उवसग्गा उववज्जंति, तं जहा-दिव्वा वा माणुस्सा वा तिरिक्खजोणियावा, ते उप्पण्णे सम्मं सहइ, खमइ, तितिक्खइ अहियासेए ॥ सू० ३ ॥

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्यानगारस्य नित्यं व्युत्सृष्टकायः, त्यक्तदेहः, ये केचिदुपसर्गाः उत्पद्यन्ते, तद्यथा-दिव्या वा मानुषा वा तिर्यग्योनिका वा तानुत्पन्नान् सम्यक् सहते, क्षमते, तितीक्षते, अध्यास्ते, ॥सू०३॥

टीका-'मासियं' - इत्यादि । मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य=प्राप्तवतः अनगारस्य-अविद्यमानमगारं यस्य सोऽनगारस्तस्य भिक्षोः ये केचित् उपसर्गाः-उपसृज्यन्ते=क्षिप्यन्ते निपात्यन्ते व्रतिनो यमनियमप्रतिज्ञादेर्येषु इत्युपसर्गाः =देवादिकृतोपद्रवाः उत्पद्यन्ते=प्रादुर्भवन्ति, तद्=उपसर्गप्रादुर्भवनं यथा-दिव्याः-द्यौः = स्वर्गस्तद्वासी देवोऽप्युपचाराद् द्यौस्तत्र भवाः तत्कृता दिव्याः = देवसम्बन्धिनो वा, मानुषाः=मनुष्यसम्बन्धिनो वा, तिर्यग्योनिकाः-तिर्यञ्चः=पशुपक्षिसर्पादयस्तद्योनिसम्बन्धिनो वा य उत्पद्यन्ते तान् अनुकूलप्रतिकूलरूपान् उत्पन्नान् उपसर्गान् नित्यं=सदा व्युत्सृष्टकायः=विशेषेण परीषहोपसर्गसहिष्णुत्वलक्षणेनोत्सृष्टः=परित्यक्तः कायः=शरीरं येन स व्युत्सृष्टकायः=परिकर्मवर्जनतस्त्यक्तशरीरः, त्यक्तदेहः=त्यक्तः=चित्तेन विसृष्टो देहः=देहममत्वं येन स त्यक्तदेहः सन् सम्यक्=यथा कर्मनिर्जरा भवति तथा सहते=मुखाद्यविकारकर-

---

अब प्रथम प्रतिमा का वर्णन किया जाता है:-" मासियं णं " इत्यादि ।

मासिकी-एक मासकी प्रथम प्रतिमा को स्वीकार करने वाले अनगार को यदि देव मनुष्य और तिर्यञ्च सम्बन्धी कोई उपसर्ग-उपद्रव उत्पन्न हों तो उनको वह काया को वोसरा कर-देहममता-रहित होकर सम्यक्-जिस रीति से कर्म निर्जरा हो उस प्रकार से

હવે પ્રથમ પ્રતિમાનુ વર્ણન કરવામા આવે છે—'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકી-એક માસની પ્રથમ પ્રતિમાનો સ્વીકાર કરવાવાળા અનગારને જો દેવ મનુષ્ય અને તિર્યંચ સબંધી કોઇ ઉપસર્ગ=ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન થાય તો તેણે તે કાયને વીસરી-દેહમમતા રહિત થઇને સમ્યક્ પ્રકારે-જે રીતે કર્મનિર્જરા થાય તે

णेन मर्षति, क्षमते=क्रोधाभावेन, तितिक्षते=अदीनभावेन, अध्यास्ते=निश्चल-भावेन जीवनाशामरणभयविप्रमुक्तत्वात् । यद्वा-'वोसट्ठकाए चियत्तदेहे' इति पदद्वयं सप्तम्यन्तम् । तत्र कर्मधारयः-तथाविधस्यानगारस्य यो व्युत्सृष्टः=त्यक्तः ममत्वानापन्नो देहस्तत्र ये उपसर्गा देवादिकृता उत्पद्यन्ते तान् उत्पन्नान् सोऽनगार सहते इत्याद्यन्वयः ।॥ सू० ३ ॥

उक्तविषयमेव पुनर्वर्णयति-'मासियं' णं' इत्यादि ।

मूलम्-**मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पइ एगा दत्ती भोयणस्स पडिगाहत्तिए, एगा पाणगस्स। अण्णायउंछं, सुद्धं, उवडहं, निज्जूहित्ता बहवे दुप्पय-चउप्पय-समण-माहण-अतिहि-किवण-वणीमगे कप्पइ से एगस्स भुंजमाणस्स पडिगाहित्तए । णो दुण्हं णो तिण्हं णो चउण्हं पंचण्हं णो गुव्विणीए, णो बालवच्छाए, णो दारगं पेज्जमाणीए, णो अंतो एलुयस्स दोवि पाए साहट्टु दलमाणीए, णो**

"सहेइ" मुख आदि का विकार न करता हुआ सहन करे । 'खमइ'-क्रोधरहित होकर खमे-क्षमा करे । 'तितिक्खइ'-अदीन भाव से सहन करे और जीवन की आशा, मरण का भय रहित होकर निश्चल भाव से सहे ।

अथवा यह भी अर्थ होता है कि प्रथमप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार के कायोत्सर्ग अवस्थायुक्त ममत्व रहित शरीर में यदि देव-मनुष्यतिर्यञ्चसम्बन्धी उपसर्ग उपस्थित हों तो उनको क्रोधादिभाव-रहित होकर अदीन मन से जीवन-आशा मरण-भयरहित हो सम्यक् प्रकार से सहन करे ॥ सू० ३ ॥

પ્રકારે 'सहेइ' મુખ આદિથી વિકાર ન કરતા સહન કરે 'खमइ' ક્રોધરહિત થઇ ખમે 'तितिक्खइ' અદીન ભાવે સહન કરે અને જીવનની આશા, મરણના ભય રહિત થઇને નિશ્ચલ ભાવથી સહન કરે અથવા એ પણ અર્થ થાય છે કે પહેલી પ્રતિમા-પ્રતિપન્ન અનગારના કાયોત્સર્ગ અવસ્થા યુક્ત મમત્વરહિત શરીરમા જો મનુષ્ય તિર્યંચ સબંધી ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થાય તો તેણે ક્રોધાદિભાવરહિત થઇને અદીન મનથી જીવનઆશા મરણભય રહિત થઇને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરવાં (સૂ ૩)

बहिं एलुयस्स दोवि पाए साहट्टु दलमाणीए, एगं पायं अंतो किच्चा एगं पायं बहिं किच्चा एलुयं विक्खंभइत्ता एवं दलयइ एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए, एवं से नो दलयइ एवं से नो कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ सू० ४ ॥

छाया–मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्यानगारस्य कल्पते एका दत्तिर्भोजनस्य प्रतिग्रहीतुमेका पानकस्य। अज्ञातोञ्छं, शुद्धमुपहृतम्, निर्यूह्य बहून् द्विपद–चतुष्पद–श्रमण–ब्राह्मणाऽतिथि–कृपण–वनीपकान्, कल्पते तस्यैकस्य भुञ्जानस्य प्रतिग्रहीतुम्। न द्वयोर्न त्रयाणां, न चतुर्णां, न पञ्चानां, नो गुर्विण्याः, नो बालवत्सायाः, नो दारकं पाययन्त्याः, नान्तरेलुकस्य द्वावपि पादौ संहृत्य ददत्याः, नो बहिरेलुकस्य द्वावपि पादौ संहृत्य ददमानायाः, एक पादमन्तःकृत्वैकं पादं बहिः कृत्वैलुकं विस्कभ्यैवं ददात्येवं तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुमेवं तस्य नैव ददात्येवं तस्य नो कल्पते प्रतिग्रहीतुम् ॥ सू० ४ ॥

टीका–'मासियं'–इत्यादि। मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य=प्राप्तवतः अनगारस्य भोजनस्य एका=एकसंख्यका दत्तिः–दर्वीकटोरकादितोऽविच्छिन्नधारया या भिक्षा पतति सा दत्तिरुच्यते, सा प्रतिग्रहीतुम्=आदातुं कल्पते। एवं पानस्यैका दत्तिर्ग्रहीतुं कल्पते। अज्ञातोञ्छम्–अज्ञातात्=अपरिचितकुलात्

अब सूत्रकार फिर उक्त विषयका ही वर्णन करते हैं—
'मासियं णं' इत्यादि।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को एक मास तक प्रतिदिन एक दत्ति अन्न की और एक दत्ति पानी की लेना कल्पता है। यहाँ दत्तिका अर्थ यह है कि:—दाता द्वारा दर्वी (कडछी) अथवा कटोरा आदि से दिये जाते हुए पदार्थ की धारा न टूटे–अखण्ड बनी रहे तब तक वह दत्ति कही जाती है। अज्ञातो–ञ्छं–अज्ञात=

હવે સૂત્રકાર ફરીને ઉકત વિષયનુંજ વર્ણન કરે છે–'मासिय णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારને એક માસ સુધી પ્રતિદિન એક દત્તિ અન્નની અને એક દત્તિ પાણીની લેવી કલ્પે છે અહીં દત્તિનો અર્થ એ છે કે.–દાતાદ્વારા દર્વી (કડછી) અથવા વાટકા આદિથી દેવાતા પદાર્થની ધાગ ન તૂટે–અખંડ ચાલુ રહે ત્યા સુધી તે દત્તિ કહેવાય છે अज्ञातोञ्छं=અજ્ઞાત= સાધુને ન જાણવા

उञ्छं=स्तोकं २ द्रव्यतः-स्वस्योपभोगादुर्वरितम् , भावतः-सत्कारसम्मानं विना साधारणभिक्षुवद्दीयमानम् । शुद्धम्=उद्गमादिदोपरहितम् , उपहृतम्=अन्यार्थं निष्पाद्य भोजनस्थाने स्थापितं स्वल्पतया तत्प्रतिग्रहीतुं कल्पत इत्यनेनान्वयः। बहून्=प्रचुरान् द्विपद-चतुष्पद श्रमण-ब्राह्मणा-ऽतिथि-कृपण-वनीपकान् , द्विपदाः =दासीदासादयः, चतुष्पदाः=गवादयः, श्रमणाः=निर्ग्रन्थ-शाक्य-तापस-गैरिका-ऽऽजीविकाः, ब्राह्मणाः प्रसिद्धाः, अतिथयः=भिक्षुकविशेपाः, कृपणाः=दरिद्राः, वनीपकाः=स्वकीयदुरवस्थाप्रदर्शनपुरस्सरं प्रियालापादिना याचकाः, एतान् निर्यूह्य=दत्त्वा एतेषां भोजनानन्तरमित्यर्थः, तस्य=प्रतिमाधारिणो भिक्षोः, एकस्य भुञ्जानस्य=पालकस्य=वस्त्वधिपतेः, प्रतिग्रहीतुं कल्पते, यस्मिन् वस्तुन्येकस्यैव स्वामित्वं तत् कल्पते, न तु द्व्यादीनां स्वामित्वे सतीत्यर्थः । एतत्सर्व-

साधुको नहीं जानने वाले कुल से उंछं=थोडा थोडा लेना। उञ्छ दो प्रकार का है—(१) द्रव्यतः (२) भावतः। (१) द्रव्यतः-अपने उपभोग से बचा हुआ, (२) भावतः-सत्कार और सन्मान विना साधारण भिक्षु की तरह दिया हुआ। सुद्धं--उद्‌गम आदि दोप रहित। उपहृतं-दूसरे के लिए पका कर भोजन स्थान में रखा हुआ हो, उसमें से थोडा-सा ग्रहण करना चाहिये। तथा बहुत से दासी दास आदि द्विपद, गो महिषी आदि चतुष्पद, शाक्य, तापस, गैरिक, आजीविक आदि श्रमण, ब्राह्मण-याचक, सामान्य भिक्षु आदि अतिथि, कृपण-दरिद्र, और अपनी दुर्व्यवस्था का प्रदर्शनपूर्वक प्रिय-प्रिय आलाप करके भिक्षा माँगने वाला वनीपक, ये सब लेकर चले जाँय तब प्रतिमाधारी मुनि जिस वस्तु का एक ही स्वामी हो जिस पर दो तीन आदि का स्वामित्व न हो वैसी भिक्षा लेवे। वह भी

વાળા કુળ પાસેથી उंछं થોડુ-થોડુ લેવુ ઉછ બે પ્રકારના છે (૧) દ્રવ્યત. (૨) ભાવતઃ (૧) द्रव्यतः- પોતાના ઉપભોગથી બચેલુ (૨) भावतः સત્કાર અને સન્માન વિના સાધારણ ભિક્ષુની પેઠે આપેલુ 'सुद्धं'- ઉદ્‌ગમ આદિ દોષરહિત. उपहृतं- બીજાને માટે રાંધેલુ જે ભોજનસ્થાનમા રાખ્યુ હોય તેમાથી થોડુંક ગ્રહણ કરવું જોઇએ; તથા ઘણા દાસી દાસ આદિ દ્વિપદ, ગાય ભેસ. આદિ ચતુષ્પદ, શાકય તાપસ ગૈરિક આજીવિક આદિ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ-યાચક, સામાન્ય ભિક્ષુ આદિ અતિથિ, કૃપણ-દરિદ્ર, તથા પોતાની દુર્વ્યવસ્થાના પ્રદર્શન પૂર્વક પ્રિય પ્રિય આલાપ કરીને ભિક્ષા માગવાવાળા વનીપક, એ બધા લઇને ચાલ્યા જાય ત્યારે પ્રતિમાધારી મુનિ જે વસ્તુનો એકજ માલિક હોય-જેના માટે બે ત્રણ આદિની માલિકી ન હોય એવી

मनुपदमेव वक्ष्यते-'णो दोण्हं' इत्यादिना, एवं द्वयोस्त्रयोश्चतुर्णां पञ्चानामेकवस्तु तन्न कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । गुर्विण्याः=गर्भिण्या हस्तादशनादिकं प्रतिग्रहीतुं न कल्पते।

अथ जिनकल्पिनां कल्पः, स्थविरकल्पिनस्तु षण्मासानन्तरमुत्थानादि-क्रियां कृत्वा ददत्या हस्तान्नं गृह्णन्ति, सा यदि उपविष्टैव उत्थितैव वा ददाति तदा तद्धस्ताद् गृह्णन्तीति विवेकः। बालवत्सायाः-शिशुमत्याः, दारकं पायय-न्त्याश्च बालं पृथक्कृत्याऽशनादिकं ददत्या हस्तात् प्रतिग्रहीतुं न कल्पते। तथा-

गर्भवती के अथवा बालवत्सा-छोटे बच्चे वाली के हाथ से आहार नहीं लेवे, तथा इनके लिये बनाया हुआ आहार आदि भी नहीं लेवे।

गर्भिणी के हाथ से भोजन आदि नहीं लेना, यह जिनकल्पी मुनि का कल्प हैं। स्थविरकल्पी मुनि छः मास के बाद उत्थान आदि क्रिया करके देने वाली गर्भिणी के हाथ से ग्रहण नहीं करते हैं। अर्थात् गर्भवती स्त्री को गर्भ के छः मास होजाने के बाद जब मुनि अशन आदि लेने को आवें तब वह बैठी हो पश्चात् खडी होकर देवे तो, तथा खडी हुई बैठकर देवे तो उसके हाथ से मुनि को भिक्षा ग्रहण नही करनी चाहिये यदि गर्भिणी बैठी-बैठी देती हो, अथवा खडी रहकर ही देती हो तो ग्रहण करना चाहिये। जिस स्त्री का बालक छोटा हो और बच्चे को दूध पिलाती हो उस बच्चे को दूर रख कर यदि अशन आदि देने के लिये तैयार हो तो उसके हाथ से भिक्षा ग्रहण नही करनी चाहिये। यदि अशन आदि देने वाली

ભિક્ષા ગ્રહણ કરે, તે પણ ગર્ભવતીના તથા બાલવત્સા-નાના બચ્ચાવાળીના હાથથી આહાર આદિ ન લે, તથા તેમના માટે બનાવેલા આહાર આદિ પણ ન લે

ગર્ભિણીના હાથથી ભોજન આદિ ન લેવું એ જિનકલ્પી મુનિનો કલ્પ છે સ્થવિરકલ્પી મુનિ છ માસની પછી ઉત્થાન આદિ ક્રિયા કરીને દેવાવાળી ગર્ભિણીના હાથથી ગ્રહણ કરતા નથી અર્થાત્ ગર્ભવતી સ્ત્રી ગર્ભના છ માસ થઇ ગયા પછી જ્યારે મુનિ અશન આદિ લેવા માટે આવે ત્યારે તે બેઠી હોય પછી ઉભી થઇને આપે તથા ઉભી હોય પછી બેસીને આપે તો તેના હાથની મુનિએ ભિક્ષા લેવી ન જોઇએ જો ગર્ભિણી બેઠી-બેઠી આપતી હોય અથવા ઉભી રહીને જ દેતી હોય તો લેવી જોઇએ. જે સ્ત્રીનુ બાળક નાનું હોય અને તે બાળકને દૂધ પાતી હોય તે બાળકને દૂર રાખીને જો અશન આદિ દેવાને માટે તૈયાર થાય તો તેના હાથથી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી જોઇએ જો અશન આદિ દેવાવાળીના બેઉ પગ (ડેલી) ઉમ-

यदि द्वावपि पादौ एलुकस्य=देहल्या अन्तः=मध्ये संहृत्य=एकत्रीकृत्य किञ्चिद्वस्तु ददत्या हस्तात्प्रतिग्रहीतुं भिक्षोर्न कल्पते । पुनः– एलुकस्य बहिः=बाह्ये द्वौ पादौ संहृत्य ददमानाया हस्तान्नो प्रतिग्रहीतु कल्पते । एकं पादं=चरणम् अन्तः=देहल्या अभ्यन्तरप्रदेशे, एकम्=अपरं च ततो बहिः कृत्वा, एवम्=अनेन प्रकारेण एलुकं=देहलीं विष्कभ्य=चरणयोरन्तराले कृत्वा एवम्=एतादृशेन विधिनाऽऽहारादिकं ददाति चेत्तदा तद्=आहारादिकं प्रतिग्रहीतुं तस्य कल्पते। एवं=पूर्वोक्तविधिना चेत्तस्मै प्रतिमाजुषे भिक्षवे नैव ददाति तदैवम्=एतादृशं तद्=आहारादिकं प्रतिग्रहीतुं प्रतिमाप्रतिपन्नस्य न कल्पते ।

अयमत्र विशेषः– जिनकल्पिनां यदि स्वप्रज्ञादिना गर्भवतीगर्भज्ञानं भवेत्तदा गर्भकालतस्तदीयहस्ताद्भिक्षा न ग्राह्या, स्थविरकल्पिनां तु गर्भधारणस्य सप्तममासादारभ्य न ग्राह्या ॥ सू० ४ ॥

के दोनो पैर देहली के भीतर ही हो अथवा दोनो पैर देहली से बाहर हो तो अशन आदि नहीं लेना चाहिये। जो एक पैर देहली के भीतर और एक पैर देहली के बाहर रख कर अर्थात् देहली को दोनो पैरो के बीच में कर भिक्षा दे उसी से ही प्रतिमाधारी भिक्षा ग्रहण करते हैं। उक्त विधि से न दे उस से भिक्षा नही लेते हैं।

यहाँ यह बात खूब याद रखनी चाहिये कि–जिनकल्पी मुनि को स्वप्रज्ञा से यदि गर्भवती के गर्भ का ज्ञान हो तो गर्भग्रहणकाल से ही उसके हाथ से भिक्षा नही लेना चाहिये। स्थविरकल्पी मुनि को गर्भवती के गर्भ का सातवाँ मास आरम्भ हो तब उसके हाथ से भिक्षा ग्रहण नही करना चाहिये ॥ सू० ४ ॥

રાની અંદર જ હોય અથવા બેઉ પગ ડેલીની બહાર હોય તો અશન આદિ ન લેવા જોઈએ જો એક પગ ડેલીની અંદર અને એક પગ ડેલીની બહાર રાખીને અર્થાત્ ડેલીને બે પગની વચમા રાખીને ભિક્ષા આપે તોજ પ્રતિમાધારી ભિક્ષા ગ્રહણ કરી શકે છે ઉકત વિધિથી ન આપે તેની પાસેથી ભિક્ષા લેતા નથી

અહી એ વાત ખૂબ યાદ રાખવી જોઇએ કે–જિનકલ્પી મુનિને સ્વપ્રજ્ઞાથી જો ગર્ભવતીના ગર્ભનુ જ્ઞાન થાય તો ગર્ભગ્રહણ કાલથીજ તેના હાથથી આપવામા આવતી ભિક્ષા લેવી જોઈએ નહિ સ્થવિરકલ્પી મુનિએ ગર્ભવતીના ગર્ભનો સાતમો માસ આરભ થાય ત્યારે તેના હાથથી અપાતી ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી જોઇએ (સૂ ૪)

अथ गोचरकालाभिग्रहं वर्णयन् पूर्वं गोचरकालं वर्णयति-'मासियं णं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स तओ गोचरकाला पण्णत्ता, तं जहा-आदी, १ मज्झे, २ चरिमे ३ । आदि चरेज्जा, नो मज्झे चरेज्जा, णो चरिमे चरेज्जा १ । मज्झे चरेज्जा नो आदि चरेज्जा, नो चरिमे चरेज्जा २ । चरिमे चरेज्जा, नो आदि चरेज्जा, नो मज्झे चरेज्जा ३ ॥ सू० ५ ॥

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्यानगारस्य त्रयो गोचरकालाः प्रज्ञप्ताः । तद्यथा-आदिर्मध्यश्चरमः । आदौ चरेत् न मध्ये चरेत्, न चरमे चरेत् १ । मध्ये चरेत्, नादौ चरेत् न चरमे चरेत् २ । चरमे चरेत्, नादौ चरेत्, न मध्ये चरेत् ३ ॥ सू० ५ ॥

टीका-'मासियं'-इत्यादि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्यानगारस्य गोचरकालाः-गोरिव चरः=चर्या गोचरः, यथा-गौर्यत्र लघुतृणादिकं पश्यति तत्राऽल्पं, यत्र चाऽधिकं तत्र पूर्वापेक्षयाऽधिकं कवलं गृह्णाति न तु तृणादिकं गर्दभवन्मूलत उन्मूलयति, तथा मुनिरपि गृहस्थगृहे यथाऽवसरं यथासामग्रि चाशनादिकं गृह्णाति स गोचरः ।

अब गोचरी के काल में अभिग्रह का वर्णन करते हुए प्रथम भिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार के गोचरीकाल का वर्णन करते हैं— 'मासियं णं' इत्यादि ।

गोचर शब्द का अर्थ होता है कि—'गोरिव चरः-गोचरः' जैसे गौ जहाँ छोटे२ तृण आदि देखती है, वहाँ थोडा-थोडा ग्रहण करती है, और जहाँ अधिक तृण देखती है, वहाँ पूर्व की अपेक्षा से अधिक ग्रहण करती है, गदहे की तरह तृण आदि को मूल से ही

હવે ગોચરીના કાલમા અભિગ્રહનું વર્ણન કરતા પ્રથમ ભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારના ગોચરીકાલનુ વર્ણન કરે છે – 'मासियं णं' ઇત્યાદિ.

ગોચર શબ્દનો અર્થ થાય છે કે:—'गोरिव चरः-गोचरः' જેમ ગાય જ્યાં નાનાં નાના તૃણ આદિ જુએ છે ત્યાં થોડુ-થોડુ ગ્રહણ કરે છે, અને જ્યા વધારે તૃણ જુએ છે ત્યા પૂર્વની અપેક્ષાથી અધિક ગ્રહણ કરે છે, ગધેડાની પેઠે તૃણ આદિને

यथा काचित् स्त्री पर्वणि गोग्रासं दातुं नानाभूषणभूषिता गामुपैति तत्र गौः स्त्रिया रूपभूषणादिकं न निरीक्षते किन्तु केवलं ग्रासमेव, तथा साधुरपि गृहस्थगृहं भिक्षार्थमुपेतः स्त्रीरूपालङ्कारादिकं न पश्यति किन्तु शुद्धाहारादिकमेव ।

एवं च गोचरस्य कालाः त्रयः=त्रिसंख्यकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा १ आदिः=त्रिधाविभक्तस्य दिनस्य प्रथमो भागः, २ मध्यः=मध्यमो भागः, ३ चरमः=अन्तिमो भागः। आदौ=दिनस्य प्रथमे भागे चरेत्=भिक्षार्थं गच्छेत्, तदा मध्ये न चरेत्, एवं चरमे=तृतीये भागेऽपि न चरेत् १। यदि मध्ये=

नही उखाड डालती है। उसीतरह मुनि का भी गृहस्थ के घर पर यथावसर और यथासामग्री अशन आदि का ग्रहण करना वह, गोचर कहा जाता है।

तथा जिस प्रकार कोई स्त्री पर्व आदि में गोग्रास देने के लिये अनेक प्रकार का आभूषण पहिन कर गाय के पास जाती है तो गाय उस स्त्री के आभूषण आदि को नहीं देखती है, केवल ग्रास की तरफ ही देखती है, उसी प्रकार साधु भी गृहस्थ के घर भिक्षा के लिये गया हुआ, स्त्री के रूप लावण्य आदि को नहीं देखते हुए केवल शुद्धा-शुद्धि के लिये आहार आदि की तरफ ही देखता है।

गोचर के तीन काल हैं-(१) आदि अर्थात् दिवस का तीन विभाग करने पर प्रथम भाग, (२) मध्यम भाग, (३) अन्तिम भाग। यदि दिवस के प्रथम भाग में भिक्षा के लिये जावे तो मध्य भाग में नहीं जाना चाहिये एवं तृतीय भाग में भी नहीं जाना चाहिये

મૂળથી જ ઉખેડી નાખતી નથી, એવીજ રીતે મુનિ પણ ગૃહસ્થને ઘેર યથાવસર અને યથાસામગ્રી અશન આદિનુ ગ્રહણ કરે છે તે ગોચર કહેવાય છે

તથા જેવી રીતે કોઇ સ્ત્રી પર્વ આદિમા ગોગ્રાસ દેવા માટે અનેક પ્રકારના આભૂષણ પહેરીને ગાયની પાસે જાય છે તો ગાય તે સ્ત્રીના આભૂષણ આદિને જોતી નથી માત્ર ગ્રાસની તરફ જ જુએ છે, તેવીજ રીતે સાધુ પણ, જે ગૃહસ્થને ઘેર ભિક્ષા માટે જાય છે ત્યા તે સ્ત્રીના રૂપ લાવણ્ય આદિને નહિ જોતા માત્ર શુદ્ધા-શુદ્ધિને માટે આહાર આદિની તરફજ જુએ છે

ગોચરના ત્રણ કાલ છે (૧) આદિ-અર્થાત્ દિવસના ત્રણ વિભાગ કરીને તેનો પ્રથમ ભાગ (૨) મધ્યમ ભાગ, (૩) અન્તિમ ભાગ જો દિવસના પ્રથમ ભાગમા ભિક્ષા માટે જાય તો મધ્ય ભાગમા ન જવું જોઇએ, તેમજ ત્રીજા ભાગમાં પણ ન જવું

दिनस्य द्वितीये भागे चरेत् तदा आदौ न चरेत् एवं चरमे=अन्तिमे भागे चरेत् २। यदि चरमे=अन्तिमे भागे चरेत्। तदा आदौ न चरेत् एवं मध्ये= द्वितीये भागे च न चरेत्=न भिक्षार्थं गच्छेत् ३ ॥

अयमर्थः पर्यवसितः-प्रतिमाधारिणोऽनगारस्य दिनस्य त्रिधाविभक्तस्य प्रथमद्वितीयतृतीयभागेष्वन्यतमस्मिन्नेकदैव भिक्षाचरणीया न त्वनेकवारमिति भावः ॥ सू० ५ ॥

उक्तविषयमेव पुनर्वर्णयति-'मासियं णं' इत्यादि ।

मूलम्—मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स छव्विहा गोयरचरिया पण्णत्ता । तं जहा—पेडा१, अद्धपेडा२, गोमुत्तिया३, पयंगवीहिया४, संबुक्कावट्टा५, गंतुंपच्चागया६ ॥सू०६॥

छाया—मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्याऽनगारस्य षड्विधा गोचर-चर्या प्रज्ञप्ता। सा यथा-पेटा१, अर्द्धपेटा२, गोमूत्रिका३, पतङ्गवीथिका४, शम्बूकावर्ता५, गत्वाप्रत्यागता६ ॥ सू० ६ ॥

टीका-'मासिय-इत्यादि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्या-नगारस्य षड्विधा=षट्प्रकारा गोचरचर्या प्रज्ञप्ता सा यथा-१ पेटा=मञ्जूषा

१। यदि दिवस के मध्यभाग में भिक्षा के लिए जाना हो तो प्रथम-भाग में और अंतिमभाग में नही जावे २ । यदि अंतिमभाग में भिक्षा के लिये जाना हो तो प्रथमभाग में और मध्य भाग में न जायँ ३। तात्पर्य यह है कि:-प्रतिमाधारी अनगार को चाहिये कि वह दिनका तीन विभाग कर के प्रथम द्वितीय और तृतीय भागों में से किसी एक भाग में ही भिक्षा ग्रहण करे, अनेकवार नही ॥ सू० ५ ॥

फिर उक्त विषय का ही वर्णन करते हैं-'मासियं ण' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को छः प्रकार की गो-

જોઇએ (૨) જો દિવસના મધ્ય ભાગમા ભિક્ષા માટે જવાનુ હોય તો પ્રથમ ભાગમા અને અતિમ ભાગમા ન જાય (૩) જો અતિમ ભાગમા જવાનુ હોય તો પ્રથમ ભાગમાં અને મધ્ય ભાગમા ન જાય, તાત્પર્ય એ છે કે:- પ્રતિમાધારી અનગારે એમ કરવું જોઇએ કે દિવસના ત્રણ વિભાગ કરીને પ્રથમ, બીજો અને ત્રીજો એવા ભાગોના એનાથી કોઇપણ એક ભાગમાં જ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી અનેકવાર નહિ (સૂ ૫)

વળી ઉક્ત વિષયનુ જ વર્ણન કરે છે 'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારની છ પ્રકારની ગોચરચર્યા કહી છે જેમકે,

तद्वच्चतुष्कोणा, २ अर्द्धपेटा=अर्द्धपेटाकारा द्विकोणाकारा ३ गोमूत्रिका=गोमूत्रधारावद्वक्राकारा, ४ पतङ्गवीथिका–पतङ्गस्य=पक्षिणो या वीथिः=मार्गः, सैव वीथिका तद्वद्, अर्थात् पतङ्गो यथा उड्डीय कश्चित्प्रदेशं व्यवधायोपविशति तथैव एकस्मिन् गृहे भिक्षित्वा अनियमितं क्रमहीनं भिक्षां चरेत्, ५ शम्बूकावर्त्ता– शम्बूकः=शङ्खस्तस्य ये आवर्त्ताः=गोलाकाररेखास्तद्वद् या भिक्षाचर्या सा शम्बूकावर्त्ता, इयं च द्वेधा–तत्र यस्यां क्षेत्रबहिर्भागाच्छङ्खावर्त्तगत्याऽटन् क्षेत्रमध्यभागमायाति साऽऽभ्यन्तरशम्बूकावर्त्ता, यस्यां तु मध्यभागाद्बहिर्याति

चरविधि कही गई है, जैसे—"पेडा १, अद्धपेडा २, गोमुत्तिया ३, पयंगवीहिया ४, संबुक्कावट्टा ५, और गंतुंपच्चागया ६"।

(१) पेडा–पेटी के समान चार कोने वाली, अर्थात् जिसमें भिक्षा के लिये चतुष्कोण गमन किया जाय। (२) अद्धपेडा–आधी पेटी, अर्थात् जिसमें दो कोण गमन किया जाय। (३) गोमुत्तिया–गोमूत्रिका के समान बांकी टेढी भिक्षा की जाय। (४) पयंगवीहिया–पक्षी जिस प्रकार उडकर बीच के प्रदेश को छोडकर बैठता है उसी तरह जिसमें एक घर से भिक्षा लेकर अनियमित और क्रमरहित दूसरे घर पर भिक्षा के लिये जावे।

(५) संबुक्कावट्टा–जिसमें शङ्ख की रेखा के समान गोलाकार से घूमकर भिक्षा की जाय वह शम्बूकावर्त है। यह दो प्रकार की होती है। (१) आभ्यन्तरशम्बूकावर्त (२) बाह्यशम्बूकावर्त। जिसमें क्षेत्र के बहिर्भाग से शंख के आवर्तन जैसी गति से घूमता हुआ क्षेत्र के

पेडा (१), अद्धपेडा (२), गोमुत्तिया (३), पयंगवीहिया (४), संबुक्कावट्टा (५) અને गंतुंपच्चागया (६).

(१) पेडा–પેટીના જેમ ચાર ખુણાવાળી અર્થાત્ જે ભિક્ષામાં ચતુષ્કોણ ગમન કરવામા આવે (२) अद्धपेडा–અરધી પેટી અર્થાત્ જેમા ખુણાથી ગમન કરવામા આવે गोमुत्तिया–ગોમૂત્રની પેઠે વાકાચુકા થઇ ભિક્ષા કરાય (४) पयंगवीहिया–પક્ષી જે પ્રકારે ઉડીને વચલા પ્રદેશને છોડીને બેસે છે એવીજ રીતે જેમાં એક ઘેરથી ભિક્ષા લઇને અનિયમિત ને ક્રમરહિત બીજે ઘેર ભિક્ષાને માટે જવું

(५) संबुकावट्टा–જેમા શંખની રેખાની પેઠે ગોલાકારથી ફરીને ભિક્ષા કરાય તે 'शम्बूकावर्त' છે તે બે પ્રકારની થાય છે (१) आभ्यन्तर–शम्बूकावर्त (२) बाह्य–शम्बूकावर्त. જેમાં ક્ષેત્રના બહારના ભાગથી શંખના આવર્તન જેવી

सा बाह्यशम्बूकावर्तेति । ६ गत्वा प्रत्यागता–अग्रे गत्वा ततः प्रत्यागता=परावृत्ता या गृहपङ्क्ति सा भिक्षायोग्या, अर्थाद् अग्रे गत्वा ततः परावर्तनेन भिक्षा-ग्रहणम् ॥ सू० ६ ॥

अथ निवासविषये समयं निर्धारयति–'मासियं णं' इत्यादि ।

मूलम्–मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स जत्थ णं केइ जाणइ कप्पइ से तत्थ एगराइयं वसित्तए। जत्थ णं केइ न जाणइ कप्पइ से तत्थ एगरायं वा दुरायं वा वसित्तए । नो से कप्पइ एगरायाओ वा, दुरायाओ वा परं वत्थए । जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से संतरा छेदे वा परिहारे वा ॥ सू० ७ ॥

छाया––मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्यानगारस्य यत्र खलु कोऽपि जानाति कल्पते तस्य तत्रैकरात्रं वस्तुम् । यत्र खलु कोऽपि न जानाति कल्पते तस्य तत्रैकरात्रं वा द्विरात्रं वा वस्तुम् । नैव तस्य कल्पते एकरात्राद् वा द्विरात्राद्वा परं वस्तुम् । यस्तत्रैकरात्राद् वा द्विरात्राद् वा परं वसति तस्य सान्तरा छेदो वा परिहारो वा ॥ सू० ७ ॥

टीका–'मासिय'–इत्यादि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्या-ऽनगारस्य यत्र=यस्मिन् स्थाने खलु कोऽपि जनो–जानाति 'अयं प्रतिमाधारीति'

मध्य भाग में आवे उसको आभ्यन्तरशम्बूकावर्त कहते हैं। और जहाँ क्षेत्र के मध्य भाग से बाहर आवे उसको बाह्यशम्बूकावर्त कहते हैं ।

(६) गंतुंपच्चागया–जिसमें गली (मुहल्ले) के अन्तिम घर से भिक्षा करता हुआ आवे ॥ सू० ६ ॥

अब निवास के विषय में समय का निर्णय कहते हैं–'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को जहाँ कोई जानता

गतिथी फरता क्षेत्रना मध्यभागमा आवाय तने आभ्यन्तरशम्बूकावर्त कहे छे अने ज्या क्षेत्रना मध्यभागमाथी बहार आवाय तेने बाह्यशम्बूकावर्त कहे छे

(६) गंतुंपच्चागया–जेमा मोहल्लाना छेडेना घरथी भिक्षा करता–करतां आवाय (सू. ६)

हवे निवासना विषयमा समयनो निर्णय कहे छे– 'मासिय णं' इत्यादि

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगारने ज्या कोई ओळखता होय त्या ते एक

तमवबुध्यते तत्रैकरात्रं वस्तुं=स्थातुं तस्य=प्रतिमाधारिणो भिक्षोः कल्पते। यत्र=स्थाने खलु कोऽपि न जानाति तत्र तस्यैकरात्रं-रात्रेरुपलक्षणाद् अहोरात्रं द्विरात्रं=द्व्यहोरात्रं वा वस्तुं कल्पते, किन्तु तस्य एकरात्राद् वा द्विरात्राद् वा परम्=अधिकं वस्तुं न कल्पते। यः=प्रतिमाप्रतिपन्नः तत्र=अपरिचितजन-स्थानेऽपि यदि एकरात्राद्=एकाहोरात्राद् वा द्विरात्राद्=द्व्यहोरात्राद् वा परम्= अधिकं वसति तदा तस्य सान्तरा=मर्यादोल्लङ्घने छेदो वा=दीक्षाछेदः, परिहारः= तपोविशेषः, तच्छुद्ध्यै कल्पते ॥ सू० ७ ॥

अथ प्रतिमाप्रतिपन्नस्यानगारस्य भाषाविषयमाह-'मासियं' इत्यादि।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पंति चत्तारि भासाओ भासित्तए। तं जहा-जायणी, पुच्छणी, अणुण्णवणी, पुट्ठस्स वागरणी ॥ सू० ८ ॥

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्यानगारस्य कल्पते चतस्रो भाषा भाषितुम्, तद्यथा-याचनी, प्रच्छनी, अनुज्ञापनी, पृष्टस्य व्याकरणी ॥सू०८॥

टीका-'मासियं'-इत्यादि। मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः चतस्रो भाषाः भाषितुं कल्पते, ता यथा-१ याचनी-याच्यतेऽनया सा

है वहाँ वह एक रात्रि रह सकता है। और जहाँ उसको कोई नहीं जानता वहाँ वह एक या दो रात्रि रह सकता है, किन्तु एक या दो रात्रि से अधिक रहना नहीं कल्पता है। इस से अधिक जो जितने दिन रहना उस के उतने दिनों का छेद अथवा तप का प्रायश्चित्त आता है ॥ सू० ७ ॥

अब प्रतिमाप्रतिपन्न अनगार के भाषा के विषय में कहते हैं- 'मासियं णं' इत्यादि।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को चार भाषाएँ बोलनी कल्पती हैं। वे इस प्रकार-(१) जायणी, (२) पुच्छणी, (३) अणुण्ण-वणी, (४) पुट्ठस्स वागरणी।

રાત્રિ રહી શકે છે અને જ્યા તેને કોઈ ઓળખતા ન હોય ત્યા તે એક કે બે રાત્રિ રહી શકે છે. કિન્તુ એક કે બે રાત્રિથી વધારે ત્યા રહેવું કલ્પતું નથી આથી વધારે જે જેટલા દિવસ રહે તેને તેટલા દિવસના છેદ અથવા તપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે. (સૂ. ૭)

હવે પ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારની ભાષાના વિષયમા કહે છે-'मासियं णं' ઇત્યાદિ.

માસિકી ભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારને ચાર ભાષા બોલવી કલ્પે છે. તે આ પ્રકારે- (१) जायणी, (२) पुच्छणी, (३) अणुण्णवणी, (४) पुट्ठस्सवागरणी।

=वस्तुयाचनविषया भाषा, २ प्रच्छनी–पृच्छयतेऽनयेति प्रच्छनी=सति प्रयोजने याचनी मार्गादिकं किञ्चित्पृच्छेत् ३ अनुज्ञापनी–अनुज्ञाप्यतेऽनयेत्यनुज्ञापनी=स्थानाद्यर्थमवग्रहरूपा भाषा, एवं ४ पृष्टस्य=प्रश्नविषयीकृतार्थस्य व्याकरणी–व्याक्रियते=व्युत्पाद्यते विशदीक्रियतेऽनयाऽर्थः सा व्याकरणी=उत्तरप्रतिपादिका ॥८॥

अथोपाश्रयविषयं विवृणुते–'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्–मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स कप्पंति तओ उवस्सया पडिलेहित्तए। तं जहा–अहेआरामगिहंसि वा, अहे-वियडगिहंसि वा, अहेरुक्खमूलगिहंसि वा ॥ सू० ९ ॥

छाया–मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य कल्पन्ते त्रय उपाश्रयाः प्रतिलेखयितुम् । तद्यथा–१ अधआरामगृहे वा, २ अधोविवृतगृहे वा, ३ अधोवृक्षमूलगृहे वा ॥ सू० ९ ॥

टीका–'मासिय'–इत्यादि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः त्रय उपाश्रयाः–उपाश्रीयन्ते=सेव्यन्ते तपःसंयमपालनार्थं ये ते उपाश्रयाः प्रतिलेखयितुम्=गवेषयितुं कल्पन्ते । तद्यथा–१ अधआरामगृहे–अधः=

---

(१) जायणी–आहार आदि के लिये याचना करनेरूप । (२) पुच्छणी–प्रयोजन होने पर मार्ग आदि के विषय में पूछनेरूप । (३) अणुण्णवणी–स्थान आदि में रहने के लिये आज्ञा लेनेरूप । (४) पुट्ठस्सवागरणी–पूछे हुए प्रश्न का उत्तर देनेरूप ॥ सू० ८ ॥

अब उपाश्रय के विषय में कहते हैं–'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार–मुनिको तीन प्रकार के उपाश्रय का प्रतिलेखन–गवेषण करना कल्पे। तपसंयम का आराधन करने के लिये जिसका आश्रय लिया जाय उसको उपाश्रय कहते हैं।

---

(१) जायणी–આહાર આદિને માટે યાચના કરવારૂપ. (૨) पुच्छणी–પ્રયોજન હોતાં માર્ગ આદિના વિષયમાં પૂછવારૂપ (૩) अणुण्णवणी–સ્થાન આદિમાં રહેવા માટે આજ્ઞા લેવારૂપ (૪) पुट्ठस्सवागरणी–પૂછાએલા પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવારૂપ (સૂ ૮)

હવે ઉપાશ્રયના વિષયમાં કહે છે:–'मासियं णं' ઇત્યાદિ.

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગાર મુનિને ત્રણ પ્રકારના ઉપાશ્રયનું પ્રતિલેખન–ગવેષણ કરવું કલ્પે. તપ સંયમનું આરાધન કરવા માટે જેનો આશ્રય લેવામા

अधो भागे स्थितो य आरामः=उपवनं, तस्य तत्र वा यद् गृहं तस्मिन् उद्यान-गृहे, २ अधोविवृतगृहे-अधः=सर्वतश्चतुर्दिक्षु विवृतं=यच्च कृतचतुर्द्वारम् अनावृत-मुख, तच्च गृहं तस्मिन् वा ग्रामाद्वहिर्वा, ३ अधोवृक्षमूलगृहे-अधः=अधो भागे वृक्षाणां=वटाश्वत्थप्रभृतीनां तरूणां मूलमेव गृहं निर्दोषं तत्र वा प्रतिमाप्रतिपन्नो वसेत्, एतत्त्रयमेव गवेषयितुं कल्पते नाऽतोऽधिकमिति तात्पर्यम् ॥सू० ९॥

पुनः पूर्वोक्तमेव विषयं वर्णयति-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स कप्पंति तओ उवस्सया अणुण्णवित्तए, १ अहेआरामगिहं, २ अहेवियडगिहं, ३ अहेरुक्खमूलगिहं । मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स कप्पंति तओ उवस्सया उवाइणावित्तए, सेसं तं चेव ॥सू० १०॥

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य कल्पते त्रय उपाश्रया अनुज्ञापयितुम्, १ अधआरामगृहम्, २ अधो विवृतगृहम्, अधो वृक्षमूलगृहम्, मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य कल्पन्ते त्रय उपाश्रया उपानाययितुम्, शेषं तदेव । ॥ सू० १० ॥

टीका-'मासियं'-इत्यादि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः त्रय उपाश्रया अनुज्ञापयितुम्=उपाश्रयाधिष्ठातुरनुज्ञां ग्रहीतुं=कल्पन्ते, के च

वे इस प्रकार हैं-(१) अधआरामगृह (२) अधोविवृतगृह (३) अधोवृक्षमूलगृह।

(१) अधआरामगृह-आराम उद्यानरूप उपाश्रय।(२) अधोविवृतगृह-चारों ओर से खुला और ऊपर से आच्छादित गृह। (३) अधोवृक्ष-मूलगृह-वट अश्वत्थ आदि वृक्षो के नीचे अर्थात् वृक्ष का मूलरूपी घर ॥ सू० ९ ॥

पूर्वोक्त विषयका ही वर्णन किया जाता है:-'मासियं णं' इत्यादि।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को तीन प्रकार के उपा-

આવે તેને ઉપાશ્રય કહે છે તે આ પ્રકારે છે (૧) અધઆરામગૃહ (૨) અધો વિવૃ-તગૃહ (૩) અધો વૃક્ષમૂલગૃહ ।

(૧) અધઆરામગૃહ આરામ-ઉદ્યાનરૂપ ઉપાશ્રય (૨) અધો વિવૃતગૃહ-ચારે બાજુથી ખુલ્લુ તથા ઉપરથી ઢાંકેલુ ગૃહ (૩) અધો વૃક્ષમૂલગૃહ-વડ પીપળા આદિ વૃક્ષોની નીચે અર્થાત્ વૃક્ષના મૂલરૂપી ઘર (સૂ ૯)

પૂર્વોક્ત વિષયનુજ વર્ણન કરાય છે- 'मासियं णं' ઇત્યાદિ-

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારને ત્રણ પ્રકારના ઉપાશ્રયનીઆજ્ઞા લેવી કલ્પે,

ते त्रयः ? इत्याह-'अध' इत्यादि-१ अधआरामगृहम्, २ अधो विवृतगृहम्, ३ अधोवृक्षमूलगृहम् । एतानि पूर्वस्मिन् सूत्रे व्याख्यातानि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य त्रय उपाश्रया उपानाययितुम्=उपग्रहीतुं स्वीकर्तुं कल्पन्ते। शेषं तदेव-पूर्वोक्तमेव सूत्रमत्र वाच्यम् । अधआरामगृहाधोविवृतगृहाधोवृक्षमूल-गहरूपा एव त्रय उपाश्रया इति भावः ॥ सू० १० ॥

अथ संस्तारककल्प्यत्वं प्रदर्शयति-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स कप्पंति तओ संथारगा पडिलेहित्तए, तंजहा--पुढवीसिलं वा कट्ठसिलं वा अ-हासंथडमेव वा । मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स कप्पंति तओ संथारगा अणुण्णवित्तए, सेसं तं चेव । मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स कप्पंति तओ संथारगा उवाइणा-वित्तए, सेसं तं चेव ॥ सू० ११ ॥

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्स कल्पन्ते त्रयः संस्तारकाः प्रतिलेखयितुम् । तद्यथा-(१) पृथ्वीशिलां वा (२) काष्ठशिलां वा (३) यथा-संस्तृतामेव वा । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य कल्पन्ते त्रयः संस्ता-रका अनुज्ञापयितुम् । शेष तदेव । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य कल्पन्ते त्रयः सस्तारका उपानाययितुम् । शेषं तदेव ॥ सू० ११ ॥

टीका—'मासियं'-इत्यादि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः त्रयः संस्तारकाः प्रतिलेखयितुं=गवेषयितुं कल्पन्ते तत्=संस्तारककल्पनं

श्रय की आज्ञा लेना कल्पे। (१) अधआरामगृह (२) अधोविवृतगृह (३) अधोवृक्षमूलगृह ॥ ये सब पूर्वसूत्र में निर्दिष्ट किये गये हैं। मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को तीन प्रकार के उपाश्रय का स्वीकार करना कल्पे । (१) अधआरामगृह, (२) अधोविवृतगृह और (३) अधोवृक्षमूलगृहरूप ॥ सू० १० ॥

---

(१) अधआरामगृह (२) अधो विवृतगृह, अधो वृक्षमूलगृह આ બધાં પૂર્વ સૂત્રમાં નિર્દિષ્ટ કરાઇ ગયા છે માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનાગારને ત્રણ પ્રકારના ઉપા-શ્રયનો સ્વીકાર કરવા કલ્પે. (१) अधआरामगृह (२) अधो विवृतगृह (३) अधो-वृक्षमूलगृह રૂપ (સૂ. ૧૦)

यथा-१ पृथिवीशिलां-पृथिवीरूपा शिला पृथिवीशिला, तां प्रतिलेखयितुं कल्पते, एवं (२) काष्ठशिलां=शयनाकारपरिणतामघटितकाष्ठरूपाम्, ३ यथासंस्तृताम्-पूर्वतो भूतले केनापि कारणेन विस्तारितां फलकादिरूपां न तु प्रतिमाप्रतिपन्नार्थम् । अन्यसाध्वर्थं विस्तारितं शय्यासंस्तारकमन्यसाधुभ्यो न कल्पते चेत्तदा प्रतिमाप्रतिपन्नार्थं कथं कल्पितुमर्हेदिति भावः । 'वा' विकल्पार्थे प्रतिलेखयितुं कल्पते । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य त्रयः संस्तारका अनुज्ञापयितुं=तत्स्वामिनिदेशं ग्रहीतुं कल्पन्ते । तान् पूर्वोक्तानेव संस्तारकान ग्रहीतु प्रतिमाधारी भिक्षुरर्हतीत्यन्वयः । चकारो वाक्याऽलङ्कारार्थः । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य त्रयः संस्तारका उपानाययितुम्=उपग्रहीतुमङ्गीकर्तुं कल्पन्ते ॥सू०१०॥

अथ स्त्रीपुरुषयोरुपाश्रयं समागतयोः प्रतिमाधारिणः कर्तव्यं निर्दिशति-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स इत्थी वा पुरिसे वा उवस्सयं हव्वं उवागच्छेज्जा, से इत्थिए

अब संस्तारक के विषय में कहा जाता है:-'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को तीन प्रकार के संस्तारक की गवेषणा करना कल्पे । (१) पृथ्वीशिला (२) काष्ठशिला, (३) यथासंस्तृत । यथासंस्तृत उसको कहते हैं जो किसी कारणवश गृहस्थ ने अपने लिए फलक-पाट आदि बिछाया हो तद्रूप । जो प्रतिमाधारी नहीं हैं वे भी गृहस्थद्वारा साधु के लिये बिछाया हुआ शय्या संस्तारक काममें नहीं लेते हैं तो प्रतिमाधारी मुनि कैसे काम में ले, अर्थात् नहीं ले । इसी तरह तीन प्रकार के शय्यासंस्तारक की आज्ञा लेना और उनको ग्रहण करना कल्पता है ॥ सू० ११ ॥

હવે સંસ્તારકના વિષયમા કહેવામાં આવે છે-'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભીક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારને ત્રણ પ્રકારના સંસ્તારકની ગવેષણા કરવી કલ્પે (૧) पृथ्वीशिला (२) काष्ठशिला (३) यथासंस्तृत. યથાસંસ્તૃત તેને કહે છે કે જે કોઈ કારણવશાત્ ગૃહસ્થે પોતાને માટે ફલક પાટ આદિરૂપ બિછાવેલ હોય તે. જે પ્રતિમાધારી ન હોય તે પણ ગૃહસ્થદ્વારા સાધુને માટે બિછાવેલ શય્યા-સંસ્તારક કામમા લેતા નથી તો પ્રતિમાધારી મુનિ કેવી રીતે કામમા લે? અર્થાત્ ન લીએ આવી રીતે ત્રણ પ્રકારના શય્યાસંસ્તારકની આજ્ઞા લેવા અને તેને ગ્રહણ કરવાનું કલ્પે (સૂ ૧૧)

वा पुरिसे वा णो से कप्पइ तं पडुच्च निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ सू० १२ ॥

छाया—मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य अनगारस्य स्त्री वा पुरुषो वोपाश्रयं हव्यमुपागच्छेत्, स्त्री वा पुरुषो वा (भवेत्) नो तस्य कल्पते तं प्रतीत्य निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा ॥ सू० १२ ॥

टीका-'मासियं' इत्यादि । मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः स्त्री वा=अथवा पुरुषः अत्र 'वा' शब्दश्चकारार्थः, उपाश्रय=साधुनिवासस्थानम् उपागच्छेत्=मैथुनसेवनार्थमागच्छेत्, सा स्त्री वा पुरुषो वा पूर्वं पश्चादागतौ स्यातां चेत्तदा तत् =स्त्रीपुरुषयुगलं प्रतीत्य = परिचित्य=ज्ञात्वा तस्य भिक्षोः आभ्यन्तरे चेद् निष्क्रमितुं, बहिश्चेत् प्रवेष्टुं न कल्पते, किन्तु मध्यस्थभावेन तत्रैव स्थातुं कल्पते ॥ सू० १२ ॥

अथोपाश्रयेऽग्निकायप्रज्वलिते किं कर्त्तव्यम् ? इत्याह-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्—मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स केइ उवस्सयं अगणिकाएणं झामेज्जा, णो से कप्पइ तं पडुच्च निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा। तत्थ णं केइ बाहाए गहाए आगसेज्जा नो से कप्पइ तं अवलंबित्तए वा पलंबित्तए वा, कप्पइ अहारियं रिइत्तए ॥ सू० १३ ॥

यदि उपाश्रय में स्त्री और पुरुष आजायँ तो प्रतिमाधारी को क्या करना चाहिये ? सो कहते हैं-'मासियं ण' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार – मुनि के उपाश्रय में स्त्री और पुरुष मैथुन सेवन के लिये आवें तो मुनि यदि बाहर हो तो भीतर नहीं आवे, और यदि भीतर हो तो बाहर नहीं आवे, किन्तु मध्यस्थ भाव से वहीं अपने तप सयम में तल्लीन रहे ॥ सू० १२ ॥

જો ઉપાશ્રયમા સ્ત્રી અને પુરુષ આવે તો પ્રતિમાધારીએ શુ કરવુ જોઇએ ? તે કહે છે-'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકી ભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગાર-મુનિના ઉપાશ્રયમા સ્ત્રી અને પુરુષ મૈથુનને માટે આવે તો મુનિ જો બહાર હોય તો અંદર ન આવે અને જો અન્દર હોય તો બહાર ન જાય. કિન્તુ મધ્યસ્થ ભાવથી ત્યાજ પોતાના તપ સંયમમા તલ્લીન રહે (સૂ ૧૨)

छाया—मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य अनगारस्य कश्चित् उपाश्रयमग्निकायेन ध्मेत् नो तस्य कल्पते तम् (अग्निं) प्रतीत्य निष्क्रमितु वा प्रवेष्टुं वा। तत्र खलु कश्चित् बाहौ गृहीत्वाऽऽकर्षेत् नो तस्य कल्पते तमवलम्बितुं वा, प्रलम्बितुं वा कल्पते तस्य यथेर्यमीरितुम् ॥ सू० १३ ॥

टीका—'मासियं'—इत्यादि। मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः कश्चिज्जनो यदि उपाश्रयमग्निकायेन ध्मेत्=केनापि कारणेन प्रज्वालयेत् तदा तस्य=भिक्षोः प्रतिमाप्रतिपन्नस्य तम्=अग्निं प्रतीत्य=अग्निभयमाश्रित्य उपाश्रयाद् निष्क्रमितुं=निःसर्तुं नैव कल्पते, एवं बहिश्चेत्तदोपाश्रयान्तः प्रवेष्टुं नैव कल्पते। तत्र = उपाश्रये खलु कश्चिद् बाहौ =बाहुविषये गृहीत्वा आकर्षेत्=बहिरानयेत् चेत्तदा तस्य=भिक्षोः तं=बहिराकर्षकं जनम् अवलम्बितुम्=आश्रयितुं प्रलम्बितुं= नारिकेलतालफलादिवद् उपश्लेष्टुं नैव कल्पते, किन्तु तस्य=प्रतिमाधारिणो भिक्षोः यथेर्यम्=ईर्यासमित्यनुसारं चतुर्हस्तात्मकयुग्यमात्रभूतलनिरीक्षणेन ईरितु= निस्सर्तुं कल्पते ॥ सू० १३ ॥

जब उपाश्रय को कोई अग्निकाय से प्रज्वलित करदे तो क्या करना चाहिये ? सो कहते हैं-'मासियं ण' इत्यादि।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न मुनि के उपाश्रय को कोई अग्नि से जलादे तो उस समय प्रतिमाप्रतिपन्नभिक्षु अन्दर हो तो अग्नि के भय से बाहर न निकले। यदि बाहर हो तो भीतर न आवे। उस समय यदि कोई उसकी भुजा पकड कर उसे खींचे तो खींचने वाले को नारियल और तालफल की तरह अवलम्ब और प्रलम्ब नहीं करे, अर्थात् उसकी भुजा आदि को पकड कर न लटके, किन्तु ईर्या-समिति के अनुसार चार हाथ के युग्यमात्र भूतल को देखता हुआ निकले ॥ सू० १३ ॥

જ્યારે ઉપાશ્રયમા અગ્નિકાય પ્રજવાલત થાય ત્યારે શું કરવુ જોઇએ ? તે કહે છે-मासियं णं ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન મુનિના ઉપાશ્રયને અગ્નિથી કોઇ બાળી દે તો તે સમય પ્રતિમાપ્રતિપન્ન ભિક્ષુ અદર હોય તો અગ્નિના ભયથી બહાર- ન નિકળે. જો બહાર હોય તો અદર ન આવે તે સમયે જો કોઇ તેનો હાથ પકડીને તેને ખેચે તો ખેચવાવાળાને નારિયેલ અને તાલફલની પેઠે અવલમ્બન તથા પ્રલમ્બન ન કરે અર્થાત્ તેની ભુજા આદિને પકડીને લટકે નહિ. કિન્તુ ઇર્યા-સમિતિને અનુસરીને યુગ્યમાત્ર-ચાર હાથ સુધી ભૂતલને જોતા નીકળે (સૂ. ૧૩)

अथ प्रतिमाप्रतिपन्नस्य चरणे कण्टकादिप्रवेशे किं कर्तव्य ? - मित्याह- 'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-**मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स पायंसि खाणू वा कंटए वा हीरए वा सक्करए वा अणुप्पवेसेज्जा नो से कप्पइ नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, कप्पइ से अहारियं रिइत्तए॥सू०१४॥**

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य पादे स्थाणु वा कण्टकं वा हीरकं वा शर्करा वाऽनुप्रविशेत् नो तस्य कल्पते निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा, कल्पते तस्य यथेर्यमीरितुम् ॥ सू० १४ ॥

टीका-'मासियं'-इत्यादि । मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य पादे चरणे स्थाणुः=स्थूलकीलकं शुष्कवनस्पतिखण्ड वा, कण्टकः प्रसिद्धः, हीरकम्=सूचीमुखकाष्ठम् उपलक्षणात्काचादिकं वा, शर्करा=लघुपाषाणखण्डं वा अनुप्रविशेत् चेत्तदा तस्य=भिक्षोः स्वयं निर्हर्तुं = निःसारयितुं वा विशोधयितुं= सम्मार्जयितुं वा नो कल्पते । तर्हि किं कर्तुमुचित ?-मित्याह-कल्पते' इत्यादि, तस्य भिक्षोः यथेर्यम्=ईर्यासमित्यनुसारम् ईरितुं=ततो गन्तु कल्पते ॥सू०१४॥

अथ प्रतिमाप्रतिपन्नस्य नेत्रे रजःप्रभृति कणप्रवेशे किं कर्तव्य ?-मित्याह- ' मासियं ' इत्यादि ।

मूलम्-**मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्य अच्छिंसि पा-**

अब प्रतिमाप्रतिपन्न के पैर में कांटा आदि लगे तब क्या करना चाहिये ? सो कहते हैं—'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न साधु के पैर में यदि लकडी का ठूठा, कांटा, हीरक, यहां हीरक का अर्थ नोंकवाला काष्ठ समझना चाहिये, एवं कंकर प्रवेश करे तो उस प्रतिमाधारी को कांटा आदि निकालना और उसका विशोधन-उपचार करना नहीं कल्पे, किन्तु वह ईर्या-समिति के अनुसार गमन करे ॥ सू० १४ ॥

હવે પ્રતિમાપ્રતિપન્નના પગમાં જો કાટા આદિ લાગે તો શુ કરવુ જોઇએ ? તે કહે છે-'मासियं ण' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન સાધુના પગમા જો લાકડીનું ઠુઠુ, કાટા, હીરક, અહીં હીરકનો અર્થ અણીવાળુ કાષ્ઠ સમજવુ જોઇએ, અથવા કાકરી પ્રવેશ કરે તો તે પ્રતિમાધારીને કાટા આદિ કાઢવા તથા તેનુ વિશોધન-ઉપચાર કરવા કલ્પે નહીં, કિન્તુ તે ઇર્યા-સમિતિને અનુસરી ગમન કરે (સૂ૦ ૧૪)

णाणि वा बीयाणि वा रए वा परियावज्जेज्जा, नो से कप्पइ नीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, कप्पइ से अहारियं रिइत्तए॥सू०१५॥

छाया-मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य अक्षिण प्राणिनो वा बीजानि वा रजो वा पर्यापद्येरन् नो तस्य कल्पते निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा, कल्पते तस्य यथेर्यमीरितुम् ॥ सू० १५ ॥

टीका-'मासियं'-इत्यादि । मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य साधोः, अक्षिण=नेत्रे प्राणिनः=शलभादयो जन्तवः, बीजानि वा, रजः=धूलिर्वा पर्यापद्येरन्=प्रविशेयुश्चेत्तदा तस्य निर्हर्तुं=निराकर्तुं नैव कल्पते, वा=अथवा विशोधयितुं न कल्पते । किं तर्हि तस्य कल्पते ?, यथेर्यम्, ईरितुं=विहर्तुं कल्पते ॥सू०१५॥

अथ प्रतिमाप्रतिपन्नस्य विहारे सूर्यास्तगमने किं कर्तव्य ?-मित्याह-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अत्थेव सूरिए अत्थमेज्जा तत्थ एव जलंसि वा थलंसि वा दुग्गंसि वा निण्णंसि वा पव्वयंसि वा विसमंसि वा गड्डाए वा दरीए वा कप्पइ से तं रयणिं तत्थेव उवाइणावित्तए, नो से कप्पइ पदमवि गमित्तए । कप्पइ से कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव

अब प्रतिमाप्रतिपन्न मुनि के नेत्र में जन्तु या रजकण आदि पड जाय तो वह क्या करे ? सो कहते हैं 'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न साधु की आँख में यदि कोई जीव, बीज या धूलि पड जाय तो उसे निकालना अथवा विशोधन-उपचार करना नहीं कल्पे, किन्तु ईर्या-समिति के अनुसार विहार करना कल्पे । यदि मच्छर आदि प्राणी आँख में से जीता हुआ निकलने की संभवना हो तो उस जीव को निकालना कल्पे ॥ सू० १५ ॥

હવે પ્રતિમાપ્રતિપન્ન મુનિના નેત્રમા જન્તુ અથવા રજકણ આદિ પડી જાય તો તે શુ કરે ? તે કહે છે-'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન સાધુની આખમાં જો કોઇ જીવ, બીજ કે ધૂળ પડી જાય તો તેને કાઢવાનુ કે વિશોધન-ઉપચાર કરવાનુ કલ્પે નહીં કિન્તુ ઇર્યા-સમિતિ અનુસાર વિહાર કરવો કલ્પે જો મચ્છર આદિ પ્રાણી આખમાથી જીવતુ નીકળવાની સભાવના હોય તો તે જીવને કાઢવાનુ કલ્પે (સૂ ૧૫)

जलंते पाईणाभिमुहस्स वा दाहिणाभिमुहस्स वा पडीणाभिमुहस्स वा उत्तराभिमुहस्स वा अहारियं रिइत्तए ॥ सू० १६॥

छाया—मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य यत्रैव सूर्योऽस्तमियात् तत्रैव जले वा स्थले वा दुर्गे वा निम्ने वा पर्वते वा विषमे वा गर्ते वा दर्यां वा कल्पते तस्य तां रजनीं तत्रैवोपातिनाययितुं, नो तस्य कल्पते पदमपि गन्तुम् । कल्पते तस्य कल्ये प्रादुःप्रभातायां रजन्यां यावद् ज्वलति प्राचीनाभिमुखस्य वा दक्षिणाभिमुखस्य वा प्रतीचीनाभिमुखस्य वा उत्तराभिमुखस्य वा यथेर्यमीरितुम् ॥ सू० १६ ॥

टीका—'मासियं'—इत्यादि । मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य साधोः यत्रैव=यस्मिन्नेव स्थाने सूर्यः—अस्तमियात्=अस्तं गच्छेत् तत्रैव=तस्मिन्नेव स्थाने जले=सरोवरादितटे वा स्थले=भूतले वा दुर्गे=दुर्गमे स्थाने वा निम्ने=गभीरे नीचैस्तले वा विषमे=उच्चावचे कठिने वा गर्ते=खाते वा दर्यां=कन्दरायां गिरिप्रभृतीनां वा तस्य भिक्षोः तां=सूर्यास्तगमनोपलक्षितां रजनिं=रात्रिं तत्रैव=अस्तमितसूर्यकस्थान एव उपातिनाययितुं=व्यतिगमयितु कल्पते, किन्तु तस्य=प्रतिमाधारिणः पदमपि=एकमपि चरणं गन्तु नो कल्पते । किं कल्पते ?

अब प्रतिमाप्रतिपन्न के विहार करते हुए के मार्ग में यदि सूर्य अस्त हो जाय तब वह क्या करे ? सो कहते हैं—'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न साधु को जहाँ सूर्य अस्त हो जाय वहीं रहना कल्पे । चाहे वहाँ जल—सरोवर आदि का तट हो, स्थल हो, दुर्गम स्थान हो, गम्भीर स्थान हो, निम्न स्थान हो, ऊँचा—नीचा स्थान हो, गर्त हो, या गुफा हो, उस को सारी रात वहीं पर व्यतीत करना कल्पे । वहाँ से एक पैर भी आगे बढना नहीं कल्पे । रात में जिस—पूर्व, दक्षिण, पश्चिम अथवा उत्तर किसी भी दिशा की

હવે પ્રતિમાપ્રતિપન્નને વિહાર કરતા માર્ગમા જો સૂર્ય અસ્ત થઇ જાય તો તે શું કરે ? તે કહે છે—'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન સાધુને જ્યાં સૂર્ય અસ્ત થઇ જાય ત્યા રહેવું કલ્પે ચાહે ત્યા જલ—સરોવર આદિનો તટ હોય, સ્થલ હોય, દુર્ગમ સ્થાન હોય, ગમ્ભીર સ્થાન હોય, નિમ્ન સ્થાન હોય, ઉચુ—નીચું સ્થાન હોય, ખાડો કે ગુફા હોય, તો આખી રાત ત્યાજ વ્યતીત કરવી કલ્પે ત્યાંથી એક પગલુ પણ આગળ વધવું કલ્પે નહીં. રાતમા જે દિશા— પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અથવા ઉત્તર કોઇ પણ

इत्याह-'कल्ये' इत्यादि, कल्ये=उषसि प्रातःकाले प्रादुःप्रभातायां=प्रकटितसूर्यदीप्तौ रजन्याम्=अवसन्नायां रात्रौ यावद् ज्वलति=प्रकाशमाने सूर्ये प्राचीनाभिमुखस्य=पूर्वाभिमुखस्य वा-अथवा दक्षिणाभिमुखस्य वा प्रतीचीनाभिमुखस्य=पश्चिमाभिमुखस्य वा उत्तराभिमुखस्य वा तस्य यथेर्यम्=ईर्यासमित्यनुसारम् ईरितुं=गन्तुं कल्पते ॥ सू० १६ ॥

अथ पूर्वोक्तविषयमेव वर्णयति-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स णो से कप्पइ अणंतरहियाए पुढवीए निद्दाइत्तए वा पयलाइत्तए वा, केवली बुया आयाणमेयं से तत्थ निद्दायमाणे वा पयलायमाणे वा हत्थेहिं भूमिं परामुसेज्जा । अहाविहिमेव ठाणं ठाइत्तए वा निक्खमित्तए वा । उच्चारपासवणे ण उव्वाहिज्जा नो से कप्पइ ओगिण्हित्तए । कप्पइ से पुव्वपडिलेहिए थंडिले उच्चारपासवणं परिट्ठवित्तए । तमेव उवस्सयं आगम्म अहाविहि ठाणं ठावित्तए ॥ सू० १७ ॥

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य नो तस्य कल्पते अनन्तरहितायां पृथिव्यां निद्रातुं वा प्रचलायितुं वा, केवली ब्रूयात्-आदानमेतत् । स च निद्रायमाणो वा प्रचलायमाणो वा हस्ताभ्यां भूमिं परामृशेत् । यथाविधि एव स्थाने स्थातुं वा निष्क्रमितुं वा । उच्चारप्रस्रवणे खलु उद्बाधेयातां नो तस्य कल्पतेऽवग्रहीतुं । कल्पते तस्य पूर्वप्रतिलिखिते स्थण्डिले उच्चारप्रस्रवणे परिष्ठापयितुम् । तमेवोपाश्रयमागत्य यथाविधि स्थाने स्थातुम् ॥सू० १७॥

टीका-'मासियं'-इत्यादि । मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य तस्य

तरफ मुख कर रात व्यतीत की हो प्रातःकाल सूर्योदय के अन्तर उसी दिशा की तरफ ईर्या-समिति के अनुसार विहार करे ॥सू०१६॥

फिर पूर्वोक्त विषय का ही वर्णन करते हैं-'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न मुनि को सचित्त पृथ्वी पर निद्रा

દિશા તરફ મુખ રાખીને વ્યતીત કરી હોય તો પ્રાતઃકાલે સૂર્યોદય થયા પછી તેજ દિશાની તરફ ઇર્યાસમિતિને અનુસરીને વિહાર કરે (સૂ ૧૬)

વળી પૂર્વોક્ત વિષયનુ વર્ણન કરે છે-'मासियं णं' ઇત્યાદિ-

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન મુનિને સચિત્ત પૃથ્વી પર નિદ્રા અથવા પ્રચલા

मुनेः अनन्तरहितायाम्–अन्तरे=व्यवधाने हिता=अन्तरहिता=अन्तर्हिता, नाऽन्तरहिता=अव्यवहिता जीवेनेति शेषः, तस्यां तथा=सचित्तायां पृथिव्यां निद्रातुं=स्वप्तुं प्रचलायितुं वा=प्रचलां निद्रां सेवितुं वा नो=न कल्पते। एवंस्थितौ निद्रां सेवितुमुल्लङ्घयितुं वा क उपदिशे?–दित्याह–'केवली=त्यादि, केवली=केवलज्ञानी एव तद्दोषान् ज्ञातुं वा वक्तुं समर्थ इति हेतोः, ब्रूयात्=प्रतिमाप्रतिपन्नं निर्दिशेत्। किं निर्दिशे ?–दित्याह–आदानमेतत्–एतत्=सचित्तभुविनिद्राकरणं दोषाणां प्राणातिपातात्मकानाम् आदानम्–आदीयन्ते–गृह्यन्ते स गृह्यन्ते दोषा येन तदादानम्=दोषसङ्ग्रहसाधनम् कर्मबन्धहेतुरित्यर्थः 'स तत्रे' त्यादि सः=प्रतिमाप्रतिपन्नो भिक्षुः तत्र=सचित्तभूमौ निद्राणो वा प्रचलायमाणो वा हस्तादिना भूमिं=सचित्तां पृथिवीं परामृशेत्=स्पृशेत्, एवंकरणे प्राणातिपातदोषभागी स्यात्। तर्हि किं कर्तुमुचित ?–मित्याह–'यथाविधि'–इत्यादि,–यथाविधि–विधिमनतिक्रम्य यथाविधि=शास्त्रानुसारं स्थाने=आवासे स्थातुं=वस्तु युज्यते, तथा ततो निष्क्रमितु=वहिर्निःसर्तुं कल्पते शास्त्रोक्तस्थानमधिवसतो भिक्षोश्चेद् उच्चारप्रस्रवणे उद्बाधेयातां तदा तस्य अवग्रहितु=प्रतिरोधयितु न कल्पते। तर्हि किमुचित ?– मित्याह–'कल्पते' इत्यादि, पूर्वंप्रतिलिखिते=पूर्वं सम्यङ् निरीक्षिते निरवद्ये स्थण्डिले उच्चारप्रस्रवणे परिष्ठापयितु कल्पते, स्थ-

---

अथवा प्रचला नामक निद्रा का सेवन करना नहीं कल्पे, क्यों कि इस को केवली भगवान ने कर्मबंधन का कारण कहा है। निद्रा–सामान्य निद्रा, प्रचला–बैठे बैठे नींद निकालना। उस सचित्त भूमि पर निद्रा लेते हुए अथवा प्रचला नामक निद्रा लेते हुए मुनि के हस्त आदि से सचित्त पृथ्वी का स्पर्श अवश्य होने से वह प्राणातिपात आदि दोष का भागी होता है, अतः उसे यथाविधि – शास्त्रनुसार निर्दोष स्थान पर ही रहना या विहार करना कल्पे। यदि वहाँ मुनि को उच्चार–प्रस्रवण=बडीनीत–लघुनीत की बाधा उत्पन्न होजाय

નામની નિદ્રાનું સેવન કરવું કલ્પે નહી, કેમકે–તેને કેવલી ભગવાને કર્મબન્ધનું કારણ કહેલુ છે, નિદ્રા–સામાન્ય નિદ્રા. પ્રચલા–બેઠા બેઠા ઉઘ કરવી તે સચિત્ત ભૂમિ પર નિદ્રા લેતા અથવા પ્રચલાનામક નિદ્રા લેતા મુનિના હાથ આદિથી સચિત્ત પૃથિવીનો સ્પર્શ અવશ્ય થવાથી તે પ્રાણાતિપાત આદિ દોષના ભાગી થાય છે માટે તેણે યથાવિધિ શાસ્ત્રાનુસાર નિર્દોષ સ્થાન પરજ રહેવુ અથવા વિહાર કરવો કલ્પે જો ત્યા મુનિને ઉચ્ચાર–પ્રસ્રવણ=મોટીનીત કે લઘુનીત (ઝાડા પેશાબ) ની બાધા ઉત્પન્ન

ण्डिले उच्चारप्रस्रवणपरिष्ठापनानन्तरं तमेव=पूर्वस्वीकृतमेव उपाश्रयम् आगत्य=प्राप्य यथाविधि=शास्त्रोक्तविध्यनुसारं स्थाने=नियमिते प्रागधिष्ठिते स्थातु निवरतु= कल्पते ॥ सू० १७ ॥

अथ भिक्षोर्गृहपतिकुले निष्क्रमणप्रवेशविधिमाह—'मासियं' इत्यादि—

मूलम्—**मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स नो कप्पइ ससरक्खेणं काएणं गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा । अह पुण एवं जाणेज्जा से ससरक्खे काए सेयत्ताए वा जल्लत्ताए वा मलत्ताए वा पंकत्ताए वा विद्धत्थे से कप्पइ गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ सू० १८ ॥**

छाया—मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य नो कल्पते सरजस्केन कायेन गाथापतिकुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्क्रमितु वा प्रवेष्टुं वा । अथ पुनरेवं जानीयात्—स सरजस्कः कायः स्वेदतया वा जल्लतया वा मलतया वा पङ्कतया वा विध्वस्तं तस्य कल्पते गाथापतिकुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्क्रमितु वा प्रवेष्टुं वा ॥ सू० १८ ॥

टीका—'मासियं' इत्यादि—मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य भिक्षोः सरजस्केन=सचित्तरजोयुक्तेन कायेन=शरीरेण गाथापतिकुलं=गृहस्थकुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्क्रमितु=निस्सर्तु वा=अथवा प्रवेष्टुं नो कल्पते । अथ=प्रका-

---

तो उसको रोके नहीं किन्तु किसी पूर्वप्रतिलेखित स्थान पर उसका उत्सर्ग करे और फिर अपने स्थान पर आकर कायोत्सर्ग आदि क्रिया करे ॥ सू० १७ ॥

अब भिक्षु के, गृहपति के कुल में भिक्षा के लिए जाने आने का निरूपण करते हैं—'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को सचित्तरजयुक्त काय से

થાય તો તેને રોકે નહીં કિન્તુ કોઈ પૂર્વપ્રતિલેખિત સ્થાન પર તેનો ઉત્સર્ગ કરે અને પછી પોતાના સ્થાન પર આવીને કાયોત્સર્ગ આદિ ક્રિયા કરે (સૂ૦ ૧૭)

હવે ભિક્ષુના ગૃહપતિના કુલમાં ભિક્ષા માટે જવા આવવાનું નિરૂપણ કરે છે— 'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગાર સચિત્તરજયુક્ત કાયથી ગૃહસ્થને

न्ते निष्क्रमणप्रवेशविषये पुनः = भूयः एवं = वक्ष्यमाणं जानीयात् – सरजस्कः = सचित्तरजोयुक्तः कायः स्वेदतया वा, जल्लतया–जल्लः=कठिनीभूतः शरीरसम्भवो मलस्तस्य भावो जल्लता तया=शरीरमलतया वा, मलतया=हस्तादिस्पर्शोद्भूत-मलतया, पङ्कतया=स्वेदार्द्रमलतया हस्तादिघर्षितमल एव स्वेदेनार्द्रः पङ्क इत्युच्यते, तस्य भावस्तत्ता, तया, विध्वस्तः=अचित्तो भवेच्चेत्तदा तस्य भिक्षोः गृहपतिकुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा कल्पते ॥सू०१८॥

अथ भिक्षोरावश्यकतां विना मुखादिप्रक्षालनं निषेधयति–'मासियं'इत्यादि ।

मूलम्–मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स नो कप्पइ सीआदगवियडेण वा उसिणोदगवियडेण वा हत्थाणि वा पायाणि वा दंताणि वा अच्छीणि वा मुहं वा उच्छोलित्तए वा पधोइत्तए वा णण्णत्थ लेवालेवेण वा भत्तमासेण वा ॥ सू०१९ ॥

छाया–मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य नो कल्पते शीतोदकविकटेन वा उष्णोदकविकटेन वा हस्तौ वा पादौ वा दन्तान् वा अक्षिणी वा मुखं वोच्छोलयितु वा प्रधावितु वा, नान्यत्र लेपालेपेन वा भक्तास्येन वा ॥सू०१९॥

टीका–'मासियं'–इत्यादि । मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः

गृहस्थ के घर अशन–पान के लिये निकलना या प्रवेश करना नहीं कल्पे । यदि वह जान जाय कि सचित्त रज प्रस्वेद (पसीना) से, शरीर के मल से अर्थात् हाथ आदि के स्पर्श होने पर उत्पन्न हुए मैल से विध्वस्त–अचित्त हो गया है तो उसको गृहपति के घर में अशन-पान के लिये जाना आना कल्पता है, अन्यथा नहीं ॥सू० १८॥

अब भिक्षु के बिना कारण हस्तादिप्रक्षालन का निषेध कहते हैं– 'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार को अचित्त — ठंडे अथवा

घेर अशन पानने माटे निकળवुं के प्रवेश करवो कल्पे नही जो ते जाणी जाय के सचित्त रज प्रस्वेद (पसीना) थी, शरीरना मेलथी अर्थात् હાથ આદિથી સ્પર્શ થવાથી ઉત્પન્ન થયેલ મેલથી વિધ્વસ્ત–અચિત્ત થઇ ગયેલ છે, તો તેને ગૃહપતિને ઘેર અશન પાન માટે જવા આવવાનું કલ્પે છે, અન્યથા નહીં (સૂ. ૧૮)

હવે ભિક્ષુ માટે વિના કારણ હસ્તાદિ ધોવાનો નિષેધ કહે છે– 'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારને અચિત્ત–ઠંડા અથવા ગરમ પાણીથી

शीतोदकविकटेन–शीतं च तदुदकं शीतोदकं, तदेव विकटं विगतजीवमचित्त-मिति यावत्, तेन वा, उष्णोदकविकटेन–उष्णं च तदुदकं तदेव विकटं प्रासुकं तेन वा हस्तौ पादौ वा दन्तान् वा अक्षिणी=नेत्रे वा मुखं वा उच्छोलयि-तुम्=सकृद् धावितुं, प्रधावितुं=वारं वारं प्रक्षालयितुं वा न कल्पते, नान्यत्र= वक्ष्यमाणादन्यत्र न कल्पते, तथा हि–लेपालेपेन=लेपस्य अन्नादिलक्षणस्य अलेपेन=तन्निवारणरूपेण वा, शरीराऽशुच्यादिलेपेन वा, तथा भक्तास्येन= भक्तलिप्तमुखेन, इत्यादि कारणं विना न धावेदित्यर्थः ॥ सू० १९ ॥

अथ तस्य गमननियमं दर्शयति–'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्–मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स नो कप्पइ आसस्स वा हत्थिस्स वा गोणस्स वा महिसस्स वा कोलस्स वा सुणगस्स वा दुट्ठस्स वा आवयमाणस्स पयमवि पच्चोसक्कित्तए । अदुट्ठस्स आवयमाणस्स कप्पइ जुगमित्तं पच्चोसक्कित्तए ॥सू०२०॥

छाया—मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य नो कल्पतेऽश्वस्य वा हस्तिनो वा गोणस्य वा महिषस्य वा कोलस्य वा शुनकस्य वा व्याघ्रस्य वा दुष्टस्य वाऽऽपततः पदमपि प्रत्यवष्वष्कितुम् । अदुष्टस्य वाऽऽपततः कल्पते युग्यमात्रं प्रत्यवष्वष्कितुम् ॥ सू० २० ॥

टीका–'मासियं'–इत्यादि मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य भिक्षोः अश्वस्य हस्तिनो वा गोणस्य=बलीवर्दस्य वा महिषस्य वा कोलस्य=शूकरस्य

गरम पानी से हाथ, पैर, दांत आँख या मुख एक बार अथवा वारं-वार धोना नहीं कल्पे, किन्तु यदि किसी अशुद्ध वस्तु या अन्न आदि से मुख हाथ आदि शरीरावयव लिप्त हो गये होतो उनको वह पानी से शुद्ध कर सकता है, अन्यथा नहीं ॥ सू० १९ ॥

अब गमनक्रिया के बारे में कहते हैं—'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार के सामने यदि मदोन्मत्त हाथी, घोडा, वृषभ, महिष, वराह (सूअर), कुत्ता, व्याघ्र आदि आ

હાથ, પગ, દાંત, આંખ કે મુખ એકવાર અથવા વારવાર ધોવાનું કલ્પે નહીં કિન્તુ જો કોઈ અશુદ્ધ વસ્તુ કે અન્ન આદિથી મુખ હાથ આદિ શરીરના અવયવ લિપ્ત (ખરડાયા) હોય તો તેને તે પાણીથી શુદ્ધ કરી શકે છે, અન્યથા નહીં (સૂ ૧૯)

હવે ગમનક્રિયાની બાબતમાં કહે છે–'मासियं णं' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગારની સામે જો મદોન્મત્ત હાથી, ઘોડા.

वा शुनः=कुक्कुरस्य वा व्याघ्रस्य वा दुष्टस्य वा आपततः=आक्राम्यतः प्रतीकाराय पदमपि=एकमपि चरणम् अवष्वष्कितुम्=पश्चात्पुरो वा गन्तुं नो कल्पते। किन्तु-अदुष्ट-स्य=द्वीन्द्रियादिकस्य प्राणिनः साधुतो बिभ्यतः आपततस्तद्रक्षणाय युग्यमात्रम्=चतुर्हस्तमितं प्रत्यवष्वष्किंतु=परावर्तितु कल्पते, ईर्यासमित्यनुसारं परावर्तनमुचितमिति भावः ॥ सू० २० ॥

अथ परीषहसहनविधिमाह-'मासियं' इत्यादि ।

मूलम्-मासियं णं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स नो कप्पइ छायाओ सीयंति उण्हं एत्तए, उण्हाओ उण्हंति छायं एत्तए, जं जत्थ जया सिया तं तत्थ तया अहियासए ॥ सू० २१ ॥

छाया-मासिकीं खलु भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य नो कल्पते छायातः शीतमिति उष्णम् एतुम्, उष्णतः उष्णमिति छायात् एतुम्। यद् यत्र यदा स्यात् तत्तत्र तदाऽधिसहेत ॥ सू० २१ ॥

टीका-'मासियं'-इत्यादि । मासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः शीतकाले छायातः 'शीतम्' इति=एवं कृत्वा उष्णम्=आतपयुक्तमुष्णस्थानम्

जायँ तो उसको उनसे डरकर प्रतिकार के लिए एक कदम भी पीछा या आगे हटना नहीं कल्पे । परन्तु द्वीन्द्रियादि प्राणी जो कि साधु से डरते हैं वे यदि आते हो तो उनके रक्षण के लिये चार हाथ का नाप से आगे या पीछे हटना कल्पे ॥ सू० २० ॥

अब परीषहसहन की विधि कहते हैं-'मासियं णं' इत्यादि ।

मासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न साधु के ठंड के दिनों में छाया से

બળદ, ભેંસ, વરાહ (સૂવર) કૂતરો, વાઘ આદિ આવી જાય તો તેનાથી ડરીને પ્રતીકાર માટે એક પગલુ પણ પાછળ કે આગળ હટી જવું કલ્પે નહિ. પરન્તુ દ્વીન્દ્રિયાદિ પ્રાણી કે જે સાધુથી ડરે છે તે જો આવતા હોય તો તેના રક્ષણને માટે ચાર હાથના માપથી આગળ કે પાછળ હટવુ કલ્પે (સૂ૦ ૨૦)

હવે પરીષહસહનની વિધિ કહે છે-'માસિયં ણં' ઇત્યાદિ

માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન સાધુને ઠંડીના દિવસોમાં છાયાથી 'આ શીત છે'

एतु=गंतुं नो कल्पते। तथा उष्णात्=उष्णकाले तापजनकोष्णस्थानात्-'उष्णम्' इति=एतद्बुद्ध्या छायाम् एतुं न कल्पते। तर्हि किं कुर्यात्?- इत्याह- 'यत् यत्रे' त्यादि-यत्=किमपि यत्र=यस्मिन् स्थाने यदा=यस्मिन् काले स्यात्=उपतिष्ठेत् तत्-तत्र=तस्मिन् स्थाने तदा=तस्मिन् काले अधिसहेत शीतोष्णपरीषहमिति भावः॥ सू० २१॥

साम्प्रतमुपसंहरन्नाह-'एवं' इत्यादि।

मूलम्-एवं खलु मासियं भिक्खुपडिमं अहासुत्तं, अहाकप्पं अहामग्गं अहातच्चं अहासम्मं काएणं फासिता, पालिता, सोहिता, तीरिता, किट्टिता, आरोहिता, आणाए अणुपालिता भवइ १॥ सू० २२॥

॥ पढमा भिक्खुपडिमा॥ १

छाया-एवं खलु मासिकीं भिक्षुप्रतिमां यथासूत्रं यथाकल्पं यथामार्गं यथातत्त्वं यथासाम्यं कायेन स्पृष्टा, पालयिता, शोधयिता, तीरयिता, कीर्तयिता, आराधयिता, आज्ञाय अनुपालयिता भवति१।॥ सू० २२॥

॥ इति प्रथमा भिक्षुप्रतिमा॥१॥

टीका-'एवं'-इत्यादि। एवम्=अनेन प्रकारेण खलु=निश्चयेन मासिकीं भिक्षुप्रतिमां यथासूत्रं=सूत्रनिर्दिष्टविध्यनुसारं, यथाकल्पं कल्पं=स्थविरादिकल्प-

---

'यह शीत है' ऐसे मानकर उष्णस्थान में जाना. एवं गर्मी के दिनों में ताप से परितप्त गर्मी के स्थानसे शीत स्थानमें जाना नहीं कल्पे, किन्तु वह जिस समय जहाँ पर हो उस समय वहीं पर शीत अथवा उष्ण परीषह सहन करे॥ सू० २१॥

अब उपसंहार करते हुए कहते हैं—'एवं खलु' इत्यादि।

इस प्रकार मासिकीभिक्षुप्रतिमा को 'अहासुत्तं'-सूत्रनिर्दिष्ट विधि के अनुसार 'अहाकप्पं'—स्थविर आदि कल्प के अनुसार 'अहामग्गं'-

---

એમ માનીને ઉષ્ણ સ્થાનમા જવુ તેમજ ગરમીના દિવસોમા તાપથી પરિતપ્ત ગરમીના સ્થાનમાથી શીત સ્થાનમા જવુ કલ્પે નહિ, કિન્તુ તે જે સમયે જ્યા હોય તે સમયે ત્યાં જ શીત અથવા ઉષ્ણ પરીષહ સહન કરે (સૂ ૨૧)

હવે ઉપસહાર કરતા કહે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

આ પ્રકારે માસિકીભિક્ષુપ્રતિમાનુ 'अहासुत्तं' સૂત્રનિર્દિષ્ટ વિધિની અનુસાર

मनतिक्रम्य कल्पानुसारमित्यर्थः, यथामार्गं=ज्ञान-दर्शन-चारित्रलक्षणमोक्षमार्गानतिक्रमेण क्षयोपशमभावानतिक्रमेण वा, यथातत्त्वं=तत्त्वानतिक्रमेण 'यथातथ्य'-मितिच्छायापक्षे सत्यानुसारमिति, यथासाम्यम्=समभावमनतिक्रम्य सुष्ठुप्रकारेण कर्मनिर्जरणभावनयेत्यर्थः कायेन=शरीरेण न पुनरभिलाषमात्रेण स्पृष्टा-समुचितकाले सविधिग्रहणात्, पालयिता-वारंवारमुपयोगेन तत्परत्वात्, शोधयिता-पारणकदिने गुर्वादिदत्तावशिष्टभोजनात् अतीचारपङ्कक्षालनात्, तीरयिता-पूर्णेऽपि तदवधौ स्वल्पकालावस्थानात् कीर्तयिता-पारणादिने 'इदं च दिनकृत्यं, तच्च मया कृत'-मित्येवं कथयिता, आराधयिता-अतिचारादिवर्जनेन समाराधयिता, आज्ञाया=भवन्निदेशस्यानुपालयिता=तत्परिपालनशीलो भवति १ ॥ सू० २२ ॥

॥ इति प्रथमा भिक्षुप्रतिमा ॥ १ ॥

ज्ञान, दर्शन, चारित्ररूपी मोक्षमार्ग के अनुसार अथवा क्षायोपशमिक भावों के अनुसार 'अहातच्चं'-जिनेन्द्रप्रतिपादित तत्व के अनुसार, 'अहासम्मं'-समभाव से-जिस प्रकार कर्मों की निर्जरा हो उस प्रकार की भावनापूर्वक शरीर से 'फासित्ता'-स्पर्श करने वाला, 'पालिता'-बारम्बार उसका उपयोगपूर्वक पालन करने वाला, 'सोहिता'-पारणा के दिन गुरु आदि के द्वारा दिये गये अवशिष्ट अशनादि का भोजन करने से अथवा अतिचार पंक के धोने से शोधन करने वाला, 'तीरिता'-प्रतिमा की अवधि पूर्ण होजाने पर भी पारणा के समय थोडी देर ठहरने वाला, 'किट्टिता'-पारणा के दिन "यह दिनकृत्य है, उसको मैंने पूरा किया" ऐसा कहने वाला, 'आराहिता'—अतिचार आदि

'अहाकप्पं' સ્થવિર આદિ કલ્પની અનુસાર, 'अहामग्गं' જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપી મોક્ષમાર્ગની અનુસાર અથવા ક્ષાયોપશમિક ભાવોની અનુસાર 'अहातच्चं' જિનેન્દ્ર-પ્રતિપાદિત તત્ત્વની અનુસાર, 'अहासम्म' સમભાવથી જે પ્રકારે કર્મની નિર્જરા હોય તે પ્રકારની ભાવનાપૂર્વક શરીરથી 'फासिता' સ્પર્શ કરવાવાળા 'पालिता' વાર વાર તેના ઉપયોગપૂર્વક પાલન કરવાવાળા, 'सोहिता' પારણાને દિવસ ગુરુ આદિના દ્વારા અપાયેલ અવશિષ્ટ અશન આદિનુ ભોજન કરવાથી અથવા અતિચાર પંકના ધોવાથી શોધન કરવાવાળા 'तीरिता' પ્રતિમાની અવધિ પૂર્ણ થઇ જતાં પણ પારણાને સમયે થોડીવાર રોકાવાવાળા, 'किट्टिता'- પારણાને દિવસ 'આ દિવસનુ કૃત્ય છે તે મે પૂરૂં

अथ द्वितीयप्रतिमामारभ्य सप्तमप्रतिमापर्यन्तव्यवस्थां प्रदर्शयति-'दोमासियं' इत्यादि ।

मूलम्-दोमासियं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स निच्चं वोसट्ठकाए चेव जाव दो दत्तीओ ॥२॥ तिमासियं तिण्णि दत्तीओ ॥३॥ चउमासियं चत्तारि दत्तीओ ॥ ४ ॥ पंचमासियं पंच दत्तीओ ॥५॥ छम्मासियं छ दत्तीओ ॥६॥ सत्तमासियं सत्त दत्तीओ ॥७॥ जेत्तिया मासिया तेत्तिया दत्तीओ ॥सू० २३॥

छाया-द्विमासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य नित्यं व्युत्सृष्टकायः चैव यावद् द्वे दत्ती ॥२॥ त्रिमासिकीं तिस्रो दत्तयः ॥ ३ ॥ चतुर्मासिकीं चतस्रो दत्तयः ॥४॥ पञ्चमासिकीं पञ्च दत्तयः ॥५॥ षण्मासिकीं षड् दत्तयः ॥६॥ सप्तमासिकीं सप्त दत्तयः ॥७॥ यावत्यो मासिक्यस्तावत्यो दत्तयः ॥ सू०२३ ॥

टीका—'दोमासियं'-इत्यादि । द्विमासिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य यावच्छब्देन प्रथमप्रतिमाविधिः सङ्ग्राह्यः । नित्यम्=अनवरतम् व्युत्सृष्टकायः= विशेषेण परीषहोपसर्गसहित्वलक्षणेन उत्सृष्टः=परित्यक्तः कायः=कायममत्वं येन स तथा, व्युत्सृष्टकाय एव भवेत्, तस्य द्वे दत्ती अन्नस्य द्वे पानस्य च ग्रही-

---

का वर्जन कर आरधना करने वाला मुनि, भगवान की आज्ञा का आराधक होता है ॥ सू० २२ ॥

॥ यह पहली भिक्षुप्रतिमा हुई ॥ १ ॥

अब दूसरी प्रतिमा से लेकर सप्तमी प्रतिमा तक व्यवस्था कहते हैं—' दोमासियं ' इत्यादि ।

द्विमासिकीभिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार निरन्तर व्युत्सृष्टकाय-परीसह उपसर्ग के उपस्थित होने पर भी काया की ममता का त्यागी होता है । वह यावत्-प्रथम प्रतिमा में कही हुई सब विधि का

કર્યું ' એમ કહેવાવાળા, 'आराहिता' અતિચાર આદિનું વર્જન કરીને આરાધના કરવાવાળા મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક થાય છે (સૂ ૨૨)

આ પહેલી ભિક્ષુપ્રતિમા થઈ (૧)

હવે બીજી પ્રતિમાથી લઈને સાતમી પ્રતિમા સુધી વ્યવસ્થા કહે છે- 'दोमासियं' ઇત્યાદિ

દ્વિમાસિકીભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગાર હમેશા 'व्युत्सृष्टकाय પરીષહ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થતા પણ કાયાની મમતાના ત્યાગી હોય છે તે તમામ-પ્રથમ પ્રતિ-

तुमुचिते ॥ २ ॥ एवमेकैकदत्तिवृद्धया सप्तमीप्रतिमापर्यन्तं योजना कर्तव्या। शेषं पूर्ववत् ॥ ७ ॥

एवं चायमत्र पर्यवसितार्थः-यावत्यो=यावत्परिमाणिकाः मासिक्यः=मासभवाः प्रतिमा भवन्ति तावत्यो दत्तयो भिक्षोः प्रतिमाधारणावस्थायां कल्पन्ते, शेषं सर्वासु द्वितीयादिषु प्रतिमासु प्रथमप्रतिमावद्विधिर्विज्ञेयः ॥सू० २३॥

अथाऽष्टमीं भिक्षुप्रतिमां प्रदर्शयति-'पढमं' इत्यादि ।

मूलम्-पढमं सत्तराइंदियं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स निच्चं वोसट्ठकाए जाव अहियासेइ । कप्पइ से चउत्थेणं भत्तेणं अपाणएणं बहिया गामस्स वा जाव रायहाणीए वा उत्ताणस्स वा पासिल्लगस्स वा नेसज्जियस्स वा ठाणं ठाइत्तए। तत्थ दिव्वमाणुस्स तिरिक्खजोणिया उवसग्गा समुप्पज्जेज्जा, ते णं उवसग्गा पयालिज्ज वा पवाडिज्ज वा, णो से कप्पइ पयलित्तए वा पवडित्तए वा । तत्थ णं उच्चारपासवणं उव्वाहिज्जा णो से कप्पइ उच्चारपासवणं ओगिण्हित्तए । कप्पइ से पुव्वपडिलेहियंसि थंडिलंसि उच्चारपासवणं परिट्ठवित्तए, अहाविहिमेव

आराधन करता हुआ दूसरी प्रतिमा में केवल दो दत्ति आहार की और दो दत्ति पानी की ग्रहण करता है २ ॥ इसी प्रकार अन्न और पानी की एक एक दत्ति की वृद्धि को लेकर तीसरी प्रतिमा से सातवीं प्रतिमा तक समझ लेना चाहिये ३-७ ॥

यहाँ यह तात्पर्य है कि-जितने मास की प्रतिमा होती है उतनी ही अन्न और पान की दत्तियाँ प्रतिमाधारी भिक्षु को कल्पती है। दूसरी प्रतिमासे लेकर सातवीं प्रतिमा तक अन्य सब विधि प्रथम प्रतिमा की तरह जानना चाहिये ॥ सू० २३ ॥

મામા કહેલી સર્વવિધિનુ આરાધન કરતા બીજી પ્રતિમામા માત્ર બે દત્તિ આહારની અને બે દત્તિ પાણીની ગ્રહણ કરે છે (૨) આ પ્રકારે અન્ન અને પાનની એકએક દત્તિની વૃદ્ધિને લઇને ત્રીજી પ્રતિમાથી સાતમી પ્રતિમા સુધી સમજી લેવું જોઇએ (૩)થી (૭)

અહી એ તાત્પર્ય છે કે-જેટલા માસની પ્રતિમા હોય છે તેટલીજ અન્ન અને પાણીની દત્તિઓ પ્રતિમાધારી ભિક્ષુને કલ્પે છે બીજી પ્રતિમાથી લઇને સાતમી પ્રતિમા સુધી અન્ય તમામ વિધિ પ્રથમ પ્રતિમાના જેવી સમજવી જોઈએ: (સૂ ૨૩)

ठाणं ठाइत्तए। एवं खलु एसा पढमा सत्तराइंदिया भिक्खुपडिमा। (एयं) अहासुत्तं जाव आणाए अणुपालित्ता भवइ॥ ८ ॥सू० २४॥

छाया—प्रथमां सप्तरात्रिंदिवां भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य अनगारस्य नित्यं व्युत्सृष्टकायो यावदधिसहते कल्पते तस्य चतुर्थेन भक्तेनापानकेन बहिर्ग्रामस्य वा यावद् राजधान्यां वा, उत्तानस्य वा, पार्श्विकस्य वा, नैषेधिकस्य वा स्थानं स्थातुम्। तत्र दिव्यमानुष्यतिर्यग्योनिका उपसर्गाः समुत्पद्येरन्, ते खलु उपसर्गाः प्रचालयेयुर्वा प्रपातयेयुर्वा न तस्य कल्पते प्रचलितुं वा प्रपतितुं वा। तत्र खलु उच्चारप्रस्रवणे उद्बाधेयातां न तस्य कल्पते उच्चारप्रस्रवणे अवग्रहीतुं, कल्पते तस्य पूर्वप्रतिलिखिते स्थण्डिले उच्चारप्रस्रवणे परिष्ठापयितुम्। यथाविध्येव स्थानं स्थातुम्। एवं खल्वेषा प्रथमा सप्तरात्रिंदिवा भिक्षुप्रतिमा। एतां यथासूत्रं यावदाज्ञाया अनुपालयिता भवति ॥८॥ ॥सू०२४॥

टीका—'पढमं'—इत्यादि। प्रथमां सप्तरात्रिंदिवां=सप्ताहोरात्रसम्पादनीयामष्टमी-मित्यर्थः, भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्याऽनगारस्य यावद् यावच्छब्देन प्रथममासिकप्रतिमोक्ताः 'ये केचिदुपसर्गा उत्पद्यन्ते' इत्यादीनां सङ्ग्रहः तानुत्पन्नानुपसर्गान् नित्यं=सततं व्युत्सृष्टकायः=त्यक्तशरीरममत्वः सन् अधिसहते। तस्य=अष्टमीं प्रतिमां प्रतिपन्नस्य भिक्षोः चतुर्थेन—भक्तेन=उपवासेन अपानकेन=चतुर्विधाहाररहितेन ग्रामस्य बहिः=बाह्ये वा यावद्—यावत्करणान्नगरादिसङ्ग्रहः। राजधान्या वा बहिः उत्तानस्य=अभिग्रहविशेषादूर्ध्वमुखशायिनः, पार्श्विकस्य=

अब आठवीं भिक्षु प्रतिमा का वर्णन करते हैं—'पढमं' इत्यादि।

तीन सप्तअहोरात्रों—सप्ताहों में से पहले सप्तअहोरात्र—सप्ताह की आठवीं भिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार नित्य व्युत्सृष्टकाय—शरीर-ममता का त्यागी होकर सम्पूर्ण परीषह और उपसर्गों को सहन करता है। वह चतुर्थभक्त—चोवीहार उपवास करे। ग्राम के अथवा राजधानी के बाहर अभिग्रह—विशेष से तीन आसन करे। उत्तान—

હવે આઠમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું વર્ણન કરે છે—'पढमं' ઇત્યાદિ.

ત્રણ સપ્તઅહોરાત્ર-સપ્તાહમાંથી પહેલા સપ્તઅહોરાત્ર-સપ્તાહની આઠમી ભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગાર નિત્ય 'व्युत्सृष्टकाय' થઈને—શરીરમમતાને ત્યાગીને સમ્પૂર્ણ પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સહન કરે છે, ને चतुर्थभक्त—ચોવીહાર ઉપવાસ કરે છે ગામની અથવા રાજધાનીની બહાર અભિગ્રહવિશેષથી ત્રણ આસન કરે છે उत्तान

पार्श्वशायिनः नैषेधिकस्य=पूतास्यां भूमावुपविष्टस्य वा तस्य स्थानं=कायोत्सर्गं स्थातुं=कर्तुं कल्पते । तत्र=तस्मिन् स्थाने यदि दिव्याः=देवसम्बन्धिनः, मानुषाः=मनुष्यसम्बन्धिनः, तिर्यग्योनिकाः=पशुपक्षिसर्पादिसम्बन्धिनो वा उपसर्गाः समुत्पद्येरन्=समुपतिष्ठेरन् । समुत्पन्नाः सन्तस्ते खलु देवादिकृता उपसर्गास्त प्रचालयेयुः=स्थानाद् ध्यानाद्वा पृथक्कुर्युः वा प्रपातयेयुः= स्थानाद् ध्यानाद्वा स्खलयेयुस्तदा तस्य स्थानाद् ध्यानाद्वा प्रचलितु=पृथग्भवितुं वा ततः प्रपतितुं=प्रच्यवितुं न कल्पते । तत्र=प्रतिमाराधनसमये खलु उच्चारप्रस्रवणे उद्बाधेयातां=प्रपीडयेयातां तदा तस्य न कल्पते उच्चारप्रस्रवणे अवग्रहातुं= प्रतिरोधयितु किन्तु पूर्वप्रतिलिखिते=पूर्वनिरीक्षिते स्थण्डिले परिष्ठापयितुं कल्पते । तदनु तस्य भिक्षोः यथाविधि=शास्त्रोक्तविधिना एव स्थानं=कायोत्सर्गं स्थातुं= कर्तु कल्पते । एवम्=उक्तलक्षणा खलु एषा=इयम् प्रथमा=सप्तरात्रिंदिवासु तिसृषु भिक्षुप्रतिमासु आद्या सप्तरात्रिंदिवा–अष्टमी–भिक्षुप्रतिमा । एतां यथासूत्रं

चित्तसोना १, पार्श्विक–एक पसवाडे से सोना २, नैषेधिक–पुत–बैठक–जमीन पर लगाकर बैठना ३ । इन तीन आसनों से कायोत्सर्ग–रूप में रहे । वहाँ देव मनुष्य तिर्यंच सम्बन्धी उपसर्ग यदि उसको कायोत्सर्ग से 'पयालिज्ज'–चलायमान करे, 'पवाडिज्ज'–पतित करे तो वह उस ध्यान से चलायमान नहीं होवे तथा पतित नहीं होवे । यदि कायोत्सर्ग के समय मल–मूत्र की बाधा उत्पन्न हो तो उसे न रोके, किन्तु पहले प्रतिलेखन की गई भूमि पर उसका उत्सर्ग–त्याग कर फिर यथाविधि अपने आसन पर आकर कायोत्सर्ग में स्थित रहे । इस प्रकार प्रत्येक सातअहोरात्र–सातदिनरात की तीन भिक्षुप्रतिमाओं में यह प्रथम सातअहोरात्र=सप्ताह की–आठवीं–प्रतिमा

ચિત્તા સુવુ ૧, पार्श्विक–એક પડખે સુવુ ૨. नैषेधिक–પુત–બેઠક જમીન પર લગાવીને બેસવું ૩, આ ત્રણ આસનોથી કાર્યોત્સર્ગરૂપમા રહે ત્યા દેવ, મનુષ્ય તિર્યંચ-સબધી ઉપસર્ગ જો તેને કાયોત્સર્ગથી 'पयालिज्ज'–ચલાયમાન કરે, 'पवाडिज्ज' પતિત કરે તો તે પોતાના ધ્યાનથી ચલાયમાન ન થાય તથા પતિત ન થાય જો કાયોત્સર્ગના સમયે મલ–મૂત્રની બાધા ઉત્પન્ન થાય તો તે રોકે નહિ કિન્તુ પહેલાં પ્રતિલેખન કરાયેલી ભૂમિપર તેનો ઉત્સર્ગ=ત્યાગ કરીને પછી યથાવિધિ પોતાના આસન પર આવીને કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત રહે આ પ્રકારે પ્રત્યેક સાત અહોરાત્ર (દિવસ–રાત)ની ત્રણ ભિક્ષુપ્રતિમાઓમાં આ પ્રથમ સાત અહોરાત્ર (સપ્તાહ)ની આઠમી–

यावद्-यावच्छब्देन 'यथाकल्पं यथामार्गं यथातत्त्वं यथासाम्यं कायेन स्पृष्टा पालयिता शोधयिता तीरयिता कीर्तयिता आराधयिता' एतेषां सङ्ग्रहः। व्याख्या चैषां प्रागेव कृता, आज्ञाया=भगवन्निदेशस्य अनुपालयिता=तदाराधनशीलो भवति। इयमुपवासचतुष्टयेन पारणकत्रयेण च संम्पद्यते। एवं नवम-दशम-प्रतिमयोर्विज्ञेयम् ॥ सू० २४ ॥

अथ नवमीं दशमीं च भिक्षुप्रतिमां निरूपयति-'एवं' इत्यादि।

मूलम्-एवं दोच्चा सत्तराइंदिया यावि। नवरं दंडायतियस्स वा लगंडसाइस्स वा उक्कुडुयस्स वा ठाणं ठाइत्तए, सेसं तं चेव जाव अणुपालिता भवइ।९।

एवं तच्चा सत्तराइंदिया यावि। नवरं गोदोहियासणियस्स वा वीरा-सणियस्स वा अंबखुज्जासणियस्स वा ठाणं ठाइत्तए, सेसं तं चेव जाव अणुपालिता भवइ।१०॥ सू० २५॥

छाया-एवं द्वितीया सप्तरात्रिंदिवा चापि। नवरं दण्डायतिकस्य वा लगण्डशायिनो वा उत्कुटुकस्य वा स्थानं स्थातुम्। शेषं तदेव यावदनुपालयिता भवति।९।

एवं तृतीया सप्तरात्रिंदिवा चापि। नवरं गोदोहिकासनिकस्य वा वीरासनिकस्य वा आम्रकुब्जासनिकस्य वा स्थानं स्थातुम्। शेषं तदेव यावदनुपालयिता भवति।१०॥ सू० २५॥

टीका-'एवं'-इत्यादि। एवम्=अनेन प्रकारेण द्वितीया सप्तरात्रिंदिवा-नवमी। नवरम्=इदमत्र वैशिष्ट्यम्-दण्डायतिकस्य-दण्डस्येवाऽऽयतिः=दीर्घता यस्यास्ति स दण्डायतिकस्तस्य=प्रसारितशरीरस्य१, लगण्डशायिनः-लगण्डं=

है, इस का सूत्रोक्त विधि से आराधन करता हुआ यावत् भगवान की आज्ञा कर आराधक होता है। यह प्रतिमा चार उपवास और तीन पारणा से होती है। इस प्रकार नववीं और दशवीं प्रतिमा में भी जानना चाहिये॥ सू० २४॥

પ્રતિમા છે આનુ સૂત્રોકત વિધિથી આરાધન કરતાં યાવત્ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક થાય છે આ પ્રતિમા ચાર ઉપવાસ અને ત્રણ પારણાથી થાય છે એ પ્રકારે નવમી તથા દશમી પ્રતિમામાં પણ જાણવું જોઇએ (સૂ ૨૪)

दुसंस्थितं वक्रकाष्ठं, तद्वत्कुब्जतया मस्तकपार्ष्णिद्वारा "पार्ष्णि-एडि' इति भाषायाम् , भूमिं स्पृशन् शयितुं शीलमस्य स लगण्डशायी तस्य=पृष्ठप्रदेषे-नाऽस्पृष्टभूतले शयनाभिग्रहवतः२, उत्कुटुकस्य-उत्कुटुकम्=उत्कुटुकासनं=भूमावनवलग्नपूततयोपवेशनं तदस्यास्तीति उत्कुटुकस्तस्य=उत्कुटुकासनिकस्य३, सतः स्थानं स्थातु कल्पते। शेषम्=उक्तादन्यत् तदेव=पूर्वोक्तवदेव यावद् आज्ञाया अनुपालयिता भवति । ९ ॥

एवम्=अनेन प्रकारेण तृतीया सप्तरात्रिंदिवा दशमीं-भिक्षुप्रतिमा चापि

अब नववीं और दशवीं भिक्षुप्रतिमा का निरूपण करते हैं-'एवं दोच्चा' 'एवं तच्चा' इत्यादि ।

इस प्रकार दूसरे सात अहोरात्र—सप्ताह की भिक्षुप्रतिमा भी है। विशेषता केवल इतनी है कि—यहाँ पर दूसरे प्रकार के तीन आसन करते हैं, वे इस प्रकार-'दण्डायतिक'—दण्डके समान लम्बा होकर सोना १, अथवा लगण्डशायी-अर्थात् वक्रकाष्ट की तरह कुब्ज (कूबडा) होकर मस्तक और पैर की एडी द्वारा पृथ्वी का स्पर्श करता हुआ पीठ के भाग को पृथ्वी से नहीं लगाकर रहना २, और उत्कुटुकासनिक-अर्थात् भूमि पर पुत न लगाकर पैरों पर बैठना ३ । शेष विधि पहले के समान जानना चाहिये। इस प्रकार इस नौवीं प्रतिमा का सूत्रोक्त विधि से आराधन करने वाला मुनि भगवान की आज्ञा का आराधक होता है ९ ॥

इसी प्रकार तीसरे सातअहोरात्र-सप्ताह की दशवीं भिक्षुप्रतिमा

હવે નવમી અને દશમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું નિરૂપણ કરે છે-'एवं दोच्चा एवं तच्चा' ઇત્યાદિ

આ પ્રકારે બીજી-સાત અહોરાત્ર (સપ્તાહ)ની ભિક્ષુપ્રતિમા પણ છે વિશેષતા માત્ર એટલીજ છે કે આમાં બીજા પ્રકારનાં ત્રણ આસન કરે છે તે આ પ્રકારનાં છે 'दण्डायतिका' દંડના જેવા લાંબા થઈને સુવું ૧, અથવા 'लगण्डशायी'-અર્થાત્ વાંકા લાકડાની જેમ કુબ્જ (કુબડા) થઈને મસ્તક તથા પગની એડી દ્વારા પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરતા પીઠના ભાગને પૃથ્વીને અડાડ્યા વગર રહેવું તે ૨, અને 'उत्कुटुकासनिक' અર્થાત્ ભૂમિપર પુત (બેઠક) ન લગાવતા પગ ઉપર બેસવું તે ૩, બાકીની વિધિ પહેલાની જેમ જાણવી જોઇએ આ પ્રમાણે આ નવમી પ્રતિમાનું સૂત્રોકત વિધિથી આરાધન કરવાવાળા મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક થાય છે (૯)

આ પ્રકારે ત્રીજા સાત અહોરાત્ર-સપ્તાહની દશમી ભિક્ષુપ્રતિમા પણ

भवतीति शेषः । नवरम्-गोदोहिकासनिकस्य-गोदोहनं=गोदोहिका तद्योग्यं यदासनम्=अग्रकृतपादतलाभ्यामवस्थानलक्षणं, तदस्यास्तीति गोदोहिकासनिकस्तस्य=पादतले अग्रे कृत्वोपविष्टस्य१, वा=अथवा वीरासनिकस्य-वीरासनं यथा-सिंहासने उपविष्टो भून्यस्तपाद आस्ते तथा सिंहासनेऽपमारितेऽपि सिंहासन उपविष्टो मुक्तजानुक इव निरालम्बनेऽपि, यदतिदुष्करमेतदतो वीरस्य=साहसिकस्याऽऽसनम्=अवस्थानं 'वीरासन'-मित्यभिधीयते, तदस्यास्तीति वीरासनिकस्तस्य२, वा=अथवा आम्रकुब्जासनिकस्य-आम्रम्=आम्रफलं, तद्वत्कुब्जम्=आम्रवत्कुटिलाकारं, तच्च तदासनम्-आम्रकुब्जासनं, तदस्यास्तीति-आम्रकुब्जासनिकस्तस्य, आम्रफलवद्वक्रासनिकस्य३ वा सतः स्थानं स्थातुं कल्पते। शेषं तदेव=पूर्वोक्तमेव यावद्-आज्ञाया अनुपालयिता भवति। १० ॥सू० २५॥

भी होती है । इसमें दूसरे प्रकार के तीन आसन करते हैं, वे इस प्रकार हैं—(१) गोदोहिकासन, (२) वीरासन, (३) आम्रकुब्जासन । गोदोहिकासन - जिस प्रकार पैरो के तलों को उठाकर गाय दोहने के लिए बैठते हैं उसी प्रकार बैठना । १ । वीरासन— यदि कोई व्यक्ति सिंहासन पर बैठा हो और दूसरा आकर उसके नीचे से सिंहासन हटादे और बैठने वाला उसी आकार से अविचलरूप से स्थित रहे वह । यह अति कठिन होने से वीरासन कहलाता है, क्यों कि इस में बडी वीरता रखनी पडती है । २ । आम्रकुब्जासन— जिस प्रकार आम का फल वक्राकर होता है उस प्रकार से बैठना । ३ । इस प्रकार इस दसवीं प्रतिमाका सूत्रोक्त विधि से आराधन करने वाला मुनि भगवान की आज्ञा का आराधक होता है ॥ १० ॥ सू० २५ ॥

થાય છે એમા બીજા પ્રકારના ત્રણ આસન કરાય છે તે આવી રીતનાં છે (૧) गोदोहिकासन,-(२) वीरासन (३) आम्रकुब्जासन । गोदोहिकासन- જેવીરીતે પગના તળીયા ઉંચા રાખીને ગાય દેહવાને બેસાય છે એવી રીતે બેસવું (१) वीरासन જો કોઇ માણસ સિંહાસન ઉપર બેઠો હોય અને બીજો આવીને તેની નીચેથી સિંહાસન ઉપાડે (હટાવે) ત્યારે બેસવાવાળો તેજ આકાર (સ્થિતિ)મા અવિચલરૂપથી સ્થિત રહે તે આ અતિ કઠિન હોવાથી વીરાસન કહેવાય છે, કેમકે એમા બહુ વીરતા રાખવી પડે છે (२) आम्रकुब्जासन-જે પ્રકારે આંબાનું ફળ વાંકા આકારનુ હોય તે પ્રકારે બેસવું તે (૩) આ પ્રકારે આ દશમી પ્રતિમાની સૂત્રોકત-વિધિથી આરાધના કરવાવાળા મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે ૧૦ (સૂ ૨૫)

अथैकादशीं भिक्षुप्रतिमां निरूपयति-'एवं अहो०' इत्यादि ।

मूलम्—एवं अहोराइंदियावि। नवरं छट्टेणं भत्तेणं अपाणएणं बहिया गामस्स वा जाव रायहाणिस्स वा ईसिं दोवि पाए साहट्टु वग्घारियपाणिस्स ठाणं ठाइत्तए, सेसं तं चेव जाव अणुपालित्ता भवइ ॥ ११ ॥ सू० २६ ॥

छाया—एवमहोरात्रिंदिवाऽपि। नवरं षष्ठेन भक्तेनापानकेन वहिर्ग्रामस्य वा यावद् राजधान्या वा ईषद् द्वावपि पादौ संहृत्य व्याघारितपाणेः स्थानं स्थातुम् , शेषं तदेव यावदनुपालयिता भवति ॥ ११ ॥ सू० २६ ॥

टीका-'एवमहोराइंदियावि-इत्यादि । एवम्=अनेन प्रकारेण अहोरात्रिंदिवा=एकाहोरात्रसम्पाद्या एकादशी भिक्षुप्रतिमा भवति, नवरं=पूर्वतोऽयमत्र विशेषः-षष्ठेन भक्तेन अपानकेन=चतुर्विधाहाररहितेन ग्रामस्य बहिः=बाह्ये यावद्-यावच्छब्देन नगरादिसङ्ग्रहः । राजधान्याः=राजनिवासस्थानाद् वा बहिः ईषद्=अल्पं द्वावपि पादौ=चरणौ संहृत्य=संकोच्य संहतौ कृत्वेति यावत् व्याघारितपाणेः=प्रलम्बितहस्तस्य जानुपर्यन्तप्रसारितभुजस्य सतः स्थानं स्थातुं कल्पते। शेषम्=उक्तादन्यत् तदेव=पूर्वोक्तमेव यावद्-आज्ञाया अनुपालयिता भवति। ११ ॥ सू० २६ ॥

अब ग्यारहवीं भिक्षुप्रतिमा का निरूपण करते हैं-'एवं अहो०' इत्यादि ।

इसी प्रकार ग्यारहवीं एक अहोरात्र की प्रतिमा के विषय में भी जानना चाहिये । अर्थात् ग्याहरवीं भिक्षुप्रतिमा एक दिन-रात से सम्पन्न होती है । यहाँ इतना विशेष है कि—यह चौविहार षष्ठ तप से की जाती है । इस में ग्राम या राजधानी से बाहर जाकर दोनों पैरों को संकुचित कर और भुजाओं को जानुपर्यन्त लम्बीकर कायोत्सर्ग किया जाता है । शेष वर्णन पूर्ववत् है । इस प्रतिमा को

હવે અગીયારમી ભિક્ષુપ્રતિમાનુ નિરૂપણ કરે છે-'एवं अहो०' ઇત્યાદિ.

એજ પ્રકારે અગીયારમી એક અહોરાત્રની પ્રતિમાના વિષયમા પણ જાણવું જોઇએ અર્થાત્ અગીયારમી ભિક્ષુપ્રતિમા એક દિનરાતથી સમ્પન્ન થાય છે અહીં એટલુ વિશેષ છે કે – આ ચોવિહાર ષષ્ઠ તપથી કરવામાં આવે છે એમાં ગામ કે રાજધાનીથી બહાર જઈને બેઉ પગને સકુચિત કરીને અને હાથને સાથળ સુધી લાબા રાખીને કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે બાકી વર્ણન પૂર્વવત્ છે.

अथ द्वादशीं भिक्षुप्रतिमां निरूपयति–'एगराइयं' इत्यादि ।

मूलम्–एगराइयं भिक्खुपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स निच्चं वोसट्ठकाए जाव अहियासेइ, कप्पइ से णं अट्ठमेणं भत्तेणं अपाणएणं बहिया गामस्स वा जाव रायहाणिस्स वा ईसिं-पब्भारगएणं काएणं एगपोग्गलट्ठियाए दिट्ठीए, अणिमिसनयणेहिं अहापणिहिएहिं गाएहिं, सव्विंदिएहिं गुत्तेहिं दोवि पाए साहट्टु वग्घारियपाणिस्स ठाणं ठाइत्तए, तत्थ से दिव्व-माणुस्सतिरिक्खजोणिया जाव अहियासेइ । से णं तत्थ उ-च्चारपासवणं उब्बाहिज्जा नो से कप्पइ उच्चारपासवणं ओगि-ण्हित्तए । कप्पइ से पुव्वपडिलेहियंसि थंडिलंसि उच्चारपासवणं परिट्ठवित्तए । अहाविहिमेव ठाणं ठाइत्तए ॥ सू० २७ ॥

छाया–एकरात्रिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य अनगारस्य नित्यं व्युत्सृ-ष्टकायः, यावदधिसहते । कल्पते तस्य अष्टमेन भक्तेनापानकेन बहिर्ग्रामस्य वा यावद् राजधान्या वा ईषत्प्राग्भारनतेन कायेन एकपुद्गलस्थितया दृष्ट्या अनिमिषनयनाभ्याम् यथाप्रणिहितैर्गात्रैः, सर्वेन्द्रियैर्गुप्तैः, द्वावपि पादौ संहृत्य व्याघारितपाणेः स्थानं स्थातुम् । तत्र तस्य दिव्य–मानुष–तिर्यग्योनिकाः या-वद् अधिसहते । तस्य खलु तत्रोच्चारप्रस्रवणे उद्बाधेयातां न तस्य कल्पते उच्चारप्रस्रवणे अवग्रहीतुम् । कल्पते तस्य पूर्वप्रतिलिखिते स्थण्डिले उच्चारप्रस्र-वणे परिष्ठापयितुम् । यथाविध्येव स्थानं स्थातुम् ॥ सू० २७ ॥

टीका–'एगराइय'–इत्यादि । एकरात्रिकीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्या-नगारस्य 'कल्पते' इत्यन्वयः । नित्यं व्युत्सृष्टकायः=त्यक्तशरीरममत्वः यावत्–तत्र यदि ये केचिदुपसर्गा दिव्यादिका उत्पद्यन्ते, तान् अधिसहते=सम्यक्

शास्त्रोक्त विधि से पालने वाला भगवान की आज्ञा का आराधक होता है ॥ ११ ॥ सू० २६ ॥

अब बारहवीं भिक्षुप्रतिमा का निरूपण करते हैं–'एगराइयं' इत्यादि ।

एकरात्रिकी बारहवीं भिक्षुप्रतिमाप्रतिपन्न अनगार शरीर का

આ પ્રતિમાને શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પાળવાવાળા મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે ૧૧ (સૂ૦ ૨૬)

હવે બારમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું નિરૂપણ કરે છે–'एगराइयं' ઇત્યાદિ

એકરાત્રિકી બારમી ભિક્ષુપ્રતિમાપ્રતિપન્ન અનગાર શરીરનું મમત્વ ન રાખતા પરીષહ ઉપસર્ગને સહન કરે છે આમા ચોવિહાર અષ્ટમ-ભક્ત સાથે ગામ કે

सहते। तस्य=एकादशीं भिक्षुप्रतिमां प्रतिपन्नस्य मुनेः अपानकेन=चतुर्विधाहाररहितेन अष्टमभक्तेन ग्रामस्य बहिः=बाह्ये वा यावद्-यावत्करणाद् नगरादिसंग्रहः, राजधान्या वा बहिः ईषद्=अल्पं प्राग्भारनतेन=अग्रतोभारावनतेन नम्रीभूतेन कायेन=शरीरेण एकपुद्गलस्थितया=एकपुद्गलावलम्बिन्या दृष्ट्या अनिमिषनयनाभ्यां=पक्ष्मस्पन्दनरहितनेत्राभ्यां यथाप्रणिहितैः=यथाऽवस्थितैः गात्रैः=शरीरैः गुप्तैः=वशीकृतैः सर्वेन्द्रियैः, द्वावपि पादौ=चरणौ संहृत्य=संहतौ कृत्वा व्याघारितपाणेः=अवलम्बितभुजस्य स्थानं स्थातुं कल्पते। तत्र=एकादशमप्रतिमायां सः=भिक्षुः दिव्याः=देवसम्बन्धिनः, मानुषाः=मनुष्यसम्बन्धिनः तिर्यग्योनिकाः=पशुपक्षिसर्पप्रभृतिसम्बन्धिन उपसर्गाः समुत्पद्यन्ते तान् अधिसहते। तस्य=प्रतिमाधारिणो भिक्षोः तत्र=प्रतिमाप्रतिपत्तौ उच्चारप्रस्रवणे उद्बाधेयातां चेत्तदा ते=उच्चारप्रस्रवणे अवग्रहीतुं=निरोद्धुं नो कल्पते। तर्हि किं कल्पते? इत्याह-'कल्पते' इत्यादि, पूर्वप्रतिलिखिते=चक्षुषा प्राङ्निरीक्षिते स्थण्डिले उच्चारप्रस्रवणे परिष्ठापयितुं कल्पते। तदनन्तरं यथाविध्येव=विध्यनुल्लङ्घनेनैव स्थानं=कायोत्सर्गं स्थातुं=कर्तुं कल्पते। १२ ॥ सू० २७ ॥

ममत्व नहीं रखता हुआ परीषह उपसर्ग को सहन करता है। इस में चोविहार अष्टमभक्त के साथ ग्राम व राजधानी से बाहर जाकर शरीर को थोडासा आगे की और झुकाकर एक पुद्गल पर दृष्टि रखते हुए अनिमेष नेत्रोंसे, निश्चल अंगोसे सब इन्द्रियों को काबू में रख कर दोनों पैरों को संकुचित कर भुजाओंको लम्बी करके कायोत्सर्ग किया जाता है। इस बारहवीं प्रतिमामें भिक्षु, देव मनुष्य और तिर्यञ्च सम्बन्धी जितने उपसर्ग उत्पन्न हो उन सबको सहन करता है। यदि वहाँ मल-मूत्र की बाधा हो जाय तो उसको रोके नहीं प्रत्युत किसी पूर्वप्रतिलेखित स्थान में उनका त्यागकर फिर आसन पर आकर विधिपूर्वक कायोत्सर्गादि क्रिया में लग जावे १२ ॥सू० २७॥

રાજધાનીની બહાર જઇને શરીરને જરાક આગળના ભાગમાં નમાવીને એક પુદ્ગલ પર દૃષ્ટિ રાખતા અનિમેષ નેત્રોવડે, નિશ્ચલ અગોથી સર્વ ઇન્દ્રિયોને કાબૂમા રાખીને બેઉ પગને સંકુચિત કરીને હાથ લબાવીને કાયોત્સર્ગ કરે છે આ બારમી પ્રતિમામા ભિક્ષુ, દેવ, મનુષ્ય અને તીર્યંચ સબધી જેટલા ઉપસર્ગ થાય તે બધાને સહન કરે છે જો ત્યા મલ-મૂત્રની બાધા થઇ જાય તો તેને રોકે નહીં પણ કોઇ પૂર્વ-પ્રતિલેખિત સ્થાનમા તેનો ત્યાગ કરીને પાછા આસન પર આવીને વિધિપૂર્વક કાયોત્સર્ગાદિ ક્રિયામા લાગી જાય ૧૨ (સૂ૦ ૨૭)

अथ द्वादश्या भिक्षुप्रतिमाया अपरिपालने दोषान् प्रदर्शयति-'एगराइयं' इत्यादि ।

मूलम्-एगराइयं भिक्खुपडिमं अणणुपालेमाणस्स अणगारस्स इमे तओ ठाणा अहियाए, असुहाए, अक्खमाए, अणिस्सेयसाए, अणाणुगामियत्ताए भवंति। तं जहा-उम्मायं वा लभेज्जा १, दीहकालियं वा रोगायंकं पाउणेज्जा २, केवलिपण्णत्ताओ धम्माओ भंसिज्जा ३, ॥ सू० २८ ॥

छाया-एकरात्रिकीं भिक्षुप्रतिमामननुपालयतोऽनगारस्येमानि त्रीणि स्थानान्यहिताय, अशुभाय, अक्षमाय, अनिःश्रेयसाय, अनानुगामिकतायै भवन्ति। तद्यथा-उन्मादं वा लभेत, दीर्घकालिकं वा रोगातङ्कं प्राप्नुयात् , केवलिप्रज्ञप्ताद् धर्माद् वा भ्रंसेत ॥ सू० २७ ॥

टीका-'एगराइयं'-इत्यादि। एकरात्रिकीं भिक्षुप्रतिमाम् अननुपालयतः=न सम्यगाराधयतोऽनगारस्य इमानि=वक्ष्यमाणानि त्रीणि स्थानानि अहिताय=परिणामाविषमाय अशुभाय=अमङ्गलाय, अक्षमाय=अनुचितत्वाय अनिःश्रेयसाय=अकल्याणाय, अनानुगामिकतायै-उपकारि सत् कालान्तरमनुगच्छतीति अनुगामि, तदेवाऽऽनुगामिकं नानुगामिकमनानुगामिकं तस्य भावोऽनानुगामिकता तस्यै=आगामिकाले भवपरम्पराऽनुबन्धदुःखाय भवन्ति=जायन्ते। तत्=स्थानत्रयं यथा-उन्मादम्=उन्मत्ततां वा लभेत=प्राप्नुयात् १ । दीर्घकालिकं=चिर-

---

बाहरवीं भिक्षुप्रतिमा का सम्यक् प्रकारसे पालन नहीं होनेसे जो दोष उत्पन्न होते हैं उनका वर्णन करते हैं—'एगराइयं' इत्यादि।

एकरात्रिकी बारहवीं भिक्षुप्रतिमा का सम्यक्तया पालन न होने से अनगार को ये आगे कहे जाने वाले तीन स्थान अहितके लिये, अशुभके लिये, अक्षमाके लिये, अकल्याणके लिये और आगामी काल में दुःखके लिये होते हैं। वे तीन स्थान ये हैं—(१) उन्माद

બારમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન ન થવાથી જે દોષ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું વર્ણન કરે છે-'एगराइयं' ઇત્યાદિ

એકરાત્રિકી બારમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું સમ્યક્ રીતે પાલન ન હોવાથી અનગારને આ હવે પછી કહેવામાં આવતાં ત્રણ સ્થાન અહિત માટે, અશુભ માટે, અક્ષમા માટે, અકલ્યાણ માટે તથા આગામી કાલમા દુ.ખને માટે થાય છે. તે ત્રણ સ્થાન આ છે-

कालिकं रोगातङ्कं–रोगो दाहज्वरादिः, आतङ्कः=शीघ्रघाती शिरः-शूलादिः, अनयोः समाहारो रोगातङ्कः तत्, यद्वा–रोगो व्याधिः स चासावातङ्कश्च=दुःखदजीवितकारीति रोगातङ्कः=रोगस्वरूपातङ्कस्तम् प्राप्नुयात्२, केवलिप्रज्ञप्तात्=केवलिप्ररूपिताद् धर्मात्=श्रुतचारित्रलक्षणाद् भ्रंसेत=पतेत् ३ ॥ सू० २८ ॥

अथ द्वादश्याः भिक्षुप्रतिमायाः परिपालने गुणानाह-'एगराइयं' इत्यादि ।

मूलम्–एगराइयं भिक्खुपडिमं सम्मं अणुपालेमाणस्स अणगारस्स इमे तओ ठाणा हियाए, सुहाए, खमाए, निस्सेयसाए, आणुगामियत्ताए, भवंति । तं जहा–ओहिनाणे वा से समुप्पज्जेज्जा १, मणपज्जवनाणे वा से समुप्पज्जेज्जा २, केवलनाणे वा से असमुप्पन्नपुव्वे समुप्पज्जेज्जा ३ । एवं खलु एसा एगराइया भिक्खुपडिमा । तं अहासुत्तं, अहाकप्पं, अहामग्गं, अहातच्चं अहासम्मं काएण फासिया, पालिया, सोहिया, तीरिया, किट्टिया, आराहिया आणाए अणुपालिया भवइ १२ ॥सू०२९॥

छाया–एकरात्रिकीं भिक्षुप्रतिमां सम्यगनुपालयतोऽनगारस्येमानि त्रीणि स्थानानि हिताय, शुभाय, क्षमाय, निःश्रेयसाय, आनुगामिकतायै भवन्ति, तद्यथा–अवधिज्ञानं वा तस्य समुत्पद्येत१, मनःपर्यवज्ञानं वा तस्य समुत्पद्येत२, केवलज्ञानं वा तस्यासमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत३, । एवं खलु एषा एकरात्रिका भिक्षुप्रतिमा । तां यथासूत्रं, यथाकल्पं, यथामार्गं, यथातत्त्व यथासाम्यं कायेन स्पृष्ट्वा, पालयिता, शोधयिता, तीरयिता, कीर्तयिता, आराधयिता आज्ञाया अनुपालयिता भवति । १२ ॥ सू० २९ ॥

टीका–'एगराइयं'–इत्यादि । एकरात्रिकीं भिक्षुप्रतिमां सम्यक्=सुष्ठुरीत्या शास्त्रोक्तविधिना अनुपालयतः=आराधयतः अनगारस्य इमानि=वक्ष्यमाणानि त्रीणि स्थानानि हिताय, शुभाय, क्षमाय, निःश्रेयसाय आनुगामिक-

---

की प्राप्ति हो जाय, (२) दीर्घकालिक रोगातङ्क की प्राप्ति हो जाय, और (३) वह केवलिभाषित श्रुतचारित्ररूप धर्मसे पतित हो जाय ॥सू०२८॥

---

(१) ઉન્માદની પ્રાપ્ત થઇ જાય (२) દીર્ઘકાલિક રોગઆતંકની પ્રાપ્તિ થઇ જાય અને (३) તે કેવલિભાષિત શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મથી પતિત થઇ જાય (સૂ २८)

तायै=भवपरम्परानुबन्धिसुखजनकाय भवन्ति। तत्=स्थानत्रयं यथा—अवधिज्ञानम्—इन्द्रियनोइन्द्रियनिरपेक्ष आत्मनो रूपिद्रव्यप्रत्यक्षहेतुर्ज्ञानविशेषः, तस्य=द्वादशीमेकरात्रिकी भिक्षुप्रतिमां सम्यगनुपालयतो मुनेः समुत्पद्येत=प्रादुर्भवेत्१। मनःपर्ययज्ञानं=समयक्षेत्रस्थसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोगतभावावबोधनं वा तस्य=मुनेः समुत्पद्येत=संजायेत२। वा=अथवा तस्य असमुत्पन्नपूर्वं=पूर्वकाले कदाप्यजातं केवलज्ञानं=यथावस्थितसकलभूतवर्तमानभविष्यद्भावस्वभावावभासिज्ञानम् समुत्पद्येत=संजायेत३। एवम्=अनेन प्रकारेण खलु एषा एकरात्रिकी भिक्षुप्रतिमा। तां यथासूत्रं, यथाकल्पं, यथामार्गं, यथातत्त्वं यथासाम्यं कायेन स्पृष्ट्वा

अब बारहवीं भिक्षुप्रतिमा का सम्यक् पालन करने में जो गुण प्राप्त होते हैं उनका निरूपण करते हैं—'एगराइयं इत्यादि।

एकरात्रिकी बारहवीं भिक्षुप्रतिमा का सम्यक्तया पालन करते हुए मुनिको ये वक्ष्यमाण-आगे कहे जाने वाले तीन स्थान हित, शुभ, क्षमा, कल्याण और भवपरम्परानुबन्धी सुखके लिए होते हैं। वे स्थान इस प्रकार हैं — उसको इन्द्रिय और मन की अपेक्षा नहीं रखता हुआ रूपी द्रव्यमात्र को जानने वाला अवधिज्ञान उत्पन्न होता है १। अथवा मनुष्यलोक में रहे हुए संज्ञिपञ्चेन्द्रिय के मनोगत भावों का बोध कराने वाला मनःपर्ययज्ञान उत्पन्न होता है २। अथवा उसको पूर्व कालमें कभी नहीं हुआ ऐसा यथावस्थित समस्त-भूत, वर्तमान और भविष्य भावों के स्वभावका प्रकाशन करनेवाला केवलज्ञान होता है ३। इस प्रकार इस बारहवीं एकरात्रिकी भिक्षुप्रतिमा

હવે બારમી ભિક્ષુપ્રતિમાના સમ્યક્ પાલનમા જે ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું નિરૂપણ કરે છે–'एगराइयं' ઇત્યાદિ–

એકરાત્રિકી ભિક્ષુપ્રતિમાનુ સમ્યક્ રીતે પાલન કરતા મુનિને આ વક્ષ્યમાણ–હવે કહેવામાં આવતા ત્રણ સ્થાન હિત, શુભ, ક્ષમા, કલ્યાણ તથા ભવપરપરાનુબન્ધી સુખને માટે થાય છે તે સ્થાન આ પ્રકારના છે–તેને ઇન્દ્રિય તથા મનની અપેક્ષા ન રાખતા રૂપી દ્રવ્યમાત્રને જાણવાવાળુ अवधिज्ञान ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા મનુષ્યલોકમા રહેતા સજ્ઞિપચેન્દ્રિય ના મનોગત ભાવોનો બોધ કરવાવાળુ मनःपर्ययज्ञान ઉત્પન્ન થાય છે ૨, અથવા તેને પૂર્વકાલમા કદી ન થયેલુ એવું યથાવસ્થિત સમસ્ત –ભૂત, વર્ત્તમાન અને ભવિષ્યત્ ભાવોના સ્વભાવને પ્રકાશન કરવાવાળુ केवलज्ञान થાય છે ૩ આ પ્રકારે આ બારમી એકરાત્રિકી ભિક્ષુપ્રતિમાનું સૂત્રોક્ત વિધિથી

पालयिता शोधयिता तीरयिता कीर्तयिता आराधयिता आज्ञाया अनुपालयिता भवति। एतेषां व्याख्या पूर्वमुक्ता सू० २९ ॥

उपसंहरन्नाह-'एयाओ' इत्यादि ।

मूलम्-एयाओ खलु ताओ थेरेहिं भगवंतेहिं बारस भिक्खुपडिमाओ पण्णत्ताओ त्तिबेमि ॥ सू० ३० ॥

सत्तमी दसा समत्ता ॥ ७ ॥

छाया-एताः खलु ताः स्थविरैर्भगवद्भिर्द्वादश भिक्षुप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः, इति ब्रवीमि ॥ सू० ३० ॥

सप्तमी दशा समाप्ता ॥ ७ ॥

टीका-'एया'-इत्यादि । एताः=इमा खलु=निश्चयेन ताः=पूर्वोक्ताः स्थविरैर्भगवद्भिः द्वादश भिक्षुप्रतिमाः प्रज्ञप्ताः=प्ररूपिताः । सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनमाह-हे जम्बूः ! यथा भगवन्मुखाच्छ्रुतं तथा इति=इदम् त्वां ब्रवीमि=कथयामि ॥ सू० ३० ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा
कलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनशास्त्राचार्य'- पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
-बालब्रह्मचारि - जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायाम्
"श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य" मुनिहर्षिण्या-
ख्यायां व्याख्यायाम्-भिक्षुप्रतिमा-
ख्यं सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥७॥

का सूत्रोक्त विधि से कल्प-आचार और ज्ञानादिमार्गके अनुसार यथार्थरूप से समभावपूर्वक काय से स्पर्शन, पालन, शोधन, पूरण, कीर्तन और आराधन करनेवाला भगवानकी आज्ञाका आराधक होता है ॥ सू० २९ ॥

૪૯૫-આચાર તથા જ્ઞાનાદિમાર્ગ અનુસાર યથાર્થરૂપે સમભાવપૂર્વક કાર્યથી સ્પર્શન, પાલન, શોધન, પૂરણ કીર્તન અને આરાધન કરવાવાળા ભગવાનની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે (સૂ૦ ૨૯)

उपसंहार करते हैं—'एयाओ' इत्यादि ।

ये वे बारह भिक्षुप्रतिमाएँ हैं जिनका स्थविर भगवन्तों ने प्रतिपादन किया है । श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं-हे जम्बू ! जैसा मैंने श्री भगवान के पास सुना है वैसा तुझे कहता हूँ ॥ सू० ३० ॥

इति दशाश्रुतस्कन्ध सूत्रकी 'मुनिहर्षिणी' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'भिक्षुप्रतिमा' नामका
सातवाँ अध्ययन समाप्त हुआ ॥ ७ ॥

❀

ઉપસંહાર કરે છે-'एयाओ'- ઇત્યાદિ

આ તે બાર ભિક્ષુપ્રતિમાઓ છે કે જેનું સ્થવિર ભગવન્તોએ પ્રતિપાદન કર્યું છે. શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! જેવું મે શ્રી ભગવાનની પાસેથી સાંભળ્યુ છે તે પ્રમાણેજ તમને કહુ છુ

દશાશ્રુતસ્કન્ધ સૂત્રની 'મુનિહર્ષિણી' ટીકાના
ગુજરાતી અનુવાદમાં ભિક્ષુપ્રતિમા નામનું
સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું (૭)

❀

॥ अथाष्टममध्ययनम् ॥

सप्तमाध्ययने भिक्षुणां द्वादश प्रतिमा वर्णिताः। प्रतिमासमाप्त्यनन्तरं वर्षाकाले सम्प्राप्ते तं यापयितुं मुनिभिर्निवासयोग्यं क्षेत्रमन्वेषणीयम्। तत् उचितक्षेत्रं प्राप्य सम्पूर्णश्चातुर्मासिको वर्षाकालस्तत्रैव तैर्व्यतिगमनीयः। तत्र वर्षाकाले आषाढपौर्णमासीरूपात् चतुर्मासीप्रारम्भिकपाक्षिकदिवसाद् एकमासविंशतिरात्रिसमनन्तरं शुक्लपञ्चम्यां संवत्सरीपर्व समायाति, तत्रैकं संवत्सरीपर्वदिनं, ततः प्रागव्यवहितानि सप्त दिनानि च मिलित्वाऽष्टौ दिनानि पर्युषणापर्व निगद्यते, अत्राष्टासु पर्युषणापर्वदिवसेषु मुनिरन्तकृद्दशाङ्गसूत्रस्य वाचनां कुर्यात्, भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनश्चरित्रं च श्रावयेत्, इत्येव पूर्वेण सहाऽस्याभि

आठवाँ अध्ययन

सातवें अध्ययन में भिक्षुप्रतिमा का वर्णन किया है। प्रतिमा समाप्त करने के बाद वर्षाकाल आता है उसको व्यतीत करने के लिये मुनिको निवासयोग्य क्षेत्र का अन्वेषण करना पडता है। योग्य स्थान प्राप्त होने पर सम्पूर्ण वर्षाऋतु वहीं पर व्यतीत करनी पडती है। उस वर्षाकाल में आषाढपौर्णमासीरूप चतुर्मासी प्रारम्भ करने वाले पाक्षिकदिवस के बाद एक मास और वीस रात्रि के अनन्तर संवत्सरी–पर्व आता है। शुक्लपञ्चमी में ही वह पर्व होता है। उसमें एक संवत्सरीपर्वदिन और उसके पहले के सात दिन मिलकर आठ दिवस पर्युषणापर्व कहे जाते हैं। पर्युषणपर्व के आठों दिनों में मुनि "अन्तकृतदशाङ्ग" सूत्रका वाचन करते हैं। और भगवान श्री महावीर-

---

અધ્યયન આઠમું.

સાતમા અધ્યયનમા ભિક્ષુપ્રતિમાનુ વર્ણન કર્યું છે પ્રતિમા સમાપ્ત કર્યા પછી વર્ષાકાલ આવે છે તે વ્યતીત કરવા માટે મુનિને નિવાસયોગ્ય ક્ષેત્રનું અન્વેષણ (તપાસ) કરવી પડે છે યોગ્યસ્થાન પ્રાપ્ત થતાં સમ્પૂર્ણ વર્ષાઋતુ ત્યાં વ્યતીત કરવી પડે છે. આ વર્ષાકાલમાં अषाढपौर्णमासी રૂપ ચતુર્માસી પ્રારમ્ભ કરવાવાળા પાક્ષિક દિવસ પછી એક માસ અને વીસ રાત્રિ પછી संवत्सरी–पर्व આવે છે શુકલ પાંચમનુંજ એ પર્વ હોય છે તેમાં એક સંવત્સરી પર્વદિન અને તેની પહેલાંના સાત દિવસ મળીને આઠ દિવસ पर्युषणापर्व કહેવાય છે પર્યુષણા પર્વના આઠે દિવસમા મુનિ अन्तकृतदशाङ्ग સૂત્રનું વાચન કરે છે અને ભગવાન શ્રી મહાવીર

सम्बन्धः। अस्मिन्नध्ययने श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य च्यवनादिकल्याणपञ्चकं संक्षेपतः प्रदर्शितमित्यस्याध्ययनस्य प्रथमं सूत्रमाह–तेणं कालेणं' इत्यादि।

मूलम्–तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स पंच हत्थुत्तरा होत्था, तंजहा–हत्थुत्तराहिं चुए, चुइत्ता गब्भं वक्कंते १। हत्थुत्तराहिं गब्भाओ गब्भं साहरिए २। हत्थुत्तराहिं जाए ३। हत्थुत्तराहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ४। हत्थुत्तराहिं अणंते अणुत्तरे निव्वाघाए निरावरणे कसिणे पडिपुण्णे केवलवरनाणदंसणे समुप्पण्णे ५। साइणा परिनिव्वुए भगवं जाव भुज्जो उवदंसेइ त्तिबेमि ॥सू०१॥

॥ इय पज्जुसणं नामं अट्ठमं अज्झयणं समत्तं ॥

छाया–तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पञ्च हस्तोत्तरा अभवन्। तद्यथा–हस्तोत्तराभिश्च्युतश्च्युत्वा गर्भेऽवक्रान्तः।१। हस्तोत्तराभिः गर्भाद् गर्भं संहृतः।२। हस्तोत्तराभिः जातः।३। हस्तोत्तराभिर्मुण्डो भूत्वाऽगारादनगारितां प्रव्राजितः।४। हस्तोत्तराभिरनन्तमनुत्तरं निर्व्याघातं निरावरणं कृत्स्नं प्रतिपूर्णं केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्नम्।५। स्वात्या परिनिर्वृतो भगवान् यावद् भूय उपदर्शयति, इति ब्रवीमि।

॥ इति पर्युषणं नामाऽष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥

टीका–'तेणं'–इत्यादि। तस्मिन् काले=चतुर्थारकलक्षणे तस्मिन् समये=हीयमानलक्षणे श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पञ्च=पञ्चसंख्यकाः हस्तो-

---

स्वामी का जीवनचरित्र भी इन्हीं दिनों में सुनाता हैं। इसी रीति से इसका पूर्व के साथ सम्बन्ध है। इस अध्ययन में श्री श्रमण भगवान महावीरका च्यवन आदि कल्याणपञ्चक संक्षेपसे कहा गया है। अब इस अध्ययन का प्रथम सूत्र कहते हैं–'तेणं कालेणं' इत्यादि।

अवसर्पिणीकाल के चतुर्थ आरे के अन्त में श्रवण भगवान

સ્વામીનુ જીવનચરિત્ર પણ આજ દિવસોમા શ્રવણ કરાવે છે આ રીતે આનો પૂર્વની સાથે સંબંધ છે આ અધ્યયનમા શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ચ્યવન આદિ કલ્યાણપંચક સક્ષેપથી કહ્યા છે. હવે આ અધ્યયનનુ પ્રથમ સૂત્ર કહે છે — 'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

અવસર્પિણીકાલના ચોથા આરાના અન્તમા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીનાં

त्तराः=हस्तोपलक्षिता उत्तरा यासां ता हस्तोत्तरा उत्तराफल्गुन्यः अभवन् । तद्यथा=तथाहि-हस्तोत्तराभिः=हस्तोत्तरासु (अत्र प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे तृतीया) च्युतः विंशतिसागरोपमदेवसम्बन्धिस्थितिमुपभुज्य दशमप्राणतदेवलोकात् च्युत्वा गर्भम् अवक्रान्तः=प्रविष्टः १ । हस्तोत्तराभिः=हस्तोत्तरासु = उत्तराफल्गुनीषु गर्भाद् गर्भ=गर्भान्तरं संहृतः=देवेनाऽऽनीतः २ । हस्तोत्तरासु जातः= चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां जन्म गृहीतवान् ३ । हस्तोत्तराभिः=हस्तोत्तरासु मुण्डः= मुण्डितो भूत्वा अगाराद्=गृहात् अनगारितां=मुनित्वं प्रव्रजितः=प्राप्तः ४ । हस्तोत्तराभिः=हस्तोत्तरासु अनन्तम्=अन्तरहितं निरवधिकम् अनुत्तरम्-अविद्यमान उत्तरः=प्रधानो यस्मात् तदनुत्तरं=सर्वोत्कृष्टं, निर्व्याघातं-व्याघातो=विनाशस्तद्रहितं, निरावरणम्-आवरणम्=आच्छादनं तद्रहितम् कृत्स्नं=प्रतिपूर्णं=सम्पूर्णं

महावीरस्वामी के पाँच कल्याण उत्तराफाल्गुनी नक्षत्र में हुए । मूल में हस्तोत्तरा शब्द है । उसका अर्थ यह होता है कि-हस्त से उपलक्षित उत्तरा, अर्थात् हस्त नक्षत्र के पहले जो उत्तरा नक्षत्र है उसको हस्तोत्तरा - उत्तराफाल्गुनी नक्षत्र कहते हैं । मूल में प्राकृत होने से सप्तमी के अर्थ में तृतीया विभक्ति है । वीस सागरोपम देव की स्थिति का उपभोग कर भगवान दशमप्राणतदेवलोक से च्यव कर उत्तराफाल्गुनी नक्षत्र में गर्भमें आये १ । उत्तराफाल्गुनी में देवद्वारा एक गर्भसे दूसरे गर्भमें उनका संहरण हुआ २ । चैत्र-शुक्लत्रयोदशी उत्तराफाल्गुनी नक्षत्रमें जन्म हुआ ३ । उत्तराफाल्गुनी नक्षत्र में मुण्डित होकर अगारसे अनगार बने अर्थात् घर छोड़कर संयम लिया ४ । उत्तराफाल्गुनीमें अनन्त, प्रधान, अविनाशी,

---

પાચ કલ્યાણ उत्तराफाल्गुनी નક્ષત્રમા થયા. મૂલમાં हस्तोत्तरा શબ્દ છે તેનો અર્થ એ થાય છે કે હસ્તથી ઉપલક્ષિત ઉત્તરા અર્થાત્ હસ્ત નક્ષત્રની પહેલાં જે ઉત્તરા નક્ષત્ર છે તેને हस्तोत्तरा-उत्तराफाल्गुनी નક્ષત્ર કહે છે. અહીં પ્રાકૃત હોવાથી સપ્તમીના અર્થમા તૃતીયા વિભક્તિ છે વીસ સાગરોપમ દેવની સ્થિતિનો ઉપભોગ કરી ભગવાન દશમા પ્રાણતદેવલોકથી ચ્યવીને उत्तराफाल्गुनी નક્ષત્રમા ગર્ભમા આવ્યા (૧) उत्तराफाल्गुनीમા દેવદ્વારા એક ગર્ભથી બીજા ગર્ભમા તેમનુ સંહરણ થયુ (૨) ચૈત્ર શુકલ તેરસ उत्तराफाल्गुनी નક્ષત્રમા જન્મ થયો (૩). उत्तराफाल्गुनी નક્ષત્રમાં મુંડિત થઇ અગારમાથી અનગાર બન્યા અર્થાત્ ઘર છોડીને સંયમ લીધો (૪) उत्तराफाल्गुनीમાં અનન્ત, પ્રધાન, અવિનાશી, નિરાવરણ સંપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન અને

केवलवरज्ञानदर्शनं केवलं वरं=प्रधानं यज्ज्ञानं दर्शनं च तत् वैशाखशुक्ल दशम्यां समुत्पन्नं=संजातम् ५ ।

स्वात्या=स्वात्यां स्वातीनक्षत्रे परिनिर्वृतः=निर्वाणं कार्तिकामावास्यायां प्राप्तः भगवान् । यावद्-यावच्छब्देन-भगवद्विहारादिकं, भूयःपुनः उपदर्शयति= कथयति स्म । अयमत्र विशेषः—

१—गर्भे समागमनेन गर्भाधानादिसंस्कारो ज्ञातव्यः ।

२—जन्मना जन्ममहिम्नः सम्पूर्णवृत्तान्तो ज्ञेयः ।

३—दीक्षया-दीक्षापर्यन्तो जीवनवृत्तान्तो बोध्यः ।

४-केवलज्ञानेन समस्तसाधुवृत्तिः श्रीभगवद्विहारचर्यादिकं च ज्ञातव्यम् ।

निरावरण सम्पूर्ण केवलज्ञान और केवलदर्शन पाये । केवलज्ञान और केवलदर्शन वैशाख सुदि दशमी के दिन हुए ५ ॥

स्वाति-नक्षत्र कार्तिक अमावास्या में भगवान मोक्षको प्राप्त हुए । 'जाव' यावत्-शब्दसे भगवान् के विहार परीषह - सहन आदिका गणधरों द्वारा पुनःपुनः उपदेश किया गया है ।

(१) गर्भ में आना, इस से गर्भाधान आदि संस्कार जानना चाहिये ।

(२) जन्मसे-जन्म महिमा का सम्पूर्ण वृत्तान्त जानना ।

(३) दीक्षासे-दीक्षा तक जीवनवृत्तान्त जानना ।

(४) केवलज्ञानसे - समस्त मुनि - अवस्था का वृत्तान्त और श्री भगवान की विहारचर्या आदि जानना चाहिये ।

કેવલદર્શન પ્રાપ્ત કર્યા, કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન વૈશાખ સુદ દશમીને દિવસ થયા.(૫)

સ્વાતિ નક્ષત્ર કાર્તિક અમાવાસ્યામાં ભગવાને મોક્ષને પ્રાપ્ત કર્યો. 'जाव' શબ્દથી ભગવાનના વિહાર પરીષહ–સહન આદિનો ગણધરો દ્વારા પુનઃ પુનઃ ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે. અહીં એ વિશેષ છે –

(૧) ગર્ભમા આવવું એટલે ગર્ભાધાન આદિ સંસ્કાર સમજવો જોઇએ.

(૨) જન્મથી જન્મ મહિમાનુ સંપૂર્ણ વૃત્તાન્ત સમજવું

(૩) દીક્ષાથી દીક્ષા સુધી જીવન વૃત્તાન્ત જાણવું

(૪) કેવલજ્ઞાનથી સમસ્ત સાધુઓની વૃત્તિ તથા શ્રી ભગવાનની વિહારચર્યા આદિ સમજવું જોઇએ

मरिष्यती'-ति ज्ञानेन शस्त्रादिप्रहारं कुरुते, मस्तकं=शिरो विभज्य=विदलय्य स्फोटयति=खण्डशः करोति स महामोहं प्रकुरुते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमं महामोहनीयस्थानं माह-'सीस' इत्यादि ।

मूलम्-सीसं वेढेण जे केइ, आवेढेइ अभिक्खणं ।
तिव्वासुभसमायारे, महामोहं पकुव्वइ ॥ ५ ॥

छाया-शीर्षवेष्टेन यः कश्चिदावेष्टयन्यभीक्ष्णम् ।
तीव्राशुभसमाचारो महामोहं प्रकुरुते ॥ ५ ॥

टीका-'सीसं'-इत्यादि । यः कश्चित् जनः वेष्टेन=आवेष्टनेन आर्द्रचर्मादिमयेन वेष्टनेन शीर्षं=शिरः अभीक्ष्णं=वारंवारम् आवेष्टयति=बध्नाति अत एव तीव्रशुभसमाचारः=परिणामदुःखजनकत्वेन भयानकः अशुभसमाचारः=सावद्यकर्म यस्य स तथा, स महामोहं प्रकुरुते ॥ ५ ॥

अथ षष्ठं मोहनीयस्थानमाह-'पुणो पुणो' इत्यादि ।

मूलम्-पुणो पुणो पणिहीए, पणित्ता उवहसे जणं ।
फलेणं अदुव दंडेणं, महामोहं पकुव्वइ ॥ ६ ॥

छाया-पुनः पुनः प्रणिधिना हत्वोपहसेज्जनम् ।
फलेनाथवा दण्डेन महामोहं प्रकुरुते ॥ ६ ॥

दुष्ट विचार कर शिर पर प्रहार कर मस्तक को फोड टुकडे-टुकडे करता है, वह महामोह को प्राप्त करता है ॥ ४ ॥

अब पञ्चम मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं-'सीसं' इत्यादि ।

जो कोई व्यक्ति किसी त्रस प्राणी के शिर आदि अङ्गोको गीले चमडेसे बांध कर मारता है, वह इस प्रकारके अत्यन्त अशुभ आचरण वाला महामोहनीय कर्म प्राप्त करता है ॥ ५ ॥

કરી માથા ઉપર પ્રહાર કરી માથુ ફોડી નાખીને કટકે-કટકા કરે છે તે મહામોહને પ્રાપ્ત કરે છે. (૪)

હવે પાંચમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે-'सीसं' ઇત્યાદિ

જે કોઇ વ્યકિત કોઈ ત્રસ પ્રાણીના શિર આદિ અંગોને ભીનાં ચામડાથી બાંધીને મારે છે તે આ પ્રકારનાં અત્યન્ત અશુભ આચરણવાળો મહામોહનીય કર્મ પ્રાપ્ત કરે છે (૫)

टीका-'पुणो पुणो'-इत्यादि । पुनः पुनः=वारं-वारं प्रणिधिना=मनोयोगपूर्वकं फलेन=बिल्वादिकठोरफलेन वा दण्डेन=लगुडेन जनम्=उन्मत्तादिपुरुषं हत्वा=घातयित्वा (प्रहृत्य) उपहसेत् यः स महामोहं प्रकुरुते ॥ ६ ॥

अथ सप्तममसत्यजन्य मोहनीयस्थानमाह-'गूढायारी' इत्यादि ।

मूलम्-गूढायारी निगूहिज्जा, मायं मायाए छायए ।
असच्चवाई णिण्हाइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ ७ ॥

छाया-गूढाचारी निगूहेत मायां मायया छादयेत् ।
असत्यवादी निह्नुते, महामोहं प्रकुरुते ॥ ७ ॥

टीका-'गूढायारी'-इत्यादि । यो गूढाचारी=महाकपटी निगूहेत=गोपयेत् तदेव विशदयति-'माया'-मित्यादिना, मायया=कपटेन मायां=कैतवं छादयेत्=आच्छादयेत्, एवं सन् असत्यवादी=मिथ्यानिगदनशीलो निह्नुते=कपटेन सूत्रार्थं गोपयति स महामोहं प्रकुरुते ॥ ७ ॥

अथाऽष्टमं मोहनीयस्थानं निर्दिशति-'धंसेइ' इत्यादि ।

मूलम्-धंसेइ जो अभूएणं, अकम्मं अत्तकम्मुणा ।
अदुवा तुमकासित्ति, महामोहं पकुव्वइ ॥ ८ ॥

अब छठे मोहनीस्थान का वर्णन करते हैं-'पुणो पुणो' इत्यादि ।

बिल्वादि कठोरफलसे अथवा दण्डेसे किसी पागल या भोले आदिको इरादापूर्वक वारवार मारकर हंसता है, वह महामोह कर्मको बांधता है ॥ ६ ॥

अब सातवें असत्य से होने वाले मोहनीयस्थानको कहते हैं—'गूढायारी' इत्यादि

जो अपने दोषों को छिपाता है, माया को मायासे आच्छादित करता है, झूठ बोलता है, और कपटसे सूत्रार्थका गोपन करता है वह महामोह प्राप्त करता है ॥ ७ ॥

હવે છઠ્ઠા મોહનીયસ્થાનનુ વર્ણન કરે છે-'पुणो पुणो' ઇત્યાદિ

બિલાં આદિ કઠણ ફળથી અથવા ડંડાથી કોઇ ગાંડા અથવા ભોળા આદિને ઇરાદાપૂર્વક વારવાર મારીને હસે છે તે મહામોહ કર્મને બાંધે છે (૬)

હવે સાતમા અસત્યથી થવાવાળા મોહનીયસ્થાનમાં કહે છે-'गूढायारी' ઇત્યાદિ

જે પોતાના દોષોને છુપાવે છે, માયાને માયાથી ઢાંકે છે, જૂઠું બોલે છે તથા કપટથી સૂત્રાર્થનુ ગોપન કરે છે તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે (૭)

छाया—ध्वंसयति योऽभूतेनाऽकर्माणमात्मकर्मणा ।
अथवा त्वमकार्षीरिति महामोहं प्रकुरुते ॥ ८ ॥

टीका—'धंसेइ' इत्यादि । यः कोऽपि 'अभूएणं' अभूतेन=असता असत्येन आरोपेण, 'अदुवा' अथवा 'अत्तकम्मुणा' आत्मकर्मणा=स्वकृतपापकर्मणा 'तुमकासि' त्वमकार्षीः— त्वमेतद् गर्हितं कर्म कृतवान् ' त्ति ' इति=एवं कृत्वा ' अकम्मं ' अकर्माणम्=अकृतपापकर्माणं निर्दोषमित्यर्थः ' धंसेइ ' ध्वंसयति कलङ्कितं करोति स महामोहं प्रकुरुते ॥ ८ ॥

अथ नवमं मोहनीयस्थानं प्रदर्शयति—'जाणमाणो' इत्यादि ।

मूलम्—जाणमाणो परिसाए, सच्चामोसाणि भासइ ।
अक्खीणझंझे पुरिसे, महामोहं पकुव्वइ ॥ ९ ॥

छाया—जानन् परिषदि सत्यमृषां भाषते ।
अक्षीणझञ्झः पुरुषो महामोहं प्रकुरुते ॥ ९ ॥

टीका—जाणमाणो इत्यादि । परिषदि=जनसमुदायलक्षणसभायां जानन् सत्यमृषां=सत्यं=तथ्यं मृषा=मिथ्या च मिश्रभाषां भाषते=व्यवहरति । एवं यः=अक्षीणझञ्झः—अक्षीणा=न नष्टा झञ्झा=सङ्घगणान्यतरभेदनवाग्व्यापारो यस्य स तथा, सभायां मिश्रवचनभाषकः पुरुषः=पुमान् महामोहं प्रकुरुते ॥ ९ ॥

अब अष्टम मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं—'धंसेइ' इत्यादि ।

जो व्यक्ति, जिसने खराब कार्य नहीं किया हो उसको असत्य आक्षेपसे और अपने किये हुए पापोंसे ही कलङ्कित करता है, अथवा 'तूनेही ऐसा किया' इस प्रकार दूसरों पर दोषारोपण करता है वह महामोहनीय प्राप्त करता है ॥ ८ ॥

अब नवम स्थान का वर्णन करते हैं—'जाणमाणो' इत्यादि ।

जो सभामें जानता हुआ भी सत्य और झूठ मिलाकर अर्थात् मिश्रभाषा बोलता है, और संघ तथा गणमें छेद भेद

હવે અષ્ટમ મોહનીયસ્થાનનુ વર્ણન કરે છે–' धंसेइ ' ઇત્યાદિ

જે વ્યક્તિ, જેણે ખરાબ કામ કર્યું ન હોય તેના ઉપર અસત્ય આક્ષેપથી અને પોતે કરેલા પાપોથીજ કલંકિત કરે છે અથવા 'તેજ એવું કર્યું' એ પ્રકારે બીજા ઉપર દોષારોપણ કરે છે તે મહામોહનીય પ્રાપ્ત કરે છે (૮)

હવે નવમા સ્થાનનું વર્ણન કરે છે–' जाणमाणो ' ઇત્યાદિ

જે સભામાં જાણ કરીને પણ સત્ય તથા જૂઠું મિલાવીને અર્થાત મિશ્રભાષા

अथ दशमं मोहनीयस्थानमाह-'अणायगस्स' इत्यादि ।

मूलम्-अणायगस्स नयवं, दारे तस्सेव धंसिया ।
विउलं विक्खोभइत्ता णं, किच्चा णं पडिबाहिरं ॥
उवगसंतंपि जंपित्ता, पडिलोमाहिं वग्गुहिं ।
भोगभोगे वियारेइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ १० ॥

छाया-अनायकस्य नयवान्, दारांस्तस्यैव ध्वंसयित्वा ।
विपुलं विक्षोभ्य कृत्वा, खलु प्रतिबाह्यम् ॥
उपगच्छन्तमपि जल्पित्वा, प्रतिलोमाभिर्वाग्भिः ।
भोगभोगान् विदारयति, महामोहं प्रकुरुते ॥ १० ॥

टीका-'अणायगस्स' इत्यादि । अनायकस्य=स्वयं नायकत्वरहितस्य मन्त्रिनिर्भरस्य राज्ञो नयवान्=मन्त्री तस्यैव=स्वस्वामिन एव दारान्=राजदारान् ध्वंसयित्वा=शीलतः स्खलयित्वा विपुलं=बृहत् सामन्तादिपरिकरं विक्षोभ्य=भेदकरणेन संचाल्य तं राजानं प्रतिबाह्यं=राज्यानधिकारिणं कृत्वा, तथा उपगच्छन्तमपि=राज्यशासनेच्छया स्वासनमुपागच्छन्तमपि तं प्रतिलोमाभिः=प्रतिकूलाभिर्वाग्भिः जल्पित्वा=तिरस्कृत्य भोगभोगान्=तस्य राज्ञः कोशराष्ट्रमुख-

---

करने वाला है वह महामोहनीय प्राप्त करता है ॥ ९ ॥

अब दशवें स्थान का वर्णन करते हैं-'अणायगस्स' इत्यादि ।

अनायक-नायकगुणरहित, अर्थात् केवल मंत्री के विश्वास पर ही राज्यशासन चलाने वाला राजा, उसका मंत्री यदि अपने स्वामी की स्त्रियों का शीलभंग करे, व सामन्त आदिमें फूट डाले, और अपने राजाको राज्यपदके अयोग्य ठहरावे, तथा राजपद चाहते हुए उसको प्रतिकूलवाणीद्वारा पदसे भ्रष्ट करता हुआ उसके भोग

બોલે છે તથા સંઘ કે ગણમાં છેદ-ભેદ કરવાવાળા હોય તે મહામોહનીય પ્રાપ્ત કરે છે (૯)

હવે દશમાસ્થાનનું વર્ણન કરે છે-' अणायगस्स ' ઇત્યાદિ.

અનાયક-નાયકગુણથી રહિત, અર્થાત્ માત્ર મંત્રીના વિશ્વાસ પરજ રાજ્ય-શાસન ચલાવવાળો રાજા, જો તેનો મંત્રી પોતાના સ્વામીની સ્ત્રીઓનું શીલભંગ કરતો હોય અથવા સામન્તો (દરબારીઓ) આદિમાં ફાટફુટ કરાવે તથા પોતાના રાજાને રાજ્યપદ માટે અયોગ્ય ઠરાવે, તથા રાજપદની ઇચ્છા રાખતા તે રાજાને પ્રતિકૂળ વચનોદ્વારા પદથી ભ્રષ્ટ કરતા તેના ભોગભોગ-અર્થાત્ રાજ્યનો ખજાનો

त्सैन्यादिराज्याङ्गकृतानि समस्तानि राज्यसुखानि विदारयति=विघातयति अपहरतीत्यर्थः स महामोहं प्रकुरुते ॥ १० ॥

अथैकादशं मोहनीयस्थानं प्रतिपादयति-'अकुमार०' इत्यादि ।

मूलम्-अकुमारभूए जे केई, कुमारभूएत्ति हं वए ।
इत्थीविसयगिद्धे य, महामोहं पकुव्वइ ॥११॥

छाया-अकुमारभूतो यः कश्चित्कुमारभूत इत्यहं वदेत् ।
स्त्रीविषयगृद्धश्च महामोहं प्रकुरुते ॥ ११ ॥

टीका-'अकुमारभूए' इत्यादि । यः कश्चिद् अकुमारभूतः-न, कुमारो=ब्रह्मचारी भवति तथाऽपि 'अहं कुमारभूतः,ब्रह्मचारी विद्ये' इति=इत्याकारकं वचो वदेत् चेत्, तथा स्त्रीविषयगृद्धः=स्त्रीविषयलोलुपो भवति तथापि 'बालब्रह्मचारी अहं'-मितिवक्ता स महामोहं प्रकुरुते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशं मोहनीयस्थानं निरूपयति-' अबंभयारी ' इत्यादि ।

मूलम्--अबंभयारी जे केइ, बंभयारित्ति हं वए ।
गद्दहे व्व गवं मज्झे, विस्सरं नयई नदं ॥
अप्पणो अहिये बाले, मायामोसं बहुं भसे ।
इत्थीविसयगेहीए, महामोहं पकुव्वइ । १२ ॥

-भोग-अर्थात् राज्य के कोष, राष्ट्र, मित्र सेना आदि अंगों से होने वाले समस्त राजसुखों का नाश करे तो वह महामोह कर्म का उपार्जन करता है ॥ १० ॥

अब ग्यारहवें मोहस्थान का वर्णन करते हैं—' अकुमारभूए ' इत्यादि ।

जो यथार्थ में बालब्रह्मचारी नहीं है, किन्तु अपने आपको बालब्रह्मचारी कहता है, और स्त्री आदि के भोगों में आसक्त रहता है वह महामोह प्राप्त करता है ॥ ११ ॥

રાષ્ટ્ર, મિત્ર, સેના, આદિ અંગોથી થતા સમસ્ત રાજસુખોનો નાશ કરે તો તે મહામોહ ઉપાર્જન કરે છે. (૧૦)

હવે અગીયારમા મહામોહસ્થાનનુ વર્ણન કરે છે-'अकुमारभूए' ઇત્યાદિ

જે યથાર્થમાં બાલબ્રહ્મચારી ન હોય કિન્તુ પોતે પોતાને બાલબ્રહ્મચારી કહે છે, તથા સ્ત્રી આદિના ભોગોમાં આસકત રહે છે તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે (૧૧)

छाया–अब्रह्मचारी यः कश्चिद्, ब्रह्मचारीत्यहं वदेत् ।
गर्दभ इव गवां मध्ये, विस्वरं नदति नदम् ॥
आत्मनोऽहितो बालो, मायामृषा बहु भाषते ।
स्त्रीविषयगृद्धया, महामोहं प्रकुरुते ॥ १२ ॥

टीका—'अबंभयारी'–इत्यादि । यः कश्चिद् अब्रह्मचारी सन् 'अहं ब्रह्मचारी' इति वदेत्=भाषेत स गवां मध्ये गर्दभ इव=गर्दभो यथा विस्वरं=कर्णकठोरं नदं=शब्द नदति=करोति तथा स सत्पुरुषाऽप्रियमेव गर्हितं व्यर्थ गदति।

'अप्पणो' इत्यादि । य आत्मनः=स्वस्य अहितः=शत्रुः सावद्यकारितयाऽधःपतनकारित्वात्, अत एव बालो=बाल इव सदसद्विवेकविकलः सन् मायामृषा=मायायुक्तानि मिथ्यावचनानि बहु=प्रचुरं भाषते=ब्रूते, पुनः स्त्रीविषयगृद्धया स महामोहं प्रकुरुते ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशं मोहनीयस्थानं विवृणुते–'जंनिस्सिए' इत्यादि ।

मूलम्–जंनिस्सिए उव्वहइ, जससाहिगमेण वा ।
तस्स लुब्भइ वित्तंमि, महामोहं पकुव्वइ ॥१३॥

छाया–यन्निश्रित उद्वहति, यशसाभिगमेन वा ।
तस्य लुभ्यति वित्ते, महामोहं प्रकुरुते ॥ १३ ॥

टीका–'जंनिस्सिए'–इत्यादि। यन्निश्रितः=यस्याश्रितः सन उद्वहति=जीवनं निर्वहति वा=अथवा–यशसा=स्वामिकीर्त्या अभिगमेन=अनुचरणेन सेवनेन उद्वहति

अब बारहवां मोहस्थान कहते हैं—'अबंभयारी' इत्यादि ।

जो ब्रह्मचारी नहीं है और कहता है कि मैं ब्रह्मचारी हूँ। वह गायों के बीचमें गर्दभ के समान कर्णकठोर शब्द करता है । वह अपनी आत्मा का अहित करने वाला अज्ञानी पुरुष मायापूर्वक महामृषावाद बोलता हुआ स्त्री के विषयसुखों में लोलुप रहता है, वह महामोह प्राप्त करता है ॥ १२ ॥

હવે બારમું મોહસ્થાન કહેવામાં આવે છે–"अबंभयारी" ઇત્યાદિ

જે બ્રહ્મચારી નથી છતાં કહે છે કે–'હું બ્રહ્મચારી છું.' તે ગાયોની વચમાં ગધેડાના જેવા કર્ણકઠોર શબ્દ કરે છે, તે પોતાના આત્માનું અહિત કરવાવાળા અજ્ઞાની પુરુષ માયાપૂર્વક મહામૃષાવાદ બોલતો થકો સ્ત્રીના વિષયસુખમાં લોલુપ રહે છે, તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે (૧૨)

=जीविकां प्राप्नोति तस्य=जीवननिर्वाहकारणस्य स्वामिनो वित्ते=धने लुभ्यति= लोभं करोति स्वामिजीविकां विघातयति यः स महामोहं प्रकुरुते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशं मोहनीयस्थानं प्रदर्शयति–'ईसरेण' इत्यादि ।

मूलम्–ईसरेण अदुवा गामेणं, अणीसरे ईसरीकए ।
तस्स संपयहीणस्स, सिरी अतुलमागया ॥
ईसादोसेण आविट्ठे, कलुसाविलचेयसा ।
जे अंतरायं चेइए, महामोहं पकुव्वइ ॥ १४ ॥

छाया–ईश्वरेणाथवा ग्रामेणानीश्वर ईश्वरीकृतः ।
तस्य सम्पत्तिहीनस्य श्रीरतुलाऽऽगता ॥
ईर्ष्यादोषेणाविष्टः, कलुषाविलचेतसा ।
योऽन्तरायं चेतयते, महामोहं प्रकुरुते ॥ १४ ॥

टीका–'ईसरेणे'–त्यादि । यो जनः ईश्वरेण=ऐश्वर्यशालिना स्वामिना, अथवा ग्रामेण=जनसमूहेन ग्रामस्थलोकेन वा अनीश्वरः=अधिकाररहितः ईश्वरीकृतः= अनीश्वर ईश्वरः कृत इति ईश्वरीकृतः=स्वामित्वेन नियुक्तः, तस्य सम्पत्तिही

अब तेरहवें मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं–जंनिस्सिए' इत्यादि।

जिसके आश्रित होकर अपनी जीविका प्राप्त की है और जिसके प्रताप से और सेवासे बढा है उसी के धन पर लुब्ध होवे, अर्थात् उसी के धनका अपहरण करके अपने स्वामी की आजीविका का घात करे वह महामोहनीय कर्म को बांधता है ॥ १३ ॥

अब चौदहवें मोहनीयस्थान का निरूपण करते हैं–' ईसरेण ' इत्यादि ।

सम्पत्तिशाली स्वामीने अथवा गांवके लोगोंने अनधिकारी को अधिकारी बनाया हो, और उनकी सहायतासे उस सम्पत्तिहीनके पास

હવે તેરમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે–"जंनिस्सिए" ઇત્યાદિ–

જેના આશ્રિત થઈને પોતાની જીવિકા પ્રાપ્ત કરી હોય અને જેના પ્રતાપથી તથા સેવાથી આગળ વધ્યા હોય તેના ધન પર લુબ્ધ થાય અર્થાત્ તેનાજ ધનનું અપહરણ કરીને પોતાના સ્વામીની આજીવિકાનો નાશ કરે તે મહામોહનીય કર્મને બાંધે છે (૧૩)

હવે ચૌદમા મોહનીયસ્થાનનું નિરૂપણ કરે છે–'ईसरेण' ઇત્યાદિ

સંપત્તિશાલી સ્વામીએ અથવા ગામના લોકોએ અનધિકારીને અધિકારી બનાવ્યો હોય તથા તેમની સહાયતાથી તે સંપત્તિ વગરનાની પાસે બહુ સમ્પત્તિ

नस्य अतुला=अनुपमा श्रीः=लक्ष्मीः उपागता=सन्निधिमागता, इति कृत्वा 'ईर्ष्यादोषेणे'-त्यादि-ईर्ष्यादोषेण=पराभ्युदयसहनाऽसमर्थतारूपदूषणेन आविष्टः=आक्रान्तः सन् कलुषाविलचेतसा=पापावृतचित्तेन अन्तराय=विघ्नं चेतयति=उत्पादयति, एवं सन ग्रामस्वामिना प्रधानीकृतो ग्रामं नाशयति स महामोहं प्रकुरुते ॥ १४ ॥

अथ विश्वासघातजन्यं पञ्चदशं मोहनीयस्थानं विवृणुते-'सप्पी' इत्यादि ।

मूलम्-सप्पी जहा अंडउडं, भत्तारं जो विहिंसइ ।
सेनावइं पसत्थारं, महामोहं पकुव्वइ ॥ १५ ॥

छाया-सर्पिणी यथाऽण्डपुटं, भर्तारं यो विहिनस्ति ।
सेनापतिं प्रशास्तारं, महामोहं प्रकुरुते ॥ १५ ॥

टीका-'सप्पी' इत्यादि । यथा=येन प्रकारेण सर्पिणी=भुजङ्गी अण्डपुटम्=अण्डसमूहम् विहिनस्ति=घातयति तथैव भर्तारं=स्वामिनं तत्र स्त्री स्वस्वामिनं, मन्त्री राजानं, सेना च सेनापतिं=सेनानायकं, तथा प्रशास्तारं=शासनकर्तारं, कलाचार्यं धर्माचार्यं च विहिनस्ति यः स महामोहं प्रकुरुते ॥ १५ ॥

अतुल सम्पत्ति हो गई हो वही दूसरे का अभ्युदय सहन न करता हुआ इर्षालु बनकर अपने मनकी मलिनतासे यदि अपने उपकारीके लाभमें अन्तराय उपस्थित करे तो महामोह प्राप्त करता है ॥ १४ ॥

अब पन्द्रहवाँ मोहनीयस्थान कहते हैं-'सप्पी जहा' इत्यादि ।

जैसे सर्पिणी अपने अण्डोंको गिलती है, ठीक उसी प्रकार स्त्री अपने स्वामीको, मंत्री राजाको, सेना सेनापतिको, शिष्य कलाचार्य और धर्माचार्यको मारे तो महामोहको प्राप्त होता है ॥१५॥

થઇ ગઇ હોય છતા તે બીજાનો અભ્યુદય સહન ન કરતા ઇર્ષાળુ બનીને પોતાના મનની મલીનતાથી જો પોતાના ઉપકારીના લાભમાં અંતરાય (વિઘ્ન) નાખે તો તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે (૧૪)

હવે પંદરમુ મોહનીયસ્થાન કહે છે-'सप्पी जहा' ઇત્યાદિ.

જેમ સર્પિણી પોતાના ઇંડાને ગળી જાય છે તેવીજ રીતે બરાબર સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને, મંત્રી રાજાને, સેના સેનાપતિને, શિષ્ય કલાચાર્ય તથા ધર્માચાર્યને મારે તો મહામોહને પ્રાપ્ત કરે છે. (૧૫)

अथ षोडशं मोहनीयस्थानं निरूपयति-'जो नायगं' इत्यादि ।

मूलम्-जो नायगं च रट्ठस्स, नेयारं निगमस्स वा ।
सेट्ठिं बहुरवं हन्ति, महामोहं पकुव्वइ ॥ १६ ॥

छाया-यो नायकं च राष्ट्रस्य, नेतारं निगमस्य च ।
श्रेष्ठिनं बहुरवं हन्ति, महामोहं प्रकुरुते ॥ १६ ॥

टीका-'जो नायगं' इत्यादि । यो राष्ट्रस्य=एकदेशस्य नायकं=पतिं वा निगमस्य नेतारं=ग्रामस्य स्वामिनं बहुरवं=प्रचुरशब्दं=प्रभूतयशसं परोपकारिणमित्यर्थः, श्रेष्ठिनं=लक्ष्मीदेवताङ्कितपट्टबन्धं हन्ति=घातयति स एकदेशस्वामिनो घातचिन्तको महामोहं प्रकुरुते ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशं मोहनीयस्थानं निरूपयति-'बहुजणस्स' इत्यादि ।

मूलम्--बहुजणस्स नेयारं, दीवत्ताणं च पाणिणं ।
एयारिसं नरं हंता, महामोहं पकुव्वइ ॥१७॥

छाया-बहुजनस्य नेतारं, द्वीपत्राणं च प्राणिनाम् ।
एतादृशं नरं हन्ता, महामोहं प्रकुरुते ॥ १७ ॥

टीका-'बहुजणस्स' इत्यादि । यो मन्दधीः बहुजनस्य=प्रभूतजनस्य नेतारं= नायकं प्राणिनां=जन्तूनां-द्वीपत्राणं-द्वीप इव त्रायत इति त्राणः आप-

---

सोलहवें मोहनीयस्थान का निरूपण करते हैं 'जे नायगं' इत्यादि ।

जो राष्ट्रके नायकको, अथवा गांवके स्वामीको, यशस्वी परोपकारी शेठको मारता है वह महामोह प्राप्त करता है। अर्थात् एक देशके स्वामीका घात करने वाला महामोहनीय कर्मका भागी बनता है ॥१६॥

अब सत्रहवाँ मोहस्थान कहते हैं-'बहुजणस्स' इत्यादि ।

जो मन्दबुद्धि, प्रभूतजनसमुदायके नायकको, तथा प्राणियोंके लिये समुद्र में द्वीपके समान आपत्तियों से रक्षा करने वालेको अथवा

સોળમા મોહનીયસ્થાનનું નિરૂપણ કરે છે-'जे नायगं' ઇત્યાદિ

જે રાષ્ટ્રના નાયકને અથવા ગામના સ્વામીને, યશસ્વી પરોપકારી શેઠને મારે છે તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ એક દેશના સ્વામીનો ઘાત કરવાવાળા મહામોહનીય કર્મના ભાગી બને છે. (૧૬)

હવે સત્તરમું મોહનીયસ્થાન કહે છે-"बहुजणस्स" ઇત્યાદિ

જે મન્દબુદ્ધિ, પ્રભૂત (બહુ) જનસમુદાયના નાયકને, તથા પ્રાણિઓને માટે સમુદ્રમાં દ્વીપસમાન આપત્તિઓથી રક્ષા કરવાવાળાને, અથવા અંધકારમાં પડેલા

द्धयो रक्षकः, यद्वा-दीपत्राणं-दीप इव दीपोऽज्ञानरूपान्धकारावृतबुद्धीनां, त्राणो रक्षकस्तमेतादृशम्=ईदृशं परोपकारिणं नरं=पुरुषं हन्ता=बहुदेशस्वामिनो घातचिन्तको महामोहं प्रकुरुते ॥ १७ ॥

अथाऽष्टादशं मोहनीयस्थानं निरूपयति-'उवट्ठियं' इत्यादि ।

मूलम्-उवट्ठियं पडिविरयं, संजयं सुतवस्सियं ।
विउक्कमइ धम्माओ, महामोहं पकुव्वइ ॥ १८ ॥

छाया-उपस्थितं प्रतिविरतं, संयतं सुतपस्विनम् ।
व्युत्क्रामयति धर्माद्, महामोहं प्रकुरुते ॥ १८ ॥

टीका-'उवट्ठियं'-इत्यादि । यः कोऽपि उपस्थितम्=संसारतापाद् आत्मोद्दिधीर्षया प्रव्रजितमुद्यतं प्रतिविरतं=सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तं निवर्तमानं वा-प्रव्रजितं प्रव्रजन्तं वेति यावत्, अत एव संयतं=जितेन्द्रियं सुतपस्विनं-सु=शोभनं तपः=अनशनादिलक्षणं यस्य स सुतपस्वी तं धर्माद्=श्रुतचारित्रलक्षणात् व्युत्क्रामयति=विविधप्रकारकविपरीतोपदेशपूर्वकमधः पातयति धर्मं कर्तुमुद्यतस्य धर्मात्परिणामं पातयतीत्यर्थः स महामोहं प्रकुरुते ॥ १८ ॥

अन्धकारमें पड़े हुए प्राणियोंको दीपकके समान ज्ञानरूप प्रकाशसे सन्मार्ग पर लाने वाले परोपकारी पुरुषको मारता है वह महामोहको प्राप्त करता है । अर्थात् बहुत देश के स्वामी का घातक महामोहनीय कर्म बांधता है ॥ १७ ॥

अब अठारहवे मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं—'उवट्ठियं' इत्यादि ।

जो धर्म करनेके लिए उद्यत हुआ है, तथा संसारसे विरक्त होकर प्रव्रज्या ग्रहण करनेके लिये तैयार हुआ है, तथा जिसने दीक्षा ग्रहण की है, जो संयमी और अनशन आदि तप करने वाला है

પ્રાણિઓને દીપકસમાન જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશથી સન્માર્ગે લાવનાર પરોપકારી પુરુષને મારે છે તે મહામોહને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ ઘણા દેશના સ્વામીના ઘાતક મહામોહનીય કર્મને બાંધે છે (૧૭)

હવે અઢારમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે-"उवट्ठियं" ઇત્યાદિ

જે ધર્મ કરવા માટે ઉદ્યત થયો હોય, તથા સંસારથી વિરક્ત થઈને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવા માટે તૈયાર થયો હોય, તથા જેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હોય, જે સંયમી

अथैकोनविंशं मोहनीयस्थानं निरूपयति-'तहेवाणंत०' इत्यादि।

मूलम्--तहेवाणंतणाणीणं, जिणाणं वरदंसिणं ।
तेसिं अवण्णवं बाले महामोहं पकुव्वइ ॥१९॥

छाया-तथैवाऽनन्तज्ञानिनां, जिनानां वरदर्शिनाम् ।
तेषामवर्णवान् बालो, महामोहं प्रकुरुते ॥ १९ ॥

टीका-'तहेवाणं'-इत्यादि । तथैव=तेन प्रकारेणैव अनन्तज्ञानिनाम्-अविद्यमानोऽन्तः=पारं यस्य ज्ञानस्य तद् अनन्तं, तच्च ज्ञानम्-अनन्तज्ञानं केवलज्ञानमित्यर्थः, तदुत्पत्तिप्रकारो हि-घातिकर्मचतुष्टयक्षये सति लोकालोकदर्शनसमर्थं केवलज्ञानं केवलदर्शनं च युगपदेवोत्पद्येते यथा-आवरणान्तर्गतदीपकलिकाऽऽवरकमध्यप्रकाशस्वरूपा, आवरकापनयने कृते सत्येव प्रकाशत इति, तद् येषामस्तीति अनन्तज्ञानिनस्तेषाम्=अक्षयिज्ञानवतां वरदर्शिनां=केवलदर्शनशालिनां जिनानाम्=अर्हतां भगवतां तेषां=लोकत्रयेऽपि प्रसिद्धानां अवर्णवान्-अवर्णः=अवर्णवादो वर्णनामावकथनं निन्दनमित्यर्थः, स वक्तव्यत्वेनास्यास्तीति अवर्णवान्=अवर्णवादी यथा-'अस्मिन् संसारे कश्चिदपि सर्वज्ञो न वर्तते' इति सर्वज्ञसत्त्वेऽपि तदनङ्गीकारी 'बाले' बालः=अज्ञानी स महामोहं प्रकुरुते ॥१९॥

उसके परिणामोंको श्रुतचारित्ररूप धर्मसे पतित करता है वह महामोह कर्मको बांधता है ॥ १८ ॥

अब उन्नीसवें मोहनीयस्थानका वर्णन करते हैं—'तहेवाणंत०' इत्यादि ।

उसी प्रकार जो मन्दबुद्धि, ज्ञानावरणीय दर्शनावरणीय मोहनीय और अन्तराय, इन चार घाति कर्मोंका नाश होने पर उत्पन्न होने वाले केवलज्ञान केवलदर्शनके धारि जिन-भगवान्का अवर्णवाद अर्थात् 'सर्वज्ञ नहीं है' इत्यादि बोलता है वह महामोह कर्म को प्राप्त होता है ॥ १९ ॥

તથા અનશન આદિ તપ કરવાવાળો હોય તેના પરિણામોને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મથી પતિત કરે છે તે મહામોહ કર્મને બાંધે છે (૧૮)

હવે ઓગણીસમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે-'तहेवाणंत०' ઇત્યાદિ

એવીજ રીતે જે મન્દબુદ્ધિ, જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય મોહનીય તથા અન્તરાય, એ ચાર ઘાતી કર્મોના નાશ થતા ઉત્પન્ન થનાર કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનના ધારક જિનભગવાનના અવર્ણવાદ અર્થાત્ 'સર્વજ્ઞ નથી' ઇત્યાદિ બોલે છે તે મહામોહ કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે. (૧૯)

अथ त्रिंशतितमं मोहनीयस्थानं निरूपयति-'नेयाइअस्स' इत्यादि ।

मूलम्--नेयाइअस्स मग्गस्स, दुट्ठे अवयरइ बहुं ।
तं तिप्पयंतो भावेइ, महामोहं पकु०वइ ॥२०॥

छाया-नैयायिकस्य मार्गस्य, दुष्टोऽपकरोति बहु ।
तं तर्पयन् भावयति, महामोहं प्रकुरुते ॥ २० ॥

टीका-'नेयाइअस्स'-इत्यादि यः-दुष्टः=अपकारी 'द्विष्टः' इति च्छाया-पक्षे तु द्वेषकारीत्यर्थः नैयायिकस्य=न्यायोपेतस्य मार्गस्य=सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणमोक्षमार्गस्य बहु=अत्यर्थम् अपकरोति=विपरिणमयति । तं=न्याययुक्तमार्गं तर्पयन्=प्रनिन्दन् भावयति=निन्दया द्वेषेण च स्वस्य परस्य चात्मानं वासयति स महामोहं प्रकुरुते ॥ २० ॥

साम्प्रतमेकविंशं मोहनीयस्थानं निर्दिशति-'आयरिय०' इत्यादि ।

मूलम्--आयरिय-उवज्झाएहिं, सुयं विणयं च गाहिए ।
ते चेव खिंसइ बाले, महामोहं पकु०वइ ॥ २१ ॥

छाया-आचार्योपाध्यायाभ्यां, श्रुतं विनयं च ग्राहितः ।
तावेव खिसति बालो, महामोहं प्रकुरुते ॥ २१ ॥

टीका- 'आयरिय'-इत्यादि । यो बालः=मन्दमतिः आचार्योपाध्यायाभ्याम्-आचार्यः=शास्त्रोक्ताचारसमाराधकः, उपाध्यायः-यम् उपेत्य=यत्समी-

---

अब वीसवाँ मोहनीयस्थान कहते हैं-'नेयाइयस्स' इत्यादि ।

न्याययुक्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान, सम्यक्चारित्ररूप मोक्षमार्गका जो द्वेष करता है और उसकी निन्दा करता है, एवं अपनी और दूसरेकी आत्माको तद्विषयक द्वेष और निन्दासे युक्त करता है वह मोहनीय कर्मकी उपार्जना करता है ॥ २० ॥

अब इक्कीसवें मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं-'आयरिय०' इत्यादि ।

जो मन्दमति शिष्यनें, आचार्य और उपाध्याय की कृपा से श्रुत

હવે વીસમુ મોહસ્થાન કહે છે-"नेयाइयस्स" ઇત્યાદિ

ન્યાયયુકત સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગનો જે દ્વેષ કરે છે અને તેની નિંદા કરે છે એટલે કે બીજાના આત્માને તે વિષય સંબધે દ્વેષ તથા નિંદાથી યુકત કરે છે તે મોહનીય કર્મની ઉપાર્જના કરે છે. (૨૦)

હવે એકવીસમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે-'आयरियं०' ઇત્યાદિ

જે મન્દમતિ શિષ્યે આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયની કૃપાથી શ્રુત તથા વીર્યની શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી હોય, અહીં આચાર્યનો અર્થ થાય છે કે શાસ્ત્ર અનુસાર જે આચ-

पमागत्य अधीयते शिष्याः स उपाध्यायः=शास्त्रपाठकश्च ताभ्यां सुयं=श्रुतं-श्रूयते यत् तत् श्रुतं=श्रुतज्ञानं विनयम्=अभ्युत्थानाभिवादनचरणसेवनादिलक्षणं गुरुसन्तोषषरणं ग्राहितः=प्रापितः शिक्षितः, तावेव=आचार्योपाध्यायावेव खिंसति=निन्दति स महामोहं प्रकुरुते ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशं मोहनीयस्थानं वर्णयति-'आयरिय०' इत्यादि ।

मूलम्-आयरिय उवज्झायाणं, सम्मं नो पडितप्पए ।
अप्पडिपूयए थद्धे, महामोहं पकु०वइ ॥ २२॥

छाया-आचार्योपाध्यायानां, सम्यग् नो परितर्पकः ।
अप्रतिपूजकः स्तब्धो, महामोहं प्रकुरुते ॥ २२ ॥

टीका-'आयरिय०' इत्यादि । यो मन्दमतिः, आचार्योपाध्यायानां सम्यक्=सुष्ठुप्रकारेण नो=न परितर्पकः=सन्तोषयिता शुश्रूषादिभिः अप्रतिपूजकः=न सत्कारसम्मानविधायक आचार्योपाध्याययोरन्येषां वा रत्नाधिकानां महतां तथा स्तब्धः=अहङ्कारी स्वमानाभिलाषी भवति स महामोहं प्रकुरुते ॥२२॥

और वीर्य की शिक्षा प्राप्त की है । यहाँ आचार्य का अर्थ होता है कि-शास्त्रके अनुसार जो आचरण करता है । और जिसके समीप जाकर शास्त्र पढा जाता है वह उपाध्याय कहलाता है । श्रुतका अर्थ होता है श्रुतज्ञान । और विनयका अर्थ होता है अभ्युत्थान नमन और चरणसेवन आदि गुरु को सन्तोष उत्पन्न करने वाली क्रिया । ऐसे आचार्य और उपाध्याय की जो निन्दा करता है वह महामोह प्राप्त करता है ॥ २१ ॥

अब बाईसवें मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं-'आयरिय०' इत्यादि ।

जो आचार्य और उपाध्याय की अच्छी तरह सेवा नहीं करने वाला, तथा अप्रतिपूजक-बडो को सत्कार-सन्मान नहीं करने वाला अहंकारी महामोहनीय कर्म बांधता है ॥ २२ ॥

રણ કરે છે અને જેની પાસે જઇને શાસ્ત્ર શીખી શકાય છે તેને ઉપાધ્યાય કહેવાય છે શ્રુતનો અર્થ થાય છે શ્રુતજ્ઞાન અને વિનયનો અર્થ થાય છે અભ્યુત્થાન, નમન તથા ચરણુસેવન આદિ ગુરુને સંતોષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી ક્રિયા એવા આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયની જે નિંદા કરે છે તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે (૨૧)

હવે બાવીસમા મોહસ્થાનનું વર્ણુન કરે છે-"आयरिय०" ઇત્યાદિ

જે આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાયની સારી રીતે સેવા નહીં કરવાવાળા અને અપ્રતિપૂજક-મોટેરાનો સત્કાર સન્માન નહીં કરવાવાળા અહંકારી મહામોહનીય કર્મ બાંધે છે. (૨૨)

अथ त्रयोविंशं मोहनीयस्थानमाह–'अवहुस्सुए' इत्यादि ।

मूलम्– अबहुस्सुए य जे केइ, सुएण पविकत्थइ ।
सज्झायवायं वयइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ २३ ॥

छाया–अवहुश्रुतश्च यः कश्चित्, श्रुतेन प्रविकत्थते ।
स्वाध्यायवादं वदति, महामोहं प्रकुरुते ॥ २३ ॥

टीका–'अवहुस्सुए'–इत्यादि । यः कश्चिद् अवहुश्रुतः=अल्पश्रुतो वहुश्रुतापेक्षया स्वल्पवित् श्रुतेन=श्रुताभिमानेन प्रविकत्थते=आत्मानं श्लाघते–'अहमपि वहुश्रुतः' इति प्रलपति । अल्पज्ञः सन् स्वाध्यायवादं सु=अतीव, आ=आवृत्या, अध्यायः=अध्ययनं=स्वाध्यायस्तस्य वादस्तम् 'अहमेव प्रवचनपठनशीलः' इति वचनं वदति, यद्वा–सुष्ठु अध्यायो येषां ते स्वध्यायास्त एव स्वाध्यायाः=आगमास्तेषां वादः स्वाध्यायवादस्तम् 'अहमेव प्रवचनरहस्यं जानामी'-ति वचनम् वदति=उच्चारयति, व्यर्थमात्मान प्रशंसति, यद्यपि स्वयं वहुश्रुतो-नास्ति तथापि 'अहं वहुश्रुतः' इति वक्ति स महामोहं प्रकुरुते ॥२३॥

अथ चतुर्विंशं मोहनीयस्थानमाह–'अतवस्सी' इत्यादि ।

मूलम्–अतवस्सी य जे केइ, तवेण पविकत्थइ ।
सव्वलोए परे तेणे, महामोहं पकुव्वइ ॥ २४ ॥

छाया–अतपस्वी च यः कश्चित् तपसा प्रविकत्थते ।
सर्वलोके परः स्तेनो, महामोहं प्रकुरुते ॥ २४ ॥

टीका–'अतवस्सी'–इत्यादि । यः कश्चिद् अतपस्वी=तपोरहितः सन्नपि

अब तेईसवें मोहनीयस्थानका वर्णन करते हैं–'अवहुस्सुए' इत्यादि ।

जो कोई वास्तव में अवहुश्रुत है, किन्तु जनता में अपने आप बहुश्रुत कहलाता है और कहता है कि–"मै ही शुद्ध पाठ पढता हूँ और मैं हो प्रवचन के रहस्य का जानकार हूँ" वह महामोहनीय उपार्जन करता है ॥ २३ ॥

હવે તેવીસમા મહામોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે–'अवहुस्सुए' ઇત્યાદિ

જો કોઇ વાસ્તવમા અબહુશ્રુત હોય પણ લોકોમા પોતે પોતાને બહુશ્રુત કહેવરાવે અને કહે કે 'હુ જ શુદ્ધ પાઠ બોલુ છુ અને હું જ પ્રવચનમાં રહસ્યને સમજું છું.' તે મહામોહનીય કર્મ ઉપાર્જન કરે છે (૨૩)

तपसा=तपस्वित्वेन प्रविकत्थते=श्लाघते आत्मानं प्रशंसति स सर्वलोके=सर्वेषु जनेषु परः=उत्कृष्टः स्तेनः=चौरः, अर्थात् स्वयं तपस्वी नास्ति तथापि 'अहं तपस्वी'-ति वक्ति स महामोहं प्रकुरुते ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशं मोहनीयस्थानं निर्दिशति-'साहारणट्ठा' 'सढे' इत्यादि ।

मूलम्-साहारणट्ठा जे केइ, गिलाणम्मि उवट्ठिए ।
पभू न कुणइ किच्चं मज्झंपि से न कुव्वइ ॥
सढे नियडिपण्णाणे, कलुसाउलचेयसे ।
अप्पणो य अबोहीए, महामोहं पकुव्वइ ॥२५॥

छाया-साधारणार्थं यः कश्चिद्, ग्लान उपस्थिते ।
प्रभुर्न कुरुते कृत्यं, ममाप्येष न करोति ॥
शठो निकृतिप्रज्ञानः, कलुषाकुलचेताः ।
आत्मनश्चाबोधिको, महामोहं प्रकुरुते ॥ २५ ॥

टीका-'साहारणट्ठा'-इत्यादि । यः कश्चिद् ग्लाने=व्याधिते उपस्थिते=विद्यमाने सति प्रभुः=वैयावृत्त्यं कर्तुं समर्थः सन् साधारणार्थम्-स्वपरोपकारार्थं -स्वनिर्जरार्थं ग्लानहितार्थं च कृत्यं=स्वकर्तव्यं तद्वैयावृत्यरूपं न कुरुते, किन्तु

अब चौवीसवें मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं-'अतवस्सी' इत्यादि ।

जो कोई अतपस्वी वास्तव में तपस्वी नहीं है और जनता में अपने आपको तपस्वी कहता है वह सब लोगों में सब से बडा चोर है अत एव महामोहनीय कर्म की उपार्जन करता है ॥२४॥

अब पचीसवें मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं-'साहारणट्ठा' इत्यादि ।

जो कोई मुनि ग्लान-रोगग्रस्त मुनि की वैयावच करने में समर्थ है परन्तु वह 'यह रोगी दुर्बल होने से मेरा प्रत्युपकार नहीं

હવે ચોવીસમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે- 'अतवस्सी' ઇત્યાદિ

જે કોઇ અતપસ્વી-વાસ્તવમાં તપસ્વી ન હોય અને લોકોમાં પોતે પોતાને તપસ્વી કહે તે બધા લોકોમાં સૌથી મોટો ચોર છે તેથી મહામોહનીય કર્મની ઉપાર્જના કરે છે. (૨૪)

હવે પચીસમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે- 'साहारणट्ठा' ઇત્યાદિ

જે કોઇ મુનિ, ગ્લાન-રોગગ્રસ્ત મુનિની વૈયાવચ્ચ કરવામાં સમર્થ હોય છતાં

'असाव्येव न करोति=न करिष्यति-दुर्बलत्वादयं मम प्रत्युपकारं न करिष्यति' इति मत्वा शठो=निर्दयो भवति, तथा निकृतिप्रज्ञानः-निकृष्टा कृतिर्निकृतिः= माया तत्र प्रज्ञानं=नैपुण्यं यस्य स तथा, यद्वा-निकृतौ प्रकृष्टं ज्ञानं यस्य स निकृतिप्रज्ञानः=मायानिपुणः, अत एव कलुषाकुलचेताः-कलुषेण=पापेन आकुलं =व्याप्तं चेतः=अन्तःकरणं यस्य स तथा=पापाक्रान्तमानसः, अत एव आत्मनः= स्वस्य कृते अबोधिकः=अविद्यमाना बोधिर्यस्य स तथा=बोधिरहितो भवति यः स महामोहं प्रकुरुते ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशं मोहनीयस्थानं निरूपयति-'जे' इत्यादि ।

मूलम्-जे कहाहिगरणाइं, संपउंजे पुणो पुणो ।
सव्वतित्थाण भेयाणं, महामोहं पकुव्वइ ॥२६॥

छाया-यः कथाधिकरणानि, संप्रयुङ्क्ते पुनः पुनः ।
शर्वतीर्थभेदाय, महामोहं प्रकुरुते ॥२६॥

टीका-'जे' इत्यादि । यः कश्चित् शर्वतीर्थभेदाय-शर्वः=सर्वज्ञः तस्य तीर्थंतीर्यते=संसारसागरः पार्यते येन तत् तीर्थं=द्वादशाङ्गं, किन्त्वाधारं विनाऽऽधेयस्याऽसम्भवात् तदाधारीभूतचतुर्विधसङ्घो लक्ष्यते, तस्य भेदः शर्वतीर्थभेदस्त-

कर सकेगा' ऐसा समझकर साधारणार्थी रोगी के हित के लिये तथा अपनी निर्जरा के लिए वैयावच्चरूप अपना कर्तव्य नहीं करता है, वह शठ-निर्दयी, मायावी, कलूषपरिणामी अपनी आत्मा का अहित करने वाला महामोहनीय कर्म बाँधता है ॥२५॥

अब छवीसवें महामोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं-'जे' इत्यादि ।

शर्व का अर्थ होता है-सर्वज्ञ । और तीर्थ का अर्थ होता है-जिस से संसाररूपी सागर पार किया जाया । अर्थात् द्वादशाङ्ग सर्व-

પણ તે 'આ રોગી દુર્બલ હોવાથી મારા પર પ્રત્યુપકાર કરી શકશે નહિ' એમ સમજી સાધારણાર્થી રોગીના હિત માટે તથા પોતાની નિર્જરા માટે વૈયાવચ્ચરૂપ પોતાનુ કર્ત્તવ્ય કરતો નથી તે શઠ-નિર્દયી, માયાવી-કલુષપરિણામી પોતાના આત્માનું અહિત કરવાવાળો મહામોહનીય કર્મ બાંધે છે (૨૫)

હવે છવીસમા મહામોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે-'जे' ઇત્યાદિ.

'શર્વ'નો અર્થ થાય છે સર્વજ્ઞ અને તીર્થનો અર્થ થાય છે જેનાથી સંસારરૂપી સાગર પાર કરી જવાય અર્થાત્ દ્વાદશાગ શર્વતીર્થ કહેવાય છે કિન્તુ આધાર વગર

स्मै कथाधिकरणानि-कथा=प्रबन्धकल्पनारूपा तत्र अधिकरणानि-अधिक्रियते वैमनस्यादि यत्र तानि अधिकरणानि=कलहादीनि, तथा कथाधिकरणानि कलहोत्पादिकाः कथा इत्यर्थः, पुनः-पुनः=वारंवारं संप्रयुङ्क्ते=करोति स महामोहं प्रकुरुते, सङ्घच्छेदभेदकारी महामोहाधिकारी भवतीति भावः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशं मोहनीयस्थानं वर्णयति-'जे य' इत्यादि ।

मूलम्--जे य अहम्मिए जोए, संपउंजे पुणो पुणो ।
साहाहेउं सहीहेउं, महामोहं पकुव्वइ ॥ २७ ॥

छाया-यश्चाऽधार्मिकं योगं संप्रयुक्ते पुनः पुनः ।
श्लाघाहेतोः सखिहेतोर्महामोहं प्रकुरुते ॥ २७ ॥

टीका-'जे य'-इत्यादि । यो मूढः अधार्मिकं-धर्मं चरति अर्हति वेति धार्मिको, न धार्मिकः=अधार्मिकस्तं योगं=वशीकरणादिप्रयोगं श्लाघाहेतोः=आत्मसम्मानसत्कारार्थं सखिहेतोः=प्रियव्यक्तिप्रीत्यर्थं पुनः-पुनः=वारंवारं संप्र-

---

तीर्थ कहा जाता है । किन्तु आधार के बिना आधेय नहीं रह सकता अतः उपलक्षण से चार प्रकार का संघ ही सर्वतीर्थ कहा जाता है । उस के भेद के लिए जो मनुष्य अधिकरण-कलह उत्पन्न करने वाली प्रबन्धकल्पनारूप कथा वारंवार करता है वह, अर्थात् संघ का छेद-भेद करने वाला महामोह कर्म बांधता है ॥ २६ ॥

अब सत्तावीसवें मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं-'जे य' इत्यादि ।

जो मनुष्य वशीकरण आदि अधार्मिक योग अपना सम्मान और प्रसिद्धि के लिए, प्रियव्यक्ति को खुश करने के लिए वारम्बार विधिपूर्वक करता है, अर्थात् तन्त्रशास्त्र के अनुसार प्राणियों के उप-

---

આધેય રહી શકતુ નથી તેથી ઉપલક્ષણથી ચાર પ્રકારના સઘનેજ તીર્થ કહેવાય છે તેમાં ફાટફુટને માટે જે મનુષ્ય અધિકરણ-કલહઉત્પન્ન કરવાવાળી કથા વારંવાર કરે છે તે, અર્થાત્ સંઘના છેદ-ભેદ કરવાવાળા મહામોહ કર્મને બાંધે છે. (૨૬)

હવે સત્યાવીસમા મોહનીયસ્થાનનુ વર્ણન કરે છે-'જે ય' ઇત્યાદિ

જે મનુષ્ય વશીકરણ આદિ અધાર્મિક યોગ, પોતાનાં સન્માન તથા પ્રસિદ્ધિ માટે, પ્રિય વ્યકિતને ખુશ કરવા માટે, વારવાર વિધિપૂર્વક કરે છે- અર્થાત્ તંત્રશાસ્ત્ર

युङ्क्ते=सम्यक्=तत्तद्विधिपूर्वकं प्रवर्तयति अर्थात्तन्त्रशास्त्रानुसारं प्राण्युपमर्दनाश्रितं वशीकरणादिप्रयोगं करोति स महामोहं प्रकुरुते ।

एवञ्च-महामोहनीयकर्मबन्धनमुपार्जयन् संवरमार्गान्निर्गत्याऽऽस्रवमार्गमाक्राम्यति, केनापि भावेन पूर्वोक्तोपदेशं कुर्वन् पूर्वोक्तकर्मबन्धनमाश्रयति ॥२७॥

अथाऽष्टाविंशं मोहनीयस्थानं निरूपयति-'जे य माणुस्सए' इत्यादि ।

मूलम्--जे य माणुस्सए भोए, अदुवा पारलोइए ।
तेऽतिप्पयंतो आसयइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ २८ ॥

छाया-यश्च मानुषकान् भोगान्, अथवा पारलौकिकान् ।
तानतृप्यन्नास्वदते, महामोहं प्रकुरुते ॥ २८ ॥

टीका-'जे य माणुस्सए'-इत्यादि । यश्च कश्चिद् मानुषकान्=मनुष्यसम्बन्धिनः, अथवा पारलौकिकान्=देवलोकसम्बन्धिनो भोगान्=शब्दादिरूपान् अनुभवन् अतृप्यन्=न तृप्यतीति तथा=असन्तुष्यन् तान्=पूर्वोक्तान् भोगान् आस्वदते=आश्रयति अभिलष्यति वा स महामोहं प्रकुरुते, कामभोगस्य तीव्राभिलाषी महामोहबन्धनं करोति ॥ २८ ॥

मर्दन से सम्बन्ध रखने वाला वशीकरण आदि प्रयोग करता है वह महामोह को प्राप्त करता है । इस प्रकार महामोहनीय कर्म बन्धन की उपार्जना करता हुआ 'संवर' मार्ग से पतित होकर 'आस्रव' मार्ग में प्रवृत्ति करने लगजाता है । उक्त उपदेश करने वाला चाहे किसी कारण से भी उपदेश करे वह उक्त कर्म के बन्ध में अवश्य आजायगा ॥ २७ ॥

अब अठाईसवें मोहनीयस्थान का निरूपण करते हैं-'जे य' इत्यादि ।

जो व्यक्ति देव अथवा मनुष्य सम्बन्धी कामभोगों की अतृप्ति से तीव्र अभिलाषा करता है वह महामोह प्राप्त करता है ॥२८॥

અનુસાર પ્રાણિઓના વિનાશની સાથે સંબંધ રાખવાવાળા વશીકરણ આદિ પ્રયોગ કરે છે તે મહામોહને પ્રાપ્ત થાય છે

આ પ્રકારે મહામોહનીય કર્મ બન્ધનનું ઉપાર્જન કરતા 'संवर' માર્ગથી પતિત થઈને 'आस्रव' માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવા લાગી જાય છે ઉકત ઉપદેશ કરવાવાળા ગમે તે કારણથી ઉપદેશ કરે છતાં તે ઉકત કર્મના બંધનમા અવશ્ય આવશે (૨૭)

હવે અઠયાવીસમા મોહસ્થાનનુ નિરૂપણ કરે છે-'जे य' ઇત્યાદિ

જે વ્યકિત દેવ અથવા મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોની અતૃપ્તિથી તીવ્ર અભિલાષા રાખે છે તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે. (૨૮)

अथैकोनत्रिंशत्तमं मोहनीयस्थानं निरूपयति 'इड्ढी' इत्यादि।

मूलम्–इड्ढी जुई जसो वण्णो, देवाणं बलवीरियं।
तेसिं अवण्णवं बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥ २९ ॥

छाया–ऋद्धिर्द्युतिर्यशो वर्णो, देवानां बलवीर्यम्।
तेषामवर्णवान् बालो, महामोहं प्रकुरुते ॥ २९ ॥

टीका–'इड्ढी'–इत्यादि। यः कश्चित् देवानाम् ऋद्धि=सम्पत्तिः द्युतिः=कान्तिः, यशः, वर्णः=गौरप्रभृतिः बल=शारीरिकं, वीर्यं=जीवसमुत्पन्नं च वर्तते, तेषां=देवर्द्ध्यादीनां पदार्थानाम् अवर्णवान्=निन्दकः, अत एव बालः=बालसदृशोऽज्ञानी, अर्थाद् देवर्द्धिप्रभृतिनिन्दको भवति स महामोहं प्रकुरुते ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशत्तमं मोहनीयस्थानं निरूपयति–'अपस्समाणो' इत्यादि।

मूलम्–अपस्समाणो पस्सामि, देवे जक्खे य गुज्झगे।
अण्णाणी जिणपूयट्ठी, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३० ॥

छाया–अपश्यन् पश्यामि, देवान् यक्षांश्च गुह्यकान्।
अज्ञानी जिनपूजार्थी, महामोहं प्रकुरुते ॥ ३० ॥

टीका–'अपस्समाणो'–इत्यादि। योऽज्ञानी=ज्ञानविकलो मूढ इति यावत् जिनपूजार्थी–जिनानां पूजेव पूजा तामर्थयितुं शीलमस्य स तथा='जिनवदादरसत्कारादि ममापि भवतु' इति वासनावासितान्तःकरणः सन् देवान् यक्षान्

अब उनतीसवें महामोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं—'इड्ढी' इत्यादि।

देवों की ऋद्धि, कान्ति, यश, गौर आदि वर्ण तथा शारीरिक बल और मानसिक वीर्य स्वयंसिद्ध हैं, उनकी जो अज्ञानी मनुष्य निन्दा करता है वह महामोह प्राप्त करता है ॥ २९ ॥

अब तीसवें मोहनीयस्थान का वर्णन करते हैं–'अपस्समाणो' इत्यादि।

जो अज्ञानी, 'जिन भगवान के समान मेरा भी आदर–

હવે ઓગણત્રીસમા મહામોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે–'इड्ढी' ઇત્યાદિ

દેવોની ઋદ્ધિ, કાન્તિ, યશ, ગૌર આદિ વર્ણ તથા શારીરિક બલ અને માનસિક વીર્ય સ્વયંસિદ્ધ છે તેની જે અજ્ઞાની મનુષ્ય નિંદા કરે છે તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે (૨૯)

હવે ત્રીસમા મોહનીયસ્થાનનું વર્ણન કરે છે-"अपस्समाणो" ઇત્યાદિ.

જે અજ્ઞાની 'જિન ભગવાનના સમાન મારો પણ આદર સત્કાર થાય' એવા

तथा गुह्यकान् च अपश्यन्=लोचनगोचरान् न कुर्वन् अहं पश्यामि=चक्षुषा तान् साक्षात्करोमीति स्वकीयामसत्यपणक्रीतां कीर्तिं वितनोति स महामोहं प्रकुरुते ॥ ३० ॥

पूर्वोक्तलक्षणानि मोहनीयस्थानानि त्रिंशद्विधानि निरूप्य तान्युपसंहरन् गाथापञ्चकं सदुपदेशप्रवर्तकतया वर्णयति-'एए' इत्यादि ।

मूलम्--एए मोहगुणा वुत्ता, कम्मंता चित्तवद्धणा ।
जे तु भिक्खु विवज्जेज्जा, चरिज्जत्तगवेसए ॥ १ ॥

छाया-एए मोहगुणा उक्ताः, कर्मान्ताश्चित्तवर्द्धनाः ।
याँस्तु भिक्षुर्विवर्जयेच्चरेदात्मगवेषकः ॥ १ ॥

टीका-'एए'-इत्यादि । एते=अनन्तर ये 'जे केइ' इति प्रथममोहनीयस्थानप्रतिपादकगाथामारभ्य 'अपस्समाणो' इति त्रिंशत्तममोहनीयस्थानप्रतिपादकगाथापर्यन्तेन निरूपिता मोहगुणाः=मोहानां=मोहसाधनीभूतमोहनीयकर्मणां मोहजनक गुणा मोहगुणाः, शाकपार्थिवादित्वान्मध्यमपदलोपः, ते कर्मान्ताः-ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्मैव अन्तः=अवसानं परिणामो येषां ते क-

---

सत्कार' हो ऐसे विचार वाला होकर देव यक्ष गुह्यक आदि को न देखता हुआ भी कहता है कि-"मैं इनको देखता हूँ" वह महामोह प्राप्त करता है ॥ ३० ॥

इस प्रकार महामोहनीय कर्म के तीस स्थानों का वर्णन कर उनका उपसंहार करते हुए पाँच गाथाओं से सदुपदेश का वर्णन करते हैं—'एए' इत्यादि ।

'जे केई' इस प्रथम मोहनीयस्थान का प्रतिपादन करने वाली गाथा से आरंभकर 'अपस्समाणो' इस तीसवाँ मोहनीयस्थान प्रतिपादक गाथा तक निरूपित किये हुए मोहका साधन मोहनीय कर्म हैं ।

વિચારવાળો થઇને દેવ યક્ષ ગુહ્યક આદિને ન જોતા કહે છે કે-'હું તેને જોઉં છું' તે મહામોહ પ્રાપ્ત કરે છે (૩૦)

આ પ્રકારે મહામોહનીય કર્મનાં ત્રીસ સ્થાનોનું વર્ણન કરીને તેનો ઉપસંહાર કરતા પાંચ ગાથાથી સદુપદેશનું વર્ણન કરે છે-'एए' ઇત્યાદિ

'जे केइ' આ પ્રથમ મોહનીયસ્થાનનુ પ્રતિપાદન કરવાવાળી ગાથાથી આરંભ કરીને 'अपस्समाणो' એ ત્રીસમા મોહનીયસ્થાનપ્રતિપાદક ગાથા સુધી નિરૂપણ કરેલા મોહના સાધન મોહનીય કર્મ છે તીર્થંકરોએ એ મોહજનક ગુણ અશુભકર્મરૂપ

र्मान्ताः=अशुभकर्मरूपफलवन्तः, अत एव चित्तवर्द्धनाः-अशुभवासनाभिर्वर्द्धयन्ति=घृतसमिद्भिर्वह्निमिव विशालयन्तीति वर्द्धनाः, चित्तस्य=अन्तःकरणस्य वर्द्धनाश्चित्तवर्द्धनाः=अशुभभावनाभिरात्मविमुखतया चित्तभ्रमणकारकाः उक्ताः=भगवद्भिर्जिनैः कथिताः, यान् तु-आत्मगवेषकः=आत्मार्थी, आप्तगवेषक इति च्छायापक्षे आप्तानां तीर्थङ्कराणां गवेषकः=तद्वचनानुसरणपरायणो भिक्षुः=मुनिः विवर्जयेत्=त्यजेत्, तथा तान् परित्यजन् चरेत्=संयममार्गे विहरेत् ॥ १ ॥

पुनरप्युपदिशति-'जंपि' इत्यादि ।

मूलम्-जं पि जाणे इओ पुव्वं, किच्चाकिच्चं बहुजडं ।
तं वंता ताणि सेविज्जा, जेहिं आयारवं सिया ॥२॥

छाया-यदपि जानीयादितः पूर्वं, कृत्याकृत्यं बहुजडम् ।
तद् वमित्वा तानि सेवेत, यैराचारवान् स्यात् ॥ २ ॥

टीका-'जपि'-इत्यादि । इतः=अस्मात् प्रव्रज्याकालात् पूर्वं=प्राग् यदपि=यत्किञ्चिदपि स्वकृतं=बहुजडम्=अज्ञानबहुलं कृत्याकृत्यं-कृत्यम्=अविहि-

---

तीर्थंकरों ने ये मोहजनक गुण अशुभ कर्मरूप फल का देने वाले, अतएव जैसे घी और समिध (इन्धन) से अग्नि की वृद्धि होती है उसी तरह अन्तःकरण की वृद्धि करने वाले, और अशुभ भावना से आत्मविमुख होने से चित्त में भ्रमणा उत्पन्न करने वाले कहे हैं। जो भिक्षु आत्मा की गवेषणा में लगा है वह इनको छोडकर संयम-क्रिया में प्रवृत्ति करे । यहाँ 'आप्तगवेषक' ऐसी छाया करने पर इसका दूसरा अर्थ भी होता है-आप्त का अर्थ तीर्थंकर, उनके गवेषक अर्थात् उनके वचन-अनुसार प्रवृत्ति करने वाला मुनि उन महामोहस्थानों को छोडकर संयममार्ग में प्रवृत्ति करे ॥ १ ॥

ફલને દેવાવાળા, હોવાથી જેમ ઘી તથા સમિધ (બળતણુ) થી અગ્નિની વૃદ્ધિ થાય છે તેવીજ રીતે અન્ત કરણની વૃદ્ધિ કરવાવાળા, અશુભભાવનાથી આત્મવિમુખ હોવાથી ચિત્તમાં ભ્રમણા ઉત્પન્ન કરવાવાળા કહ્યા છે જે ભિક્ષુ આત્માની શોધમા લાગેલા હોય તેઓએ તેને છોડીને સયમ ક્રિયામા પ્રવૃત્તિ કરવી અહી 'आप्तगवेषक' એવી છાયા કરવાથી તેનો બીજો અર્થ પણ થાય છે-આપ્તનો અર્થ થાય છે તીર્થંકર, તેના ગવેષક અર્થાત્ તેના વચન-અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા મુનિએ તે મહામોહસ્થાનોને છોડીને સયમ માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવી (૧)

तानुष्ठानम् , अकृत्यं=पापचरणं जानीयात्=स्वज्ञानविषयीभवेत् तत्सर्वं वमित्वा=उद्गील्य शुभभावनया हृदयतो निःसार्य तानि=आप्तानुष्ठितानि सेवेत=अनुतिष्ठेत् यैः=अनुष्ठीयमानैरात्मा आचारवान्=साध्वाचारसम्पन्न, स्याद्=भवेत् ॥२॥

पुनरप्याह-'आयारगुत्तो' इत्यादि ।

मूलम्-आयारगुत्तो सुद्धप्पा, धम्मे ठिच्चा अणुत्तरे ।
तओ वमे सए दोसे, विसमासीविसो जहा ॥३॥

छाया-आचारगुप्तः शुद्धात्मा, धर्मे स्थित्वाऽनुत्तरे ।
ततो वमेत् स्वकान् दोषान् विषमाशीविषो यथा ॥३॥

टीका-'आयारगुत्तो'-इत्यादि । आचारगुप्तः-गुप्तः=सुरक्षितः सावधानतयाऽनुष्ठितः आचारः=पञ्चविधसाध्वाचारो येन स आचारगुप्तः, अत्र प्राकृतत्वाद् गुप्तशब्दस्य न पूर्वप्रयोगः । यद्वा-आचारेण गुप्तः=सुरक्षितः, अत एव शुद्धात्मा=शुद्धो=निर्मल आत्मा=अन्तःकरणं यस्य स तथा, अनुत्तरे-अविद्यमान उत्तरः=उत्तमः परो यः सोऽनुत्तरः=अनुत्तमस्तस्मिन=श्रेष्ठतरे धर्मे=श्रुतचारित्र-

---

फिर भी उपदेश करते हैं-'जंपि जाणे' इत्यादि ।

इस प्रव्रज्याकाल से पूर्व जो कुछ भी अपने किये हुए अज्ञानबहुल कृत्य-अविहित का विधान और अकृत्य-पापाचरण को जान लेवे तब उन सबको हृदय की भावना से समूल निकालकर उन्हीं कृत्यों का सेवन करे कि जिन के सेवन से आत्मा आचारवान्-सदाचारी बने ॥ २ ॥

और भी कहते हैं-'आयारगुत्तो' इत्यादि ।

जो पाँच प्रकार के आचार का पालने वाला, अथवा आचार से सुरक्षित अतएव शुद्धात्मा मुनि अनुत्तर-सर्वश्रेष्ठ धर्म में-श्रुत-

---

વળી પણ ઉપદેશ કરે છે-'जंपि जाणे' ઇત્યાદિ

આ પ્રવ્રજ્યાકાલથી અગાઉ જે કાંઇ પણ પોતાના કરેલા અજ્ઞાનબહુલ કૃત્ય-અવિહિતના વિધાનને અને અકૃત્ય-પાપાચરણને જાણી લ્યે ત્યારે તે બધાનો હૃદયની ભાવનાપૂર્વક સમૂળ નાશ કરીને તે આપ્તવચનોનું પાલન કરે કે જેના પાળવાથી આત્મા આચારવાન થાય (૨)

વળી પણ કહે છે-'आयारगुत्तो' ઇત્યાદિ

જે મુનિ પાંચ પ્રકારના આચારના પાળવાવાળા અથવા આચારથી સુરક્ષિત એટલેજ શુદ્ધાત્મા મુનિ અનુત્તર-સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મમાં-શ્રુતચારિત્રલક્ષણ ધર્મમાં રહીને ત્યાર

लक्षणे स्थित्वा=तत्पालकतयाऽवस्थाय ततः=उत्कृष्टधर्मावस्थानानन्तरम्, आशीविषः=दंष्ट्राविषः सर्पो विषं=गरलं यथा=येन प्रकारेण वमति=उद्गिलति तथा स्वकान्=निजान् दोषान्=विषयकषायरूपान् वमेत्=त्यजेत् ॥ ३ ॥

अथ-उक्तगुणसम्पन्न साधुः किं किं प्राप्नोतीत्याह-'सुचत्तदोसे' इत्यादि।

मूलम्-सुचत्तदोसे सुद्धप्पा, धम्मट्ठी विदितावरे ।
इहेव लभए किर्त्ति, पेच्चा य सुगइं वरं ॥४॥

छाया-सुत्यक्तदोषः शुद्धात्मा, धर्मार्थी विदितापरः ।
इहेव लभते किर्तिं, प्रेत्य च सुगतिं वराम् । ४ ।

टीका-'सुचत्तदोसे'-इत्यादि । सु=सुष्ठु=सम्यक्प्रकारेण विवेकेन त्यक्ताः=वर्जिताः दोषाः-अज्ञानमिथ्यात्वाविरतिलक्षणा येन स तथा, अत एव शुद्धात्मा=पापकृत्यपरित्यागेन निर्मलान्तःकरणो धर्मार्थी=श्रुतचारित्ररूपधर्मानुष्ठानाभिलाषी विदितापरः-विदितो=ज्ञातः अपरः-न परः=उत्कृष्टो यस्मादित्यपरो मोक्षो येन स तथा=ज्ञातमोक्षस्वरूपः सन् इहैव=मर्त्यलोक एव कीर्तिं=प्रशंसारूपं यशः प्रेत्य=भवान्तरे वरां=श्रेष्ठां सुगतिं=शोभनगतिं देवलोकत्वरूपां मुक्तिं च लभते=प्राप्नोति ॥ ४ ॥

चारित्रलक्षण धर्म में रहकर तदनन्तर जैसे सर्प जहर का वमन करता है वैसे ही अपने विषयकषायरूपी दोषों का वमन करे ॥ ३ ॥

उक्तगुणसम्पन्न साधु क्या२ प्राप्त करता है ? उसका वर्णन करते हैं—'सुचत्तदोसे' इत्यादि ।

जिसने विवेकसे अज्ञान मिथ्यात्व आदि दोषों का त्याग किया है ऐसा, अतएव पापकृत्य के परित्याग से शुद्ध अन्तःकरणवाला, श्रुतचारित्ररूपी धर्म का अनुष्ठान करने वाला, मोक्ष को जानने वाला

પછી જેમ સર્પ સર્વ ઝેરનુ વમન કરે છે તેમજ પોતાના વિષયકષાયરૂપી દોષોનુ વમન કરે. (૩

ઉક્તગુણસંપન્ન સાધુ શું શું પ્રાપ્ત કરે છે તેનુ વર્ણન કરે છે-'सुचत्तदोसे' ઇત્યાદિ

જેણે વિવેકથી અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ આદિ દોષોનો ત્યાગ કર્યો હોય એવા એટલે પાપકૃત્યના પરિત્યાગથી શુદ્ધ અન્તઃકરણવાળા, શ્રુતચારિત્રરૂપી ધર્મનું અનુષ્ઠાન કર-

मूलम्-एवं अभिसमागम्म, सूरा दढपरक्कमा ।
सव्वमोहविणिम्मुक्का,-जाइमरणमइक्किया ॥५॥त्तिबेमि॥

छाया-एवमभिसमागम्य, शूरा दृढपराक्रमाः ।
सर्वमोहविनिर्मुक्ता,-जातिमरणमतिक्रान्ताः ॥५॥ इति ब्रवीमि ॥

टीका-'एवं' इत्यादि। एवम्=अनेन प्रकारेण अभिसमागम्य=विज्ञाय शूराः=परीषहोपसर्गसहनसमर्थाः दृढपराक्रमाः=तपःसंयमे निश्चलवीर्यप्रकाशकाः सर्वमोहविनिर्मुक्ताः = पूर्वोक्तसकलविधमोहनीयकर्मवियुक्ताः मोहादिसकलकर्म-रहिता इत्यर्थः, जातिमरणं=जातिः-जननं मरणं चेत्यनयोः समाहारस्तत् अति-क्रान्ताः=पारितवन्तो भवन्ति जन्म-मरणमुल्लङ्घयन्ति, अचलमरुजमक्षयं शिवं प्राप्नुवन्तीति भावः ॥ ५ ॥

इस लोक में कीर्ति को पाकर भवान्तर में सुगति और मुक्ति की प्राप्ति करता है ॥ ४ ॥

और भी कहते हैं-'एवं' इत्यादि ।

इस प्रकारसे दोषों का परित्याग करके परीषह उपसर्गों के सहन करने में समर्थ, तप और संयम में पराक्रम फोडने वाला, मोह आदि सकल कर्म से रहित होता हुआ जन्म और मरण का पार करने वाला हो जाता है, अर्थात् जन्म मरण मिटाकर अचल, अरुज, अक्षय शिवपद की प्राप्ति करता है ॥ ५ ॥

વાવાળા, મોક્ષને સમજવાવાળા, આ લોકમા કીર્તિ મેળવીને ભવાન્તરમાં સુગતિ તથા મુકિતની પ્રાપ્તિ કરે છે (૪)

વળી પણ કહે છે-'एवं' ઇત્યાદિ

આ પ્રકારે દોષોનો પરિત્યાગ કરીને પરીષહ ઉપસર્ગને સહન કરવામાં સમર્થ તપ અને સયમમા પરાક્રમ બતાવનારા, મોહ આદિ સકલકર્મથી રહિત થતા જન્મ અને મરણને પાર કરવાવાળા થઇ જાય છે. અર્થાત્ જન્મ મરણ મટાડી દઇને અચલ, અરૂજ, અક્ષય શિવપદની પ્રાપ્તિ કરે છે. (૫)

इति ब्रवीमि-सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनं प्रति कथयति-हे जम्बूः! इति=भगवन्महावीरस्वामिमुखाद् यथा श्रुतं तथा ब्रवीमि=त्वां प्रवच्मि ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा
कलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनशास्त्राचार्य'- पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
-बालब्रह्मचारि - जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर
पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायाम्
"श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य" मुनिहर्षि-
ण्याख्यायां व्याख्यायाम्-महा-
मोहनीय स्थानाख्यं नवम-
मध्ययनं समाप्तम् ॥९॥

❀

सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं कि-हे जम्बू! भगवान् महावीर स्वामी के मुख से जैसा सुना वैसा ही मैं तुझको कहता हूँ।

इति दशाश्रुतस्कन्ध सूत्र की मुनिहर्षिणी
टीका के हिन्दी अनुवाद
में नौवाँ अध्ययन
समाप्त हुआ ॥ ९ ॥

❀

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે -હે જમ્બૂ! ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મુખેથી જેવું સાભળ્યુ તેવુજ હુ તમને કહું છું

શ્રી દશાશ્રુતસ્કન્ધ સૂત્રની મુનિહર્ષિણી ટીકાના ગુજરાતી
અનુવાદમાં નવમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું (૯)

❀

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

नवमाध्ययने महामोहनीयस्थानानि वर्णितानि । कदाचित्तद्वशंवदः साधुस्तपस्यन् निदानकर्म समाचरति । मोहप्रभावेण कामभोगवाञ्छा हृदये प्रादुर्भवति, तां पूरयितुं तीव्रवाञ्छया स निदानकर्म करोति, अस्य कर्मणोऽयमेव परिणामः – तस्य सेच्छाऽऽयतिपर्यन्तं तिष्ठति, येनासौ भूयो भूयो जन्ममरणबन्धनमासादयति । अतोऽस्मिन्नध्ययने निदानकर्मैव विविच्यते, अयमेव नवमाध्ययनेन सहास्य दशमाध्ययनस्य सम्बन्धः ।

इदमध्ययनम् 'आयति'-नामकम्' यो जनो निदानकर्म कुर्यात् तत्फलं भोक्तुमवश्यमेव नवीनं जन्म तस्य ग्राह्यं स्यात् । आयनम्-आयतिः=लाभः, कस्य

दशवां अध्ययन

नववें अध्ययन में तीस महामोहनीयस्थानों का निरूपण किया है । साधु कदाचित् उनके वशवर्ती होकर तप करते हुए निदान कर्म करता है । मोह के प्रभाव से कामभोगों की इच्छा उसके चित्त में जाग उठती है । इस इच्छा की पूर्ति के लिए तीव्रवांछा से वह 'निदान' नियाणा करता है । परिणाम यह होता है कि उसकी वह इच्छा 'आयति' अर्थात् आगामी काल तक बनी रहती है, जिससे वह फिर जन्म मरण के बन्धन में फंसा रहता है । अतः इस अध्ययन में 'निदान' कर्म का ही निरूपण करते हैं । यही नववें अध्ययन के साथ दशवें अध्ययन का सम्बन्ध है ।

इस अध्ययन का नाम 'आयति' है । जो व्यक्ति निदानकर्म

અધ્યયન દશમું

નવમા અધ્યયનમા ત્રીસ મહામોહનીયસ્થાનોનું નિરૂપણ કર્યું છે સાધુ કદાચિત્ મોહના વશવર્તી હોય તપ કરતા કરતા નિદાન કર્મ કરે છે મોહના પ્રભાવથી કામભોગોની ઇચ્છા તેના ચિત્તમા જાગૃત થાય છે એ ઇચ્છાની પૂર્તિ માટે તીવ્રવાચ્છાથી તે 'निदान' નિયાણા કરે છે પરિણામ એ આવે છે કે-તેની તે ઇચ્છા 'आयति' અર્થાત્ આગામી કાલ સુધી રહી જાય છે જેથી તે પાછો જન્મ મરણના બન્ધનમાં ફસાઈ રહે છે, તેથી આ અધ્યયનમા નિદાનકર્મનુંજ નિરૂપણ કરે છે. આજ નવમા અધ્યયનની સાથે દશમા અધ્યયનનો સંબંધ છે

આ અધ્યયનનું નામ 'आयति' છે. જે વ્યકિત નિદાનકર્મ કરે તેને તેનું ફળ ભોગવવા માટે અવશ્યમેવ નવો જન્મ ગ્રહણ કરવો પડે છે 'आयति' શબ્દનો વ્યુ-

लाभः? इति चेद् उच्यते–जन्म–मरणयोरिति बोध्यम् । लाभ एवायतिः कथ्यते।

अयं लाभो द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः । द्रव्यलाभश्चतुर्गतिभ्रमणरूपः। भावलाभो ज्ञानादिप्राप्तिरूपः। संसारचक्रे परिभ्राम्यन् आत्मा द्रव्यलाभमधिकरोति। किन्तु यदा स संसारचक्रत उपरमते तदा ज्ञानादिकं भावलाभमधिकृत्य मोक्षपदमुपैति। प्रकृताध्ययने द्विविधलाभो वर्णितः। अस्यादिममिदं सूत्रम्–'तेणं कालेणं' इत्यादि।

मूलम्–तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नामं नगरे होत्था। वण्णओ गुणसिलए चेइए। रायगिहे नगरे सेणिए राया होत्था, रायवण्णओ। एवं जहा उववाइए जाव चेल्ल-

---

करेगा उसको उसका फल भोगने के लिए अवश्य ही नया जन्म ग्रहण करना पडेगा। 'आयति' शब्द का व्युत्पत्ति द्वारा यह अर्थ होता है कि—'आयनम्–आयतिः' अर्थात् लाभ। किसका लाभ ? उसके उत्तर में 'जन्म मरण का लाभ' ऐसा कहा जाता है। लाभ ही 'आयति' कहाता है।

यह लाभ द्रव्य और भाव के भेद से दो प्रकार का है। द्रव्यलाभ–चारो गतिरूप होता है। भावलाभ–ज्ञानादि की प्राप्तिरूप है। संसारचक्र में परिभ्रमण करता हुआ आत्मा 'द्रव्यलाभ' की प्राप्ति करता है, किन्तु जब वह इस संसारचक्र से विराम पाता है तब 'भावलाभ' ज्ञानादि की प्राप्ति कर मोक्षपद को पाता है। इस अध्ययन में दोनों प्रकार के लाभों का वर्णन किया गया है। इसका प्रथम सूत्र यह है—'तेणं कालेण' इत्यादि।

त्पत्ति द्वारा એ અર્થ થાય છે કે– 'आयनम्–आयतिः' અર્થાત્ લાભ, શેનો લાભ? તેના ઉત્તરમા 'જન્મ મરણનો લાભ' એમ કહેવાય છે લાભજ આયતિ કહેવાય છે

આ લાભ દ્રવ્ય તથા ભાવ એવા ભેદથી બે પ્રકારનો છે દ્રવ્યલાભ–ચારેય ગતિરૂપ હોય છે ભાવલાભ–જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિરૂપ છે સસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતો આત્મા દ્રવ્યલાભની પ્રાપ્તિ કરે છે. કિંતુ જ્યારે તે આ સંસાર ચક્રથી વિરામ પામે છે ત્યારે 'ભાવલાભ' જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ કરી મોક્ષપદને પામે છે. આ અધ્યયનમાં બેઉ પ્રકારના લાભોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, આનું પ્રથમ સૂત્ર આ છે:– 'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

णाए सद्धिं जाव विहरइ। तए णं से सेणिए राया अण्णया कयाइं ण्हाए, कयबलिकम्मे, कयकोउयमंगलपायच्छित्ते, सिरसा कंठमालकडे, आविद्धमणिसुवण्णे, कप्पियहारद्धहारतिसरयपालंब-पलंबमाण-कडिसुत्तयकयसोहे पिणद्धगेवेज्जअंगुलिज्जगे. जाव कप्परुक्खए चेव अलंकियविभूसिए णरिंदे सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं जाव ससिव्व पियदंसणे णरवई जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सीहासणवरंसि पुरत्थाभिमुहे निसीयइ। निसीइत्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी ॥सू०१॥

छाया-तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमभवत्। वर्णकः। गुणशिलकं चैत्यम्। राजगृहे नगरे श्रेणिको राजाऽभवत्, राजवर्णको यथौपपातिके यावत् चेल्लणया सार्द्धं यावद् विहरति, ततः खलु स श्रेणिको राजा अन्यदा कदाचित् स्नातः कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः शिरसा कण्ठे मालकृतः, आविद्धमणिसुवर्णः, कल्पितहारार्द्धहारत्रिसरिकप्रालम्बप्रलम्बमानकटिसूत्रकृतशोभः, पिनद्धग्रैवेयाङ्गुलीयकः, यावत्कल्पवृक्ष इवालङ्कृतविभूषितो नरेन्द्रः सकोरण्टकमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन यावत्, शशीव प्रियदर्शनो नरपतिर्यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला, यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरे पौरस्त्याभिमुखो निषीदति, निषद्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत् ॥ सू० १ ॥

टीका-'तेणं कालेणं'-इत्यादि। तस्मिन् काले=चतुर्थारकलक्षणे तस्मिन् समये हीयमानलक्षणे 'राजगृहं'=राजगृह इति शब्देन कथ्यमानं नाम=प्रसिद्धं नगरं=मूलनगरम्-अभवत्=आसीत्। वर्णकः=वर्णनकारकः 'राजगृहस्ये'-ति शेषः 'रिद्धत्थिमियसमिद्धे' इत्यादिशब्दसङ्ग्रह औपपातिकसूत्रोक्तचम्पानगरी-

इस अवसर्पिणीकाल के चौथे आरे के अन्तिम भाग में राजगृह नामका एक नगर था। राजगृह नगर का वर्णन औपपातिक

આ અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરાના અન્તિમ ભાગમાં રાજગૃહ નામનુ નગર હતુ રાજગૃહ નગરનુ વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમા ચપાનગરીના સમાન જાણવું જોઈએ

वद् विज्ञेयः। गुणशिलकं=गुणशिलकनामकं चैत्यम्=उद्यानम् आसीदिति शेषः। तत्र=तस्मिन् राजगृहे नगरे श्रेणिको राजाआसीत्। राजवर्णकः—राज्ञः समस्त-वर्णनकारकः शब्दो यथा=येन प्रकारेण औपपातिके वर्तते तथाऽत्राऽपि ज्ञातव्यः। श्रेणिको राजा यावत् 'यावत्'—शब्देन चेल्लणावर्णनम् औपपातिकसूत्रोक्तधारिणीवद् विज्ञेयम्। तया चेल्लणया देव्या सार्द्धं यावत्-'यावच्छब्देन'—अनुरक्तः इष्टान् शब्दस्पर्शरसरूपगन्धान् पञ्चविधान् मानुष्यकान् कामभोगान् भुञ्जानो विहरति। ततः खलु श्रेणिको राजा अन्यदा=अन्यस्मिन् काले कदाचित् स्नातः=कृतदेहादिशुद्धिः कृतबलिकर्मा=कृतवायसादिबलिविधिः, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः—कृतमषीपुण्ड्रदुःस्वप्ननाशकमाङ्गल्य-सर्षपदध्यक्षतचन्दनदूर्वादिधारणरूपप्रायश्चित्तः, शिरसा=मस्तकेन कण्ठे मालकृतः=ग्रीवायां धृतमालः, आवि-

सूत्र में चम्पानगरी के समान जानना चाहिए। उसके बाहर गुणशिलक नामका एक उद्यान था। उस राजगृह नाम के नगर में श्रेणिक नामका एक राजा रहता था। राजा का वर्णन भी औपपातिकसूत्र में कोणिक का है ऐसा यहाँ भी जानना चाहिए। चेलणा नामकी उसकी पट्टरानी थी। इसका वर्णन भी औपपातिकसूत्र में कहे हुए धारिणी के समान जानना। श्रेणिक राजा उस चेल्लणा रानी के साथ अनुरक्त होकर इष्ट शब्दादि पाँच प्रकार के मनुष्य-सम्बन्धी काम-भोगों को भोगता हुआ विचरता था। अनन्तर वह श्रेणिक राजा कोई समय स्नान कर कौआ आदि को जिसने बलि—अन्न का भाग दिया, भाल में मषि तिलक आदि क्रिया और दुःस्वप्न के दोष का निवारण करने के लिए प्रायश्चित्त-अर्थात् दही चावल चन्दन और दूर्वा आदि को धारण किया। ग्रीवा में माला धारण की। वैडूर्य

તેની બહાર ગુણશિલક નામનુ એક ઉદ્યાન હતુ. ને રાજગૃહ નામના નગરમાં શ્રેણિક નામે એક રાજા રહેતા હતા, રાજાનુ વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમા કોણિકનુ છે તેવું જ અહીં પણ જાણી લેવુ જોઇએ ચેલણા નામે તેની પટ્ટરાણી હતી તેનુ વર્ણન પણ ઔપપાતિકમા કહેલુ ધારિણીના સમાન જાણવુ શ્રેણિક રાજા તે ચેલણા રાણીની સાથે અનુરકત થઇને ઇષ્ટ શબ્દાદિ પાચ પ્રકારના મનુષ્યસબધી કામભોગોને ભોગવતા વિચરતો હતો પછી તે કોણિક રાજાએ કોઇ સમયે સ્નાન કરી કાગડા આદિને બલિ (અન્નભાગ) આપ્યોં કપાળમા તિલક આદિ કર્યું અને દુ:સ્વપ્નાના દોષનુ નિવારણ કરવા માટે પ્રાયશ્ચિત્ત-અર્થાત્ દહી ચોખા ચન્દન તથા દુર્વા આદિ ધારણ કર્યાં. ડોકમા માળા

द्धमणिसुवर्णः-आविद्धाः=जटिताः संयोजिता निषक्ता इति यावत् मणयो=वैडूर्यनीलप्रवालादयो यत्र तानि आविद्धमणीनि तानि च सुवर्णानि अलङ्कारीभूतानि यस्य स तथा, यद्वा-मणिघटितानि भूषणरूपाणि सुवर्णानि लक्षणया सुवर्णमयानि भूषणानि आविद्धानि=श्रवणादिषु कुण्डलादितया परिहितानि विनियोजितानि येन स तथा, कल्पितहारार्द्धहार-त्रिसरिकप्रालम्बप्रलम्बमानकटिसूत्रकृतशोभः-कल्पितानि=परिहितानि हारः= अष्टादशसरिकः, अर्द्धहारः=नवसरिकः, त्रिसरिकश्च, प्रालम्बं=स्तवकः प्रलम्बमानं च तत् कटिसूत्रं चैतानि, तैः कृतशोभः=विहितच्छविः, पिनद्धग्रैवेयाङ्गुलीयकः-पिनद्धे=परिहिते ग्रैवेयकं=ग्रीवाऽऽभरणम् अङ्गुलीयकम्=अङ्गुलिभूषणं चेति ग्रैवेयाङ्गुलीयके येन स तथा, यावत् कल्पवृक्ष इव अलङ्कृतः=भूषितः, विभूषितः=विशेषेणालङ्कृतश्च नरेन्द्रो=नरपतिः सकोरण्टमाल्यदाम्ना-कोरण्टकः=वनस्पतिविशेषस्तस्य माल्यानि=मालायोग्यपुष्पाणि तेषां दाम, सकोरण्टकमाल्यदाम तेन ध्रियमाणेन=धार्यमाणेन छत्रेण यावत् शशीव=चन्द्र इव चन्द्रतुल्यः आह्लादकत्वात् प्रियदर्शनो नरपतिः=श्रेणिकराजः यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने बाह्या=बहिर्भूप्रदेशस्था उपस्थानशाला=आस्थानमण्डपः, यत्रैव सिंहासनं=

नील शङ्ख प्रवाल आदि मणियों से जडे हुए सोने के आभूषण पहिने। अथवा मणि आदि से बनाये हुए गहने एवं सोने के गहने कान हाथ आदि में धारण किये। अठारह लडी का नवलडी का तथा तीन लडीका हार पहना। जिस में झुम्बक लटक रहा है ऐसा कटिसूत्र-कन्दोरा पहना। हाथ में अंगुठियाँ पहनीं। ग्रीवा के आभूषण धारण किये। इस प्रकार वह कल्पवृक्ष के समान आभूषणों से सुसज्जित हो गया। फिर वह कोरण्टक वृक्ष के पुष्पों की मालायुक्त छत्र धारण कर चन्द्रमा के समान प्रिय दर्शन वाला राजा जहाँ पर बाहर की उपस्थानशाला थी, जहाँ पर सिंहासन था, वहाँ आये। वहाँ आकर

ધારણ કરી વૈડૂર્ય નીલ શંખ પ્રવાલ આદિ મણિઓથી જડેલા સોનાના આભૂષણ પહેર્યાં અથવા મણિ આદિથી જડેલા ઘરેણાં અને સોનાના ઘરેણા કાન હાથ આદિમાં ધારણ કર્યાં. અઢાર સરનો, નવ સરનો તથા ત્રણ સરવાળો, એવા હાર પહેર્યાં જેમાં ઝુમખું લટકી રહ્યું છે, એવું કટિસૂત્ર-કંદોરો પહેર્યો હાથમા વીંટીઓ પહેરી ડોકનાં ઘરેણા ધારણ કર્યાં. એ પ્રકારે તે આભૂષણોથી સુસજ્જિત થઇ કલ્પવૃક્ષના સમાન સુન્દર થઈ ગયો પછી તે કોરણ્ટકવૃક્ષનાં પુષ્પોની માળાવાળું છત્ર ધારણ કરી ચન્દ્રમા સરખા પ્રિયદર્શનવાળો રાજા જ્યાં બહારની ઉપસ્થાન શાળા હતી, જ્યાં સિંહાસન

राजसिंहासनं तत्रैव उपागच्छति=समुपैति, उपागत्य च सिंहासनवरे=सिंहासनोत्तमे पौरस्त्याभिमुखः=पूर्वाभिमुखो निषीदति=उपविशति, निपद्य च कौटुम्बिकपुरुषान्=राजसेवकान् शब्दयति=आह्वयति स्म, शब्दयित्वा एवम्=वक्ष्यमाणम् अवादीत्=अवोचत् आदिशदिति यावत् ॥ सू० १ ॥

श्रेणिकराजस्य कौटुम्बिकान् प्रति वक्तव्यं प्रदर्शयति-'गच्छह णं' इत्यादि ।

मूलम्-गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया जाइं इमाइं रायगिहस्स णयरस्स बहिया तंजहा-आरामाणि य उज्जाणाणि य आएसणाणि य आयतणाणि य देवकुलाणि य सभाओ य पवाओ य पणियगिहाणि य पणियसालाओ य छुहाकम्मंताणि य वणियकम्मंताणि य कट्ठकम्मंताणि य इंगालकम्मंताणि य, वणकम्मंताणि य दब्भकम्मंताणि य, जे तत्थेव महत्तरगा आणट्ठा चिट्ठंति ते एवं वदह ॥ सू० २ ॥

छाया-गच्छत खलु यूयं देवानुप्रियाः । यानीमानि राजगृहस्य नगरस्य बहिस्तद्यथा-आरामानि चउद्यानानि चादेशनानि चायतनानि च देवकुलानि च सभाश्च प्रपाश्च पण्यगृहाणि च पण्यशालाश्च क्षुधाकर्मान्तानि च वाणिज्यकर्मान्तानि च काष्ठकर्मान्तानि चाङ्गारकर्मान्तानि च वनकर्मान्तानि च दर्भकर्मान्तानि च, ये तत्र महत्तरका आज्ञास्थास्तिष्ठन्ति तानेवं वदत ॥ सू० २ ॥

टीका-'गच्छह'-इत्यादि । भो देवानुप्रियाः ! यूयं खलु=निश्चयेन गच्छत=व्रजत यानि इमानि=वर्तमानानि आरामादीनि, राजगृहनगरस्य बहिः

वे पूर्व दिशा की ओर मुखकर उस श्रेष्ठ सिंहासन पर बैठकर राजसेवकों को बुलाया और उन से इस प्रकार कहने लगे ॥ सू० १ ॥

श्रेणिक राजाने राजपुरुषों को क्या कहा सो कहते हैं-'गच्छह णं' इत्यादि ।

हे देवानुप्रियो ! तुम जाओ और राजगृह नगर के बाहर जो

હતું ત્યા આવ્યો આવીને તે પૂર્વદિશા તરફ મુખ કરી તેણે શ્રેષ્ઠ સિંહાસન પર બેસીને રાજસેવકોને બોલાવ્યા અને તેમને આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યો (સૂ ૧)

શ્રેણિક રાજાએ રાજપુરુષોને શું કહ્યું તે કહે છે- **'गच्छह णं'** ઇત્યાદિ

હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે જાઓ અને:રાજગૃહ નગરની બહાર જે એ-આગળ બતા-

बाह्यप्रदेशे सन्ति तद्=आरामादिकं यथा—आरामाः=उपवनानि उद्यानानि=केलिवनानि च=पुनः आदेशनानि—आदिश्यते=उपदिश्यतेऽत्रेत्यादेशनानि=शिल्पशालाः च=पुनः आयतनानि=निर्णयस्थानानि धर्मशाला वा, देवकुलानि= व्यंतरनिवासस्थानानि च सभा=परिषत् प्रपाः=जलशालाः पण्यगृहाणि=हट्टशालाः पण्यशालाः=क्रय्यवस्तुशालाः, क्षुधाकर्मान्तानि—क्षुधाकर्मणो=बुभुक्षाकार्यस्य अन्तो=विनाशो यत्र तानि क्षुधाकर्मान्तानि=भोजनशालाः, वाणिज्यकर्मान्तानि=वाणिज्यव्यापारमण्डपाः, काष्ठकर्मान्तानि=काष्ठशालाः, अङ्गारकर्मान्तानि 'कोटलाघर' इति भाषाप्रसिद्धानि स्थानानि, वनकर्मान्तानि=वन्यकाष्ठव्यापारशालाः दर्भकर्मान्तानि दर्भाः=कुशादयः, उक्तं च—

"कुशाः काशा वल्वजाश्च, तथाऽन्ये तृणरोमशाः ।
मौञ्जाश्च शाद्वलाश्चैव, षड् दर्भाः परिकीर्तिताः ॥१॥" इति ॥

तेषां कर्मान्तानि=क्रयविक्रयव्यवहारशालाः। तत्र=आरामादिषु ये महत्तरकाः=अधिष्ठातारः आज्ञास्थाः = आज्ञाकारिणः तिष्ठन्ति=सन्ति तान् एवं=वक्ष्यमाणं वदत=कथयत ॥ सू० २ ॥

अथ श्रेणिकराजाज्ञां प्रदर्शयति—'एवं खलु' इत्यादि ।

मूलम्—एवं खलु देवाणुप्पिया ! सेणिए राया भंभसारे

ये-आगे कहे जाने वाले स्थान हैं, जैसे आराम उपवन, केलिवन, शिल्पशाला, निर्णयस्थान, धर्मशाला, देवकुल, सभा, जलशाला, हाटशाला, क्रय्य - खरीदने योग्य - वस्तुशाला, भोजनशाला, वाणिज्य-व्यापारमण्डप, लकडी के कारखानें, एवं कोयलों के जंगलों के और मुञ्ज आदि दर्भो के कारखाने, दर्भ छह प्रकार के होते हैं जैसे:— कुश, काश, वल्वज-घास विशेष तृणरोमश, मौंज और शाद्वल ॥ १ ॥

इनके अध्यक्ष - स्वामी जो आज्ञाकारी वहाँ रहते हैं, उनसे जाकर इस प्रकार कहो ॥ सू० २ ॥

વવામા આવતા સ્થાન છે જેવાકે—ઉપવન, કેલિવન, શિલ્પશાળા, નિર્ણયસ્થાન, ધર્મશાલા, દેવકુળ, સભા, જલશાળા, હાટશાળા, ક્રય્ય—ખરીદવા યોગ્ય—વસ્તુશાળા ભોજન શાળા, વાણિજ્ય—વ્યાપારમંડપ, લાકડાના કારખાના કે કોયલાના, જંગલોના, અને મુંજ આદિ દર્ભોનાં કારખાના, છ પ્રકારનાં થાય છે જેમકે—કુશ, કાશ, વલ્વજ, (એક પ્રકારનું ઘાસ) તૃણરોમશ મુંજ તથા શાર્વલ (૧) તે સ્થાનોના અધ્યક્ષ સ્વામી કે આજ્ઞાકારી જે ત્યાં રહે છે તેમને જઈને આ પ્રકારે કહો. (સૂ ૨)

आणवेइ–जहा णं समणे भगवं महावीरे आदिगरे तित्थयरे जाव संपाविउकामे पुव्वानुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्ज-माणे सुहं-सुहेणं विहरमाणे संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे इहमागच्छिज्जा, तया णं तुम्हे भगवओ महावीरस्स अहापडि-रूवं उग्गहं अणुजाणह, अहारिहं, सेणियस्स रन्नो भंभसारस्स एयमट्ठं पियं णिवेदह ॥ सू० ३ ॥

छाया–एवं खलु देवानुप्रियाः ! श्रेणिको राजा भम्भसार आज्ञापयति–यदा खलु श्रमणो भगवान् महावीर आदिकरस्तीर्थंकरो यावत्संप्राप्तुकामः पूर्वानु-पूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखं सुखेन विहरन्, संयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् इहागच्छेत्तदा खलु यूयं भगवतो महावीरस्य यथाप्रतिरूपमवग्रहमनु-जानीध्वं यथार्हं श्रेणिकाय राज्ञे भम्भसाराय एतमर्थ प्रियं निवेदयत ॥सू०३॥

टीका–'एवं खलु'–इत्यादि । हे देवानुप्रियाः ! श्रेणिको राजा भंभ-सारः एवं वक्ष्यमाणम् आज्ञापयति=निदिशति, आज्ञाप्यविषयमाह–'यदे'–त्यादि यदा=यस्मिन् काले खलु श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरः तीर्थकरः= तीर्यते=संसारसागरः पार्यतेऽनेनेति तीर्थ=द्वादशाङ्गप्रवचनं, तदाधारश्चतुर्विध-सङ्घ इति भावः, तत्करणशीलः यावत्–सम्प्राप्तुकामः–मोक्ष प्राप्तुकामः पूर्वा-नुपूर्व्या=अनुक्रमेण चरन् ग्रामानुग्रामं=ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन्=गच्छन् सुखं

अब श्रेणिक राजा की आज्ञा का वर्णन करते हैं—'एवं खलु' इत्यादि ।

श्रेणिक राजा भंभसार आज्ञा करता है कि – जब आदिकर तीर्थंकर अर्थात् जिसके द्वारा संसारसागर पार किया जाय उसको तीर्थ कहते हैं, वह द्वादशाङ्गरूप प्रवचन है, उसका आधार चार प्रकार का सघ, उसकी स्थापना करने वाले यावत् मोक्षगामी श्री भगवान् महावीर स्वामी अनुक्रम से सुखपूर्वक एक गाँव से दूसरे

હવે શ્રેણિક રાજાની આજ્ઞાનું વર્ણન કરે છે 'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

શ્રેણિક રાજા ભંભસાર આજ્ઞા કરે છે કે–જ્યારે આદિકર તીર્થંકર અર્થાત્ જેના દ્વારા સંસારસાગર પાર કરાય તેને તીર્થ કહે છે. તે દ્વાદશાંગરૂપ પ્રવચન છે, તેનો આધાર ચાર પ્રકારના સંઘ તેની સ્થાપના કરવાવાળા એટલે મોક્ષગામી શ્રી ભગવાન

सुखपूर्वकं सुखेन=अनायासेन विहरन्=पद्भ्यां विचरन् संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् इहाऽऽगच्छेत् चेत् तदा=तस्मिन् काले खलु=निश्चयेन यूयं देवानुप्रियाः भगवतो महावीरस्य यथाप्रतिरूपं साधूचितम् अवग्रहं क्षेत्रावग्रहं स्थानमिति यावद् अनुजानीध्वम्=आज्ञापयत, यथार्हं=यथायोग्यं, ततः श्रेणिकाय राज्ञे भम्भसाराय एतम्=आवग्रहिकं प्रियम्=इष्टम् अर्थं=समाचारं निवेदयत=कथयत ॥ सू० ३ ॥

श्रेणिकराजनिदेशस्य राजपुरुषैः पालनप्रकारमाह—'तए णं' इत्यादि ।

मूलम्—तए णं ते कोडुंबियपुरिसा सेणिएणं रन्ना भंभसारेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठ-जाव-हियया करयल जाव एवं सामि-त्ति आणाए विणएणं पडिसुणंति पडिसुणित्ता एवं सेणियस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमित्ता रायगिहं नगरं मज्झं-मज्झेणं निगच्छंति, निगच्छित्ता जाइं इमाइं भवंति रायगिहस्स बहिया आरामाणि वा जाव जे तत्थ महत्तरगा आणट्टा चिट्ठंति, ते एवं वयंति जाव सेणियस्स रन्नो एयमट्ठं पियं निवेदेज्जा । पियं भवतु, दोच्चंपि तच्चंपि एवं वदंति, वदित्ता जाव जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया ॥सू०४॥

छाया—ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः श्रेणिकेन राज्ञा भम्भसारेणैवमुक्ताः सन्तो हृष्टतुष्ट—यावद्हृदयाः करतल—यावद् एवं स्वामिन् ! इत्याज्ञां विनयेन प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य च श्रेणिकस्य राज्ञोऽन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रति-

---

गांव में पदविहार करते हुए संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए यहाँ पधारे तो तुमलोग भगवान् महावीर को साधु के कल्पनीय स्थान की आज्ञा दो और श्रेणिक राजा भंभसार से इस प्रियसमाचार को निवेदन करो ॥ सू० ३ ॥

મહાવીરસ્વામી અનુક્રમે સુખપૂર્વક એક ગામથી બીજે ગામ પદવિહાર કરતા સંયમ તથા તપથી આત્માને ભાવિત કરતા અહીં પધારે તો તમારે ભગવાન મહાવીરને સાધુને કલ્પનીય સ્થાન માટે આજ્ઞા દેવી અને શ્રેણિક રાજા ભંભસારને એ પ્રિય સમાચાર નિવેદન કરવા. (સૂ ૩)

निष्क्रम्य राजगृहनगरं मध्यमध्येन निर्गच्छन्ति, निर्गत्य-य एते राजगृहस्य वहिः- आरामा वा यावद् ये तत्र महत्तरका आज्ञास्थास्तिष्ठन्ति तानेवं वदन्ति यावच्छ्रेणिकस्य राज्ञ एतमर्थं प्रियं निवेदयत प्रियं युष्माकं भवतु, एवं द्विवारं त्रिवारमपि वदन्ति, उक्त्वा यावद् यस्या दिशः प्रादुर्भूताः तामेव दिशं प्रतिगता ॥सू० ४॥

टीका-'तए णं'-इत्यादि । ततो=राजाज्ञाश्रवणानन्तरं ते=राजसेवकाः श्रेणिकेन राज्ञा भम्भसारेण एवम्=उक्तरीत्या उक्ताःनिर्दिष्टाः सन्तः हृष्टतुष्ट-यावत्, यावत्पदेन 'चित्तमाणंदिया पीइमणा परमसोमणस्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया' इत्येषां सङ्ग्रहः, हृष्टतुष्टानन्दिताः प्रीतमनसः परमसौमनस्यिताः हर्षवशविसर्पद्धृदयाः, इतिच्छाया, करतल-यावत्, यावच्छब्देन 'करतलपरिगृहीतं शिरसावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वैवमवादिषुः-हे स्वामिन्=एवम्=इत्थमेव करिष्यामः, इति=एतत् विनयेन=नम्रतया आज्ञां=निदेशं प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति, प्रतिश्रुत्य=राजाज्ञां स्वीकृत्य एवम्=अनेन प्रकारेण श्रेणिकस्य राज्ञोऽन्तिकात्=समीपात् प्रतिनिष्क्रामन्ति=निर्गच्छन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य राजगृहनगरं मध्यमध्येन=मध्यभागेन निर्गच्छन्ति, निर्गत्य यानि-इमानि आरामादीनि भवन्ति

श्रेणिक राजा के हुक्म का राजपुरुषों ने किस प्रकार पालन किया सो कहते हैं—'तए णं' इत्यादि ।

तदनन्तर वे कौटुम्बिक पुरुष राजाकी आज्ञा को सुनकर हृष्ट-तुष्ट-हर्षित हुए, उनके चित्त में आनन्द छाया, उनका मन प्रेम से भर गया, मनकी अत्यन्त प्रसन्नता के कारण हृदय में फूले और दोनों हाथ जोडकर मस्तक पर अञ्जलिपुट को रखकर बोले—'हे स्वामिन् ! आपकी आज्ञानुसार हम करेंगे' इस प्रकार राजाकी आज्ञा शिरोधार्य करके वहाँ से निकले, और राजगृह नगर बीचो - बीच होकर नगर से बाहर के आराम आदि में जितने भि आज्ञाकारी

કોણિક રાજાના હુકમનુ રાજપુરુષોએ કેવી રીતે પાલન કર્યું તે કહે છે- 'तए णं' ઇત્યાદિ.

ત્યાર પછી તે કૌટુમ્બિક પુરુષવર્ગ રાજાની આજ્ઞાને સાંભળી હૃષ્ટ-તુષ્ટ થયા-હર્ષિત થયા તેમના ચિત્તમાં આનન્દ છવાયો તેમના મન પ્રેમથી ભરાઇ ગયા મનની અત્યંત પ્રસન્નતાને કારણે હૃદયમાં ફુલાઇને બેઉ હાથ જોડી મસ્તક ઉપર અંજલિ-પુટ રાખીને કહેવા લાગ્યા 'હે સ્વામીન્ ! આપની આજ્ઞા અનુસાર અમે કરશું' એ પ્રકારે રાજાની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને ત્યાંથી નીકળ્યા અને રાજગૃહ નગરની વચ્ચોવચ્ચ થઇને નગરની બહારના ઉપવન આદિમાં જેટલા જેટલા આજ્ઞાકારી કર્મ-

राजगृहस्य=राजगृहनगरस्य बहिः=बहिःप्रदेशे आरामाः=उपवनानि वा यावद्-यावच्छब्देन-उद्यानानि, आदेशनानि, आयतनानि, देवकुलानि सभाः, प्रपाः पण्यगृहाणि, पण्यशाला, क्षुधाकर्मान्तानि, वाणिज्यकर्मान्तानि, काष्ठकर्मान्तानि अङ्गारकर्मान्तानि, वनकर्मान्तानि, दर्भकर्मान्तानि, एतेषां पूर्वव्याख्यातानां सङ्ग्रहः। ये तत्र=आरामादिषु महत्तरकाः=अधिष्ठातारः आज्ञास्थाः=आज्ञाकारिणस्तिष्ठन्ति तान् एवं=वक्ष्यमाणं वदन्ति=राजपुरुषा निदिशन्ति। यावद्-यावच्छब्देन श्रेणिकस्याज्ञावचनं विज्ञेयम्। श्रेणिकस्य राज्ञ एतं प्रियमर्थं=समाचारं निवेदयत=विज्ञापयत, युष्माकं=भवतां प्रियं=हितं कल्याणं भवतु एवम्=अनेन प्रकारेण द्विवारं त्रिवारमपि वदन्ति। उक्त्वा यस्या दिशः प्रादुर्भूताः=समागताः, तामेव दिशं प्रतिगताः ॥ सू० ४ ॥

कया रीत्या भगवत्समागमनमभूदित्याह—'तेणं' इत्यादि।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे आइगरे तित्थयरे जाव गामाणुगामं दूइज्जमाणे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं रायगिहे नयरे सिंघाडग-तिय-चउक्क चच्चर० एवं जाव परिसा निग्गया जाव पज्जुवासइ ॥ सू० ५ ॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीर आदिकरस्तीर्थंकरो यावद् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यावदात्मानं भावयन् विहरति, ततः खलु राजगृहे नगरे शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर० एवं यावत् परिषन्निर्गता यावत्पर्युपास्ते ॥ सू० ५ ॥

टीका—'तेणं'-इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीर आदिकरस्तीर्थंकरो यावत्-सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं सम्प्राप्तुकामः

कर्मचारी थे उन सबको राजाकी आज्ञा सुनाई और कहा कि-इस प्रिय समाचार को श्रेणिकराज से निवेदन करो, तुम्हारा प्रिय हो। इस प्रकार दो तीन बार कहकर वे लोक राजा श्रेणिक को आकर सूचित किया और जिस दिशा से आये थे उसी दिशा में चले गये ॥ सू० ४ ॥

ચારી હતા તેમને રાજાની આજ્ઞા સંભળાવી અને કહ્યુ કે—એ પ્રિય સમાચાર શ્રેણિક રાજાને નિવેદન કરવા. તમારૂં પ્રિય થાઓ. એ પ્રકારે બે ત્રણવાર કહીને તે લોકોએ રાજા શ્રેણિક પાસે આવી સૂચિત કર્યું અને જે દિશાએથી આવ્યા હતા તેજ દિશાઓમાં પાછા ચાલ્યા ગયા. (સૂ. ૪)

पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं=ग्रामाद् ग्रामान्तरं द्रवन्=गच्छन् यावत्-संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति। ततः=तदनन्तरं खलु राजगृहे नगरे शृङ्गाटकत्रिक-चतुष्क-चत्वरादिषु शृङ्गाटको=द्विपथः, त्रकः=त्रिपथः, चतुष्कः=चतुष्पथः, चत्वरः=अनेकमार्गसङ्गमस्थानम्, इत्यादिषु, एवम्=अनेन प्रकारेण यावत् परिषद्=जनसमुदायो धर्मकथाश्रवणार्थं स्वस्वस्थानाद् निर्गता=निष्क्रान्ता, यावत्-पर्युपास्ते=श्रद्धाभक्तिपूर्वकं निरवद्यरीत्या सेवते स्म ॥ सू० ५ ॥

उक्तमेव विषयं पुनर्विशदयति-'तए णं' इत्यादि।

मूलम्--तए णं ते महत्तरगा जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खु-

---

भगवान् का आगमन किस रीति से हुआ सो कहते हैं—'तेणं' इत्यादि ।

उस काल उस समय में धर्म के आदिकर तीर्थंकर भगवान् महावीर स्वामी एक गांव से दूसरे गांव में विचरते हुए राजगृह नगर के गुणशिलक उद्यान में पधारे और संयम तप से आत्मा को भावित करते हुए वहाँ निवास किया। तब राजगृह नगर के शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क चत्वर आदि मार्गों में अर्थात् नगर के दो मार्ग वाले स्थानों में, तीन मार्ग वाले स्थानों में, चार मार्ग वाले स्थानों में और अनेक मार्ग के संगमस्थानों में लोगों के मुख से भगवान् का आगमन सुनकर परिषत् धर्मकथा सुनने के लिये भगवान् के पास आई और श्रद्धा भक्ति तथा विनयपूर्वक भगवान् की पर्युपासना करने लगी ॥ सू० ५ ॥

ભગવાનનુ આગમન કેવી રીતે થયુ તે કહે છે-'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

તે કાલ તે સમયમાં ધર્મના આદિકર તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરસ્વામી એક ગામથી બીજે ગામ વિચરતા થકા રાજગૃહ નગરના ગુણશિલક ઉદ્યાનમા પધાર્યા અને સયમ તપથી આત્માને ભાવિત કરતા ત્યા નિવાસ કર્યો. ત્યારે રાજગૃહ નગરના શૃગાટક-ત્રિક=ચતુષ્ક ચત્વર આદિ માર્ગોમા અર્થાત નગરના બે માર્ગવાળા સ્થાનોમાં, ત્રણ માર્ગવાળાં સ્થાનોમાં ચાર માર્ગવાળા સ્થાનોમા તથા અનેક માર્ગવાળાં સંગમ સ્થાનોમાં લોકોના મુખેથી ભગવાનનું આગમન સાંભળી પરિષત્ ધર્મકથા સાભળવા માટે ભગવાનની પાસે આવી અને શ્રદ્ધા ભકિત તથા વિનયપૂર્વક ભગવાનની પર્યુપાસના કરવા લાગી (સૂ. ૫)

त्तो वंदंति नमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता नामगोयं आपुच्छंति नासगोयं आपुच्छित्ता नामगोयं संपधारंति, संपधारित्ता एगओ मिलंति, एगओ मिलित्ता एगंतमवक्कमंति, एगंतमवक्कमित्ता एवं वयासी जस्स णं देवाणुप्पिया ! सेणिए राया भंभसारे दंसणं कंखति, जस्स णं देवाणुप्पिया ? सेणिए राया दंसणं पीहेति, जस्स णं देवाणुप्पिया ! सेणिए राया दंसणं अभिलसति, जस्स णं देवाणुप्पिया ! सेणिए राया नामगोत्तस्स वि सवणयाए हट्ठतुट्ठे जाव भवति सेणं समणे भगवं महावीरे आदिगरे तित्थयरे जाव सव्वण्णू सव्वदंसी पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामानुगामं दूइज्जमाणे सुहं सुहेण विहरमाणे इहमागए इह समोसढे इह संपत्ते जाव अप्पाणं भावेमाणे सम्मं विहरइ। तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! सेणियस्स रन्नो एयमट्ठं निवेदेमो पियं भे भवउ त्तिकट्टु अण्णमण्णस्स वयणं पडिसुणंति, पडिसुणित्ता जेणेव रायगिहे नगरे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता रायगिहं नगरं मज्झंमज्झेणं जेणेव सेणियस्स रन्नो गिहे जेणेव सेणिए राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता सेणियं रायं करयलपरिग्गहियं जाव जएणं विजएणं वद्धावेंति, वद्धावित्ता एवं वयासी—जस्स णं सामी दंसणं कंखति जाव से णं समणे भगवं महावीरे गुणसिले चेइए जाव विहरइ तस्स णं देवाणुप्पिया ! पियं निवेदेमो । पियं भे भवउ ॥सू०६॥

छाया—ततः खलु ते महत्तरका यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वो वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा नामगोत्रं आपृच्छन्ति नामगोत्रं आपृच्छय नामगोत्रं संप्रधारयन्ति, संप्रधार्यैकतो मिलन्ति, एकतो मिलित्वा एकान्तमपक्रामन्ति,

एकान्तमपक्रम्यैवमवादिषुः–यस्य खलु देवानुप्रियाः ! श्रेणिको राजा भम्भसारो दर्शनं काङ्क्षति, यस्य खलु देवानुप्रियाः ! श्रेणिको राजा दर्शनं स्पृहयति, यस्य खलु देवानुप्रियाः ! श्रेणिको राजा दर्शनं प्रार्थयति, यस्य खलु देवानुप्रियाः ! श्रेणिको राजा दर्शनमभिलषति, यस्य खलु देवानुप्रियाः ! श्रेणिको राजा नामगोत्रस्यापि श्रवणेन हृष्टतुष्ट० यावद् भवति, स खलु श्रमणो भगवान् महावीर आदिकरस्तीर्थंकरो यावत् सर्वज्ञः सर्वदर्शी पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखं सुखेन विहरन्निहागत इह समवसृत इह संप्राप्तो यावदात्मानं भावयन् सम्यग् विहरति । तद् गच्छामः खलु देवानुप्रियाः ! श्रेणिकस्य राज्ञ एतमर्थं निवेदयामः, प्रियं भवतां भवतु, इति कृत्वाऽन्योऽन्यस्य वचनं प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य यत्रैव राजगृहं नगरं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य राजगृहं नगरं मध्यमध्येन यत्रैव श्रेणिकस्य राज्ञो गृहं यत्रैव श्रेणिको राजा तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य श्रेणिकं राजानं, करतलपरिगृहीतं, यावद् जयेन विजयेन वर्द्धयन्ति, वर्द्धयित्वैवमवादिषुः–यस्य खलु स्वामी दर्शनं काङ्क्षति यावत् स खलु भगवान् महावीरो गुणशिले चैत्ये यावद् विहरति, तस्य खलु देवानुप्रियाः ! प्रियं निवेदयामः । प्रियं भवतां भवतु ॥ सू० ६ ॥

टीका–'तए णं'–इत्यादि । ततः=भगवत्समागमनानन्तरं खलु=निश्चयेन महत्तरकाः=श्रेणिकराजस्याऽऽरामादिपालकाः, यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने श्रमणो भगवान् महावीरो विराजते तत्रैव=तस्मिन्नेव स्थाने उपागच्छन्ति, उपागत्य च श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वो वन्दन्ते = स्तुवन्ति, = नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा च नामगोत्रं = नाम च गोत्रं च पृच्छन्ति

उक्त विषय का और भी वर्णन करते हैं–'तए णं ते महत्तरगा' इत्यादि ।

भगवान के आने के बाद श्रेणिक राजा के उद्यानपालक आदि जिस स्थान में श्रमण भगवान् महावीर स्वामी बिराजते थे वहाँ आये और उन्होंने भगवान् की तीन बार प्रदक्षिणा कर उनको वन्दना नमस्कार किया । वन्दन–नमस्कार के बाद उनका नाम, गोत्र पूछा

ઉક્તવિષયનું ફરી વર્ણન કરે છે–'तए णं ते महत्तरगा' ઇત્યાદિ

ભગવાનના આવ્યા પછી શ્રેણિક રાજાના ઉદ્યાનપાલક આદિ જે સ્થાનમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી બિરાજતા હતા ત્યાં આવ્યા અને તેમણે ભગવાનની ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરી તેમને વંદના નમસ્કાર કર્યા, વંદના નમસ્કાર પછી તેમનું

नामगोत्रं आपृच्छ्य नामगोत्रं संप्रधारयन्ति = सम्यग् हृदयेऽवदधति, संप्रधार्य=नामगोत्रं अवधाय एकतः=एकत्र स्थाने ,मिलन्ति=एकत्रिता भवन्ति, एकत्र स्थाने मिलित्वा एकान्तमपक्रामन्ति = जनरहितस्थानं गच्छन्ति, एकान्तमपक्रम्य = गत्वा एवं=वक्ष्यमाणम् अवादिषुः—हे देवानुप्रियाः ! यस्य भगवतो महावीरस्य श्रेणिको भम्भसारो राजा दर्शनं काङ्क्षति = प्राप्तं न त्यक्तुं वाञ्छति, हे देवानुप्रियाः ! यस्य श्रेणिको राजा दर्शनं स्पृहयति= अलब्धं तदीप्सति, हे देवानुप्रियाः ! यस्य श्रेणिको राजा दर्शनं प्रार्थयति= अभिलषितमिष्टफलसाधकतया चिन्तयति, हे देवानुप्रियाः ! यस्य श्रेणिको राजा दर्शनम् अभिलषति = निरन्तरं प्रियतया वाञ्छति, हे देवानुप्रियाः ! यस्य श्रेणिको राजा नामगोत्रयोरपि श्रवणेन हृष्ट-तुष्ट० यावद् , यावच्छ-ब्देन-'चित्तानन्दितः प्रीतमनाः परमसौमनस्यितो हर्षवशविसर्पद्हृदः' इत्येषां सङ्ग्रहः । तथा च—हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः=हर्षान्वितसन्तुष्टहृदयेनाऽऽनन्दयुक्तः, प्रीतमनाः=प्रसन्नमानसः, परमसौमनस्यितः=अत्यन्तमनःप्रसन्नतान्वितः, हर्षवश-विसर्पद्हृदयः=प्रमोदवशोच्छलदन्तःकरणो भवति=जायते, सः=श्रेणिकाऽऽकाङ्-क्षितदर्शनः, 'च'—कारो वाक्यालङ्कारार्थः, श्रमणो भगवान् महावीर आदि-करस्तीर्थकर यावत्—सर्वज्ञः=केवलज्ञानेन सकलपदार्थवेत्ता, सर्वदर्शी=केवलदर्शनेन समस्तवस्तुसाक्षात्कारी, पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखं सुखेन

और हृदय में धारण किया । इस के पश्चात् वे सब एकत्रित हुए और एकान्तस्थान में जाकर परस्पर कहने लगे कि—हे देवानुप्रियो ! जिनके दर्शन को श्रेणिक राजा भंभसार इच्छा, स्पृहा, प्रार्थना और अभिलाषा करते हैं, तथा जिन के नाम और गोत्र सुनकर श्रेणिक राजा हर्षित और सन्तुष्ट हो जाते हैं वे धर्म के प्रवर्तक चारों तीर्थों के प्रवर्तन करने वाले, केवलज्ञान से सकल पदार्थ को जानने वाले, केवलदर्शन से समस्त वस्तुओं का साक्षात्कार करने वाले, ग्रामानु-

નામ ગોત્ર પૂછ્યું અને હૃદયમાં ધારણ કર્યું ત્યાર પછી તે બધા એકત્રિત થયા અને એકાન્તસ્થાનમાં જઈને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—હે દેવાનુપ્રિયો ! જેના દર્શનની શ્રેણિક રાજા ભભસાર ઇચ્છા, સ્પૃહા, પ્રાર્થના તથા અભિલાષા કરે છે, તથા જેનું નામ તથા ગોત્ર સાભળીને શ્રેણિક રાજા હર્ષિત અને સતુષ્ટ થઇ જાય છે, તે ધર્મના પ્રવર્તક ચારેય તીર્થનું પ્રવર્તન કરવાવાળા કેવળજ્ઞાનથી સકલ પદાર્થને જાણવાવાળા, કેવલદર્શનથી સમસ્ત વસ્તુઓનો સાક્ષાત્કાર કરવાવાળા, એક ગામથી બીજે

विहरन् इह=राजगृहनगरे आगतः, इह=गुणशिलचैत्ये समवसृतः, इह=गुणशिल-चैत्ये संप्राप्तः=सपरिवारो विराजते, यावद्-यावच्छब्देन 'संयमेन, तपसा' इत्यनयोः सङ्ग्रहः, आत्मानं भावयन् सम्यक्=चारुरीत्या विहरति=अवतिष्ठते। हे देवानुप्रियाः! तत्=तस्मात् कारणात् खलु=निश्चयेन गच्छामः=वयं व्रजामः, श्रेणिकाय राज्ञे एतम्=इमं भगवदागमनप्रियसमाचाररूपम् अर्थं निवेदयामः= सूचयामः, ततो 'भवतां=कौटुम्बिकपुरुषाणां प्रियं=कल्याणं भवतु=अस्तु' इतिकृत्वा एतामाशिषं विधाय अन्योऽन्यस्य=परस्परस्य वचनं=वाक्यं ते महत्तरकाः=कौटुम्बिकपुरुषाः प्रतिशृण्वन्ति=प्रतिजानन्ति अङ्गीकुर्वन्ति, प्रतिश्रुत्य= स्वीकृत्य यत्रैव राजगृहं नगरं तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य राजगृहं नगरं म-ध्यमध्येन=मध्यभागेन यत्रैव श्रेणिकस्य राज्ञो गृहं=भवनं, यत्रैव श्रेणिको राजा आसीत् तत्रैव उपागच्छन्ति=तत्संनिधिं यान्ति स्म, उपागत्य=तत्समीपं गत्वा श्रेणिकं राजानं यावद्, यावच्छब्देन-'करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्ज-

ग्राम विचरते हुए सुखपूर्वक विहार करते—करते राजगृह नगर में आये हैं और नगर के बाहर यहाँ गुणशिलक नाम के उद्यान में विराजमान हैं। तथा संयम और तप से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरते हैं तो हे देवानुप्रियो! हम चले और श्रेणिक राजा से इस—प्रिय वृत्तान्त को निवेदन करें।

'आपका कल्याण हो' **ऐसा मंगलमय वचन बोलते हुए एक दूसरे के कथन को स्वीकार करते हैं। इसके अनन्तर जहाँ राज-गृह नगर है वहाँ नगर के मध्य में होकर जहाँ श्रेणिक राजा का राजमहाल है जहाँ श्री श्रेणिक महाराज विराजमान थे वहाँ गये। वहाँ जाकर उन्होंने हाथ जोडकर श्रेणिक महाराज को जय विजय**

ગામ વિચરતા વિચરતા સુખપૂર્વક વિહાર કરતા કરતા રાજગૃહ નગરમાં આવ્યા છે અને નગરની બહાર ગુણશિલક નામના ઉદ્યાનમાં વિરાજમાન છે. સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિચરે છે તો હે દેવાનુપ્રિયો! આપણે જઈએ અને શ્રેણિક રાજાને આ પ્રિય વૃત્તાન્ત નિવેદન કરીએ

"આપનુ કલ્યાણ થાઓ" એવાં મંગલમય વચન બોલતા બોલતા એક બીજાનાં કથનનો સ્વીકાર કરે છે. ત્યાર પછી જ્યા રાજગૃહ નગર છે ત્યા નગરના મધ્યમા થઈને જ્યા શ્રેણિક રાજાનો રાજમહેલ છે જ્યા શ્રી શ્રેણિક મહારાજ વિરા-જમાન હતા ત્યા ગયા ત્યા જઈને તેઓએ હાથ જોડીને શ્રેણિક મહારાજને જય

लिं कृत्वा ' इत्येषां सङ्ग्रहः, जयेन=परैरनभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च जयः, अथवा-स्वदेशे शत्रुजयस्तेन, विजयेन=परेषामसहमानानामभिभवो विजयः, यद्वा-परदेशे शत्रुपराजयो विजयस्तेन च वर्द्धयन्ति=जय-विजयप्रवर्तकाशीर्वादेनाऽभिनन्दयन्ति, वर्द्धयित्वा=अभिनन्द्य एवं=वक्ष्यमाणम् अवादिषुः=अवोचन्-हे स्वामिन्! श्रेणिकराज! यस्य भगवतो महावीरस्य भवान् दर्शनं काङ्क्षति, यावद्, यावच्छब्देन-दर्शनं स्पृहयति, प्रार्थयति, अभिलषति, श्रेणिको राजा यस्य नामगोत्रयोरपि श्रवणेन हृष्टतुष्ट० यावद्-हर्षवशविसर्पहृदयो भवति-सः=आकाङ्क्षणीयदर्शनः 'णं'-कारो वाक्यालङ्कारार्थः, श्रमणो भगवान् महावीरो गुणशीले चैत्ये=उद्याने यावद्, यावच्छब्देन पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखं सुखेन विहरन्निहागतः, इह समवसृतः, इह संप्राप्तः संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्, इत्येतेषां प्राग्व्याख्यातानां सङ्ग्रहः, विहरति=गुणशिले चैत्ये विराजते, तस्य=भगवतो महावीरस्य खलु देवानुप्रियाः! प्रियं=कल्याणकरं समागमनसमाचारं वयं निवेदयामः, भवतां=श्रीमतां श्रेणिकराजानां प्रियं=कल्याणम् अभीष्टं भवतु ॥ सू० ६ ॥

अथ राजपुरुषनिवेदनानन्तरं संजातसमाचारं प्रदर्शयति- 'तए णं' इत्यादि ।

मूलम्—तए णं से सेणिए राया तेसिं पुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ० जाव हियए, सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ अब्भुट्ठित्ता जाव वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता ते पुरिसे सक्कारेइ संमाणेइ, सक्कारित्ता संमाणित्ता विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ दलइत्ता पडिविसज्जइ, पडिविसज्जित्ता

के साथ बधा कर कहने लगे कि—हे स्वामी जिन के दर्शन की आप इच्छा करते हैं वे ही महावीर स्वामी नगर के बाहर गुणशिल नाम के उद्यान में पधार गये हैं, अतः उन के आगमनरूप प्रिय वृत्तान्त हम आप को निवेदन करते हैं आपका कल्याण हो ॥ सू० ६ ॥

વિજય સાથે વધાવીને કહેવા લાગ્યા કે-હે સ્વામિન્! જેના દર્શનની આપ ઇચ્છા કરે છો તેજ મહાવીર સ્વામી નગરની બહાર ગુણશિલક નામના ઉદ્યાનમા પધારી ગયા છે તે માટે તેમના આગમનરૂપ પ્રિય વૃત્તાન્ત અમે આપને નિવેદન કરીએ છીએ આપનું કલ્યાણ થાઓ (સૂ ૬)

नगरगुत्तियं सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! रायगिहं नगरं सब्भिंतरबाहिरियं आसित्तसंमज्जिओवलित्तं जाव करित्ता पच्चप्पिणंति ॥ सू० ७ ॥

छाया—ततः खलु स श्रेणिको राजा तेषां पुरुषाणामन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्ट० यावद् हृदयः सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय यावद् वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा तान् पुरुषान् सत्करोति, सम्मानयति, सत्कृत्य सम्मान्य विपुलं जीवितार्हं प्रीतिदानं ददाति, दत्त्वा प्रतिविसर्जति। प्रतिविसृज्य नगरगोपकान् शब्दयति, शब्दयित्वैवमवादीत्—क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! राजगृहं नगरं साभ्यन्तरबाह्यमासिक्तसम्मार्जितोपलिप्तं, यावत् कृत्वा प्रत्यर्पयन्ति ॥ सू० ७ ॥

टीका—'तए णं'–इत्यादि । ततः=भगवतो महावीरस्य गुणशिलचैत्ये विहरणसमाचारस्य राजपुरुषैर्निवेदनानन्तरं खलु सः=भगवद्दर्शनोत्कण्ठितः श्रेणिको राजा तेषां=निवेदितभगवदागमनवृत्तानां राजपुरुषाणाम् अन्तिके= समीपे एतम्=इमं भगवदागमनसम्बन्धिनम् अर्थं=समाचारं श्रुत्वा=आकर्ण्य निशम्य=हृदि धृत्वा हृष्टतुष्ट० यावद् हर्षवशविसर्पद्हृदयः सिंहासनात् राजसिंहासनात् अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय यावद्—वन्दते=सविधि स्तौति, नमस्यति=नमोत्थुणं' इत्यादिभिः नमति, वन्दित्वा नमस्यित्वा च तान्=निवेदितभगवदागमन समाचारकान् राजकीयान् पुरुषान्, सम्मान्य=सन्तोष्य च विपुलं=प्रचुरं

राजपुरुषों के निवेदन करने के बाद क्या हुआ सो कहते हैं—'तए णं से सेणिए'—इत्यादि ।

अनन्तर श्रेणिक राजा उन पुरुषों से इस वृत्तान्त को सुनकर विचारपूर्वक हृदय में अवधारणकर हृदय में हर्षित और सन्तुष्ट हुए और राजसिंहासन से उठे । उठकर उन्हों ने वन्दना–नमस्कार किया । जिन्हों ने भगवान् का आगमन निवेदित किया है ऐसे राज-

રાજપુરુષોના નિવેદન કર્યા પછી શું થયુ ? તે કહે છે–'तए णं से सेणिए' ઇત્યાદિ.

પછી શ્રેણિક રાજા તે પુરુષો પાસેથી તે વૃત્તાત સાંભળીને વિચારપૂર્વક હૃદયમાં અવધારણ કરીને હૃદયમાં હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થયા અને રાજસિંહાસનેથી ઉઠયા ઉઠીને તેમણે વંદના–નમસ્કાર કર્યા જેણે ભગવાનનું આગમન નિવેદિત કર્યું હતું

जीविताहं=जीवनयोग्यं प्रीतिदानं-प्रीत्या=प्रेम्णा दानं=द्रव्यादिवितरणं ददाति करोति दत्वा, प्रतिविसर्जति=स्वस्वस्थानं गमयति, प्रतिविसृज्य नगरगोपकान् नगररक्षकान् शब्दयति शब्दयित्वा एवं=वक्ष्यमाणम् अवादीत् = अवोचत्-भो देवानुप्रियाः ! क्षिप्रमेव=शीघ्रमेव राजगृहं नगरं साऽभ्यन्तरवाह्यम् अन्तर्बहिः सहितम् आसिक्तं=जलैः प्रक्षालितं, सम्मार्जितं=सम्मार्जन्या संशोधितम् , उपलिप्त गोमयमृत्तिकादिभिरुपलिप्तं कुरुत यावद् सेचनादिकानि कार्याणि किङ्करैः सम्पाद्य श्रेणिकराजाज्ञां प्रत्यर्पयन्ति='सर्वाणि भवदुपदिष्टकार्याणि कारितानी' ति निवेदयन्ति ॥ सू० ७ ॥

नगरसम्मार्जनप्रसेचनाद्यनन्तरं श्रेणिकः सेनासन्नाहार्थमाह-'तए णं से' इत्यादि ।

मूलम्-तए णं से सेणिए राया वलवाउयं सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! हय-गय रह-जोह--कलियं चाउरंगिणिं सेणं सण्णाहेह, जाव से वि पच्चप्पिणइ ॥ सू० ८ ॥

छाया-ततः खलु स श्रेणिको राजा वालव्यापृतं शब्दयति शब्दयित्वैवमवादीत्-क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ! हय-गज-रथ-योधकलितां चतुरङ्गिणीं सेनां सन्नाहय यावत्सोऽपि प्रत्यर्पयति ॥ सू० ८ ॥

पुरुषों का सत्कार और सन्मान किया । एवं उनको जीवननिर्वाह के योग्य प्रीतिदान देकर विदा किये । उसके बाद नगररक्षको को बुलाये और उनसे कहा कि—हे देवानुप्रियो ! राजगृह को भीतर और बाहिर अच्छी तरह जल छिडक कर और सम्मार्जितकर गोबर मिट्टी आदि से लिपवा दो । राजा की इस आज्ञा को पाकर वे नगररक्षक सब कार्य भृत्यों द्वारा कराकर 'हे स्वामिन् ! आपकी आज्ञानुसार नगर सुसज्जित है' ऐसा राजा से निवेदन करते हैं ॥सू०७॥

એ રાજપુરુષોનો સત્કાર તથા સન્માન કર્યું એટલે કે તેમને જીવનનિર્વાહયોગ્ય પ્રીતિદાન દઈને વિદાય કર્યા ત્યાર પછી નગરરક્ષકોને બોલાવ્યા અને તેમને કહ્યું કે-હે દેવાનુપ્રિયો ! રાજગૃહને અંદર તથા બહાર સારી રીતે પાણી છાંટી અને સંમાર્જિત કરી છાણુ માટી આદિથી લીંપાવી દીઓ રાજાની આ આજ્ઞા મળતાં તે નગરરક્ષકે તે બધાં કાર્ય નોકરો દ્વારા કરાવીને 'હે સ્વામિન્ ! આપની આજ્ઞા પ્રમાણે નગર સુસજ્જિત છે' એમ રાજાને નિવેદન કર્યું. (સૂ૦ ૭)

टीका–'तए णं'–इत्यादि। ततो=नगरसंमार्जनसेचनोपलेपनानन्तरं 'णं' इति वाक्यालङ्कारे, सः=असौ श्रेणिको राजा बलव्यापृतं=सेनानियोजितं सेनानायकमिति यावत् शब्दयति=आह्वयति, शब्दयित्वा=सेनापतिमाहूय एवं=वक्ष्यमाणम् अवादीत्=आदिशत्–भो देवानुप्रिय ! क्षिप्रमेव=शीघ्रमेव हयगजरथयोधकलितां=अश्व–हस्ति–रथ–योधसहितां चतुरङ्गिणीं चत्वारि अङ्गानि अश्व-गज-रथ–योधरूपाणि यस्याः सा चतुरङ्गिणी तां सेनां=सैन्यं सन्नाहय=सज्जीभूतां कुरु। इति निदेशानन्तरं यावत्–सोऽपि=सेनानायकोऽपि प्रत्यर्पयति=आज्ञानुसारेण चतुरङ्गिणीं सेनां सनाह्य निवेदयति ॥ सू० ८ ॥

अथोक्तविषयं विशदयति–'तए णं' इत्यादि।

मूलम्–तए णं से सेणिए राया जाणसालियं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-भो देवाणुप्पिया ! खिप्पामेव धम्मियं जायप्पवरं जुत्तामेव उवट्ठवेह, उवट्ठवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चपिणाहि। तए णं से जाणसालिए सेणिएणं रन्ना एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठ० जाव हियए जेणेव जाणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाणसालं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता जाणगं पच्चुवेक्खइ, पच्चुवेक्खित्ता जाणं पच्चोरुभइ,

---

इस के अनन्तर क्या हुआ वह सूत्रकार कहते हैं–'तए णं से' इत्यादि।

नगर का सेचन सम्मार्जन और उपलेपन आदि करने पर श्रेणिक राजाने सेनापति को बुलाया और कहा–हे देवानुप्रिय ! तुम जल्दी जाओ, रथ, घोडा, हाथी और योद्धाओं से युक्त चतुरंगिणी सेना को तैयार करो। श्रेणिक राजा की आज्ञा के बाद सब सेना तैयार करके सेनानायकने आकर राजा को निवेदन किया ॥सू० ८॥

ત્યાર પછી શુ થયુ તે સૂત્રકાર કહે છે–'तए णं से' ઇત્યાદિ

નગરનું સમાર્જન સેચન અને ઉપલેપન આદિ થઇ ગયા પછી શ્રેણિક રાજાએ સેનાપતિને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે–હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જલદી જાઓ રથ, ઘોડા, હાથી અને યોદ્ધાઓ સહિત ચતુરંગિણી સેનાને તૈયાર કરો. શ્રેણિક રાજાની આજ્ઞા થતાં બધી સેના તૈયાર કરીને સેનાનાયકે આવીને રાજાને નિવેદન કર્યું (સૂ૦ ૮)

पच्चोरुभित्ता दूसं पीणेइ, पीणित्ता जाणगं संमज्जइ संमज्जित्ता जाणं । णीणेइ, णीणित्ता जाणगं समलंकरेइ, समलं करित्ता जाणगं वरभंडगमंडियं करेइ, करित्ता जाणगं संठवेइ, संठवित्ता जेणेव वाहणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वाहण-सालं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता वाहणाइं पच्चुवेक्खइ, पच्चु-वेक्खित्ता वाहणाइं संपमज्जइ, संपमज्जित्ता वाहणाइं अप्फालेइ, अप्फालित्ता वाहणाइं णीणेइ, णीणित्ता दूसं पवीणेइ पवीणित्ता वाहणाइं समलंकरेइ, समलंकरित्ता वाहणाइं वरभंडगमडियाइं करेइ करित्ता, जाणगं जोएइ, जोइत्ता वट्टमग्गं गाहेइ, गाहित्ता पओदलट्ठी पओदधरे य समं आरोहइ, आरोहित्ता अंतरास-मपदंसि जेणेव सेणिए राया तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तए णं करयल जाव एवं वयासी–जुत्ते ते सामी ! धम्मिए जाणप्पवरे आइट्ठं भद्दं तव, आरुहाहि ॥ सू० ९ ॥

छाया–ततः खलु स श्रेणिको राजा यानशालिकं शब्दयति, शब्दयि-त्वैवमवादीत्–क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ! धार्मिकं यानप्रवरं युक्तमेवोपस्थापय, उपस्थाप्य ममैतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पय । ततः खलु स यानशालिकः श्रेणिकेन राज्ञैवमुक्तः सन् हृष्टतुष्ट० यावद् हृदयः यत्रैव यानशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य यानशालामनुप्रविशति, अनुप्रविश्य यानकं प्रत्युपेक्षते, प्रत्युपेक्ष्य यान प्रत्यवरोहति. प्रत्यवरुह्य दूष्यम् अपनयति, अपनीय यानकं सम्प्रमार्जयति, सम्प्रमार्ज्य यानकं निर्णयति, निर्णीय यानकं समलङ्करोति, समलङ्कृत्य यानकं वरभण्डकमण्डितं करोति, कृत्वा यानकं संस्थापयति, संस्थाप्य यत्रैव वाहन-शाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य वाहनशालामनुप्रविशति, अनुप्रविश्य वाह-नानि प्रत्युपेक्षते, प्रत्युपेक्ष्य वाहनानि संप्रमार्जयति, संप्रमार्ज्य वाहनान्यास्फा-लयति, आस्फाल्य वाहनानि निर्णयति, निर्णीय दूष्यम् प्रविणयति, प्रविणीय वाहनानि समलङ्करोति, समलङ्कृत्य वाहनानि वरभाण्डकमण्डितानि करोति, कृत्वा यानकं योजयति, योजयित्वा वर्त्ममार्गं ग्राहयति, ग्राहयित्वा प्रतोदयष्टीः

प्रतोदधरांश्च सममारोहयति, आरोह्याऽन्तराश्रमपदे यत्रैव श्रेणिको राजा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य करतल यावद् एवमवादीत्-युक्तं ते स्वामिन्! धार्मिकं यानप्रवरमादिष्टं भद्रं तव, आरुह ॥ सू० ९ ॥

टीका-'तए णं'-इत्यादि। ततः=सैन्यसन्नाहानन्तरं खलु स श्रेणिको राजा यानशालिकं=यानशालानायकं शब्दयति=आह्वयति, शब्दयित्वा एवम्=वक्ष्यमाणम् अवादीत्=आदिशत्, भो देवानुप्रिय! क्षिप्रमेव=शीघ्रमेव धार्मिकं=धर्मप्रयोजनकं धर्माय युक्तं वा-धर्मार्थं यानप्रवरं=यानोत्तमं युक्तमेव=अश्वादियुतमेव उपस्थापय=सन्निधौ आनय, उपस्थाप्य मम एताम् आज्ञप्तिकाम्=आज्ञां प्रत्यर्पय=सम्पाद्य निवेदय। ततः=आज्ञाऽनन्तरं खलु सः=असौ यानशालिकः श्रेणिकेन राज्ञा एवम्=अनेन प्रकारेण उक्तः=आदिष्टः सन् हृष्टतुष्ट-यावद् हर्षवशविसर्पद्हृदयः सन् यत्रैव यानशाला तत्रैवोपागच्छति=यानशालाऽन्तिकं याति, उपागत्य यानशालाम्-अनुप्रविशति=यानशालाऽभ्यन्तरं गच्छति, अनुप्रविश्य यानकं=रथं प्रत्युपेक्षते=सम्यङ्निरीक्षते, प्रत्युपेक्ष्य=समवलोक्य यानं प्रत्यवरोहयति=अधोऽवतारयति, अधोऽवतार्य दूष्यम्=आच्छादनवस्त्रम् अपनयति=यानतः पृथक्करोति, अपनीय यानकं सम्प्रमार्जयति=संशोधयति, संप्र-

---

और भी उक्त विषय का प्रतिपादन करते हैं—'तए णं से' इत्यादि।

सेना के तैयार होजाने के बाद श्रेणिक राजाने यानशालिक को बुलाया और इस प्रकार कहा-हे देवानुप्रिय! शीघ्र ही धार्मिक-धर्मक्रिया के काम में आने वाले रथ को घोडे जुतवाकर तैयार करो। मेरी इस आज्ञा का पालनकर मुझे खबर दो। इस के बाद यानशालिक श्रेणिक राजा के उक्त आदेश को सुनकर हृदय में हर्षित और संतुष्ट होता हुआ जहाँ यानशाला थी वहाँ गया। और यान-रथ को देख, धूल आदि झाडकर उसको साफ किया फिर नीचे

હજી પણ ઉક્તવિષયનું પ્રતિપાદન કરે છે-'तए णं से' ઇત્યાદિ.

સેના તૈયાર થઇ ગયા પછી શ્રેણિક રાજાએ યાનશાલિકને બોલાવ્યો અને આ પ્રકારે કહ્યું હે દેવાનુપ્રિય! જલદીથી ધાર્મિક=ધર્મક્રિયાના કામમા આવતા રથને ઘોડા જોડાવી તૈયાર કરો મારી આ આજ્ઞાનું પાલન કરી મને ખબર આપો. ત્યાર પછી યાનશાલિક શ્રેણિક રાજાનો ઉક્ત આદેશ સાંભળી હૃદયમાં હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થતા જ્યાં યાનશાળા હતી ત્યાં ગયા અને યાન=રથને જોઇ ધૂળ આદિ ખંખેરીને તે સાફ

मार्ज्य यानकं निर्णयति=यानशालातो बहिर्नयति, नीत्वा यानकं समलङ्करोति=पताकादिभिर्विभूषयति, समलङ्कृत्य यानकं वरभण्डकमण्डितानि=उत्तमभूषणभूषितानि करोति, कृत्वा यानकं संस्थापयति, संस्थाप्य-

यत्रैव वाहनशाला=अश्वादिवाहनशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य वाहनशालाम् अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य = वाहनशालाऽभ्यन्तरं गत्वा वाहनानि प्रत्युपेक्षते=निरीक्षते प्रत्युपेक्ष्य=दृष्ट्वा वाहनानि संप्रमार्जयति=तद्रजोऽपनयति, संप्रमार्ज्य वाहनानि आस्फालयति =मृदुहस्ततलस्पर्शादिना समुत्साहयति आस्फाल्य=उक्तरीत्या तानि समुत्साह्य वाहनानि निर्णयति=निःसारयति, निर्णीय=निस्सार्य दूष्यं = आच्छादनवसनं प्रविणयति =अलङ्करणाय वाहनतोऽपनयति, प्रविणीय=अपनीय वाहनानि दिव्यवसनभूषणमाल्यादिभिः समलङ्करोति=विभूषयति, समलङ्कृत्य = विभूष्य वरभण्डकमण्डितानि = बहुमूल्यभूषणभूषितानि करोति, कृत्वा तैः सह यानकं =धार्मिकरथं-योजयति = संयोजयति, योजयित्वा=संयोज्य वर्त्ममार्गं वर्त्म=यानशालानिस्सरणपंथः, मार्गो=राजमार्गश्चेति वर्त्ममार्गं तदुभयं ग्राहयति=अभीष्टदेशगमनाय चालयति, ग्राहयित्वा=उभयमार्गं

उतारकर उसके ऊपर से वस्त्र-जो कि आच्छादित था, हटाया गया और रथ को यानशाला से बाहर निकाला। उसको ध्वज पताका आदि से सुशोभित किया और मार्ग में खडा कर दिया। रथको रखकर अश्व आदि की वाहनशाला में प्रवेशकर वाहनों को देखता है और उनके ऊपर की धूलि आदि को झाडकर, कोमल हाथ द्वारा उनको प्रोत्साहित करता है। बाद उनके पीठ पर हाथ फिराकर उनको बाहर निकाले। उनके पुराने वस्त्रों को दूर कर उन्हें अलङ्कृत और उत्तम वस्त्रों से विभूषित किये। उसके बाद उनको रथ में जोडे और उस रथ को मार्ग पर खडा कर उस पर चाबुक को

कर्यो पछी नीचे उतारीने तेना उपर जे वस्त्र ढांकयु हतुं ते हटाव्युं अने रथने यानशालामांथी बहार काढयो. तेने ध्वजपताका आदिथी सुशोभित कर्यो अने मार्गमां उभो राखी दीधो रथने उभो राखीने अश्व आदिनी वाहनशालामा प्रवेश करीने वाहनोने जुओ छे अने तेना उपरनी धूळ आदिने खखेरीने कोमळ हाथद्वारा तेने प्रोत्साहित करे छे पछी तेनी वांसा उपर हाथ फेरवीने तेमने बहार काढया. तेमना जुना वस्त्रो दूर करी तेमने अलंकारो तथा उत्तम वस्त्रोथी विभूषित कर्या त्यार पछी तेमने रथमां जोडया अने ते रथने मार्ग पर उभो राखीने तेना पर

समानीय प्रतोदयष्टीः=कशादण्डान् 'चाबुक' इति भाषायां प्रतोदधरान्= कशाधारिणः सारथींश्च समं=सार्द्धं आरोहयति, आरोह्य अन्तराश्रमपदे=अन्तः पुरपथे गृहपङ्क्तिमार्गमध्ये वीथ्यामिति यावत् यत्रैव निवासे श्रेणिको राजा तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य करतल० यावद् यावच्छब्देन 'करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवं=वक्ष्यमाणम् अवादीत् हे स्वामिन् ! यद् धार्मिकं यानप्रवरम् आदिष्टं=भवद्भिरत्राऽऽनेतुमुपदिष्टं तद् योजितं ते=तव-भवतो भद्रं=कल्याणं भवतु । आरूह=यानप्रवरमारूढो भव ॥ सू० ९ ॥

समलङ्कृतयानसन्निधाने सति श्रेणिकराजकार्यमाह-'तए णं' इत्यादि ।

मूलम्—तए णं से सेणिए राया भंभसारे जाणसालियस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ० जाव मज्जणघरं अणुप्पविसइ अणुप्पविसित्ता जाव कप्परुक्खे चेव अलंकियविभूसिए णरिंदे जाव मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जेणेव चेल्लणादेवी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता चेल्लणं देविं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिए ! समणे भगवं महावीरे आइगरे तित्थयरे जाव पु०वाणुपुव्विं चरमाणे जाव संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

तं महप्फलं देवाणुप्पिए ! तहारूवाणं अरहंताणं जाव तं गच्छामो देवाणुप्पिए ! समणं भगवं महावीरं वंदामो

तथा चाबुक धारण करने वाले पुरुषों को एक साथ बैठाकर रथ को गली और राजमार्ग से घूमाता हुआ जहाँ श्रेणिक राजा था वहाँ आया, और हाथ जोडकर विनयपूर्वक कहने लगा – हे स्वामिन् ! आपकी आज्ञानुसार धार्मिक रथ सुसज्जित खडा है। आपका कल्याण हो रथ पर चढिये ॥ सू० ९ ॥

ચાબુક ધારણ કરાવવાળા પુરુષને એક સાથે બેસાડીને રથને ગલી તથા રાજમાર્ગથી ઘુમાવી ફેરવીને જ્યાં શ્રેણિક રાજા હતા ત્યાં આવ્યો અને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યો-હે સ્વામિન્ આપની આજ્ઞાનુસાર ધાર્મિક રથ સુસજ્જિત ઉભો છે. આપનુ કલ્યાણ થાઓ. રથ પર ચડો (સૂ૦ ૯)

नमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासामो एयं णे इहभवे य परभवे य हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए जाव आणुगामियत्ताए भविस्सइ । तए णं सा चेल्लणादेवी सेणियस्स रन्नो अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ० जाव पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता जेणेव मज्जण-घरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ण्हाया, कयबलिकम्मा, कयकोउयमंगलपायच्छित्ता, वरपायपत्तनेउरा, मणिमेखलाहार-रइयउवइया कडगखड्डुगएगावलिकंठसुत्तमरगयतिसरयवरवल-यहेम-सुत्तयकुंडलउज्जोइयाणणा, रयणविभूसियंगी, चीणंसुयवत्थ-परिहिया, दुगुल्लसुकुमालकंतरमणिज्जउत्तरिज्जा, स०वोउयसुरभि-कुसुमसुन्दररइयपलंबसोहंतविकसंतचित्तमाला, वरचंदणचच्चिया, वराऽऽभरणविभूसियंगी, कालागुरुधूवधूविया, सिरिसमाणवेसा, बहूहिं खुज्जाहिं चिलातियाहिं जाव महत्तरगविंदपरिक्खित्ता, जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव सेणिए राया तेणेव उवागच्छइ । तए णं से सेणिए राया चेल्लणाए देवीए सद्धिं धम्मियं जाणप्पवरं दूरुहइ, दूरुहित्ता सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं, ओववाइयगमेणं णेयव्वं, जाव पज्जुवासइ । एवं चेल्लणा देवी जाव महत्तरगविंदपरिक्खित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ सेणियं रायं पुरओ काउं ठिइया च्चेव जाव पज्जु वासइ ॥ सू० १० ॥

छाया-ततः खलु स श्रेणिको राजा भंभसारो यानशालिकस्यान्तिक एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्ट-यावत् मज्जनगृहमनुप्रविशति, अनुप्रविश्य याव-

त्कल्पतरुरिवालङ्कृतो विभूषितो नरेन्द्रो मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव चेल्लणादेवी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य चेल्लणादेवीमेवमवादीत्—एवं खलु देवानुप्रिये ! श्रमणो भगवान् महावीर आदिकरस्तीर्थकरो यावत् पूर्वानुपूर्व्या चरन् यावत् संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

तद् महत्फलं देवानुप्रिये ! तथारूपाणामर्हतां यावत् तद् गच्छामो देवानुप्रिये ! श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे नमस्यामः सत्कुर्मः सम्मानयामः कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं पर्युपास्महे । एतत् अस्माकम् इहभवे च परभवे च हिताय, सुखाय, क्षमाय, निःश्रेयसाय यावदानुगामिकतायै भविष्यति। ततः खलु सा चेल्लणादेवी श्रेणिकस्य राज्ञोऽन्तिक एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्ट० यावत् प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य यत्रैव मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य स्नाता, कृतबलिकर्मा, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता वरपादप्राप्तनूपुरा मणिमेखलाहाररचितोपचिता, कटकखड्डुकैकावलिकण्ठसूत्रमरकतत्रिशरकवरवलयहेमसूत्रककुण्डलोद्द्योतितानना, रत्नविभूषिताङ्गी, परिहितचीनांशुकवस्त्रा, दुकूलसुकुमारकान्तरमणीयोत्तरीया, सर्वर्तुकसुरभिकुसुमसुन्दररचितप्रलम्बशोभमानकान्तविकसच्चित्रमाला, वरचन्दनचर्चिता, वराभरणविभूषिताङ्गी, कालागुरुधूपधूपिता, श्रीसमानवेषा बह्वीभिः कुब्जाभिः किरातिकाभिर्यावद् महत्तरकवृन्दपरिक्षिप्ता यत्रैव बाह्योपस्थानशाला यत्रैव श्रेणिको राजा तत्रैवोपागच्छति। ततः खलु स श्रेणिको राजा चेल्लणया देव्या सार्द्धं धार्मिकं यानप्रवरं दूरोहति दूरुह्य सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन औपपातिकगमेन ज्ञातव्यं यावत्पर्युपास्ते । एवं चेल्लणादेवी यावद् महत्तरकवृन्दपरिक्षिप्ता यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्त महावीरं वन्दते नमस्यति श्रेणिकं राजानं पुरतः कृत्वा स्थितैव यावत् पर्युपास्ते ॥ सू० १० ॥

टीका–'तए णं'–इत्यादि । ततः=वाहनसंनिधानानन्तरं खलु स श्रेणिको राजा भम्भसारो वाहनशालिकस्य=यानशालाध्यक्षस्य अन्तिके=समीपे एतं

सुसज्जित धार्मिक रथ उपस्थित होने पर राजा क्या करते हैं सो कहते हैं—'तए णं' इत्यादि ।

रथ के आजाने पर भंभसार श्रेणिक राजा यानशालिक के मुख

સુસજ્જિત ધાર્મિક રથ ઉપસ્થિત થતા રાજા શુ કરે છે તે કહે છે– **'तए णं'** ઇત્યાદિ.

રથ આવી જતાં ભંભસાર શ્રેણિક રાજા યાનશાલિકના મુખથી 'ધાર્મિક રથ

वाहनागमिकरूपम् अर्थं=वृत्तान्तं श्रुत्वा निशम्य=हृद्यवधार्य हृष्टतुष्ट यावत्, यावच्छन्देन-चित्तानन्दितः प्रीतमनाः सौमनस्यितो हर्षवशविसर्पद्हृदयः, मज्जनगृहं=स्नानगृहम् अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य यावत्-कल्पवृक्ष इव अलङ्कृतः=पर्याप्तशक्तिसंपन्नः, विभूषितः शोभासंपन्नः नरेन्द्रः=श्रेणिकराजः यावत् मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रम्य=निःसृत्य यत्रैव=यस्मिन्नेवाऽन्तःपुरे चेल्लणा देवी=राज्ञी विद्यते तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य चेल्लणां देवीम् एवं=वक्ष्यमाणम् अवादीत्-हे देवानुप्रिये ! एवम्=एतादृशवृत्तान्तोऽस्ति यत् श्रमणो भगवान् महावीर आदिकरस्तीर्थकरः यावत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तुकामः पूर्वानुपूर्व्या चरन् यावत् संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति, हे देवानुप्रिये ! तत्=तस्मात् कारणात् महत्फलम्=अनुपमो लाभो भवति यत् तथारूपाणां तपःसंयमसंपन्नानां केवलज्ञानकेवलदर्शनवताम् अर्हतां यावत् नामगोत्रश्रवणेनापि, किं पुनरभिगमन-वन्दन-नमस्यन-प्रतिपृच्छन-पर्युपासनादिना ? तत्=तस्मात्

से 'धार्मिक रथ तैयार है' ऐसा वृत्तान्त सुनकर हर्षित और सन्तुष्ट हुए। और स्नानघर में पहुँचे। वहाँ स्नानकर अच्छे वस्त्र और आभूषण पहने, तथा कल्पवृक्ष के समान सुशोभित होकर बाहर निकले, फिर चेल्लणा देवी के पास आये और कहने लगे कि—हे देवानुप्रिये ! धर्म की प्रवर्तना करने वाले और चार तीर्थों की स्थापना करने वाले भगवान् महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करते हुए गुणशिल उद्यान में पधारे हैं और तप संयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विराजते हैं। हे देवानुप्रिये। तथारूप अर्थात् तप संयम से युक्त, केवलज्ञान, केवलदर्शन के धरने वाले अर्हन्त भगवान् के नाम गोत्र आदि के सुनने से ही कर्मनिर्जरारूप महाफल होता है, तो उनके अभिगमन-सामने जाने, वन्दन नमस्कार करने,

---

તૈયાર છે' એ વૃત્તાંત સાંભળીને હર્ષિત તથા સંતુષ્ટ થયા, અને સ્નાનઘરમાં પહોંચ્યા ત્યાં સ્નાન કરી સારાં વસ્ત્ર તથા આભૂષણ પહેર્યાં તથા કલ્પવૃક્ષ સમાન સુશોભિત થઇને બહાર નીકળ્યા પછી ચેલણા દેવીના પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે-હે દેવાનુપ્રિયે ! ધર્મની પ્રવર્તના કરવાવાળા અને ચાર તીર્થોની સ્થાપના કરવાવાળા ભગવાન મહાવીર સ્વામી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા ગુણશિલક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે અને તપ સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિરાજે છે હે દેવાનુપ્રિયે ! તથારૂપ અર્થાત્ તપ સંયમથી યુકત, કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન યુકત અર્હન્ત ભગવાનનાં નામ ગોત્ર આદિ સાંભળતાજ કર્મનિર્જરારૂપ મહાફલ-થાય છે. તો તેમનુ

कारणात् महाफलवत्त्वात् हे देवानुप्रिये! वयं गच्छामः=भगवत्समीपं व्रजामः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे=स्तुमः, नमस्यामः=नमामः, सत्कुर्मः=विनयादिभिराद्रियामहे, सम्मानयामः=भक्तिबहुमानैः प्रसादयामः, कल्याणं=श्रेयःस्वरूपं, मोक्षदायित्वात् , मङ्गलं=मङ्गलस्वरूपं सर्वहितप्रापकत्वात् , दैवतं=धर्मदेवस्वरूपम् आराध्यत्वात् चैत्यं=ज्ञानस्वरूपं सम्यग्बोधजनकत्वात् पर्युपास्महे=सर्वथा सम्यगाराधयामः एतत्=भगवद्दर्शनादिकं णे=अस्माकम् इह भवे=अस्मिन् जन्मनि परभवे=परजन्मनि च हिताय=कल्याणाय, सुखाय=आनन्दाय, क्षमाय=भवतरणसामर्थ्याय, निःश्रेयसाय=मोक्षाय, यावत् अनुगामिकतायै=भवपरम्परानुबन्धिसुखजनकाय भविष्यति। ततः=तदनन्तरं सा चेल्लणा देवी श्रेणिकस्य

प्रश्न पूछने और उनकी पर्युपासना - सेवा आदि करने से जो फल होता है उसका तो कहना ही क्या? अतः हे देवानुप्रिये! अपन भगवान् के पास चलें और श्रवण भगवान् महावीर स्वामी को वन्दन (स्तुति) करें, नमस्कार करें, आदर करें, सम्मान-भक्तिपूर्वक बहुमान करें। वे भगवान् कल्याणं - मोक्ष देने वाले होने से कल्याणस्वरूप हैं, 'मङ्गलं'-सर्वहित की प्राप्ति कराने वाले होने से मङ्गलस्वरूप हैं, 'दैवतं' - भव्यों को आराधना करने योग्य होने से देवस्वरूप हैं, 'चैत्यं'-सम्यग्बोध देने वाले होने से ज्ञानस्वरूप हैं, उन भगवान् की पर्युपासना-सेवा करें। भगवान् के दर्शन आदि, हम लोगों के हिताय - इहलोक और परलोक में हित के लिए, सुखाय - सुख के लिए क्षमाय - भवसागर तैरने में सामर्थ्य के लिये, मोक्ष के लिये और यावत् भव—भव में सुख के लिये होगा। इस प्रकार चेल्लणा

અભિગમન-તેમની સામા જવું, વંદન-નમસ્કાર કરવા, પ્રશ્ન પૂછવા તથા તેમની પર્યુપાસના-સેવા આદિથી જે ફલ થાય છે તેનુ તો કહેવુંજ શુ? માટે હે દેવાનુપ્રિયે! આપણે ભગવાનની પાસે જઇએ અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને વંદન-સ્તુતિ કરીએ, નમસ્કાર કરીએ, આદર કરીએ, સન્માન=ભકિતપૂર્વક બહુમાન કરીએ.

તે ભગવાન कल्याणं=મોક્ષ દેવાવાળા હોવાથી કલ્યાણસ્વરૂપ છે मंगलं= હિતની પ્રાપ્તિ કરાવવાવાળા હોવાથી મંગલસ્વરૂપ છે. दैवतं=ભવ્યોને આરાધન કરવા યોગ્ય હોવાથી દેવસ્વરૂપ છે. चैत्यं=સમ્યગ્ બોધ દેવાવાળા હોવાથી જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. તે ભગવાનની પર્યુપાસના-સેવા કરીએ. ભગવાનનાં દર્શન આદિ આપણા લોકોનાં આ લોક તેમજ પરલોકનાં હિતને માટે, સુખને માટે क्षमाय=ભવસાગર તરવામાં સામર્થ્ય માટે મોક્ષ માટે અને દરેક ભવેભવમાં સુખ માટે થશે. આ પ્રકારે ચેલણા રાણી પોતાના

१, वटभाभिः२, बर्बरीभिः३, बकुशिकाभिः४, यौनकाभिः५, पह्लविकाभिः६, इसिनिकाभिः७, वासिनिकाभिः८, लासिकाभिः९, लकुसिकाभिः१०, द्राविडीभिः११, सिंहलीभिः१२, आरबीभिः१३, पक्वणीभिः१४, बहुलीभिः१५, मुरुण्डीभिः१६, शबरीभिः१७, पारसीभिः१८, नानादेशाभिः, इङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञायिकाभिः' इत्यादीनां सङ्ग्रहः, एतादृशीभिर्दासीभिर्युक्ता । तथा महत्तरकवृन्दैः=अन्तःपुरप्रधानपुरुषसमूहैः परिक्षिप्ता=परिवृता सती यत्रैव बाह्या=बहिर्भवा उपस्थानशाला=उपवेशनमण्डपः, यत्रैव श्रेणिको राजा तत्रैवोपागच्छति । ततः=चेल्लणासमागमनानन्तरं खलु=निश्चयेन सः=असौ श्रेणिको राजा चेल्लणया देव्या सार्द्धं धार्मिकयानप्रवरं दूरोहति=आरोहति, दूरुह्य सकोरण्टमाल्यदाम्ना=कोरण्टकवृक्षविशेषपुष्परचितमालायुक्तेन छत्रेण ध्रियमाणेन औपपातिकगमेन=औपपातिकसूत्रोक्तपाठेन शेषं सर्वं ज्ञातव्यम् यावत् पर्युपास्ते=भगवन्तं सेवते । एवम्=अनेनैव प्रकारेण श्रेणिकोपवेशनानन्तरं चेल्लणादेवी यावद् दासीमहत्तर-

---

वामना १, वटभा २, बर्बरी ३, बकुशिका ४, यौनका ५, पह्लविका ६, इसिनिका ७, वासिनिका ८, लासिका ९, लकुसिका १०, द्राविडी ११, सिंहली १२, आरबी १३, पक्कणी १४, बहुली १५, मुरुण्डी १६, शबरी १७, पारसी १८, आदि अनेक देश की इङ्गित चिन्तित और प्रार्थित को जानने वाली दासियों के साथ अन्तःपुर के प्रधान पुरुषों द्वारा वेष्टित जहाँ बाहर की उपस्थानशाला है, जहाँ श्रेणिक राजा है वहाँ आई । तब श्रेणिक राजा चेल्लणा देवी के साथ प्रधान धार्मिक रथ पर चढे । कोरण्ट पुष्पों की माला से युक्त छत्र को धराते हुए यावत् भगवान् के पास गये और सेवा करने लगे । विशेष वर्णन औपपातिक सूत्र से जानना चाहिये । इसी प्रकार चेल्लणा देवी भी

શબ્દથી વામના (૧), વટભા (૨), બર્બરી (૩), બકુશિકા (૪), યૌનકા (૫), પહ્‌લવિકા (૬), ઇસિનિકા (૭), વાસિનિકા (૮), લાસિકા (૯) લકુસિકા (૧૦), દ્રાવિડી (૧૧), સિંહલી (૧૨), આરબી (૧૩), પક્કણી (૧૪), બહુલી (૧૫), મુરુડી (૧૬), શબરી (૧૭), પારસી (૧૮) આદિ અનેક દેશની ઇંગિત ચિન્તન અને પ્રાર્થિતને જાણવાવાળી દાસીઓ સાથે અંતઃપુરના મુખ્ય પુરૂષો દ્વારા વેષ્ટિત (ઘેરાએલી), જ્યાં બહારની ઉપસ્થાન શાલા છે, જ્યાં શ્રેણિક રાજા છે ત્યાં આવી, ત્યારે શ્રેણિક રાજા ચેલણાદેવીની સાથે મુખ્ય ધાર્મિક રથમાં ચડયા. કોરંટ પુષ્પોની માલાથી યુકત છત્ર ધરાવેલા તે યાવત્ ભગવાન પાસે ગયા અને સેવા કરવા લાગ્યા. વિશેષ વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રથી જાણી લેવું જોઇએ એ પ્રકારે ચેલણાદેવી પણ બધા અંતઃપુરના સેવકજનોથી ઘેરાએલી

कवृन्दपरिक्षिप्ता यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, श्रेणिकं राजानं पुरतःकृत्वा=अग्रे कृत्वा श्रेणिकभूपपृष्ठप्रदेशे स्थितैव=उत्तिष्ठन्त्येव यावत् पर्युपास्ते, सेवते स्म ॥सू० १०॥

अथ भगवदुपदेशं वर्णयति 'तए णं' इत्यादि।

मूलम्—तएणं समणे भगवं महावीरे सेणियस्स रण्णो भंभसारस्स चेल्लणा देवीए तीसे महइमहालयाए परिसाए, इसिपरिसाए, जइपरिसाए, मणुस्सपरिसाए, देवपरिसाए, अणेगसयाए जीव धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, सेणियराया पडिगओ ॥ सू० ११ ॥

छाया—ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरः श्रेणिकाय राज्ञे भंभसाराय चेल्लणादेव्यै तस्यां महाऽतिमहत्त्यां परिषदि, ऋषिपरिषदि, यतिपरिषदि, मनुष्यपरिषदि, देवपरिषदि, अनेकशतायां यावद्धर्मः कथितः, परिषत् प्रतिगता, श्रेणिकराजः प्रतिगतः ॥ सू० ११ ॥

टीका—'तए णं'—इत्यादि। ततः—चेल्लणादेव्या सह श्रेणिकस्य भगवत्सन्निधिसमागमनाऽनन्तरम्, खलु भगवता महावीरेण श्रेणिकाय राज्ञे भम्भसाराय चेलणादेव्यै च तस्यां महाऽतिमहत्यां—महतीमतिक्रान्ता—अतिमहती,

---

सब अंतःपुर के सेवक जनों से घिरी हुई जहाँ श्रमण भगवान् महावीर स्वामी विराजमान थे वहाँ आई। आकर उसने भगवान् की स्तुति की, नमस्कार किया तथा श्रेणिक राजा को आगेकर, राजा के पीछे खडी होकर भगवान की पर्युपासना करने लगी ॥सू० १०॥

अब भगवान् के उपदेश का वर्णन करते हैं—'तए णं समणे' इत्यादि।

चेल्लणादेवी के साथ श्रेणिक राजा भगवान् के समीप में आने के बाद श्रमण भगवान् महावीर स्वामी ने श्रेणिक राजा भंभसार

જ્યા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી વિરાજતા હતા ત્યા આવી આવીને તેણે ભગવાનની સ્તુતિ કરી નમસ્કાર કર્યા તથા શ્રેણિક રાજાને આગળ કરી રાજાની પાછળ ઉભી રહીને ભગવાનની પર્યુપાસના કરવા લાગી (સૂ૦ ૧૦)

હવે ભગવાનના ઉપદેશનું વર્ણન કરે છે 'तए णं समणे' ઇત્યાદિ

ચેલણાદેવીની સાથે શ્રેણિક રાજા ભગવાનની સમીપમા આવ્યા પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ શ્રેણિક રાજા ભંભસાર તથા ચેલણાદેવીને ચારપ્રકારની

महती चाऽसौ अतिमहती, महाऽतिमहती-तस्यां-महाऽतिमहत्यां परिषदि=सभायाम्, ऋषिपरिषदि=ऋषिसभायाम्, मनुष्यसभायाम्, देवसभायाम्, अनेकशतायाम्, अनेकानि बहूनि शतानि श्रोतृगणा यस्यां-साऽनेकशता, तस्याम्-अनेकशतायां यावद्धर्मः, यावच्छब्देन-अनेकशतायां परिषदि मध्यगतो (भगवान्) विचित्रं धर्ममाख्याति-'यथा जीवा बध्यन्ते, मुच्यन्ते, यथा च संक्लिश्यन्ति' इत्यादिरूपो धर्मः=श्रुतचारित्रलक्षणः कथितः - प्ररूपितः । धर्मकथावर्णनम्-औपपातिकसूत्रतो विज्ञेयम् । ततः परिषत् प्रतिगता=परावृत्ता । श्रेणिको राजा प्रतिगतः-धर्मकथां श्रुत्वा समास्थानात्परावृत्तः ॥ सू० ११ ॥

तदनन्तरं जातं वृत्तान्तं सूचयति-'तत्थेगइयाणं' इत्यादि ।

मूलम्--तत्थेगइयाणं निग्गंथाणं निग्गंथीण य सेणियं रायं चेल्लणं च देविं पासित्ता णं इमे एयारूवे अज्झत्थिए जाव संकप्पे समुप्पज्जेज्जा ॥ सू० १२ ॥

छाया-तत्रैककानां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च श्रेणिकं राजानं चेल्लणां च देवीं दृष्ट्वा खल्वयमेतद्रूप आध्यात्मिको यावत् संकल्पः समुदपद्यत ॥सू० १२॥

टीका-'तत्थ'-इत्यादि । तत्र=तस्यां सभायाम्, एकैकानां-केषाञ्चित् निर्ग्रन्थानां साधूनाम्, च-पुनः-निर्ग्रन्थीनां-साध्वीनाम् श्रेणिकं राजानम्, च=पुनः चेल्लणां देवीं दृष्ट्वा=विलोक्य खलु अयम् - एष एतद्रूपो वक्ष्यमाणलक्षणः

और चेल्लणादेवी को चार प्रकार की महापरिषद् में अर्थात् ऋषि-परिषद्, मुनिपरिषद्, मनुष्यपरिषद्, देवपरिषद्, जिन में हजारों श्रोतागण सुनने के लिये एकत्रित हुए हैं, ऐसी परिषद् के मध्य में विराजमान होकर "जीव जिस प्रकार कर्मों से बद्ध होते हैं, मुक्त होते हैं और क्लेश पाते हैं" इत्यादि विचित्र प्रकार से श्रुतचारित्र-लक्षण धर्म कहा । धर्मकथा सुनकर परिषद् अपने-अपने स्थान गई और श्रेणिक राजा भी गये ॥ सू० ११ ॥

મહાપરિષદ્‌મા અર્થાત્ ઋષિપરિષદ્, મુનિપરિષદ્, મનુષ્યપરિષદ્, દેવપરિષદ્, જેમા હજારો શ્રોતાગણ સાંભળવા માટે એકત્રિત થયા છે એવી પરિષદના મધ્યમા વિરાજમાન થઇને 'જીવ જે જે પ્રકારે કર્મોથી બંધાય છે, મુકત થાય છે અને ક્લેશ પામે છે' ઇત્યાદિ વિચિત્ર પ્રકારથી શ્રુતચારિત્રલક્ષણ ધર્મ કહ્યો ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ્ પોતપોતાને સ્થાને ગઇ અને શ્રેણિક રાજા પણ ગયા (સૂ૦ ૧૧)

आध्यात्मिकः=अन्तःकरणस्फुरितः, यावद्, यावच्छब्देन चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः इत्येषां सङ्ग्रहः, संकल्पः-मानसिकोऽभिलाषः समुदपद्यत= प्रादुरभूत् ॥ सू० १२ ॥

अथ सूत्रकारः श्रेणिकराजचेल्लणादेवीदर्शनात्साधुसाध्वीनां, मनसि संजातमध्यवसायमाह-'अहो णं सेणिए' इत्यादि ।

मूलम्-अहो णं सेणिए राया महिड्ढिए जाव महासुक्खे जे णं ण्हाए, कयबलिकम्मे, कयकोउयमंगलपायच्छित्ते, सव्वालंकारविभूसिए चेल्लणादेवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ। न मे दिट्ठा देवा देवलोगंसि सक्खं खलु अयं देवे। जइ इमस्स सुचरियतवनियमबंभचेरगुत्तिवासस्स कल्लाणे फलवित्तिविसेसे अत्थि वया वयमवि आगमिस्साए एयाइं ताइं उरालाइं एयारूवाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरामो । से तं साहु ॥ सू० १३ ॥

छाया-अहो ! खलु श्रेणिको राजा महर्द्धिको यावन्महासौख्यो यः खलु स्नातः कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः । सर्वालङ्कारविभूषितश्चेल्लणादेव्या सार्द्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगाभोगान् भुञ्जानो विहरति । नाऽस्माभिर्दृष्टा देवा देवलोके, साक्षात्खल्वयं देवः । यद्येतस्य सुचरिततपोनियमब्रह्मचर्यगुप्तिवासस्य कल्याणः फलवृत्तिविशेषः स्यात्, तदा वयमपि आगमिष्यति एतान् तानुदारान् एतद्रूपान् मानुषकान् भोगाभोगान् भुञ्जाणा विहरेम, तदेतत्साधु ॥ सू० १३ ॥

अनन्तर क्या हुआ ? सो कहते हैं—'तत्थेगइयाणं' इत्यादि ।

उस परिषद् में श्रेणिक राजा को और चेल्लणादेवी को देखकर कई-एक निर्ग्रन्थ और निर्ग्रन्थियों के मन में इस प्रकार आध्यात्मिक - मनोभाव अर्थात् अन्तःकरण की स्फुरणा यावत् मन में संकल्प-विकल्प उत्पन्न हुए ॥ सू० १२ ॥

પછી શું થયું ? તે કહે છે-'तत्थेगइयाणं' ઇત્યાદિ

તે પરિષદમાં શ્રેણિક રાજા તથા ચેલણાદેવીને જોઈને ઘણા નિર્ગ્રન્થ તથા નિર્ગ્રન્થીઓના મનમાં આ પ્રકારે આધ્યામિક મનોભાવ અર્થાત્ અંતઃકરણ સ્ફુરણા એટલે મનમાં સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયા. (સૂ૦ ૧૨)

टीका-अहोणं इत्यादि अहो-इत्याश्चर्यम् । अथवा-सम्बोधनम् , खलु= निश्चयेन श्रेणिको राजा महर्द्धिकः-बृहदैश्वर्यशाली यावन्महासौख्यः=नितान्त-सौख्यसम्पन्नः, यः स्नातः=कृतस्नानः कृतबलिकर्मा, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः सन् सर्वाऽलङ्कारविभूषितः चेल्लणादेव्या सार्द्धं उदारान्=उत्तमान् मानुषकान्= मनुष्यसम्बन्धिनो भोगभोगान्=शब्दादिभोगान् भुञ्जानः=उपसेवमानः विहरति= विलसति। अस्माभिः साधुसाध्वीभिर्देवलोके देवा न दृष्टाः=न साक्षात्कृताः, अयम्-श्रेणिकः साक्षात्=प्रत्यक्षः खलु देवो विराजते, यदि-अमुष्य=अस्य सु-चरिततपोनियमब्रह्मचर्यगुप्तिवासस्य-तपः=अनशनादि, नियमः=अभिग्रहलक्षणः, ब्रह्मचर्यं=मैथुन-निवृत्तिः, एतेषां गुप्तिः=परिपालनं तस्यां वासः सुचरितः=सम्य-क्कृतश्चासौ तपोनियमब्रह्मचर्यगुप्तिवासश्च स तथा तस्य कल्याणफलवृत्तिविशेषः= सुखमयफलसिद्धिविशेषः-स्यात्=विद्येत चेत् , तदा=तर्हि वयमपि निर्ग्रन्थाः,

---

अब प्रथम निर्ग्रन्थों के विचारों का स्वरूप कहते हैं—'अहो णं' इत्यादि ।

अहो !—आश्चर्य है कि श्रेणिक राजा महाऋद्धि—महादीप्ति-शाली और महासुखों का अनुभव करने वाला है, जिसने स्नान बलि-कर्म कौतुक मंगल और प्रायश्चित्त किया है । समस्त भूषणों से अलङ्कृत होकर चेल्लणा देवी के साथ उत्तम मनुष्य-सम्बन्धी काम-भोगों को भोगता हुआ विचरता है । हमने देवलोक में देवों को नहीं देखा है किन्तु यही साक्षात् देव है । यदि इस तप नियम और ब्रह्मचर्यगुप्ति का कोई फल-सिद्धि है, अर्थात् अनशन आदि तप, अभिग्रहलक्षण नियम, मैथुन - निवृत्तिरूप ब्रह्मचर्य, इनके परिपालन में, सुचरितरूप से आचरण करने में यदि कोई भी फल की प्राप्ति

હવે પહેલા નિર્ગ્રન્થોના વિચારોનું સ્વરૂપ કહે છે-'अहोणं सेणिए' ઇત્યાદિ.

અહો ! આશ્ચર્ય છે કે શ્રેણિક રાજા મહાઋદ્ધિ મહદીપ્તિશાલી અને મહા-સુખોના અનુભવ કરવાવાળા છે, જેમણે સ્નાન બલિકર્મ કૌતુક મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું છે. સમસ્ત ભૂષણોથી અલંકૃત થઇને ચેલણાદેવીની સાથે ઉત્તમ મનુષ્ય સંબંધી કામભોગને ભોગવતા થકા વિચરે છે અમે દેવલોકમાં દેવોને જોયા નથી. કિંતુ આજ સાક્ષાત્ દેવ છે. જો આ તપ નિયમ અને બ્રહ્મચર્યગુપ્તિની કોઇ ફલસિદ્ધિ હોય અર્થાત્ અનશન આદિ તપ, અભિગ્રહ, લક્ષણ. નિયમ, મૈથુન-નિવૃત્તિરૂપ બ્રહ્મચર્ય-એના પરિપાલનમાં સુચરિતરૂપથી આચરણ કરવામાં જો કોઇ-પણ ફલની પ્રાપ્તિ

आगमिष्यति=भविष्यत्काले एतान् तान्=प्रत्यक्षतो दृश्यमानान् उदारान्=उत्कृष्टान् एतद्रूपान्=राज्ञा राज्ञ्याश्चानुभूयमानान्, मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनः, भोगभोगान्=भोगोत्तमान् भुञ्जाना विहरेम, 'सेतं'=तदेतत् साधु=साधुचिन्तनम्, इत्येतन्मुनिचिन्तितं निदानम् ॥ सू० १३ ॥

अथ चेल्लणादेवीमालोक्य साध्वीनां हृदि समुत्पन्नं विचारं सूत्रकार आह–'अहो णं चेल्लणा' इत्यादि ।

मूलम्–अहो णं चेल्लणा देवी महिड्ढिया जाव महासुक्खा जा णं ण्हाया, कयबलिकम्मा, कय–कोउय–मंगल–पायच्छित्ता, जाव सव्वालंकारविभूसिया सेणिएणं रण्णा सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरइ, न मे दिट्ठाओ देवीओ देवलोगंसि, सक्खं खलु इमा देवी । जइ इमस्स सुचरिय–तव–नियम–बंभचेरगुत्ति–वासस्स कल्लाणे फलवित्तिविसेसे अत्थि तया वयमवि आगमिस्साए इमाइं एयारूवाइं उरालाइं जाव विहरामो । से तं साहुणी ॥ सू० १४ ॥

छाया–अहो खलु चेल्लणा देवी महर्द्धिका यावन्महासौख्या या खलु स्नाता, कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमंगलप्रायश्चित्ता, यावत्सर्वालङ्कारविभूषिता श्रेणिकेन राज्ञा सार्द्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरति । नैवाऽस्माभिर्दृष्टा देव्यो देवलोके साक्षात् खल्वियं देवी । यद्यस्य सुचरिततपो–नियम–ब्रह्मचर्यगुप्ति–वासस्य कल्याणः फलवृत्तिविशेषः स्यात्, तदा वयमपि आगमिष्यति एतान् एतद्रूपान् उदारान् यावत्–(मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानाः) विहरेम । तदेतत्साध्वी ॥ सू० १४ ॥

टीका–अहोणं इत्यादि । अहो इत्याश्चर्ये खलु=निश्चयेन चेल्लणा देवी

है तो हम भी भविष्यत्काल में इस प्रकार के उदार कामभोगों को भोगते हुए विचरें । यह मुनियों का चिन्तनरूप निदान है ॥सू० १३॥

अब चेल्लणा देवी को देखकर निर्ग्रन्थियों के मनमें उत्पन्न

હોય તો અમે પણ ભવિષ્યત્ કાલમાં આ પ્રકારના ઉદાર કામભોગોને ભોગવતા થકા વિચરીએ આ મુનિઓના ચિન્તનરૂપ નિદાન છે (સૂ૰ ૧૩)

હવે ચેલ્લણાદેવીને જોઇને નિગ્રન્થિઓના મનમાં ઉત્પન્ન થયેલા વિચારોનું વર્ણન

महर्द्धिका=विशालसम्पत्तिमती, महासौख्या=महाऽऽनन्दसम्पन्ना या स्नाता कृतबलिकर्मा कृतकौतुक-मङ्गलप्रायश्चित्ता यावत्सर्वाऽलङ्कारविभूषिता सती श्रेणिकेन राज्ञा सार्द्धं=सह, उदारान यावच्छब्देन-मानुष्यकान् भोगभोगान भुञ्जाना विहरति । अस्माभिः साध्वीभिर्देवलोके देव्यो न दृष्टाः । इयं चेल्लणा साक्षात्= प्रत्यक्षा देवी=देवाऽङ्गनाऽस्ति । यदि=चेत् अस्य=एतस्य सुचरिततपोनियमब्रह्मचर्यगुप्तिवासस्य=प्रागुक्तरूपस्य कल्याणः=शुभप्रदः फलवृत्तिविशेषः स्यात्, चेत्, तदा वयमपि-साध्व्योऽपि आगमिष्यति=भविष्यकाले इमान् एतद्रूपान मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरेम । तदेतत्साध्वी=साध्वीचिन्तनम् ॥सू०१४॥

तदनन्तरं च किमभवत्? इति प्रदर्शयति-'अज्जोत्ति' इत्यादि ।

मूलम्-अज्जो-त्ति-समणे भगवं महावीरे ते बहवे निग्गंथे

हुए विचारों का वर्णन करते हैं—'अहो णं चेल्लणा' इत्यादि ।

महारानी चेल्लणा देवी को देखकर साध्वियाँ विचार करती हैं कि—आश्चर्य है कि यह चेल्लणा देवी महाऋद्धि, महादीप्तिशाली, और महासुखवाली है । यह स्नानकर, बलिकर्मकर, कौतुक, मंगल और प्रायश्चित्तकर सब प्रकार के अलङ्कारों से विभूषित होकर श्रेणिक राजा के साथ उत्तमोत्तम भोगों को भोगती हुई विचरण करती है । हमने देवलोक में देवियाँ नहीं देखी हैं किन्तु यह साक्षात् देवी है । यदि हमारे इस सुचरित तप नियम और ब्रह्मचर्य का कोई कल्याणकारक विशेष फल हो तो हम भी आगामीकाल में इस प्रकार के उत्तम भोगों को भोगती हुई विचरण करें । यह साध्वियों का चिन्तनरूप निदान है ॥ सू० १४ ॥

કરે છે—'अहो णं चेल्लणा' ઇત્યાદિ

મહારાણી ચેલ્લણાદેવીને જોઈને સાધ્વિઓ વિચાર કરે છે કે–આશ્ચર્ય છે કે આ ચેલ્લણાદેવી મહાઋદ્ધિ મહાદીપ્તિશાલી અને મહાસુખવાળી છે. તે બલિકર્મ કરી કૌતુક મંગલ તથા પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, અને બધા પ્રકારના અલંકારોથી વિભૂષિત થઈને શ્રેણિક રાજાની સાથે ઉત્તમોત્તમ ભોગોને ભોગવતી વિચરણ કરે છે. અમે દેવલોકમાં દેવીઓ નથી જોઈ પણ આ સાક્ષાત્ દેવી છે જો અમારા આ સુચરિત તપ નિયમ અને બ્રહ્મચર્યનુ કોઈ કલ્યાણકારક વિશેષ ફલ હોય તો અમે પણ આગામી કાલમાં આ પ્રકારના ઉત્તમ ભોગોને ભોગવતા વિચરણ કરીએ. આ સાધ્વિઓનાં ચિંતનરૂપ નિદાન છે (સૂ૦ ૧૪)

य निग्गंथीओ य आमंतेत्ता एवं वयासी-'सेणियं रायं चेल्लणा-देविं पासित्ता तुम्हाणं मणंसि इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-अहो णं सेणिए राया महिड्ढिए जाव सेत्तं साहु। अहो णं चेल्लणा देवी महिड्ढिया जाव सेत्तं साहुणी। से णूणं अज्जो! अट्ठे समट्ठे?' हंता अत्थि॥ सू० १५॥

छाया-आर्याः! इति श्रमणो भगवान् महावीरस्तान् बहून् निर्ग्रन्थान् निर्ग्रन्थींश्चामन्त्र्यैवमवादीत्-'श्रेणिकं राजानं चेल्लणादेवीं दृष्ट्वा युष्माकं मनसि एतद्रूपो आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत-'अहो खलु श्रेणिको राजा महर्द्धिको यावत्-तदेतत्साधु। अहो खलु चेल्लणा देवी महर्द्धिका यावत् तदेतत्साध्वी। स नूनम् आर्याः! अर्थः समर्थः?' हन्त! अस्ति॥ सू० १५॥

टीका-'अज्जोत्ति'-इत्यादि। हे आर्याः! इति=एवम्-श्रमणो भगवान् महावीरः-तान् बहून्-निर्ग्रन्थान् निर्ग्रन्थींश्च आमन्त्र्य=सम्बोध्य एवं=वक्ष्य-माणलक्षणम् अवादीत्=पप्रच्छ, प्रश्नं दर्शयति-श्रेणिकं राजानं चेल्लणादेवीं च दृष्ट्वा=विलोक्य युष्माकं मनसि एतद्रूपः=वक्ष्यमाणस्वरूपः आध्यात्मिकः सङ्कल्पः= मानसिको विचारः समुदपद्यत=प्रादुरभूत्-अहो! खलु श्रेणिको राजा महर्द्धिको यावद्-महासौख्यः, इत्यादि, उदाराान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरतीति, तथा यद्यस्य सुचरितस्य तपोनियमब्रह्मचर्यवासस्य कल्याणः फलवृत्तिविशेषः स्यात्

अनन्तर क्या हुआ सो कहते हैं-'अज्जोत्ति' इत्यादि।

हे आर्यो! इस प्रकार से श्रमण भगवान् महावीर उन बहुत से साधु और साध्वियों को सम्बोधन करके कहने लगे कि-श्रेणिक राजा और चेल्लणा देवी को देखकर तुम लोगों के मनमें इस प्रकार का आध्यात्मिक-संकल्प हुआ- "आश्चर्य है-श्रेणिक राजा इतना महाऋद्धि महादीप्तिशाली और महासुखसंपन्न है और मनुष्यसम्बन्धी कामभोगों को भोगता हुआ विचरता है, तो यदि हमारे इस सुच-

---

त्यारपछी शु थयु ते कहे छे-'अज्जोत्ति' ईत्यादि.

हे आर्यो! आ प्रकारथी श्रमण भगवान महावीर ते घणा साधु तथा साध्वि-ओने संबोधन करीने कहेवा लाग्या के-श्रेणिक राजा अने चेल्लणादेवीने जोईने तमो लोकोना मनमां ओ प्रकारनो आध्यात्मिक संकल्प थयो-'आश्चर्य छे-श्रेणिक राजा ओटलो महाऋद्धि-महादीप्तिशाली अने महासुखसंपन्न छे अने मनुष्य संबंधी कामभोगोने भोगवता थका विचरे छे तो जो अमारा आ सुचरित तप नियम अने

तदा वयमपि आगमिष्यति तान् तादृशान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरेम । इति साधूनां हार्दिकोऽभिप्रायः। अहो! खलु चेल्लणा देवी महर्द्धिका महासौख्या यावत्-यावच्छब्दात्पूर्वोक्तान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरति तथा यद्यस्माकं सुचरितस्य तपोनियमादेः कल्याणः फलवृत्तिविशेषः स्यात् तदा वयमपि तान् भोगान् भुञ्जाना विहरेम। इदं साधु-एतत् साध्वीभिश्चिन्तितम् । अथ भगवान् पृच्छति-स नूनम् आर्याः ! अर्थः समर्थः ? = पूर्वोक्तोऽर्थः सत्यः ?, साधवः प्रत्युत्तरं ददते-हन्त ! अस्ति । भगवत्कथितं सर्वथा सत्यं विद्यते ॥ सू० १५ ॥

एतदनन्तरं भगवता किं कथितम् ? इति दर्शयति-एवं खलु' इत्यादि ।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो मए धम्मे पण्णत्ते । इणमेव निग्गंथे पावयणे सच्चे, अणुत्तरे, पडिपुण्णे, केवले, संसुद्धे, णेयाउए, सल्लकत्तणे, सिद्धिमग्गे, मुत्तिमग्गे, निज्जाणमग्गे, निव्वाणमग्गे, अवितहमविसंदिद्धे, सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे । इत्थं ठिया जीवा सिज्झंति, वुज्झंति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति, सव्वदुक्खाणमंतं करेंति ॥ सू० १६ ॥

रित तप नियम और ब्रह्मचर्य पालन का सुफल है, तो हमको भी भवान्तर में ऐसे भोग मिलें ।" साध्वियों के मनमें इस प्रकार सङ्कल्प हुवा कि-"यह चेल्लणा देवी महाऋद्धिशाली है, महासुखवाली है और मनुष्यसम्बन्धी कामभोगों को भोगती है, यदि हमारे सुचरित, तप, नियम और ब्रह्मचर्यपालन का सुफल है तो हम भी भवान्तर में ऐसे भोगों को प्राप्त करें।" हे आर्यो ! तुम लोगों के मनमें ऐसे विचार हुए, क्या यह सच है ? उन्होंने उत्तर दिया कि—'हे भदन्त ! जैसे आप फरमाते हैं वह वैसा ही है ॥सू० १५॥

બ્રહ્મચર્યપાલનનુ સુફલ હોય તો અમને પણુ ભવાન્તરમા એવા ભોગ મળે સાધ્વિઓના મનમા એ પ્રકારનો સંકલ્પ થયો કે–આ ચેલ્લણાદેવી મહાઋદ્ધિશાલિની છે. મહાસુખવાળી છે અને મનુષ્યસબંધી કામભોગોને ભોગવે છે જો અમારા સુચરિત તપ નિયમ બ્રહ્મચર્ય પાલનનું સુફલ હોય તો અમે પણુ ભવાન્તરમાં એવા ભોગોને પ્રાપ્ત કરીએ હે આર્યો! તમો લોકોના મનમાં એવા વિચાર થયા કેમ તે ખરૂ છે? તેઓએ ઉત્તર આપ્યો કે–હે ભદન્ત! જેવું આપ ફરમાવો છો તેવુંજ બરાબર છે (સૂ૦ ૧૫)

छाया – एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः ! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनं सत्यम् , अनुत्तरम् , प्रतिपूर्णम् , केवलं, संशुद्धम् , नैयायिकम् , शल्यकर्तनम् , सिद्धिमार्गः, मुक्तिमार्गः, निर्याणमार्गः, निर्वाणमार्गः, अवितथमसन्दिग्धम् , सर्वदुःखप्रहीणमार्गः, अत्र स्थिता जीवाः सिद्ध्यन्ति, बुध्यन्ते, मुच्यन्ते, परिनिर्वान्ति, सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति ॥ सू० १६ ॥

टीका–एवं खलु इत्यादि। हे आयुष्मन्तः श्रमणाः !=प्रशस्तजीवनकालयुक्ताः मुनयः!एवम्=अनेन प्रकारेण,खलु=निश्चयेन मया धर्मः=श्रुतचारित्रलक्षणः,प्रज्ञप्तः= प्ररूपितः । इदमेव=प्रत्यक्षकीर्तितमेव, नैर्ग्रन्थं प्रवचनं, सत्यं=यथार्थम्, अनुत्तरम्=अविद्यमानमुत्तरं यस्मात्–सर्वोपरिवर्तमानम्, प्रतिपूर्णम् = सर्वार्थसम्पन्नम्, केवलम्=अद्वितीयं, संशुद्धं=सकलदोषरहितम् नैयायिकं=न्याययुक्तम् नेतृकमिति च्छायापक्षे तु मोक्षनयनदक्षम्, शल्यकर्तनम्=मायानिदानमिथ्यादर्शनरूपशल्यत्रयच्छेदकम्, सिद्धिमार्गः=सिद्धिगतेः पन्था, मुक्तिमार्गः=सकलकर्मक्षयलक्षणमुक्तिपथः, निर्याणमार्गः–मोक्षमार्ग इत्यर्थः । निर्वाणमार्गः=सकलदुःखनिवृत्तिमार्गः, अवितथम्=यथार्थम् । असन्दिग्धम्–संशयविपर्ययानध्यवसायदोषरहितम्,

---

अनन्तर भगवान ने जो कहा सो कहते हैं–'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो ! इस प्रकार मैंने श्रुतचारित्रलक्षण धर्म प्रतिपादन किया है । वह निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है अर्थात् यथार्थ है । सर्वोपरिवर्तमान है । सर्वार्थसम्पन्न है। अद्वितीय है। समस्त दोषों से रहित है। न्याययुक्त है। अथवा मोक्ष की ओर लेजाने में समर्थ है । माया–निदान–मिथ्यादर्शनरूप तीन शल्य को काटने वाला है। सिद्धि का मार्ग है । सकल कर्मों का क्षयलक्षण मुक्ति का मार्ग है । मोक्ष का मार्ग है । सकल दुःख की निवृत्ति का मार्ग है । यथार्थ है । संशय विपर्यय और अनध्यवसायरूपी तीन दोषों से रहित है।

પછી ભગવાને જે કહ્યું તે કહે છે–'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો ! આ પ્રકારે મે શ્રુતચારિત્ર લક્ષણ ધર્મ પ્રતિપાદન કર્યું છે તે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સત્ય છે અર્થાત્ યથાર્થ છે સર્વોપરિ વર્તમાન છે, સર્વાર્થસંપન્ન છે, અદ્વિતીય છે, સમસ્ત દોષોથી રહિત છે ન્યાયયુકત છે અથવા મોક્ષની તરફ લઇ જવામા સમર્થ છે માયા, નિદાન, મિથ્યાદર્શનરૂપ ત્રણ શલ્યને કાપવાવાળુ છે. સિદ્ધિનો માર્ગ છે સકલ કર્મોના ક્ષયલક્ષણ મુક્તિનો માર્ગ છે. મોક્ષનો માર્ગ છે. સકલ દુઃખની નિવૃત્તિનો માર્ગ છે. યથાર્થ છે સંશય વિપર્યય અને અન-

सर्वदुःखप्रहीणमार्गः=सर्वाणि च दुःखानि शारीरिकमानसिकादीन्यसातानि तेषां यत्प्रहीणं=प्रहाणं क्षय इति यावत् तस्य मार्गः, अत्रस्थिताः=निर्ग्रन्थप्रवचने प्रवृत्ताः जीवाः सिद्ध्यन्ति=कृतकृत्यतया सिद्धा भवन्ति । बुध्यन्ते=विमलकेवलाऽऽलोकेन सकललोकालोकं जानन्ति । मुच्यन्ते=कर्मबन्धनेभ्यो वियुज्यन्ते । परिनिर्वान्ति=समस्तकर्मकृतविकाररहितत्वेन स्वस्था भवन्ति । सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति=समस्तशारीरिकादिदुःखानां विनाशं कुर्वन्ति ॥ सू० १६ ॥

भगवता तदनन्तरं यत्कथितं तदाह–'जस्स णं' इत्यादि ।

मूलम्—जस्स णं धम्मस्स निग्गंथे सिक्खाए उवट्ठिए विहरमाणे पुरा दिगिंछाए पुरा पिवासाए पुरा वातातवेहिं पुरा पुट्ठे विरूवरूवेहिं परीसहोवसग्गेहिं उदिण्णकामजाए विहरिज्जा, से य परक्कमेज्जा, से य परक्कममाणे पासेज्जा–जे इमे उग्गपुत्ता महामाउया, भोगपुत्ता महामाउया, तेसिं अण्णतरस्स अइजायमाणस्स निजायमाणस्स उभओ पुरओ महंदासीदासकिंकरकम्मकरपुरिसा पदातपरिक्खित्ता छत्तं भिंगारं गहाय निग्गच्छंति ॥ सू० १७ ॥

छाया–यस्य खलु धर्मस्य निर्ग्रन्थः शिक्षायै उपस्थितो विहरन् पुरा दिगिञ्छया पुरा पिपासया पुरा वाताऽऽतपाभ्यां स्पृष्टो विरूपरूपैः परीषहोपसर्गैरुदीर्णकामजातो विहरेत् । स च पराक्रामेत्, स च पराक्रामन् पश्येत्–य इमे–उग्रपुत्रा महामातृकाः, भोगपुत्रा महामातृकाः, तेषामन्यतरस्याऽतियातः निर्यातः उभयतः पुरतः महादासीदासकिङ्करकर्मकरपुरुषाः पदातिपरिक्षिप्ताश्छत्रं भृङ्गारं गृहीत्वा निर्गच्छन्ति ॥ सू० १७ ॥

शारीरिक मानसिक आदि असाता के विनाश का कारण है । इस निर्ग्रन्थ प्रवचन में रहे हुए जीव कृतकृत्य होकर सिद्ध हो जाते हैं। विमल केवल आलोक से सकल लोकालोकको जानते हैं । कर्मबन्धन से मुक्त होजाते हैं । समस्त शारीरिक आदि सब दुःखों का नाश करते हैं ॥ सू० १६ ॥

ધ્યવસાયરૂપી ત્રણ દોષોથી રહિત છે શારીરિક માનસિક આદિ અસાતાના વિનાશનું કારણ છે આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનમા રહેતો જીવ કૃતકૃત્ય થઈને સિદ્ધ થઈ જાય છે વિમલ કેવલ આલોકથી સકલ લોકાલોકને જાણે છે કર્મબન્ધનથી મુક્ત થઈ જાય છે સમસ્ત શારીરિક આદિ તમામ દુઃખોનો નાશ કરે છે (સૂ૦ ૧૬)

टीका-'जस्स णं' इत्यादि । यस्य खलु धर्मस्य शिक्षायै=ग्रहणासेवनीरूपायै उपस्थितः=समुद्यतो निर्ग्रन्थः=साधुः पुरा=पूर्वम् दिगिंछया-दिगिञ्छा=बुभुक्षा तया, पुरा पिपासया, पुरा वाताऽऽतपाभ्यां=वायुसूर्यातपाभ्यां शीतोष्णाभ्यामित्यर्थः । पुरा=पूर्वं स्पृष्टः=तान् सहमानः विरूपरूपैः=नानाप्रकारैः, परीषहोपसर्गैः पीडितो मोहोदयात्तान् असहमानो उदीर्णकामजातः=उदितकामवासनासमूहः सन् विहरेत्=भवेत् । स च साधुः पराक्रामेत्-तपःसंयममार्गे प्रयतेत । स च साधुः पराक्रामन्=तपःसंयमयोर्वीर्यं स्फोटयन् पश्यति । किं पश्यति ? इत्याह-'ये' इत्यादि, ये इमे-एते उग्रपुत्राः=उग्रकुलोद्भवाः ऋषभदेवेन कोट्टपालकत्वेन नियोजिताः, महामातृकाः-महत्यो=महाकुलीना मातरो येषां ते महामातृकाः=शुद्धमातृवंशाः, भोगपुत्राः=आदिदेवेन संस्थापितो यो गुरुवंशस्तेषां पुत्राः महामातृकाः=उत्तममातृपक्षाः सन्ति, तेषामुग्रपुत्रभोगपुत्राणां तादृशानामन्यतमस्य=तन्मध्ये कस्याऽप्येकस्य, अतियातः=गृहं गच्छतः, निर्यातः=गृहान्निस्सरतः उभयतः=उभयोर्वामदक्षिणपार्श्वयोः, पुरतः=अग्रे महादासीदास-

---

इसी विषय में और भी कहते हैं—'जस्स णं' इत्यादि ।

जिस धर्म की ग्रहण आसेवनरूप शिक्षा के लिए उपस्थित हुआ निर्ग्रन्थसाधु भूख, प्यास, शीत और उष्ण आदि नाना प्रकार के परीषहों को सहन करता है, उसके चित्त में यदि मोहकर्म के उदय से कामविकार उत्पन्न हो जाय तो भी साधु संयममार्ग में पराक्रम करे । पराक्रम करता हुआ वह साधु देखता है कि ये उत्तम माता पिता के वंश में उत्पन्नहुए उग्रपुत्र जिनको ऋषभदेव भगवान् ने कोटपालपने स्थापित किये, तथा उत्तम माता पिता के वंश में उत्पन्न हुए भोगपुत्र, जिनको ऋषभदेव भगवान् ने लोगो में गुरुपने स्थापित किये, उनमें से ऐश्वर्यसंपन्न किसी एक को दास-दासी आदि

આજ વિષયમાં વળી પણ કહે છે-'जस्स णं' ઇત્યાદિ

જે ધર્મની ગ્રહણ આસેવનરૂપ શિક્ષાને માટે ઉપસ્થિત થયેલા નિર્ગ્રન્થ સાધુ ભૂખ-તરસ, શીત-ઉષ્ણ આદિ નાના પ્રકારના પરીષહોને સહન કરે છે તેમના ચિત્તમા જો મોહકર્મના ઉદયથી કામવિકાર ઉત્પન્ન થઈ જાય તો પણ સાધુ સંયમ માર્ગમા પરાક્રમ કરે પરાક્રમ કરતા થકા તે સાધુ જુએ છે કે આ ઉત્તમ માતાપિતાના વંશમા ઉત્પન્ન થયેલા ઉગ્રપુત્ર જેને ઋષભદેવ ભગવાને કોટપાલપણે સ્થાપિત કર્યા, તથા ઉત્તમ માતાપિતાના વંશમા ઉત્પન્ન થયેલા ભોગપુત્ર જેને ઋષભદેવ ભગવાને લોકોમાં ગુરુપણે સ્થાપિત કર્યા, તેમાંથી ઐશ્વર્યસંપન્ન કોઇ એકને દાસદાસી આદિના ઠાઠમાઠપૂર્વક

किङ्करकर्मकरपुरुषाः-दास्यः = परिचारिकाः, दासाः=परिचारकाश्च, किङ्कराः= शारीरिककार्यकारिणः, कर्मकराः=भृत्याः, ते चामी पुरुषाश्च, महान्तश्चामी दासी-दासकिङ्करकर्मकरपुरुषाश्च ते तथा, तेऽपि कीदृशाः? अत्राऽऽह-पदातिपरिक्षिप्ताः-पद्भ्यां सञ्चरणशीलपुरुषैः परमसेवकैः परिक्षिप्ताः=वेष्टिताः सन्तः, छत्रं, भृङ्गारम् =सुवर्णनिर्मितजलपात्रविशेषं गृहीत्वा=आदाय निर्गच्छन्ति=निस्सरन्ति॥सू० १७॥

मूलम्-तयाणंतरं च णं पुरओ महाआसा आसवरा उभओ तेसिं नागा नागवरा पिट्ठओ रहवरा संगेल्ली, से णं उद्धरिय-सेयछत्ते अब्भुग्गयभिंगारे पग्गहियतालियंटे पवीयंतसेयचामर-बालवीयणए अभिक्खणं अभिक्खणं अइजाइ य निज्जाइ य। सप्पभायं सपुव्वावरं च णं ण्हाए कयबलिकम्मे जाव सव्वा-लंकारविभूसिए महइमहालयाए कूडागारसालाए महतिमहाल-यंसि सीहासणंसि जाव सव्वरत्तिएणं जोइणा झियायमाणेणं इत्थिगुम्मपरिवुडे महया हय-नट्ट-गीय-वाइय-तंती-तल-ताल-तुडिय-घण-मुइंग-मद्दल-पडुप्पवाइयरवेणं उरालाइं माणुस्सगाइं कामभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥ सू० १८ ॥

छाया-तदनन्तरं च खलु (तस्य) पुरतो महाऽश्वा अश्ववरा उभय-तस्तेषां नागा नागवराः पृष्ठतो रथा रथवराः संगेल्लिः (रथसमुदायः) स खलु उद्धृतश्वेतच्छत्रः, अभ्युद्गतभृङ्गारः प्रगृहीततालवृन्तः प्रवीज्यमानश्वेतचामर=बाल-

---

ठाटबाटपूर्वक आते-जाते देखकर साधु निदानकर्म करता है। अब उनकी ऋद्धिसंपत्ति का वर्णन करते हैं-उन उग्रपुत्र भोगपुत्रों में से किसी एक के आने-जाने के समय में अनेक दास-दासी अर्थात् नौकर-चाकर दोनों तरफ चलते हैं, कोई आगे झारी लेकर चलते हैं और कोई उनके सिर पर छत्र धर रहे हैं, तथा अनेक पदाति आगे चल रहे हैं ॥ सू० १७ ॥

આવતા જતા જોઇને સાધુ નિદાનકર્મ કરે છે હવે તેમની ઋદ્ધિ સંપત્તિનું વર્ણન કરે છે-તે ઉગ્રપુત્ર ભોગપુત્રોમાંથી કોઇ એકના આવવા જવાના સમયમા અનેક દાસદાસી અર્થાત્ નોકર ચાકર બન્ને તરફ ચાલે છે કોઈ આગળ ઝારી લઇને ચાલે છે અને કોઈ તેમના શિર પર છત્ર ઝાલી રાખે છે. તથા અનેક પદાતિ આગળ ચાલતા હોય છે. (સૂ૦૧૭)

व्यजनकः, अभीक्ष्णम् अभीक्ष्णमतियाति निर्याति च। सप्रभातं सपूर्वाऽपरं स्नातः कृतबलिकर्म्मा यावत्सर्वाऽलङ्कारविभूषितो महातिमहालयायां कूटाकारशालायां महातिमहालये सिंहासने यावत्सर्वरात्रिकेण ज्योतिषा ध्मायमानेन स्त्रीगुल्मपरिवृतो महताऽऽहत-नाट्य-गीत-वादित्र-तन्त्री-तल-ताल-त्रुटित-घन-मृदङ्ग-मार्दल-पटु-प्रवादितरवेणोदारान मानुष्यकान् कामभोगान् भुञ्जानो विहरति ॥सू० १८॥

टीका-तयाणंतरं इत्यादि। तदनन्तरं-तेषां पुरतःउग्रपुत्रादीनामग्रे महाऽश्वाः=विशालघोटका, अश्ववराः=जातिमन्तोऽश्वाः, तेषामुग्रपुत्राणाम्, उभयतः= उभयोः पार्श्वयोः नागाः=हस्तिनः, नागवराः=हस्तिराजाः पृष्ठतः=पश्चाद्भागे, रथाः, रथवराः=रथप्रधानाः, संगेल्लिः=रथानां समुदायो वर्त्तते। स खलु तेषां मध्ये कश्चित् उग्रपुत्रादि -उद्धृतम्-ऊर्द्ध्वीकृम् शिरस उपरि विस्तारितं श्वेत-च्छत्रं यस्मै सः, अभ्युद्गतः=सावधानतया हस्ते धृतः-भृङ्गारः=सुवर्णनिर्मित-जलपात्रविशेषो यस्मै स तथा, प्रगृहीतं=हस्ते धृतं तालवृन्तं=तालव्यजनं यस्मै स तथा, प्रवीज्यमानानि=चाल्यमानानि=श्वेतचामराणि बालव्यजनानि च यस्मै स तथा, एतादृशः सन् अभीक्ष्णम्-अभीक्ष्णम् पुनः-पुनः अतियाति गृहं प्रति, च-पुनः, निर्याति गृहान्निःसरति। सप्रभातं=प्रभातकृत्यसहितं, सपूर्वापरं=पूर्व-पश्चात्कर्तव्ययुक्तम् - सह पूर्वेण = पूर्वाह्णकर्तव्येन, अपरेण=अपराह्णकर्तव्येनेति सपूर्वाऽपरं=पूर्वाऽपराह्णसुखयुक्तम्, स्नातः=कृतस्नानः, कृतबलिकर्मा, यावच्छ-

फिर कहते हैं-'तयाणंतरं' इत्यादि।

उनकी सवारी में आगे बडे-बडे घोडे, दोनों ओर प्रधान हाथी, पीछे रथ और रथों का समुदाय चलता है। कितनेक उनके ऊपर छत्र धर रहे हैं। कितनेक के हाथ में सुवर्ण की झारियां हैं। कोई हाथ में तालवृन्त के पंखे लेकर हवा कर रहे हैं। कोई श्वेत चामर डुलाते हैं। इस प्रकार के ठाटबाट से बार - बार वे अपने भवन में प्रवेश करते हैं और निकलते हैं। फिर वे पूर्वाह्न-प्रातः-

વળી કહે છે-'तयाणंतरं' ઇત્યાદિ.

તેમની સ્વારીમા આગળ મોટા મોટા ઘોડા, બેઉ બાજુ મુખ્ય હાથી, પાછળ રથ તથા રથોનો સમુદાય ચાલે છે કેટલાક તો તેમના ઉપર છત્ર રાખી રહ્યા છે. કેટલાકના હાથમાં સુવર્ણની ઝારી છે. કોઇ હાથમાં તાલવૃન્તના પખા લઇને હવા નાખી રહ્યા છે કોઇ શ્વેતચામર ઢાળે છે. આ પ્રકારના ઠાઠમાઠથી વારવાર તેઓ પોતાના ભવનમાં પ્રવશ કરે છે તથા નીકળે છે પછી તેઓ પૂર્વાહ્ન=પ્રાતઃકાલે તથા

ब्देन-कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः, इत्यादीनां सङ्ग्रहः, सर्वालङ्कारविभूषितः, महातिमहालयायां-महातिमहत्याम्=अत्युच्चैस्तरायां विशालायां कूटाऽऽकारशालायाम् कूटं=पर्वतशिखरं तदाकारा=तत्सदृशी प्रोत्तुङ्गा सा चासौ शाला=भवनम्, उपलक्षणं चैतत्प्रासादादीनाम्, तत्र महातिमहालये=अतिविस्तीर्णे सिंहासने, यावत् सर्वरात्रिकेण-सर्वा=अखण्डिता सम्पूर्णेति यावत् या रात्रिस्तत्र भवेन रात्रिपर्यन्त स्थायिना, यद्वा-सर्वरात्निकेन=सकलमणिसम्बन्धिना ज्योतिषा=प्रकाशेन ध्मायमानेन=प्रकाश्यमानेन, स्त्रीगुल्मपरिवृत्तः=स्त्रीसमूहपरिवेष्टितः, महताऽऽहत-नाट्य-गीत-वादित्र-तन्त्री=तल-ताल-त्रुटित-घन-मृदङ्ग-मर्दल-पटुप्रवादितरवेण, अस्यैव विशेषणं, महता=विशालेन आहताः=वादिता ये तन्त्र्यादिमार्दलान्ता, तेषां पटुप्रवादितेन=निपुणवादकवादितेन महता रवेण उपलक्षितान् उदारान्-उत्तमान् मानुषकान् कामभोगान् भुञ्जानः=उपसेवमानो विहरति ॥ सू० १८ ॥

काल और अपराह्ण-सायंकाल में स्नान, बलिकर्म, मषीतिलक, कौतुक तथा दधि अक्षत दूर्वा आदि धारण करनेरूप मंगल कर सर्व अलङ्कारों से विभूषित होकर अतिविशाल कूटाकारशाला-पर्वत के शिखर के आकारवाली उन्नतशाला में अर्थात् बडे-बडे राजभवन में यावत् सब प्रकार की सजावट से सजे हुए बडे विस्तृत सिंहासन पर बैठकर आनन्द का अनुभव करते हैं। जिनके भवन में सारी रात दीपमाला अथवा रत्नों की ज्योति जगमगाती रहती है, वह निपुण पुरुषों द्वारा बजाये हुए वाजों को तथा वीणा करताल मेघध्वनि वाले मृदंग की मधुरध्वनियुक्त नाटक को स्त्रीसमुदाय के साथ देखते हुए और सुन्दर गीतों को सुनते हुए मनुष्यसंबंधी उत्तम काम-भोगों को भोगते हुए सुखमय जीवन व्यतीत करते हैं ॥सू० १८॥

અપરાહ્ણ=સાયંકાલે સ્નાન બલિકર્મ મષીતિલક કૌતુક તથા દધિ અક્ષત દૂર્વા આદિ ધારણ કરતા મંગલમય સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત થઇને અતિવિશાલ કૂટાકારશાલા પર્વતના શિખરના આકારવાળી ઉન્નતશાલામા અર્થાત્ મોટામોટા રાજભવનમાં જ્યાં સર્વપ્રકારની સજાવટથી બિછાવેલ ઘણા વિસ્તૃત સિંહાસન પર બેસી આનંદનો અનુભવ કરે છે જેના ભવનમા આખી રાત દીપમાલા અથવા રત્નોની જ્યોતિ ઝગમગતી રહે છે, નિપુણપુરુષોદ્વારા વાગતા વાજા તથા વીણા કરતાલ મેઘધ્વનિવાળા મૃદંગના મધુરધ્વનિયુકત નાટકને સ્રીસમુદાય સાથે જોતાં અને સુંદર ગીતો સાભળતાં, મનુષ્ય-સબંધી ઉત્તમ કામભોગોને ભોગવતાં સુખમય જીવન વ્યતીત કરે છે (સૂ૦ ૧૮)

पुनरपि कथयति-'तस्स णं' इत्यादि ।

मूलम्—तस्स णं एगमवि आणवेमाणस्स जाव चत्तारि पंच अवुत्ता चेव अब्भुट्ठेंति-भण देवाणुप्पिया ! किं करेमो ? किं आहरेमो ? किं उवणेमो ? किं आचिट्ठामो ? किं भे हियइच्छियं ? किं ते आसगस्स सदति ? तं पासित्ता णिग्गंथे णिदाणं करेइ ॥ सू० १९ ॥

छाया-तस्य खल्वेकमप्याज्ञापयतो यावच्चत्वारः पञ्च वाऽनुक्ताश्चैव अभ्युपतिष्ठन्ति-भण देवाणुप्रिय ! किं करवाम ? किमाहराम ? किमुपनयाम ? किमातिष्ठाम ? किं भवतो हृदिच्छितम् ? किं तवाऽऽस्यकाय स्वदते ? । तद् दृष्ट्वा निर्ग्रन्थो निदानं करोति ॥ सू० १९ ॥

टीका-'तस्स णं'-इत्यादि । तस्य=उग्रपुत्रादेः खलु एकमपि भृत्यम् आज्ञापयतः=स्वकार्यार्थं निर्दिशतः, यावच्छब्देन द्वौ वा त्रयो वेत्यनयोः सङ्ग्रहः, चत्वारो वा पञ्च वा भृत्यजना अनुक्ताः=अनाहूता एव अभ्युपतिष्ठन्ति=उपस्थिता भवन्ति, पृच्छन्ति च-हे देवानुप्रिय ! भण कथय किं कार्यं करवाम, किमुपनयाम,=किं खाद्यं वस्तु सन्निधौ प्रापयाम, किम् आहराम=किं वस्तुजातं समानयाम, किमुपनयाम=किमिति-विद्यमानेषु वस्तुषु किं समर्पयाम, किमातिष्ठाम=कीदृशं भोज्यजातं सम्पादयाम, अत्र सर्वत्र प्रार्थनायां लोट् । किं भवतो हृदिच्छितं=हृदयस्येष्टम् , किं तवाऽऽस्यकाय=मुखाय स्वदते ?=रोचते ? । तत्=सर्वं सुखं दृष्ट्वा निर्ग्रन्थो निदानं करोति ॥ सू० १९ ॥

फिर भी कहते हैं—'तस्स णं' इत्यादि ।

उनके एक दास के बुलाने पर चार या पाँच अपने आप-बुलाये बिना उपस्थित हो जाते हैं और कहते हैं कि-हे स्वामिन् ! कहिये हम क्या करें ?, आप के लिए क्या लावें ?, और इन वस्तुओं में से कौन सी वस्तु आप को अर्पण करें ?, आप के लिए कौनसा भोजन बनावें ?, आप के हृदय में क्या इच्छा है ? आप के मुख

વળી પણ કહે છે-'तस्स णं' ઇત્યાદિ

તેઓ એક દાસને બોલાવે ત્યાં ચાર પાંચ દાસ પોતાની મેળે બોલાવ્યા વિના હાજર થઇ જાય છે, અને કહે છે કે સ્વામિન્! કહો અમે શું કરીએ ? આપના માટે શું લાવીએ ? તથા આ વસ્તુઓમાંથી કઇ વસ્તુ આપને અર્પણ કરીએ ? આપને માટે કયુ (શું) ભોજન બનાવીએ ? આપના હૃદયમાં શું ઇચ્છા છે ? આપના મોઢે કઇ વસ્તુ

अथ सूत्रकारो निर्ग्रन्थस्य निदानकर्मविषये प्राह- 'जइ' इत्यादि ।

मूलम्—जइ इमस्स सुचरियस्स तवनियमबंभचेरगुत्तिवासस्स तं चेव जाव साहु । एवं खलु समणाउसो ! निग्गंथे णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय-अप्पडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अण्णतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ महिड्ढिएसु जाव चिरट्ठिइएसु । से णं तत्थ देवे भवइ महिड्ढिए जाव चिरट्ठिइए । तओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता जे इमे उग्गपुत्ता महामाउया भोगपुत्ता महामाउया तेसिं णं अन्नतरंसि कुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाइ ॥ सू० २० ॥

छाया—यद्यस्य सुचरितस्य तपोनियमब्रह्मचर्यगुप्तिवासस्य तदेव यावत् साधु । एवं खलु श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ! निर्ग्रन्थो निदानं कृत्वा तस्य स्थानस्य अनालोचिताऽप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वाऽन्यतमे देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्ता भवति-महर्द्धिकेषु यावच्चिरस्थितिकेषु । स च तत्र देवो भवति महर्द्धिको यावच्चिरस्थितिकः । ततो देवलोकादायुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेणाऽनन्तरं चयं त्यक्त्वा ये इमे उग्रपुत्रा महामातृकाः, भोगपुत्रा महामातृकास्तेषां खल्वन्यतमे कुले पुत्रतया प्रत्यायाति ॥ सू० २० ॥

टीका—'जइ'-इत्यादि । यदि-अस्य सुचरितस्य तपोनियमब्रह्मचर्यगुप्तिवासस्य तदेव सर्वं पूर्वोक्तं मुनिचिन्तनम्, यावत्साधु=समीचीनम् । एवम्=अमुना-

को कौनसी वस्तु स्वादिष्ट लगती है ? । इस प्रकार से सब सुखों को देखकर निर्ग्रन्थ निदानकर्म करता है ॥ सू० १९ ॥

निर्ग्रन्थ के निदानकर्म के विषय में कहते हैं—'जइ इमस्स' इत्यादि ।

यदि हमारे अच्छी तरह से आचरण किये हुए इस तप नियम

સ્વાદિષ્ટ લાગે છે ? આ પ્રકારના સર્વે સુખોને જોઇને નિર્ગ્રન્થ નિદાનકર્મ કરે છે (સૂ૦ ૧૯)

નિર્ગ્રન્થના નિદાનકર્મના વિષયમાં કહે છે–'जइ इमस्स' ઇત્યાદિ

જો અમારાં સારી રીતે આચરણ કરેલાં આ તપ નિયમ અને બ્રહ્મચર્યનું શુભ

प्रकारेण, खलु=निश्चयेन हे श्रमणाः! आयुष्मतः! निर्ग्रन्थो निदानं कृत्वा, तस्य स्थानस्य=पापस्थानस्य, अनालोचितः=गुरुसमीपेऽकृतप्रकाशनः, अप्रतिक्रान्तः=तस्मात्पापस्थानादनिवृत्तः, निदानं कृत्वा कालमासे कालं कृत्वा=मृत्यु समये मरणधर्मं प्राप्य देवलोकेषु मध्ये अन्यतमे ग्रैवेयकाणां मध्ये कस्मिंश्चिदेकस्मिन् देवलोके देवत्वेन=देवस्वरूपतया उपपत्ता=उत्पन्नो भवति। कीदृशेषु? महर्द्धिकेषु यावच्चिरस्थितिकेषु-विपुलवैभवशालिकेषु चिरावस्थायिषु=बहुकालस्थितिमत्सु देवेषु। तत्र स निदानकर्त्ता मुनिर्देवो भवति। कीदृशः? महर्द्धिको यावच्चिरस्थितिकः। ततः=तस्मात् देवलोकात् स देव आयुःक्षयेण=देवसम्बन्धिन आयुर्दलिकस्य निर्जरणेन, भवक्षयेण=देवभवनिबन्धभूतकर्मणां गत्यादीनां निर्जरणेन। स्थितिक्षयेण=तत्सम्बन्धिन आयुःकर्मणः स्थितिवेदनेन अनन्तरम्=आयुःप्रभृतिनिर्जरणोत्तरकाले, चयं=शरीरं त्यक्त्वा=विहाय, ये इमे उग्रपुत्राः महामातृकाः, भोगपुत्राः महामातृकाः सन्ति, तेषां खलु अन्यतमे कुले=कस्मिंश्चिद्वंशे पुत्रतया प्रत्यायाति=पश्चादायाति पुत्रत्वेनोत्पन्नो भवतीत्यर्थः॥ सू० २०॥

और ब्रह्मचर्य का शुभफल हो तो ऐसे सुख हमको भी मिलें। हे आयुष्मान् श्रमणो! इस प्रकार निर्ग्रन्थ निदानकर्म कर के उस पापस्थान की आलोचना तथा प्रतिक्रमण किये बिना काल अवसर काल कर के ग्रैवेयक आदि किसी एक देव लोक में देवपने उत्पन्न होता है। वहाँ महाऋद्धि महादीप्तिशाली यावत् चिरस्थितिवाले देवों में वह महर्द्धिक और चिरस्थिति वाला देव होता है। वह फिर उस देवलोक से देवसम्बन्धी आयु भव और स्थिति के क्षय होने के बाद उस देवशरीर को त्याग कर महामातृक उग्र और भोगकुलो में से एक कुल में पुत्ररूप से उत्पन्न होता है॥ सू० २०॥

ફલ હોય તો આવા સુખ અમને પણ મળે હે આયુષ્માન શ્રમણો! આ પ્રકારે નિર્ગ્રન્થ નિદાનકર્મ કરીને તે પાપસ્થાનની આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કર્યા વગર કાલ અવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ કોઇ એક દેવલોકમા દેવપણામા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યા મહાઋદ્ધિ મહાદીપ્તિશાલી ઉપરાત ચિર સ્થિતિવાળા દેવોના તે મહર્દ્ધિક અને ચિરસ્થિતિવાળો દેવ થાય છે તે પાછો તે દેવલોકથી દેવસબધી આયુ ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થઇ ગયા પછી તે દેવશરીરનો ત્યાગ કરી મહામાતૃક ઉગ્ર તથા ભોગકુલોમાથી કોઇ એક કુલમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે (સૂ૦ ૨૦)

सूत्रकारः पुनरपि पूर्वसूत्रेण संबध्नन्नाह–'से णं' इत्यादि ।

मूलम्–से णं तत्थ दारए भवइ-सुकुमालपाणिपाए जाव सुरूवे। तए णं से दारए उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोव्वणगमणुप्पत्ते सयमेव पेइयं पडिवज्जइ। तस्स णं अइजायमाणस्स वा निज्जायमाणस्स वा पुरओ जाव महदासीजाव किं ते आसगस्स सदइ ॥ सू० २१ ॥

छाया—स खलु तत्र दारको भवति, सुकुमारपाणिपादो यावत् सुरूपः। ततः खलु स दारक उन्मुक्तबालभावो विज्ञातपरिणतमात्रो यौवनकमनुप्राप्तः स्वयमेव पैतृकं प्रतिपद्यते । तस्य खलु अतियातो वा निर्यातो वा पुरतो महादासीदास यावत् किं तवास्यकाय स्वदते ॥ सू० २१ ॥

टीका—'से णं' इत्यादि । सः=असौ तत्र=उग्रपुत्रादिवंशे दारकः=पुत्रो भवति=जायते । कीदृशः ? इत्याह–सुकुमारपाणिपादः=अत्यन्तकोमलकरचरणः, यावद्–अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः, सुरूपः=प्रशस्तरूपयुक्तः । ततः=तदनन्तरम् स दारकः, उन्मुक्तबालभावः=व्यतीतबालाऽवस्थः सन् विज्ञातपरिणतमात्रः–विज्ञाता=सम्यगवगता परिणता=परिपक्वमात्रा कलादिषु यस्य स तथा सकलकलाकुशल इत्यर्थः, एवम्भूतः सन्, यौवनं=युवावस्थाम् अनुप्राप्तः=क्रमेण प्राप्तः, स्वयमेव=आत्मनैव पैतृकम्=पितृसम्बन्धि धनादिकं प्रतिपद्यते=प्राप्नोति । तस्य खलु अतियातः=गच्छतः, निर्यातः = निर्गच्छतः उग्रपुत्रादेः पुरतः=अग्रतः,

---

सूत्रकार और भी वर्णन करते है–'से णं' इत्यादि ।

वह वहाँ कोमल कर–चरण वाला सर्वाङ्गसुन्दर बालक होता है। अनन्तर वह बालभाव को छोडकर कला की निपुणता और यौवन को प्राप्त कर अपने आपही पैतृक (कुलपरम्परागत) सम्पत्ति का अधिकारी बन जाता है। फिर उसके भवन में प्रवेश करते अथवा भवन से बाहर निकलते समय अनेक दास–दासियाँ नौकर-चाकर आदि सेवा में रहते हैं और वह मनुष्यसम्बन्धी उत्तम काम-

---

સૂત્રકાર વળી પણ વર્ણન કરે છે-'से णं' ઇત્યાદિ.

તે ત્યાં કોમલ કર–ચરણવાલો સર્વાંગસુંદર બાલક થાય છે પછી તે બાલભાવને છોડીને કલાનિપુણતા તથા યૌવન પ્રાપ્ત કરતા પોતે પોતાની મેળે પૈતૃક (કુલપરંપરાગત) સંપત્તિનો અધિકારી બની જાય છે વળી પાછી પોતાના ભવનમાં પ્રવેશ કરતા અથવા ભવનમાંથી બહાર નીકળવાના સમયે અનેક દાસ દાસીઓ હરસમય પૂછે છે કે–અમે

यावद्-महादासीदासकिङ्करकर्मकरपुरुषा आज्ञापालनाय भवन्ति, यावत् पृच्छन्ति च-किं तव आस्यकाय स्वदते=रोचते इत्यादि ॥ सू० २१ ॥

अथ निदानकर्मणो धर्मविषयं वर्णयति-'तस्स णं' इत्यादि ।

मूलम्-तस्स णं तहप्पगारस्स पुरिसजायस्स तहारूवे समणे वा माहणे वा उभओकालं केवलिपण्णत्तं धम्ममाइक्खेज्जा ? हंता ? आइक्खेज्जा, । से णं पडिसुणेज्जा ?, णो इणट्ठे समट्ठे, अभविए णं से तस्स धम्मस्स सवणयाए । से य भवइ महिच्छे महारंभे महापरिग्गहे अहम्मिए जाव दाहिणगामी नेरइए आगमिस्साणं दुल्लहबोहिए यावि भवइ । तं एवं खलु समणाउसो तस्स णिदाणस्स इमेयारूवे फलविवागे जं णो संचाएइ केवलिपण्णत्तं धम्मं पडिसुणित्तए ॥ सू० २२ ॥

छाया—तस्मै खलु तथाप्रकाराय पुरुषजाताय तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा उभयकालं केवलिप्रज्ञप्तं धर्ममाख्यायात् ? हन्त ! आख्यायात्, स च प्रतिशृणुयात् ?, नाऽयमर्थः समर्थः, अभव्यः खलु स तस्य धर्मस्य श्रमणतायै । स च भवति महेच्छो महारम्भो महापरिग्रहोऽधार्मिको यावत्-दक्षिणगामी नैरयिक आगमिष्यति दुर्लभबोधिकश्चापि भवति । तदेवं खलु श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ! तस्य निदानस्याऽयमेतद्रूपः फलविपाको यन्नैव शक्नोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं प्रतिश्रोतुम् ॥ सू० २२ ॥

टीका-'तस्स णं' इत्यादि । हे भगवन् ! तस्मै खलु तथाप्रकाराय=निदानकर्मकारिणे पुरुषजाताय=पुंस्त्वेनोत्पन्नाय, तथारूपः=तादृशः श्रमणो वा

भोगों को भोगता हुआ रहता है । और दास-दासियाँ हर समय पूछते हैं कि-हम आपके लिए क्या करें ?, कौन वस्तु लावें ?, इन वस्तुओं में से कौनसी वस्तु अर्पण करें ? और आपको कौनसा पदार्थ अच्छा लगता है ?, इत्यादि । इस प्रकार इस निदान का फल भोगता है ॥ सू० २१ ॥

આપને માટે શું કરીએ ? કઈ (શું) વસ્તુ લાવીએ ? આ વસ્તુઓમાંથી કઈ વસ્તુ અર્પણ કરીએ ? તથા આપને કયો પદાર્થ સારો લાગે છે ? ઇત્યાદિ. એ પ્રકારે એ નિદાનનું ફળ ભોગવે છે. (સૂ૦ ૨૧)

माहनो वा, उभयकालं=प्रातः-सायम्, केवलिप्रज्ञप्तं=सर्वज्ञप्रणीतं, धर्मं=श्रुतचारित्रलक्षणम् आख्यायात्=कथयेत् ?, भगवानाह-हन्त !=बाढमाख्यायात्=कथयेत् । भूयः पृच्छति-स खलु धर्मं=श्रुतचारित्ररूपं प्रतिशृणुयात् ?=प्रतिजानीयात् ?, भगवानाह-नाऽयमर्थः समर्थः=उक्तरूपोऽर्थो न योग्यः, यतः स खलु तस्य धर्मस्य श्रवणतायै अभव्यः=अयोग्यः=सर्वज्ञप्रणीतश्रुतचारित्ररूपं धर्मं श्रोतुमनर्हः, यतः स महेच्छः=महती इच्छा यस्य स महेच्छः=विशालतृष्णः, महारम्भः=बृहदारम्भः, महापरिग्रहः=विशालपरिग्रहयुक्तः, अधार्मिकः=धर्माचरणरहितः यावद्

अब निदानकर्मवाला धर्म को पा सकता है अथवा नहीं ? इस विषय का वर्णन करते हैं-'तस्स णं' इत्यादि ।

गौतमस्वामी भगवान् से पूछते हैः-हे भगवान् ! इस प्रकार के निदान करने वाले को क्या तथारूप-शुद्ध आचारवान् श्रमण अथवा माहन प्रातःकाल और सायंकाल सर्वज्ञप्रणीत श्रुतचारित्रलक्षण धर्मका उपदेश देते है ?। भगवान् बोले-हे गौतम ! वे उसको अवश्य उपदेश देते है । हे भदन्त ! क्या वह श्रुतचारित्र लक्षण धर्म को सुनता है ?। भगवान बोले-वह उक्त धर्म को नहीं सुनता है, वह उस धर्म के सुनने के अयोग्य है, क्यो कि वह महातृष्णावाला महाआरंभी और महापरिग्रही होने से अधर्म का आचरण करने वाला होता है । अधर्म के पीछे चलने वाला, अधर्म का सेवन करने वाला, अधर्मिष्ठ अधर्म की प्ररूपणा करने वाला, अधर्म का अनुरागी, अधर्म को देखने वाला, अधर्मजीवी, अधर्म को उत्पन्न करने वाला,

---

હવ નિદાનકર્મવાલા ધર્મને પામી શકે કે નહિ ? એ વિષયનું વર્ણન કરે છે-'तस्स णं' ઇત્યાદિ.

ગૌતમસ્વામી ભગવાનને પૂછે છે-હે ભગવાન ! એ પ્રકારના નિદાન કરવાવાળાને શું તથારૂપ-શુદ્ધ આચારવાન શ્રમણ અથવા માહન પ્રાત.કાલે તથા સાયકાલે સર્વજ્ઞપ્રણીત શ્રુતચારિત્રલક્ષણ ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે ? ભગવાન કહે છે-હે ગૌતમ ! તેઓ તેને અવશ્ય ઉપદેશ આપે છે. હે ભદન્ત ! શુ તે શ્રુતચારિત્રલક્ષણ ધર્મને સાભળે છે ? ભગવાન કહે છે-તે ઉકત ધર્મ સાંભળતો નથી, તે, તે ધર્મ સાભળવાને અયોગ્ય હોય છે કેમકે તે મહાતૃષ્ણાવાળો મહાઆરભી અને મહાપરિગ્રહી હોવાથી અધર્મનું આચરણ કરવાવાળો થાય છે. અધર્મની પાછળ ચાલનાર, અધર્મનું સેવન કરનાર, અધર્મિષ્ઠ અધર્મની પ્રરૂપણા કરવાવાળો, અધર્મનો અનુરાગી, અધર્મને જોવાવાળો, અધર્મજીવી અધર્મને ઉત્પન્ન કરવાવાળો, અધર્મપરાયણ, તથા અધર્મથીજ

दक्षिणगामी=दक्षिणदिशागामी नारको भवति। आगमिष्यति=भविष्यत्यपि काले दुर्लभबोधिकः=दुष्प्रापजैनधर्मप्राप्तिको भवति, तत=तस्माद् एवम्=अनेन प्रकारेण खलु=निश्चयेन, हे आयुष्मन्तः! श्रमणाः! तस्य निदानस्य अयमेतद्रूपः=एतादृशः, फलविपाकः=फलपरिणामो भवति यद्=यस्मात् केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं प्रतिश्रोतुम् न शक्नोति=समर्थो न भवति ॥ सू० २२ ॥

इति प्रथमं निदानम् ॥ १ ॥

अथ साध्वीमुद्दिश्य द्वितीयनिदानमाह-'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो! मए धम्मे पण्णत्ते इणमेव निग्गंथे पावयणे जाव सव्वदुक्खाणं अंतं करेंति। जस्स णं धम्मस्स निग्गंथी सिक्खाए उवट्ठिया विहरमाणी पुरा दिगिंछाए जाव उदिण्णकामजाया विहरेज्जा, सा य परक्कमेज्जा, सा य परक्कममाणी पासेज्जा-से जा इमा इत्थिया भवइ, एगा एगजाया एगाभरणपिहाणा तेल्लपेला इव सुसंगोविया, चेल-पेल्ला इव सुसंपरिग्गहिया, रयणकरंडकसमाणा, तीसे णं अइजायमाणीए वा निज्जायमाणीए वा पुरओ महं दासीदास० तंचेव जाव किं ते आसगस्स सदति। तं पासित्ता णिग्गथी णिदाणं करेइ ॥ सू० २३ ॥

अधर्मपरायण और अधर्म से ही आजीविका करने वाला होता है, यावत्-मरकर दक्षिणगामी नैरयिक होता है और दूसरे जन्म में दुर्लभबोधी होता है, अर्थात् उसको जैनधर्म की प्राप्ति नहीं होती है। हे आयुष्मान श्रमणो! उस निदानकर्म का इस प्रकार पापरूप फल होता है, जिससे वह केवलिभाषित धर्म नहीं सुन सकता है ॥सू० २२॥

इति प्रथम निदान ॥ १ ॥

આજીવિકા કરવાવાળો હોય છે. આથી મરી જતાં દક્ષિણગામી નૈરયિક થાય છે. અને બીજા જન્મમાં દુર્લભબોધી થાય છે અર્થાત્ તેને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી હે આયુષ્માન શ્રમણો! તે નિદાનકર્મનું આ પ્રકારે પાપરૂપ ફલ થાય છે, જેથી તે કેવલિભાષિત ધર્મ સાંભળી શકતો નથી. (સૂ૦ ૨૨)

ઇતિ પ્રથમ નિદાન (૧)

छाया-एवं खलु श्रमणाः! आयुष्मन्तः! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, इदमेव नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनं यावत्सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति। यस्य खलु धर्मस्य निर्ग्रन्थी शिक्षायै उपस्थिता विहरन्ती पुरा जिघत्सया यावदुदीर्णकामजाता विहरति, सा च पराक्रामति, सा च पराक्रामन्ती पश्यति-अथ येषां स्त्री भवत्येका, एकजाया, एकाऽऽभरणपिधाना तैलपेटिकेव सुसंगोपिता, चेलपेटिकेव सुसंपरिगृहीता, रत्नकरण्डकसमाना, तस्या अतियान्त्या निर्यान्त्या वा पुरतो महादासीदास० तदेव यावत्, किं ते आस्यकाय स्वदते। तद् दृष्ट्वा निर्ग्रन्थी निदानं करोति ॥ सू० २३ ॥

टीका-'एवं खलु'-इत्यादि। एवम्=अनेन प्रकारेण खलु=निश्चयेन, हे आयुष्मन्तः! श्रमणाः! मया धर्मः प्रज्ञप्तःप्ररूपितः। इदमेव नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनम्=निर्ग्रन्थोपदेशरूपं यावत्-सर्वदुःखानामन्तं करोति। यस्य खलु धर्मस्य शिक्षायै=शिक्षार्थम् उपस्थिता=समुद्यता विहरन्ती=विचरन्ती पुरा=पूर्वम्, जिघत्सया=बुभुक्षया यावत् पिपासाद्यनुकूलप्रतिकूलपरीषहैः पीडिताऽपि तान् सोढयती। अधुना तानसहमाना मोहोदयेन उदीर्णकामजाता=जागृतविषयवासना सती विहरति, सा च पराक्रमति=तपःसंयमे प्रयतते। सा च पराक्रमन्ती पश्यति-अथ या एषा स्त्री भवति, यथा-एका=प्रधाना एकजाया=सपत्नीव-

---

अब निर्ग्रन्थियों को उद्देश कर दूसरे निदान का वर्णन करते हैं-'एवं खलु' इत्यादि।

हे आयुष्मान श्रमणो! इस प्रकार मैंने धर्म का निरूपण किया है। यह ही निर्ग्रन्थ प्रवचन-सत्य है यावत् इस धर्म के आराधक जीव सर्व दुःखों को अन्त करते हैं। जिस धर्म की शिक्षा के लिए उपस्थित निर्ग्रन्थी तप संयम में विचरती है। क्षुधा पिपासा आदि अनुकूल प्रतिकूल परिषहों को सहन करती हुई मोहकर्म के उदय से कामवासना जागृत हुई तथापि वह तप संयम में पराक्रम करती है।

હવે નિર્ગ્રન્થીઓને ઉદ્દેશીને બીજા નિદાનનુ વર્ણન કરે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

હે આયુષ્માન શ્રમણો! આ પ્રકારે મે ધર્મનુ નિરૂપણ કર્યુ છે આજ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સત્ય છે યાવત્ આ ધર્મના આરાધક જીવ સર્વ દુ ખોનો અત લાવે છે જે ધર્મની શિક્ષાને માટે ઉપસ્થિત નિર્ગ્રન્થી તપ સયમમા વિચરતી હોય છે ક્ષુધા પિપાસા આદિ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીષહોને સહન કરતી થકી ને મોહકર્મના ઉદયથી કામ-વાસના જાગૃત થાય તો પણ તે તપ સયમમા પરાક્રમ કરે છે. પરાક્રમ કરતી થકી

र्जिता, एकाऽऽभरणपिधाना-एकाभरणानि=एकजातीयसुवर्णरत्नाभरणानि, प्रधानानि च=वस्त्राणि=चीनांशुकादीनि यस्याः सा तथा। एकजातीयोत्तमभूषणवसनेत्यर्थः, तैलपेटिकेव=तैलसम्भृतकाचकुप्पिकेव सुसङ्गोपिता=सुरक्षिता, चेलपेटिकेव=वस्त्रमञ्जूषेव सुसम्परिगृहीता=सादरं धृता, रत्नकरण्डकसमाना=बहुमूल्यतया रत्नपूर्णमञ्जूषेव यत्नतः सुरक्षिता या वर्तते, तस्या अतियान्त्या=गृहं प्रति गच्छन्त्याः, निर्यान्त्याः=भवनान्निस्सरन्त्याः पुरतः=अग्रतः, महादासीदासादयं उपतिष्ठन्ति, पृच्छन्ति च-यद् भवत्या आस्यकाय=मुखाय किं स्वदते=रोचते? तत्=तथारूपं सुखजातं दृष्ट्वा निर्ग्रन्थी निदानं करोति ॥ २ ॥ ॥सू० २३॥

केन प्रकारेण निदानं करोती ?-'जइ' इत्यादि।

मूलम्-जइ इमस्स सुचरियस्स तवनियमबंभचेर-जाव भुंजमाणी विहरामि, से तं साहुणी ॥ सू० २४ ॥

छाया-यद्यस्य सुचरितस्य तपोनियमब्रह्मचर्य-यावद् भुञ्जाना विहरामि, तदेतत्साध्वी ॥ सू० २४ ॥

पराक्रम करती हुई निर्ग्रन्थी स्त्रीगुणों से युक्त किसी स्त्री को देखती है जो अपने पति की एक ही पत्नी है। जिसने एक ही जाति के वस्त्र और आभूषण पहने हैं। जो तेल की कुप्पी के समान अच्छी प्रकार से रक्षित है, वस्त्र की पेटी की तरह भली—भाँति आदर पाई हुई है। और रत्नों की पेटी के समान यत्नपूर्वक सुरक्षित है तथा जिसके भवन से बाहर निकलते तथा भवन में आते समय अनेक दास-दासियाँ सेवामें रहती हैं, और हर समय प्रार्थना करती हैं कि—हे स्वामिनी! आप की क्या आज्ञा है? आपको कौन पदार्थ अच्छा लगता है? । इस प्रकार के सुखों का अनुभव करती हुई उस स्त्री को देखकर निर्ग्रन्थी निदान करती है ॥ सू० २३ ॥

નિગ્રન્થી સ્ત્રી-ગુણોથી યુકત કોઇ સ્ત્રીને જુએ કે-જે સ્ત્રી પોતાના પતિની એકજ પત્ની હોય, જેણે એકજ જાતના વસ્ત્ર અને ભૂષણ પહેર્યા હોય, જે તેલની કુપ્પીની પેઠે સારી રીતે રક્ષાયેલી હોય, વસ્ત્રની પેટીની જેમ સારી રીતે આદર પામતી હોય અને રત્નોની પેટીની પેઠે યત્નપૂર્વક સુરક્ષિત હોય, તથા જે ભવનથી બહાર નીકળતા તથા ભવનમાં આવતી વખત અનેક દાસ-દાસીઓ સેવામા રહેતી હોય તથા હરવખત પ્રાર્થના કરતી હોય કે-હે સ્વામિની! આપની શું આજ્ઞા છે? આપને કેવા પદાર્થ સારા લાગે છે? એ પ્રકારના સુખનો અનુભવ કરતી તે સ્ત્રીને જોઇને નિર્ગ્રન્થી નિદાન કરે છે. (સૂ૦ ૨૩)

टीका-'जइ'-इत्यादि । यदि अस्य सुचरितस्य=शोभनाऽऽचरितस्य तपोनियमब्रह्मचर्य० यावत् , यावच्छब्देन-तपोनियमब्रह्मचर्यगुप्तिवासस्य कल्याणः फलवृत्तिविशेषः स्यात् , तदाऽहमपि आगमिष्यति इमान् उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जाना = उपसेवमाना विहरामि, तदेतत्साध्वी = एतद् निर्ग्रन्थी-चिन्तितम् ॥ सू० २४ ॥

अथ निदानफलमाह-'एवं खलु,' इत्यादि ।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो ! निग्गंथी णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय अप्पडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अण्णतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ । महिड्ढिएसु जाव सा णं तत्थ देवे भवइ जाव भुंजमाणा विहरइ । सा णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता जे इमे भवंति उग्गपुत्ता महामाउया, भोगपुत्ता महामाउया, एतेसिं णं अण्णतरंसि कुलंसि दारियत्ताए पच्चायाइ । सा णं तत्थ दारिया भवइ सुकुमाल० जाव सुरूवा ॥ सू० २५ ॥

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः ! निर्ग्रन्थी निदान कृत्वा तस्य स्थानस्याऽनालोचिताऽप्रतिक्रान्ता कालमासे कालं कृत्वाऽन्यतमे देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्त्री भवति, महर्द्धिकेषु यावत् सा खलु तत्र देवो भवति, यावद्

अब निर्ग्रन्थी किस प्रकार से निदान करती है सो कहते हैं-'जइ णं' इत्यादि ।

मेरे इस पवित्र आचार तप नियम और ब्रह्मचर्य का कोई विशेष फल है, तो मैं भी इसी प्रकार सुखों का अनुभव करूँ । यह साध्वी का निदानचिन्तन है ॥ सू० २४ ॥

હવે નિર્ગ્રન્થી કેવા પ્રકારથી નિદાન કરે છે તે કહે છે-'जइ णं' ઇત્યાદિ

મારા આ પવિત્ર આચાર તપ નિયમ અને બ્રહ્મચર્યનુ જો કાંઈ વિશેષ ફલ હોય તો હું પરભવમાં આ પ્રકારનાં સુખનો અનુભવ કરૂં આ સાધ્વીનું નિદાનચિન્તન છે. (સૂ૦ ૨૪)

भुञ्जाना विहरति, सा खलु तस्माद् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण स्थितिक्षयेण अनन्तरं चयं त्यक्त्वा ये इमे भवन्त्युग्रपुत्रा महामातृकाः, भोगपुत्राः महामातृकाः, एतेषु खल्वन्यतमे कुले दारिकातया प्रत्यायाति । सा खलु तत्र दारिका भवति सुकुमार० यावत्सुरूपा ॥ सू० २५ ॥

टीका–'एवं खलु'–इत्यादि । एवम्=अमुना प्रकारेण हे आयुष्मन्तः श्रमणाः ! निर्ग्रन्थी निदानं कृत्वा, तस्य स्थानस्य=पापस्थानस्य अनालोचिता=गुरुसमीपे अकृतपापप्रकाशना, अप्रतिक्रान्ता = पापस्थानादपरावृत्ता, कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेषु अन्यतमे=कस्मिंश्चिदेकस्मिन् देवलोके देवत्वेन उपपत्त्री भवति । महर्द्धिकेषु यावत्–सा=विहितनिदानकर्मा साध्वी तत्र देवलोके देवी भवति=स्त्रीवेदं विहाय देवपुंवेदतया जायते, यावद् देवलोकसुखं भुञ्जाना विहरति । सा खलु ततः=तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण स्थितिक्षयेण अनन्तरम् चयं=शरीरं त्यक्त्वा ये इमे उग्रपुत्रा महामातृकाः=उत्तममातृवंशका भवन्ति, भोगपुत्रा महामातृका भवन्ति, तेषां मध्ये अन्यतमे=एकस्मिंश्चित् कुले दारिकातया प्रत्यायाति=परावृत्य आयाति दारिका भवतीत्यर्थः । सा तत्र दारिका सुकुमारपाणिपादा सुरूपा भवति सू० २५ ॥

अब निदानकर्म का फल कहते हैं—'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो ! इस प्रकार निर्ग्रन्थी निदानकर्म करके और उस पाप का गुरु के पास आलोचन, गुरु के दिये हुए पाप के प्रायश्चित्त का प्रतिक्रमण किये बिना काल अवसर काल करके ग्रैवेयक आदि देवलोको में से किसी एक देवलोक में देवपने उत्पन्न होती है । जिसने निदानकर्म किया है वैसी साध्वी देवलोक में देवता होती है अर्थात् स्त्रीभाव का त्यागकर के देव में पुरुष भाव को प्राप्त करती है और वह देवलोक के सुखों का अनुभव करती है । फिर वह देवलोक से देवसम्बन्धी आयु, भव और स्थिति के क्षय होने

હવે નિદાન કર્મનુ ફલ કહે છે–'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો ! આ પ્રકારે નિર્ગ્રન્થી નિદાનકર્મ કરીને તથા તે પાપનું ગુરુ પાસે આલોચન, ગુરુએ બતાવેલું પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત તથા પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના કાલ અવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકમાથી કોઇ એક દેવલોકમા દેવપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે જેણે નિદાનકર્મ કર્યું હોય એવી સાધ્વી દેવલોકમાં દેવતા થાય છે અર્થાત્ સ્ત્રીભાવનો ત્યાગ કરીને દેવમાં પુરુષભાવને પ્રાપ્ત કરે છે અને તે દેવલોકનાં સુખનો અનુભવ કરે છે. પછી તે દેવલોકથી દેવસંબંધી આયુ ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય

तदेव विशदयति-'तए णं तं' इत्यादि ।

मूलम्-तए णं तं दारियं अम्मापियरो उम्मुक्कबालभावं विण्णायपरिणयमित्तं जोव्वणगमणुप्पत्तं पडिरूवेण सुक्केण पडिरूवस्स भत्तारस्स भारियत्ताए दलयंति । सा णं तस्स भारिया भवइ-एगा एगजाया इट्ठा कंता जाव रयणकरंडगसमाणा । तीसे जाव अतिजायमाणीए वा निज्जायमाणीए वा पुरओ महं-दासीदास० जाव किं ते आसगस्स सदति ॥ सू० २६ ॥

छाया—ततः खलु तां दारिकामम्बापितरौ उन्मुक्तबालभावां विज्ञात-परिणतमात्रां यौवनकमनुप्राप्तां प्रतिरूपेण शुल्केन प्रतिरूपाय भर्त्रे भार्यात्वेन दत्तः । सा खलु भार्या भवति-एका, एकजाया, इष्टा, कान्ता यावद्रत्नकरण्ड-कसमाना । तस्या यावदतियान्त्या वा निर्यान्त्या वा पुरतो महादासीदास० यावत् किं ते आस्यकाय स्वदते ॥ सू० २६ ॥

टीका—'तए णं'-इत्यादि ततः=तदनन्तरम्-उग्रपुत्राद्यन्यतमकुले ज-न्माऽनन्तरम् तां=दिवश्च्युतां दारिकां धृतदारिकारूपाम्, अम्बापितरौ=जननी-जनकौ, उन्मुक्तबालभावाम्=व्यतिगतबाल्याऽवस्थाम्, विज्ञातपरिणतमात्राम्= सकलकलाकुशलाम् यौवनकम्=तारुण्यमनुप्राप्ताम् प्रतिरूपेण=समुचितेन शुल्केन= वधूसम्मानसूचकद्रव्येण, प्रतिरूपाय=सदृशवयोरूपधनकुलादिनाऽनुकूलाय भर्त्रे= स्वामिने भार्यात्वेन=पत्नीत्वेन दत्तः=अर्पयतः । सा=दारिका तस्य भार्या भवति-

---

के बाद वहाँ से च्यवकर उग्रकुल आदि में कन्यारूप से उत्पन्न होती है । वहाँ वह सुकुमार करचरणवाली रूपवती बालिका होती है ॥सू०२५॥

फिर उसका ही वर्णन करते हैं-'तएणं तं' इत्यादि ।

उसके बाद यौवन अवस्था प्राप्त होने पर उसके माता पिता उसको दहेज देकर योग्य वर के साथ उसका विवाह कर देते हैं ।

થઇ ગયા પછી ત્યાથી ચ્યવીને ઉગ્રકુલ આદિમા કન્યારૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તે સુકુમાર કર-ચરણવાળી રૂપવતી બાલિકા થાય છે (સૂ૦ ૨૫)

વળી તેનુજ વર્ણન કરે છે-" તए णं तं " ઇત્યાદિ.

ત્યાર પછી યૌવન અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં તેના માતા પિતા તેને દહેજ દઇને યોગ્ય વર સાથે તેનો વિવાહ કરી દીએ છે. તથા તે દારિકા પોતાના પતિની એકમાત્ર

एका=अद्वितीया, एकजाया=सपत्नीवर्जिता, इष्टा=पतिप्रिया, कान्ता=वल्लभा यावद्-रत्नकरण्डकसमाना भवति तस्या यावद् अतियान्त्या वा निर्यान्त्या वा पुरतः, महादासीदासकिङ्करकर्मकरपुरुषा उपतिष्ठन्ति पृच्छन्ति च – किं ते आस्यकाय स्वदते, इति ॥ सू० २६ ॥

अथ निदानकर्त्र्याः कीदृशं फलं भवती ?–त्याह-तीसे णं' इत्यादि ।

मूलम्–तीसे णं तहप्पगाराए इत्थियाए तहारूवे समणे वा माहणे वा उभओकालं केवलिपण्णत्तं धम्मं आइक्खेज्जा ? हंता ! आइक्खेज्जा ! । सा णं भंते ! पडिसुणेज्जा ? णो इणट्ठे समट्ठे, अभविया णं सा तस्स धम्मस्स सवणयाए । सा च भवइ महिच्छा, महारंभा, महापरिग्गहा अहम्मिया जाव दाहिणगामिए णेरइए, आगमिस्साए दुल्लहबोहिया यावि भवइ । एवं खलु समणाउसो ! तस्स णियाणस्स इमेयारूवे पावकम्मफलविवागे--जं णो संचाएइ केवलिपण्णत्तं धम्मं पडिसुणित्तए ॥ सू० २७ ॥

और वह दारिका अपने पति की एकमात्र पत्नी होती है, अर्थात् उसके सपत्नी (सोक) नहीं होती है अतः वह पति को परमप्रिय मनको हरण करने वाली यावत् रत्नों की पेटी के समान सुरक्षित होती है । जिस समय वह भवन के बाहर जाती है और भवन में आती है तब उसके साथ अनेक दासियाँ और दास सेवा में रहते हैं और वे प्रार्थना करते हैं कि–हे स्वामिनी ! हम क्या करें ?, क्या लावें ?, क्या अर्पण करें ? और आपको कौनसा पदार्थ रुचिकर है ? । इत्यादि रूपसे वह सुखों का अनुभव करती है ॥ सू० २६ ॥

પત્ની થાય છે. અર્થાત્ તેને સપત્ની (સોક) હોતી નથી તેથી તે પતિને પરમપ્રિય, મનને હરણ કરવાવાળી એટલા કારણે રત્નોની પેટીની પેઠે સુરક્ષિત હોય છે જે સમયે તે ભવનથી બહાર જાય છે તથા ભવનમાં આવે છે ત્યારે તેની સાથે અનેક દાસ તથા દાસીઓ સેવામાં રહે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે–હે સ્વામિની અમે શું કરીએ ? શું લાવીએ ? શું અર્પણ કરીએ ? તથા આપને કયો પદાર્થ રૂચિકર છે ? ઇત્યાદિ રૂપથી તે સુખનો અનુભવ કરે છે. (સૂ૦ ૨૬)

छाया—तस्याः खलु तथाप्रकारायाः स्त्रियास्तथारूपः श्रमणो वा माहनो वोभयकालं केवलिप्रज्ञप्तं धर्ममाख्यायात्? हन्त! आख्यायात्। सा खलु भदन्त! प्रतिशृणुयात्? नाऽयमर्थः समर्थः, अभव्या खलु सा तस्य धर्मस्य श्रवणतायै। सा च भवति महेच्छा, महारम्भा, महापरिग्रहा, अधार्मिका यावत् दक्षिणगामी नैरयिकः, आगमिष्यति दुर्लभबोधिका चाऽपि भवति। एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! तस्य निदानस्याऽयमेतद्रूपः पापकर्मफलविपाकः यन्न शक्रोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं प्रतिश्रोतुम् ॥ सू० २७ ॥

टीका—'तीसे'—इत्यादि। तस्यास्तथाप्रकारायाः=तादृश्याः स्त्रियाः, तथारूपः=तथाविधः श्रमणो वा माहनः=श्रावको वा उभयकालम्=सायं-प्रातः केवलिप्रज्ञप्तं धर्मम् आख्यायात्=कथयेत्? हन्त! इति कोमलसम्बोधने, स्वीकारे—आख्यायात्=कथयेत्। सा खलु भगवन्! प्रतिशृणुयात्?, नाऽयमर्थः समर्थः—न सम्भवतीति भावः, यतः—अभव्या खलु सा तस्य धर्मस्य श्रवणतायै=सा तं धर्मं श्रोतुमयोग्या भवति। सा कीदृशी?—त्यत्राह-महेच्छा=विशालवाञ्छावती, महारम्भा=बृहदारम्भकारिणी, महापरिग्रहा=विपुलपरिग्रहवती, अधार्मिकी=धर्माऽऽचरणहीना यावद् दक्षिणगामी नैरयिकः, आगमिष्यति=भवि-

---

अब धर्म के विषय में निदान का फल कहते हैं—'तीसे णं' इत्यादि।

गौतमस्वामी पूछते हैं—हे भदन्त निदान करनेवाली स्त्री को श्रमण अथवा माहन क्या केवलिप्रतिपादित धर्म का उपदेश दे सकते हैं? हे गौतम! दे सकते हैं। हे भदन्त! क्या वह उस धर्म को सुन सकती है?

हे गौतम! नहीं सुन सकती, वह धर्म सुनने के योग्य नहीं है, क्यों कि वह महेच्छा-महाइच्छावाली महाआरम्भ करनेवाली महापरिग्रहवाली, अधार्मिक, अधर्म के पीछे चलने वाली, अधर्म को सेवन करने वाली, अधर्मिष्ठ, अधर्म को प्ररूपणा करने वाली, अधर्म

હવે ધર્મના વિષયમા નિદાનનુ ફલ કહે છે—'तीसे णं' ઇત્યાદિ.

ગૌતમસ્વામી પૂછે છે—હે ભદન્ત! નિદાન કરવાવાળી સ્ત્રીને શ્રમણ અથવા માહન શુ કેવલિપ્રતિપાદિત ધર્મનો ઉપદેશ આપી શકે છે? હે ગૌતમ! આપી શકે છે હે ભદન્ત! તે, તે ધર્મને સાંભળી શકે છે?

હે ગૌતમ! નથી સાંભળી શકતી તે ધર્મ સાંભળવાને યોગ્ય નથી. કેમકે તે મહેચ્છા—મહાઇચ્છાવાળી, મહાઆરંભવાળી, મહાપરિગ્રહવાળી, અધાર્મિક, અધર્મની પાછળ ચાલવાવાળી, અધર્મનું સેવન કરવાવાળી, અધર્મિષ્ઠ, અધર્મની પ્રરૂપણા કરવા-

ष्यति काले दुर्लभबोधिका=दुष्प्रापजैनधर्मा चाऽपि भवति। हे आयुष्मन्तः श्रमणाः! एवम्=अनेन प्रकारेण तस्य=पूर्वोक्तस्य निदानस्य अयम् एतद्रूपः=एतादृशः पापकर्मफलविपाकः=पापकर्मपरिमाणो भवति यत्=यस्माद्धेतोः सा केवलिप्रज्ञप्तं=वीतरागप्रणीतं धर्मं प्रतिश्रोतुं=स्वीकर्तुं न शक्नोति ॥ सू० २७ ॥

॥ इति द्वितीयं निदानम् ॥

अथ तृतीयनिदानमाह-'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्--एवं खलु समणाउसो! मए धम्मे पण्णत्ते इणमेव निग्गंथे पावयणे जाव अंतं करेंति। जस्स णं धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए निग्गंथे विहरमाणे पुरा दिगिंछाए जाव से य परक्कममाणे पासिज्जा--इमा इत्थिया भवइ, एगा एगजाया जाव किं ते आसगस्स सदइ, तं पासित्ता निग्गंथे णिदाणं करेइ ॥ सू० २८ ॥

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, इदमेव नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनं यावत् अन्तं कुर्वन्ति, यस्य खलु धर्मस्य शिक्षायै उपस्थितो निर्ग्रन्थो विहरन् पुरा जिघत्सया यावत् स च पराक्रामन् पश्यति-एषा स्त्री

में अनुराग रखने वाली, अधर्म को देखने वाली, अधर्म को उत्पन्न करने वाली, अधर्मपरायण और अधर्म से ही जीवननिर्वाह करने वाली होती है, यावत् वह मरकर दक्षिणगामी नैरयिक होती है, फिर वह आगामी जन्म में दुर्लभबोधी होती है अर्थात् उसको जैनधर्म की प्राप्ति नहीं होती। हे आयुष्मान श्रमणो! निदानकर्म का यह पापरूप फल होता है जिससे वह केवलिभाषित धर्म नहीं सुन सकती है ॥ सू० २७ ॥

यह दूसरा निदान है ॥ २ ॥

વાળી, અધર્મમાં અનુરાગ રાખવાવાળી, અધર્મને જોવાવાળી, અધર્મ જીવી, અધર્મને ઉત્પન્ન કરવાવાળી, અધર્મપરાયણ, અને અધર્મથી જ જીવનનિર્વાહ કરવાવાળી હોય છે એટલે તે મરી જતાં દક્ષિણગામી નૈરયિક થાય છે. પછી તે આગામી જન્મમાં દુર્લભ બોધી થાય છે અર્થાત્ તેને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી હે આયુષ્માન શ્રમણો! નિદાન કર્મનું એ પાપરૂપ ફલ થાય છે કે જેથી તે કેવલિભાષિત ધર્મ સાંભળી શકતી નથી. (સૂ૦ ૨૭)

આ બીજું નિદાન છે. (૨)

भवत्येका, एकजाया यावत् किं ते आस्यकाय स्वदते। तद् दृष्ट्वा निर्ग्रन्थो निदानं करोति ॥ सू० २८ ॥

टीका–'एवं खलु'–इत्यादि। हे आयुष्मन्त! श्रमणाः! एवम्=अनेन प्रकारेण खलु=निश्चयेन मया धर्मः प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः, इदमेव=प्रत्यक्षं निर्ग्रन्थ प्रवचनम् यावत्सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति। निर्ग्रन्थो यस्य धर्मस्य शिक्षायै उपस्थितः=समुद्यतः, विहरन्=विचरन् पुरा=पूर्वम्, 'दिगिंछाए०'–क्षुत्पिपासादि-परीषहैः पीडितोऽपि तान् सोढवान्। अधुना तानसहमानो मोहोदयेन यावद्-उदीर्णकामजातो भवति। स च पराक्रामन=तपःसंयमे प्रयतमानः पश्यति–एषा=इयं स्त्री भवति, एका=अद्वितीया, एकजाया यावद्–यावच्छब्देन–एका-भरणपिधाना=एकाभराणानि=एकजातीयसुवर्णरत्नाभरणानि पिधानानि च वस्त्राणि=चीनांशुकादीनि यस्याः सा तथा। तैलपेटिका–इव सुसंगोपिता, चैलपेटिका-

---

अब तीसरा निदान कहते हैं—'एवं खलु' इत्यादि।

हे आयुष्मान श्रमणो! इस प्रकार मैंने धर्म प्रतिपादन किया है। यह निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है यावत् इस को आरधना करने वाले जीव सब दुःखों का अन्त करते हैं। जिस धर्म की शिक्षा प्राप्त करने के लिये उपस्थित होकर विचरता हुआ निर्ग्रन्थ क्षुधा पिपासा आदि परिषहों को सहन करता हुआ और तप संयम में पराक्रम करता हुआ मोहकर्म के उदय से विषयवासनायुक्त होकर देखता है कि–यह स्त्री अकेली ही अपने घर के ऐश्वर्य का उपभोग कर रही है। अद्वितीय है अर्थात इसको सपत्नी नहीं है। रूप-लावण्य में सबसे श्रेष्ठ है। यहाँ यावत् शब्द से यह अर्थ जानना चाहिये कि—उत्तम जाति के आभरण और वस्त्रों से भूषित तेल

હવે ત્રીજું નિદાન કહે છે–'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન્ શ્રમણો! એ પ્રકારે મે ધર્મપ્રતિપાદન કર્યું છે આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સત્ય છે તેથી બરાબર રીતે તેની આરાધના કરવાવાળા જીવ સમસ્ત દુઃખોનો અંત લાવે છે જે ધર્મની શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉપસ્થિત થઈને વિચરતા નિર્ગ્રન્થ ક્ષુધા પિપાસા આદિ પરીષહોને સહન કરતા અને તપ સંયમમાં પરાક્રમ કરતાં મોહ-કર્મના ઉદયથી વિષયવાસનાયુકત થતા જુએ છે કે–આ સ્ત્રી એકલી પોતાના ઘરના ઐશ્વર્યનો ઉપભોગ કર્યા કરે છે, અદ્વિતીય છે અર્થાત્ તેને સપત્ની નથી, રૂપ લાવ-ણ્યમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે અહીં યાવત્ શબ્દનો એ અર્થ જાણવો જોઈએ કે–ઉત્તમ જાતનાં

इव सुसंपरिगृहीता, रत्नकरण्डकसमाना, तस्याः अतियान्त्या वा निर्यान्त्या वा पुरतो महादासीदासकिङ्करकर्मकरपुरुषा उपतिष्ठन्ति, पृच्छन्ति च किं ते आस्यकाय स्वदते=रोचते। तत्सुखं दृष्ट्वा निर्ग्रन्थो निदानं करोति॥ सू० २८॥

निदानप्रकारमाह-'दुक्खं खलु' इत्यादि।

मूलम्-दुक्खं खलु पुमत्तणे जे इमे उग्गपुत्ता महामाउया भोगपुत्ता महामाउया, एतेसिं णं अण्णतरेसु उच्चावएसु महासमरसंगामेसु उच्चावयाइं सत्थाइं उरसि चेव पडिसंवेदेंति, तं दुक्खं खलु पुमत्तणे, इत्थित्तणं साहु। जइ इमस्स तवनियमबंभचेरवासस्स फलवित्तिविसेसे अत्थि वयमवि आगमेस्साणं इमेयारूवाइं उरालाइं इत्थिभोगाइं भुंजिस्सामो। से तं साहु॥सू०२९॥

छाया-दुःखं खलु पुंस्त्वे य इमे उग्रपुत्रा महामातृकाः, भोगपुत्रा महामातृकाः, एतेषां खल्वन्यतमे उच्चावचेषु महासमरसंग्रामेषु-उच्चावचानि शस्त्राणि उरसि चैव प्रतिसंवेदयन्ति, तद् दुःखं खलु पुंस्त्वे, स्त्रीत्वमेव साधु। यद्यस्य तपोनियमब्रह्मचर्यवासस्य फलवृत्तिविशेषोऽस्ति, वयमप्यागमिष्यति (काले) एतद्रूपानुदारान् स्त्रीभोगान् भोक्षामहे। तदेतत्साधु॥ सू० २९॥

टीका-'दुःक्खं'-इत्यादि। पुंस्त्वे=पुरुषशरीरधारणे खलु=निश्चयेन दुःखमस्ति-ये इमे=उग्रपुत्रा महामातृकाः, भोगपुत्रा महामातृकाः सन्ति, एतेषा-

की कुप्पी की तरह सुरक्षित रहती है, कपडे की पेटी के सामान सुगुप्त, और रत्नोंकी पेटी के समान आदरणीय है। उसके आने जाने में दासियाँ और दास हमेशा सेवामें रहते हैं और प्रार्थना करते हैं कि—हे स्वामिनी! आप की क्या आज्ञा है? हम क्या करें? आपको कौन पदार्थ रुचिकर है? इत्यादि। इस प्रकार के सुखों का अनुभव करती हुई स्त्री को देखकर निर्ग्रन्थ निदान करता है॥ सू० २८॥

આભરણુ તથા વસ્ત્રોથી ભૂષિત, તેલની કુપ્પીની પેઠે સુરક્ષિત રહે છે, કપડાંની પેટીની પેઠે સુગુપ્ત અને રત્નોની પેટીની પેઠે આદરણીય છે તેને આવતી જતી વખતે દાસ દાસીઓ હમેશા સેવામાં રહે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે-હે સ્વામિની આપની શું આજ્ઞા છે? અમે શું કરીએ આપને કયો પદાર્થ રૂચિકર છે? ઇત્યાદિ. એ પ્રકારે સુખોનો અનુભવ કરતી તે સ્ત્રીને જોઇને નિર્ગ્રન્થ નિદાન કરે છે. (સૂ૦ ૨૮)

मन्यतमे उच्चावचेषु=उत्तमाऽधमेषु महासमरसंग्रामेषु=महान्तश्चते समराः=रणाः, तेषु संग्रामाः=द्वयोर्द्वयोर्युद्धानि, तत्र-उच्चावचानि=लघुवृहन्ति शस्त्राणि=शरतोमरादिनि, उरसि=वक्षसि चैव=निश्चयेन प्रतिसंवेदयन्ति=पीडयन्ति, यस्माद्धेतोः, तस्मात्पुंस्त्वे खलु दुःखम्, अतः पुंस्त्वाऽपेक्षया स्त्रीत्वमेव=स्त्रीशरीरमेवसाधु=समीचीनम्। यदि-अस्य तपोनियमब्रह्मचर्यवासस्य फलवृत्तिविशेषोऽस्ति तदा वयमपि आगमिष्यति=भविष्यति काले एतद्रूपान्=एतादृशान् उदारान्=उत्तमान् स्त्रीभोगान्=स्त्रीसम्बन्धिभोगान् भोक्ष्यामहे=आसेविष्यामहे। तदेतत्साधु=प्रशस्तम्, साधुचिन्तनमेतत् ॥ सू० २९ ॥

उक्तविषयं विशदयति-'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्--एवं खलु समणाउसो! णिग्गंथे णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइयअप्पडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अण्णतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ। से णं तत्थ देवे भवइ, महिड्ढिए जाव विहरइ। से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता अण्णतरंसि कुलंसि दारियत्ताए पच्चायाइ ॥ सू० ३० ॥

अब निदान का विषय कहते हैं—'दुक्खं खलु' इत्यादि।

इस संसार में पुरुषत्व निश्चय ही कष्टकारक है। जो ये महामातृक उग्रपुत्र और भोगपुत्र हैं उनको किसी न किसी छोटे या बडे महायुद्ध में अनेक शस्त्रों के अनेक प्रकार अपनी जाती पर झेलने पडते हैं अतः पुरुष होना महादुःख है, स्त्री होना उत्तम है। जो हमारे इस तप नियम और ब्रह्मचर्यवास का कुछ विशेष फल है तो हम भी आगामी कालमें इस प्रकार के प्रधान स्त्रियों के कामभोगों को भोगते हुवे विचरें। यही विचार श्रेष्ठ है ॥ सू० २९ ॥

હવે નિદાનનો વિષય કહે છે-'दुक्खं खलु' ઇત્યાદિ

આ સંસારમાં પુરુષત્વ નિશ્ચયજ કષ્ટકારક છે જો તે મહામાતૃક ઉગ્રપુત્ર તથા ભોગપુત્ર હોય તો તેને કોઇને કોઇ નાના કે મોટા મહાયુદ્ધમાં અનેક શસ્ત્રોના અનેક પ્રહાર પોતાની છાતી પર ઝીલવા પડતા હોય છે તેથી પુરુષ થવું મહા દુઃખકારક છે સ્ત્રી થવું ઉત્તમ છે જો અમારા આ તપ નિયમ તથા બ્રહ્મચર્ય વાસનુ કંઇક વિશેષ ફલ હોય તો અમે પણ આગામી કાલમાં આ પ્રકારના ખાસ સ્ત્રીઓના કામભોગોને ભોગવતા થકા વિચરીએ. આ જ શ્રેષ્ઠ છે. (સૂ૦ ૨૯)

छाया–एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः निर्ग्रन्थो निदानं कृत्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितोऽप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा अन्यतमे देवलोकेषु देवतया उपपत्ता भवति। स खलु तत्र देवो भवति महर्द्धिको यावद् विहरति। स खलु ततो देवलोकात्–आयुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेण अनन्तरं चयं त्यक्त्वा अन्यतमे कुले दारिकातया प्रत्यायाति ॥ सू० ३० ॥

टीका–'एवं खलु'–इत्यादि। हे आयुष्मन्तः! श्रमणाः! एवं खलु निर्ग्रन्थो निदानं कृत्वा, तस्य स्थानस्य=निदानरूपपापस्य, अनालोचितः=गुरुसमीपे अकृतपापप्रकाशनः, अप्रतिक्रान्तः=पापस्थानादपरावृत्तः कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेषु अन्यतमे = कस्मिंश्चिदेकस्मिन् देवलोके देवत्वेन उपपत्ता=उत्पन्नो भवति, स तत्र देवलोके देवो भवति, महर्द्धिको यावद्विहरति, स खलु ततः= तस्माद् देवलोकात्–आयुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेण, अनन्तरं=तदनु चयं= शरीरं त्यक्त्वा अन्यतमे=उग्रकुलादिषु कस्मिंश्चिन्कुले दारिकातया=कन्यात्वेन प्रत्यायाति =देवलोकात् परावर्तते कन्या भवतीत्यर्थः ॥ सू० ३० ॥

सा कीदृशी भवती ?–त्याह–'सा णं' इत्यादि।

मूलम्--सा णं तत्थ दारिया भवइ सुकुमाल० जाव-सुरूवा

उक्त विषय का ही वर्णन करते हैं–'एवं खलु' इत्यादि।

हे आयुष्मान श्रमणो! इस प्रकार निर्ग्रन्थ निदानकर्म करके निदानरूपी पाप की गुरु के समीप आलोचना किये विना और गुरु के दिये हुए पाप का प्रायश्चित्तरूप प्रतिक्रमण किये विना काल अवसर काल करके ग्रैवेयक आदि देवलोकों में से किसी एक देवलोक में देवरूप से उत्पन्न होता है। वह वहाँ देवी के बीच में ऐश्वर्यशाली देवता होकर विचरता है। अनन्तर वह देवसम्बन्धी आयुष्य भव और स्थिति का क्षय होनेसे देवभव से च्यवकर उग्र आदि किसी एक कुल में कन्यापने उत्पन्न होता है ॥ सू० ३० ॥

ઉકત વિષયનુ જ વર્ણન કરે છે–'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

હે આયુષ્યમાન શ્રમણો! આ પ્રકારે નિર્ગ્રન્થ નિદાન કરીને નિદાનરૂપી પાપની ગુરુની સમીપે આલોચના કર્યા વિના તથા ગુરુથી અપાયેલા પાપનાં પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના કાલ અવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાંના કોઇ એક દેવલોકમાં દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે ત્યાં દેવોની વચમાં ઐશ્વર્યશાલી દેવતા થઇને વિચરે છે. દેવસંબંધી આયુ ભવ તથા સ્થિતિનો ક્ષય થતાં દેવભવથી ચ્યવીને ઉગ્ર આદિ કોઇ એક કુલમા કન્યાપણામાં ઉત્પન્ન થાય છે. (સૂ૦ ૩૦)

तए णं तं दारियं जाव भारियत्ताए दलयंति। सा णं तस्स भारिया भवइ एगा एगजाया जाव तहेव सव्वं भाणियव्वं। तीसे णं अतिजायमाणीए वा निज्जायमाणीए वा जाव किं ते आसगस्स सदति ॥ सू० ३१ ॥

छाया—सा खलु तत्र दारिका भवति सुकुमार० यावत्सुरूपा। ततस्तां दारिकां यावद् भार्यात्वेन दत्तः। सा खलु तस्य भार्या भवति। एका एक जाया यावत्तथैव सर्वं भणितव्यम्। तस्याः खल्वतियान्त्या वा निर्यान्त्या वा यावत् किं ते आस्यकाय स्वदते ॥ सू० ३१ ॥

टीका-'सा णं'-इत्यादि। सा खलु तत्र-उग्रपुत्रादिकुले दारिका=कन्या भवति, सुकुमारपाणिपादा=अतिमञ्जुलकरचरणा यावत् सुरूपा भवति। ततः खलु=कन्यारूपाया उत्पत्तेरनन्तरम् तां दारिकां=कन्यां यावच्छब्देन-अम्बापितरौ उन्मुक्तबालभावां विज्ञातपरिणतमात्रां यौवनकमनुप्राप्तां प्रतिरूपेण योग्येन शुल्केन, प्रतिरूपाय भर्त्रे भार्यात्वेन=पत्नीत्वेन दत्तः=समर्पयतः। सा खलु तस्य भार्या भवति कीदृशी?-त्याह-एकेति, एका=प्रधाना, एकजाया-सपत्नीरहिता यावच्छब्देन-इष्टा, कान्ता, इत्यादीनां सङ्ग्रहः, तथैव=तेनैव प्रकारेण सर्वं समस्तं विशेषणवाचकपदं भणितव्यम्=वाच्यम्। तस्या अतियान्त्या निर्यान्त्या वा यावद्, यावच्छब्देन - दासीदासकिङ्करकर्मकरपुरुषा

वह कन्या कैसी होती है ? सो कहते हैं-'सा णं' इत्यादि।

वह उग्रपुत्र आदि के कुल में कन्या होती है। कोमल कर-चरणवाली और अत्यन्त सुरूप होती है। अनन्तर उसके माता पिता तदुचित दहेज के साथ किसी योग्य कुल के संपत्तिशाली वर को भार्यारूप से देते है। वह उसकी एक-सपत्नीरहित भार्या होजाती है। अन्य सब वर्णन पूर्वके समान जानना चाहिए। जब वह भवन में आती है अथवा भवन से बाहर जाती है, तब उसके अनेक दासियाँ

તે કન્યા કેવી થાય છે? તે કહે છે-'सा णं' ઇત્યાદિ

તે ઉગ્રપુત્ર આદિના કુળમા કન્યા થાય છે તે કોમળ કર-ચરણવાળી અને અત્યન્ત સુરૂપ થાય છે પછી તેના માતા પિતા તેને યોગ્ય દહેજ સાથે કોઇ યોગ્ય-કુલના સંપત્તિશાળી વરને ભાર્યારૂપે દે છે. તે તેની એક-સપત્નીરહિત ભાર્યા થઇ જાય છે. બીજું બધું વર્ણન અગાઉની જેમ જાણવું જોઇએ. જ્યારે તે ભવનમાં આવે છે અથવા ભવનની બહાર જાય છે ત્યારે તેની અનેક દાસીઓ અને દાસ સેવામાં રહે છે

उपतिष्ठन्ति, इत्यादीनां संग्रहः, ते पृच्छन्ति च-किं तव आस्यकाय=मुखाय स्वदते=रोचते ॥ सू० ३१ ॥

एवं निदानकर्म कृत्वा निर्ग्रन्थः स्त्री भवति तदा सा धर्मे कीदृशी भवती ?-ति प्रदर्शयति-'तीसे णं' इत्यादि।

मूलम्-तीसे णं तहप्पगाराए इत्थियाए तहारूवे समणे वा माहणे वा धम्मं आइक्खेज्जा ? हंता आइक्खेज्जा। जाव सा णं पडिसुणेज्जा ? णो इणट्ठे समट्ठे । अभविया णं सा तस्स धम्मस्स सवणयाए । सा च भवइ महिच्छा जाव दाहिणगामिए णेरइए, आगमेस्साणं दुल्लभबोहिया यावि भवइ। तं एवं खलु समणाउसो ! तस्स णिदाणस्स इमेयारूवे पावए फलविवागे भवइ जं नो संचाएइ केवलिपण्णत्तं धम्मं पडिसुणित्तए ॥ सू० ३२ ॥

छाया-तस्यै खलु तथाप्रकारायै स्त्रियै तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा धर्ममाख्यायात्? हन्त! आख्यायात्, यावत् सा खलु प्रतिश्रृणुयात्? नाऽयमर्थः समर्थः, अभव्या खलु सा तस्य धर्मस्य श्रवणतायै। सा भवति महेच्छा यावद् दक्षिणगामी नैरयिकः, आगमिष्यति दुर्लभबोधिका चाऽपि भवति। तदेवं खलु श्रमणाः! आयुष्मन्तः! तस्य निदानस्याऽयमेतद्रूपः पापकः फलविपाको भवति यन्नो शक्नोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं प्रतिश्रोतुम् ॥ सू० ३२ ॥

टीका-'तीसे णं'-इत्यादि। तस्यै तथाप्रकारायै=तादृश्य स्त्रीयै तथा-

---

और दास सेवामें रहते हैं और कहते हैं कि-हे स्वामिनी ! आप के लिये कौनसा पदार्थ लावें ? क्या आज्ञा है, इत्यादिरूप से वह सुखों का अनुभव करती हुई विचरती है ॥ सू० ३१ ॥

इस प्रकार निदानकर्म करके निर्ग्रन्थ स्त्रीभव को पाता है तब वह स्त्री, धर्म में कैसी होती है ? सो कहते हैं-'तीसे णं' इत्यादि।

અને કહે છે કે-હે સ્વામિની! આપના માટે કયો (શું) પદાર્થ લાવીએ ? શું આજ્ઞા છે? અને આપને કેવા પદાર્થની રૂચી છે? ઇત્યાદિ રૂપથી તે સુખોનો અનુભવ કરતી વિચરે છે (સૂ૦ ૩૧)

આ પ્રકારે નિદાનકર્મ કરીને નિર્ગ્રન્થ સ્ત્રીભવને પામે છે ત્યારે તે સ્ત્રી, ધર્મમાં કેવી હોય છે? તે કહે છે-'तीसे णं' ઇત્યાદિ.

रूपः श्रमणो वा माहनो वा=श्रावको वा, धर्मम् आख्यायात्=उपदिशेत्? हन्त! आख्यायात्=कथयेत्, यावत् सा खलु प्रतिशृणुयात्=प्रतिजानीयात्?, अयमर्थो न समर्थः, यतः-तस्य धर्मस्य श्रवणाय सा अभव्या=अयोग्या भवति, कस्माद्धेतोः? यस्मात्खलु सा महेच्छा भवति यावद् यावच्छब्देन-महारम्भा, महापरिग्रहा, अधार्मिकी। दक्षिणगामी नैरयिकः=नारकी भवति। आगमिष्यति काले च दुर्लभबोधिका चापि भवति। हे आयुष्मन्तः! श्रमणाः! तदेवम्=अनेन प्रकारेण खलु तस्य निदानस्य अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकारः पापकः=पापजनकः फलविपाको भवति यद्=यस्माद्धेतोः सा केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं प्रतिश्रोतुं न शक्नोति ॥ सू० ३२ ॥

॥ इति तृतीयं निदानम् ॥ ३ ॥

गौतम स्वामी भगवान् से पूछते हैं—हे भदन्त! इस प्रकार की स्त्री को तथारूप-शुद्ध आचारवान श्रमण और माहन केवलि-भाषित धर्म का उपदेश देते हैं? भगवान् कहते हैं—हे गौतम! उपदेश देते हैं। गौतम-क्या वह धर्म को सुन सकती है?

भगवान्—हे गौतम! नहीं सुन सकती है वह धर्म सुनने के योग्य नहीं है, क्यों कि वह महाइच्छा, महाआरंभ और महापरिग्रह-वाली होती है, यावत् मरकर नरक में दक्षिणगामी नैरयिक होती है और जन्मान्तर में दुर्लभबोधि होती है। हे आयुष्मन्त श्रमणो! यह इस प्रकार के निदानकर्म का पापरूप फल-विपाक है। जिससे वह केवलिभाषित धर्म को नहीं सुन सकती है ॥सू० ३२॥

॥ इति तृतीय निदान ॥ ३ ॥

ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે-હે ભદન્ત! આ પ્રકારની સ્રીને, તથારૂપ-શુદ્ધ આચારવાન શ્રમણ તથા માહણ કેવલિભાષિત ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે? ભગવાન કહે છે-હે ગૌતમ! ઉપદેશ આપે છે ગૌતમ-શુ તે ધર્મને સાભળી શકે છે?

ભગવાન-હે ગૌતમ! સાંભળી શકતી નથી તે ધર્મ સાંભળવાને યોગ્ય નથી કેમકે તે મહાઇચ્છા, મહાઆરભ અને મહાપરિગ્રહ-વાળી હોય છે આથી મરી ગયા પછી તે નરકમાં દક્ષિણગામી નૈરયિક થાય છે અને જન્માન્તરમાં દુર્લભબોધી થાય છે હે આયુષ્માન શ્રમણો! એ આવા પ્રકારના નિદાનકર્મના પાપરૂપ ફલ-વિપાક છે, જેથી તે કેવલિભાષિત ધર્મને સાંભળી શકતી નથી. (સૂ० ૩૨)

ઇતિ તૃતીય નિદાન (૩)

अथ चतुर्थं निदानकर्म वर्णयति-'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्--एवं खलु समणाउसो! मए धम्मे पण्णत्ते, इणमेव निग्गंथे पावयणे सच्चे सेसं तंचेव जाव अंतं करेंति। जस्स णं धम्मस्स निग्गंथी सिक्खाए उवट्ठिया विहरमाणी पुरा दिगिंछाए पुरा जाव उदिण्णकामजाया विहरेज्जा सा य परक्कमेज्जा, सा य परक्कममाणी पासेज्जा-जे इमे उग्गपुत्ता महामाउया भोगपुत्ता महामाउया, तेसिं णं अण्णयरस्स अइजायमाणस्स वा जाव किं ते आसगस्स सदति, तं पासित्ता णिग्गंथी णिदाणं करेइ ॥ सू० ३३ ॥

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, इदमेव नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनं सत्यं शेषं तदेव यावद् अन्तं कुर्वन्ति। यस्य खलु धर्मस्य निर्ग्रन्थी शिक्षायै उपस्थिता विहरन्ती पुरा जिघत्सया पुरा यावद् उदीर्णकामजाता विहरति, सा च पराक्रामति। सा च पराक्रामन्ती पश्यति-य इमे उग्रपुत्रा महामातृका भोगपुत्रा महामातृकाः, तेषां खलु अन्यतमस्य अतियातो वा यावत् किं ते आस्यकाय स्वदते, तद् दृष्ट्वा निर्ग्रन्थी निदानं करोति ॥ सू० ३३ ॥

टीका-एवं खलु'-इत्यादि। हे आयुष्मन्तः श्रमणाः! मया धर्मः प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः इदमेव=अनन्तरोक्तमेव नैग्रन्थ्यं प्रवचन सत्यं=यथार्थम् शेषम् उक्तादन्यत् तदेव=पूर्वोक्तमेव, यावत्-सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति। यस्य खलु धर्मस्य शिक्षायै उपस्थिता=उद्यता निर्ग्रन्थी विचरन्ती=तपःसंयममाचरन्ती पूरा

अब चौथे निदानकर्म का वर्णन करते हैं—'एवं खलु' इत्यादि।

हे आयुष्मन्त श्रमणो! मैंने धर्म का निरूपण किया। यह निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है। शेष वर्णन पूर्ववत् जानना। इसका आराधन करने वाले जीव सिद्धि को पाते हैं यावत् समस्त दुःखों का अन्त करते हैं। जिस धर्म की शिक्षा के लिए निर्ग्रन्थी उपस्थित

હવે ચોથા નિદાનકર્મનું વર્ણન કરે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

હે આયુષ્માન શ્રમણો! મે ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સત્ય છે બાકીનું વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું આનું આરાધન કરવાવાળા જીવ સિદ્ધિ મેળવે છે. તેથી સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે જે ધર્મની શિક્ષાને માટે નિર્ગ્રન્થી

पूर्वं क्षुत्पिपासादिपरीषहोपसर्गान् सोढवती पश्चात्तानसहमाना यावद्-उदीर्ण-कामजाता चापि विहरति, सा च पराक्रामति । सा च पराक्रामन्ती पश्यति-ये-इमे उग्रपुत्रा महामातृकाः, भोगपुत्रा महामातृकाः सन्ति, तेषां खलु अन्यतरस्य अतियातो वा यावद्-यावच्छब्देन निर्यातो वा दासीदासकिङ्करकर्मकर-पुरुषा उपतिष्ठन्ति, इत्यादीनां संग्रहः । ते पृच्छन्ति-किं ते आस्यकाय स्वदते=रोचते । तद् दृष्ट्वा निर्ग्रन्थी निदानं करोति ॥ सू० ३३ ॥

अथ तत्प्रकारमाह-'दुक्खं खलु' इत्यादि ।

मूलम्-दुक्खं खलु-इत्थित्तणए दुस्संचराइं गामंतराइं जाव सन्निवेसंतराइं, से जहानामए-अंबपेसियाइ वा मातुलिंगपेसियाइ वा अंबाडगपेसियाइ वा मंसपेसियाइ वा उच्छुखंडियाइ वा संबलिफलियाइ वा बहुजणस्स आसायणिज्जा, पत्थणिज्जा, पीहणिज्जा, अभिलसणिज्जा, एवामेव इत्थियावि बहुजणस्स आसा-

---

होकर विचरती है । प्रथम क्षुधा पिपासा आदि परीषहों को सहती है, उसके मोहकर्म के उदय से कामवासना जागृत हो जाती है तो भी वह तप संयम में पराक्रम करती है । तथा पराक्रम करती हुई देखती है कि—जो ये उग्र और भोगकुलों के महामातृक पुत्र हैं । उनमें किसी एक के अपने भवन में आते और भवन से बाहर जाते समय अनेक नौकर - चाकर सेवा में रहते हैं, तथा पास में रहते हुए हर समय पूछते रहते हैं कि-हे स्वामिन् ! आपकी क्या आज्ञा है ? क्या करें ? क्या लावें ? कौनसी वस्तु आप को रुचिकर है । उसके ऐसे ठाटवाट को देखकर निर्ग्रन्थी निदान करती है ॥सू० ३३॥

ઉપસ્થિત થઈને વિચરે છે, પહેલા ભૂખ તરસ આદિ પરીષહોને સહન કરે છે, તેને જો મોહકર્મના ઉદયથી કામવાસના જાગૃત થઈ જાય તો પણ તે તપ સંયમમાં પરાક્રમ કરે છે તથા પરાક્રમ કરતાં જુએ છે કે-જે આ ઉગ્ર અને ભોગકુલના મહામાતૃક પુત્ર (વંશજ) છે તેમાથી કોઈ એકને પોતાના ભુવનમાં આવતાં તથા ભુવનમાથી બહાર જતી વખતે અનેક નોકર ચાકર સેવામાં રહે છે તથા તેમની પાસે રહીને તેઓ દર સમય પૂછતા રહે છે કે-હે સ્વામિન્! આપની શું આજ્ઞા છે ? શું કરીએ ? શું લાવીએ ? કઈ વસ્તુ આપને રૂચિકર છે ? તેના એવા ઠાઠમાઠને જોઈને નિર્ગ્રન્થી નિદાન કરે છે. (સૂ૦ ૩૩)

यणिज्जा जाव अभिलसणिज्जा, तं दुक्खं खलु इत्थित्तणए, पुमत्तणं साहु ॥ सू० ३४ ॥

छाया-दुःखं खलु स्त्रीत्वे-दुस्सञ्चाराणि ग्रामाऽन्तराणि यावत्, संनिवेशान्तराणि। तद् यथानामकम्-आम्रपेशिकेति वा, मातुलिङ्गपेशिकेति वा, आम्रातकपेशिकेति वा, मांसपेशिकेति वा इक्षुखण्डिकेति वा, शाल्मलीफलिकेति वा, बहुजनस्याऽऽस्वादनीया, प्रार्थनीया, स्पृहणीया, अभिलषणीया, एवमेव स्त्रीरपि बहुजनस्याऽऽस्वादनीया यावदभिलषणीया, तद् दुःखं खलु स्त्रीत्वे, पुंस्त्वं खलु साधु ॥ सू० ३४ ॥

टीका—'दुक्खं खलु'-इत्यादि। स्त्रीत्वे दुःखम्, तदेवविशदयति-दुस्सञ्चाराणि=दुःखेन गन्तव्यानि, ग्रामान्तराणि=अन्ये ग्रामाः-ग्रामान्तराणि यावत्-सन्निवेशान्तराणि-सन्निवेशाः=नगराद्वहिर्निवासाः, अन्ये सन्निवेशाः-सन्निवेशान्तराणि दुस्सञ्चाराणि भवन्तीति। यावच्छब्देन नगराऽऽकरादयो गृह्यन्ते। तद् यथानामकम्-यथा=येन प्रकारेण नामेति दृष्टान्तप्रदर्शने-आम्रपेशिका=आम्रफलस्याऽऽयतखण्डः इति, वा=अथवा मातुलिङ्गपेशिका=बीजपूरफलस्य-आयतः खण्डः, वा=अथवा आम्रातकपेशिका=कपीतनफलस्यायतखण्डः-'अंबाडा' इति ख्यातफलस्य खण्डः, मांसपेशिका इति, वा=अथवा इक्षुखण्डिका इति वा, शाल्मलीफलिका इति वा। एताः सर्वा बहुजनस्य आस्वादनीया=आस्वादन-

---

अब उस निदान का प्रकार कहते हैं-'दुक्खं खलु' इत्यादि।

स्त्री होने में दुःख है क्यों कि वह एक गाम से दूसरे गाम अथवा नगर यावत् संनिवेश (गामके बहार की वस्ती) आदि में अकेली नहीं जा सकती। इसी को दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट करते हैं-जिस प्रकार आमकी पेशी (कतली) हो, मातुलिङ्ग-बिजौरा की पेशी हो, अथवा आम्रातक-कपोतन 'अंबाडा' नामका स्वादिष्ट फलविशेष, उसकी पेशी हो, अथवा मांसका पेशी हो, ये इक्षु-गन्नेका टुकडा हो, अथवा शाल्मलीकी फली हो, ये सब चीजें जिस प्रकार सबके

હવે આ નિદાનનો પ્રકાર કહે છે-'दुक्खं खलु' ઈત્યાદિ.

સ્ત્રી હોવામાં દુઃખ છે કેમકે તે એક ગામથી બીજે ગામ કે નગર યાવત્ સંનિવેશ (પરા) આદિમાં એકલી જઇ શકતી નથી. અને દૃષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ કરે છે-

જેવી રીતે કેરીની પેશી (ચીર) હોય, मातुर्लिग-બિજોરાની પેશી હોય, અથવા आम्रातक-કપીતન, (કોઠા)અંબાડા નામનાં સ્વાદિષ્ટ ફલવિશેષ તેની પેશી હોય, અથવા માંસની પેશી હોય, અથવા इक्षु-શેરડી હોય, અથવા શાલ્મલીની ફલી હોય, એ

योग्याः, प्रार्थनीयाः=याचनीयाः, स्पृहणीयाः=ईहनीयाः, अभिलषणीया भवन्ति, एवमेव स्त्रीरपि बहुजनस्य आस्वादनीया भवति, यावच्छब्देन-प्रार्थनीया स्पृहणीयेत्यादीनां संग्रहः तत् =तस्माद्धेतोः स्त्रीत्वे खलु दुःखम्, पुरुषशरीरं खलु साधु =समीचीनम् ॥ सू० ३४॥

निर्ग्रन्थी पुनः किं विचारयती?-त्याह-'जइ इमस्स' इत्यादि ।

मूलम्-जइ इमस्स तवनियम० जाव अत्थि वयमवि णं आगमेस्साणं इमेयारूवाइं उरालाइं पुरिसभोगाइं भुंजमाणा विहरिस्सामो, सेतं साहु ॥ सू० ३५ ॥

छाया-यद्यस्य तपोनियम० यावदस्ति वयमपि खलु आगमिष्यति इमान् एतद्रूपान् उदारान् पुरुषभोगान् भुञ्जाना विहरिष्यामः, तदेतत्साधु ॥ सू० ३५ ॥

टीका-'जइ'-इत्यादि । यदि अस्य तपोनियम० यावद्, यावच्छब्देन-ब्रह्मचर्यवासस्य फलवृत्तिविशेषोऽस्ति तदा वयमपि खलु आगमिष्यति काले इमान्-एतद्रूपान्=एतादृशान् उदारान् उत्तमान् पुरुषभोगान्=पुरुषसम्बन्धिनो भोगान् भुञ्जाना विहरिष्यामः । तदेतत्साधु=समीचीनम् ॥ सू० ३५ ॥

आस्वादनीय-आस्वादन योग्य होती हैं, प्रार्थनीय-याचना करने योग्य होती हैं, स्पृहणीय-स्पृहा करने योग्य होती हैं, अभिलषणीय-अभिलाषा करने योग्य होती हैं, ठीक इसी प्रकार स्त्री भी आस्वादनीय आदि होती है; अर्थात् स्त्रीकी सबको चाहना होती है । इस कारण से स्त्रीपने में महान दुःख है । अतः पुरुषशरीर होना अच्छा है ॥सू० ३४

निर्ग्रन्थी फिर क्या विचार करती है ? सो कहते हैं-'जइ इमस्स' इत्यादि ।

यदि इस तप और नियम आदि का कोई फलविशेष है तो

બધી વસ્તુઓ જેમ સર્વને માટે आस्वादनीय-સ્વાદ લેવા યોગ્ય હોય છે. प्रार्थनीय યાચના કરવા યોગ્ય હોય છે, स्पृहणीय-સ્પૃહા કરવા યોગ્ય હોય છે, अभिलषणीय અભિલાષા કરવા યોગ્ય હોય છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રી પણ ઘણા પુરુષોને આસ્વાદનીય આદિ હોય છે, અર્થાત્ સ્ત્રીની ચાહના સર્વને હોય છે તે કારણથી સ્ત્રીપણામાં ભારે દુઃખ છે, માટે પુરુષશરીરધારી થવું જ સારૂં છે. (સૂ૦ ૩૪)

નિર્ગ્રન્થી વળી શું વિચાર કરે છે? તે કહે છે- ' जइ इमस्स ' ઇત્યાદિ.

જો આ તપ અને નિયમ આદિનું કોઇ ફલવિશેષ હોય તો અમે પણ

भगवानाह-'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो ! णिग्गंथी णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय अप्पडिक्कंता जाव अपडिवज्जित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ । सा णं तत्थ देवे भवइ महड्ढिए जाव महासोक्खे । सा णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं ३ अणंतरं चयं चइत्ता जे इमे भवंति उग्गपुत्ता तहेव दारए जाव किं ते आसगस्स सदइ । तस्स णं तहप्पगारस्स पुरिसजायस्स जाव अभविए णं से तस्स धम्मस्स सवणयाए। से य भवति महिच्छे जाव दाहिणगामिए नेरइए, आगमिस्साए दुल्लहबोहिए यावि भवइ । एवं खलु समणाउसो ! तस्स णिदाणस्स इमेयारूवे पावकम्मफलविवागे जं णो संचाएइ केवलिपण्णत्तं धम्मं पडिसुणित्तए ॥ सू० ३६ ॥

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! निर्ग्रन्थी निदानं कृत्वा तस्य स्थानस्य अनालोचिता अप्रतिक्रान्ता यावदप्रतिपद्य कालमासे कालं कृत्वाऽन्यतमे देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्त्री भवति। खलु तत्र देवो भवति महर्द्धिको यावन्महासौख्यः। सा खलु तस्माद्देवलोकादायुःक्षयेण:३ अनन्तरं चय त्यक्त्वा य इमे भवन्त्युग्रपुत्रास्तथैव दारको यावत् किं ते-आस्यकाय स्वदते! तस्मै खलु तथाप्रकाराय पुरुषजाताय यावत्-अभव्यः खलु स तस्य धर्मस्य श्रवणतायै। स च भवति महेच्छः, यावद्दक्षिणगामिकी नैरयिकः। आगमिष्यतिदुर्लभबोधिकश्चापि भवति। एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! तस्य निदानस्य अयमेतद्रूपः पापकर्मफलविपाकः-यन्न शक्नोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं प्रतिश्रोतुम् ॥सू० ३६॥

टीका-'एवं खलु'-इत्यादि। हे-आयुष्मन्तः! श्रमणा! एवम्=अनेन

हम भी आगामी जन्म में इस प्रकार उत्तम पुरुषभोगों को भोगते हुए विचरें, यही अच्छा है ॥ सू० ३५ ॥

આગામી જન્મમાં આ પ્રકારના ઉત્તમ પુરુષભોગોને ભોગવતી વિચરીએ એજ સારૂં છે. (સૂ૦ ૩૫)

प्रकारेण खलु निर्ग्रन्थी निदानं कृत्वा तस्य स्थानस्य अनालोचिता=गुरुसमीपेऽप्रकाशितपापा, अप्रतिक्रान्ता=पापस्थानादनिवृत्ता यावत् निदानसम्बन्धि प्रायश्चित्तं तपःकर्म अप्रतिपद्य=अस्वीकृत्य, कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेषु अन्यतमे देवलोके देवत्वेन उपपत्त्री=उत्पन्ना भवति। सा च निर्ग्रन्थी तत्र देवलोके देवो भवति-महर्द्धिकः=विशालसम्पत्तिकः यावन्महासौख्यः=परमसुखशाली भवति, च पुनः सा ततः=तस्माद् देवलोकात् आयुःक्षयेण भवक्षयेण स्थितिक्षयेण च अनन्तरम्=आयुरादिक्षयान्तरकाले चयं=शरीरं त्यक्त्वा ये-इमे-उग्रपुत्राः तथैव=पूर्ववत्-महामातृकाः, भोगपुत्रा महामातृकाः सन्ति, तेषां खल्वन्यतमे कुले दारकतया प्रत्यायाति। स खलु दारकः=पुत्रो भवति यावच्छन्देन-सुकुमारपाणिपादः सुरूपः। ततः खलु स दारक उन्मुक्तबालभावो विज्ञातपरिणतमात्रो यौवनमनुप्राप्तः स्वयमेव पैत्र्यं=पितृसम्बन्धिकं धनादिकं प्रतिपद्यते। तस्य खलु अतियातो निर्यातो वा पुरतः महादासीदासकिङ्करकर्मकरपुरुषा उपतिष्ठन्ति पृच्छन्ति च-किं आस्यकाय स्वदते=रोचते। तस्मै खलु तथाप्रकाराय तादृशाय पुरुषजाताय यावच्छन्देन-तथारूपः श्रमणो वा माहनो

अब भगवान् निदान के फलका वर्णन करते हैं-'एवं खलु' इत्यादि।

हे आयुष्मान श्रमणो! इस प्रकार निर्ग्रन्थी निदानकर्म करके उसकी गुरु के समीप आलोचना और प्रतिक्रमण नहीं करती है। और उस निदानकर्मसम्बन्धी पाप का प्रायश्चित्त नहीं लेकर काल अवसर काल करके ग्रैवेयक आदि देवलोकों में से किसी एक देवलोक में देवपने उत्पन्न होती है। वह निग्रन्थी उस देवलोक में महाऋद्धि महादीप्ति यावत् महासुखवाला देव होता है। पुनः वह उस देवलोक से देवसम्बन्धी आयु भव और स्थितिका क्षय होने के बाद वहाँ से चयकर उग्र आदि किसी उत्तम कुल में पुत्ररूप से उत्पन्न होता है और वह महाऋद्धिसम्पन्न होकर मनुष्यसम्बन्धी उत्तम सुखों

હવે ભગવાન નિદાનના ફલનું વર્ણન કરે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો! એ પ્રકારના નિર્ગ્રન્થી નિદાનકર્મ કરીને તેની ગુરુની પાસે આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરતી નથી અને તે નિદાનકર્મસંબંધી પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન લેવાથી કાલઅવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાંથી કોઈ એક દેવલોકમાં દેવપણામા ઉત્પન્ન થાય છે તે નિર્ગ્રન્થી તે દેવલોકમા મહાઋદ્ધિ મહાદીપ્તિ અને મહાસુખવાળા દેવ થાય છે ફરીને તે, તે દેવલોકમા દેવસંબંધી આયુ ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થયા બાદ ત્યાંથી ચ્યવીને ઉગ્ર આદિ કોઈ ઉત્તમ કુળમા પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે અને તે મહાઋદ્ધિસંપન્ન થઈને મનુષ્યસંબંધી ઉત્તમ સુખોને

वा केवलिप्रज्ञप्तं धर्ममाख्यायात् ? हन्त आख्यायात् । स च धर्मं प्रतिशृणुयात् ? नाऽयमर्थः समर्थः, तस्य धर्मस्य श्रवणाय स पुरुषः अभव्यः=अयोग्यः खलु भवति, स च महेच्छः=विशालविषयवासनो भवति यावद् दक्षिणगामिको नैरयिकः । आगमिष्यति काले दुर्लभबोधिकश्चापि भवति । एवम्-अनेन प्रकारेण खलु=निश्चयेन हे श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ! तस्य निदानस्य-आयमेतद्रूपः पापकर्मफलविपाको भवति यन्नो शक्नोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं प्रतिश्रोतुम् ।।सू० ३६।।

॥ इति चतुर्थं निदानम् ॥ ४ ॥

अथ परकीयं-स्वविकुर्वित-स्वकीयदेवीभोगसम्बन्धिकं पञ्चमं देवभवनिदानमाह-'एवं'-मित्यादि ।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो ! मए धम्मे पण्णत्ते, इणमेव निग्गंथे पावयणे तहेव । जस्स णं धम्मस्स निग्गंथे वा निग्गंथी वा सिक्खाए उवट्ठिए विहरमाणे पुरा दिगिंछाए जाव उदिण्णकामभोगे विहरेज्जा, से य परक्कमेज्जा । से य परक्कममाणे माणुस्सएहिं कामभोगेहिं निव्वेयं गच्छेज्जा-माणुस्सगा खलु कामभोगा अधुवा अणितिया असासया सडण-पडण-विद्धंसणधम्मा उच्चारपासवण-खेल-जल्ल-सिंघाणग-वंत-पित्त-सुक्क-सोणिय-समु-

का भागी होता है । वह केवलिभाषित धर्म सुनने में योग्य नहीं होता है, क्यों कि वह महाइच्छा महाआरंभ और महापरिग्रह-वाला होता है और मरकर दक्षिणगामी नैरयिक होता है और दूसरे भव में वह दुर्लभबोधि होता है । हे आयुष्मान श्रमणो ! इस निदान का ऐसा पापरूप फल होता है कि जिस से वह केवलिप्रतिपादित धर्म को सुन भी नहीं सकता ॥ सू० ३६ ॥

॥ इति चतुर्थ निदान ॥ ४ ॥

ભોગવે છે. તે કેવલિભાષિત ધર્મ સાભળવાને યોગ્ય હોતા નથી, કેમકે તે મહાઇચ્છા, મહાઆરંભ અને મહાપરિગ્રહ વાળા હોય છે અને મરી જતાં દક્ષિણગામી નૈરયિક થાય છે તથા બીજા ભવમાં તે દુર્લભબોધી થાય છે હે આયુષ્માન્ શ્રમણો ! આ નિદાનનુ એવું ફલ થાય છે કે જેથી તે કેવલિપ્રતિપાદિત ધર્મને સાભળી શકત. નથી. ૪ (સૂ૦ ૩૬)

ઇતિ ચતુર્થ નિદાન (૪)

ऽभवा दुरूवउस्सासनिस्सासा दुरंतमुत्तपुरीसपुण्णा वंतासवा पित्तासवा खेलासवा पच्छा पुरं च णं अवस्सं विप्पजहणिज्जा॥सू०३७॥

छाया-एवं खलु श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, इदमेव नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनं तथैव, यस्य खलु धर्मस्य निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा शिक्षायै उपस्थितो विहरति, पुरा दिगिञ्छया यावदुदीर्णकामभोगो विहरति, स च पराक्रामति, स च पराक्रामन् मानुषकेषु कामभोगेषु निर्वेदं गच्छति-मानुषकाः खलु कामभोगा अध्रुवा अनित्या अशाश्वताः शटन-पतन-विध्वंसनधर्माणः, उच्चार-प्रस्रवण-श्लेष्म-जल्ल-शिङ्घाणक-वान्त-पित्त-शुक्र-शोणित-समुद्भवा दुरूपोच्छ्वासनिश्वासाः, दुरन्तमूत्र-पुरीषपूर्णाः, वान्ताऽऽस्रवाः पित्ताऽऽस्रवाः श्लेष्माऽऽस्रवाः पश्चात् पुरा च खल्ववश्यं विप्रहेयाः ॥ सू० ३७ ॥

टीका-'एवं खलु'-इत्यादि । हे आयुष्मन्तः ! श्रमणाः ! मया एवं खलु धर्मः प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः । इदमेव नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनम्, तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेणैव । यस्य खलु धर्मस्य निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा शिक्षायै उपस्थितः=समुद्यतो विहरति, पुरा=पूर्वम्-दिगिञ्छया=बुभुक्षया यावत्-पिपासादिपरीषहैः पीडितोऽपि तान् षोढवान् . पश्चान्मोहोदयेन उदीर्णकामभोगः=समुदितकामवासनो विहरति=तिष्ठति । स च=आविर्भूतकामभोगः पराक्रामति=तपसंयमे पराक्रमं

दूसरे की देवी तथा अपनी विकुर्वित देवी और अपनी देवी के भोगसम्बन्धी पाँचवां देवभवनिदान का निरूपण करते हैं— 'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो ! इस प्रकार मैंने धर्म का प्रतिपादन किया है । यही निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है यावत् इसका आराधन करने वाले जीव सर्व दुःखों का अन्त करते हैं। जिस धर्म की शिक्षा के लिए उपस्थित होकर विचरता हुआ निर्ग्रन्थ अथवा निर्ग्रन्थी बुभुक्षा पिपासा आदि परिषहों को सहन करता है। और मोहकर्म के उदय से उसके कामभोगों की वांछा उत्पन्न होने पर भी वह संयम मार्ग

બીજાની દેવી તથા પોતાની વિકુર્વિત દેવી તથા પોતાની દેવીના ભોગસબંધી પાંચમા દેવભવનિદાનનું નિરૂપણ કરે છે-' एवं खलु ' ઇત્યાદિ.

હે આયુષ્માન શ્રમણો ! આ પ્રકારે મે ધર્મનું પ્રતિપાદન કર્યું આજ નિ-ર્ગ્રન્થ પ્રવચન સત્ય છે તેથી તો તેનું આરાધન કરવાવાળા જીવ સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે જે ધર્મની શિક્ષા માટે ઉપસ્થિત થઈને વિચરતા નિર્ગ્રન્થ કે નિર્ગ્રન્થી ભૂખ તરસ આદિ પરીષહોને સહન કરે છે, તેમને મોહકર્મના ઉદયથી કામભોગોની વાંછા

स्फोटयति। स च पराक्रमन् मानुषकेषु=मनुष्यसम्बन्धिषु कामभोगेषु निर्वेदं=वैराग्यं गच्छति=प्राप्नोति। निर्वेदमेव विशदयति-मानुषकाः इत्यादिना। मानुषकाः=मनुष्यसम्बन्धिनः- कामभोगाः=विषयभोगाः, अध्रुवाः=अस्थिरा अनित्याः=नित्यत्वधर्मरहिताः, अशाश्वताः=क्षणभङ्गुराः, शटन-पतन-विध्वंसनधर्माणः-शटनं=विकृतिः, पतनं=जलगतलवणमिव नामरूपपरिवर्तनम्, विध्वंसनं=नाशश्च धर्मः=स्वभावो येषां ते तथा, उच्चार-प्रस्रवण-श्लेष्म-जल्ल-सिंघाणकवात-पित्त-शुक्र-शोणितसमुद्भवाः उच्चारः=पुरीषं, प्रस्रवणं=मूत्रम्, श्लेष्मा=कफः, जल्लः=संघर्षणेन निर्गमनशीलः शरीरमलः, सिङ्घाणकः=नासिकामलः, वान्तं=वमनम्, पित्तं=प्रसिद्धम्, शुक्रं=वीर्यम्, शोणितं=रुधिरम्, एतेभ्यः समुद्भवाः=उत्पन्ना भवन्ति। दूरूपोच्छ्वासनिःश्वासाः=कुत्सितोच्छ्वासनिःश्वासाः, दुरन्तमूत्रपुरीषपूर्णाः-दुर=दुःखेन अन्तो येषां ते दुरन्ताः शरीरे सर्वदास्थायित्वात्, तैस्तादृशैर्मूत्रपुरीषैः=प्रस्रवणोच्चारैः पूर्णाः, वान्ताऽऽस्रवाः=वमननिस्सरणस्वरूपाः, पित्ताऽऽस्रवाःपित्तनिस्सरणस्वरूपाः, श्लेष्माऽऽस्रवाः=कफनिस्सरणस्वरूपाः, पश्चात्=मरणादनन्तरम् पुरा=मरणात्पूर्वं रोगवार्द्धक्यादौ खलु=निश्चयेनावश्यं, विप्रहेयाः=परित्याज्याः सन्ति ॥ सू० ३७ ॥

में पराक्रम करता है और मनुष्यसम्बन्धी कामभोगों में वैराग्य को प्राप्त करता है और चिन्तन करता है कि-ये मनुष्यसम्बन्धी कामभोग अनित्य हैं, क्षणिक हैं, विकृत और पानी में नमक के समान गलने वाले तथा विनाश होने के स्वभाव वाले हैं। इन भोगों का आधार मनुष्यशरीर विष्टा, मूत्र, श्लेष्म, मल, वमन, पित्त, शुक्र और शोणित का भाण्ड (पात्र) रूप है। यह कुत्सित उच्छ्वास और निश्वास से युक्त है। दुगन्धवाले मल और मूत्र से पूर्ण है। यह वमन का द्वार है इससे पित्त और श्लेष्म हर समय निकता रहता है। ये कामभोग मृत्यु के अनन्तर अथवा बुढापे के पूर्व अवश्य छोडने ही पडते हैं ॥ सू० ३७ ॥

ઉત્પન્ન થાય તો પણ તે સંયમમાર્ગમાં પરાક્રમ કરે છે અને મનુષ્યસંબંધી કામભોગોમાં વૈરાગ્યને પ્રાપ્ત કરે છે અને ચિંતન કરે છે-કે આ મનુષ્યસંબંધી કામભોગ અનિત્ય છે, ક્ષણિક છે, વિકૃત અને પાણીમાં મીઠાની પેઠે ગળી જવાવાળા તથા વિનાશ હોવાના સ્વભાવવાળા છે એ ભોગોનો આધાર જે મનુષ્યશરીર છે તે વિષ્ઠા, મૂત્ર, શ્લેષ્મ, મળ, વમન, પિત્ત, શુક્ર તથા શોણિત (લોહી)ના પાત્રરૂપ છે. તે કુત્સિત ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસથી યુક્ત છે. દુર્ગંધવાળા મળ અને મૂત્રથી પૂર્ણ છે તે વમ-

मानुष्यककामभोगेष्वरुचिं प्राप्य स पुनः किं विचारयती ?-त्याह- 'संति उड्ढं' इत्यादि ।

मूलम्--संति उड्ढं देवा देवलोगंसि । ते णं तत्थ अण्णेसिं देवाणं देवीओ अभिजुंजिय२ परियारेंति, अप्पणो चेव अप्पाणं विउव्विय२ परियारेंति, अप्पणिज्जियाओ देवीओ अभिजुंजिय२ परियारेंति । जइ इमस्स तव-नियम० जाव तं चेव सव्वं भणियव्वं जाव वयमवि आगमेस्साणं इमाइं एयारूवाइं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरामो । सेतं साहु ॥सू०३८॥

छाया-सन्त्यूर्ध्वं देवा देवलोके । ते खलु तत्राऽन्येषां देवानां देवीरभियुज्य२ परिचारयन्ति, आत्मना चैवाऽऽत्मानं विकुर्वित्वा२ परिचारयन्ति, आत्मीया देवीरभियुज्य२, परिचारयन्ति । यद्यस्य तपोनियम० यावत्-तदेव-सर्वं भणितव्यम्, यावत्-वयमप्यागमिष्यति इमान् अतद्रूपान दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरेम । तदेतत्साधु ॥ सू० ३८ ॥

टीका-'संति'-इत्यादि । ऊर्ध्वम्=उपरि-देवलोके देवा सन्ति=विद्यन्ते । ते देवाः खलु तत्र=देवलोके, अन्येषां=स्वभिन्नानां देवानां देवीः=देवाङ्गनाः अभियुज्य-अभियुज्य स्वायत्तीकृत्य२ परिचारयन्ति=कामभोगान् सेवन्ते । आत्मनश्चैव-आत्मानं=विकुर्व्य=देवीरूपतया परिणमय्य परिचारयन्ति । आत्मीयाः

मनुष्यसम्बन्धी भोगों में अरुचि प्राप्तकर फिर क्या विचार करता है सो कहते हैं—'संति उड्ढं' इत्यादि ।

ऊपर देवलोक में देव रहते हैं । वे देव वहाँ देवलोक में अपने से भिन्न देवों की देवियों को वशमें कर उनसे कामभोग करते हैं । इसी तरह अपनी वैक्रियशक्ति से देवियों का स्वरूप

નનુ દ્વાર છે તેમાથી પિત્ત અને શ્લેષ્મ દર સમય નીકળતા રહે છે એ કામભોગને મૃત્યુની પછી અથવા ઘડપણની પહેલાં અવશ્ય છોડવાજ પડે છે (સૂ૦ ૩૭)

મનુષ્યસબંધી ભોગોમા અરૂચિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી શું વિચાર કરે છે તે કહે છે-'संति उड्ढं' ઇત્યાદિ

ઉપર દેવલોકમાં દેવ રહે છે તે દેવો ત્યાં દેવલોકમાં પોતાથી જુદા બીજા દેવોની દેવીઓને વશ કરીને તેમનાથી કામભોગ કરે છે, તેવીજ રીતે પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી

=स्वीया देवीरभियुज्य-अभियुज्य परिचारयन्ति। यदि=चेत् अस्य=विद्यमानस्य तपोनियम० यावत्सर्वं=समस्तं तत्=पूर्वोक्तमेव भणितव्यम्=कथयितव्यम्, यावद्, अत्र यावच्छब्देन-तपोनियमब्रह्मचर्यवासस्य फलवृत्तिविशेषः स्यात् तदा वयमपि-आगमिष्यति काले इमान् अतद्रूपान् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरेम। तदेतत्साधु ॥ सू० ३८ ॥

अथ भगवान् तदवस्थामाह-'एवं खलु'-त्यादि।

मूलम्-**एवं खलु समणाउसो! निग्गंथो वा निग्गंथी वा णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय अप्पडिक्कंते, कालमासे कालं किच्चा अण्णतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्ता भवइ, तं जहा-महिड्ढिएसु महज्जुइएसु जाव पभासमाणे अण्णेसिं देवाणं अण्णं देविं तं चेव जाव परियारेइ। से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं३ तं चेव जाव पुमत्ताए पच्चायाइ जाव किं ते आसगस्स सदइ ॥ सू० ३९ ॥**

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा निदानं कृत्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितोऽप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा अन्यतमे देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्ता भवति। तद्यथा-महर्द्धिकेषु महाद्युतिकेषु यावत् प्रभासमानोऽन्येषां देवानाम् अन्यां देवीं तदेव यावत् परिचारयति। स खलु ततो देवलोकात्-आयुक्षयेण३ तदेव यावत् पुंस्त्वेन प्रत्यायाति यावत् किं ते आस्यकाय स्वदते ॥ सू० ३९ ॥

बनाकर कामभोग करते हैं तथा अपनी देवियों के साथ भी कामक्रीडा करते हैं सो यदि इस तप नियम आदि का कुछ फल हो तो हम भी आगामी काल में इस प्रकार के देवसम्बन्धी भोगों को भोगते हुए विचरें। यह हमारा विचार सर्वोत्तम है। इस प्रकार साधु तथा साध्वी निदान करते हैं, शेष वर्णन पूर्ववत जानना चाहिये।सू०३८॥

દેવાઓનુ સ્વરૂપ બનાવીને કામભોગ કરે છે તથા પોતાની દેવીઓની સાથે કામક્રીડા કરે છે. તો જો આ તપ નિયમ આદિનુ કાઇ ફલ હોય તો અમ પણ આગામી કાલમાં આ પ્રકારના દેવસંબંધી ભોગોને ભોગવતા વિચરીએ. આ અમારો વિચાર સર્વોત્તમ છે એ પ્રકારે સાધુ તથા સાધ્વી નિદાન કરે છે. બાકી વર્ણન પૂર્વવત જાણવું જોઇએ. (સૂ૦૩૮)

टीका-'एवं'-इत्यादि । हे आयुष्मन्तः श्रमणाः ! निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा एवं=पूर्वोक्तलक्षणम् खलुर्वाक्यालङ्कारार्थः निदानं पूर्वोक्तस्वरूपं कृत्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितः=अकृतपापप्रकाशनः, अप्रतिक्रान्तः=पापस्थानादपरावृत्तः सन् कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेषु मध्येऽन्यतमे कस्मिंश्चिद् देवलोके देवत्वेन उपपत्ता=उत्पन्नो भवति । कीदृशेषु ? तद्यथा-महर्द्धिकेषु=बृहत्सम्पत्तिकेषु महाद्युतिकेषु=अतिशयकान्तिमत्सु यावत्प्रभासमानः=सुशोभमानः सन् अन्येषां=स्वातिरिक्तानां देवानाम् अन्यां=स्वीयभिन्नां देवीम् , तदेव=पूर्वोक्तमेव यावद् अभियुज्य-अभियुज्य परिचारयति । सः खलु ततः=तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण तदेव यावत् , यावच्छब्देन-भवक्षयेण स्थितिक्षयेण, अनन्तरं चयं त्यक्त्वा य इमे भवन्त्युग्रपुत्रा महामातृकाः, भोगपुत्रा महामातृकाः सन्ति, एतेषां खल्वन्यतमे कुले पुंस्त्वेन=पुरुषत्वेन प्रत्यायाति=जन्म गृह्णाति यावत् , यावच्छब्देन स खलु तत्र दारको भवति-सुकुमारपाणिपादः, यावत्-सुरूपः । ततः खलु स दारकः उन्मुक्तबालभावो विज्ञातपरिणतमात्रो यौवनमनु-

---

अब भगवान् उनकी अवस्था वर्णन करते हैं-'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो ! इस प्रकार निदानकर्म कर के निर्ग्रन्थ अथवा निर्ग्रन्थी पूर्वोक्त निदानकर्म के पाप की गुरुके समीप आलोचना किये बिना और उस पापस्थान का प्रतिक्रमण किये बिना काल अवसर काल करके ग्रैवेयक आदि देवलोकों में से किसी एक देवलोक में देवरूप से उत्पन्न होती है। वह देव महाऋद्धि महादीप्तिशाली होता है । वह वहाँ अन्य देवों की देवियों से तथा स्वविकुर्वित देवियों से और अपनी देवियों से कामक्रीडा करता हुआ विचरते है। फिर वह उस देवलोक से आयु भव और स्थिति के क्षय होने के बाद वहाँ से चवकर उग्र आदि उत्तम कुल में पूर्ववत पुरुषरूपसे उत्पन्न

હવે ભગવાન તેમની અવસ્થાનું વર્ણન કરે છે-' एवं खलु ' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો ! આ પ્રકારે નિદાનકર્મ કરીને નિર્ગ્રન્થ અથવા નિર્ગ્રન્થી પૂર્વોકત નિદાનકર્મના પાપની આલોચના કર્યા વિના તથા તે પાપસ્થાનનું પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના કાલ અવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાંથી કોઇ એક દેવલોકમા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તે દેવ મહાઋદ્ધિ મહાદીપ્તિશાળી થાય છે. તે ત્યા અન્ય દેવોની દેવીઓ સાથે તથા પોતાની વિકુર્વિત દેવીઓ સાથે તથા પોતાની દેવીઓ સાથે કામક્રીડા કરતો વિચરે છે પછી તે, તે દેવલોકમાં આયુ ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી

प्राप्तः स्वयमेव पैतृकं प्रतिपद्यते । तस्य खल्वायातो वा निर्यातो वा पुरतो महादासीदासादय उपतिष्ठन्ति, पृच्छन्ति च ते-किं ते आस्यकाय=मुखाय स्वदते=रोचते ॥ सू० ३९ ॥

अथ निदानकर्मप्रभावमाह-'तस्स' इत्यादि ।

मूलम्-तस्स णं तहप्पगारस्स पुरिसजायस्स तहारूवे समणे वा माहणे वा जाव पडिसुणेज्जा ?, हंता ! पडिसुणेज्जा । से णं सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा ? णो इणट्ठे समट्ठे । अभविए णं से तस्स सद्दहणयाए । से य भवइ महिच्छे जाव दाहिणगामिए णेरइए, आगमिस्साणं दुल्लहबोहिए यावि भवइ । एवं खलु समणाउसो ! तस्स णिदाणस्स इमेयारूवे पावए फलविवागे, जं णो संचाएइ केवलिपण्णत्तं धम्मं सद्दहित्तए वा पत्तइत्तए वा रोइत्तए वा ॥ सू० ४० ॥

छाया-तस्मै खलु तथाप्रकाराय पुरुषजाताय तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा यावत्प्रतिशृणुयात् ? हन्त ! प्रतिशृणुयात् । स खलु श्रद्दध्यात् प्रतीयात्, रोचेत ? नाऽयमर्थः समर्थः, अभव्यः खलु स तस्य श्रद्धानतायै । स च भवति महेच्छः-यावद्दक्षिणगामी नैरयिकः, । तस्य निदानस्यायम् एतद्रूपः पापकः फलविपाको यन्न शक्नोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रद्धातुं वा प्रत्येतुं वा रोचितुं वा ॥ सू० ४० ॥

टीका-'तस्स'-इत्यादि । तस्मै=देवलोकाऽऽगताय खलु तथाप्रकाराय= तादृशाय पुरुषजाताय=पुरुषत्वेनोत्पन्नाय तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा

होता है और पूर्वोक्त प्रकार से मनुष्यसंम्बन्धी समस्त भोगों को प्राप्त करता है ॥ सू० ३९ ॥

अब निदानकर्म के प्रभाव का वर्णन करते है-'तस्स णं' इत्यादि ।

गौतम स्वामी पूछते हैं—हे भदन्त ! देवलोक से आये हुए एवं पुरुषपन को प्राप्त हुए निदानकर्मवाले को श्रमण अथवा माहन

ત્યાંથી ચ્યવીને ઉગ્ર આદિ ઉત્તમકુળમા પૂર્વવત્ પુરુષરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તથા પૂર્વોકત પ્રકારે મનુષ્યસબંધી સમસ્ત ભોગોને પ્રાપ્ત કરે છે (સૂ૦ ૩૯)

હવે નિદાનકર્મના પ્રભાવનુ વર્ણન કરે છે-' तस्स णं ' ઇત્યાદિ

ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે-હે ભદન્ત ! દેવલોકમાંથી આવેલા અને પુરુષપણાને પ્રાપ્ત થયેલા નિદાનકર્મવાળાને શ્રમણ અથવા માહણ ઉભયકાલ (સાય પ્રાતઃ) કેવલિ-

यावत्, यावच्छब्देन-उभयकालं केवलिप्रज्ञप्तं धर्ममाख्यायात्? हन्त! आख्यायात्, स च प्रतिशृणुयात्? हन्त प्रतिशृणुयात्! स खलु श्रद्दध्यात्२=श्रमण-माहनवाक्ये श्रद्धां प्रतीतिं रुचिं च विदध्यात्? अत्रोत्तरमाह-नाऽयमर्थः समर्थः, स तस्य धर्मस्य श्रद्धानतायै=श्रद्धायै२ अभव्यः=अयोग्यो भवति, स च पुरुषः महेच्छः=विशालविषयतृष्णः, यावत्, यावच्छब्देन-महारम्भः, महापरिग्रहः, अधार्मिकः, दक्षिणगामी नैरयिको भवति। आगमिष्यति काले दुर्लभबोधिकश्चापि भवति। हे आयुष्मन्तः श्रमणाः! तस्य निदानस्य एवम्=पूर्वोक्तलक्षणः खलु एतद्रूपः=एतादृशः, पापकः=पापरूपः, फलविपाकः=दारुणपरिणामः, यद्=यस्माद्धेतोः स निदानकर्त्ता केवलिप्रज्ञप्तं=सर्वज्ञकथित धर्म श्रद्धातुम्=श्रद्धयाऽङ्गीकर्तुम्, प्रत्येतुं=विश्वसितुम्, वा रोचयितुं न शक्नोति ॥५॥ ॥सू० ४०॥

॥ इति पञ्चमं निदानम् ॥ ५ ॥

उभयकाल (सायं प्रातः) केवलिभाषित धर्मका उपदेश देते हैं?

भगवान् कहते हैं हे गौतम! देते हैं। गौतम-क्या वे उस उपदेश को सुन सकते हैं? भगवान्-हाँ सुन सकते हैं। गौतम-हे भदन्त! वे श्रमण माहन के वाक्य में श्रद्धा, प्रतीति और रुचि कर सकता है?

भगवान् हे गौतम! नहीं कर सकता है, क्यों कि निदान-कर्म के प्रभाव से उसमें श्रद्धा आदि करने की योग्यता नहीं होती है। वह महातृष्णावान् महाआरम्भी और महापरिग्रही मरकर दक्षिणगामी नैरयिक होता है। तथा जन्मान्तर में दुर्लभबोधि होता है। हे आयुष्मान श्रमणो! उस निदानकर्म का इस प्रकार पापरूप फल होता है कि-जिससे वह केवली भगवान् के कहे हुए धर्म में श्रद्धा प्रतीति और रुचि नहीं कर सकता है॥ सू० ४० ॥

॥ इति पाँचवाँ निदान ५ ॥

ભાષિત ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે? ભગવાન કહે છે-હે ગૌતમ! આપે છે

ગૌતમ-શું તે એ ઉપદેશ સાંભળી શકે છે? ભગવાન-હા, સાંભળી શકે છે? ગૌતમ-હે ભદન્ત! તેઓ શ્રમણ માહણના વાકયમાં શ્રદ્ધા પ્રતીતિ તથા રૂચિ કરી શકે છે?

ભગવાન-હે ગૌતમ! નથી કરી શકતા કેમકે-નિદાનકર્મના પ્રભાવથી તેમાં શ્રદ્ધા આદિ કરવાની યોગ્યતા હોતી નથી. તે મહાતૃષ્ણાવાળા, મહાઆરંભી અને મહાપરિગ્રહી હોવાથી મરીને દક્ષિણગામી નૈરયિક થાય છે તથા જન્માન્તરમાં દુર્લભબોધિ થાય છે હે આયુષ્માન્ શ્રમણો! તે નિદાનકર્મનું એવા પ્રકારનું પાપરૂપ ફલ થાય છે કે જેથી તે કેવલી ભગવાનના કહેલા ધર્મમાં શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચિ કરી શકતા નથી (૫) (સૂ૦ ૪૦)

ઇતિ પાંચમું નિદાન

अथ स्वविकुर्वित-स्वकीयदेवीभोगसम्बन्धिकं षष्ठं देवभवनिदानमाह-'एवं खलु' इत्यादि ।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो मए धम्मे पण्णत्ते तं चेव । से य परक्कमेज्जा परक्कममाणे माणुस्सएसु कामभोगेसु निव्वेदं गच्छेज्जा, माणुस्सगा खलु कामभोगा अधुवा अणितिया । तहेव जाव संति उड्ढं देवा देवलोगंसि ते णं तत्थ णो अण्णेसिं देवाणं अण्णं देविं अभिजुंजियर परियारेंति, अप्पणा चेव अप्पाणं विउव्वित्ता परियारेंति । अप्पणिज्जयाओवि देवीओ अभिजुंजियर परियारेंति । जइ इमस्स तव-नियम० तं चेव सव्वं जाव वयमवि आगमेस्साणं इमाइं एयारूवाइं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरामो । सेतं साहु ॥सू०४१॥

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः ! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, तदेव, स च पराक्रामेत्, पराक्रामन् मानुषकेषु कामभोगेषु निर्वेदं गच्छेत् । मानुषकाः खलु कामभोगा अध्रुवा अनित्याः । तथैव यावत् सन्त्यूर्ध्वं देवा देवलोकेषु, ते खलु नाऽन्येषां देवानामन्यां देवीमभियुज्य२ परिचारयन्ति । आत्मना चैवाऽऽत्मानं विकुर्वित्वा परिचारयन्ति । आत्मीया अपि देवीर्विकुर्वित्वा परिचारयन्ति । यद्यस्य तपोनियम०-तदेव सर्वम् । यावद् वयमपि आगमिष्यति इमानि एतद्रूपाणि दिव्यानि भोगभोगानि भुञ्जाना विहरामः । तदेतत्साधु ॥सू०४१॥

टीका-'एवं-इत्यादि । हे आयुष्मन्तः ! श्रमणाः ! एवं खलु मया धर्मः प्रज्ञप्तः, तदेव=पूर्वोक्तमेव-इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनं सत्यमनुत्तरं, प्रतिपूर्ण,

---

अब स्वविकुर्वित, स्वकीयदेवीभोगसम्बन्धी छठे देवभवनिदान का वर्णन करते हैं-'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्यमान श्रमणो ! मैंने यह धर्म प्ररूपित किया है । शेष वर्णन-पहले सूत्र के समान है । उस निर्ग्रन्थ धर्म में उपस्थित साधु

હવે સ્વવિકુર્વિત, સ્વકીયદેવીભોગસંબંધી છઠ્ઠા દેવભવનિદાનનું વર્ણન કરે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન્ શ્રમણો ! મેં આ ધર્મની પ્રરૂપણા કરી છે બાકીનું વર્ણન પહેલા સૂત્રના જેવુંજ છે તે નિર્ગ્રન્થ ધર્મમાં ઉપસ્થિત સાધુ અથવા સાધ્વી સંયમ માર્ગમાં

केवलं, संशुद्धं, नैयायिकम् , अविसन्दिग्धं, सर्वदुःखप्रहीणमार्गः, इत्यादिपदानां प्रागुव्याख्यातानां संग्रहः । स च पराक्रामेत् , पराक्रामन्=प्रयतमानो मानुषकेषु कामभोगेषु=शब्दादिविषयोपभोगेषु निर्वेदम्=अरुचिं गच्छेत्=प्राप्नुयात् । निर्वेदस्वरूपमाह–'मानुषकाः' इत्यादि । मानुषकाः=मनुष्यसम्बन्धिनः खलु कामभोगाः-अध्रुवाः, अनित्याः, तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेणैव, पुनः शटनपतनविध्वंसनधर्माणः, उच्चार–प्रस्रवण–श्लेष्म-जल्ल–सिंघाणक–वान्त-पित्त–शुक्र–शोणित-समुद्भवाः, दूरूपोच्छ्वासनिःश्वासा दुरन्तमूत्रपुरीषपूर्णाः, वान्ताऽऽस्रवाः, पित्ताऽऽस्रवाः, श्लेष्माऽऽस्रवाः, पश्चात्पुरा च खल्ववश्यं विप्रहेयाः, इत्येषां संग्रहः । ऊर्ध्वम्=उपरिदेवलोके देवाः सन्ति, ते देवाः खलु तत्र देवलोके अन्येषां=स्वभिन्नदेवानाम् अन्यां=स्वाऽतिरिक्तां देवीम् अभियुज्य२=स्वाधीनीकृत्य तया न परिचारयन्ति, आत्मना=स्वेनैव, आत्मानं=स्वं विकुर्वित्वा=देवीत्वेन परिणमय्य परिचारयन्ति, आत्मीया देवीरभियुज्य२ परिचारयन्ति । यदि–अस्य तपोनियमब्रह्मचर्यवासस्येत्यादि तदेव=पूर्वोक्तमेव सर्वं संग्राह्यम् , यावच्छन्देनवयमपि आगमिष्यति काले इमानि–एतद्रूपाणि=पूर्ववर्णितानि दिव्यानि भोगभोगानि=देवसम्बन्धिकामभोगानि भुञ्जाना विहरामः । तदेतत् साधु=समीचीनम् ॥सू०४१॥

अथवा साध्वी संयममार्ग में पराक्रम करें । और पराक्रम करता हुआ मनुष्यसम्बन्धी कामभोगों में निर्वेद विरक्ति को पाता है और विचार करता है कि–ये मनुष्यसम्बन्धी कामभोग अनित्य और विनाशी हैं, तथा अशुचिरूप हैं, किन्तु ऊपर देवलोक में जो देवता हैं वे अन्य देवों की देवियों के साथ कामक्रीडा नहीं करते किन्तु अपनी ही आत्मा से वैक्रियशक्ति द्वारा देव और देवियों का रूप बनाकर कामक्रीडा करते हैं । अथवा अपनी२ देवियों को वशमें कर उनके साथ कामक्रीडा करते हैं । यदि हमारे इस तप नियम आदि का कुछ फल है तो हम भी देव बनकर इस प्रकार के देवसम्बन्धी भोग भोगें ॥ सू० ४१ ॥

પરાક્રમ કરે છે અને પરાક્રમ કરતા મનુષ્યસંબંધી કામભોગોમાં નિર્વેદવિરક્તિ પામે છે અને વિચાર કરે છે કે–આ મનુષ્યસંબંધી કામભોગ અનિત્ય અને વિનાશી છે તથા અશુચિરૂપ છે, કિન્તુ ઉપર દેવલોકમાં જે દેવતા છે તે અન્ય દેવોની દેવીઓની સાથે કામક્રીડા કરતા નથી, પણ પોતાનાજ આત્માથી વૈક્રિય શક્તિદ્વારા દેવ અને દેવીઓનાંરૂપ બનાવીને કામક્રીડા કરે છે અથવા પોતપોતાની દેવીઓને વશ કરીને તેમની સાથે કામક્રીડા કરે છે જો અમારાં આ તપ નિયમ આદિનું કાંઈ ફલ હોય તો અમે પણ દેવ બનીને આ પ્રકારના દેવસંબંધી ભોગો ભોગવીએ (સૂ૦ ૪૧)

भगवान् तदवस्थामाह-'एवं खलु' इत्यादि

मूलम्—एवं खलु समणाउसो निग्गंथे णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय अपडिक्कंते कालमासे कालं किच्चा अ-ण्णतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ । तं जहा—महि-ड्ढिएसु महज्जुइएसु जाव पभासमाणे णो अण्णेसिं देवाणं अण्णं देविं अभिजुंजिय२ परियारेइ । अप्पणो चेव अप्पाणं विउव्वित्ता परियारेइ । अप्पणिज्जियाओवि देवीओ अभिजुंजिय२ परियारेइ । से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं३ तं चेव जाव पुमत्ताए पच्चायाइ जाव किं ते आसगस्स सदति ॥सू० ४२॥

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः। निर्ग्रन्थो निदानं कृत्वा तस्य स्थानस्यानालोचितोऽप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा अन्यतमे देवलोकेषु देवत्वेन उपपत्ता भवति। तद्यथा-महर्द्धिकेषु महाद्युतिकेषु यावत् प्रभासमानः न अन्येषां देवानामन्यां देवीम् अभियुज्य२ परिचारयति। आत्मनश्चैवात्मानं विकुर्व्य परिचारयति। आत्मीया अपि देवीः अभियुज्य२ परिचारयति। स खलु तस्माद्देवलोकाद् आयुःक्षयेण३ तदेव यावत् पुंस्त्वेन प्रत्यायाति यावत् किं ते आस्यकाय स्वदते ॥ सू० ४२ ॥

टीका 'एवं'-इत्यादि। हे आयुष्मन्तः! श्रमणा! एवं खलु निर्ग्रन्थो निदानं कृत्वा स्थानस्य=पापस्थानस्य अनालोचितः=अकृतपापप्रकाशनः अप्रति-क्रान्तः=पापस्थानादपरावृत्तः कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेषु अन्यतमे=अ-न्यस्मिन् कस्मिंश्चिद्देवलोके देवत्वेन उपपत्ता=उत्पन्नो भवति। तद् यथा मह-

---

भगवान् उसकी अवस्था का वर्णन करते हैं-'एवं खलु' इत्यादि।

हे आयुष्मान् श्रमणो! इस प्रकार निदानकर्म कर के निर्ग्रन्थ पूर्वोक्त निदानकर्म के पापको आलोचना किये विना और उस पाप-स्थान का प्रतिक्रमण किये विना मरकर ग्रैवेयक आदि देवलोकोंमें से किसी एक देवलोक में महाऋद्धि-महादीप्तिशाली देव होता है और

ભગવાન તેની અવસ્થાનું વર્ણન કરે છે- 'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન્ શ્રમણો! આ પ્રકારે નિદાનકર્મ કરીને નિર્ગ્રન્થ પૂર્વોકત નિદાનકર્મના પાપની આલોચના કર્યા વિના તથા તે પાપસ્થાનનાં પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરી જતા ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાંથી કોઈ એક દેવલોકમાં મહાઋદ્ધિ મહાદી-

र्द्धिकेषु=बृहत्सम्पत्तिकेषु महाद्युतिकेषु=अतिशयकान्तिमत्सु यावत् प्रभासमानः=सुशोभमानः सन् न अन्येषां=स्वातिरिक्तानां देवानाम् अन्यां स्वीयभिन्नां देवीम् अभियुज्य२=स्वायत्तीकृत्य परिचारयति । आत्मनः=स्वस्य चैवात्मानं विकुर्व्य=स्त्रीत्वेन परिणमय्य परिचारयति । आत्मीयाः=स्वकीया अपि देवीः-अभियुज्य परिचारयति । स खलु तस्माद्देवलोकात् आयुः क्षयेण३—आयुर्भवस्थितिक्षयेणेत्यर्थः तदेव=पूर्वोक्तमेव यावत् पुंस्त्वेन=पुरुषशरीरेण प्रत्यायाति=परावृत्य जन्म गृह्णाति यावत् किं ते आस्यकाय=मुखाय स्वदते रोचते ॥सू०४२॥

अथ निदानकर्मप्रभावमाह—'तस्स णं' इत्यादि ।

मूलम्—तस्स णं तहप्पगारस्स पुरिसजायस्स तहारूवे समणे वा माहणे वा जाव पडिसुणेज्जा ? हंता पडिसुणेज्जा जाव से णं सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा ? णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ४३ ॥

छाया—तस्य खलु तथा प्रकाराय पुरुषजाताय तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा यावत् प्रतिशृणुयात् ? हन्त ! प्रतिशृणुयात् । यावत्स खलु श्रद्दध्यात्, प्रतीयात् रोचेत ? नाऽयमर्थः समर्थः ॥ सू० ४३ ॥

टीका—'तस्स'—इत्यादि । तस्य=देवलोकादायातस्य खलु=निश्चयेन पुरुषजाताय=पुरुषत्वेनोत्पन्नाय तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा यावत् प्रतिशृणु-

---

वहाँ अन्य देवों की देवियों के साथ कामक्रीडा नहीं करता है किन्तु स्वविकुर्वित देवियों से और अपनी निजी देवियों से कामक्रीडा करता हुआ विचरता है । फिर वह आयु भव और स्थिति के क्षय होने पर चवकर यहाँ मनुष्यलोक में उग्र आदि किसी उत्तम कुल में जन्म लेता है और उसके अनेक दास-दासियां सेवामां रहते हैं और पूछते हैं कि—हे स्वामिन् ! आपकी क्या आज्ञा है ? इत्यादि । इस प्रकार सुखों का अनुभव करता हुआ विचरता है ॥ सू० ४२ ॥

ક્તિશાળી દેવ થાય છે અને ત્યા બીજા દેવોની દેવીઓ સાથે કામક્રીડા કરતા નથી, કિંતુ સ્વવિકુર્વિત દેવીઓ સાથે તથા પોતાની નિજી દેવીઓ સાથે કામક્રીડા કરતા વિચરે છે પછી ત્યાથી આયુ ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થતાં ચ્યવીને અહીં મનુષ્ય-લોકમાં ઉગ્ર આદિ કોઈ ઉત્તમ કુળમાં જન્મ લે છે અને અનેક દાસ દાસીઓ તેની સેવામા રહે છે અને પૂછે છે કે-હે સ્વામિન્ ! આપની શુ આજ્ઞા છે ? ઇત્યાદિ આ પ્રકારે સુખોનો અનુભવ કરતા વિચરે છે (સૂ० ४२)

यात्? हन्त! इति कोमलामन्त्रणे प्रतिशृणुयात्। केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं स च श्रद्दध्यात् प्रतीयात् रोचेत? अयमर्थो न समर्थोऽस्ति ॥ सू० ४३ ॥

पूर्वोक्तनिदानकर्तुरन्यतरस्मिन् कस्मिंश्चिद्धर्मे श्रद्धा भवति न वे?-त्याह-'अण्णत्थरुई' इत्यादि।

मूलम्-अण्णत्थरुई रुइ-मायाए से य भवइ। से जे इमे आरणिया आवसहिया गामंतिया कण्हुई रहस्सिया णो बहु-संजया णो बहुविरया सव्वपाणभूय-जीव-सत्तेसु अप्पणा सच्चा-मोसाइं एवं विप्पडिवदंति-अहं ण हंतव्वो अण्णे हंतव्वा, अहं ण अज्झावेयव्वो, अण्णे अज्झावेयव्वा, अहं ण परिया-वेयव्वो, अण्णे परियावेयव्वा, अहं ण परिघेतव्वो, अण्णे परिघेतव्वा अहं ण उवद्दवेयव्वो, अण्णे उवद्दवेयव्वा। एवामेव इत्थिकामेहिं मुच्छिया, गिद्धा, गढिया, अज्झोववण्णा जाव कालमासे कालं किच्चा अण्णतराइं आसुराइं किब्बिसियाइं ठाणाइं, उववत्तारो भवंति। तओ विमुच्चमाणा भुज्जो एल-

---

अब निदानकर्म के प्रभावका वर्णन करते हैं-'तस्स णं' इत्यादि।

गौतम स्वामी पूछते हैं कि-हे भदन्त! देवलोक से आये हुए एवं पुरुषपने को प्राप्त हुए निदानकर्म वाले को श्रमण अथवा माहन केवलिभाषित धर्म का उपदेश देते हैं? भगवान्-हे गौतम! देते हैं। गौतम-क्या वह उपदेश को सुन सकता है? भगवान्-सुन सकता है। हे भदन्त! वह केवलिभाषित धर्म में श्रद्धा, प्रतीति और रुचि कर सकता है? हे गौतम! नहीं कर सकता ॥ सू० ४३ ॥

હવે નિદાનકર્મના પ્રભાવનુ વર્ણન કરે છે-'तस्स णं' ઇત્યાદિ

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે-હે ભદન્ત! દેવલોકથી આવેલા અને પુરુષપણાને પ્રાપ્ત થયેલા નિદાનકર્મવાળાને શ્રમણ અથવા માહણ કેવલિભાષિત ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે? ભગવાન-હે ગૌતમ! આપે છે. ગૌતમ-શું તે, ઉપદેશને સાંભળી શકે છે? ભગવાન-હા, સાંભળી શકે છે. હે ભદન્ત! તે કેવલિભાષિત ધર્મમાં શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચિ કરી શકે છે? હે ગૌતમ! નથી કરી શકતા. (સૂ૦ ૪૩)

मूयत्ताए पच्चायंति। एवं खलु समणाउसो! तस्स णिदाणस्स जाव णो संचाएइ केवलिपण्णत्तं धम्मं सद्दहित्तए वा ३ ॥सू०४४॥

छाया—अन्यत्ररुचिः—रुचिमात्रया स च भवति। अथ य इमे—आरण्यकाः आवसथिका ग्रामाऽन्तिकाः क्वचिद्राहस्यिका न बहुसंयताः न बहुविरताः सर्व-प्राणि-भूत-जीव-सत्वेष्वात्मनः सत्यमृषानि विप्रतिवदन्ति-अहं न हन्तव्योऽन्ये हन्तव्याः, अहं नाऽऽज्ञापयितव्योऽन्ये आज्ञापयितव्याः, अहं न परितापयितव्योऽन्ये परितापयितव्याः, अहं न परिग्रहीतव्योऽन्ये परीग्रहीतव्याः. अहं नोपद्रवितव्योऽन्य उपद्रवितव्याः। एवमेव स्त्रीकामेषु मूर्च्छिता गृद्धा ग्रथिता अध्युपपन्ना यावत् कालमासे कालं कृत्वा—अन्यतमेषु आसुरेषु किल्विषिकेषु स्थानेषूपपत्तारो भवन्ति। ततो विमुच्यमाना भूय एडमूकत्वेन प्रत्यायान्ति। एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! तस्य निदानस्य यावन्न शक्नोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रद्धातुं वा ३ ॥ सू० ४४ ॥

टीका—'अन्नत्थरुई'—इत्यादि। स च अन्यत्ररुचिर्भवति=वीतरागदर्शनादन्यत्र दर्शने रुचिमान् भवति स च रुचिमात्रया=अन्यधर्मश्रद्धारूपया भवति =वक्ष्यमाणस्वरूपो जायते, अथ=अन्यधर्मे रुचेरनन्तरम्—य इमे आरण्यकाः=अरण्यवनवासिनः आवसथिकाः=पर्णकुटीरादिवास्तव्यास्तापसाः, ग्रामाऽन्तिकाः=ग्रामस्याऽन्ते=अन्तिके ये वसन्ति ते तथा, क्वचित्=कस्मिंश्चिद् विषये राहस्यिकाः—रहसि भवं रहस्यम्=एकान्तं, तदस्ति येषां ते राहस्यिकाः=प्रच्छन्नचमत्कारयुक्ताः। बहुसंयता न भवन्ति=प्राणिवधेष्वल्पयत्नवन्तः, नो बहुविरताः=

पूर्वोक्त निदानकर्म करने वाले की श्रद्धा किसी दूसरे धर्म में रहती है या नहीं? इसका उत्तर कहते हैं—'अन्नत्थरुई' इत्यादि।

वह वीतरागधर्म से अन्य धर्म में रुचि रखता है, अन्य धर्म की भावना से वह इस प्रकार का हो जाता है—जैसे ये अरण्यवासी तापस, पर्णकुटियों में रहने वाले तापस ग्राम के समीप रहने वाले तापस और चमत्कार को गुप्त रखने वाले तापस जो 'नो बहुसंजया'

પૂર્વોક્ત નિદાનકર્મ કરવાવાળાની શ્રદ્ધા કોઈ બીજા ધર્મમાં રહે છે કે નહિ? તેનો ઉત્તર આપે છે– "अन्नत्थरुई" ઇત્યાદિ.

તે વીતરાગ ધર્મથી જુદા ધર્મમાં રૂચિ રાખે છે બીજા ધર્મની ભાવનાથી તે એવા પ્રકારનો થઇ જાય છે કે જેવા અરણ્યવાસી તાપસ, પર્ણકુટિઓમાં રહેવાવાળા તાપસ, ગામની નજીકમાં રહેવાવાળા તાપસ, તથા ચમત્કારોને ગુપ્ત રાખવાવાળા

अल्पविरतिमन्तो भवन्ति। सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु आत्मना=स्वयं सत्यमृषा= मिश्रवचनानि विप्रतिवदन्ति=निरर्थकविवादं कुर्वन्ति, तथाहि-अहं न हन्तव्यः= न ताडनीयः, अन्ये=मदतिरिक्ताः हन्तव्याः। अहं नाज्ञापयितव्यः=नाऽऽदेष्टव्यः, अन्ये आज्ञापयितव्याः। अहं न परितापयितव्यः=न क्लेशयितव्यः, अन्ये परितापयितव्याः। अहं न परिग्रहीतव्यः=न धर्तव्यः, अन्ये परिग्रहीतव्याः। अहं नोपद्रोतव्यः=उपद्रवान्वितो न विधेयः, अन्य उपद्रोतव्याः। एवमेव=अनेनैव प्रकारेण स्त्रीकामेषु=स्त्रीसम्बन्धिकामभोगेषु मूर्च्छिताः=आसक्ताः, गृद्धाः= लोलुपाः, ग्रथिताः=बद्धाः अध्युपपन्नाः=अत्यन्ताऽऽसक्ताः, यावत्-कालमासे का-

---

बहु संयत नहीं है अर्थात् प्राणातिपातादि में पूरी यतना करने वाले नहीं हैं। 'नो बहुविरया' बहुविरत नहीं हैं अर्थात् निवृत्ति भाव पूरा नहीं रखने वाले हैं, और जिन्होंने सब प्राणी भूत, जीव और सत्वों की हिंसा से सर्वथा निवृत्ति नहीं की और अपने आप सत्य मृषा अर्थात् मिश्र भाषा का प्रयोग करते है। जैसेः-

मुझे मत मारो, दूसरों को मारो, मुझे मारने के लिए आदेश मत करो, दूसरों को मारनेके लिए आदेश करो, मुझको पीडित मत करो, दूसरों को पीडित करो, मुझे मत पकडो, दूसरों को पकडो. मुझे मत परेशान करो, दूसरों को परेशान करो। इस प्रकार प्राणातिपात मृषावाद और अदत्तादान में लगे रहते हैं और इनके साथ-साथ वे स्त्रीसम्बन्धी काम-भोगों में 'मुच्छिया' आसक्त रहते हैं। 'गिद्धा'-लोलुप रहते हैं। 'गढिया'—उन्हीं में बन्धे रहते है। 'अज्झोववन्ना' अत्यन्त आसक्त रहते हैं। वे काल अवसर काल करके

તાપસ જે **'नो बहुसंजया'** બહુ સંયત નથી અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત આદિમા પૂરી યતના કરવાવાળા હોતા નથી, **'नो बहुविरया'** બહુ વિરત નથી અર્થાત્ નિવૃત્તિભાવ પુરા ન રાખવાવાળા હોય છે તથા જેઓએ સર્વ પ્રાણી, ભૂત, જીવ તથા સત્ત્વોની હિંસાથી સર્વથા નિવૃત્તિ કરી હોતી નથી અને પોતે પોતાની મેળે સત્યમૃષા અર્થાત્ મિશ્રભાષાનો પ્રયોગ કરે છે જેમકે-મને ન મારો, બીજાને મારો, મારા માટે મારવાનો આદેશ ન કરો, બીજાને માટે આદેશ કરો, મને પીડા ન કરો, બીજાને પીડા કરો, મને ન પકડો બીજાને પકડો, મને પરેશાન ન કરો બીજાને પરેશાન કરો- હેરાન કરો આ પ્રકારના પ્રાણાતિપાત મૃષાવાદ અને અદત્તાદાનમા લાગેલા (મગ્ન) રહે છે. તથા તેની સાથે-પ્રાથે સ્ત્રી સંબંધી કામભોગમાં **'मुच्छिया'** આસક્ત રહે છે. **'गिद्धा'** લોલુપ રહે છે. **'गढिया'** તેમાજ બંધાએલ રહે છે. **'अज्झोववन्ना'** અ-

लं कृत्वा आसुरेषु=असुरकुमारसम्बधिषु, किल्विषिकेषु=किल्विषप्रधानेषु स्थानेषु-उपपत्तारः=उत्पन्ना भवन्ति । ततःअसुरकुमारसम्बन्धिस्थानेभ्यो विमुच्यमानाः=च्यवमानाः भूयः=पुनः एडमूकत्वेन=मेषतुल्याऽव्यक्तवाक्त्वेन प्रत्यायान्ति=परावृत्य मनुष्यलोके जन्म गृह्णन्ति, हे आयुष्मन्तः! श्रमणाः! एवं खलु तस्य निदानस्य यावत्, यावच्छब्देन-अयमेतद्रूपः पापकः फलविपाको भवति, यद् नो शक्नोति केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रोतुम्, श्रद्धातुम्, प्रत्येतुम्, रोचयितुं वा इत्थं चाऽयमर्थः पर्यवसन्नः-यः कामाऽऽसक्त्या निदानकर्म करोति, तस्य बोधिलाभो न भवति ॥ सू० ४४ ॥

॥ इति षष्ठं निदानम् ॥

अथ क्रमप्राप्तं स्वकीयदेवीभोगसम्बधिकं सप्तमं देवभवनिदानमाह—'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्—एवं खलु समणाउसो मए धम्मे पण्णत्ते जाव माणुसगा खलु कामभोगा अधुवा, तहेव । संति उड्ढं देवा देवलोगंसि । तत्थ णं णो अण्णेसिं देवाणं अण्णे देवे अण्णं देविं अभिजुंजिय परियारेइ, णो अप्पणो चेव अप्पाणं वेउव्विय

किसी एक असुरकुमार अथवा किल्बिष देवों के स्थान में देवपने उत्पन्न होते हैं। फिर वे वहाँ से चवकर पुनः पुनः भेड बकरे के समान मूक-गूंगे बनकर मनुष्यलोक में उत्पन्न होते है। हे आयुष्मान श्रमणो! इस निदानकर्म का पापरूप यह फल होता है कि-निदानकर्म करने वाला वह केवलिभाषित धर्म सुनता है किन्तु उस धर्म में श्रद्धा प्रतीति और रुचि नहीं कर सकता अर्थात् सम्यग् धर्म में उसकी श्रद्धा नहीं होती है ॥ सू० ४४ ॥

॥ इति छठा देवनिदान ॥ ६ ॥

त्यंत आसक्त छे तेओ काल अवसरे काल करीने कोई एक असुरकुमार अथवा किल्बिष देवोना स्थानमा देवपणामा उत्पन्न थाय छे पछी तेओ त्याथी च्यवीने पुनः पुनः घेटा बकरांना जेवा मुंगा बनीने मनुष्यलोकमां उत्पन्न थाय छे हे आयुष्मान श्रमणो! आ निदानकर्मना पापरूप फल ए थाय छे के-ते निदान करवावाळो केवलिभाषित धर्म साभळे छे, किन्तु ते धर्ममां श्रद्धा प्रतीति अने रुची करी शकतो नथी. अर्थात् सम्यग् धर्ममां तेनी श्रद्धा थती नथी (सू० ४४)

इति छठुं देवनिदान (६)

परियारेइ, अप्पणिज्जियाओ देवीओ अभिजुंजिय परियारेइ, जइ इमस्स तवनियम० तं सव्वं जाव एवं खलु समणाउसो निग्गंथो वा निग्गंथी वा णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय अप्पडिक्कंते तं चेव जाव विहरइ ॥ सू० ४५ ॥

छाया-एवं खलु श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ! मया धर्मः प्रज्ञप्तः । यावन्मानुषकाः खलु कामभोगा अध्रुवाः, तथैव । सन्त्यूदूर्ध्वं देवा देवलोके । तत्र खलु नाऽन्येषां देवानामन्यो देवोऽन्यां देवीमभियुज्य परिचारयति, नाऽऽत्मनैवाऽऽत्मानं विकुर्व्य परिचारयति । आत्मीयां देवीरभियुज्य परिचारयति । यद्यस्य तपोनियम० तत्सर्वम् , यावद् एवं खलु हे श्रमणा आयुष्मन्तः ! निर्ग्रन्थो वा, निर्ग्रन्थी वा निदानं कृत्वा तस्य स्थानस्य अनालोचितोऽप्रतिक्रान्तः, तदेव यावद्विहरति ॥ सू० ४५ ॥

टीका-'एवं'-इत्यादि । हे आयुष्मन्तः ! श्रमणाः ! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, यावद्-मानुषकाः खलु कामभोगा अध्रुवाः तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेणैव सर्वं विज्ञेयम् । देवा ऊदूर्ध्वं देवलोके सन्ति । तत्र खलु अन्येषां=स्वातिरिक्तानां देवानाम् अन्यः=स्वभिन्नः देवः अन्यां देवीमभियुज्य२ नो परिचारयति । स देव आत्मना स्वमात्मानं विकुर्व्य=देवीरूपं विधाय न परिचारयति, किन्तु आ-

---

अब स्वकीयदेवीभोगसम्बन्धी सातवें देवभवनिदान को कहते हैं—'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो ! इस प्रकार मैंने धर्म कहा है । यावत् मनुष्यों के कामभोग अनित्य हैं, इसी तरह पूर्वोक्त प्रकार से सब जानना चाहिये । ऊर्ध्व-देवलोक में जो देव हैं वे अन्य देवों की देवियों से कामक्रीडा नहीं करते । अपनी आत्मा से विकुर्वित की हुई देवियों से भी कामक्रीडा नहीं करते हैं । किन्तु अपनी देवियों

હવે સ્વકીયદેવીભોગસંબંધી સાતમા દેવભવનિદાન વિષે કહે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

હે આયુષ્માન શ્રમણો ! આ રીતે મે ધર્મ કહ્યો છે. તે પ્રમાણે મનુષ્ય માત્રના કામભોગ અનિત્ય છે એ રીતે પૂર્વોકત પ્રકારે બધું જાણવું જોઇએ ઉર્ધ્વ દેવલોકમા જે દેવ છે તેઓ અન્ય દેવોની દેવીઓ સાથે કામક્રીડા કરતા નથી. પોતાના આત્માથી વિકુર્વિત કરેલી દેવીઓ સાથે પણ કામક્રીડા કરતા નથી પરંતુ પોતાનીજ

त्सीयाः=स्वसम्बन्धिनीर्देवीरभियुज्य परिचारयति, यद्यस्य तपोनियमब्रह्मचर्यवासस्य तत्पूर्वोक्तं सर्वं=सकलं संग्राह्यम्, यावद् एवं खलु=निश्चयेन हे आयुष्मन्तः श्रमणाः! निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा निदान कृत्वा तस्य स्थानस्याऽनालोचितः, ततः अप्रतिक्रान्तः, तदेव=पूर्वोक्तमेव यावद् देवसम्बन्धिकामभोगान् भुञ्जानो विहरति ॥ सू० ४५ ॥

अथ स कीदृशो भवती?–त्याह–'से णं' इत्यादि।

मूलम्–से णं तत्थ णो अण्णेसिं देवाणं अण्णं देविं अभिजुंजिय परियारेइ, णो अप्पणा चेव अप्पाणं विउव्विय परियारेइ, अप्पणिज्जियाओ देवीओ अभिजुंजिय परियारेइ। से णं तओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं तहेव वत्तव्वं। णवरं हंता सद्दहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा। से णं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाणपोसहोपवासाइं पडिवज्जेज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे। से णं दंसणसावए भवइ ॥ सू० ४६ ॥

के साथ ही कामक्रीडा करते हैं। यदि हमारे इस तप नियम आदि का कोई फल है तो हम भी देवलोक में अपनी ही देवियों से कामक्रीडा करते हुए विचरें। वह अपने निदान के अनुसार देव बन जाता है। इत्यादि सब बात पूर्ववत् जाननी चाहिये।

हे आयुष्मान श्रमणो! निर्ग्रन्थ अथवा निर्ग्रन्थी इस प्रकार निदानकर्म करके उस पापस्थान की आलोचना और प्रतिक्रमण किये विना मरकर देवलोक में महाऋद्धिवाला देव होता है और वहाँ निदान के अनुसार देवसम्बन्धी कामभोग सेवन करता हुआ विचरता है। ॥सू०४५॥

દેવીઓ સાથેજ કામક્રીડા કરે છે જો અમારા આ તપ નિયમ આદિનું કોઈ ફળ હોય તો અમે પણ દેવલોકમાં અમારીજ દેવીઓ સાથે કામક્રીડા કરતા વિચરીએ તે પોતાના નિદાન અનુસાર દેવ બની જાય છે ઇત્યાદિ બધી વાત પૂર્વવત જાણવી જોઇએ.

હે આયુષ્માન શ્રમણો! નિર્ગ્રન્થ અથવા નિર્ગ્રન્થી આ પ્રકારે નિદાનકર્મ કરીને તે પાપસ્થાનની આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરીને દેવલોકમાં મહાઋદ્ધિવાળા દેવ થાય છે. અને ત્યાં નિદાન અનુસાર દેવસંબંધી કામભોગ સેવન કરતા થકા વિચરે છે. (સૂ૦ ૪૫)

छाया–स खलु तत्र नान्येषां देवानामन्यां देवीमभियुज्य परिचारयति, नात्मनैवाऽऽत्मानं विकुर्वित्वा परिचारयति, आत्मीया देवीः अभियुज्य परिचारयति। स खलु तत आयुःक्षणेय भवक्षयेण स्थितिक्षयेण तथैव वक्तव्यम् , नवरं हन्त ! श्रद्दध्यात् , प्रतीयात् रोचेत। स खलु शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधोपवासान् प्रतिपद्येत ? नायमर्थः समर्थः। स च दर्शनश्रावको भवति ॥ सू० ४६ ॥

टीका–'स खलु'-इत्यादि। सः देवः तत्र=देवलोके, अन्येषां=स्वेतरेषां देवानाम् अन्याम्=अपरां देवीमभियुज्य न परिचारयति, आत्मनाऽऽत्मानं विकुर्वित्वा न परिचारयति किन्तु आत्मीयाः=स्वकीयाः देवीः अभियुज्य परिचारयति। स खलु ततः=देवलोकात् आयुःक्षयेण, भवक्षयेण, स्थितिक्षयेण तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेणैव सर्वं वक्तव्यम्–स उग्रकुलादिषु समुत्पन्नो भवति। नवरम्=अयमत्र पूर्वतो विशेषः–हन्त ! श्रद्दध्यात्=केवलिप्ररूपितधर्मे श्रद्धां कुर्यात्, प्रतीयात्=विश्वस्यात् , रोचेत=धर्मे रुचिं दध्यात्। स खलु किं तत्र शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधोपवासान्-शीलानि=सामायिकदेशावकाशि-

---

वह कैसा होता है उसका वर्णन करते हैं–' से णं ' इत्यादि।

वह देवलोक में न दूसरे देवों की देवियों के साथ कामक्रीडा करता है और न अपने से विकुर्वित देवियों के साथ, किन्तु अपनी ही देवियों के साथ कामक्रीडा करता है। अनन्तर वह आयु भव और स्थिति के क्षय होने पर देवलोक से चवकर उग्रादि कुलों में उत्पन्न होता है इत्यादि सब वर्णन पूर्वोक्त निदानकर्मों के समान ही है। विशेषता केवल इतनी ही है कि–वह केवलिभाषित धर्म में श्रद्धा प्रतीति और रुचि करता है किन्तु वह शील गुण विरमण प्रत्याख्यान और पौषधोपवासादि व्रतों को ग्रहण नहीं कर सकता।

તે કેવો થાય છે તેનું વર્ણન કરે છે–' से णं ' ઈત્યાદિ

તે દેવલોકમાં નથી તો બીજા દેવોની દેવીઓ સાથે કામક્રીડા કરતા કે નથી કરતો પોતાથી વિકુર્વિત દેવીઓ સાથે, પરંતુ પોતાનીજ દેવીઓ સાથે કામક્રીડા કરે છે પછી તે આયુ ભવ અને સ્થિતિનો ક્ષય થતા દેવલોકમાથી ચ્યવીને ઉગ્ર આદિ કુલોમા ઉત્પન્ન થાય છે, ઈત્યાદિ બધું વર્ણન પૂર્વોકત નિદાન કર્મોના જેવુંજ છે વિશેષતા માત્ર એટલીજ છે કે તે કેવલિભાષિત ધર્મમાં શ્રદ્ધા પ્રતીતિ તથા રૂચિ કરે છે કિંતુ તે શીલ, ગુણ, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને પોષધ ઉપવાસ આદિ વ્રતો ગ્રહણ

कपोषधातिथिसंविभागाख्यानि, व्रतानि=पञ्चाणुव्रतानि, गुणाः=त्रीणि गुणव्रतानि, विरमणं=मिथ्यात्वाभिवर्तनम् , प्रत्याख्यानं=पर्वदिने त्याज्यानां त्यागः, पोषधोपवासः=पोषं=पुष्टिं-धर्मस्य वृद्धिमिति यावत् धत्ते इति पोषधः-अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमाऽमावास्यादिपर्वदिनाऽनुष्ठेयो व्रतविशेषः स चाऽऽहार-शरीर-सत्कारत्याग-ब्रह्मचर्या-व्यापारभेदाच्चतुर्विधः, उपवासः=अनशनम् , एतेषामितरेतरयोगद्वन्द्वे ते, तान् प्रतिपद्येत=स्वीकुर्यात्-अनुष्ठेयतयाऽऽलम्बेत ? इति प्रश्नः, भगवानाह-अयमर्थः=शीलव्रतादिस्वीकाररूपोऽर्थः न समर्थः=न युक्त्योपपन्नः शीलव्रतादिकं न स्वीकरोतीत्यर्थः । किन्तु स खलु दर्शनश्रावकः-दर्शनं=सम्यक्त्वम् , तत्प्रधानः श्रावको भवति ॥ सू० ४६ ॥

सामायिक देशावकाशिक पौषध और अतिथिसंविभाग, इनको शील कहते हैं । पाँच अणुव्रतों को व्रत कहते हैं । तीन गुणव्रतों को गुण कहते हैं । मिथ्यात्व से निवृत्ति करना विरमण कहा जाता है । पर्वदिन में त्याज्य वस्तुओं का त्याग प्रत्याख्यान कहा जाता है । 'पोष' का अर्थ होता है कि धर्म की पुष्टि, धर्म की वृद्धि, उसको 'धत्ते' अर्थात् करता है उसको पोषध कहते हैं । अष्टमी चतुर्दशी पूर्णिमा अमावास्या आदि पर्व दिनों में जो व्रत किया जाता है वह 'पोषध' कहा जाता है । उसके चार भेद हैं । आहारत्यागपोषध १, शरीरसत्कारत्याग पोषध २, ब्रह्मचर्य-पोषध ३, और अव्यापार-पोषध ४ । अनशन को उपवास कहते हैं । ऐसे शील आदि व्रतों को नहीं धारण करता है । वह केवल दर्शनश्रावक होता है । सम्यक्त्वप्रधान श्रावक दर्शनश्रावक कहाता है ॥ सू० ४६ ॥

કરી નથી શકતો સામાયિક દેશાવકાશિક પોષધ અને અતિથિસંવિભાગ, એને શીલ કહે છે. પાંચ અણુવ્રતોને વ્રત કહે છે. ત્રણ ગુણવ્રતોને ગુણ કહે છે મિથ્યાત્વથી નિવૃત્તિ કરવી તે વિરમણ કહેવાય છે. પર્વદિનમાં ત્યાજ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ એ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે 'પોષ' નો અર્થ થાય છે કે ધર્મની પુષ્ટિ, ધર્મની વૃદ્ધિ તેને 'ધત્તે' અર્થાત્ કરે છે તેને પોષધ કહે છે અષ્ટમી ચતુર્દશી પૂર્ણિમા અમાવાસ્યા આદિ પર્વ દિનોમાં જે 'વ્રત' કરવામાં આવે છે તેને 'પોષધ' કહેવાય છે. તેના ચાર પ્રકાર છે (૧) આહાર ત્યાગ-પોષધ (૨) શરીરસત્કારત્યાગ-પોષધ (૩) બ્રહ્મચર્ય-પોષધ અને (૪) અવ્યાપાર-પોષધ, અનશનને ઉપવાસ કહેવાય છે. એવાં શીલ આદિ વ્રતોને ધારણ કરતો નથી, તે કેવલ દર્શનશ્રાવક થાય છે. સમ્યક્ત્વપ્રધાન શ્રાવક દર્શનશ્રાવક કહેવાય છે (સૂ૦ ૪૬)

स कीदृशो भवती ?-त्याह-'अभिगय०' इत्यादि ।

मूलम्-अभिगयजीवाजीवे जाव अट्ठिमिंजापेमाणुरागरत्ते, अयमाउसो निग्गंथे पावयणे अट्ठे एस परमट्ठे से से अणट्ठे से णं एवारूवेणं विहारेणं विहरमाणे बहूइं वासाइं समणोवासगपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णतरेसु देवलोगेसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ । एवं खलु समणाउसो ! तस्स णिदाणस्स इमेयारूवे पावए फलविवागे जं णो संचाएइ शीलव्वयगुणव्वयवेरमणपच्चक्खाणपोसहोपवासाइं पडिवज्जित्तए ॥ सू० ४७ ॥

छाया-अभिगतजीवाऽजीवो यावदस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्तः । इदम् , आयुष्मन्तः ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनमर्थः, एष परमार्थः, शेषोऽनर्थः । स खलु एतद्रूपेण विहारेण विहरन् बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयति, पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽन्यतमस्मिन् देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्ता भवति । एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः ! तस्य निदानस्यायमेतद्रूपः पापकः फलविपाको यन्नो शक्नोति शीलव्रतगुणव्रतविरमणप्रत्याख्यानपोषधोपवासान् प्रतिपत्तुम् ॥सू० ४७॥

टीका-'अभिगय'-इत्यादि । अभिगतजीवाऽजीवः=विज्ञातजीवाऽजीवपदार्थः, यावत् यावच्छब्देन-उपलब्धपुण्यपापः, आस्रव-संवर-निर्जरा-क्रिया-धिकरण-बन्ध-मोक्षकुशलः, इत्यादि यावत अस्थिमज्जाप्रेमाऽनुरागरक्तः-अस्थीनि, मज्जा=अस्थिमध्यगतधातुविशेषः-अस्थिमज्जा, अत्र प्रेमानुरागशब्देन सर्वज्ञप्रव-

---

वह श्रावक कैसा होता है सो कहते हैं—'अभिगय' इत्यादि ।

वह जीव और अजीव को जानता है । यावत् शब्द से पुण्य और पापको जानता है । आस्रव, संवर, निर्जरा, क्रिया-कायिकी आदि अधिकरण-गाडी यंत्र आदि बन्ध ओर मोक्ष में कुशल अर्थात् इन आस्रव आदि के हेय और उपादेय स्वरूप को जानने वाला

તે શ્રાવક કેવો થાય છે તે કહે છે-' अभिगय ' ઇત્યાદિ

તે જીવ અને અજીવને જાણે છે યાવત્ શબ્દથી પુણ્ય તથા પાપને સમજે છે આસ્રવ, સંવર. નિર્જરા ક્રિયા-કાયિકી આદિ, અધિકરણ-ગાડી યંત્ર આદિ બંધ અને મોક્ષમા કુશળ-અર્થાત્ એ આસ્રવ આદિના હેય તથા ઉપાદેય સ્વરૂપને સમજે-

चनप्रीतिरुच्यते-अस्थिगतया मज्जागतया सर्वज्ञप्रवचनप्रीत्या रक्तः=साऽनन्दगृहीत-सर्वज्ञप्रवचनः स्वयमेतद्रूपः सन् पुत्रादीन् प्रति कथयति-हे आयुष्मन्तः ! इदं नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनम् अर्थः=सारः सर्वश्रेष्ठत्वात् परमार्थः=उत्कृष्टोऽर्थः भवबन्धनमोचकत्वात् , शेषः=निर्ग्रन्थप्रवचनाद् अतिरिक्तोऽर्थः=कुप्रवचनादिरूपोऽर्थः अनर्थः=भवभ्रमणकारणत्वेनाऽनिष्टः। स खलु-एतद्रूपेण विहारेण विहरन् बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं-श्रमणोपासकाः=श्रावकास्तेषां पर्याय पालयति, बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वाऽन्यतमे देवलोके देवतयोपपत्ता भवति। हे आयुष्मन्तः ! श्रमणाः ! एवमनेन प्रकारेण खलु तस्य पूर्वोक्तस्य निदानस्याऽयमेतद्रूपः पापकः फलविपाको भवति यद्=यस्माद् हेतोः स शीलव्रतगुणव्रतविरमणप्रत्याख्यान-पोषधोपवासान्=प्रागुक्तरूपान् प्रतिपत्तुं=स्वीकर्तुं न शक्नोति ॥ सू० ४७ ॥

॥ इति सप्तमं निदानम् ॥ ७ ॥

होता है। उसके हाड और हाडकी मज्जा-मिंजी सर्वज्ञप्रवचन की प्रीति से रंगी हुई होती है। वह तद्रूप होकर पुत्र आदि परिवार को कहता है कि-हे आयुष्मान ! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ही सब धर्मों में श्रेष्ठ होने से अर्थ-सार-है और यही भवबन्धन से मुक्त करने वाला होने से परमार्थ है। शेष सब अनर्थ है, क्यो कि उनसे भव भ्रमण करना पडता है। इस प्रकार विचरता हुआ वह बहुत वर्षों तक श्रमणोपासक की पर्याय अर्थात् समकित को पालन करता है। वह कालअवसर काल करके ग्रैवेयक आदि देवलोकों में से किसी एक देवलोक में ऋद्धिशाली देव होता है। आयुष्मान श्रमणों ! उस निदानकर्म का इस प्रकार का पापरूप फल होता है कि-जिससे उसके

વાવાળો હોય છે તેના હાડ તથા હાડની મજ્જા-મિંજી (હાડમા રહેલી ધાતુ) સર્વજ્ઞ પ્રવચનની પ્રીતિથી રગાઇ ગયા હોય છે તે તદ્રૂપ થઇને પુત્ર આદિ પરિવારને કહે છે કે-"હે આયુષ્માન્! આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનજ સર્વ ધર્મોમા શ્રેષ્ઠ હોવાથી અર્થ-સાર છે તથા એજ ભવબધનથી મુકત કરવાવાળુ હોવાથી પરમાર્થ છે. બાકી બધુ અનર્થ છે કેમકે-તેનાથી ભવભ્રમણ કરવું પડે છે. એ પ્રકારે વિચરતા તે ઘણા વર્ષો સુધી શ્રમણોપાસકની પર્યાય અર્થાત્ સમકિતનુ પાલન કરે છે તે કાલ અવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાથી કોઇ એક દેવલોકમાં ઋદ્ધિશાલી દેવ થાય છે હે આયુષ્માન્ શ્રમણો! તે નિદાન કર્મનુ એવાં પ્રકારનુ પાપરૂપ ફલ થાય છે કે જેથી

अथाष्टमं श्रावकभवसम्बन्धिकं निदानमाह-'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो! मए धम्मे पण्णत्ते, तं चेव सव्वं जाव, से य परक्कममाणे दिव्वंमाणुस्सएहिं कामभोगेहिं निव्वेदं गच्छेज्जा-माणुस्सगा खलु कामभोगा अधुवा जाव विप्पजहणिज्जा। दिव्वाधि खलु कामभोगा अधुवा, अणितिया, असासया, चला, चलणधम्मा, पुणरागमणिज्जा, पच्छा पुव्वं च णं अवस्सं विप्पजहणिज्जा, जइ इमस्स तवनियम० जाव अहमवि आगमेस्साणं जे इमे भवंति उग्गपुत्ता महामाउया जाव पुमत्ताए पच्चायंति, तत्थ णं समणो वासए भवामि-अभिगय-जीवाऽजीवे उवलद्धपुण्णपावे जाव फासुय-एसणिज्जेणं असणपाण-खाइम साइमेणं पडिलाभेमाणे विहरामि, से तं साहु ॥सू० ४८॥

छाया-एवं खलु श्रमणाः! आयुष्मन्तः! मया धर्मः प्रज्ञप्तस्तदेव सर्वं यावत्। स च पराक्रामन् दिव्यमानुकेषु कामभोगेषु निर्वेदं गच्छेत्-मानुषकाः खलु कामभोगाः अध्रुवा यावद् विप्रहेयाः, दिव्या अपि कामभोगा अध्रुवाः, अनित्याः, अशाश्वताश्चलाः, चलनधर्माणः, पुनरागमनीयाः, पश्चात् पूर्वं च खल्ववश्यं विप्रहेयाः। यद्यस्य तपोनियम० यावदहमप्यागमिष्यति य इमे भवन्त्युग्रपुत्रा महामातृका यावत् पुंस्त्वेन प्रत्यायान्ति, तत्र श्रमणोपासको भवा-

---

करने वाला व्यक्ति शीलव्रत, गुणव्रत, विरमण, प्रत्याख्यान और पौषधोपवासादि को धारण नहीं कर सकता है, अर्थात् उसको किसी प्रकारका व्रत प्रत्याख्यान नहीं होता है—वह अव्रती श्रावक रहता है ॥सू० ४७॥

॥ इति सप्तम निदान ॥ ७ ॥

તે કરવાવાળા વ્યકિત શીલવ્રત ગુણવ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન તથા પૌષધ-ઉપવાસ આદિને ધારણ કરી શકતા નથી. અર્થાત્ તેનાથી કોઈ પ્રકારનાં વ્રત પ્રત્યાખ્યાન થતાં નથી-તે અવ્રતી શ્રાવક રહે છે. (સૂ૦ ૪૭)

ઈતિ સાતમું નિદાન (૭)

मि-अभिगतजीवाजीवः, उपलब्धपुण्यपापः, यावत्प्राशुकैषणीयेन-अशनपानखाद्यस्वाद्येन प्रतिलम्भयन् विहरामि, तदेतत्साधु ॥ सू० ४८ ॥

टीका-'एवं खलु'-इत्यादि। हे आयुष्मन्तः श्रमणाः! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, तदेव सर्वम्=पूर्वोक्तमेव सकलं संग्राह्यम्, यावत् स च पराक्रामन्=प्रयतमानो दिव्यमानुषकेषु=देवमनुष्योभयसम्बन्धिषु कामभोगेषु निर्वेदं=वैराग्यभावं गच्छति, एतदेव स्पष्टयति-मानुषकाः खलु कामभोगाः अध्रुवाः, यावद् विप्रहेयाः=परित्याज्याः, एवं दिव्या अपि=देवलोकसम्बन्धिनोऽपि कामभोगाः खलु अध्रुवाः, अनित्याः, अशाश्वताः, चलाः=चञ्चलाः, चलनधर्माणः=चञ्चलस्वभावाः अस्थिरा इति यावत्, पुनरागमनीयाः=पुनरावर्तिनः, पुनः पुनर्जन्ममरणकारणीभूता इति भावः, ते पश्चात्=मरणोत्तरम्, पूर्वं=मरणात्प्राग् रोगवार्द्धक्यादौ अवश्यं विप्रहेयाः=त्याज्याः, यद्यस्य तपोनियमादेः, यावत्-कल्याणः फलवृत्तिविशेषोऽस्ति, तदाऽहमपि आगमिष्यति काले य इमे उग्रपुत्रा महा-

---

अब आठवें श्रावकभवसम्बन्धी निदानकर्म का वर्णन करते हैं-'एव खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो! इस प्रकार मैंने धर्म प्रतिपादन किया। शेष वर्णन पूर्वोक्त प्रकार से जानना चाहिये। इस धर्म में पराक्रम करते हुए निर्ग्रन्थ को देव अथवा मनुष्यसम्बधी कामभोगों में वैराग्य उत्पन्न होजाता है। इसीका स्पष्टीकरण करते हैं-मनुष्यों के कामभोग अनित्य हैं, इसी प्रकार देवों के भी कामभोग अनित्य हैं। अनियत और अनिश्चित हैं और चलाचल धर्मवाले अर्थात् बारबार जन्म मरण में लाने वाले होते हैं। वे मृत्यु के बाद अथवा मृत्यु के पूर्व रोग में या बुढापा में अवश्य त्याग करने योग्य हैं। यदि इस तप और

હવે આઠમા શ્રાવકભવસંબંધી નિદાનકર્મનું વર્ણન કરે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો! આ પ્રકારે મે ધર્મ પ્રતિપાદન કર્યો બાકી વર્ણન પૂર્વોકત પ્રકારે જાણવું જોઇએ આ ધર્મમાં પરાક્રમ કરતા નિર્ગ્રન્થને દેવ અથવા મનુષ્યસબંધી કામભોગોમા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે આનુંજ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-મનુષ્યોના કામભોગ અનિત્ય છે એવીજ રીતે દેવોના પણ કામભોગ અનિત્ય છે અનિયત અને અનિશ્ચિત છે તથા ચલાચલ ધર્મવાળા અર્થાત્ અસ્થિર અને પુનરાગમનીય એટલે વારંવાર જન્મ મરણમાં લાવવાવાળા હોય છે, તે મૃત્યુ થયા પછી અથવા મૃત્યુ પહેલા રોગમાં કે ઘડપણમાં અવશ્ય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે જો આ

मातृकाः यावत्तत्र कस्मिंश्चित्कुले पुंस्त्वेन प्रत्यायान्ति=उत्पन्ना भवन्ति, तत्र= उग्रपुत्रादिषु मध्ये श्रमणोपासको भवामि। कीदृशः? अभिगतजीवाजीवः=विज्ञातजीवाजीवतत्त्वः, उपलब्धपुण्यपापः=प्राप्तपुण्यपापज्ञानः यावत् प्रासुकम्=अचित्तम् एषणीयं=निर्दोषं चेत्यनयोः समाहारः प्रासुकैषणीयं तेन अशनेन पानेन खाद्येन स्वाद्येन श्रमणनिर्ग्रन्थान् प्रतिलाभयन्=तेभ्यो दानं ददानो विहरामि, तदेतत् साधु=समीचीनं मम स्यादिति तात्पर्यम् ॥ सू० ४८ ॥

अथाष्टमनिदानकर्त्ता प्रव्रजितो भवति न वा? इत्याह-'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो! निग्गंथो वा निग्गंथी वा णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय जाव देवलोएसु देवत्ताए उववज्जइ जाव किं ते आसगस्स सदइ ॥सू०४९॥

छाया-एवं खलु श्रमणाः! आयुष्मन्तः! निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा निदानं कृत्वा तस्मै स्थानायानालोचितः यावद् देवलोकेषु देवत्वेन उपपद्यते यावद् किं ते आस्यकाय स्वदते॥ सू० ४९ ॥

टीका-'एवं'-इत्यारभ्य 'आसगस्स सदइ' इत्यन्तस्य व्याख्या प्राग् विहिता ॥ सू० ४९ ॥

नियम का कुछ फलविशेष है तो आगामीकाल में ये जो महामातृक उग्रपुत्रादि उग्र आदि उत्तम कुलों में पुरुषरूप से उत्पन्न होते हैं, उन में से किसी एक कुल में मैं भी उत्पन्न होऊँ और श्रमणोपासक बनूं। फिर मै यावत् - जीव अजीव पुण्य और पापको भलीभाँति जानता हुआ यावत् अचित्त और निर्दोष अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य इन चार प्रकार के आहार से मुनियों को प्रतिलाभता हुआ अर्थात् दान देता हुआ विचरूँ। यह मेरा विचार ठीक है ॥ सू० ४८॥

आठवाँ निदान करनेवाला प्रव्रजित होता है या नहीं? उसके सम्बन्ध में कहते हैं—'एवं खलु' इत्यादि।

તપ અને નિયમનું કાંઇ ફલવિશેષ હોય તો આગામી કાલમા તે જે મહામાતૃક ઉગ્રપુત્રાદિ ઉગ્ર આદિ ઉત્તમ કુલોમાં પુરુષરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તેઓમાથી કોઇ એક કુળમા હું પણ ઉત્પન્ન થાઉં અને શ્રમણોપાસક બનું. પછી હું બરાબર જીવ-અજીવ, પુણ્ય-પાપને સારી રીતે સમજતાં અચિત્ત તથા નિર્દોષ અશન, પાન, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય, એ ચાર પ્રકારના આહારથી મુનિઓને પ્રતિલાભતો થકો અર્થાત્ દાન દેતો થકો વિચરૂં, એ મારો વિચાર ઠીક છે (સૂ૦ ૪૮)

આઠમા નિદાનકર્મના કર્તા પ્રવ્રજિત થાય છે કે નહિ તે સંબંધે કહે છે—'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

पूर्वोक्तप्रकारस्य पुरुषस्य धर्माख्यानादिविषये शिष्यः पृच्छति-'तस्स णं' इत्यादि।

मूलम्--तस्स णं तहप्पगारस्स पुरिसजायस्स तहारूवे समणे वा माहणे वा उभओ कालं केवलिपन्नत्तं धम्ममाइक्खेज्जा ? हंता आइक्खेज्जा, सेणं पडिसुणिज्जा? हंता पडिसुणिज्जा। से णं सद्दहेज्जा३ ? हंता सद्दहेज्जा३। से णं सीलव्वय जाव पोसहोववासाइं पडिवज्जेज्जा ? हंता पडिवज्जेज्जा। से णं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे॥सू०५०॥

छाया-तस्मै खलु तथाप्रकाराय पुरुषजाताय तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा उभयतः कालं केवलिप्रज्ञप्तं धर्ममाख्यायात् ? हन्त ! आख्यायात्। प्रतिशृणुयात् ? हन्त ! प्रतिशृणुयात्। स खलु श्रद्दध्यात्३ ? हन्त ! श्रद्दध्यात्३। स खलु शीलव्रत० यावत् पौषधोपवासान् प्रतिपद्येत ? हन्त ! प्रतिपद्येत। स खलु मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारितां प्रव्रजेत् ? नायमर्थः समर्थः ॥सू० ५०॥

टीका-'तस्स'-इत्यादि। तस्मै=पूर्वोक्ताय खलु तथाप्रकाराय=तादृशाय अष्टमनिदानकर्त्रे पुरुषजाताय-पुरुष एव जातः=उत्पन्नस्तस्मै तथारूपः श्रमणो वा माहनो वा केवलिप्रज्ञप्तं धर्ममाख्यायात् ? हन्त ! आख्यायात्। स खलु किं प्रतिशृणुयात् ? हन्त ! प्रतिशृणुयात्। स पुरुषः खलु श्रद्दध्यात्३=श्रमण-

---

यहाँ 'एवं' से लेकर 'आसगस्स सदइ' तक की व्याख्या प्रथम निदान की तरह जानना चाहिये ॥सू० ४९॥

पूर्वोक्त प्रकार का निदान करने वाले पुरुष के धर्म विषय में कहते हैं-'तस्स णं' इत्यादि।

गौतम स्वामी भगवान् से पूछते हैं-हे भदन्त ! इस प्रकार के निदान करने वाले पुरुष को यदि कोई श्रमण या माहण धर्म-कथा सुनावे तो क्या वह सुनता है ? हाँ गौतम सुनता है, तथा

અહિં 'एवं' થી લઈને 'आसगस्स सदइ' સુધીની વ્યાખ્યા પ્રથમ નિદાનના જેવી જાણવી જોઇએ (સૂ૦ ૪૯)

પૂર્વોકત પ્રકારે નિદાન કરવાવાળા પુરુષના ધર્મ વિષયમાં કહે છે-'तस्स णं' ઇત્યાદિ.

ગૌતમ સ્વામી ભગવાનને પૂછે છે-હે ભદન્ત ! આ પ્રકારનું નિદાન કરવાવાળા પુરુષને જો કોઇ શ્રમણ કે માહણ ધર્મકથા સંભળાવે તો શું તે સાંભળે છે ? હા,

माहनवचने श्रद्धां कुर्यात् ? हन्त ! श्रद्दध्यात्३ । स खलु किं शीलव्रत० यावत्, यावच्छब्देन 'गुणविरमणप्रत्याख्यान' इत्यस्य संग्रहः, तथा च शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासान् पूर्वोक्तलक्षणान् प्रतिपद्येत=स्वीकुर्यात् ? हन्त ! प्रतिपद्येत । स खलु पुरुषः मुण्डो=लुञ्चितकेशो भूत्वा अगारात्=गृहात् अनगारितां =साधुतां प्रव्रजेत् ? अयमर्थो न समर्थः, नासौ प्रव्रजितो भवतीति भावः॥सू०५०॥

पुनस्तदेव विशदयति—'से णं' इत्यादि ।

मूलम्—से णं समणोवासए भवइ—अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ । से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे बहूणि वासाणि समणोवासगपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता आबाहंसि उप्पण्णंसि वा अणुप्पण्णंसि वा बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ, छेदित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ । तं एवं खलु समणाउसो ! तस्स णिदाणस्स इमेयारूवे पावफलविवागे जे णं णो संचाएइ सव्वाओ सव्वत्ताए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ॥ सू० ५१ ॥

छाया—स खलु श्रमणोपासको भवति—अभिगतजीवाजीवो यावत् प्रतिलम्भयन् विहरति । स खलु एतद्रूपेण विहारेण विहरन् बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयति, पालयित्वा आबाधायामुत्पन्नायामनुत्पन्नायां वा बहूनि भक्तानि अनशनया छिनत्ति, छित्त्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा अन्यतमे देवलोकेषु देवत्वेन उपपत्ता भवति । तद् एवं खलु श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ! तस्य निदानस्य अयमेतद्रूपः पापफलवि-

---

श्रद्धा, प्रतीति और रुचि करता है, तथा वह शीलव्रत यावत् पौषधोपवास आदि व्रतों को अंगीकार करता है अर्थात् व्रतधारी श्रावक होता है परन्तु वह मुण्डित होकर प्रव्रजित नहीं हो सकता ॥सू०५०॥

ગૌતમ! તે સાંભળે છે તથા શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રુચિ કરે છે તથા તે શીલવ્રત આદિ તેમજ પૌષધોપવાસ આદિ વ્રતોને અંગીકાર કરે છે અર્થાત્ વ્રતધારી શ્રાવક થાય છે પરંતુ તે મુંડિત થઇને પ્રવ્રજિત થઈ શકતો નથી (સૂ૦ ૫૦)

पाकः येन नो शक्नोति सर्वतः सर्वतया मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारितां प्रव्रजितुम् ॥ सू० ५१ ॥

टीका-'से णं'-इत्यादि। स खलु श्रमणोपासकः=श्रावको भवति। कीदृशः? अभिगतजीवाजीवः यावत् प्रतिलम्भयन्=श्रमणनिर्ग्रन्थेभ्यः प्रासुकैषणीयमशनादिकं ददानो विहरति। स खलु पूर्वोक्त एतद्रूपेण विहारेण=श्रावकाचारेण विहरन् बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयति, पालयित्वा आबाधायाम्=आ=समन्ताद् बाधा=रोगपीडान्तरायादिरूपा तस्याम् उत्पन्नायां= जातायां वा=अथवा अनुत्पन्नायां बहूनि भक्तानि अनशनया छिनत्ति, छित्त्वा आलोचित-प्रतिक्रान्तः=कृतालोचन-प्रतिक्रमणः समाधिप्राप्तः=प्रशान्तचित्तः कालमासे=कालावसरे कालं कृत्वा देवलोकेषु अन्यतमे=कस्मिंश्चिद्देवलोके देवत्वेन उपपत्ता=उत्पन्नो भवति। हे आयुष्मन्तः श्रमणाः! तद् एवं तस्य=

फिर उसीबात का विशेषरूपसे वर्णन करते हैं-'से णं' इत्यादि।

वह श्रावक, जीव अजीव आदि तत्वों का ज्ञाता होता है यावत श्रमण और निर्ग्रन्थों को प्रासुक एषणीय आहार पानी आदि से प्रतिलाभित करता हुआ विचरता है। इस प्रकार विचरता हुआ बहुत वर्षों तक श्रमणोपासक पर्याय का पालन करता है। रोग आदि के उत्पन्न होने अथवा न होने पर भी अनशनद्वारा बहुत भक्त का छेदन अर्थात् बहुत दिनों तक आहार पानी का त्याग-रूप संथारा करता है और अतिचारादिकी आलोचना तथा प्रतिक्रमण कर समाधियुक्त वह श्रावक काल अवसर काल करके ग्रैवेयक आदि देवलोकोमेंसे किसी एक देवलोक में देवरूप से उत्पन्न होता है। इस प्रकार हे आयुष्मान श्रमणो! उस निदान का इस प्रकार पापरूप

વળી એજ વાતનુ વિશેષરૂપે વર્ણન કરે છે-'से णं' ઇત્યાદિ.

તે શ્રાવક, જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોનો જ્ઞાતા થાય છે. વળી શ્રમણ તથા નિગ્રન્થોને પ્રાસુક એષણીય આહાર પાણી આદિથી પ્રતિલાભિત કરતો વિચરે છે એ પ્રકારે વિચરતો તે ઘણાં વર્ષો સુધી શ્રમણોપાસકપર્યાયનુ પાલન કરે છે. રોગ આદિ ઉત્પન્ન થતા કે ન થતા પણ અનશનદ્વારા ઘણા ભકતનું છેદન અર્થાત્ બહુ દિવસો સુધી આહાર પાણીના ત્યાગરૂપ સંથારા કરે છે. અને અતિચાર આદિની આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરી સમાધિયુક્ત તે શ્રાવક, કાલ અવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાના કોઇ એક દેવલોકમાં દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રકારે, હે આયુષ્માન

उक्तस्य निदानस्य अयमेतद्रूपः=पूर्वोक्तस्वरूपः पापफलविपाकः=पापरूपपरिणामो भवति येन पापपरिणामेन स सर्वतः=सर्वभावेन सर्वतया=सर्वप्रकारेण मुण्डितो भूत्वा आगारात्=गृहस्थभावाद् अनगारितां=साधुभावं प्रव्रजितुं=स्वीकर्तुं नो शक्नोति=न समर्थो भवति ॥ सू० ५१ ॥

॥ इत्यष्टमं निदानम् ॥ ८ ॥

अथ नवमं साधुसम्बन्धिकं निदानकर्म प्ररूपयति 'एवं खलु' इत्यादि।

मूलम्--एवं खलु समणाउसो ! मए धम्मे पण्णत्ते जाव से य परक्कममाणे दिव्वमाणुसएहिं कामभोगेहिं निव्वेयं गच्छेज्जा--माणुस्सगा खलु कामभोगा अधुवा असासया जाव विप्पजहणिज्जा, दिव्वावि खलु कामभोगा अधुवा जाव पुणरागमणिज्जा, जइ इमस्स तवनियम० जाव अहमवि आगमेस्साणं जाइं इमाइं भवंति अंतकुलाणि वा पंतकुलाणि वा तुच्छकुलाणि वा दरिद्दकुलाणि वा किवणकुलाणि वा भिक्खागकुलाणि वा, एएसि णं अण्णतरंसि कुलंसि पुमत्ताए पच्चायामि। एस मे आया परियाए सुणीहडे भविस्सइ। से तं साहु ॥सू० ५२॥

छाया--एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः ! मया धर्मः प्रज्ञप्तः यावत् स च पराक्रामन् दिव्यमानुषकेषु कामभोगेषु निर्वेदं गच्छति--मानुष्यकाः खलु कामभोगा अध्रुवा अशाश्वता यावद् विप्रहेयाः, दिव्या अपि खलु कामभोगा अध्रुवा यावत् पुनरागमनीयाः, यदि अस्य तपोनियम० यावद् अहमपि आ-

---

फल हुआ जिससे इस निदान का करने वाला वह गृहस्थ भावको त्याग कर प्रव्रजित नहीं हो सकता अर्थात् निदानकर्म के प्रभाव से वह साधुवृत्ति नहीं ले सकता ८ ॥ सू० ५१ ॥

॥ यह आठवाँ निदान हुआ ॥ ८ ॥

श्रमणो ! ते निदाननुं ओ रीतनु पापरूप फल ओवु थाय छे के जेथी आ निदान करवावाळा ते गृहस्थभावनो त्याग करीने प्रव्रजित थई शकता नथी अर्थात निदानकर्मना प्रभावथी ते साधुवृत्ति लई शकता नथी. (सू० ५१)

आ आठमुं निदान थयुं (८)

गमिष्यति यान्येतानि भवन्ति अन्तकुलानि वा प्रान्तकुलानि वा तुच्छकुलानि वा दरिद्रकुलानि वा कृपणकुलानि वा भिक्षुककुलानि वा, एतेषामन्यतमे कुले पुंस्त्वेन प्रत्यायामि, एष मे आत्मा पर्याये सुनिहृतो भविष्यति । तदेतत्साधु ॥सू०५२॥

टीका-'एवं'-इत्यादि । हे आयुष्मन्तः श्रमणाः ! मया धर्मः प्रज्ञप्तः यावत्, यावच्छब्देन-'इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनम्' इत्यादीनां प्राग्व्याख्यातपदानां संग्रहः । स च पराक्रामन्=धर्मे पराक्रमं स्फोटयन् दिव्यमानुषकेषु=देवमनुष्यसम्बन्धिषु कामभोगेषु निर्वेदं=वैराग्यं गच्छति=प्राप्नोति । तदेव दर्शयति-'मानुषकाः' इत्यादि, मानुषकाः=मनुष्यसम्बन्धिनः कामभोगा अध्रुवाः=अस्थिरत्वात् अशाश्वताः=विनश्वरत्वात्, यावद्-विप्रहेयाः=परित्याज्याः । तथा दिव्या अपि=देवसम्बन्धिनोऽपि खलु कामभोगा अध्रुवा यावत्, पुनरागमनीयाः=पुनरावर्त्तिनः पुनःपुनर्जन्ममरणकारणीभूताः सन्तीत्यर्थः । यद्यस्य तपोनियम० यावत्, यावच्छब्देन 'ब्रह्मचर्यगुप्तिवासस्य फलवृत्तिविशेषः स्यात्' तदा अहमपि आगमिष्यति=भविष्यति काले यानीमानि=वक्ष्यमाणानि अन्तकुलानि=

अब नववाँ साधुसम्बन्धी निदानकर्म का निरूपण करते हैं— 'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो ! मैंने धम का प्ररूपण किया 'यावत्' शब्द से 'इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनम्' इत्यादि पूर्व में व्याख्या किये हुए पदोंका संग्रह समझना । वह निर्ग्रन्थ धर्म में पराक्रम करता हुआ देव और मनुष्य सम्बन्धी कामभोगों के विषय में वैराग्य प्राप्त करता है और विचार करता है कि — मनुष्यों के कामभोग अध्रुव और अशाश्वत अर्थात् अनित्य हैं, अतः कभी न कभी उनको छोडना ही होगा । देवों के कामभोग इसी तरह अनित्य और बारबार जन्म मरण के कारणभूत होते हैं । यदि इस तप और नियम का कुछ

હવે નવમા સાધુસંબંધી નિદાનકર્મનુ નિરૂપણ કરે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

હે આયુષ્માન શ્રમણો ! મે ધર્મનુ પ્રરૂપણ કર્યું 'यावत्' શબ્દથી 'इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनम्' ઇત્યાદિ પૂર્વમાં (અગાઉ) વ્યાખ્યા કર્યા પ્રમાણે પદોનો સંગ્રહ સમજવો તે નૈર્ગ્રન્થ ધર્મમાં પરાક્રમ કરતા દેવ તથા મનુષ્યસંબંધી કામભોગોના વિષયમાં વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને વિચાર કરે છે કે-મનુષ્યોના કામભોગ અધ્રુવ અને અશાશ્વત અર્થાત્ અનિત્ય છે તેથી ક્યારેક ને ક્યારેક તેને છોડવાજ પડશે દેવોના કામભોગ એવીજ રીતે અનિત્ય તથા વારંવાર જન્મ મરણના કારણભૂત હોય છે. જો આ તપ અને નિયમનુ કાંઈ ફલ હોય તો હું આગામી ભવમાં અન્તકુલ-દ્રવ્યભાવથી

द्रव्यभावतो जघन्यकुलानि, वा=अथवा प्रान्तकुलानि=द्रव्यभावतोऽसारकुलानि, वा=अथवा तुच्छकुलानि=अल्पकुटुम्बानि, वा=अथवा दरिद्रकुलानि=निर्धनकुलानि, वा=अथवा कृपणकुलानि=धनसत्वेऽपि नितान्तनिस्सत्वस्वभावानि, वा=अथवा भिक्षुककुलानि=याचककुलानि भवन्ति, एषाम्=अन्तप्रान्तादिकुलानां मध्ये अन्यतमे=कस्मिंश्चित् कुले पुंस्त्वेन प्रत्यायामि=उत्पन्नो भवामि येन एतेषु कुलेषु एष मे=मम आत्मा=मद्रूपो जातः पर्याये=संयमपर्याये सुनिहृतः=सुखेन निस्सृतो भविष्यति, अहं सुखपूर्वकं संयमी भविष्यामीति भावः, तदेतत् साधु=समीचीनम् , एतदेव मे श्रेयस्करं भवतीति भावः ॥ सू० ५२ ॥

अथ भगवान् कथयति-'एवं खलु' इत्यादि ।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो ! निग्गंथो वा निग्गंथी वा णिदाणं किच्चा तस्स ठाणस्स अणालोइय-अप्पडिक्कंते सव्वं तं चेव, से णं मुंडे भवित्ता अगारओ अणगारियं पव्वइज्जा ?

फल हो तो मैं आगामी भव में अन्तकुल द्रव्य भाव से छोटा—गरीब कर्षक आदि कुल, अथवा प्रान्तकुल द्रव्य भाव से साररहित अर्थात् धन और बुद्धि आदि से सामान्य कुल, अथवा तुच्छकुल-अल्पकुटुम्बवाला कुल, अथवा दरिद्रकुल-जन्म से निर्धन कुल, अथवा कृपणकुल, अर्थात् धन होने पर भी धनरहित के जैसे स्वभाववाला कुल, अथवा याचककुल, इन सब कुलोंमेंसे किसी एक कुल में पुरुष का जन्म ग्रहण करूँ, जिससे मेरा यह आत्मा संयमपर्याय के लिये सुखपूर्वक निकल सकेगा । अर्थात् इन कुलों में मुझे संयम लेते समय कोई नहीं रोके और मैं सुखपूर्वक संयम ग्रहण कर सकूंगा । यही ठीक है ॥ सू० ५२ ॥

નાનુ-ગરીબ કર્ષક આદિ કુલ. અથવા પ્રાન્તકુલ-દ્રવ્યભાવથી સારરહિત અર્થાત્ ધન તથા બુદ્ધિ આદિમાં સામાન્ય કુલ, અથવા તુચ્છકુલ-અલ્પકુટુંબવાળાં કુલ અથવા દરિદ્રકુલ=જન્મથી નિર્ધનકુલ અથવા કૃપણકુલ અર્થાત્ ધન હોવા છતા પણ ધનરહિતના જેવા સ્વભાવવાળાં કુલ, અથવા યાચકકુલ, એ બધા કુલોમાંથી કોઈ એક કુળમાં પુરુષનો જન્મ ગ્રહણ કરૂં જેથી કરીને મારો આ આત્મા સંયમપર્યાયને માટે સુખપૂર્વક નીકળી શકશે અર્થાત્ એ કુલોમાં મને સંયમ લેતી વખતે કોઇ રોકશે નહીં અને હું સુખપૂર્વક સંયમ ગ્રહણ કરી શકીશ, એજ ઠીક છે (સૂ૦ ૫૨)

हंता। पव्वइज्जा। से णं तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झेज्जा जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेज्जा? णो इणट्ठे समट्ठे ॥सू० ५३॥

छाया-एवं खलु श्रमणाः! आयुष्मन्तः! निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा निदानं कृत्वा तस्मै स्थानाय अनालोचितोऽप्रतिक्रान्तः सर्वं तदेव। स खलु मुण्डो भूत्वा अगाराद् अनगारितां प्रव्रजेत्? हन्त! प्रव्रजेत् स खलु तेनैव भव-ग्रहणेन सिध्येत्? यावत् सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात्? नायमर्थः समर्थः ॥सू० ५३॥

टीका-'एवं खलु'-इत्यादि। हे आयुष्मन्तः! श्रमणाः! एवम्=अनेन प्रकारेण खलु=निश्चयेन निर्ग्रन्थो वा निर्ग्रन्थी वा निदानं कृत्वा तस्य स्था-नस्य=निदानरूपस्य अनालोचितः=गुरुसमीपेऽकृतपापप्रकाशनः, अप्रतिक्रान्तः= ततोऽनिवृत्तः। सर्वं तदेव स खलु निदानकर्ता मुण्डो भूत्वा आगाराद्=गृहाद् अनगारितां प्रव्रजेत्? इति गौतमप्रश्नः, भगवानाह-हन्त!=बाढं प्रव्रजेत्, स खलु तेनैव=तस्मिन्नेव भवग्रहणे=भवे सिद्ध्येत्=सिद्धिं प्राप्नुयात्, यावद्, यावच्छब्देन-बुद्ध्येत, मुच्येत, परिणिर्वायात्, सर्वदुःखानामन्तं कुर्यात्? भगवा-नाह-अयमर्थो न समर्थः=तस्मिन्नेव भवे मोक्षं न प्राप्नोतीत्यर्थः ॥सू० ५३॥

इस विषय में फिर भगवान् कहते हैं-'एवं खलु' इत्यादि।

हे आयुष्मान श्रमणो! इस प्रकार से निर्ग्रन्थ अथवा निर्ग्रन्थी निदानकर्म करके उस पापस्थान की आलोचना और प्रतिक्रमण किये विना वह मर कर उसी अन्तप्रान्त आदि कुलोंमेंसे किसी एक कुल में जन्म लेता है। गौतम स्वामी पूछते हैं-हे भदन्त! क्या वह मुण्डित होकर प्रव्रजित हो सकता है? भगवान् उत्तर देते हैं कि-हाँ गौतम! अवश्य प्रव्राजित हो सकता है। हे भदन्त! क्या वह उसी जन्म में सिद्ध बुद्ध और कर्मों से मुक्त होकर सब दुःखों का अन्त कर सकता है? भगवान् कहते हैं-हे गौतम! वह उसी भव में मोक्ष प्राप्त नहीं कर सकता। ॥ सू० ५३ ॥

આ વિષયમા વળી ભગવાન કહે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો! આ પ્રકારે નિર્ગ્રન્થ અથવા નિર્ગ્રન્થી નિદાનકર્મ કરીને તે પાપસ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરી જતાં તે અન્ત પ્રાન્ત આદિ કુલોમાંથી કોઇ એક કુલમાં જન્મ લે છે ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે-હે ભદન્ત! શું તે મુડિત થઇને પ્રવ્રજિત થઇ શકે છે? ભગવાન ઉત્તર આપે છે કે-હા ગૌતમ! તે અવશ્ય પ્રવ્રજિત થઇ શકે છે.

હે ભદન્ત! શુ તે તેજ જન્મમાં સિદ્ધ બુદ્ધ તથા કર્મોથી મુકત થઇને સર્વે દુઃખોના અત કરી શકે છે?

तर्हि स कीदृशो भवती ? त्याह-'से णं' इत्यादि ।

मूलम्-से णं भवइ से जे अणगारा भगवंतो इरियासमिया भासासमिया जाव बंभयारी, तेणं विहारेणं विहरमाणे बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता आबाहंसि वा उप्पण्णंसि वा अणुप्पण्णंसि वा बहूइं भत्ताइं पच्चक्खाइ, पच्चक्खित्ता बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ, छेदित्ता आलोइय-पडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेषु देव-लोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ । एवं खलु समणाउसो ! तस्स णिदाणस्स इमेयारूवे पावफलविवागे जं णो संचाएइ तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झिउं जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेउं ॥सू०५४॥

छाया-स खलु भवति अथ येऽनगारा भगवन्त ईर्यासमिता यावत्-ब्रह्मचारिणस्तेन विहारेण विहरन् बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयति पाल-यित्वा आबाधायामुत्पन्नायां वा अनुत्पन्नायां वा बहूनि भक्तानि प्रत्याख्याति, प्रत्याख्याय, बहूनि भक्तानि अनशनया छिन्द्यात्, छित्त्वाऽऽलोचितः प्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः, कालमासे कालं कृत्वाऽन्यतमे देवलोकेषु देवतयोपपत्ता भवति। तदेवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः ! तस्य निदानस्याऽयमेतद्रूपः पापफलविपाको यन्न शक्नोति, तेनैव भवग्रहणेन सेद्धुं, यावत्सर्वदुःखानामन्तं कर्त्तुम् ॥सू० ५४॥

टीका-'से णं'-इत्यादि । स च पूर्वोक्तश्च भवति=वक्ष्यमाणस्वरूपो भवति-'से' अथ=तदनन्तरं ये अनगारा भगवन्तः ईर्यासमिताः=युग्यपरिमित-भूमिनिरीक्षणपूर्वकं गमनशीलाः, भाषासमिता=हितपरिमितनिरवद्यभाषिणः यावत्,

---

तब वह कैसा होता है ? सो कहते हैं—'से णं' इत्यादि ।

वह अनगार होता है किस प्रकार का होता है ? सो कहते हैं-जो ये अनगार भगवन्त ईर्यासमिति वाले अर्थात् युग्यपरिमित-भूमिनिरीक्षणपूर्वक गमन करने वाले भाषासमिति वाले, हितकारी

ભગવાન કહે છે—હે ગૌતમ ! તે તેજ ભવમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી (સૂ૦ ૫૩)

ત્યારે તે કેવો થાય છે ? તે કહે છે—'से णं' ઇત્યાદિ

તે અણગાર થાય છે. કેવા પ્રકારનો થાય છે ? તે કહે છે- જે અનગાર ભગ-વન્ત ઇર્યાસમિતિવાળા અર્થાત્ યુગ્યપરિમિતભૂમિનિરીક્ષણપૂર્વક ગમન કરવાવાળા,

यावच्छब्देन-'आदानभाण्डामत्रनिक्षेपणसमिताः, उच्चरप्रस्रवणश्लेष्मसिङ्घाणजल्ल-परिष्ठापनिकासमिताः, मनोगुप्ताः, वाग्गुप्ताः, कायगुप्ताः, गुप्तेन्द्रियाः, गुप्त' इत्येषां सङ्ग्रहः, 'गुप्त' इति पदसयोजनेन ' गुप्तब्रह्मचारिणः सन्ति स तत्सदृशो भवतीति भावः । तेन=तत्सम्बन्धिना तत्सदृशेन विहारेण विहरन् स बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं=संयमपर्यायं पालयति, पालयित्वा आबाधायाम् उत्पन्नायामनुत्पन्नायां वा बहूनि भक्तानि=चतुर्विधाहाराणि प्रत्याख्याति=परित्यजति प्रत्याख्याय बहूनि भक्तानि अनशनया छिनत्ति, छित्त्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेषु अन्यतमे कस्मिंश्चिद् देवलोके देवत्वेन उपपत्ता=समुत्पन्नो भवति । हे आयुष्मन्तः श्रमणाः ! एवम्=अनेन प्रकारेण खलु=निश्चयेन तस्य=निदानस्य अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणलक्षणः पाप-

परिमित निरवद्य भाषा बोलने वाले, यावत्-शब्द से आदानभाण्डामत्रनिक्षेपणसमिति वाले, उच्चार-प्रस्रवण-श्लेष्म-सिङ्घाण-जल्ल—परिष्ठापनिकासमिति वाले, मनोगुप्त, वाग्गुप्त, कायगुप्त, गुप्तेन्द्रिय और गुप्तब्रह्मचारी होते हैं, उनके सदृश अनगार होजाता है । इस प्रकार विचरता हुआ वह बहुत वर्षों तक श्रमणपर्याय का पालन कर व्याधि उत्पन्न होने पर अथवा न होने पर यावत् संथारा करके बहुत भक्त-बहुत से दिनों तक चतुर्विध आहार-का त्याग कर बहुत भक्त का अनशनद्वारा छेदन कर आलोचना और प्रतिक्रमणद्वारा समाधि को प्राप्त करता है । एवं काल अवसर काल करके ग्रैवेयक आदि देवलोकों में से किसी एक देवलोक में महाऋद्धिशाली देवपने उत्पन्न होता है । हे आयुष्मान श्रमणो ! इस प्रकार उस निदानकर्म

ભાષાસમિતિવાળા હિતકારી પરિમિત નિરવદ્ય ભાષા બોલવાવાળા, યાવત્ શબ્દથી આદાનભાંડામત્રનિક્ષેપણુસમિતિવાળા, ઉચ્ચારપ્રસ્રવણુશ્લેષ્મસિધાણુ જલ્લપરિષ્ઠાપનિકાસમિતિવાળા, મનોગુપ્ત, વાક્ગુપ્ત, કાયગુપ્ત, ગુપ્તેન્દ્રિય તથા ગુપ્તબ્રહ્મચારી થાય છે. તેમના જેવો તે અનગાર થઇ જાય છે એ પ્રકારે વિચરતો તે બહુ વર્ષો સુધી શ્રમણુપર્યાયનું પાલન કરીને વ્યાધિ ઉત્પન્ન થતા કે વ્યાધિ ન હોય ત્યારે પણુ બરાબર સથારા કરીને બહુભકત-બહુ દિવસો સુધી ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરી બહુભકતનું અનશનદ્વારા છેદન કરી આલોચના અને પ્રતિક્રમણુદ્વારા સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે પછી કાલ અવસરે કાલ કરીને ગ્રૈવેયક આદિ દેવલોકોમાંથી કોઇ એક દેવલોકમા મહાઋદ્ધિશાળી દેવપણામાં ઉત્પન્ન થાય છે હે આયુષ્માન શ્રમણો ! આ પ્રકારે તે નિદાનકર્મનું

फलविपाकः=पापकारी परिणामो भवति यद्=यस्माद् पापकारिनिदानकर्मपरिणामात् स तेनैव भवग्रहणेन=तस्मिन्नेव भवे खलु नो शक्नोति सेद्धुं यावत् सर्वदुःखानामन्तं कर्तुम् ॥ सू० ५४ ॥

॥ इति नवमं निदानं संपूर्णम् ॥ ९ ॥

॥ इति नदानकर्म सम्पूर्णम् ॥

अथ निदानरहितसंयमफलं वर्णयति–'एव'–मित्यादि ।

मूलम्–एवं खलु समणाउसो मए धम्मे पण्णत्ते इणमेव निग्गंथे पावयणे जाव से य परक्कमेज्जा सव्वकामविरत्ते सव्वरागविरत्ते सव्वसंगातीते सव्वहा सव्वसिणेहातिक्कंते सव्वचरित्तपरिवुड्ढे ॥ सू० ५५ ॥

छाया–एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! मया धर्मः प्रज्ञप्तः, इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनं यावत् स च पराक्रामेत्–सर्वकामविरक्तः सर्वरागविरक्तः सर्वसङ्गातीतः सर्वथा सर्वस्नेहातिक्रान्तः सर्वचारित्रपरिवृद्धः ॥ सू० ५५ ॥

टीका–'एव'–इत्यादि । हे आयुष्मन्त श्रमणाः! एवम्=अनेन प्रकारेण खलु मया धर्मः प्रज्ञप्तः । इदमेव नैर्ग्रन्थं प्रवचनं यावत् स च=पूर्वोक्तो

का पापरूप यह फल होता है कि जिससे उसको करने वाला वह उसी जन्म में सिद्ध बुद्ध और मुक्त होकर सब दुःखों का अन्त नहीं कर सकता ॥ ॥ सू० ५४ ॥

॥ नववाँ निदान संपूर्ण ॥

॥ इति निदानकर्म संपूर्ण ॥

अब निदानरहित संयमफल को कहते हैं–'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो! इस प्रकार मैंने धर्म प्रतिपादन किया है । यह निर्ग्रन्थ प्रवचन सत्य है इत्यादि । यावत् इस प्रवचन का

પાપરૂપ એવું ફલ થાય છે કે જેથી તે કરવાવાળો આ જન્મમાં સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુકત થઈને સર્વ દુઃખોનો અંત કરી શકતો નથી (સૂ૦ ૫૪)

નવમું નિદાન સમ્પૂર્ણ (૯)

નિદાનકર્મ સંપૂર્ણ

હવે નિદાનરહિત સંયમફલને કહે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો! આ પ્રકારે મે ધર્મ પ્રતિપાદન કર્યો છે. આ નિર્ગ્રન્થ

मुनिः पराक्रामेत्=संयममार्गे पराक्रमं कुर्यात् । तदा स कीदृशो भवती ?–त्याह–'सव्वकामे'–त्यादि, सर्वकामविरक्तः=समस्तविषयवासनारहितः, सर्वरागविरक्तः=संसाररागनिवृत्तः, सर्वसङ्गातीतः=धनधान्यादिसर्वपरिग्रहवर्जितः सर्वथा=सर्वप्रकारेण सर्वस्नेहातिक्रान्तः=दूरीकृतपुत्रकलत्रादिस्नेहबन्धनः सर्वचारित्रपरिवृद्धः=यथाख्यातचारित्रपरिपुष्टो भवति ॥ सू० ५५ ॥

पुनस्तस्य किं भवती ?–त्याह–'तस्स णं' इत्यादि ।

मूलम्–तस्स णं भगवंतस्स अणुत्तरेणं णाणेणं अणुत्तरेणं दंसणेणं अणुत्तरेणं चारित्तेणं अणुत्तरेणं परिणिव्वाणमग्गेणं अप्पाणं भावेमाणस्स अणंते अणुत्तरे णिव्वाघाए णिरावरणे कसिणे पडिपुण्णे केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जेज्जा ॥सू० ५६॥

छाया–तस्य खलु भगवतः अनुत्तरेण ज्ञानेन, अनुत्तरेण दर्शनेन, अनुत्तरेण चारित्रेण, अनुत्तरेण परिनिर्वाणमार्गेण आत्मानं भावयतः अनन्तम् अनुत्तरं निर्व्याघातं निरावरणं कृत्स्नं प्रतिपूर्णं केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पद्यते ॥सू० ५६॥

टीका–'तस्स णं'–इत्यादि । तस्य=सर्वकामविरक्तत्वादिगुणविशिष्टस्य वीतरागसंयमवतो भगवतोऽनगारस्य अनुत्तरेण=सर्वोत्तमेन ज्ञानेन, अनुत्तरेण=

आरधन करने वाले जीव सिद्ध बुद्ध मुक्त होकर सब दुःखों का अन्त करते हैं । मुनि उस धर्ममें स्थित संयममार्ग में पराक्रम करता है । समस्त विषयवासना से रहित होता है । संसारराग से निवृत्त होता है । धन धान्य आदि सर्व परिग्रह का त्याग करता है । पुत्र पौत्र कलत्र आदि के स्नेहबन्धन से रहित होता है और सर्वचारित्रपरिवृद्ध अर्थात् यथाख्यातचारित्र से परिपुष्ट होता है । ॥ सू० ५५ ॥

फिर यथाख्यातचारित्र वाले अनगार को क्या होता है ? सो

પ્રવચન સત્ય છે ઇત્યાદિ બરાબર આ પ્રવચનનુ આરાધન કરવાવાળા જીવ સિદ્ધ બુદ્ધ મુકત-થઇ સર્વ દુ.ખોનો અત કરે છે તે મુનિ થઇને સંયમમાર્ગમા પરાક્રમ-કરે છે. સમસ્ત વિષયવાસનાથી રહિત થાય છે સસારરાગથી નિવૃત્ત થાય છે. ધન ધાન્ય આદિ સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે છે પુત્ર પૌત્ર કલત્ર આદિના સ્નેહ બધનથી રહિત થાય છે અને સર્વચારિત્રપરિવૃદ્ધ અર્થાત યથાખ્યાત ચારિત્રથી પરિપુષ્ટ થાય છે (સૂ૦ ૫૫)

વળી યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા અનગારને શું થાય છે ? તે કહે છે–'तस्स णं' ઇત્યાદિ

- અનુપમ જ્ઞાન અનુપમ દર્શન અને સર્વોત્કૃષ્ટ-પરિનિર્વાણમાર્ગ અર્થાત કષાયરૂપ

अनुपमेन दर्शनेन, अनुत्तरेण=सर्वप्रधानेन चारित्रेण=यथाख्यातचारित्रेण, अनुत्तरेण=सर्वोत्कृष्टेन परिनिर्वाणमार्गेण=कषायदाहप्रशमनमार्गेण आत्मानं भावयतः=वासयतः अनन्तम्=अनन्तार्थविषयत्वात् , यद्वा अनन्तम्=अन्तरहितम् अपर्यवसितत्वात् , अनुत्तरं=सर्वोत्तरं सर्वोत्तमत्वात् , निर्व्याघातं कटकुड्याद्यप्रतिहतत्वात्, निरावरणं=क्षायिकत्वात् कृत्स्नं=सकलार्थग्राहकत्वात् , प्रतिपूर्णं=राकाचन्द्रवत् सकलस्वांशसमन्वितत्वात् , केवलम्=असहायम् , अत एव वरं=प्रधानं ज्ञानं च दर्शनं च समुत्पद्यते=प्रादुर्भवति ॥ सू० ५६ ॥

ततः सः किम्भूतः सन किं करोती?-त्याह-'तए णं' इत्यादि ।

मूलम्—तए णं से भगवं अरहा भवइ जिणे केवली सव्वण्णू सव्वदंसी सदेवमणुयासुराए जाव बहूइं वासाइं केवलिपरियागं पाउणइ, पाउणित्ता अप्पणो आउसेसं आभोएइ आभोइत्ता भत्तं पच्चक्खाइ, पच्चक्खित्ता बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेइ, छेदित्ता तओ पच्छा चरिमेहिं ऊसासनीसासेहिं सिज्झइ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेइ ॥ सू० ५७ ॥

कहते हैं—'तस्स णं' इत्यादि ।

अनुपम ज्ञान अनुपम दर्शन और सर्वोत्कृष्ट परिनिर्वाणमार्ग अर्थात् कषायरूप अग्नि को शान्त करने वाले मार्ग से आत्मा को भावित करते हुए उन सर्वकाम — विरक्तपना आदि सर्वगुण वाले वीतराग संयमी अनगार भगवान को अनन्त-अन्तरहित, अनुत्तर-सर्वोत्कृष्ट, निर्व्याघात—प्रतिरोधरहित, निरावरण — आवरणरहित, कृत्स्न-सकल पदार्थ को ग्रहण करने वाला, प्रतिपूर्ण-सर्वांशसम्पूर्ण, ऐसा श्रेष्ठ केवलज्ञान और केवलदर्शन उत्पन्न होता है ॥सू० ५६॥

केवलज्ञान केवलदर्शन के उत्पन्न होने पर कैसे होते हैं ? सो

અગ્નિને શાંત કરવાવાળા માર્ગથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા તે સર્વકામવિરક્તપણું આદિ સર્વગુણવાળા વીતરાગ સંયમી અનગાર ભગવાનને અનન્ત-અન્તરહિત અનુત્તર-સર્વોત્કૃષ્ટ નિર્વ્યાઘાત-પ્રતિરોધરહિત, નિરાવરણ-આવરણરહિત કૃત્સ્ન-સકલ પદાર્થને ગ્રહણ કરવાવાળા પ્રતિપૂર્ણ-સર્વાંશસંપૂર્ણ, એવા શ્રેષ્ઠ કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થાય છે (સૂ૦ ૫૬)

કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થતા તે કેવા થાય છે ? તે કહે છે-

छाया-ततः खलु स भगवान् अर्हन् भवति जिनः केवली सर्वज्ञः सर्वदर्शी स देवमनुजासुरायां यावद् बहूनि वर्षाणि केवलिपर्यायं पालयति, पालयित्वा आत्मन आयुःशेषम् आभोगयति, आभोगयित्वा भक्तं प्रत्याख्याति, प्रत्याख्याय बहूनि भक्तानि अनशनया छिनत्ति, छित्त्वा ततः पश्चात् चरमैरुच्छ्वासनिःश्वासैः सिद्धयति यावत्सर्वदुःखानामन्तं करोति ॥ सू० ५७ ॥

टीका-'तए णं'-इत्यादि । ततः=केवलज्ञानकेवलदर्शनप्रादुर्भावानन्तरं खलु=निश्चयेन सः=अनगारो भगवान् अर्हन्=अर्हत्स्वरूपो भवति, पुनः जिनः =वीतरागः केवली=केवलज्ञानकेवलदर्शनवान् भवति, ततः स सर्वज्ञः=जीवाजीवादिसर्वद्रव्यपर्यायज्ञाता सर्वदर्शी=सर्वद्रव्यपर्यायद्रष्टा सन् स देवमनुजासुरायां =देवमनुष्यासुरसहितायां सभायां मध्यगतो धर्ममाख्याति यावत् सर्वभावान् जानन् पश्यन् विहरति । सर्वभावान्=उत्पादव्ययध्रौव्यलक्षणान् द्रव्यगुणपर्यायान् जानन्=सम्यगवगच्छन् पश्यन्=करतलगतमौक्तिकवदवलोकयन् विहरति= आस्ते । तथा बहूनि वर्षाणि केवलिपर्यायं पालयति, पालयित्वा आत्मनः= स्वस्य आयुःशेषम्=अवशिष्टमायुः आभोगयति=केवलज्ञानेन जानाति, ज्ञात्वा

कहते हैं-'तए णं से' इत्यादि ।

केवलज्ञान और केवलदर्शन का प्रादुर्भाव होने पर वे अनगार भगवान अरिहन्त होजाते हैं । फिर वे जिन वीतराग, केवली केवलज्ञान केवलदर्शन वाले, सर्वज्ञ — जीव अजीव आदि सर्वद्रव्य-पर्याय के ज्ञाता, और सर्वदर्शी-सर्वद्रव्यपर्याय को देखने वाले होते हैं । वे देव मनुष्य और असुरों की परिषद में विराजमान होकर अमोघधारा से धर्मदेशना देते हैं, उत्पाद्-व्यय-ध्रौव्यलक्षण द्रव्य-गुणपर्याय को हथेली में रहे हुए मोती के समान देखते हैं । इस प्रकार बहुत वर्षों तक केवलिपर्याय का पालन करके अपनी अव-

---

'तए णं से' ઇત્યાદિ

કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનનો પ્રાદુર્ભાવ થતા તે અનગાર ભગવાન અરિહન્ત થઇ જાય છે. પછી તે જિન-વીતરાગ કેવલી-કેવલજ્ઞાન કેવલદર્શનવાળા સર્વજ્ઞ-જીવ અજીવ આદિ સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયના જ્ઞાતા અને સર્વદર્શી-સર્વદ્રવ્યપર્યાયને જોવાવાળા થાય છે તેઓ દેવ મનુષ્ય તથા અસુરોની પરિષદ્‌માં વિરાજમાન થઇને અમોઘ ધારાથી ધર્મદેશના દે છે. ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યલક્ષણ દ્રવ્યગુણપર્યાયને હથેળીમાં રાખેલાં મોતીની પેઠે જુએ છે એ પ્રકારે ઘણા વર્ષો સુધી કેવલિપર્યાયનુ પાલન કરીને પોતાની

भक्तं=चतुर्विधाहारं प्रत्याख्याति=परित्यजति, प्रत्याख्याय बहूनि भक्तानि=अनेकभक्तानि अनशनया छिनत्ति, छित्त्वा ततः पश्चात्=तदनन्तरं चरमैः=अन्तिमैः उच्छ्वासनिःश्वासैः सिद्धयति यावत्, यावच्छब्देन बुध्यति, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःखानाम्=समस्तक्लेशानाम् अन्तं=नाशं करोति सिद्धो भवतीत्यर्थः॥सू०५७॥

प्रस्तुतमुपसंहरन्नाह-'एवं' इत्यादि ।

मूलम्-एवं खलु समणाउसो! तस्स अणिदाणस्स इमेयारूवे कल्लाणफलविवागे-जं तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झइ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेइ ॥ सू० ५८ ॥

छाया-एवं खलु श्रमणा आयुष्मन्तः! तस्याऽनिदानस्य अयमेतद्रूपः कल्याणफलविपाको-यत् तेनैव भवग्रहणेन सिद्धयति यावत् सर्वदुःखानामन्तं करोति ॥ सू० ५८ ॥

टीका-'एवं खलु'-इत्यादि । हे आयुष्मन्तः श्रमणाः! एवं खलु तस्य पूर्वोक्तस्य अनिदानस्य=निदानकर्मरहितस्य अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणलक्षणः कल्याणफलविपाको भवति यत्=यस्माद् निदानाकरणात् तेनैव भवग्रहणेन=तस्मिन्नेव भवे सिद्धयति यावत् सर्वदुःखानामन्तं करोति ॥ सू० ५८ ॥

शिष्ट आयु को केवलज्ञान से जानकर चौविहार संथारा करते हैं, अनशनद्वारा अनेक भक्तो का छेदन करके अन्तिम-उच्छ्वास निःश्वास के साथ सिद्ध, बुद्ध, मुक्त होकर सब दुःखों का अन्त करते हैं, अर्थात् मोक्षगति को पाते हैं ॥ ॥ सू० ५७ ॥

प्रस्तुत विषयका उपसंहार करते हुए कहते हैं—'एवं खलु' इत्यादि ।

हे आयुष्मान श्रमणो! जिस निदानरहित क्रिया का यह कल्याणरूप फल होता है कि जिससे वे उसी भवग्रहण से अर्थात् उसी जन्म में सिद्ध होजाते हैं ॥ सू० ५८ ॥

અવશિષ્ટ આયુને કેવલજ્ઞાનથી જાણીને ચોવિહાર સંથારા કરે છે અનશન- દ્વારા અનેક ભકતોના છેદન કરીને (ઉપવાસ કરીને) અન્તિમ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ સાથે સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુકત થઈને સર્વે દુઃખોનો અંત કરે છે અર્થાત્ મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે (સૂ૦ ૫૭)

પ્રસ્તુત વિષયનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે-'एवं खलु' ઇત્યાદિ

હે આયુષ્માન શ્રમણો! આ એવું નિદાનરહિત ક્રિયાનું કલ્યાણરૂપ ફલ થાય છે કે જેનાથી તે તેજ ભવગ્રહણથી અર્થાત્ તેજ જન્મમાં સિદ્ધ થઈ જાય છે (સૂ૦ ૫૮)

अथ सूत्रकारो भगवदुपदेशस्य साफल्यं वर्णयति 'तए णं' इत्यादि।

मूलम्–तए णं बहवे निग्गंथा य निग्गंथीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म समणं भगवं महावीरं वंदंति नमंसंति, वंदित्ता नमंसित्ता तस्स ठाणस्स आलोयंति पडिक्कमंति जाव अहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जंति ॥ सू० ५९ ॥

छाया–ततः खलु बहवो निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा तस्य स्थानस्य आलोचयन्ति प्रतिक्राम्यन्ति यावत् यथार्हं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपद्यन्ते ॥ सू० ५९ ॥

टीका–'तए णं'–इत्यादि। ततः=निदानकर्मतत्फलप्ररूपणानन्तरं खलु =निश्चयेन बहवः=अनेके केचिद् ये निदानविचारवन्तः निर्ग्रन्थाः, च=पुनः निर्ग्रन्थ्यः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके=समीपे एवं=पूर्वोक्तस्वरूपम् अर्थं श्रुत्वा=कर्णविषयीकृत्य निशम्य=हृद्यवधार्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते= स्तुवन्ति नमस्यन्ति=नमस्कुर्वन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा च तस्य स्थानस्य= निदानकर्मणः आलोचयन्ति=भगवत्समक्षं तद्विषये आलोचनां कुर्वन्ति पापं प्रका-

---

अब सूत्रकार भगवान के उपदेश की सफलता का वर्णन करते हैं–'तए णं' इत्यादि।

निदानकर्म और उसके फल का निरूपण करने के बाद निदानकर्म के विचार वाले अनेक निर्ग्रन्थ और निर्ग्रन्थियाँ श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामी से इस पूर्वोक्त अर्थ को सुनकर और हृदय में धारणकर श्रमण भगवान महावीर स्वामी को वन्दन और नमस्कार करते हैं। फिर, उसी समय उस निदानरूप पापस्थान की-

---

હવે સૂત્રકાર ભગવાનના ઉપદેશની સફલતાનું વર્ણન કરે છે–'तए णं' ઇત્યાદિ

નિદાનકર્મ તથા તેના ફલનું નિરૂપણ કર્યા પછી નિદાનકર્મના વિચારવાળા ઘણા નિર્ગ્રન્થો અને નિર્ગ્રન્થીઓ શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી પાસેથી એ પૂર્વોક્ત અર્થને સાંભળીને હૃદયમાં ધારણ કરીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને વંદન અને નમસ્કાર કરે છે અને પછી તેજ સમયે તે નિદાનરૂપ પાપસ્થાનની

शयन्तीत्यर्थः, प्रतिक्रामन्ति=निदानकर्मतो विमुखी भवन्ति यथार्ह=यथायोग्यं तपःकर्म=तपश्चरणरूपं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यन्ते=स्वीकुर्वन्ति ॥ सू० ५९ ॥

अथ सूत्रकारः प्रस्तुतविषयमुपसहरन्नाह-'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे रायगिहे नयरे गुणसिलए चेइए बहूणं समणाणं बहूणं समणीणं बहूणं सावियाणं बहूणं सावियाणं बहूणं देवाणं बहूणं देवीणं सदेवमणुयासुराए परिसाए मज्झगए एवमाइक्खइ एवं भासइ एवं पन्नवेइ एवं परूवेइ-आयतिट्ठाणं णामं अज्जो! अज्झयणं सअट्ठं सहेउं सकारणं ससुत्तं सअत्थं सतदुभयं सवागरणं च भुज्जो भुज्जो उवदंसेइ त्तिबेमि ॥ सू० ६० ॥

॥ दसमी दसा समत्ता ॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः राजगृहे नगरे गुणशिलके चैत्ये बहुभ्यः श्रमणेभ्यः बह्वीभ्यः श्रमणीभ्यः, बहुभ्यः श्रावकेभ्यः, बह्वीभ्य श्राविकाभ्यः बहुभ्यो देवेभ्यः, बह्वीभ्यो देवीभ्यः, स देवमनुजासुरायाः पर्षदो मध्यगत एवमाख्याति, एवं भाषते, एवं प्रज्ञापयति एवं प्ररूपयति। आयतिस्थानं नाम हे आर्याः! अध्ययनं सार्थं सहेतु सकारणं ससूत्रं, सार्थं सतदुभयं सव्याकरणं च भूयो-भूय उपदर्शयति, इति ब्रवीमि ॥सू०६०॥

॥ दशमी दशा समाप्ता ॥ १० ॥

टीका-'तेणं'-इत्यादि । तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो राजगृहे नगरे गुणशिलके चैत्ये बहुभ्यः श्रमणेभ्यः, बह्वीभ्यः

आलोचना करते हैं, अर्थात् भगवान के समीप तद्विषयक पापका प्रकाशन करते हैं, और प्रतिक्रमण करते हैं-निदान कर्म से विमुख होते हैं, अर्थात् निदानकर्म को वोसराते है, यथायोग्य तपरूप प्रायश्चित्त को स्वीकार करते है ॥ सू० ५९ ॥

આલોચના કરે છે અર્થાત્ ભગવાનની પાસે તદ્વિષયક પાપનું પ્રકાશન કરે છે-અને પ્રતિક્રમણ કરે છે નિદાનકર્મથી વિમુખ (મુકત) થાય છે અર્થાત્ નિદાનકર્મને વોસરાવે છે અને યથાયોગ્ય તપરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તનો સ્વીકાર કરે છે. (સૂ૦-૫૯)

श्रमणीभ्यः, बहुभ्य श्रावकेभ्यः बह्वीभ्यः श्राविकाभ्य', बहुभ्यो देवेभ्यः बह्वीभ्यो देवीभ्य' सदेवमनुजासुराया देवमनुष्यासुरसहिताया परिषदः=सभाया मध्यगतः सन भगवान् एवम्=प्राग्निर्दिष्टम् धर्म=श्रुतचारित्रलक्षणम् आख्याति =सोदाहरणं प्रदर्शयति, एवं=प्रागुक्तं भापते=कथयति स्म, एवं=पूर्वोक्तं प्रज्ञापयति सभेदं कथयति स्म एवं=पूर्वोक्तं प्ररूपयति=निरूपयति स्मेति ।

श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनं प्रति प्राह–हे आर्य !=हे जम्बूः ! आयतिस्थानम् 'आयतिस्तूत्तर' कालः' इति वचनाद् आयतिः=उत्तरकालस्तत्र स्थानं=पदं यस्य तद् आयतिस्थानं अर्थाद् यस्योत्तरजन्मनि परिणामो भवति तद् आयतिस्थानशब्देनोच्यते, तादृगकर्मनिरूपकम् अध्ययनं नाम=आयतिस्थानाभिधं निदानकर्माख्यं दशमाध्ययनं सार्थं=सप्रयोजनं सहेतुकं=हेतुयुक्तं, सका-

---

अब सूत्रकार प्रस्तुत विषय का उपसंहार करते है–'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

उस काल उस समय में श्रमण भगवान महावीर राजगृह नगर के गुणशिल नामके चैत्य में अनेक श्रमण, श्रमणी, श्रावक, श्राविका, देव और देवियों को उपदेश करके देव, मनुष्य और असुरों की सभा के बीच में विराजमान होकर इस प्रकार 'अक्खाइ' उदाहरणपूर्वक प्रतिपादन करते है । इस प्रकार 'भासइ'–विशेषरूप से कहते है । इस प्रकार 'पन्नवेइ' फल और अफल को दिखाते है । इस प्रकार 'परूवेइ'–यथार्थ बोध कराते हुए प्ररूपणा करते है ।

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते है कि–हे जम्बू ! आयतिस्थान–अर्थात् जिस निदान का उत्तर जन्म में परिणाम होता है उसको आयतिस्थान कहते है । उस अर्थ का निरूपण करने वाला

હવે સૂત્રકાર પ્રસ્તુત વિષયનો ઉપસંહાર કરે છે 'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

તે કાલ તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર રાજગૃહ નગરના ગુણશિલક નામના ચૈત્યમા અનેક શ્રમણ, શ્રમણી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, દેવ તથા દેવીઓને ઉદ્દેશીને દેવ, મનુષ્ય તથા અસુરોની સભાની વચમાં વિરાજમાન થઇને આ પ્રકારે 'अक्खाइ' ઉદાહરણપૂર્વક પ્રતિપાદન કરે છે. આ પ્રકારે 'भासइ'– વિશેષરૂપથી કહે છે. આ પ્રકારે 'पन्नवेइ' ફલ તથા અફલને બતાવે છે આ પ્રકારે 'परूवेइ' પ્રરૂપણા કરે છે.

શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે–હે જમ્બૂ! આયતિસ્થાન અર્થાત્ જે નિદાનનો ઉત્તર જન્મમા પરિણામ આવે છે તેને આયતિસ્થાન કહે છે. તે અર્થનું

रणम्=कारणसहितं, ससूत्रं=पाठसहितं, सार्थम्=अर्थेन सहितं स तदुभयं=सूत्रार्थोभयसहितं, सव्याकरणं=प्रश्नाप्रश्ननिरूपणयुक्तं च भूयो-भूयः=पुनःपुनः उपदर्शयति=भगवानुपदिशति स्म । इति यथा भगवन्मुखान्मया श्रुतं तथा हे जम्बूः ! ब्रवीमि=त्वां प्रति कथयामि ॥ सू० ६० ॥

अथ सर्वनिदानस्वरूपं संक्षेपतो दर्शयति-

१-प्रथमं निदानं-महर्द्धिकं यावत् महासौख्यसम्पन्नं राजादिकं दृष्ट्वा मुनिर्मनुष्यभवसम्बन्धिकं करोति । स देवो भवति । ततश्च्युत उग्रकुलादौ जन्म समासाद्य जिनप्रणीतं धर्मं न शृणोति । तन्निदानफलं भुक्त्वा दक्षिणगामी नैरयिको भवति । भविष्यति च काले दुर्लभबोधिजायते ॥ १ ॥

२-द्वितीयं स्त्री स्त्रियाः सम्बन्धिकं करोति ॥ २ ॥

अध्ययन, आयतिस्थान अर्थात् निदानकर्म नामका दशम अध्ययन का प्रयोजन, हेतु, कारण, सूत्र, अर्थ, और तदुभय उन दोनों के सहित तथा 'सवागरणं'-प्रश्नाप्रश्न के निरूपणसहित भगवानने पुनः पुनः उपदेश किया है । जैसा भगवान के मुख से मैने सुना वैसा ही हे जम्बू ! मै तुझे कहता हूँ ॥ सू० ६० ॥

१-प्रथम निदान-महासमृद्धिवाले और महासुखवाले राजा आदि को देखकर मुनि मनुष्य भवसम्बन्धी निदान करता है । वह देव होता है वहाँ से चवकर उग्रकुल आदि में जन्म लेकर जिनप्रणीत धर्म को नहीं सुनसकता है । उस निदान फलको भोग कर दक्षिणगामी नैरयिक होता है । और भविष्यत्काल में दुर्लभबोधि होता है ॥१॥

२-द्वितीय निदान-स्त्री, स्त्री सम्बन्धि निदान करती है ॥ २ ॥

નિરૂપણ કરવાવાળા અધ્યયન, આયતિસ્થાન અર્થાત્ નિદાનકર્મ નામના દશમા અધ્યયનનો પ્રયોજન, હેતુ, કારણ, સૂત્ર, અર્થ તથા તદુભય=ને બેઉ સહિત તથા 'सवागरणं' પ્રશ્નાપ્રશ્નના નિરૂપણસહિત ભગવાને પુનઃ પુનઃ ઉપદેશ કર્યો છે. જેવું ભગવાનના મુખેથી મે સાભળ્યું તેવુંજ હે જમ્બૂ! હુ તમને કહું છુ (સૂ૦ ૬૦)

૧- પ્રથમ નિદાન-મહાસમૃદ્ધિવાલા અને મહાસુખવાલા રાજા આદિને જોઈને મુનિ મનુષ્યભવ- સંબધી નિદાન કરે છે. તે દેવ થાય છે ત્યાંથી ચ્યવીને ઉગ્ર આદિ કુળમા જન્મ લઈને જિનપ્રણીત ધર્મને સાભળી શકતા નથી તે નિદાનફલને ભોગવીને નૈરયિક થાય છે. અને ભવિષ્યત્ કાલમા દુર્લભબોધી થાય છે (૧)

૨- બીજું નિદાન-સ્ત્રી, સ્ત્રીસંબંધી નિદાન કરે છે. (૨)

३-तृतीयं पुरुषः स्त्री सम्बन्धिकम् ॥३॥ ४-चतुर्थं स्त्रीपुरुपसम्बन्धिकम् ॥४॥

५-पञ्चमं मनुष्यो देवसम्बन्धिकं करोति। स देवो भूत्वा परकीयदेव्या स्वविकुर्वितदेव्या आत्मीयया देव्या च सार्द्धं कामभोगान् सेवते ॥ ५ ॥

६-षष्ठं मनुष्यो देवस्य निदानं कृत्वा देवो भवति। तत्र स्वविकुर्वितदेव्या स्वकीयदेव्या च सह भोगान् भुङ्क्ते, न परकीयया। ततश्च्युतो मनुष्यलोके जिनप्रणीतधर्मादन्यत्ररुचिः सन् आरण्यकादिः कन्दमूलाद्याहारी भवति। स्त्रीकामेषु मूर्छितो मृत्वा असुरकुमारेषु किल्बिषिकदेवत्वेन समुत्पद्यते। ततश्च्युत्वा भूयो मनुष्यलोके एलमूकत्वेन जन्म गृह्णाति दुर्लभबोधिश्च जायते ॥६॥

३-तृतीय निदान-पुरुष, स्त्री सम्बन्धि निदान करता है ॥ ३ ॥

४-चतुर्थ निदान-स्त्री, पुरुषसम्बन्धी निदान करती है ॥ है ॥

५-पांचवां निदान—मनुष्य, देवसम्बन्धी निदान करता है। वह देव होकर परकीयदेवी के, स्वविकुर्वित देवी के और अपनी देवी के साथ कामभोग का सेवन करता है ॥ ५ ॥

६-छठा निदान-मनुष्य देवसम्बन्धी निदान करके देव होता है, वहाँ स्वविकुर्वित देवी से और अपनी देवी से कामभोग करता है। परकीय देवी से नहीं। अनन्तर वहाँ से चवकर मनुष्यलोक में जिन-भाषित धर्म से भिन्नधर्म में रुचि रखता है। अरण्यमें वास करता है। कन्द मूल आदिका आहार करता है। स्त्री की कामनामें मूर्छित होकर मरने के अनन्तर असुरकुमारों में किल्बिषिकदेव होकर जन्म पाता है। वहाँ से चवकर फिर मनुष्यलोकमें गूंगा होकर जन्म लेता है और दुर्लभबोधि होता है ॥ ६ ॥

૩-ત્રીજું નિદાન-પુરુષ સ્રીસંબંધી નિદાન કરે છે (૩)

૪- ચોથું નિદાન-સ્રી, પુરુષસંબંધી નિદાન કરે છે (૪)

૫-પાંચમું નિદાન-મનુષ્ય, દેવસંબંધી નિદાન કરે છે તે દેવ થઇને પરાઇ દેવીની સાથે સ્વવિકુર્વિત દેવી સાથે અને પોતાની દેવી સાથે કામભોગનુ સેવન કરે છે. (૫)

૬-છઠું નિદાન-મનુષ્ય, દેવસંબંધી નિદાન કરીને દેવ થાય છે ત્યા સ્વવિકુર્વિત દેવી સાથે અને પોતાની દેવી સાથે કામભોગ કરે છે. પરાઇ દેવી સાથે નહીં. પછી ત્યાથી ચ્યવીને મનુષ્યલોકમા જિનભાષિત ધર્મથી જુદા ધર્મમાં રૂચિ રાખે છે. અરણ્યમાં વાસ કરે છે. કંદ મૂલ આદિનો આહાર કરે છે. સ્રીની કામનામા મૂર્છિત થઇને મરી ગયા પછી અસુર કુમારોમાં કિલ્બિષિકદેવ થઇને જન્મ પામે છે. ત્યાંથી ચ્યવીને પાછો મનુષ્ય લોકમાં મુંગો થઇને જન્મ લે છે અને દુર્લભબોધિ થાય છે (૬)

७-सप्तमं मनुजो देवस्य करोति। स परकीयया देव्या स्वविकुर्वित-देव्या च सह न भोगान् भुनक्ति किन्तु स्वकीयया देव्या सह कामभोगान् भुञ्जानो विहरति। ततश्च्युतो मानवो भूत्वा केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं श्रद्दधाति किन्तु शीलव्रतादिकं नाङ्गीकुरुते, स दर्शनश्रावको भवति ॥ ७ ॥

८-अष्टमं श्रावकसम्बन्धिकं करोति, स देवो भवति। ततश्च्युत उग्रकुलादिषु श्रमणोपासकत्वेन समुत्पद्यते। तत्र केवलिप्रज्ञप्तधर्मं श्रद्दधाति, शीलव्रतादिकं प्रतिपद्यते, प्रासुकैषणीयाशनपानादिना श्रमणनिर्ग्रन्थान् प्रतिलम्भयन् विहरति किन्तु श्रमणो भवितुं नार्हति ॥ ८ ॥

९-नवमं मनुष्यः साधुत्वनिदानं करोति। स देवो भूत्वा ततश्च्युतः सन् अन्तप्रान्तादिकुले समुत्पन्नो भवति येन तस्य प्रव्रज्याग्रहणेऽन्तरायो न समुपतिष्ठते। स प्रव्रजितो किन्तु तस्मिन्नेव भवे न सिध्यति ॥ ९ ॥

७-सातवाँ निदान-मनुष्य, देवसम्बन्धी निदान करता है वह परकीय देवी के साथ और स्वविकुर्वित देवी के साथ काम-भोगों को नहीं भोगता है किन्तु स्वकीय देवी के साथ कामभोगों को भोगता है। अनन्तर वहाँ से चवकर मनुष्य होकर केवलिभाषित धर्म में श्रद्धा रखता है किन्तु शीलव्रत आदि को अङ्गीकार नहीं करता है। वह दर्शनश्रावक होता है ॥ ७ ॥

८-आठवाँ निदान-मनुष्य, श्रावकसम्बन्धी निदान करता है, वह देव होता है। वहाँ से चवकर उग्रकुल आदिमें श्रमणोपासक होता है। वहाँ केवलिभाषित धर्म में श्रद्धा करता है। शीलव्रत आदिको स्वीकार करता है। प्रासुक एषणीय अशन पान आदि से श्रमण निर्ग्रन्थों को प्रतिलाभित करता हुआ विचरता है परन्तु प्रव्रजित नहीं होता है ॥८॥

७-સાતમું નિદાન-મનુષ્ય દેવસંબંધી નિદાન કરે છે તે પરાઇ દેવીની સાથે તથા સ્વવિકુર્વિત દેવીના સાથે કામભોગો ભોગવતો નથી કિન્તુ પોતાનીજ દેવીની સાથે કામભોગો ભોગવે છે. પછી ત્યાથી ચ્યવીને મનુષ્ય થઇને કેવલિભાષિત ધર્મમા શ્રદ્ધા રાખે છે કિન્તુ શીલ વ્રત આદિનો અંગીકાર કરતો નથી તે દર્શનશ્રાવક થાય છે (૭)

૮-આઠમું નિદાન-મનુષ્ય, શ્રાવકસંબંધી નિદાન કરે છે તે દેવ થાય છે ત્યાંથી ચ્યવીને ઉગ્રકુલ આદિમાં શ્રમણોપાસક થાય છે ત્યાં કેવલિભાષિત ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખે છે શીલવ્રત આદિનો સ્વીકાર કરે છે પ્રાસુક એષણીય અશન પાન આદિથી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને પ્રતિલાભિત કરતો થકો તે વિચરે છે પરંતુ પ્રવ્રજિત થતો નથી (૮)

अथानिदानस्य फलं प्रदर्शयति—

यः साधुर्निदानं न करोति शुद्धचारित्रवान् भवति, स आवरणक्षयेण अर्हन् जिनः केवली सर्वज्ञः सर्वदर्शी भूत्वाऽस्मिन्नेव भवे सिध्यति ॥ इति ॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-
कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्र-
पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त –'जैनशास्त्राचार्य'– पदभूषित–कोल्हापुरराज-
गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–
व्रतिविरचितायाम् "श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रस्य" मुनिहर्षिण्याख्यायां
व्याख्यायाम् –'आयतिस्थाननिदानकर्म' नामकं
दशममध्ययनं समाप्तम् ॥ १० ॥

९–नववाँ निदान–मनुष्य, साधुपना का निदान करता है। वह देव होकर अनन्तर वहाँ से चवकर अन्त प्रान्त आदि कुल में जन्म लेता है, जिससे उसको प्रव्रज्या ग्रहण करने में विघ्न नहीं उपस्थित होता है। वह प्रव्रजित होता है किन्तु उसी जन्म में सिद्धि प्राप्त नहीं कर सकता ॥ ९ ॥

अब अनिदान का फल कहते हैं :–

जो साधु निदान नहीं करता है, शुद्ध चारित्र वाला होत है। वह आवरण का क्षय होने पर अर्हन्, जिन, केवली सर्वज्ञ, और सर्वदर्शी होकर इसी भवमें सिद्धि को प्राप्त करता है ॥

इति श्री दशाश्रुतस्कन्ध सूत्रकी 'मुनिहर्षिणी' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'आयतिस्थान–निदानकर्म' नामका
सातवाँ अध्ययन समाप्त हुआ ॥ १० ॥

૯–નવમું નિદાન–મનુષ્ય, સાધુપણાનું નિદાન કરે છે. તે દેવ થઈને પછી ત્યાંથી ચ્યવીને અન્ત પ્રાન્ત આદિ કુળમાં જન્મ લે છે જેથી તેને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવામાં વિઘ્ન ઉપસ્થિત થતું નથી. તે પ્રવ્રજિત થાય છે કિન્તુ તેજ જન્મમાં સિદ્ધિ મેળવી શકતો નથી (૯)

હવે અનિદાનનું ફલ કહે છે–

જે સાધુ નિદાન કરતો નથી, શુદ્ધ ચારિત્રવાળો હોય છે તે આવરણનો ક્ષય થતાં અર્હન્ જિન, કેવલી, સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી થઈને આજ ભવમાં સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે.

ઇતિ શ્રી દશાશ્રુતસ્કન્ધ સૂત્રની મુનિહર્ષિણી ટીકાના
ગુજરાતી અનુવાદમાં આયતિસ્થાન–નિદાન-
કર્મનામનું દશમું અધ્યયન સમાપ્ત (૧૦)

॥ अथ शास्त्रप्रशस्तिः—

काठियावाडदेशेऽस्मिन्, प्रान्ते हालारसंज्ञके ।
विशालभवनश्रेणी,-शोभिता मोरवी पुरी ॥ १ ॥
ग्रामाद् ग्रामान्तरं गच्छन् षड्भिः साधुभिरन्वितः ।
निर्वोढुं सांयमीं यात्रां, चातुर्मास्य इहागमम् ॥ २ ॥
श्रीदशाश्रुतस्कन्धस्य, विवृतिं मुनिहर्षिणीम् ।
अकार्षं शुद्धभावेन, बालोपकृतिहेतवे ॥ ३ ॥
त्र्यधिके द्विसहस्रेऽब्दे, वैक्रमीये सुशोभने ।
कार्तिके शुक्लपक्षे च, त्रयोदश्यां गुरोर्दिने ॥ ४ ॥
प्रजानुरागी नृपवृन्दमुख्यो, वीरस्वरूपो लखधीरभूपः ।
समाप्तिकाले जिनराजधर्मं, श्रोतुं प्रशस्तं समुपागतोऽयम् ॥ ५ ॥

अथ शास्त्रप्रशस्तिका हिन्दी-भाषानुवाद—

काठियावाड देश में हालार-नामक प्रान्त है। उस प्रान्त में बडे २ विशाल भवनों से सुशोभित मोरबी नाम की पुरी है ॥ १ ॥

छ साधुओं के साथ ग्रामानुग्राम विहार करता हुआ मैं संयमयात्रा के निर्वाहार्थ इस नगरी में चातुर्मास के लिये आया ॥ २ ॥

इस मोरबी नगरी में मैं (घासीलाल मुनि)ने श्री दसाश्रुतस्कन्ध सूत्र की मुनिहर्षिणीनामकी टीका बालबुद्धि वालों के उपकार के लिये विशुद्धभावसे रची है ॥ ३ ॥

दो हजार तीन (२००३) विक्रम संवत् के कार्तिक मास की शुक्ल त्रयोदशी गुरुवार के दिन यह टीका सम्पूर्ण हुई ॥ ४ ॥

શાસ્ત્રપ્રશસ્તિનો ગુજરાતી ભાષાનુવાદ

કાઠિયાવાડ (સૌરાષ્ટ્ર) દેશમા હાલાર નામે પ્રાંત છે તે પ્રાંતમા મોટાં મોટાં વિશાલ ભવનોથી શોભાયમાન એક મોરબી નામે પુરી છે. (૧)

આ નગરીમાં હું છ સાધુઓ સાથે ગામે-ગામ વિહાર કરતો કરતો સંયમ-યાત્રાના નિર્વાહ માટે ચાતુર્માસ નિમિત્તે આવ્યો. (૨)

આ મોરબી નગરીમાં મેં (ઘાસીલાલ મુનિ) શ્રી દશાશ્રુતસ્કંધસૂત્રની મુનિહર્ષિણી નામની ટીકા અલ્પબુદ્ધિવાળાઓના ઉપકાર માટે વિશુદ્ધ ભાવથી બનાવી છે. (૩)

આ ટીકા વિ. સં. બે હજાર ત્રણ ૨૦૦૩ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ તેરસ ગુરૂવારને દિવસે સંપૂર્ણ થઈ. (૪)

भूपालान्वयकञ्जवासरमणिः सर्वार्थिवाञ्छाभरो,
मोदं चेतसि मोरवीनरपतिः श्री लक्ष्यधीरो वहन् ।
जीवोद्धारधुरीणतां प्रकटयन् साहित्यकार्ये शुभे,
प्रादान्निर्मलभक्तिपूर्णहृदयो मुद्रासहस्रद्वयम् ॥ ६ ॥

अत्रत्यः सुखदः कृपासमुदयः श्रीजैनसंघो मिथः,-
प्रेमाबद्धविधेयपद्धतिमिलद्दीनार्त्तरक्षापरः ।
शुद्धस्थानकवासिधर्मनिरतो रत्नत्रयाभः शुभः,
श्रद्धावान् निगमे जिनप्रवचने श्रेयस्करे शोभते ॥ ७ ॥

प्रजा पर प्रेम रखने वाले, नृपगणों मे श्रेष्ठ वीर श्री ५ लखधीरसिंहजी साहब इस सूत्र की टीका के समाप्तिकाल में भगवान् जिनेन्द्र देव प्ररूपित प्रशस्त धर्म का श्रवण करने के लिये आये ॥५॥

राजवंशरूप कमल को विकसित करने में सूर्यसमान, प्रायः सभी याचकों की याचना को पूर्ण करने वाले, प्रसन्नहृदय मोरवीनरेश श्रीमान् लखधीरसिंहजी साहब, आप जीवदया के कार्य में सर्वदा संलग्न रहते हैं। इन्होंने इस साहित्योद्धाररूपी शुभकार्य में भक्तिपूर्ण निर्मल हृदय से दो हजार (२०००) रुपये दिये ॥ ६ ॥

यहाँ का श्री जैनसंघ सभी के लिये हितकारी है, कृपालु है, परस्पर प्रेम से मिलकर कार्य करनेवाला है, दीन और आर्त्तों की रक्षा में सर्वदा तत्पर है, शुद्ध स्थानकवासी धर्म में निरत है, रत्न-

---

પ્રજાપર પ્રેમ રાખવાવાળા રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ વીર શ્રી ૫ લખધીરસિંહજી સાહેબ મોરબીનરેશ આ સૂત્રની ટીકાના સમાપ્તિ સમયે ભગવાન જિનેન્દ્ર દેવપ્રરૂપિત પ્રશસ્ત ધર્મનું શ્રવણ કરવા માટે પધાર્યા (૫)

રાજવંશરૂપી કમલને વિકસાવવામા સૂર્ય સરખા, મુખ્યત. સર્વ યાચકોની યાચનાને પૂર્ણ કરવાવાળા, પ્રસન્નહૃદય મોરબીનરેશ શ્રીમાન્ લખધીરસિંહજી સાહેબ જીવદયાના કાર્યમાં હમેશા સલગ્ન રહે છે, તેઓએ આ સાહિત્યોદ્ધાર રૂપી શુભકાર્યમાં ભક્તિપૂર્ણ નિર્મલ હૃદયથી બેહજાર (૨૦૦૦) રૂપિયા અર્પણ કર્યા (૬)

અહીંનો શ્રી જૈન સંઘ સર્વમાટે હિતકારી છે, કૃપાળુ છે, પરસ્પર પ્રેમથી મળીને કાર્ય કરવાવાળો છે, દીન-દુઃખીઓની રક્ષા માટે સર્વદા તત્પર રહે છે. શુદ્ધ સ્થાનવાસી ધર્મમા સંલગ્ન રહે છે રત્નત્રય (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર) થી સુશોભિત

देवे गुरौ धर्मपथे च भक्ति,-र्येषां सदाचाररुचिर्हि नित्यम् ।
ते श्रावका धर्मपरायणाश्च, सुश्राविकाः सन्ति गृहे गृहेऽत्र ॥ ८ ॥

॥ इति शास्त्रप्रशस्ति सम्पूर्णा ॥

इति श्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविर-
चितया मुनिहर्षिण्याख्यया व्याख्यायाः समलङ्कृतं
श्रीदशाश्रुतस्कन्धसूत्रं सम्पूर्णम् ॥

❀

त्रय से देदीप्यमान है, शुद्ध अन्तःकरण से युक्त है, एवं श्रेयस्कर जिनप्रवचनागम में दृढ श्रद्धावान है। ऐसा यह श्रीसंघ अपने गुणो से सर्वत्र प्रसिद्ध है ॥ ७ ॥

इस मोरबी नगरी के घर घर में देव गुरु और धर्म में सर्वदा श्रद्धा रुचि रखने वाले तथा सदाचार से युक्त एवं धर्मपरायण श्रावक और श्राविकायें विद्यमान हैं ॥ ८ ॥

॥ इति शास्त्रप्रशस्तिका हिन्दी अनुवाद सम्पूर्ण ॥
॥ इति दशाश्रुतस्कन्ध सूत्र की 'मुनिहर्षिणी'
टीका के हिन्दीअनुवाद सम्पूर्ण ॥

❀

છે. શુભ અન્તઃકરણથી યુકત છે. એ પ્રમાણે કલ્યાણકારી જિનપ્રવચનમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવાન છે. આવો આ શ્રી સંઘ પોતાના ગુણોથી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. (૭)

આ મોરબી નગરીમાં ઘેર ઘેર દેવ ગુરૂ અને ધર્મમાં સદાય શ્રદ્ધા રૂચિ રાખવાવાળાં તથા સદાચારયુકત એવા ધર્મપરાયણ શ્રાવક તથા શ્રાવિકાઓ વિદ્યમાન છે (૮)

॥ ઇતિ શાસ્ત્રપ્રશસ્તિનો ગુજરાતી ભાષાનુવાદ સંપૂર્ણ ॥
॥ ઇતિ શ્રી દશાશ્રુતસ્કન્ધ સૂત્રની 'મુનિહર્ષિણી'
ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ સંપૂર્ણ ॥

❀